

Dostoievski

Opere în 11 volume

București — 1972

Dostoievski

Volumul 10

Traducere de
Ovid Constantinescu
și Izabella Dumbravă

Aparatul critic de
Ion Ianoși

Editura UNIVERS

Соперта : VASILE SOCOLIUC

Дирă ediția :

Ф. М. Достоевский

Собрание сочинений

Том девятый и том десятый

Гослитиздат

Москва, 1958

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate

Editurii UNIVERS

FRAȚII KARAMAZOV

Roman în patru părți și epilog

Traducere revăzută

(vol. 10 cuprinde părțile III, IV, epilogul)

PARTEA A TREIA

I

DUHUL PUTREZICIUNII

Trupul părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, fu, așa cum am spus, pregătit pentru îngropăciune după rînduiala mînăstirească. Precum se știe, nici schivnicii, nici călugării nu sînt spălați după moarte. „Cînd un monah se săvîrșește întru Domnul — stă scris în evhologhion — monahul care e rînduit pentru aceasta îi șterge trupul cu un burete muiat în apă încropită, făcînd mai întîi cu buretele cruce pe fruntea mortului, la piept, pe mîinile, picioarele și pe genunchii lui, atîta tot.“ Datina cuvenită o împlini părintele Paisie cu mîna lui. Și după ce șterse trupul cu apă încropită, îl îmbracă în straie monahale și-l înfășură în rasa călugărească ; drept care — iarăși după cum spune tipicul — despică puțin rasa, ca trupul să poată fi învâscut în cruce. Pe cap îi puse apoi camilafca împodobită cu o cruce în opt colțuri, lăsîndu-i aripile desfăcute, iar fața i-o acoperi cu un aer negru. În sfîrșit, îi împreună mîinile peste icoana Mîntuitorului. Dimineata, astfel dichisit, bătrînul fu așezat în sicriu (pe care din vreme și-l pregătise), urmînd să rămîină toată ziua în chilie (adică în odaia cea mare, unde își primea de obicei oaspeții, fie călugări, fie mireni). Deoarece răposatul era ieromonah, rînduiala cerea ca la căpătîiul lui să citească pe rînd ieromonahii și ierodiaconii de la mînăstire, și nu psaltirea, ci stîlpii. Priveghiul fu început îndată după

molitvă de părintele Iosif ; părintele Paisie, care își mărturisise dorința de a citi la căpățiul mortului toată ziua și peste noapte, era prins deocamdată cu tot felul de treburile și în același timp îngrijorat ca și părintele stareț. Cu cât trecea timpul, printre călugării de la schit și în mulțimea mirenilor ce soseau mereu, cu grămada, dinspre arhondaricul mănăstirii și de la oraș, se manifesta din ce în ce mai vădit o stare de spirit cât se poate de curioasă, o agitație neobișnuită, așa zice chiar „necuviincioasă“, o așteptare înfrigurată. Starețul schitului și părintele Paisie se străduiau pe cât le stătea în putință să potolească lumea care, cu toată osteneala lor, se frământa parcă și mai avan. Abia se luminase de ziuă, și dinspre oraș — ca și cum abia ar fi așteptat să închidă ochii precuciosul — începuseră să curgă credincioșii veniți cu fel de fel de bolnavi, mai cu seamă copii, pasămite în nădejdea că trupul neînsufletit va dobândi fără zăbavă harul de a tămădui betesugurile, har ce, după credința lor, avea să iasă îndată în vileag. Abia atunci ne-am putut da seama cât de adânc se înrădăcinase în mulțime convingerea că răposatul stareț era încă din timpul vieții, cu drept cuvânt și fără tăgadă, un sfânt dintre cei mai luminați. Și nu s-ar fi putut spune că printre vizitatorii ce se îmbulzeau în incinta mănăstirii erau numai oameni din popor. În ochii părintelui Paisie această nemăsurată speranță, mărturisită de drept-credincioși cu atîta grabă și atît de fățiș, nu era decît o diavolească ispită ; el bănuise de mult că așa o să se întîmple, în nici un caz însă nu s-ar fi așteptat ca lucrurile să ia o asemenea amploare. Dînd ochi cu unul sau altul dintre călugării mai neliniștiți, cuciosul căuta să-l lumineze : „Nu șade bine, fiule, unui monah să se pripească nădăjduind fără de socoteală într-o arătare peste fire, așa ceva nu poate fi iertat decît unui mirean“. Cucernicii însă îl ascultau și nu prea, ceea ce sporea îngrijorarea părintelui Paisie, cu toate că el însuși (dacă ar fi să ne amintim cum s-au desfășurat lucrurile), deși indignat de înfrigurarea mulțimii, osîndind-o ca pe o necumpătată deșertăciune, în adîncul sufletului său nutrea într-ascuns aceleași speranțe și era tot atît de nerăbdător, fapt pe care nu se putea să nu-l recunoască în sinea lui. Simțea mai ales o strîngere de inimă cînd îi ieșeau în cale anumite chipuri care, datorită unei tainice presimțiri, îi trezeau supărătoare bănuieli. Așa, bunăoară, în mulțimea ce se îmbulzea în chilie

observă cu o înfiorare de scîrbă (fapt pentru care își aduse singur mustări) pe Rakitin și pe călugărul din îndepărtatul schit din Obdorsk, care tot nu se îndurase să părăsească mînăstirea. Nu știa nici el de ce, dar prezența lor îi bătu numaidecît la ochi, cu toate că și vederea altora ar fi putut tot atît de bine să-l pună pe gînduri. Călugărul din Obdorsk mai ales nu-și găsea locul o clipă ; oriîncotro te-ai fi dus, dădeai peste el : ba descosîndu-i în fel și chip pe unii, ba trăgînd cu urechea la vorbele schimbate de alții, ba șușotind misterios cu cîte cineva. Îi citeai pe față nerăbdarea, părea chiar supărat că speranțele lui întîrziiau să se adeverească. Cît despre Rakitin, acesta, cum avea să reiasă mai tîrziu sosise dis-de-dimineață la mînăstire, trimis anume acolo de doamna Hohlakova. Femeie de treabă altminteri, dar slabă de înger, doamna Hohlakova, neavînd îngăduința să pătrundă în schit, din clipa cînd aflase vestea, stătea ca pe ghimpi, mistuită de o curiozitate atît de aprigă, încît nu știuse cum să facă să-l expedieze mai curînd la fața locului, dîndu-i în grijă să nu scape nimic din vedere și să-i raporteze în scris, cam din jumătate în jumătate de oră, *tot ce se va întîmpla*. Avea o părere bună despre Rakitin, care în ochii săi era cel mai credincios și mai cucernic dintre toți tinerii din cercul ei — atît de bine se pricepea Rakitin să intre pe sub pielea unuia sau altuia, luînd înfașurarea pe care acela ar fi dorit s-o aibă, bineînțeleas atunci cînd era convins c-o să tragă vreun folos. Era o zi senină, scăldată în soare ; credincioșii se preumblau grupuri-grupuri printre mormintele ce se înșirau unul lîngă altul în preajma bisericii, sau stăteau risipite ici și colo prin curtea mînăstirii. Dînd ocol schitului, părintele Paisie își aduse aminte deodată că nu-l mai văzuse pe Aleoșa din timpul nopții. Tocmai în momentul cînd se gîndea la el, îl zări într-un colț mai ferit, lîngă uluci, stînd pe mormîntul unui călugăr de mult răposat, vestit prin sfințenia vieții sale. Tînărul ședea întors cu spatele spre schit și cu fața către uluci, ca și cum s-ar fi ascuns după cruce. Apropiindu-se de el, monahul băgă de seamă că Aleoșa își ținea fața îngropată în palme și plîngea amarnic, zguduit de suspine înăbușite. Rămase deci cîteva clipe locului, uitîndu-se la el în tăcere.

— Liniștește-te, fiule, liniștește-te, dragă prietene, rosti el în cele din urmă, cu un tremur în glas. Ce faci ? Se cade, oare, să plîngi cînd ar trebui să te bucuri ? Au nu știi tu că

aceasta este cea mai slăvită zi a *lui*? Gîndește-te numai unde se află în clipa asta !

Aleoșa își descoperi obrazul buhăit de plîns, ca al unui copil mic, și-i aruncă o privire, apoi, fără să scoată o vorbă, se întoarse și-și îngropă iarăși fața în palme.

— Poate că ai dreptate, adăugă îngîndurat părintele Paisie. Plîngi, fiule. Lacrimile astea Mîntuitorul ți le-a trimis. Și se depărtă cugetînd cu duioșie : „Lacrimile tale întristate îți vor aduce pacea sufletească și-ți vor însenina inima ta cea bună“. Se grăbise de altfel să plece de acolo, de teamă să nu-l podidească și pe el plînsul în fața suspinelor lui Aleoșa. Timpul trecea și molitvele se țineau lanț. Părintele Paisie se duse de luă locul părintelui Iosif la căpățiul mortului, pentru a citi mai departe din Evanghelie. După amiază însă cu puțin înainte de ora trei, se petrecu acel lucru ciudat despre care am pomenit la sfîrșitul precedentei cărți, un lucru la care în nici un caz nu ne-am așteptat și care contrazicea atît de categoric toate speranțele făurite între timp, încît, precum am mai spus, pînă în ziua de azi, atît la noi în oraș, cît și în împrejurimi, acest eveniment derizoriu este comentat cu aceeași însuflețire și cu o risipă de amănunte. În ce mă privește, vă mărturisesc că mă simt îngreșat de cîte ori trebuie să vorbesc despre această întîmplare cu totul nesemnificativă și care în ochii mei nu este decît un prilej de ispită — în fond, e un lucru foarte firesc și fără nici un fel de importanță — și vă rog să mă credeți că aș fi căutat s-o trec sub tăcere în cele ce urmează dacă n-ar fi avut o influență hotărîtoare și foarte clară asupra lui Aleoșa, eroul principal — deși abia *de aici înainte* — al povestirii mele, provocîndu-i o adevărată criză de conștiință și aducînd o transformare radicală în sufletul lui, o criză care i-a zguduit, ce-i drept, cugetul, dar în același timp i-a oțelit caracterul, dîndu-i un țel precis în viață.

Dar să ne întoarcem la istorisirea noastră. În zorii zilei, înainte chiar de a se fi luminat afară, cum am spus, rămășițele pămîntești ale starețului fuseseră așezate în sicriu și depuse în prima încăpere, unde își primea el de obicei oaspeții ; în momentul acela cineva întrebasese dacă trebuie sau nu să deschidă ferestrele. Pusă în treacăt și mai mult într-o doară, întrebarea trecuse aproape neobservată, fără să primească vreun răspuns. Cel mult dacă vreunii dintre cei de față se

vor fi gândit cum poate fi cineva atât de absurd (dacă nu chiar ridicol), încât să-i treacă prin minte că trupul părintelui Zosima ar putea să intre în putrefacție, viciind aerul ! Merită într-adevăr să-i plîngi de milă că-i atât de zezec și lipsit de credință cînd sumedenie de oameni așteaptă să se întîmple tocmai pe dos. Îndată după amiază însă se petrecu un lucru pe care la început cei ce se foiau pe ușa chiliei îl observară pe tăcute, cu vădită teamă de a-și mărturisi cu glas tare banuiala ce abia se înfiripase în cugetul lor. Către orele trei după amiază lucrul acesta deveni atât de evident, încît nu mai putea să încapă nici o îndoială, și într-o clipă știrea trecu din gură în gură printre credincioșii ce împînzeau schitul, iar de acolo se răspîndi în mînăstire, spre consternarea tuturor, ca pînă la sfîrșit, în foarte scurt timp, să ajungă în oraș, făcînd mare vîlvă nu numai în rîndurile dreptcredincioșilor, dar și printre necredincioși. Aceștia din urmă nu-și ascundeau satisfacția, dar mai încîntați decît ei se arătau unii credincioși, adevărind cuvintele rostite cîndva de răposatul stareț : „Mult se mai bucură muritorii de rușinea omului drept ce-a căzut în păcat !“ Încetul cu încetul, dar tot mai insinuant cu cît trecea timpul, un miros greu, ca de stîrv, începu să se răspîndească din sicriu. Și mirosul acesta se accentua din ce în ce, pentru ca pe la orele trei să strice tot aerul din încăperea. De ani de zile nu se pomenise, ba nici chiar de cînd luase ființă mînăstirea, nu se știa să se fi iscat vreodată asemenea zarvă deșănțată — în alte împrejurări nici nu i-ar fi putut trece prin minte cuiva că s-ar putea petrece una ca asta — cum se stîrni de astă dată în chip atât de năprasnic în rîndurile călugărilor, făcîndu-i pe cei mai mulți dintre ei să cadă în ispită. Amintîndu-și mai apoi, după ani și ani, de atîtea și atîtea întîmplări din ziua aceea, unii călugări mai cu scaun la cap încă se mai minunau în sinea lor, gîndindu-se cu groază cît de departe ajunseseră atunci lucrurile. Atîția alții dintre ei doar, oameni cucernici și cu frica lui Dumnezeu, monahi smeriți în sufletul lor, care duseseră o viață sfîntă și fără prihană, răposaseră întru Domnul, și trupurile lor neînsuflețite răspîndiseră tot așa, de la o vreme, un miros greu, ca orice mort ce începe să se strice. Și totuși nimeni nu se tulburase din pricina asta, nici nu se lăsase dus în ispită. Bineînțeles, și la noi la schit fuseseră unii călugări a căror amintire se păstrase încă vie în mînăstire după ani și ani,

deoarece rămășițele lor pămîntești, după cîte se spunea, rămăseseră nevătămate, fără a putrezii. Faptul acesta îi zguduise pe frații lor întru Domnul, lăsînd o urmă neștersă în sufletul lor, ca o nepătrunsă taină și o minune în fața căreia trebuie să te închini; mai mult chiar, monahii îl priveau ca o făgăduință că atunci cînd prin vrerea lui Dumnezeu le va sosi ceasul, mormintele lor vor fi așijderea încununate cu slavă. Așa, bunăoară, era deseori pomenit bătrînul monah Iov, care închisese ochii la vîrsta de o sută cinci ani, după ce trăise ca un schimnic adevărat, vestit prin faptul că toată viața postise, păzind în același timp cu strășnicie legămîntul tăcerii. Pustnicul se prăpădise de mult, în primul deceniu al secolului al optsprezecelea, și mormîntul său era arătat cu multă venerație credincioșilor ce intrau pentru întîia oară în mînăstire, pomenindu-li-se în cuvinte învăluite despre marile speranțe legate de el. (Acolo îl găsisse părintele Paisie în dimineața aceea pe Aleoșa.) În afară de bătrînul călugăr răposat de un car de vreme, se mai vorbea despre încă un ieromonah, acesta mort mai din proaspăt, ca să zicem așa, starețul Varsonofi, al cărui urmaș întru har fusese părintele Zosima, și pe care, cît trăise, toată lumea ce venea pe la mînăstire îl socotea sărac cu duhul. Se zice că amîndoi zăceau în raclele lor la fel de întregi pe cît erau în viață, că atunci cînd fuseseră îngropați nimic nu arăta că trupurile lor începuseră să se descompună, iar chipurile lor, după moarte, parcă se luminaseră. Ba erau unii care se jurau că aerul din preajmă era îmbălsămat. Oricît de puternice ar fi fost însă aceste amintiri, ele nu izbuteau să explice îndeajuns toată agitația aceea deșantată, stupidă și dușmănoasă pe care o prilejuise sicriul starețului Zosima. În ce mă privește, cred că e vorba de o serie întreagă de cauze diferite, care au coincis, determinînd într-un fel ori altul acest incident atît de penibil. În primul rînd trebuie să ținem seama de ostilitatea profundă de care era înconjurată stăreția, privită ca o inovație primejdioasă, ostilitate nemărturisită ce stăruia în mînăstire, mormînd în sufletele multora dintre călugări. Apoi cu siguranță că un rol tot atît de important îl juca invidia celor din jur. Răposatul fusese socotit sfînt încă din timpul vieții, încît aproape că nu era îngăduit să te îndoiești de harul lui. Și nu atît prin minunile pe care le-ar fi săvîrșit își cîștigase atîtea simpatii, cît mai ales prin puterea iubirii sale, datorită

căreia un mare număr de credincioși, din toată inima devotați, făcuseră zid în jurul lui. Totuși — sau, mai bine zis, tocmai de aceea — starețul stîrnise invidia multora, o invidie care, cu timpul se preschimbase într-o ură înverșunată, mărturisită pe față sau tănuită cu grijă, și avea destui dușmani nu numai în mînăstire, dar și printre mireni. Așa că, deși nu făcuse niciodată și nimănui cel mai mic rău, se găsea cîte ceva să se întrebe : „De ce, oare, l-o fi crezînd lumea sfînt ?“ Era de ajuns deci să se întrebe așa tot mereu ba unul, ba altul, ca pînă la urmă să dospească în jurul lui un noian de ură neîmpăcată. Iată de ce, după cum spuneam, simțind mirosul greu pe care începuseră să le răspîndească rămășițele lui pămîntești, și încă atît de repede — căci nu trecuse nici o zi de cînd își dăduse sufletul — mulți nu-și mai încăpeau în piele de bucurie ; în timp ce acei care-i rămăseseră credincioși și-l veneraseră toată viața se simțeau cît se poate de ofensați de acest incident, ca și cînd ar fi fost vorba de o insultă personală. Și acum să arătăm mai pe îndelete cum s-au pe trecut lucrurile.

Din momentul în care s-a observat că trupul intrase în descompunere, era destul să privești mutra călugărilor ce intrau în chilie ca să-ți dai seama pentru ce veniseră. Dacă intra cîte ceva înăuntru, n-avea răbdare să stea mai mult de două-trei clipe, și făcea numaidecît calea întoarsă, ca să confirme zvonul celor ce așteptau afară. Unii clătinau trist din cap, alții nici măcar nu căutau să-și ascundă bucuria ce scăpara în privirile lor dușmănoase. Nimeni însă nu-i ținea de rău, nimeni nu încerca să ia apărarea răposatului, lucru cu atît mai curios cu cît adepții acestuia erau în număr precumpănitor în mînăstire. Se vede că însăși pronia cerească îngăduise de astă dată celor puțini să dobîndească o vremelnică biruință asupra celor mulți. În curînd, începură să apară tot așa, ca să iscodească, și vizitatorii mireni, în majoritate din pătura cultă. Oamenii simpli rar dacă se încumetau să intre în incinta mînăstirii, deși la poarta schitului aștepta o gloată întreagă. După ora trei, afluența curioșilor spori în mod simțitor, pe măsură ce se răspîndea printre mireni știrea senzațională. Unii, care poate nici nu se gîndeau să vină în ziua aceea, sau cărora nici nu le era aminte să vină, făcuseră special drumul pînă acolo, și printre ei se aflau destule persoane simandicoase din societatea orașului. Totuși, lumea se

purtau cuviincios încă și părintele Paisie, cu aerul lui auster, citea mai departe, cu glas tare și răspicat, stîlpîi, ca și cum n-ar fi observat nimic, deși simțise de mult că se întîmplă ceva neobișnuit. Curînd însă i-au ajuns și lui la ureche unele cuvinte rostite la început în șoaptă, apoi cu mai mult curaj și mai deslușit. „Se vede că judecata lui Dumnezeu nu se potrivește cu cea omenească“, auzi spunîndu-se la un moment dat părintele Paisie. Constatarea fusese făcută de un mirean, un funcționar de la oraș, un bărbat între două vîrste, pe care toată lumea îl știa drept om bisericos; exprimîndu-și gîndul însă omul nostru se mulțumise doar să repete în gura mare ceea ce își sușoteau la ureche unii călugări. De mult cuvintele acestea amare se desprinseseră de pe buzele lor; și, ceea ce era și mai dureros, rostindu-le, pe chipul acestor monahi se citea tot mai lămurit o satisfacție răutăcioasă. Nu trecu mult și lumea începu să piardă buna-cuviință, ba chiar s-ar fi zis că se simțea îndreptățită să-și schimbe purtarea. „Cum e cu puțință una ca asta? se minunau unii dintre monahi cu o ipocrită consternare. Firav cum era și uscățiv, o mîna de om, numai piele și oase, cum se poate să miroasă așa?“ „E semn de la Dumnezeu“, se grăbeau să adauge alții, și părerea acestora găsi credit numaidecît, fiind acceptată fără discuție. Căci, spuneau ei, deși e foarte firesc ca trupul omenesc să răspîndească la un moment dat un miros greu după moarte — așa cum se întîmplă cu toți păcătoșii trecuți la odihna de veci — niciodată leșul unui om nu se împute atît de curînd, ci mult mai încolo, după douăzeci și patru de ore cel puțin, pe cînd în cazul de față mortul «se pripise peste fire», și aici cu siguranță nu poate fi decît mîna lui Dumnezeu, care-și arătase astfel vrerea. Dumnezeu voise anume să trimită un semn neîndoielnic muritorilor. Judecata lor te pune pe gînduri, și nimeni n-avea nimic de zis. Bibliotecarul mînăstirii, blajinul părinte ieromonah Iosif, la care răposatul ținea foarte mult, încercă să se împotrivească gurilor rele, argumentîndu-le că „nu toată lumea e de aceeași părere“ și că nici o dogmă a bisericii ortodoxe nu pretinde ca rămășițele pămîntești ale preacucernicilor să nu putrezească. „Acesta, zicea el, nu este decît o închipuire deșartă, căci în multe țări pravoslavnice, bunăoară pe muntele Atos, nimeni nu se sinchisește cîtuși de puțin cînd mortul începe să miroasă. Faptul că trupul celui adormit întru Domnul n-a fost atins de pu-

treziciune nu poate fi o dovadă chiar atât de sigură că sufletul lui s-a mîntuit și s-a ridicat în slavă printre drepti ; asta se poate ști numai după felul cum arată oasele atunci cînd, peste ani de zile, vor fi dezgropate, după ce, firește, carnea se va fi prefăcut în țărîină. Dacă oasele aflate în mormînt sînt galbene ca ceara, e semn că Dumnezeu l-a proslăvit pe adormitul de veci, socotindu-l printre drepti, iar dacă nu sînt galbene, ci negre, înseamnă că Ziditorul nu l-a învrednicit cu această slavă ; așa-i datina pe muntele Atos, loc sfînt, unde credința pravoslavnică s-a păstrat neștirbită, luminînd prin curăția ei fără prihană“, a rostit în încheiere părintele Iosif. Din păcate însă cuvintele smeritului monah nu reușiră să înduplece pe nimeni, fiind, dimpotrivă, luate în răspar. „Palavre cărturărești ! Ce vă uitați la gura lui, e din aceia cu idei noi“, se împotriveau unii călugări. „Noi ne ținem de credința veche, ce-ar fi să ne luăm după toate scor-nirile astea noi cîte au ieșit acum pe lume ?“ adăugau alții. „Ce, parcă noi n-avem atîția sfinți ? ! De cînd tot stau acolo sub papucul turcesc, se vede c-au uitat ce spune pravila noastră. Au smintit legile pravoslavnice, nici clopote nu mai au la biserică !“ le țineau isonul limbile ascuțite. Părintele Iosif se depărtă mîhnit pînă în adîncul sufletului, cu atît mai mult cu cît simțea că vorbise fără prea multă convingere, ca și cum nici el n-ar fi pus temei pe cuvintele sale. Era în mare cumpănă, deoarece își dădea seama că se pune la cale ceva foarte urît, că răzvrătirea ce mocnise pînă atunci în mînăstire scotea acum capul. Treptat-treptat, urmîndu-i pilda, tăcură și alte glasuri cumpătate. Nu știu cum se făcuse, că toți cei ce-l în-conjuraseră cu dragoste pe părintele Zosima — și care primiseră cu dragă inimă și cu smerenie autoritatea stăreției — se pierduseră deodată cu firea, fără să-și dea seama cum, așa încît de se întîmpla să-și încrucișeze pașii, abia mai cutezau să se uite cu sfială unul la altul. Adversarii acestei așa-zise inovații, în schimb, înălțau cu trufie fruntea. „Răposatul stareț Varsonofi nu numai că nu mirosea a hoit, dar îmbălsămase aerul cu mireasmă de flori, aminteau ei cu o mulțumire răută-cioasă ; și dacă Cel-de-Sus l-a învrednicit cu atîta slavă, să nu credeți c-a făcut-o pentru stăreția lui, ci pentru că a trăit toată viața ca un sfînt.“ Cu timpul, se auziră și alte cuvinte de hulă și nimeni nu se mai sfia să-i scoată fel de fel de po-noase starețului adormit întru Domnul. „Învățătura lui era

eretică ; viața, zicea el, bunăoară, e o bucurie fără seamăn, nu o vale a plîngerii și a umilinței“, îl judecau unii mai mărginiți. „Se dăduse după moda nouă, nu voia să creadă că focul gheenei e foc adevărat“, întăreau alții și mai reduși la minte. „Nu ținea post, îi plăceau cofeturile, la ceai nu-i lipsea niciodată dulceața de vișine, că-l îndopa cu dulceață coconetul de la oraș. Se cade, oare, ca un schivnic să se desfete cu ceai ? “ îl acuzau invidioșii. „I se urcase la cap, își amin-teau neînduplecați cei aprigi din fire ; pasămite, se credea sfînt, toată lumea îi cădea la picioare, și el socotea că așa se și cuvine.“ „Prea lua în deșert taina spovedaniei“, șușoteau dușmanii neîmpăcați ai stăreției. Și erau printre ei oameni bătrîni, neclintiți în credința lor, care păzeau cu cea mai mare strășnicie postul și legămîntul tăcerii ; niciodată pînă atunci, cît trăise starețul, nu li se auzise glasul, și acum iată că prinseseră grai, din păcate, căci vorbele lor lăsau urme adînci în cugetul călugărilor mai tineri, care încă nu știau prea bine ce să creadă. Bunăoară, oaspetele din Obdorsk, călugărul de la sfîntul Silvestru, era numai urechi, mereu ofta din adînc și tot dădea din cap. „Avea pesemne dreptate ieri părintele Ferapont“, chibzuia în sinea lui. Și chiar în momentul acela se arătă la lumina zilei și părintele Ferapont ; ieșise din bîrlogul lui parcă anume pentru a tulbura și mai mult sufletele.

Așa cum spuneam mai înainte, bătrînul schivnic aproape că nu părăsea de fel chilioara lui din prisacă ; rareori dacă se ducea la biserică. Era o încălcare a tipicului de care toți ceilalți erau obligați să se țină ; lui, însă, i se ierta, căci îl socoteau cam într-o ureche. Dar, ca să spunem adevărul adevărat, cîrmuitoarii mînăstirii se vedeau oarecum siliți a-i trece cu vederea unele ciudățenii. Le-ar fi venit greu, de altfel, să supună cu de-a sila canoanelor călugărești pe un schivnic preacuvios, care făcuse legămîntul postului și tăcerii și care se ruga zi și noapte (uneori chiar i se întîmpla să adoarmă stînd în genunchi). „Este mai sfînt decît noi toți, căci urmările sale sînt mult mai grele decît cer canoanele, ar fi zis călugării. Și dacă nu vine la biserică, n-are a face, știe el cînd trebuie să vină și cînd nu, după canoanele sale...“ Tocmai de aceea, ca să se preîntîmpine asemenea cîrteli și ispite, bătrînul pustnic era lăsat în plata lui.

Precum se știe, părintele Ferapont îl ura de moarte pe starețul Zosima ; fapt este că pînă la urmă îi ajunsese și lui la ureche ceea ce spunea gura lumii, cum că „judecata lui Dumnezeu nu se potrivea cu cea omenească“ și că mortul „se pripise peste fire“. Se pare că primul care se grăbise să-i dea de știre fusese călugărul din Obdorsk care plecase de la el îngrozit în ajun. Am arătat, de asemenea, în cele de mai sus că părintele Paisie, care citea stîlpii la căpătîiul mortului, fără să se cîntească de lîngă sicriu, deși nu putea să audă și să vadă ce se întîmpla pe afară, ghicise totuși fără greș în sinea lui întorsătura pe care aveau s-o ia lucrurile, deoarece cunoștea pe degete lumea monahicească. Nu era cîtuși de puțin tulburat, totuși dimpotrivă, aștepta liniștit să vadă ce o să mai fie și urmărea îndeaproape, cu o privire pătrunzătoare, frămîntările mulțimii, știind dinainte lămurit care va fi sfîrșitul. Deodată însă îi veni la ureche o larmă neobișnuită, ce se stîrnise din senin în tindă, trecînd în chip vădit peste marginile îngăduite buneicuvîințe. O clipă mai apoi, ușa se dădu de perete și în prag răsări năprasnic părintele Ferapont. Se vedea deslușit din chilie oamenii ce se țineau cîrd după el, îmbulzindu-se jos, lîngă treptele de la intrare, în majoritate călugări, printre care se amestecaseră și destui mireni. Nimeni însă nu se încumeta să se urce în cerdac, nici să pătrundă în chilie ; se opriră cu toții la picioarele scării, în așteptare, curioși să audă ce o să spună și să vadă ce o să facă bătrînul sihastru. Cu toată îndrăzneala lor, simțeau parcă o strîngere de inimă, gîndindu-se că părintele Ferapont nu venise acolo de pomană. Pustnicul se opri în prag și ridică mîinile spre cer ; în momentul acela în dreapta lui, la subsuoară, se ițiră ochisorii ageri și mutra iscoditoare a călugărului din Obdorsk, singurul care nu-și putuse înfrîna curiozitatea și urcase treptele după el. Ceilalți, cuprinși de spaimă, în momentul cînd ușa se dădu de perete pocnind, se traseră îndărăt. Cu brațele spre cer, părintele Ferapont detună :

— Urgisit, urgisit să fii !

Și, întorcîndu-se făcu pe rînd cruce spre cele patru colțuri și spre cei patru pereți ai încăperii. Însoțitorii lui prinseră numaidecît tîlcul acestui gest, căci oriunde ar fi intrat, schivnicul nu se așeza, nici nu rostea o vorbă pînă nu alunga mai întîi duhul necurat.

— Piei, satană, piei, satană ! rostea el la fiecare cruce. Urgisit, urgisit să fii ! buciună el pentru a doua oară.

Era îmbrăcat cu anteriorul lui de şiac încins cu sfoară. Prin cămaşa groasă i se zărea pieptul cîlţos şi cărunt. Umbla desculţ şi, la fiecare mişcare a braţelor, lanţurile grele, pe care le purta sub veşminte, zornăiau.

Părintele Paisie se întrerupsese din citanie şi, făcînd un pas înainte, se opri în faţa lui în aşteptare.

— Au ce urmare-i asta, precuvioase ? De ce faci lucruri neiertate ? De ce vrei să ispiteşti smerita turmă ? Întrebă el într-un târziu, privind încruntat oaspetele nepoftit.

— Au ce urmare, ha ? Ce urmare ? Adevăr grăiesc ție, care ți-e credința ? se izmeni, făcînd pe prostul, părintele Ferapont. Venit-am să izgonesc fiara cea cumplită şi spurcată, diavolul ce s-a sălăsluit între voi ! Să văd cîţi încornoraţi s-au pripăşit pe aici în lipsa mea. Să-i mătur pe toţi cu tîrnul.

— Vrei să izgoneşti duhul cel necurat şi poate tocmai lui Mamona-i slujeşti ! urmă neînfricat părintele Paisie. Au cine poate spune despre sine „sfînt sînt“ ? Nu cumva tu, părinte ?

— Nevrednic sînt eu, nu sfînt. În jilt n-am să şed şi n-o să îngădui să mi se închine precum unui idol ! zbieră părintele Ferapont drept răspuns. Lumea de azi dă de rîpă dreapta credință ! Răposatul sfîntul vostru, adăugă el, înturnîndu-se către gloată cu degetul aţintit spre sicriu, nu credea în draci. Punea oamenii să ia curăţeniei ca să-i gonească. De aceea s-au prăsit aici ca păianjenii prin unghere. Şi uite-l cum i s-a împuţit şi lui hoitui. Asta-i semn de la Dumnezeu, luaţi aminte !

Cuvintele pustnicului se refereau la o întîmplare adevărată, petrecută pe vremea cînd părintele Zosima mai era încă în viaţă. Într-o bună zi, un călugăr începu a fi bîntuit de vedenii ; mereu i se arăta, fie în vis, fie aievea, necuratul. Înfricoşat, bietul monah venise să se spovedească stareţului, care-i poruncise pentru dezlegare să ţină post şi să facă mereu rugăciuni. Văzînd însă că nici așa nu simţea vreo ușurare, părintele Zosima îl sfătui să stăruie mai departe în postul şi în rugăciunile lui, dar în acelaşi timp să ia şi un leac pe care-l ştia el. Povaţa bătrînului stîrni oarecare vîlvă, ducîndu-i în ispită pe mulţi dintre călugări. Se porniseră deci să-l foarfece pe şoptite, clătînînd din cap, mai cu seamă părintele Ferapont, căruia unii clevetitori se grăbiseră să-i aducă la cu-

noștință „năstrușnică“ poruncă a părintelui Zosima într-o împrejurare atât de neobișnuită ca aceea.

— Mergi, cuvioase, rosti poruncitor părintele Paisie, căci nu în mîna oamenilor stă cumpăna judecării, ci în mîna lui Dumnezeu. Se poate să fie într-adevăr un „semn“, pe care însă nici tu, nici eu, nici altcineva în toată lumea asta nu e-n stare să-l deslușească. Mergi, părinte, și nu mai zădări turma ! adăugă el apăsător.

— Nu s-a învrednicit să postească după rînduiala schivniciei, asta vrea s-arate semnul ceresc. E limpede ca lumina zilei și e păcat să ascunzi ! nu-și mai găsea astîmpăr monahul, înfierbîntat de rîvna lui fanatică. Căzuse la patima *bonboanelor*, venea la el coconietul cu buzunările pline, toată ziua se tot îndulcea cu ceaiuri, nu umbla decît să-și îndestuleze pîntecul, și-l ghiftuia cu bunătăți, cum își ghiftuia mintea cu gînduri trufașe... De aceea, vezi, s-a făcut de ocară...

— Cum poți rosti asemenea vorbe nesocotite, cuvioase ! își înalță muștrător glasul părintele Paisie. Mă închin în fața sihăstriei în care te-ai învrednicit să trăiești și a postului pe care-l ții cu sfințenie, dar vorbești în dodii, ca un om de lume, un tînăr cu cașul la gură, ușuratic și nechibzuit. Pleacă, părinte, îți poruncesc ! încheie monahul cu o voce detunătoare.

— Iacă, mă duc ! răspunse părintele Ferapont oarecum descumpănit, fără să-și domolească totuși mînia. De, voi sînteți tobă de carte ! Ce să vă puneți mintea voastră cea înțeleaptă cu un netrebnic ca mine ! Că eu am venit ca un biet neștiutor aici și de atunci am avut vreme să uit și ce am mai știut, m-a ferit Dumnezeu-sfîntul de înțelepciunea voastră ; mic și slab cum sînt a căutat să mă ocrotească...

Părintele Paisie stătea ca împietrit în fața lui și aștepta, hotărît să nu se clinească. Pustnicul tăcu în cele din urmă și, cuprins de o subită tristețe, își duse palma dreaptă la falcă și rosti cu un glas tăgănat, privind sicriul :

— Cînd o fi să-l prohodim, o să-i cîntăm *Ajutorul și Sprijinitorul*, canonul preafiericîților, iar mie, cînd oi crăpa o să-mi cîntăm la căpătîi *Toată dulceața vieții*, stîhoavnă mică, se tîngui el cu lacrimi în ochi. V-ați umflat în pene, fumurile trufiei vi s-au urcat la cap, pustiu a rămas locul acesta ! răcni el deodată ca ieșit din minți și, vînturîndu-și brațele, se năpusti valvîrtej pe trepte.

Mulțimea, care-l aștepta afară, șovăi o clipă : unii se luară după el, alții însă nu se clintiră din loc, pentru că ușa rămăsese întredeschisă și părintele Paisie ieșise în cerdac și se oprise acolo, în picioare, să-i privească. Bătrînul năbădăios însă tot nu se liniștise ; se depărta vreo douăzeci de pași, apoi, întorcîndu-se cu fața spre asfințit, ridică brațele la cer și se prăbuși jos, ca secerat, răcnind :

— Dumnezeu! a biruit ! Hristos a biruit soarele și iată-l cum scapătă ! urlă el dînd din mîini, cuprins de frenezie, după care își lipi obrazul de pămînt și izbucni într-un plîns cu hohote, scuturîndu-se tot și scurmînd cu degetele țărîna. De astă dată toată lumea se repezi într-acolo, se auziră țipete, plînsete... Un vînt de nebunie bîntuia mulțimea.

— E un sfînt cu adevărat sfînt ! Un om cu drept cuvînt fără prihană ! mărturiseau toți fără nici o sfială. Uite cine s-ar cuveni să fie stareț ! adăugau cu parapon unii.

— N-o să primească... e o cinste de care o să se scuture... Nu l-ar lăsa inima să slujească blestemata ceea de lege nouă... ce, crezi c-o să se ia după smintelile lor ?... protestau alte glasuri.

Și cine știe cum s-ar fi sfîrșit toată povestea dacă în momentul acela n-ar fi început să bată clopotele, chemînd credincioșii la vecernie. Toți își făcură cruce. Părintele Ferapont se ridică, închinîndu-se la rîndul său, ca și cînd ar fi vrut să înlătore o piază-rea și, fără să mai privească înapoi, se îndreptă spre sihăstria lui, continuînd să strige în gura mare vorbe fără șir. Unii — prea puțini însă — se ținură după el, alții — mai numeroși — începură să se împrăstie, grăbindu-se să meargă la slujbă.

Părintele Paisie îl lăsă pe părintele Iosif să citească mai departe Evanghelia și coborî din cerdac. Țipetele zănatice ale fanaticilor nu izbutiseră să-l clintească și, totuși, se simțea trist și abătut, fără să-și dea seama de ce anume. Își încetini pașii, întrebîndu-se nedumerit : „De unde-o fi venit tristețea asta, de ce să mă pierd așa cu firea ?” și, aproape în aceeași clipă, descoperi cu mirare că mîhnirea ce-i îndoliase fără veste sufletul fusese prilejuită de un lucru în aparență fără nici o importanță, și anume : în gloata care se îmbulzea puțin mai înainte la ușa chiliei printre cei ce păreau mai agitați, îl zărise și pe Aleoșa și, gîndindu-se acum la toate astea, își amintea că în momentul cînd dăduse cu ochii de el simțise o

strângere de inimă. „Atît de mare să fie locul pe care-l cuprinde băiatul ăsta în sufletul meu?“ se întrebă el mirat. Tocmai atunci îi ieși în cale Aleoșa care mergea cu pas grăbit, deși, precum se vedea, nu se ducea la biserică. Privirile li se încrucișară o clipă, dar Aleoșa își feri numaidecît ochii, plecîndu-i în pămînt. Părintele Paisie îi citi pe față răsturnările cumplite ce se petreceau în acel răstimp în adîncul său.

— Și tu ai căzut în ispită ? exclamă monahul. Te-ai dat și tu de partea celor cu credința îndoită ? adăugă el cu amărăciune.

Aleoșa se opri, aruncîndu-i o privire șovăitoare și iar își coborî ochii în pămînt. Stătea în profil, fără să se învrednicească măcar a întoarce capul spre cel ce-i adresase cuvîntul. Părintele Paisie îl cercetă cu luare-aminte.

— Unde te grăbești ? Au bătut clopotele de vecernie, rosti el din nou, dar nici de astă dată nu primi vreun răspuns. Pleci din schit ? Așa, fără dezlegare ? Și fără să fi cerut binecuvîntarea ?

Un zîmbet chinuit miji pe buzele tînrului ; și ce ciudat se uită — atît de ciudat — la călugărul care tot încerca să-l descoasă... El era duhovnicul în seama căruia fusese lăsat cu limbă de moarte de fostul său îndrumător spiritual, de stăpînul inimii și al minții lui, starețul său multiubit ! Și totuși, fără a rosti un singur cuvînt, nesocotind respectul ce i-l datora, făcu un gest exasperat și o porni întins spre poarta mînăstirii.

— Ai să te întorci ! șopti părintele Paisie, uitîndu-se după el uimit și îndurărat.

II

O CLIPĂ...

Părintele Paisie nu se înșela presupunînd că „fiul său drag“ se va întoarce de bună seamă înapoi ; ghicise (poate nu chiar pe deplin, dar cu destulă perspicacitate) adevărata explicație a stării sufletești ce-l stăpînea în momentul acela pe Aleoșa. Cu toate acestea, trebuie să vă mărturisesc că-mi

vine foarte greu să definesc semnificația reală pe care va fi avut-o acel moment — pe cât de ciudat, pe atât de nebulos — în viața eroului meu, atât de tânăr încă și atât de drag mie. La întrebarea îndurerată a părintelui Paisie : „Te-ai dat și tu de partea celor cu credința îndoită ?” aş putea, fireşte, să răspund cu toată convingerea în locul lui : „Nu, nu era printre cei şovăielnici în credință !” Dimpotrivă, descumpănirea lui îşi avea obârşia tocmai într-o credință prea înfocată. Şi totuşi, cumpăna lui sufletească se stricase, exista într-însul o incertitudine atât de chinuitoare, încât după ani şi ani Aleoşa încă mai socotea această zi de tristă amintire ca una dintre cele mai nenorocite şi mai apăsătoare din viața lui. Dacă însă cineva m-ar întreba răspicat : „Cum se poate ca toată suferința şi zbuciumul lui să fi fost provocate numai şi numai de faptul că trupul neînsufleţit al bătrînului stareţ, în loc să fi dobîndit virtuţi tămăduitoare, începuse, dimpotrivă, să se descompună atât de grabnic ?” aş răspunde fără înconjur : „Da, într-adevăr, chiar aşa s-a întîmplat !” L-aş ruga totuşi pe cititor să nu se pripească şi să nu surîdă ironic de candoarea tînărului meu erou. N-am cîtuşi de puţin intenția să-i solicit îngăduința față de sentimentele lui sau să încerc cumva să-i justific convingerile naive invocînd vîrsta sa prea fragedă, bunăoară, ori faptul că nu apucase să-şi desăvîrşească învățătura ș.a.m.d. În pofida tuturor așteptărilor, voi mărturisi cu mîna pe conștiință că nutresc o deosebită stimă atât pentru inima, cât şi pentru felul său de a fi. Fără îndoială că un altul de seama lui, care ar fi dat dovadă de mai multă prudență nelăsînd impresiile să pătrundă chiar atât de lesne în adîncul sufletului său, care ar fi ştiut de timpuriu să fie mai calm în afecțiunile sale, un tînăr înzestrat cu un spirit poate judicios, dar prea rezonabil pentru vîrsta lui (şi tocmai de aceea mai superficial), n-ar fi pățit ceea ce i se întîmplatase lui Aleoşa. Dar zău dacă nu este mai lăudabil cîteodată să te laşi stăpînit de o pasiune fie chiar nehibzuită, dar generată de o puternică iubire, decît să rămîi rect în fața ei. Cu atât mai mult în primăvara vieții, căci, după părerea mea, un tînăr care se dovedeşte prea rezonabil în orice împrejurare nu-mi inspiră prea multă încredere şi nici nu pun prea mare preț pe sufletul lui ! „Da, îmi vor obiecta unii oameni cu scaun la cap, nu orice tînăr e-n stare să creadă într-o superstiție ca asta despre care vorbești dumneata, iar eroul dumitale nu

poate fi, bineînțeles, un exemplu pentru ceilalți !” La care mă grăbesc să răspund : „Da, într-adevăr, eroul meu credea, credea cu sfîntenie, cu nestrămătată convingere și totuși, n-am de gînd să solicit indulgența nimănui față de dînsul”.

Vedeți dumneavoastră, deși am declarat mai sus (poate cam precipitat) că n-am intenția să explic, să motivez ori să justific sentimentele eroului meu, mă văd totuși silit să lămuresc unele lucruri pentru o mai ușoară înțelegere a celor ce vor urma. De aceea vă spun de la bun început : în împrejurarea de față nu poate fi vorba de o minune privită ca atare, după cum nu poate fi vorba nici de o așteptare illogică a unei minuni ce-ar fi trebuit să se îndeplinească. Aleoșa nu avea nevoie de așa ceva pentru triumful unor convingeri ale sale (nu, asta în nici un caz) ori pentru ca nu știu ce idee preconcepută, ce se înrădăcinase în cugetul lui, să poată birui mai lesne o alta similară — cu certitudine, nu ! În toate și mai presus de orice, pe primul plan el nu vedea decît chipul venerabil și atît de iubit, chipul omului drept și fără prihană, pentru care avea un adevărat cult. Toată dragostea ce sălășluia în adîncul inimii lui tinere și curate, dragostea sa față „de toți și de toate”, se concentrase poate fără îndreptățire în vremea din urmă, mai precis în ultimul an — cel puțin în manifestările cele mai vii ale sufletului său — numai și numai asupra unei singure ființe, asupra bătrînului stareț, acum răposat întru Domnul, de care era atît de atașat. Ființa aceasta întruchipase atîta timp pentru dînsul supremul ideal, încît i-ar fi fost imposibil să nu aspire cu toată rîvna clocotitoare a sufletului său tînăr spre acest ideal, ajungînd uneori să uite cu desăvîrșire „de toți și de toate”. (Mai tîrziu avea să-și amintească, bunăoară, că în ziua aceea de grea cumpănă uitase de fratele lui, Dmitri, la care se gîndise cu duioșie și grijă în ajun, după cum, tot așa, uitase să treacă pe la Iliușecika, să-i ducă tatălui său cele două sute de ruble, pe care de asemenea deunăzi își propusese cu tot dinadinsul să i le dea.) Deci, așa cum am spus mai înainte, Aleoșa nu avea nevoie de minuni, ci de împlinirea „dreptății supreme” care, după părerea lui, fusese încălcată, rănindu-i cu o ne bănuită cruzime inima. Chiar dacă această „dreptate” mult așteptată — dreptate cerută de însăși ordinea firească a lucrurilor — lua înfățișarea unor minuni pe care ar fi trebuit să le săvîrșească neîntîrziat rămășițele pămîntești ale fostului

său îndrumător spiritual, iubit pînă la adorație, faptul acesta prezenta oare vreo importanță? La fel credea și același lucru îl aștepta toată lumea la mînăstire, chiar și aceia în fața înțelepciunii cărora se pleca Aleoșa, de pildă părintele Paisie. Și fără a-și mai trudi sufletul cu fel de fel de îndoieli, Aleoșa își înveșmîntase năzuința în aceleași straie, împrumutate de la cei din jur. Răstimpul de un an de zile petrecut între zidurile mînăstirii îi plămădisese cugetul, așezîndu-i-l într-un anumit tipar, și în sinea lui se obișnuise să aștepte ceva. Dar inima lui era însetată de dreptate, numai și numai de dreptate, și nu de minuni! Și iată că acela care, după credința lui, trebuia să fie preamărit ca unul ce era mai presus decît toți muritorii, în locul slavei ce i se cuvenea cu prisosință, fusese prăvălit de pe soclu și tîrît în noroi! De ce? Cine hotărîse să fie așa? Cine a putut să judece în felul acesta? se frămînta, chinuită de întrebări, inima-i tînără și nevinovată. Era deci o suferință prea mare pentru el, se simțea adînc jignit, ba chiar îndîrjit, văzînd cum omul fără prihană, cel mai drept între toți dreptii lumii, fusese lăsat pradă batjocurilor răutăcioase ale gloatei nesăbuite ce nu-i ajungea nici măcar la călcîie. Minunea nu se înfăptuise, nici un miracol nu avusese loc, așteptările mulțimii, care ținea cu tot dinadinsul să se împlină ceva neapărat, se dovediseră zadarnice — fie — dar de ce trebuia să răbufnească toată această infamie? Cum de îngăduise cerul oare o asemenea înjosire? De ce era nevoie, oare, ca trupul să se descompună atît de repede? De ce „se pripise peste fir“, cum spuneau cu dușmănie călugării. Ce rost avea acest „semn“, așa cum îl proclamaseră toți într-un glas cu părintele Ferapont, și de ce se credeau îndreptățiți să tragă asemenea concluzii? Unde este providența și unde sînt hotărîrile ei ce cîrmuiesc destinele omenești? Pentru ce se ascunde tocmai atunci cînd e mai multă nevoie de ea? se gîndea Aleoșa. Ce-o făcuse, oare, să se supună cu atîta docilitate legilor necruțătoare, oarbe și mute ale firii?

Iată tot atîtea întrebări din pricina cărora inima lui sîngeră și, bineînțeles, după cum am mai spus, pe primul plan se afla chipul omului pe care îl iubea mai presus ca orice și care fusese „înjosit“, „tîrît în noroi“! Chiar dacă revolta lui era pe cît de absurdă pe atît de inutilă, repet pentru a treia oară (și poate că părerea mea, sînt gata să recunosc, este tot

atît de absurdă) : îmi pare bine că eroul meu s-a arătat atît de puțin chibzuit în momentul acela de mare impas, pentru că un om inteligent va avea tot timpul să judece și să cum-pănească lucrurile ; cînd, dacă nu într-o împrejurare ca asta, iubirea își va croi făgaș în sufletul unui tînar ? Dar, fiindcă veni vorba cred c-ar fi cazul să amintesc un fenomen ciudat, deși de foarte scurtă durată, ce s-a petrecut în creierul lui în momentul critic cînd se simțise cu totul descumpănit. Acest *ceva* nou, care nu făcuse decît să scapere o clipă în mintea lui, pentru a se stinge imediat, era strîns legat de gustul amar pe care i-l lăsase discuția din ajun cu Ivan, discuție care îl obseda acum tot timpul. Și chiar și în clipa de față. O, n-aș putea să spun, firește, că în sufletul lui s-ar fi clintit cît de cît credințele lui fundamentale și, ca să zicem așa, spon-tane ! Îl iubea pe Dumnezeu și credea cu aceeași nestrămutată convingere în el, deși se răzvrătise fără veste împotriva lui. Și totuși, imprîesia aceea vagă, dar penibilă și înveninată, pe care i-o lăsase discuția cu Ivan, începuse să se agite în adîncul său, cerînd tot mai imperios să iasă la iveală. Trecînd în amurg prin păduricea de pini din preajma schitului, Rakitin îl zări la un moment dat lungit pe jos, cu fața la pămînt, ne-mișcat, ca și cînd ar fi adormit. Se apropie și-l strigă.

— Tu ești, Alexei ? Cum... dădu el să spună uimit, dar se opri, fără să-și isprăvească vorba. „Cum, *aici ai ajuns ?*” era gata să-l întrebe.

Aleoșa nici nu se uită la dînsul, dar după o mișcare ușoară pe care o făcu în momentul acela, Rakitin se dumeri că-l aude totuși și-l înțelege.

— Ce-i cu tine ? se miră el, dar în aceeași clipă, în locul surprizei, pe fața lui începu să se întindă un surîs ironic din ce în ce mai accentuat. Ascultă, sînt două ore și mai bine de cînd te caut. Ai dispărut de parc-ai fi intrat în pămînt. Ce faci aici ? Ce sînt prostiile astea ? Uită-te măcar la mine...

Aleoșa se ridică în capul oaselor și se rezemă cu spatele de un copac. Nu plîngea, dar i se citea pe chip suferința și avea privirea încruntată. Nici de astă dată însă nu-și ridică ochii spre Rakitin, ci-i întoarse într-o parte.

— Parcă ești alt om acum. Unde e faimoasa ta blîndețe ? Cine te-a supărat ? Te-a jignit cineva ?

— Lasă-mă ! se burzului Aleoșa, continuînd să privească lăaturalnic și făcînd un gest ostenit cu mîna.

— Oho, de ăştia mi-eşti ? Ai început şi tu să te oţărăşti ca muritorii de rînd ! Tu, îngeraşule ! Zău, mă uimeşti ! Aleoşka, îţi spun cu toată sinceritatea, deşi de mult am ajuns să nu mă mai mir de nimic. Şi eu, care te credeam un om de cultură...

Aleoşa se învrednici, în sfîrşit, să se uite la el, dar cu o privire absentă, ca şi cînd n-ar fi priceput ce spune.

— Şi toate acestea numai pentru că bătrînul a început să miroasă a hoit ? Serios ? Credeai într-adevăr c-o să facă cine ştie ce minuni ? Cum se poate ? ! exclamă Rakitin, pe faţa căruia se întipări din nou cea mai adîncă surpriză.

— Am crezut şi cred, fiindcă vreau să cred şi am să cred în vecii vecilor ! Mai vrei ceva ? răbufni enervat Aleoşa.

— Nimic, iubitule, nimic... Ei fir-ar să fie, nici un şcolar de treisprezece ani nu mai poate să creadă aşa ceva în ziua de azi ! Ce dracu !... Te-ai supărat pe Domnul-Dumnezeul tău, va să zică, eşti făcut foc, ai început să te răzvrăteşti împotriva lui ! Se poate oare una ca asta : să nu-l avanseze pe bietul om şi să nu-i dea o decoraţie de sărbători ? ! Ei, bată-te să te bată, de ăştia mi-eşti ? !

Aleoşa se uită lung la el, mijind ochii, şi în privirea lui scăpără deodată ceva... un fulger de mînie ce nu părea de loc să fie iscat de Rakitin.

— Nu mă răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu, dar nu vreau să „accept lumea“ aşa cum a creat-o el, atîta tot ! rôsti tînarul cu un surîs crispat, apăsînd pe cuvinte.

— Ce vrei să zici ? făcu ochii mari Rakitin, încercînd să-l priceapă. Ce aiureală mai e şi asta ?

Aleoşa nu-i mai răspunse nimic.

— Bine, bine, să lăsăm asta. Am trîncănit destul, să trecem la lucruri mai serioase : ia spune, ai mîncat ceva azi ?

— Nu mai ştiu... mi se pare că da.

— Aşa cum arăţi, trebuie neapărat să mănînci ceva, ca să mai prinzi puteri. Mi se rupe inima cînd mă uit la tine. Am auzit că n-ai închis ochii toată noaptea, aţi avut acolo nu ştiu ce sobor. Şi, colac peste pupăză, au mai venit şi emoţiile şi daraverile astea... Sînt sigur că n-ai luat nimic în gură decît un pic de anafură. Uite, dacă vrei, am aici în buzunar o bucată de cîrnat, l-am luat cu mine, aşa, ca să fie, cînd am pornit la drum, dar probabil că n-o să...

— Dă-l încoace.

— A ! De ăștia-mi ești ! Păi bine, nenisorule, asta-i rășcoală în toată legea... baricade ! Așa ceva nu se întâmplă chiar în fiecare zi. Vino la mine... Mi-aș stropi și eu beregata cu un păhărel de votcă, sînt obosit mort. Dar tu n-ai pune, Doamne ferțește, nici picătură de votcă pe limbă... sau poate că vrei și tu ?

— Fie și votcă, dă-mi orice vrei.

— Ei ! Mare minune, nenisorule ! Rakitin îl măsură din ochi nedumerit. Bine, votcă sau cîrnat, n-are a face, dar, cum văd eu, e treabă serioasă aici, aș zice chiar un act de curaj, așa că n-are rost să mai pierdem vremea. Haidem !

Aleoșa se sculă și porni după el fără un cuvînt.

— Ce mutră ar face frățiorul tău Vanecika să te vadă acum ! Dar, fiindcă veni vorba, ai aflat că frate-tău, Ivan Feodorovici, a șters-o azi dimineața la Moscova ? Știi că pleacă ?

— Știam, răspunse nepăsător Aleoșa și în aceeași clipă îi apărură fulgerător înaintea ochilor chipul lui Dmitri. Dar tot așa fulgerător se și mistui ; își aminti atunci brusc că avea de făcut ceva urgent, un lucru care nu suferea nici o întârziere, că trebuia neapărat să se achite de o anumită obligație, să îplinească o datorie imperioasă ; gîndul acesta nu trezi în el nimic, zburîndu-i din minte fără să pătrundă mai adînc în inimă, așa încît îl uită pe loc. De multe ori însă, mai apoi, impresia aceasta fugitivă avea să revină, înfiri-pîndu-se din nou în el.

— Frățiorul tău Vanecika a spus într-o zi despre mine că nu sînt decît „o tinichea liberală, fără un pic de talent“, iar pe tine altă dată te-a luat gura pe dinainte și mi-ai dat să înțeleg cum c-aș fi „necinstit“... Fie ? Lasă, c-o să vedem noi cîte parale fac talentul și cinstea voastră (ultimele cuvinte Rakitin le rosti printre dinți, ca pentru sine). Știi ce, continuă el cu glas tare, ia să ocolim noi frumușel mînăstirea și să mergem așa, drept înainte, spre oraș... Hm ! Ar fi trebuit să trec mai înainte pe la Hohlakova. Am ținut-o la curent cu tot ce s-a întîmplat și ce crezi că mi-a răspuns printr-un bilet scris cu creionul (teribil îi mai place cucoanei ăștea să scrie bilețele !) : „Niciodată, zice, nu m-aș fi

ășteptat la *una ca asta* de la o persoană venerabilă ca părintele Zosima !” „Una ca asta !” exact așa cum îți spun, negru pe alb ! Cum vezi, și dumneaei s-a făcut foc. Ce ți-e și cu voi, ăștia !... Ia stai ! strigă el deodată, și-l apucă pe Aleoșa de umăr, silindu-l să se oprească. Știi ce, Aleoșka !... izbucni Rakitin ca luminat de o idee subită. Și se uită iscoditor în ochii lui. Se silea să pară jovial, dar se vedea cât de colo că se temea să-i mărturisească gândul ce i se năzărise din senin, neștiind încă lămurit ce să creadă despre starea de spirit atât de ciudată a lui Aleoșa, care îl surprinsese chiar și pe dînsul. Știi unde ar fi mai bine să mergem ? Îngăimă el intimidat și rugător.

— Mi-e totuna... unde vrei tu.

— Ce-ai zice să mergem la Grușenka, vrei ? rosti în sfîrșit Rakitin, tremurînd tot de sfială și de nerăbdare.

— Bine, haidem la Grușenka, răspunse liniștit, fără să stea pe gânduri, Aleoșa.

Primise propunerea lui atât de calm și de prompt, încît, uluit, Rakitin se dădu un pas înapoi.

— Măi, măi ! se minună el și, apucîndu-l strîns de braț, îl trase după el pe potecă, de teamă să nu se răzgîndească.

Pășeau amîndoi în tăcere. Rakitin aproape că nu mai îndrăznea să deschidă vorba.

— Ce bine o să-i pară... dădu el să spună și se întrerupse.

Firește că nu de dragul bucuriei pe care se gîndea c-o să i-o prilejuiască Grușenkăi ținuse să-l ia pe Aleoșa cu el ; Rakitin era un om cu capul pe umeri și nu făcea decît ceea ce știa că poate să-i aducă vreun folos. De astă dată urmărea un îndoit scop : în primul rînd, voia să se răzbune cumva, să vadă cu ochii lui „terfelirea unui cuvios”, să asiste la „căderea” neîndoielnică a lui Aleoșa „din rîndul sfinților printre păcătoși”, și-i rîdea inima numai gîndindu-se dinainte la delectarea ce-l aștepta, iar în al doilea rînd nădăjduia să obțină și un oarecare profit material cît se poate de avantajos pentru dînsul, dar despre asta vom avea ocazia să vorbim mai încolo.

„Așadar, a sosit momentul, se gîndea el cu o bucurie răutăcioasă. Să-l înșfăcăm de guler, fiind-a picat tocmai la țanc !”

UN FIR DE CEAPĂ

Grușenka locuia în centrul orașului, aproape de Piața Soborului, la văduva unui negustor, Morozova, a cărei chirieșă era, stînd în aceeași curte cu dînsa, dar separat, într-o căsuță mai mică, de bîrne. Corpul principal de case era mare, de piatră, cu etaj, o construcție veche și părăginită; acolo trăia izolată proprietăreasa, femeie în vîrstă, împreună cu două nepoate, amîndouă fete bătrîne. Morozova, de fapt, nici nu avea nevoie să închirieze odăile din curte, dar toată lumea știa că acceptase s-o primească pe Grușenka (asta se întîmplase în urmă cu patru ani) numai de hatîrul unei rube-denii ale sale, Samsonov, un negustor care era, oficial, protectorul Grușenkăi. Gura lumii vorbea că bătrînul gelos își instalase „protejata” la Morozova cu o anumită socoteală, gîndindu-se că ochiul ager al proprietăresei va fi mereu ațînit asupra tinerei chiriașe. Foarte curînd însă vigilența ei se dovedi de prisos, și în ultimul timp Morozova se vedea destul de rar cu Grușenka și nu-i mai făcea zile fripte, spionînd-o pas cu pas. Ce-i drept, trecuseră patru ani de cînd bătrînul adusese din capitala guberniei o copilă de optsprezece ani, timidă, rușinoasă, subțirică, plătîndă, tristă și gînditoare, și între timp cursese multă apă pe gîrlă. La noi în oraș nu se prea știa mare lucru din viața fetișcanei, și nici mai tîrziu, cînd unii și alții începuseră să se intereseze de „femeia nostimă” în care se preschimbase, în acești ani, Agraŋena Alexandrovna; nimeni nu reuși să afle ceva mai mult. Umbla, bunăoară, zvonul că la șaptesprezece ani ar fi fost sedusă de un ofițer care o părăsise curînd după aceea; seducătorul se mutase din garnizoană și se însurase cu alta, lăsînd-o năpăstuită să se zbată în mizerie, acoperită de rușine. Se spunea că deși bătrînul o scosese din cea mai cumplită sărăcie, protejata lui era totuși dintr-o familie onorabilă, de preoți, fata unui diacon sau cam așa ceva. În patru ani de zile, dintr-o biată orfană slabă de înger, nefericită și umilită, răsărise o frumusețe în toată puterea cuvîntului, cu trăsături tipic rusești, o femeie rumenă și înfloritoare, energică și îndrăzneată, mîndră, ba chiar arogantă, o femeie care se pricepea de minune

să facă bani și să-i și chivernisească, strînsă la mînă și calcu-
lată. Se știa de asemenea că, prin mijloace mai mult sau mai
puțin cinstite, reușise să agonisească ceva părăluțe. În schimb,
toată lumea putuse să se convingă pe deplin de un singur lu-
cru, și anume, că era greu de tot să se apropie cineva de dînsa
și că, în afară de bătrînul ocrotitor, nici un alt bărbat nu se
putea lăuda c-ar fi obținut unele favoruri de la ea în toți
acești patru ani. În privința asta nu mai încăpea nici o îndo-
ială, cu atît mai mult cu cît în ultimii doi ani se găsiseră des-
tui amatori care-și încercaseră norocul. Dar toate tentativele
lor se irosiseră în zadar, ba încă unii dintre cei ce suspinau
după farmecele sale fuseseră nevoiți să bată în retragere în
chip rușinos, făcîndu-se de rîs în urma răspunsului sarcastic
și tăios pe care îl primiseră din partea tinerei femei ce arăta
atîta fermitate. De un an încoace, precum se aflase, începuse
să facă așa numite „gheșefturi“, îndeletnicire pentru care do-
vedise aptitudini, așa încît multă lume spunea că trebuie să
fie „ovreică sadea“. Propriu-zis nu împrumuta bani cu ca-
mătă, în schimb se știa bunăoară că o bucată de vreme fusese
asociată cu Feodor Pavlovici Karamazov, cumpărînd împre-
ună cu el pe nimica toată diferite polițe, pentru care plătea
numai o zecime din valoarea lor reală, pentru ca apoi să-și
scoată banii înzecit. Bătrîn și văduv, și pe deasupra bolnav,
Samsonov, care nu mai ieșea de mult din casă, beteag cum era
cu picioare, terorizîndu-și feciorii în puterea vîrstei, om cu
avere de sute de mii de ruble, zgîrcit și hapsîn, sfîrșise prin a
fi cu totul robit de farmecele ispititoare ale protejatei sale,
față de care în primii ani se purtase cu o mînă de fier, dîndu-
i doar atîta cît îi trebuia ca să trăiască destul de meschin,
o ținuse adică „la post“, cum vorbeau unii mucaliți. Gru-
șenka izbutise totuși să se emancipeze, inspirîndu-i totodată
o încredere oarbă în fidelitatea ei. Bătrînul (azi decedat), care
învîrtea afaceri pe picior mare, era și el un caracter foarte
voluntar, dur ca o cremene, și mai ales un cărpănos fără pe-
reche. Deși o sorbea din ochi pe Grușenka și n-ar fi putut
trăi fără ea (mai ales în ultimii doi ani), nu o procopsise cu
cine știe ce avere și ar fi rămas tot atît de strîns la punga
chiar dacă l-ar fi amenințat că-l părăsește. Se mulțumise să-i
dăruiască o sumă oarecare de bani, ceea ce făcuse multă vîlvă
în oraș. „Te știi o femeie chibzuită, o dăscălise bătrînul, în-
credințîndu-i vreo opt mii de ruble, poți să lucrezi pe contul

tau, dar ține minte ce-ți spun, în afară de întreținere, care rămîne, ca și pînă acum, pe cheltuiala mea, nu mai capeți de la mine, pîn-oi închide ochii, nici o lețcaie. Și nici prin testament să nu te aștepți c-am să-ți las ceva." Bătrînul își respectase cuvîntul, lăsîndu-și toată averea feciorilor, pe care în timpul vieții îi ținuse pe lîngă sine, cu neveste și copii, ca pe niște slugi, fără a pomeni măcar în testament de Grușenka. Toate acestea se aflaseră mai tîrziu. În schimb, o sfātuia mereu ce să facă și cum să-și fructifice „capitalul", indicîndu-i cîteva chilipiruri. Cînd Feodor Pavlovici, care la început se asociase cu Grușenka ca să vîneze împreună un „gheșeft", amoretat lulea, aproape că-și pierduse capul din pricina ei, bătrînul Samsonov, care era cu un picior în groapă, făcuse mult haz pe socoteala lui. Curios este că tot timpul cît ținuse legătura cu Samsonov, Grușenka fusese cu desăvîrșire cinstită față de el ; se pare chiar că era singurul om cu care căutase să fie cinstită. Mai apoi însă cînd intrase în joc și Dmitri Feodorovici, și el tot atît de îndrăgostit, Samsonov încetase să mai rîdă. Dimpotrivă, într-o zi, o sfătuisese foarte serios pe Grușenka, atrăgîndu-i atenția cu oarecare severitate : „Dacă-i vorba să alegi între tată și fiu, rămîi cu bătrînul, dar numai cu condiția ca pezevenghiul să te ia de nevastă și, mai cu seamă, înainte de nuntă să treacă pe numele tău măcar o parte din avere. Nu-ți încurca zilele cu căpitanul, fiindcă n-o să faci nici o pricopseală." Iată, vorba cu vorba, povata pe care bătrînul desfrînat i-o dăduse cu gura lui, simțind că i se apropie sfîrșitul. Și într-adevăr, la vreo cinci luni după aceea se și prăpădise. În treacăt fie spus, deși multă lume în oraș cunoștea pe atunci rivalitatea absurdă și monstruoasă dintre pasiunea amîndurora pentru Grușenka, prea puțini își dădeau seama de natura reală a raporturilor ei cu cei doi bărbați. Pînă și cele două slujnice ale sale (în urma nenorocirii întîmplate, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo) au arătat la proces că Agrafena Alexandrovna îl primea pe Dmitri Feodorovici numai de frică, pentru că ar fi amenințat-o „c-o omoară". Grușenka avea două servitoare, o bucătăreasă bătrînă de tot, bolnavă și aproape surdă, pe care o adusese din casa părintească, și pe nepoata acesteia, o fetișcană de vreo douăzeci de ani, destul de dezghețată, care era, chipurile, jupîneasă. Grușenka era mîna strînsă și trăia cît se poate de modest. Locuința pe care o ținea cu chirie nu avea

decît trei încăperi, mobila fiind tot a proprietăresei, o mobilă veche, de mahon, după moda de la o mie opt sute douăzeci. Deşi se înserase de mult afară, în momentul cînd Rakitin şi Aleoşa ajunseră acolo, nicăieri în odăi nu era lampa aprinsă. Gruşenka se odihnea la ea în salon, culcată pe o canapea largă şi butucănoasă din imitaţie de mahon, tare şi cu îmbrăcămintea de piele roasă şi ciuruită peste tot. Îşi pusese sub cap două perne luate de pe pat şi stătea întinsă pe spate, fără să facă nici o mişcare, cu braţele încolăcite la ceafă. Era dichisită, ca şi cum ar fi aşteptat o vizită, cu o rochie de mătase neagră şi o bonetă spumoasă de dantelă, care-i şedea grozav de bine, şi cu un şal tot de dantelă, aruncat pe umeri şi prins la piept cu o broşă de aur masiv. Aştepta desigur pe cineva dorit cu înfrigurare. Palidă la faţă, cu buzele dogoritoare şi ochii aprinşi, bătea nerăbdătoare cu vârful piciorului drept în braţul canapelei. În clipa cînd Rakitin şi Aleoşa intrară în casă se produse un mic incident : auzind zgomot în antreu, Gruşenka sări în picioare înfricoşată, dînd un strigăt : „Cine-i acolo ?” Jupîneasa, care ieşise să întîmpine musafirii, o linişti însă imediat :

— Nu-i dumnealui, e altcineva, nu vă speriaţi.

„Ce-o fi pătit ?” se gîndi Rakitin, trăgîndu-l de braţ pe Aleoşa după dînsul în salon. O găsiră pe Gruşenka stînd în picioare lîngă canapea, încă nedezmeticită din spaima pe care o trăsese. O şuviţă de păr castaniu scăpată de sub bonetă îi atîrna pe umărul drept. Gruşenka însă nici nu băgă de seamă ; abia după ce se uită mai bine la oaspeţi şi-i văzu cine sînt se gîndi să şi-o aşeze cum trebuie.

— Tu eşti, Rakitka ? Mi-a sărit inima din loc. Cu cine eşti ? Pe cine mi-ai adus ? Doamne, ia te uită cu cine a venit ! exclamă ea, recunoscîndu-l pe Aleoşa.

— Spune să aducă lumînările, porunci Rakitin cu aerul degajat al unui obişnuit de-al casei, care îşi poate permite să dea dispoziţii.

-- Lumînări... a... sigur că da, lumînări... Fenia, adu-i o lumînare... Tocmai acum ţi-ai găsit să vii cu el ! îl luă ea la rost pe Rakitin, făcînd un semn cu capul spre Aleoşa. Apoi, ducîndu-se la oglindă, îşi potrivi cu amîndouă mîinile părul scăpat de sub bonetă. Părea contrariată.

— Păi n-ai vrut tu aşa ? întrebă Rakitin, gata să se supere.

— Nu-i nimic, Rakitka, m-ai speriat, atîta tot, și Grușenka se întoarce zîmbind către Aleoșa. Nu te teme de mine, dragul meu Aleoșa, nici nu știi ce bine-mi pare c-ai venit așa, pe neașteptate. Vai, cum m-ai speriat, Rakitka ! Am crezut că-i Mitea și vrea să intre buzna în casă. L-am păcălit deunăzi, l-am pus să jure pe onoarea lui că nu se îndoieste de mine, și uite că i-am tras clapa. L-am mințit că trebuie să stau în seara asta cu moșneagul meu, Kuzma Kuzmici, să număr banii. Mă duc o dată pe săptămînă la dînsul și rămîn pînă seara tîrziu, fiindcă avem de făcut socoteli. Ne încuiem în odaie, dînsul face socoteli pe abac, iar eu trec cifrele în registre ; numai în mine are încredere. Mitea e convins că sînt acolo, iar eu stau cu ușile zăvorâte și aștept o veste. Nu știu cum v-a lăsat Fenia să intrați ! Fenia, Fenia ! Dă fuga pînă la poartă, deschide-o și vezi dacă nu e căpitanul pe afară. Poate c-o fi stînd ascuns undeva și mă pîndește ! Mi-e o frică de el azi !

— Nu-i nimeni, Agrafena Alexandrovna, m-am uitat bine peste tot. Mereu mă uit pe gaura cheii, că și eu tremur toată.

— Ai închis obloanele ? Ar trebui să tragem și perdelele, uite-așa ! și Grușenka se și duse să împreune draperiile grele. Să nu-i dea cumva prin gînd să intre înăuntru, văzînd lumină. Nici nu știi ce frică mi-e azi de frățiorul dumitale, Aleoșa ! Grușenka vorbea tare și, deși i se citea spaima pe față, părea în același timp stăpînită de un fel de înfrigurare.

— De ce ți-o fi așa teamă de Mitenka azi ? o iscodi Rakitin. Nu te-am pomenit chiar atît de fricoasă, și pe urmă cine nu știe cum îl joci tu pe degete !

— Nu ți-am spus că aștept o veste, o veste ca-n povești ? Numai Mitenka îmi lipsește acum ! De altfel, nici el nu m-a crezut, îmi dau seama. N-a crezut că mă duc la Kuzma Kuzmici. Acum probabil că stă pitit undeva în grădină, acasă, la Feodor Pavlovici, să-mi ațină calea. Cu atît mai bine : dacă stă la pîndă acolo, înseamnă c-am scăpat de el ! Am fost totuși la Kuzma Kuzmici, dar numai în treacăt, m-a condus chiar Mitea pînă acolo ; i-am spus c-o să zăbovesc pînă la miezul nopții și ne-am înțeles să treacă să mă ia pe la douăsprezece. L-am lăsat să plece, apoi am intrat înăuntru și am stat cu bătrînul vreo zece minute,

după care am șters-o înapoi acasă. Am alergat într-un suflet, de teamă să nu mă întâlnesc cu el !

— Și de ce te-ai gătit așa ? Măi, măi, ce bonetă nostimă !

— Prea ești curios, Rakitin ! Nu ți-am spus că aștept o veste ? Când o să vină, într-o clipă sînt în picioare și-mi iau zborul pe loc, și n-o să mă mai vedeți niciodată ! De aceea m-am îmbrăcat așa, ca să fiu gata cînd o sosi.

— Și unde vrei mătăluță să zbori ?

— Cine știe prea multe îmbătrînește curînd.

— Ei, nu mai spune ! ? Uite la ea, parcă-i într-al nouă-lea cer... Nu te-am văzut niciodată așa. Te-ai dichisit de par-c-ai merge la bal ! o tot măsura de sus pînă jos Rakitin.

— Ce știi tu de baluri ?

— Dar tu ?

— Ei, află că eu am fost totuși la un bal. Acum trei ani, Kuzma Kuzmici și-a însurat feciorul și am privit toată sindrofia de sus, de la orchestră. Dar ce mă tot ții de vorbă, cînd am aici un musafir atît de simandicos ? Și încă ce musafir ! Aleoșa, drăguțule, mă uit la dumneata și parcă nu-mi vine să-mi cred ochilor ! Doamne, cum se face c-ai venit la mine ? ! Drept să-ți spun, nu m-aș fi așteptat, nici prin minte nu mi-a trecut c-ai să vii vreodată, pentru nimic în lume n-aș fi crezut una ca asta ! Deși n-ai picat într-un moment potrivit, mă bucur din toată inima că te văd. Șezi colea, pe divan, așa, micul meu luceafăr. Zău, tot mi se pare că visez... Eh, Rakitka, de ce nu l-ai adus ieri sau acum două zile ?... Dar nu-i nimic, sînt mulțumită și așa. Poate-i chiar mai bine c-ai venit azi, în clipa asta, și nu acum două zile...

Grușenka se așează zglobie pe canapea lîngă Aleoșa și rămase cu privirile ațintite asupra lui, ca în extaz. Îi părea bine într-adevăr că venise și nu mințea spunînd că-i mulțumită să-l vadă. Ochii îi străluceau și un zîmbet fericit, blajin, îi plutea pe buze, cu duioșie. Aleoșa n-ar fi crezut niciodată că fața ei putea exprima atîta bunătate... Pînă deunăzi nu avusese ocazia s-o vadă mai de aproape și-și făcuse despre ea o părere înfiorătoare ; perfidia pe care i-o pusese la cale în ajun, cu atîta răutate, Katerinei Ivanovna, îl cutremurase, așa încît acum era peste măsură de mirat să întâlnească o ființă cu totul diferită de cea pe care se așteptase s-o vadă. Cu toată durerea și amărăciunea ce-i împovărau sufletul,

avu răgaz s-o privească mai cu atenție. De ieri și pînă azi, totul la ea se schimbase în bine : nu mai avea glasul acela micșorat, gesturile afectate, insinuante, din ajun... era mult mai naturală, mai spontană acum, mai sprintenă în mișcări și mai zglobie, avea un aer deschis și încrezător, și în același timp părea extrem de nervoasă.

— Doamne, ce de lucruri s-au întîmplat azi, zău ! cîrpi ea. Habar n-am de ce m-oi fi bucurînd așa că te văd, Aleoșa ! Dacă m-ai întreba, crede-mă că n-aș ști ce să-ți răspund !

— Ba nu, zău, chiar nu știi de ce te bucuri ? o luă în primire ironic Rakitin. Nu m-ai bătut mai înainte la cap să ți-l aduc : adu-l și adu-l, prin urmare știai foarte bine de ce.

— Mai înainte aveam un scop, acum însă nu mă mai interesează, a trecut momentul. Să vă aduc ceva. M-am făcut mai bună acum, Rakitka. Șezi și tu, de ce ai rămas în picioare ? Ori te-ai și așezat ? Nici o teamă, Rakitin își poartă singur de grijă. Îl vezi, Aleoșa ? Uite-l cum s-a îmbufnat. Și știi de ce ? Pentru că nu l-am poftit pe scaun înainte de a te fi poftit pe dumneata ! Of, of, mult e supărăcios Rakitka al nostru ! Da, da, îi sare țandăra din orice fleac ! rîse Grușenka. Ei, lasă, lasă, Rakitka, nu fi supărat, azi am o inimă de aur. Dar dumneata, de ce ești trist, Aleoșecika, ori tot te temi de mine ? și se uită drept în ochii lui, cu un zîmbet sprintar și ironic în privire.

— E necăjit, bietul băiat... n-a căpătat decorație, interveni Rakitin, îngroșîndu-și vocea.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Moșneagul lui s-a împuțit.

— S-a împuțit ? Ce bazaconii tot îndrugi acolo ? Nu pricep ! Cine știe ce măsări îți stau pe limbă... Fă bine și taci, nătărăule ! Aleoșa, mă lași să stau pe genunchii dumitale ? Uite-așa ! și, cu o mișcare sprintenă, Grușenka se cocoșă rîzînd pe genunchii lui, ca o pisicuță zburdalnică, și-i încolăci umerii cu brațul. Să vezi cum o să-l fac eu să rîdă pe băiețașul meu cel cucernic ! Nu zău, chiar mă lași să stau pe genunchii dumitale ? Nu te superi ? Dacă vrei, mă dau jos !

Aleoșa tăcea mîlc, nici nu îndrăznea măcar să clipească, nu scoase o vorbă nici chiar cînd o auzi spunîndu-i : „dacă

vrei, mă dau jos !”, ca și cum ar fi încremenit locului din senin. Cu toate acestea, nu simțea nimic din ceea ce și-ar fi putut închipui, ori s-ar fi putut aștepta cineva, de pildă Rakitin, care-l pîndea de pe scaun cu o scînteiere lascivă în ochi. Durerea ce-l copleșise era prea mistuitoare ca să nu înăbușe orice fior ce s-ar fi putut trezi în inima lui și, dacă ar fi fost pe deplin conștient de tot ce se petrecea cu el, și-ar fi dat seama că în momentul acela purta cea mai puternică armură împotriva tuturor ademenirilor și ispitelor ce l-ar fi încercat. Cu toată mîhnirea lui covîrșitoare și dezorientarea în care se afla, spre marea sa mirare, un simțămînt curios și nou puneă treptat stăpînire pe sufletul său : femeia aceasta „infernală” nu-l mai înspăimînta ca pînă atunci, nu-l mai făcea să se cutremure în sine îngrozit, așa cum i se întîmpla odinioară de cîte ori se gîndea la femei ; mai mult chiar, deși se temea de ea atît de cumplit, o ținea acum pe genunchi — ceea ce nici n-ar fi putut să conceapă mai înainte — cu brațele încolăcite după grumazul lui, fără să mai simtă nici o sfială ; dimpotrivă, în sufletul lui încolțise un sentiment nou, care n-avea nimic de-a face cu spaima, o curiozitate puternică, vie, spontană.

— Ia mai lăsați fleacurile ! protestă Rakitin. Mai bine spune să vină cu șampania, sper că n-ai uitat ce mi-ai făgăduit ?

— Adevărat. Știi, Aleoșa, i-am promis că-l cinstesc cu șampanie dacă te aduce la mine. Foarte bine, să vină șampania, vreau și eu să beau ! Fenia, Fenia, dă fuga și adu sticla aceea pe care a lăsat-o Mitea, hai, repede ! Sînt eu zgîrcită de felul meu, dar tot am să pun la bătaie o sticlă, și nu de dragul tău, Rakitka, bineînțeles. Ce ești tu decît o secătură, pe cînd Aleoșa-i un prinț ! Deși poate că numai de asta nu-mi arde acum, totuși, am să beau cu voi, vreau să-mi fac de cap !

— Dar ce se întîmplă acum, ce-i cu „vestea” aceea despre care tot vorbești, dacă-mi permiți să te întreb și nu-i cumva un secret la mijloc ? încercă din nou s-o descoasă, curios, Rakitin, silindu-se pe cît putea să nu se sinchisească de bobîrnacele ce curgeau cu nemiluita asupra lui.

— Nu-i nici un secret ; de altfel, tu știi despre cine-i vorba, rosti Grușenka, întunecîndu-se deodată la față, îngrijorată. Se întoarce apoi către el, dezlipindu-se pentru o

clipă de Aleoşa, pe care îl ţinea mai departe de gît, cocoţată pe genunchii lui. Se întoarce ofiţerul, Rakitin ; auzi tu, ofiţerul meu !

— Ştiam. Şi unde-i acum ? E chiar aşa aproape ?

— La Mokroe. Mi-a scris c-o să-mi trimită o ştafetă ; chiar adineaori am primit scrisoarea. Şi acum stau şi aştept.

— Ce vorbeşti ? ! Dar de ce s-a oprit la Mokroe ?

— Ar fi prea multe de spus, ajunge atît.

— Ce-o fi pe sufletul lui Mitenka ? Săracul de el ! Sau poate că nu ştie încă...

— Asta ar mai lipsi ! Habar n-are. Dacă află, mă omoară. Numai că nu mai mi-e frică de el acum, nu mă mai tem de cuţitul lui. Taci, Rakitka, să nu te prind că-mi mai pome-neşti de Dmitri Feodorovici, că destul sînge rău mi-a făcut ! Nici nu vreau să mă mai gîndesc la lucrurile astea. Nu-mi place să mă gîndesc decît la Aleoşa ; sînt ocupată cu el acum... Haide, zîmbeşte, drăguţule, uită-te la mine... De ce nu vrei să fii mai vesel, de ce nu rîzi de prostia şi de fericirea mea ?... Uite c-a zîmbit, a zîmbit băieţaşul ! Cu ce ochi blînzi mă priveşte ! Ştii, Aleoşa, mi-era teamă să nu te fi supărat pentru figura pe care i-am făcut-o deunăzi domnişoarei aceleia... zău, m-am purtat ca o căţea... Şi totuşi, nu-mi pare rău, drept să-ţi spun, că s-a întîmplat aşa... M-am purtat şi bine şi rău, rosti Gruşenka visătoare şi un zîmbet crud îi flutură pe buze. Mitea mi-a spus că urla ca scoasă din minţi : „Ar trebui bătută cu biciul !“ Se vede c-a fript-o rău la inimă. M-a chemat la dînsa, credea c-o să mă prindă-n laţ ! Ce-şi închipuia dumneaei c-o să mă dea gata cu o ceaşcă de ciocolată... Ba nu, zău, e mai bine că s-a întîmplat aşa ! Gruşenka zîmbi din nou. Mă temeam numai să nu te fi supărat pe mine...

— Să ştii că nu minte, Aleoşa ! exclamă deodată Rakitin, neputîndu-şi ascunde uimirea. I-e frică de tine, ai fi crezut aşa ceva ? De un puîsor de găină ca tine !

— O fi puîsor de găină pentru tine, Rakitka... fiindcă tu n-ai inimă ! Dar eu îl iubesc din tot sufletul ! Aleoşa, mă crezi că te iubesc din tot sufletul ?

— Neruşinata ! Ai auzit, Alexei, ţi-a declarat amor ? !

— Şi ce-i dacă-l iubesc ? !

— Cum rămîne atunci cu ofiţerul ? Cu vestea picată din cer, vreau să zic, de la Mokroe ?

— Dragostea mea pentru Aleoşa e una, şi ofiţerul e altceva.

— Judecată de muiere !

— Nu mă mai sîcîi, Rakitka ! se oţărî deodată Gruşenka. Ți-am spus doar că n-are a face una cu alta. Pe Aleoşa îl iubesc altfel. E adevărat, Aleoşa, că-ţi pusesem gînd rău într-o vreme. Aşa-s eu, ticăloasă şi apucată, ce vrei ? ! Uneori însă cînd te priveam, mi se părea că văd licărind în ochii tăi conştiinţa mea. „Nu se poate, îmi ziceam, prea sînt ticăloasă ca să nu mă dispreţuiască.“ Şi tot aşa mi-am spus şi acum două zile, cînd am fugit din casă, de la domnişoara aceea. De altfel, e un lucru la care mă gîndesc de mult. Ştie şi Mitea asta, i-am mărturisit şi lui. Şi Mitea mă înţelege. Mă crezi, Aleoşa, îmi arde obrazul de ruşine cîteodată... cînd mă uit la dumneata, mi-e ruşine de mine, zău... Nu-mi amintesc însă cum s-a întîmplat să-mi cazi cu tronc, şi cînd anume...

Fenia aduse o tavă pe care se aflau o sticlă destupată şi trei cupe de şampanie pline.

— A sosit şampania ! strigă Rakitin. Ai cam luat-o razna, Agraşena Alexandrovna, nu mai ştii ce vorbeşti, dacă mai bei şi un pahar, parcă te văd c-o să-ţi ridici poalele şi începi să dansezi ! Eh, nici măcar atîta lucru nu s-au priceput să facă ! bombăni el cercetînd sticla. A turnat-o baba în pahare la bucatărie şi probabil s-a şi încălzit ! Nu-i nimic, las' că-i bună şi aşa !

Se apropie de masă şi, ducînd la gură un pahar, îl deşertă pe nerăsuflăte, apoi îl umplu din nou.

— N-ai ocazie să bei şampanie chiar în fiecare zi, spuse el, lingîndu-se pe buze. Hai, Aleoşa, ia-ţi şi tu paharul, să vedem dacă te ţin curelele ! Dar pentru ce să închinăm ? Pentru porţile raiului, da ? Ridică paharul, Gruşa, bea şi tu pentru porţile raiului.

— Ce tot îndrugi acolo ?

Gruşa luă cupa în mînă. Aleoşa bău o înghiţitură şi puse paharul la loc.

— Mai bine renunţ, rosti el cu un zîmbet blajin.

— Parcă te lăudai c-o să bei ! îl întărită Rakitin.

— Nu mai beau nici eu dacă dumneata nu bei, fi ţinu isonul Gruşenka. De altfel, nici nu mai am chef. Bea, Rakitka, deşartă tu sticla pînă la fund. Nu beau decît dacă bea Aleoşa.

— Of, of, ce înduioşător ! pufni Rakitin. Uite la ea cum i s-a cocoţat pe genunchi ! El, barem, are durerea care-l seacă la inimă, dar pe tine ce bîzdic te-a apucat, mă rog ? Dumnealui, pasă-mi-te, s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, era gata chiar să-şi spurce gura cu cîrnaţi...

— De ce ?

— I-a murit unchiaşul, părintele Zosima...

— Cum aşa, a murit părintele Zosima ? ! se minună Gruşa. N-am ştiut nimic, şi se închină cu smerenie. Doamne, şi eu, care şedeam pe genunchii lui ! tresări ea speriată şi se desprinsese numaidecît de el, aşezîndu-se alături pe canapea.

Aleoşa o privi lung, mirat şi parcă se mai luminea la faţă.

— Ce-ai cu mine, Rakitin, lasă-mă în pace ! rosti el deodată dîrziu, ridicînd glasul. De ce spui că m-am răzvrătit împotriva lui Dumnezeu ? N-aş vrea să te urăsc, caută să fii şi tu mai înţelegător. Am pierdut ceva fără de preţ, o comoară cum tu n-ai avut niciodată, şi n-ai dreptul să mă judeci. Mai bine uită-te la dînsa : ai văzut cum a căutat să mă cruce ? Am venit aici cu gîndul c-am să găsesc un suflet hain, mă ispitea ticăloşia pentru că şi eu mă simţeam păcătos şi rău, şi am înţilnit o adevărată soră, o inimă de aur, un suflet duios... A căutat să mă cruce... Agrafena Alexandrovna, despre dumneata e vorba. Dumneata m-ai salvat, mi-ai aşezat sufletul în vechiul făgaş...

Îi tremurau buzele şi vocea i se curmă brusc, silindu-l să se oprească.

— Te-a salvat, zici ? Ba nu, zău ! rînji sarcastic Rakitin. Şi cînd te gîndeşti că mai deunăzi voia să-ţi facă felul, ştii asta ?

— Stai, Rakitka ! se repezi Gruşenka. Destul, tăceţi amîndoi ! Am să vă spun tot : te rog, Aleoşa, să nu mai vorbeşti aşa, pentru că-mi vine să intru în pămînt de ruşine ! Sînt rea, să ştii, nu sînt bună, aşa cum mă crezi dumneata. Iar tu, Rakitka, fă bine şi ţine-ţi gura, pentru că minţi. Recunosc că i-am pus gînd rău cîndva, ai dreptate, voiam, cum zici tu, să-i fac felul, însă asta a fost mai demult, dar acum nu mai e adevărat, ce-ai spus e o minciună ; acum e cu totul altceva... Să nu te mai prind că scoţi un cuvînt, auzi tu, Rakitka ! Îl luă de scurt Gruşa, care părea surescitată.

— Au înnebunit amândoi ! şuiură printre dinţi Rakitin, măsurându-i din ochi nedumerit. Le lipseşte o doagă, curat balamuc ! Amândoi s-au muiat, acu să te ții lacrimi şi suspine !

— Da, am să plîng, am să plîng ! confirmă Gruşenka. A spus că-i sînt ca o soră, asta n-am s-o uit niciodată, nu, n-am s-o uit niciodată ! Să ştii, totuşi, Rakitin, că, aşa rea cum sînt, tot am făcut şi eu în viaţa mea pomană cu un fir de ceapă !

— Ai dat de pomană un fir de ceapă ? Cum adică ? Ei, fir-ar să fie, zău, dacă n-au căpiat !

Exaltarea de care erau cuprinşi amândoi îl mira şi-l scandaliza totodată, aproape că se simţea vexat, deşi ar fi putut să-şi dea seama că, printr-o coincidenţă cu totul excepţională, şi unul, şi altul se aflau într-un moment de răscruce din viaţa lor, menit să-i zguduie din temelii. Dar pe cît era de sensibil cînd se întîmpla să fie în joc persoana lui, pe atît de obtuz se dovedea Rakitin cînd era vorba de semenii lui, asta poate şi fiindcă era prea tînăr încă şi fără experienţă, dar în bună parte şi pentru că era de un egoism feroce.

— Vezi, Aleoşecika, rîse nervos Gruşa, întorcîndu-se spre el, m-am lăudat faţă de Rakitin c-am dat şi eu de pomană o ceapă ; faţă de dumneata însă ce rost ar avea să mă laud, dumitale am să-ţi spun cu altă inimă adevărul curat. Nu e decît o poveste, dar o poveste foarte frumoasă, pe care o ştiu de cînd eram fetiţă mică de la Matriona, bucătăreasa noastră. Ascultă : „A fost odată ca niciodată o femeie rea şi amarnică la suflet. Şi femeia aceea a făcut cît a făcut umbră pămîntului şi, împlinindu-i-se sorocul, a murit. Şi murind n-a lăsat după ea nici o faptă bună. Dracii au pus atunci gheara pe ea şi au aruncat-o în iazul de foc. Iar îngerul ei păzitor sta pe mal şi-şi tot frămînta mintea : «Oare ce faptă bună o fi săvîrşit în viaţa ei ca să pot pune o vorbă pentru ea la Dumnezeu ?» Şi, aducîndu-şi aminte, se duce el şi-i spune lui Dumnezeu : «A smuls din grădină un fir de ceapă şi l-a dat de pomană, a miluit o biată femeie săracă». «Ia firul cela de ceapă, zice Dumnezeu, şi dă-i-l să se agaţe de el, şi pe urmă caută s-o tragi afară. Dacă izbuteşti s-o scapi, să vină aici, în rai, iar dacă s-o rupe firul de ceapă, să rămîna unde se află acum.» Îngerul a coborît degrabă în iad şi, întinzîndu-i firul de ceapă, a zis : «Apucă-te vîrtos de el, femeie, şi eu am să te scot afară». Şi a început să tragă binişor, binişor de fir, pînă ce a

scoș-o aproape toată din iad. Dar ce să vezi : ceilalți osîndiți, cînd au prins de veste că îngerul vrea s-o scape, s-au agățat care mai de care de ea, să-i tragă și pe ei afară. Scorpia de femeie însă, haină cum era la suflet, a început să dea din picioare și să urle : «Pe mine vrea să mă scoată, nu pe voi, ceapa-i a mea, nu a voastră !» Nici n-a apucat să termine și firul de ceapă s-a rupt. Femeia a căzut înapoi în iad și arde și acum în focul gheenei. Îngerul a izbucnit în plîns și a plecat.” Asta-i toată povestea, Aleoșa, n-am uitat-o pînă în ziua de azi și nici n-am s-o uit vreodată, pentru că și eu sînt tot așa de rea și haină la suflet ca și zgripturoaica aceea. M-am laudat adineauri față de Rakitin c-am miluit pe cineva cu un fir de ceapă, ție însă am să-ți mărturisesc adevărul : un fir de ceapă, *unul singur*, am dăruit de cînd mă știu pe lume, atîta pomană am și eu la viața mea. Să nu mai zici că sînt bună, Aleoșa, nu-s de loc așa cum mă crezi dumneata, dimpotrivă, sînt rea, rea și hapsînă. Și-mi vine să mor de rușine cînd te aud ridicîndu-mă în slavă ! Și, fiindcă am început, am să-ți spun tot. Ascultă : am ținut morțiș să vii la mine și atîta l-am bătut la cap pe Rakitka să te aducă înapoi, încît i-am promis chiar c-o să-i dau douăzeci și cinci de ruble dacă izbutește să pună mîna pe dumneata. Stai, Rakitka, așteaptă puțin !

Și, nici una, nici două, se duse la masă, descuie sertarul, își luă punga cu bani și scoase dinăuntru o hîrtie de douăzeci și cinci de ruble.

— Ce mai e și aiureala asta ? Ce ți-a venit ? bîlgui Rakitin fîstîcit.

— Ține, Rakitka ! Vreau să mă achit de datorie, cred că n-ai să mă refuzi. Nu mi i-ai cerut chiat tu ? și fără altă vorbă îi azvîrli în față.

— Ei, asta e, de ce să refuz !? Își îngroșă vocea Rakitin, vizibil stingherit, silindu-se să pară cît mai arogant, ca să-și ascundă încurcătura. Prea ieftin ați scăpat. De aceea doar sînt proști pe lume : ca deșteptii să tragă foloase !

— Și acum fă bine și pune-ți lacăt la gură, Rakitka, să nu mai scoți un cuvînt. Ce vreau să spun acum nu-i pentru urechile tale. Șezi colo, în colț, și taci ; tu nu ne iubești, așa că nu te mai amesteca în vorbă !

— De ce v-aș iubi ? se oțărî Rakitin într-o răbufnire de ură. Băgase banii în buzunar, deși se simțea prost, fiindcă

era de față Aleoșa. Își făcuse socoteala c-o să-i primească mai târziu, fără știrea lui, iar acum îi plesnea fierea de ciudă și de rușine. Chibzuise de asemenea, dintr-un calcul diplomatic, că-i mai bine să n-o contrazică de fel pe Grușa, cu toate că ea nu-l cruța, luându-l mereu în șfichi. Se vedea cât de colo că-l avea cu ceva la mână, dar de astă dată i se umpluse paharul : iubești un om care a făcut ceva pentru tine... Dar voi doi, aș vrea să-mi spuneți, ce ați făcut pentru mine ?

— Poți să iubești un om chiar dacă nu ți-a făcut nimic, așa cum iubește Aleoșa.

— Și de unde știi tu că te iubește ? Ce-mi tot împui capul cu dragostea lui ? !

Stînd în picioare în mijlocul încăperii, Grușenka vorbea înfrigurată, cu un tremur isteric în glas :

— Taci, Rakitka, tu nu poți să pricepi ce se petrece cu noi ! Și te rog nu mă mai tutui, nu-ți permit, ai cam început să-ți iei nasul la purtare ! Stai la locul tău în colț și să nu mai scoți un cuvînt, așa cum îi șade bine unui lacheu. Și acum, Aleoșa, am să-ți spun tot, ești singurul om căruia vreau să-i mărturisesc adevărul, ca să vezi și dumneata ce pramatie sînt ! Tot ce-ți spun e însă numai pentru dumneata, cu Rakitka n-am nimic de împărțit. Da, e adevărat, Aleoșa, îți pusesem gînd rău, eram hotărîtă să-ți fac bucata. Atît de ahtiată eram să-ți vin de hac, încît l-am cumpărat pe Rakitka numai ca să te aducă la mine. De ce țineam așa de mult la asta ? Cînd dumneata nici habar n-aveai de mine ! Dacă se întîmpla cumva să ne întîlnim față-n față, întorceai capul și puneai ochii în pămînt ; eu însă nu mă sfiam să te privesc și descoseam pe unul și pe altul, doar oi mai afla cîte ceva. Chipul dumitale îmi stătea ca un ghimpe în inimă : „Mă disprețuiește, îmi ziceam eu, nici nu se îndură măcar să se uite la mine“. Și mi-era o ciudă, încît ajunsesem și eu să mă mir : „Cum se poate, să mă tem de un copilandru ? Lasă, că-i fac eu bucata, uite-așa am să-l ronțai și pe urmă am să-i rîd în nas !“ Clocoteam în mine. Nu știu dacă mă crezi, dar în tot orașul ăsta nimeni nu și-ar permite vreo necuviință față de Agrafena Alexandrovna sub cuvînt că-i o femeie stricată, nici măcar nu i-ar trece prin gînd să spună așa ceva despre mine ; nu-l am decît pe moșneagul meu, sînt legată de el, vîndută pe viață, diavolul ne-a pus cununiile în cap, încolo n-am avut de-a face cu nici un alt bărbat ! Totuși, de cum te-am văzut pe dumneata, mi-am

zis : „Pe ăsta trebuie să-l prind în gheară. Lasă, că-i vin eu de hac, și ce-am să mai rîd pe urmă, ehe, ce-am să mai rîd!“ Ca să vezi ce cătea e femeia care ziceai că ți-e ca o soră ! Între timp, uite, s-a întors bărbatul care m-a scos din minți cîndva, și stau acum și aștept să-mi dea un semn de viață. Știi ce a fost pentru mine omul ăsta care mi-a răpit cîntea ? Acum cinci ani, cînd m-a adus aici Kuzma, nu îndrăzneam să scot capul în lume, mă feream tot timpul să nu mă vadă și să nu mă audă cineva, eram o fetișcană plîndă și tare proastă. Ședeam singură cuc și mă istoveam plîngînd ; nopți întregi nu dormeam, gîndindu-mă mereu la același lucru : „Unde ești, cîine ? Cine știe în brațele cui ai fi acum și-ți rîzi de mine ! Ah, să mai dau ochi cu tine o dată, o singură dată numai să-mi ieși în cale, și ai să vezi ce te așteaptă, știu eu cum să mă răzbun !“ Noaptea udam perna cu lacrimi și mă zbuciumam toată, răsuceam cuțitul în rană și-mi ațîtam mai vîrtos ura : „Lasă, c-am să-ți plătesc eu cu vîrf și îndesat !“ mă pomeneam țipînd uneori pe întuneric. Iar cînd îmi dădeam seama că n-am nici o putere asupra lui, cînd mă gîndeam că poate în momentul acela își bate joc de mine, dacă nu cumva m-a și uitat, mă trînteam pe podele, plîngeam cu lacrimi amare, văzînd cît de nevolnică sînt, și tremuram ca scuturată de friguri pînă se lumina de ziuă. Dimineața mă sculam ca un cîine întăritat, cu dragă inimă aș fi sfîșiat pe oricine. Cu timpul însă am început să adun ban cu ban, mi s-a împietrit inima, am prins ceva carne pe mine. Crezi poate că m-am mai deșteptat la minte ? Aș, de unde ! Nimeni nu vede și nimeni pe lume nu știe, dar cum se înnoptează, încep iarăși să mă perpelesc ca acum cinci ani, cînd eram o fetișcană proastă și plîng toată noaptea scrișnind din dinți. „Vai de pielea lui ce o să pătească, am să-i plătesc cu vîrf și îndesat !“ mă gîndesc. Ai fost atent pîn-acum ? Bine. Ce părere o să-ți faci însă despre mine cînd am să-ți spun că de curînd, poate să fie o lună de atunci, am primit o scrisoare de la el : a rămas văduv și vrea să vină aici, să mă vadă. Mi s-a tăiat deodată răsuflarea ! Ah, Doamne ! Și într-o clipă am și văzut ce-o să se întîmple : o să vină și o să mă cheme iarăși la el, e destul numai să fluiere o dată, ca să mă tîrască la picioarele lui ca o cățelușă bătută, ca și cînd tot eu aș fi fost vinovată ! A simțit lămurit c-așa o să se întîmple și parcă nu-mi venea să cred :

„Chiar așa otreapă să fiu ? Ce o să fac ? O să mă arunc iarăși de gîtul lui ori nu ?“ În luna asta ce-a trecut, am strîns în mine mai multă fiere decît în ultimii cinci ani. Mă vezi doar cum fierb aici, ca turbată, și cîtă răutate e-n mine ! Acum ți-am spus tot ! Mi-am făcut de lucru cu Mitea ca să nu alerg după celălalt. Taci, Rakitka, n-ai nici un drept să mă judeci, de altfel nici n-am vorbit cu tine ! Cînd ați soșit voi, tocmai ședeam aici și mă gîndeam în fel și chip, silindu-mă să iau o hotărîre. Niciodată n-o să știți ce a fost în sufletul meu ! Aleoșa, spune-i te rog domnișoarei să nu-mi țină supărare pentru bîlciul de alaltăieri !... Nimeni pe lume nu știe și nici n-ar putea să înțeleagă ce simt eu acum... Poate c-o să iau și un cuțit cu mine cînd o fi să plec, încă nu-mi dau seama ce-am să fac...

Rostind aceste cuvinte disperate, Grușenka se opri su-grumată de lacrimi, își cuprinse fața în palme și se aruncă pe canapea, cu capul în perne, plîngînd cu sughituri, ca un copil mic. Aleoșa se ridică în picioare și se apropie de Rakitin.

— Mișa, zise el, să nu fii supărat pe dînsa chiar dacă te-a jignit, nu trebuie să i-o iei în nume de rău. Ai văzut ce a spus adineauri ? Nu poți cere prea mult de la un biet suflet de om, trebuie să fim mai înțelegători...

Vorbea mînat de o pornire nestăvilită. Simțea nevoia să-și deschidă inima, și singurul om pe care-l avea la îndemînă era Rakitin. Dacă n-ar fi fost el acolo, și-ar fi destăinuît simțămintele cu glas tare în fața pereților. Prietenul lui însă îl măsura din ochi ironic și Aleoșa nu mai spuse nici un cuvînt.

— Starețul ți-a împuiat capul cu tot felul de bazaconii, și acum m-ai luat pe mine cal de bătaie, Aleoșenka, omul lui Dumnezeu ! spuse el zîmbind malițios.

— Nu rîde, Rakitin, degeaba zîmbești sarcastic... Cum poți să vorbești așa despre răposatul ? Nu există om pe fața pămîntului care să se poată asemui cu el ! strigă Aleoșa cu lacrimi în glas. Crede-mă că n-am dreptul să judec pe nimeni, fiindcă și eu mă simt vinovat, poate mai vinovat decît oricine ! Ce sînt eu pe lîngă dînsa ? Gîndește-te că am venit aici ca să mă afund în mocirlă. Îmi spuneam : „Ei și, nu-mi pasă !“ Și știi de ce ? Pentru că sînt un laș. Iar dînsa, vezi, s-a chinuit cinci ani de zile fără să aibă pe nimeni aproape să-i spună o vorbă caldă, pornită din inimă, și pîna

la urmă a iertat totul, a uitat tot și plînge ! Omul care și-a bătut joc cu atîta cruzime de ea s-a întors și o cheamă, și ea e gata să-l ierte și să alerge în brațele lui fericită. Nu, poți să fii sigur, n-o să ia nici un cuțit, nu, fără doar și poate ! Vezi, eu nu sînt așa. Nu știu dacă tu ești, Mișa, eu însă în nici un caz nu ! Azi am primit o lecție strașnică, uite, chiar aici, în locul ăsta... Dragostea ei e mai presus decît ceea ce putem simți noi... Spune-mi, cunoșteai cumva lucrurile pe care le-a povestit adineauri ? Ai mai auzit-o cîndva vorbind despre ele ? Nu, așa-i că nu ? Dacă le-ai mai fi auzit, ai fi înțeles încă de atunci totul... Și cealaltă, pe care a jignit-o acum două zile... trebuie s-o ierte și ea ! Nu se poate să nu treacă peste asta cînd o să afle... și o să afle cu siguranță... E un biet suflet ce nu și-a găsit încă pacea, trebuie să fim înțelegători... cine știe ce comoară ascunde...

Se opri cu răsuflarea tăiată. Cît era de furios, Rakitin rămase cu ochii boldiți de mirare. Niciodată nu s-ar fi așteptat la o asemenea tiradă din partea unui om atît de potolit și cuminte ca Aleoșa.

— Halal avocat ! Nu cumva ți-a căzut cu tronc ? Agra-fena Alexandrovna, călugărașul nostru e mort după tine, l-ai făcut praf ! strigă el, rîzînd cu nerușinare.

Grușenka înălță capul adîncit în pernă și se uită la Aleoșa, cu un surîs duios, care-i luminează toată fața buhăită de lacrimi.

— Nu-ți mai pierde vremea cu el, Aleoșa, heruvimul meu ! Nu vezi cu cine ai de a face, parc-ai vorbi la pereți ! apoi întorcîndu-se către Rakitin : Mihail Osipovici, mă gîndeam tocmai să te rog să mă ierți dacă te-am jignit cumva adineauri, dar acum pentru nimic în lume n-aș mai face-o ! Aleoșa, vino de șezi lîngă mine, îl îmbie ea cu un zîmbet fericit, uite-așa, aici, și spune-mi (îl luă de mîini și se uită înșeninată drept în ochii lui), spune-mi, te rog, ce crezi dumneata : îl iubesc ori nu ? Mai pot eu, oare, să iubesc un om care mi-a făcut atîta rău sau nici nu-mi pasă de el ? Pîna să veniți voi, am stat așa pe întuneric și m-am tot întrebat : da sau ba ? Dă-mi dumneata dezlegarea, hotărăște dumneata, și voi face cum ai să-mi spui. Să-l iert ori să nu-l iert ?

— Bine, dar l-ai și iertat, nu-i așa ? zîmbi Aleoșa.

— Ba da, mărturisi Gruşenka gînditoare. Păcătoasa asta de inimă ! Să bem pentru inima mea păcătoasă ! strigă ea şi, luînd în mînă paharul, îl goli pe nerăsuflăte, apoi îl trînti de pămînt. Cupa se sparse cu zgomot. Şi pe buzele ei zîmbitoare flutură din nou o umbră de cruzime.

— Şi totuşi, poate nu l-am iertat încă, adăugă ea cu o expresie ameninţătoare, privind în jos, ca şi cum ar fi vorbit numai pentru sine. Poate că numai inima mea e gata să-l ierte. Am să caut s-o mai ţin încă în frîu. Vezi dumneata, Aleoşa, de fapt mi-s dragi lacrimile pe care le-am vărsat în aceşti cinci ani, mi-e dragă umilirea ce m-a făcut să sufăr atîta, ele mi-s dragi, nu el.

— N-aş vrea să fiu în pielea lui ! şuieră Rakitin.

— Şi nici n-ai să fii vreodată, Rakitka, fii pe pace ! Tu nu eşti bun decît să-mi faci ghetele, atîta tot ; o femeie ca mine nu-i de nasul tău... Şi poate că nici de nasul lui...

— Nu-i de nasul lui ? Atunci de ce te-ai înzorzonat aşa ? o necăji Rakitin, rînjind sarcastic.

— Nu te lega de gătelile mele, Rakitka, fiindcă nu poţi să ştii ce este în sufletul meu ! N-am decît să dau jos toate zorzoanele, chiar acum, pe loc ! îi răspunse ea ridicînd glasul. Tu nu ştii pentru ce m-am gătit aşa ! Poate că am de gînd să-i ies înainte şi să-i zic : „Mă vezi ? Deschide ochii şi uită-te bine !” Cînd m-a lăsat eram o fetişcană de şaptesprezece ani, o slăbătură plîngăreaţă şi ofticoasă. Am să stau lîngă el, am să-l vrăjesc, am să-i înfierbînt sîngele, ca după aceea să-i spun : „Ei, ai văzut cu cine ai de-a face, stimabile ? Şi acum, umblă sănătos ! Nu tot ce zboară se mănîncă !” Pentru asta, poate, m-am gătit aşa, Rakitka, încheie Gruşa, rîzînd maliţios. Sînt fiară, Aleoşa, o fiară turbată. N-am decît să rup hainele de pe mine, să-mi schilodesc trupul, să-mi slutesc chipul, să-mi ard faţa şi s-o ciopîrtesc cu cuţitul, să umblu pe străzi să cerşesc ! Dacă vreau, n-am decît să nu mai plec nicăieri, să rămîn aici, dacă vreau, n-am decît să-i trimit chiar mîine lui Kuzma tot ce-am căpătat de la el, toţi banii pe care mi i-a dat, şi să mă duc să muncesc cu ziua pînă la sfîrşitul vieţii !... Crezi, oare, că n-am s-o fac, te îndoieşti c-o să am atîta curaj ? Ba, uite, să ştii c-am s-o fac, am s-o fac chiar acum, să nu mă puneţi la ambiţie... iar pe dînsul am să-l iau la goană şi am să-i dau, uite-aşa, cu tifla, ce-o fi crezînd. că-s de nasul lui ? !

Ultimele cuvinte le strigă în gura mare, ca apucată de istericale. Și, simțind că o podidesc din nou lacrimile, își ascunse fața în palme și se prăbuși peste perne, într-un hohot de plâns. Rakitin se ridică.

— Să mergem, zise el, e târziu, n-au să-ți deschidă la mînăstire.

Grușenka sări în sus.

— Cum, pleci, Aleoșa ? Întrebă ea consternată. Ce faci ? M-ai răscolit și mi-ai sîngerat inima și acum, cînd se lasă noaptea, să stau iarăși singură ?

— N-oi fi vrînd să rămîină la tine peste noapte ? N-are decît, dacă poștește, dinspre partea mea, pot să plec și singur ! glumi Rakitin caustic.

— Taci, vrăjmașule, taci din gură ! se răsi Grușenka mînioasă. Niciodată n-am auzit din gura ta vorbele pe care mi le-a spus el.

— Dar ce ți-a spus, mă rog ? mîrîi Rakitin întăritat.

— Nu știu, nu-mi dau seama ce, nu mă dumeresc, dar mi-a vorbit de la suflet la suflet, mi-a răscolit inima... Este primul om, singurul din lumea asta mare, care s-a îndurat de mine, el și numai el ? De ce, heruvimul meu, n-ai venit mai înainte ? strigă Grușa și se prăbuși exaltată, la picioarele lui. Toată viața am așteptat un om ca tine, mereu am așteptat ; știam că odată și odată o să vină cineva care să-mi aducă iertarea. Toată viața am crezut că, așa tîrîtură cum sînt, mă va iubi și pe mine cineva cu adevărat, cineva fără nici un gînd păcătos !

— Dar ce-am făcut eu pentru dumneata ? zîmbi Aleoșa înduioșat și, aplecîndu-se, o luă cu gîngășie de mîini. Te-am miluit cu un fir de ceapă, o nimica toată !...

Nu apucă bine să isprăvească, și-l podidiră și pe el lacrimile. În momentul acela se auzi trîntindu-se ușa de la intrare și cineva pătrunse în casă. Grușenka sări deodată în picioare, înfricoșată de moarte. Fenia dădu buzna înăuntru, strigînd în gura mare și fluturîndu-și brațele.

— Coniță, coniță scumpă, a sosit ștafeta ! trîmbiță ea veselă, gîfîind. A trimis o troică de la Mokroe să te ia ! Timofei, surugiul, e afară, schimbă caii... Scrisoarea, coniță, iată scrisoarea !

Țipa cât o ținea gura, vînturînd scrisoarea din mînă. Grușenka îi smulse plicul și-l apropie de luminare. Era un bilet de cîteva rînduri pe care ea îl desluși dintr-o ochire.

— Mă cheamă ! șopti ea pîlînd, cu fața crispată de o amară grimasă. Du-te, cățelușă ! Te-a fluierat !

Rămase locului o clipă, ca și cînd ar fi șovăit încă, apoi tot sîngele îi năvăli în obraji, învăpăindu-i.

— Plec ! strigă ea. Cinci ani de viață ! Rămîneți cu bine ! Rămîi cu bine, Aleoșa, soarta mea s-a hotărît... Duceți-vă, duceți-vă, plecați cu toții, să nu vă mai văd în fața ochilor... Grușenka își ia zborul spre o viață nouă... N-aș vrea să-mi porți dușmănie, Rakitka, cine știe dacă nu mă duc la moarte ! Uf ! Parc-aș fi beată ! și, depărtîndu-se brusc de ei, alergă în iatac.

— Acum nu-i mai pasă de noi ! bodogăni Rakitin. Să mergem, altfel iar au să înceapă să țiepe muierile astea, sînt sătul pînă-n gît de atîta boceală...

Aleoșa se lăsă dus fără să-și dea seama. În curte aștepta o troică în jurul căreia forfoteau oameni cu felinare în mînă, ocupați să deshame caii. Prin poarta deschisă se zăreau cei trei cai de schimb, așteptînd afară. Aleoșa și Rakitin nici nu apucaseră bine să coboare treptele, cînd fereastra de la iatac se deschise deodată și Grușa strigă cu o voce răsunătoare :

— Aleoșecika, multe salutări din partea mea frățiorului tău, Mitenka ! Spune-i că n-aș vrea să fie supărat pe mine, cu tot necazul pe care i l-am făcut ! Te rog să-i repeți cuvînt cu cuvînt ceea ce-ți spun eu acum : „Grușenka și-a legat soarta de un ticălos, nu de un suflet cinstit ca al tău !“ Să știe că l-am iubit totuși un ceas, un singur ceas din viața mea, să nu uite niciodată ceasul acela ! Să-i spui că așa i-a poruncit Grușenka, să nu-l uite pînă în clipa din urmă ! Glasul i se stinse, înecat în lacrimi, și fereastra se închise cu zgomot.

— Mmm ! mîrîi Rakitin umflîndu-se de rîs. După ce-i dă la cap bietului Mitenka, îi mai și pretinde să n-o uite toată viața ! Ce sadism !

Aleoșa nu-i răspunse însă, ca și cînd nici n-ar fi auzit. Întinsese piciorul la drum, de parcă ar fi avut cine știe ce zor mare ; în realitate nu-și dădea seama de nimic, mișcîndu-se aproape ca un automat. Rakitin se simți deodată săgetat de o durere ascuțită, ca și cum cineva i-ar fi zgîndărit o rană proaspătă. Adineauri, cînd o pusese pe Grușenka față în față

cu Aleoşa, se aşteptase la cu totul altceva ; lucrurile luaseră însă o altă întorsătură decât aceea pe care ar fi dorit-o el.

— Ofiţerul ei e un polonez, zise el silindu-se să-şi păstreze sîngele rece. Vorba vine ofiţer ; de fapt, e un biet amărit, funcţionar la vamă, undeva în Siberia, la graniţa dinspre China. După cîte am auzit, şi-a pierdut postul. I-o fi venit probabil la ureche că Gruşenka are ceva parăluţe şi s-a întors la ea, aşa se explică totul.

Aleoşa nici de astă dată nu se învrednici să-i răspundă. Rakitin îşi pierdu cumpătul :

— Ei, va să zică, ai izbăvit un suflet păcătos ?! rînji el plin de fier. Ai întors o tîrfă pe calea cea bună ? Ai izgonit cei şapte draci ce o munceau ? Ca să vezi unde trebuia să se întîmple minunea pe care aţi aşteptat-o cu atîta rîvnă astăzi !

— Încetează odată, Rakitin ! îi răspunse Aleoşa cu inima îndurerată.

— Sigur că da, mă „dispreţuieşti“, pentru c-am putut să primesc cele douăzeci şi cinci de ruble de adineauri ! Mi-am vîndut prietenul, nu-i aşa ? Numai că tu nu eşti Hristos, şi nici eu, Iuda !

— Crede-mă, Rakitin, c-am şi uitat de banii aceia, protestă Aleoşa. Tu singur ai pomenit de ei...

Rakitin se înfurie şi mai tare.

— Duceţi-vă dracului cu toţii ! zbieră el. Pentru ce naiba mi-oi fi pierzînd vremea cu tine ? De acum înainte nici nu mai vreau să ştiu cine eşti ! Pleacă, du-te unde vrei, călătorie sprîncenată !

Şi, fără altă vorbă, o apucă pe o ulicioară lăturalnică, lăsîndu-l singur în întunecimea nopţii. Aleoşa ieşi din oraş şi o luă peste cîmp spre mînăstire.

IV

CANA GALILEII

Ajunse la schit destul de tîrziu după rînduiala mînăstirii, şi monahul ce ieşi să-i deschidă îi îngădui să intre înăuntru pe poarta cea mică. Trecuse de nouă — ora sorocită odihnei şi

somnului după o zi plină de frământări. Aleoșa deschise cu sfială ușa chiliei bătrînului, în care se afla sicriul. Înăuntru nu era decît părintele Paisie care citea Evanghelia împreună cu novicele Porfiri ; ucenicul istovit de vegherea din ajun, cînd starețul le vorbise pentru ultima oară, și de zarva de peste zi, dormea somnul tinereții, culcat pe podele în odaia alăturată. Părintele Paisie îl auzi intrînd, dar nu-și ridică ochii de pe carte. Aleoșa se retrase în colțul din dreapta ușii, se așeză în genunchi și începu să se roage. Inima îi era plină, gata să se reverse, dar totul colcăia de-a valma în el, nici un sentiment nu reușea să se contureze mai lămurit și să precumpănească asupra celorlalte, impresiile se succedau lent, fără încetare, ca într-un caleidoscop. Se simțea înduioșat, dar în același timp — lucru curios — nimic nu mai avea darul să-l mire. Vedea din nou în fața ochilor sicriul și mortul drag, strîns înfășurat în rasa monahală, și totuși jalea și durerea sfîșietoare ce-i storseseră atîtea lacrimi în dimineata aceea se mistuiseră ca prin farmec. Intrînd în chilie, îngenunchease în fața sicriului, așa cum și-ar fi plecat genunchii în fața unei icoane, dar simțămîntul ce-i stăpînea cugetul și inima în momentul acela nu era întristarea, ci bucuria. Una din ferestre era larg deschisă, lăsînd să pătrundă înăuntru aerul proaspăt, răcoros. „Înseamnă că duhoarea s-a intețit și mai tare dacă s-au înduplecat să deschidă fereastra“ își spuse el. Dar gîndul că rămașitele pămîntești ale starețului începuseră să se descompună — gînd care abia cu cîteva ceasuri mai înainte i se păruse atît de amarnic, de umilitor — nu-l mai făcu de astă dată să sufere, nici să se răzvrătească. Se ruga așa, în tăcere, dar peste puțin își dădu seama că înșiră cuvintele mecanic. Frînturi de idei i se perîndau prin minte, licăreau o clipă, ca niște steluțe, ca să se stingă numaidecît, năpădite de alte gînduri răzlețe, dar în același timp era conștient că sufletul său își găsisese împăcarea, că se sălășluisese în el ceva temeinic și deplin. Uneori prindea să se roage cu rîvnă, într-o pornire de dragoste și recunoștință... Nu apuca să-și ducă însă ruga pînă la capăt, căci după un timp mintea lui o lua iarăși razna ; începea să se gîndească la altceva, ca pînă la urmă să uite și de rugăciune, și de ceea ce îi curmase firul... Încercă să fie atent la cuvintele rostite de părintele Paisie, dar, ostenit cum era, mereu îl fura somnul...

„A treia zi, s-a făcut nuntă în Cana Galileii, citea monahul, iar muma lui Isus era acolo. Și a fost chemat la nuntă și Isus cu ucenicii săi.“

„Nuntă ? Cum adică nuntă ?... se căznea să-și adune gândurile Aleoșa. E fericită... s-a dus la nuntă... Nu, n-a luat nici un cuțit cu dînsa, nu se putea să ia... N-a fost decît așa, o vorbă rostită «la necaz», nimic mai mult... Noi... noi trebuie să iertăm cuvintele de obidă. E o ușurare... altminteri, prea ar fi cumplită suferința... Rakitin a cotit pe ulicioară... Cît timp o să-și aducă aminte de necazurile lui, o să cotească, așa, pe cîte o ulicioară... Dar drumul... drumul mare este drept, este larg și luminos, și limpede cum e cleștarul... și soarele strălucește la capătul lui... Cum ? Ce spune ?“

„...nu mai aveau vin, căci s-a fost sfîrșit vinul de nuntă. Atunci muma lui Isus zis-a către el : «Nu mai este vin...»“

„A, mi se pare că mi-a scăpat ceva, tresări el, ce păcat, n-aș fi vrut să pierd nici un cuvînt, îmi place atît de mult partea asta : e vorba de Cana Galileii, cea dintîi minune... Da, o minune atît de frumoasă, neasemuit de frumoasă ! Nu la durere, ci la bucurie a venit pentru înțîia oară Isus în mijlocul oamenilor ; prima minune pe care a săvîrșit-o era hărăzită să le sporească bucuria... «Cine îndrăgește oamenii trebuie să îndrăgească și bucuria lor...» așa spunea răposatul, era una din ideile lui călăuzitoare... Nimeni nu poate trăi fără bucurie, spune Mitea... Da, Mitea... Adevărul înseamnă minune, adevărul înseamnă iertare, asta tot din gura lui am auzit-o adeseori...“

„...Zis-a ei Isus : Ce este mie și ție, femeie ? Ceasul meu n-a venit pînă acum. Muma lui zis-a celor ce slujeau : «Faceți ce vă va spune...»“

„Faceți ce vă va spune... Bucurie, da, o bucurie hărăzită unor bieți oameni săraci lipiți pămîntului... Trebuie să fi fost tare sărmani dacă nici vin n-au avut de ajuns la nuntă... Istoricii arată că populația statornicită pe vremea aceea în împrejurimile lacului Ghenizaret era în cea mai mare parte alcătuită din oameni nevoiași... Și o altă inimă preamilostivă, sufletul slăvit al unei alte ființe pline de har, maică-sa, care se afla de asemenea printre oaspeți, a știut că nu numai pentru a împlini măreața și înfricoșata lui menire a coborît pe

pămînt, a știut că inima lui putea împărtăși deopotrivă și veselia simplă și nevinovată a unor fapte cu mintea neluminată, dar lipsite de vicleșug, veselia celor ce-l poftiseră la praznicul lor sărac... «Ceasul meu n-a venit pînă acum», i-a răspuns el, zîmbind blajin ; cu siguranță că, rostind aceste cuvinte, i-a zîmbit cu blîndețe... Dar, dacă stai să te gîndești, pentru asta, oare, a coborît el pe pămînt, ca să îndestuleze cu vin ospățul de nuntă al unor sărmani ? Și totuși, n-a pregetat să meargă la nuntă și să împlinească rugămintea ei... A, ia să vedem ce spune mai departe...”

„...Isus le-a poruncit : *«Umpleți vasele cu apă»*. Și le-au umplut pînă sus. Apoi le-a zis : *«Acum scoateți și duceți starostelui mesei»*. Iar ei i-au dus. Și cînd starostele mesei a gustat apa, care se făcuse vin, și nu știa de unde este (ci slujitorii care scosese răpașian), starostele mesei a strigat pe mire. Și i-a spus : *«Orice om pune întîi vinul cel bun, și cînd (nuntașii) au băut bine, pune pe cel mai slab. Dar tu ai ținut vinul cel bun pînă acum.»*”

„Dar ce-i asta ? Ce s-a întîmplat ? Cum se face că odaia a devenit dintr-o dată atît de încăpătoare?... Ah, da... e o nuntă... firește, o nuntă... Iată oaspeții, iată și tinerii căsătorii, și mulțimea care se veselește și... dar unde este preaînțeleptul staroste ? Și cine șade acolo ? Cine ? Odaia parcă s-a făcut mai încăpătoare... Cine se ridică de la masa întinsă pentru ospăț ? Cine... Cum, și el e aici?... Dar adineauri zăcea în sicriu... Nu, e aici... s-a sculat, m-a văzut, vine spre mine... Doamne !”

Da, într-adevăr, spre el venea unchiușul cel uscățiv, cu obrazul brăzdat de o mulțime de cute subțiri ; se îndrepta spre el fericit, rîzînd cu blîndețe... Coșciugul a dispărut ca prin farmec, iar dînsul e îmbrăcat așa cum l-a văzut în ajun, cînd fuseseră cu toții oaspeții lui... Fața îi era descoperită și ochii îi străluceau... Dar ce s-a întîmplat ? Ce caută printre nuntași, să fi fost și el poftit la nunta din Cana Galileii ?...

— Da, fiule, m-au poftit și pe mine, se auzi glasul-i domol, zvonind deasupra lui. De ce te-ai ascuns aici, în loc să vii în mijlocul nostru ?... Hai, vino !

E glasul lui, glasul părintelui Zosima... De astă dată nu mai încapă nici o îndoială, i-auzi, îl cheamă... Îi întinde mîna și Aleoșa se ridică în picioare.

— Ne veselim, urmează unchiașul cel uscățiv, bem din vinul cel nou, vinul bucuriei proaspete, nețărnumurite ; vezi de ce oaspeții s-au adunat ? Iată colo mirele cu mireasa, iată și înțeleptul staroste al mesei gustînd din vinul năînceput. De ce te miri că sînt aici ? Am miluit și eu pe cineva cu un fir de ceapă, de aceea sînt aici. Și sînt aici, printre nuntași, mulți alții ca mine care n-au dat în viața lor de pomană decît un fir de ceapă, unul singur, atîta tot... Vezi dar ce înseamnă faptele noastre ? Și tu, blajinule, tu, fiul meu drag, ai știut azi să miluiești cu un fir de ceapă o biată ființă flămîndă. Purcede, fiule, purcede la lucru, blajinule, de vreme ce ai făcut începutul... Vezi soarele nostru, îl vezi ?

— Mă tem... nu îndrăznesc să mă uit la el... șopti Aleoșa.

— Să nu-ți fie teamă. Înfricoșătoare e slava și puterea lui, dar îndurarea sa e fără margini. Din dragoste pentru noi a luat chip de om și se veselește în mijlocul nostru, preschimbînd apa în vin, ca să nu sece bucuria nuntașilor, căci așteaptă acum alți nuntași, îi cheamă pe toți să vină la el, să vină pentru vecie... Iată, sosește vinul cel nou, au adus vasele...

Sufletul lui Aleoșa era mistuit ca de o vîlvătaie, plin pînă peste margini, dureros de plin, și lacrimi de fericire i se prelingeau pe obraji... Întinse brațele, dînd un țipăt, și se trezi...

Avea în față iarăși sicriul, fereastra era deschisă, și vorbele solemne ale Evangheliei picurau lin și răspicat. Aleoșa însă nu mai asculta. Ciudat : adormise așa cum ședea, în genunchi, și iată că se trezise acum în picioare. Deodată, ca și cînd l-ar fi smuls cineva din loc, se apropie grăbit, cu pași apăsăți de sicriu. În treacăt îl atinse cu umărul, fără să bage de seamă, pe părintele Paisie. Cuviosul își înalță ochii din carte și-i coborî numaidecît, ca și cum ar fi priceput că se întîmplă ceva curios cu tînărul monah. Aleoșa privi cîteva clipe sicriul, mortul ce zăcea încremenit sub zăbranicul ce-i acoperea fața, cu icoana pe piept și camilafca împodobită cu o cruce în opt colțuri pe cap. Adineauri abia îi auzise glasul care încă îi mai suna în urechi... Ascultă încordat, doar-doar o mai desluși un zvon, ceva... Apoi se întoarse dintr-o dată pe călcîie și ieși afară.

Coborî repede treptele, fără a mai zăbovi în cerdac. Întraripat, sufletul său era setos de libertate, avea nevoie de

spațiu, de tot cuprinsul lumii. Bolta cerească, presărată cu stele, scăpărătoare, se desfășura nemărginită deasupra lui. Din zenit pînă la orizont, curgea aburoasă calea lactee. Răcoarea și liniștea nopții învăluiau pămîntul. Turlele albe și cupolele aurite ale bisericii străluceau pe cerul de safir. În straturile din jurul casei, fastuoasele flori de toamnă adormiseră pînă în zori. Pacea statornicită pe pămînt se îngemăna cu cea revărsată din înălțimi, taina gliei se împerechea cu taina stelelor... Aleoșa rămase locului cîteva clipe, neclintit, privind în jur, și dintr-o dată căzu jos, ca secerat.

Nu știa de ce îmbrățișează pămîntul, nu înțelegea de ce simte o dorință atît de fierbinte să-și lipească buzele de el, și-l săruta într-una plîngînd, stropindu-l cu lacrimi și jurîndu-i iubire, iubire pe veci. „Udă pămîntul cu roua lacrimilor tale de bucurie și scumpe fie-ți lacrimile ce le-ai vărsat...” răsună un glas în adîncul său. De ce plîngea? O, în momentul acela de exaltare simțea nevoia să plîngă pînă și pentru stelele ce străluceau din tării și plîngea fără să se sfiască de extazul lui. Să ierte totul și pe toată lumea, să-și ceară iertare de la toți și de la toate, și numai pentru faptele săvîrșite de el, ci pentru toți și pentru toate cîte le-au făcut, căci pentru el „aveau să se roage alții”, îi șoptea mai departe glasul lăuntric. Și cu fiecare clipă simțea, da, simțea ca aieva, aproape palpabil, coborînd în sufletul său o putere nestrămutată, ca bolta spuzită de stele. Un gînd se statornicea în el temeinic, pentru vecie. Cel ce se așternuse cu fața la pămînt era un tînr slab, pentru ca în locul lui să se ridice de jos un om care avea să lupte dîrz toată viața și care era pe deplin conștient de schimbarea petrecută cu dînsul, își dădea seama de ea cu toată exaltarea de care era cuprins. Niciodată, pînă la capătul zilelor lui, Aleoșa n-avea să uite această clipă. „Cineva a coborît atunci în sufletul meu”, spunea el cu cea mai deplină convingere...

Trei zile mai tîrziu, Aleoșa părăsi mînăstirea, supunîndu-se dorinței duhovnicului său care-i poruncise „să plece în lume”.

MITEA

I

KUZMA SAMSONOV

Dmitri Feodorovici, căruia Grușenka, luîndu-și zborul spre o nouă viață, avusese grijă la plecare să-i trimită ultimul salut, „poruncindu-i” să nu uite niciodată ceasul în care îl iubise, deși nu știa nimic despre ultimele evenimente din viața ei, era, la rîndul său, peste măsură de hărțuit și de zburciumat. În ultimele două zile se afla într-o stare de tensiune atît de cumplită, încît — după cum povestea el însuși mai apoi — puțin a lipsit să-l lovească apoplexia. În ajun, Aleoșa îl căutasese peste tot în zadar, după cum nici Ivan nu apucase să se vadă cu el la restaurantul unde rămăsese vorba să se întîlnească. Gazdele primiseră dispoziții să nu-l dea în vileag. Și-n vremea asta — tot după mărturisirile lui de mai tîrziu — Mitea se dădea de ceasul morții, „luptînd din răspuneri împotriva soartei, ca să iasă la un liman”. Fusese în stare chiar să plece din oraș pentru cîteva ore, mînat de niște interese urgente, deși se temea s-o scape o singură clipă din ochi pe Grușenka. Toate aceste împrejurări aveau să fie stabilite ulterior, punct cu punct și cu cea mai mare precizie, deocamdată, mă voi mulțumi să amintesc doar ceea ce este strict necesar din peripețiile celor două zile de tristă amintire premergătoare cumplitei nenorociri ce s-a abătut atît de năprasnic asupra lui.

Grușenka, deși îi dăruise o oră de dragoste cinstită și adevărată, îl chinuia într-adevăr uneori cu o cruzime sălbatică. Ceea ce-l tortura mai ales era faptul că nu izbutea cu nici un preț să afle ce gânduri are ; nu era chip să scoată ceva de la ea nici cu binele, nici cu răul. Grușenka nu se lăsa prinsă chiar așa de lesne și Dmitri știa că dacă ar fi insistat prea mult s-ar fi supărat pînă la urmă pe el și l-ar fi părăsit poate definitiv. Bănuia — și pe bună dreptate — că și în sufletul ei se dădea o luptă, că și ea se afla într-o mare cumpănă, străduindu-se să ia o hotărîre, fără a izbuti să aleagă într-un fel, după cum presupunea, și nu fără temei — deși îi sîngera inima la gândul acesta — că în unele clipe îl ura de moarte și se simțea exasperată de pasiunea pe care o avea pentru dînsa. Și, într-adevăr, așa și era, cu toate că nu putea de loc să-și dea seama care putea fi de fapt pricina frămîntărilor sale. În ceea ce-l privește pe el, întrebarea chinuitoare care-l făcea să-și spargă capul se rezuma la următoarea alternativă : „Ori el, Mitea, ori Feodor Pavlovici“. Un amănunt deosebit de interesant : Mitea era absolut convins că Feodor Pavlovici avea să-i propună Grușenkăi, dacă nu cumva o și făcuse pînă acum, o căsătorie în lege ; nici o clipă nu-și închipuise că bătrînul muieratic spera să scape numai cu trei mii de ruble. Era concluzia la care ajunsese Mitea, cunoscînd atît de bine felul de a fi al Grușenkăi. Iată de ce uneori i se părea că toată frămîntarea și toate ezitățile ei se datorau numai faptului că nu știa încă pe care din ei să-l aleagă și de pe urma cui va trage mai multe foloase. Oricît de ciudat ar părea, Mitea nici nu se gîndea măcar la întoarcerea „ofițerului“, adică a omului care jucase un rol atît de nefericit în viața Grușenkăi și pe care ea îl aștepta înfiorată de emoție și de teamă. Ce-i drept, în ultimele zile, Grușenka nu mai pomenise un cuvînt despre el. Cu toate acestea, aflase chiar de la dînsa despre scrisoarea pe care i-o trimisese cu o lună înainte seducătorul ei, ba chiar cunoștea fragmentar cuprinsul acestei solii. Grușenka nu se sfiise să i-o arate, din răutate, firește, dar care nu-i fusese mirarea văzînd că Mitea nu făcuse nici un caz de ea. Era un lucru destul de greu de explicat ; se poate să nu-i fi dat prea multă atenție pentru că, obsedat de zbuciumul și de monstruozitatea rivalității ce se iscase între tată și fiu din pricina unei femei, nu-și putea imagina, cel puțin în momentul acela, o situație mai nenoro-

cită și mai primejdioasă decît asta. Pur și simplu nu credea în existența acestui logodnic care răsărea din senin după o absență de cinci ani și, mai ales, nu credea că s-ar putea reîntoarce chiar atît de curînd. Și apoi, în scrisoarea pe care Grușenka i-o pusese sub ochi, se pomenea în termeni destul de nebuloși despre eventuala înapoiere a rivalului, de altfel, scrisoarea era foarte confuză, afectată și plină de declarații sentimentale. Trebuie să adăugăm însă că Grușenka avusese grijă să acopere ultimele rînduri care se refereau mai precis la sosirea lui apropiată. Pe de altă parte, Mitenka își amintea, reconstituind mai apoi scena, că în momentul acela zărise pe chipul Grușenkăi o expresie involuntară de orgolios dispreț față de misiva sosită din Siberia. După aceea însă nu mai adusese niciodată vorba despre legăturile ei cu noul pretendent, așa încît pînă la urmă, Mitea ajunsese să nu se mai sinchisească de el. În mintea lui nu stăruia decît un singur gînd și anume, că orice ar fi și oricum s-ar întoarce lucrurile, răfuiala cu taică-său trebuia să se încheie odată și odată și că deznodămîntul nu mai putea să întîrzie mult. Aștepta, deci, cu sufletul la gură ca Grușenka să se decidă într-un fel, fiind convins că se va hotărî într-o clipă sub influența unei inspirații de moment. Oricînd putea, așadar, să-i spună : „Ia-mă, sînt a ta pe veci“ și atunci lucrurile aveau să se lămurească definitiv ; fără să mai stea pe gînduri, Mitea o s-o ia în brațe și o să plece cu ea cît mai departe, departe de tot, dacă nu chiar la capătul pămîntului, în orice caz, undeva pe cele mai îndepărtate meleaguri ale Rusiei, unde se vor căsători, stabilindu-se incognito, ca să nu se mai știe nimic despre ei, nici aici, nici acolo, nicăieri. Atunci, o, atunci o să înceapă cu adevărat o viață nouă ! Visa neconținut, cu înfrigurare, această viață nouă, „cinstită“ (în orice caz cinstită). Inima lui era însetată de o primenire atît de deplină încît să se simtă ca un nou-născut. Mocirla în care se cufundase cu bună știre îl scîrbea peste măsură și, ca atîția alții în împrejurări similare, era încredințat că nu putea fi altă salvare pentru el decît să schimbe locul ; să trăiască în mijlocul unor oameni necunoscuți, în alte condiții decît pînă acum, să plece cît mai departe de orașul acesta blestemat, și atunci cu siguranță totul va renaște, totul va căpăta altă față ! Era singura lui nădejde, singurul lucru pe care-l rîvnea din adîncul sufletului.

Asta bineînțeles în prima ipoteză, cea *fericită*. Exista însă și cealaltă posibilitate pe drept cuvânt îngrozitoare. Dacă Grușenka o să-i spună la un moment dat : „Pleacă, eu și Feodor Pavlovici am hotărât să ne cununăm, n-am ce face cu tine“, atunci... atunci... Mitea nu știa prea bine ce s-ar fi putut întâmpla în cazul acesta și — trebuie să recunoaștem — n-a știut pînă în ultima clipă. N-avea nici o intenție precisă, crima nu fusese premeditată. E adevărat c-o urmărea pas cu pas pe Grușenka, spionînd-o neîncetat, și-și făcea sînge rău din pricina ei, dar cu toate astea nu se aștepta decît la un deznodămînt fericit. Nu voia să admită nici o altă eventualitate. Aici însă începea o nouă tortură, se ridica o nouă problemă, străină de preocupările lui, dar tot atît de inexorabilă și fără nici o soluție.

Presupunînd că Grușenka i-ar fi spus : „Sînt a ta, ia-mă și du-mă cu tine“ cum avea să se descurce ? S-o ducă, prea bine, dar cu ce parale ? Veniturile pe care ani de-a rîndul Feodor Pavlovici i le asigurase, lepădîndu-i cînd și cînd o sumă de bani ca pe o pomană, erau secătuite. Grușenka avea cu siguranță ceva pus deoparte, dar în privința aceasta Mitea se dovedea de o mîndrie feroce : voia cu tot dinadinsul s-o ducă de acolo ca să înceapă alături de ea o viață nouă cu resursele lui, nicidecum cu ale ei ; nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap să primească bani de la dînsa, era o idee intolerabilă pentru dînsul, un lucru odios. Nu voi stăruî mai mult asupra acestui amănunt și nici nu voi încerca să-l analizez, mulțumindu-mă să-l menționez numai ca un exemplu menit să arate starea lui de spirit în momentul acela. Cauza indirectă și inconștientă care o determina s-ar fi putut să fie însăși nemărturisita lui suferință prilejuită de faptul că-și însușise în mod necinstit suma încredințată de Katerina Ivanovna. „Destul m-am purtat ca un ticălos cu una dintre ele, se mustra tot timpul, după cum povestea el însuși mai apoi, ar însemna să fiu și cu cealaltă tot atît de nemernic ; dacă află cumva Grușenka, cu nici un preț n-ar mai vrea să se mărite cu o secătură ca mine !“ Cum să-și procure atunci mijloacele necesare, de unde să facă rost de blestemații aceștia de bani ? Dacă nu găsea fonduri nicăieri, totul era sortit să se ducă pe copcă, nu se mai putea întâmpla nimic, și asta „numai și numai pentru că n-am avut nici o lețcaie, mai mare rușinea !“

Mi-aş permite aici să anticipez arătînd că, de fapt, ştia de unde să facă rost de bani, ştia poate chiar unde erau ascunşi. Deocamdată mă mulţumesc să spun numai atît, dat fiind că mai încolo lucrurile se vor lămuri de la sine ; aş mai avea totuşi ceva de adăugat ca să explic — poate nu chiar atît de clar cît ar trebui — în ce consta principala dificultate pentru el ; ca să-şi procure aceste resurse care se aflau puse undeva la păstrare, ca să dobîndească *dreptul* de a le lua, trebuia mai întîi să-i restituie Katerinei Ivanovna cele trei mii de ruble, altfel ar fi însemnat că „sînt un pungaş, o lichea, şi n-aş vrea să încep o viaţă nouă ca un nemernic !“ Hotărî deci, în sinea lui, să se dea peste cap şi să găsească cele trei mii de ruble, ca s-o despăgubească pe Katerina Ivanovna cu orice preţ şi înainte de toate. Ideea aceasta se înrădăcinase în el în ceasul din urmă, ca să zicem aşa, adică de două zile, din seara în care se întîlnise cu Aleoşa pe drum, după ce Gruşenka o înfruntase atît de crunt pe Katerina Ivanovna ; aflînd din gura lui Aleoşa cele întîmplate, Mitea recunoscuse singur că era un ticălos, cerîndu-i să împărtăşească această mărturisire Katerinei Ivanovna, „dacă asta ar putea să-i aducă o cît de mică uşurare“. În noaptea aceea, despărţindu-se de fratele lui, Mitea simţise în disperarea lui că trebuia să-şi achite datoria faţă de Katia „cu orice preţ, chiar de-ar fi să ucidă şi să prade pe cineva. Mai bine să fiu un ucigaş şi un tâlhar în ochii tuturor, ai victimei şi-ai celorlalţi, mai bine să mă duc la muncă silnică în Siberia, decît s-o las pe Katia să spună că i-am înşelat bună-credinţa şi i-am furat banii ca să pot fugi în lume cu Gruşenka, să încep o viaţă nouă şi cinstită ! N-aş putea să suport una ca asta !“ hotărîse el în cele din urmă, scrişnind din dinţi, aşa că într-adevăr avea toate motivele să se teamă uneori c-o să sfîrşească lovit de apoplexie. Şi totuşi, nu voia încă să se dea bătut...

Ce ciudaţi sînt oamenii cîteodată ! S-ar fi spus că, de vreme ce ajunsese la această concluzie, nu-i mai rămînea decît să-şi frîngă mîinile de disperare ; de unde să ia un coategoale ca el o sumă atît de mare de bani ? Cu toate acestea, pînă în ultima clipă sperase c-o să facă rost de parale, că poate au să-i pice din cer. Cam asta este îndeobşte mentalitatea celor de teapa lui Dmitri Feodorovici, care nu ştiu decît să mănînce cu lingura şi să azvîrle pe fereastră bănetul primit de-a gata, fără nici o bătaie de cap, drept moştenire, şi care nici habar

n-au cum se poate câștiga un gologan. După ce se despărțise de Aleoșa totul începuse a se învălmăși în capul lui într-un vârtej fantastic în care îi erau prinse toate gândurile. Așa se explică de ce prima tentativă pe care o puse la cale era fără doar și poate un lucru absurd. Atunci când le ajunge cuțitul la os, oamenii ca el au probabil impresia că soluțiile cele mai fanteziste și mai imposibile sînt în același timp și cele mai ușor de realizat. Mitea se decise, așadar, să se ducă la negustorul Samsonov, protectorul Grușenkăi, pentru a-i propune un anumit „plan“, în schimbul căruia spera să capete pe loc suma de care avea nevoie, fiind pe deplin convins că, din punct de vedere comercial, „planul“ în chestiune prezenta toate garanțiile. Singurul lucru asupra căruia plana un semn de întrebare era felul în care Samsonov avea să primească această propunere, în cazul când punctul său de vedere nu va fi strict comercial. Mitea, deși-l văzuse adesea pe Samsonov, nu-l cunoștea personal și nici nu avusese ocazia să stea vreodată de vorbă cu el. Dar cine știe de ce — și asta încă de mai demult — era convins că bătrînul craidon, acum cu un picior în groapă, n-o să aibă nimic împotrivă ca Grușenka să-și facă un rost cîstit în viață măritîndu-se cu „un om demn de încredere“. I se părea că bătrînul n-avea de ce să se opună, ba, din contra, dorea el însuși lucrul acesta, fiind gata chiar să-l faciliteze dacă s-ar fi ivit un prilej. Din cine știe ce zvonuri ce-i veniseră la ureche sau poate din spusele Grușenkăi, dedusese că bătrînul l-ar fi preferat lui Feodor Pavlovici. Poate că unora dintre cititori ideea de a solicita ajutorul acestui om și intenția de a recurge la dînsul ca și când ar fi vrut să-și primească mireasa, ca să zicem așa, chiar din mîinile protectorului ei li se va fi părînd cinică, dacă nu chiar grosolană. Tot ce pot să spun este că Mitea considera trecutul Grușenkăi definitiv înmormîntat. Se gîndea la el cu o nemărginită milă și, în focul patimii ce-i dogorea inima, își închipuia că în momentul când Grușenka îi va mărturisi că-l iubește și că vrea să se mărite cu el, va ieși la iveală o nouă Grușenkă și o dată cu ea un Dmitri Feodorovici renăscut, un om dezbrătat de toate metehnel, înzestrat cu cele mai alese virtuți, și că amîndoi vor trece atunci cu buretele peste păcatele săvîrșite mai înainte de fiecare dintre ei, începînd o altă viață. În ceea ce-l privea pe Kuzma Samsonov, Mitea nu se îndoia că omul acesta jucase un rol funest în trecutul Grușenkăi, dar în același timp era

Încredințat că ea nu-l iubise niciodată și se putea spune deci, pe bună dreptate, că-i „apusese steaua“ de mult, că era un om sfârșit, căruia nu-i mai rămăsese decât sapa și lopata. Pe deasupra nici nu mai putea fi considerat decât doar cu numele bărbat : tot orașul știa că Samsonov ajunsese o biată epavă, măcinată de boli, și că legăturile pe care le avea acum cu Grușenka erau, cum s-ar zice, „părintești“, că nu mai păstrau nici o urmă din ceea ce fusese între ei altădată, și asta încă de mult, poate chiar de mai bine de un an. În această privință trebuie să recunoaștem că Mitea, care cu toate viciile lui era un om grozav de credul, dădea dovadă de o mare naivitate. Și tot din naivitate avea certitudinea că, pregătindu-se să treacă în lumea celor drepti, moș Kuzma se căia sincer de relațiile lui din trecut cu Grușenka și că, inofensiv acum, dat fiind vârsta lui înaintată, bătrînul rămăsese totuși cel mai devotat prieten și ocrotitor al ei.

A doua zi după discuția pe care o avusese pe cîmp cu Aleoșa și din pricina căreia toată noaptea nu putuse să închidă ochii, Mitea se înființă, pe la orele zece dimineata, acasă la Samsonov și ceru să fie anunțat. Era o casă cu etaj, veche, mohorîță, spațioasă și cu o mulțime de acareturi. La parter locuiau cei doi feciori ai lui Samsonov, amîndoi însurați, sora lui, femeie destul de vîrstnică, și una din fiicele sale care rămăsese nemăritată. O altă clădire, mai mică, din curte era ocupată de doi vechili, dintre care unul, tot așa, avea o familie numeroasă. Atît odraslele lui, cît și vechilii stăteau înghesuiți ca vai de lume, claie peste grămadă, în timp ce bătrînul locuia singur la etaj ; nu îngăduise nimănui să șadă cu dînsul, nici chiar fetei sale, care-l îngrijea și care trebuia să fie la chereul lui, urcînd în grabă scările, deși biata femeie suferea de astmă — și asta nu numai la anumite ore dinainte stabilite, ci ori de cîte ori taică-său trimitea după ea. Apartamentul de la etaj era compus din mai multe saloane vaste, mobilate după moda veche, ca mai toate casele de negustori, cu interminabile și anoste șiruri de jilțuri și scaune de mahon cît se poate de incomode, așezate de-a lungul pereților, cu policandre de cristal acoperite cu huse și oglinzi umbroase între ferestre. Toate aceste încăperi erau pustii, fiindcă bolnavul nu locuia decât într-o singură odăiță, în care se afla iatacul lui, fiind servit de o bătrînă cu basma pe cap și de un „fecior“ care dormea pe o laviță în antreu. Samsonov abia dacă se mai putea mișca din

cauza picioarelor umflate ; cînd și cînd doar se ridica din jilțul îmbrăcat în piele, ca să facă o dată sau de două ori ocolul camerei, cu ajutorul slujnicei care-l ținea de braț. Era un om sanchiu de felul lui și zgîrcit la vorbă chiar și cu bătrînica. La început, cînd i se anunță vizita „căpitanului“, refuză să-l primească. Mitea însă nu se lăsă, insistînd să fie anunțat din nou. Kuzma Kuzmici îl descusu în amănunțime pe fecior ; cum arată musafirul, nu cumva venise băut ? Făcea scandal ? Și cînd auzi că „nu era beat, dar nu vrea în ruptul capului să plece“, îi trimise și de data asta vorbă că nu poate să-l primească. Mitea, care se așteptase să întîmpine rezistență și-si luase de acasă o bucată de hîrtie și un creion, scrise doar cîteva cuvinte : „Într-o chestiune foarte importantă care o interesează direct pe Agrafena Alexandrovna“, și trimise biletul. După cîteva clipe de gîndire, bătrînul îi spuse feciorului să-l primească pe musafir în salon și-o trimise pe slujnică după băiatul mai mic al lui, cu porunca să vină neîntîrziat. Fiu-său, un om voinic cît un munte și înzestrat cu o forță extraordinară, care obișnuia să umble bărbierit și purta straie nemțești (în timp ce bătrînul Samsonov nu lepădase nici caftanul, nici barba), se supuse numaidecît, fără să crîcnească. Băieții se temeau de bătrîn și-i știau de frică. Negustorul îl chemase nu pentru că s-ar fi temut cumva de căpitan — nu era chiar așa de slab de înger de felul lui — ci numai ca să aibă un martor. Și așa, escortat de fiu-său care-l ducea de braț și de fecior, bătrînul apărî în sfîrșit în salon. Putem fi convinși că și lui i se stîrnise curiozitatea. Salonul în care-l aștepta Mitea era o încăpere imensă și sumbră, care făcea să ți se strîngă inima de cum pășai înăuntru cu două rînduri de ferestre și o galerie de jur împrejur, cu pereții în „imitație de marmoră“ și trei policandre uriașe de cristal învelite cu huse. Mitea se așezase pe un scaun lîngă ușa de la intrare, așteptîndu-și înfrigurat soarta. În momentul cînd negustorul se arătă în pragul ușii opuse, cam la vreo zece stînjeni de scaunul lui, Mitea sări în sus și, cu pași apăsați, kilometrici, ca la armată, veni în întîmpinarea lui. Era îmbrăcat cuviincios, cu un surtuc încheiat pînă sus, cu o pălărie cu boruri și mănuși negre în mînă, exact așa cum se înfățișase în urmă cu două zile la mînăstire, în chilia părintelui Zosima, unde venise să se întîlnească cu Feodor Pavlovici și cu frații lui pentru răfuiala socotelilor familiei. Kuzma Kuzmici îl aștepta în picioare cu

un aer impunător și sever și, apropiindu-se de el, Mitea observă că bătrînul îl măsura din cap pînă în picioare. Dintru început îl izbi obrazul lui buhăit într-un hal fără hal în ultima vreme și buza de jos care, și așa destul de groasă, acum atîrna ca o bucată de aluat. Kuzma Kuzmici își salută grav și tăcut oaspetele, îi arată un jilt, apoi, ținîndu-se de brațul fiului său și icnind de durere, se așează cu chiu, cu vai pe divanul din față. Văzînd la ce canon îl supunea, Mitea fu cuprins de o vită căință și de o delicată sfială, prilejuită de simțămîntul nimicniciei lui în fața unei persoane atît de simandicoase pe care se încumetase totuși s-o deranjeze.

— Ce doriți de la mine, domnul meu ? Întrebă negustorul după ce se așează. Avea ceva răstit în glas și pronunța rar și răspicat fiecare cuvînt, păstrînd totuși un ton ceremonios.

Mitea tresări, dînd să se ridice de pe scaun, dar își luă numaidecît seama. Se apucă să-i explice precipitat, nervos, vorbind tare și făcînd gesturi dezordonate, cu un fel de efervescență nestăpînită. Era evident că-i ajunsese cuțitul la os, că simțea cum se duce de rîpă și căuta o ultimă scăpare, știind foarte bine că, în cazul cînd nu va reuși nu-i mai rămînea decît să se înece. Bătrînul Samsonov înțelese desigur situația dintr-o aruncătură de ochi, deși nimic nu se clinti pe fața lui, împietrită și rece, ca de statuie.

„Venerabilul Kuzma Kuzmici va fi auzit probabil — și nu numai o singură dată — vorbindu-se despre neînțelegerile dintre mine și tatăl meu, Feodor Pavlovici Karamazov, care a găsit de cuviință să pună mîna pe moștenirea rămasă de pe urma mamei mele... tot orașul vuieste... fiindcă așa e lumea pe aici, pălăvrăgește vrute și nevrute... de altminteri, putea foarte bine să-i fi spus chiar Grușenka, pardon, Agrafena Alexandrovna... multstimata Agrafena Alexandrovna, pentru care am tot respectul...” începu Mitea, pierzînd șirul de la primele vorbe. Dar cum nu credeam c-ar fi necesar să reproducem toată poliloghia lui, ne vom mulțumi s-o rezumăm în cîteva cuvinte. Situația se prezenta cam așa : încă de acum trei luni, Mitea se consultase special (intenționat spusese „special”) cu un avocat din capitala guberniei, „un eminent jurist, Pavel Pavlovici Korneplodov, Kuzma Kuzmici. Domnia-voastră, dacă-mi dați voie, îl cunoașteți cu siguranță... Ce capacitate, un adevărat om de stat... dumnealui în orice caz vă cunoaște... mi-a vorbit despre domnia-voastră în termenii cei

mai aleși..." și Mitea pierdu din nou șirul. Nu se simțea însă de fel stingherit de întreruperile acestea, sărea foarte simplu peste ele, continuând din ce în ce mai volubil. Numitul Korneplodov, după ce îi pusese o serie de întrebări și cercetase cu atenție documentele (Mitea pomeni cam cu jumătate de gură despre documente, grăbindu-se a trece cât mai repede peste acest obstacol), îi declarase că, în chestiunea satului Cernașnea, care trebuia, chipurile să-i revină lui Mitea după moartea mamei-si, putea fără doar și poate să-l dea în judecată pe bătrânul vulpoi, să-l învețe minte... „fiindcă nu toate ușile sînt încuiate și justiția știe pe ce ușă să intre". Într-un cuvînt, avea toate șansele să-i mai stoarcă lui Feodor Pavlovici încă vreo șase mii de ruble, poate chiar șapte, fiindcă satul Cernașnea face pe puțin douăzeci și cinci, dacă nu douăzeci și opt de mii de ruble, adică mai mult ca sigur douăzeci și opt, „treizeci, treizeci în cap, Kuzma Kuzmici, și închipuiți-vă că zgripturoiul nu mi-a dat nici măcar șaptesprezece mii!"... Pe vremuri, Mitea renunțase să mai deschidă o acțiune judiciară, fiindcă nu se pricepea de fel să descurce chichițele avocațești; mai apoi însă înapoindu-se aici în oraș, care nu-i fusese mirarea cînd aflase că tăică-său îi intentase proces (Mitea se încurcă din nou și trecu mai departe fără alte explicații). Venise, așadar, să-l întrebe pe venerabilul Kuzma Kuzmici dacă n-ar binevoi cumva să-și asume drepturile pe care el, Mitea, le are asupra nemernicului aceluia și pe care e dispus să i le cedeze pentru trei mii de ruble, numai atît... Kuzma Kuzmici n-ar risca în nici un caz să piardă procesul, poate să-i jure pe cuvînt de onoare. Dimpotrivă, ar avea prilejul să cîștige șase sau chiar șapte mii în locul celor trei pe care i le-ar da lui... „Și ar fi de dorit ca tranzacția să fie încheiată chiar azi. Eventual v-aș da o hîrtie, ceva, la mînă, un act întocmit la notar... Pe scurt, sînt gata să vă dau orice garanție mi-ați cere. Să semnez orice chitanță... am putea face chiar acum actul dacă-i posibil, firește, numai dacă-i posibil, chiar azi-dimineață... Iar dumneavoastră în schimb mi-ați număra trei mii de ruble... fiindcă nu e nimeni mai bogat decît dumneavoastră în orașul ăsta... și astfel m-ați salva de la... într-un cuvînt, m-ați salva, ajutîndu-mă să fac o faptă nobilă, aș zice chiar un lucru sublim... pentru că nutresc cele mai curate simțăminte față de o anumită persoană pe care dumneavoastră o cunoașteți prea bine, și căreia îi purtați de grijă ca un ade-

vărat părinte. Vă rog să mă credeți că n-aș fi venit la dumneavoastră dacă n-aș fi fost convins că sînteți ca un părinte pentru dînsa. De fapt, aici s-au ciocnit trei capete, ca să zic așa, soarta asta, cîteodată, Kuzma Kuzmici, e o cătea ! Să fim realiști, Kuzma Kuzmici, realiști înainte de toate ! Și cum dumneavoastră, ca să zic așa, ați renunțat de mult la orice pretenții, mai rămîn două capete, nu știu dacă m-am exprimat prea fericit, dar ce vreți, nu sînt literat ! Unul din aceste capete este al meu, iar celălalt — al mișelului care m-a jefuit. Alegeți dar : eu, sau tîlharul acela ? Totul e acum în mîinile domniei-văstre, trei destine și două sorti... Iertați-mă, m-am încurcat, dar cred că m-ați înțeles pînă la urmă... citesc în ochii dumneavoastră că m-ați înțeles... Dacă nu, atunci nu-mi mai rămîne decît să mă înec ! Asta e !“

Mitea își încheie haoticul său discurs și, spunînd „asta e“, se ridică de pe scaun, în așteptarea unui răspuns la propunerea lui atît de absurdă. În timp ce rostea ultimele cuvinte, își dăduse dintr-o dată seama că bătlia era pierdută de la bun început și, mai ales, că îndrugase la prostii cu toptanul. „Ce curios, venind înapoi pe drum, totul mi se părea că stă perfect în picioare și e cum nu se poate mai convingător, ca pînă la urmă să iasă o aiureală !“ se gîndi el disperat. Tot timpul cît îi argumentase, bătrînul nici nu se clintise măcar, măsurîndu-l cu o privire glacială. După ce-l lăsă să aștepte un minut, Kuzma Kuzmici rosti, în sfîrșit, cît se poate de categoric și de tăios :

— Să ne fie cu iertăciune, domnule, dar noi nu ne băgăm în daraveri dintr-astea.

Mitea simți că i se moaie picioarele.

— Și eu ce mă fac, Kuzma Kuzmici ? șopti el cu un zîmbet chinuit. Sînt pierdut, vă dați seama ?

— Să ne fie cu iertăciune, dar...

Mitea tot nu se îndura să plece, neslăbindu-l din ochi. Deodată, pe chipul înmărmurit al bătrînului parcă flutură ceva. Mitea tresări.

— Vedeți dumneavoastră, domnule, așa ceva nu-i pentru noi, continuă tacticos bătrînul, asta înseamnă proces, avocați, adică numai buclucuri ! Dar dacă vreți, știu eu pe cineva cu care ați putea sta de vorbă...

— Sfinte Dumnezeule, cine ?... M-ați înviat din morți, Kuzma Kuzmici ! Îngăimă Mitea.

— Persoana despre care v-am spus nu e de prin partea locului și deocamdată nu l-ați putea găsi aici în oraș. Este un țaran care se ocupă cu negoțul de cherestea și-i zice Copoiu. De un an de zile se tocmește cu Feodor Pavlovici pentru pădurea Cermașnea, dar, după câte am auzit, n-au ajuns încă să rupă prețul. A venit acum de curînd înapoi și șade la părințele din Ilinskoe, în satul Ilinskoe — știți unde ? — la douăsprezece verste de poșta din Volovoe. Mi-a scris zilele trecute în legătură cu socoteala asta, vreau să zic cu pădurea pe care vrea s-o cumpere, ca să-mi ceară sfatul. Feodor Pavlovici are de gînd să se ducă să pună treaba la cale cu dînsul. De-aia, zic, ar fi bine să i-o luați înainte, să stați cu Copoiu de vorbă și să-i spuneți tot ce mi-ați spus mie adineauri, cine știe, poate că...

— Genială idee ! Îl întrerupse plin de entuziasm Mitea. Nu mai încape vorbă, ar fi un chilipir pentru el ! Din moment ce e amator să cumpere și i se cere un preț prea mare, vă închipuiți ce-ar fi să se pomenească proprietar peste noapte, cu acte în regulă, ha-ha-ha ! Mitea slobozi un hohot de rîs scurt și sec, atît de curios, încît bătrînul Samsonov avu o tresărire.

— Cum să vă mulțumesc, Kuzma Kuzmici ! rosti Mitea înfierbîntat.

— N-aveți pentru ce, clătină din cap Samsonov.

— Dar nici nu știți ce-ați făcut pentru mine, Kuzma Kuzmici ! M-ați scăpat de la moarte, o, îmi spunea mie inima că numai domnia-voastră mă puteți ajuta... Mă duc chiar acum la popa acasă !

— Nu e nevoie să-mi mulțumiți.

— Alerg, zbor ! Am abuzat de sănătatea domniei-voastre. N-am să vă uit toată viața, Kuzma Kuzmici ! Asta v-o spune un rus, un rus adevărat !

— Așa.

Mitea dădu să-i strîngă mîna, dar o licărire răutăcioasă din ochii bătrînului îl făcu să-și ia seama imediat. Se dojeni însă chiar în aceeași clipă că mai păstrează totuși o umbră de neîncredere. „E obosit, săracul...” se gîndi el.

— Pentru dînsa ! Pentru dînsa, Kuzma Kuzmici ! Dumnezeu-voastră mă înțelegeți, pentru dînsa o fac ! zbieră el cît îl

ținea gura și, făcînd o plecăciune, se răsuci pe călcîie și se îndreptă precipitat spre ușă cu aceeași pași kilometrici, fără a mai întoarce capul. Tremura tot de bucurie. „Tocmai cînd eram să mă înec, îngerul păzitor mi-a întins mîna, îmi fulgeră prin minte. Dacă un om de afaceri cu autoritatea lui (ce bătrîn venerabil, cîtă demnitate!) mi-a indicat drumul ăsta... totul e ca și făcut. Trebuie să plec chiar acum. Am tot timpul să mă întorc pînă nu se înnoptează, da, da, pînă nu se înnoptează, în orice caz pot fi sigur c-am cîștigat. Doar nu și-o fi rîs de mine moșneagul!?” sporovăia de unul singur Mitea, în drum spre casă, și, cum era și firesc, nu-și putea închipui decît una din două: ori că primise într-adevăr un sfat serios, din moment ce venea din partea unui om de afaceri ca Samsonov (de la o persoană care învîrtea tot felul de treburî) și care pe deasupra îl cunoștea pe așa-numitul Copoiu (ce nume caraghios!) ori... ori hodorogul bătrîn îi jucase un renghi! Din păcate, vai, ultima ipoteză era singura adevărată. Mai tîrziu, după nenorocire, bătrînul Samsonov avea să mărturisească rîzînd că-i jucase o festă „căpitanului“. Era un om împietrit, răutăcios din fire și ironic, ale cărui antipatii aveau ceva morbid. Exaltarea căpitanului, convingerea stupidă pe care o nutrea „un bețivan și o mîna spartă ca el“ că un om de seama lui Samsonov putea să-și piardă vremea cu asemenea „planuri“ smintite, sentimentul de gelozie din pricina Grușenkăi, în numele căreia acest „fluieră-vînt“ venise să-i propună o afacere atît de năzdrăvană, ba încă-i mai și ceruse bani pe deasupra — nu știu ce anume îl făcuse atunci pe bătrîn să procedeze așa — dar în momentul cînd Mitea simțise că i se taie picioarele, scîncind ca un copil că-i pierdut, Samsonov îl măsurase din ochi cu o ură neîmpăcată și se gîndise pe loc să-i facă o farsă. După plecarea lui Mitea, Kuzma Kuzmici se întoarse palid de furie către fiu-său, poruncindu-i ca pe viitor să nu-i mai dea voie „golanului“ să intre în curte, altminteri...

Și cu toate că amenințarea rămase în suspensie, pînă și fiu-său, care îl văzuse adesea burzuluindu-se mînios, simți un fior de spaimă. O oră întreagă după aceea bătrînul tremură apucat de năbădăi, iar spre seară se simți rău și trimise după „doftor“.

COPOIU

Așadar, trebuia să „zboare“, și el nu avea cu ce să plătească poștalionul, adică nu știa să aibă la sufletul lui decât două băncuțe de câte douăzeci de copeici, era tot ce-i mai rămăsese din bănetul pe care îl vînturase odinioară ! Singurul lucru de preț pe care-l poseda era un ceas vechi de argint, care nu mai mergea de mult. Îl puse, deci, în buzunar și se duse cu el la un ceasornicar evreu, care ținea o dugheană în piață. Negustorul nu-i oferî decît șase ruble. „Mai mult chiar decît m-aș fi așteptat !“ strigă Mitea fericit (tot timpul parcă plutea într-o stare de beatitudine) ; luă cele șase ruble și o întinse spre casă. Pînă la urmă reuși să împlinească suma necesară, împrumutînd trei ruble de la gazdele sale, care țineau atît de mult la el, încît i le dădură cu dragă inimă, deși erau ultimii lor bani. În exaltarea lui, Mitea le spuse și lor că în momentul acela soarta lui era în joc și se apucă să le povestească, bineînțeles pe nerăsuflăte, aproape tot „planul“ pe care i-l înfățișase lui Samsonov, sfatul pe care acesta i-l dăduse, speranțele lui pentru viitor ș.a.m.d. Gazdele, care cunoșteau mai dinainte cîte ceva din viața lui intimă, îl priveau ca pe unul *de-al lor*, considerînd că, deși boier, nu era cîtuși de puțin scorțos. Reușind astfel să strîngă nouă ruble, Mitea trimise numaidecît după cai, grăbit cum era să ajungă la poșta din Volovoe. Mai apoi s-a stabilit cu precizie și s-a consemnat că „în ajunul respectivului eveniment, la amiază, nu avea nici un ban și că pentru a face rost de bani și-a vîndut ceasul și în plus a mai împrumutat trei ruble de la gazdele sale, cele de mai sus fiind constatate cu martori“.

Țin să subliniez în mod special lucrul acesta pentru un motiv pe care îl veți afla mai tîrziu.

Zburînd ca vîntul spre poșta din Volovoe, Mitea, deși se simțea într-al nouălea cer la gîndul că, în sfîrșit, va reuși să descurce și să ducă la bun sfîrșit „toate daraverile astea“ era totuși cu inima pierită, întrebîndu-se ce o să se întîmple cu Grușenka în lipsa lui. Dacă i-o cășuna tocmai acum să se ducă la Feodor Pavlovici ? De aceea plecase fără să-i spună nimic, punîndu-le în vedere gazdelor să nu sufle o vorbă,

dac-ar veni cineva și ar căuta să-i tragă de limbă... „Trebuie să mă întorc negreșit, dar negreșit chiar astă-seară, își tot spunea mereu în sinea lui, în timp ce droșca îl hurduca de zor. Poate că n-ar strica să-l iau cu mine și pe Copoiu... să facem actele...” se legăna el în iluzii, cuprins de înfrigurare ; numai că, din păcate, „planul” pe care-l urzise nu era sortit să se realizeze după socotelile lui.

În primul rînd, pierdu o groază de vreme continuîndu-și drumul de la Volovoe pe un șleau de țară, care se dovedi a fi nu de douăsprezece, ci de optsprezece verste. Pe urmă, nu-l găsi acasă pe părintele din Ilinskoe, care plecase între timp în satul vecin. Pînă să dea de urma lui acolo, după ce pornise să-l caute cu aceiași cai osteniți, se și înnoptase. Părintele, un omuleț sfios și blajin în aparență, îi explică imediat că într-adevăr Copoiu trăsese la dînsul acasă, dar că în momentul de față se afla la Suhoi Poseolok și că, probabil, o să mîie acolo peste noapte, în coliba pădurarului, deoarece voia să cumpere o postată de pădure de prin partea locului. Mitea se ținu de dînsul să-l pună numaidecît în legătură cu persoana respectivă, asigurîndu-l că în felul acesta „îl salvează de la moarte”, cum s-ar zice. Părintele, la început, se codi, apoi se înduplecă să-l însoțească, probabil mai mult din curiozitate, numai că, din păcate, îl îndemnă să meargă pe jos, căci, zicea el, „să tot fie o verstă și ceva pînă acolo”. Mitea se învoi și o întinse la drum cu pasul lui kilometric, așa că bietul preot abia se ținea după dînsul, silindu-se pe cît putea să nu rămînă în urmă. Era un om încă în floarea vîrstei și foarte circumspect. Mitea îl puse numaidecît la curent cu planurile sale, cerîndu-i stăruitor și nervos unele informații în legătură cu Copoiu. Nu-i tăcu gura tot drumul. Părintele îl asculta cu atenție, fără să-i dea totuși vreo lămurire. Orice l-ar fi întreat se mulțumea să răspundă evaziv : „Nu știu, zău, habar n-am, de unde să știu eu...” ș.a.m.d. Cînd Mitea îi povesti despre răfuiala pe care o avusese cu Feodor Pavlovici din pricina moștenirii, preotul parcă avu o tresărire de spaimă ; se vedea cît de colo că în anumite privințe îi era îndatorat bătrînului Karamazov. Totodată se arată foarte surprins că Mitea vorbea mereu despre jupîn Copoiu, cînd negustorul cu pricina, țaran get-beget, se numea de fapt Gorstkin, explicîndu-i că, deși dumnealui avea chiar apucături de copoi, nu se numea totuși așa în realitate,

ba chiar se supăra foc dacă îndrăzneă cineva să-i pomenească de porecla asta : „să-i spuneți neapărat Gorstkin, altfel n-o scoateți la capăt cu el, nici n-o să vrea să v-asculte“, îl avertiză preotul. Mitea se arătă mirat, nu prea tare însă, și-l lămurii că tot așa îl numise și Samsonov. La care părintele nu mai răspunse nimic, deși n-ar fi făcut rău de loc să-i deschidă ochii lui Dmitri Feodorovici că din moment ce Samsonov îl îndreptase către țăranul acesta, spunându-i că-l cheamă Copoiu, rămânea de văzut dacă n-o făcuse cumva în bătaie de joc și dacă recomandăția lui nu ascundea vreo intenție răutăcioasă. Mitea însă nu avea vreme de pierdut cu „asemenea fleacuri“. Își văzu de drum, grăbit să ajungă mai repede ; abia când sosi la Suhoi Poseolok băgă de seamă că, de fapt, nu făcuse o verștă pînă acolo, nici chiar o verștă și jumătate, ci cel puțin trei. Tăcu totuși din gură, deși fierbea de mînie, și intră în casă. Pădurarul, pe care părintele îl cunoștea bine, locuia într-una din încăperi, cealaltă odaie care dădea în tindă — casa mare, cum i se zicea — fiind ocupată de Gorstkin. Pătrunseră deci în casa mare și făcură lumină, aprinzînd o lumînare de seu. Înăuntru era zăpușeală. Pe masa de brad se afla un samovar stins, și alături, o tavă plină cu cești, o sticlă goală de rom, un șip de un litru, care mai păstra încă un pic de votcă pe fund, și niște resturi de pîine albă. Musafirul stătea trîntit pe laviță, cu hainele făcute sul puse drept căpăți, și sforăia de se cutremura odaia. Mitea se opri încurcat. „Trebuie să-l scol, n-am încotro, e un lucru așa de important pentru mine, am venit într-o goană pînă aici și vreau neapărat să mă întorc chiar azi înapoi“, se neliști el. Dar părintele și pădurarul se feriră să-și spună părerea. Mitea se apropie de jupînul care dormea dus și încercă să-l trezească scuturîndu-l destul de brutal, dar omul nici nu se clinti măcar. „E beat mort, se gîndi Mitea, ce să fac, Doamne, ce să fac ?!“ Stăpînit cum era de o aprigă nerăbdare, începu atunci să-l tragă de mîini și de picioare, să-l apuce de ceafă, silindu-se să-l ridice și să-l așeze în capul oaselor, dar, după multe și îndelungate eforturi, nu reuși să scoată de la el decît niște mugete stupide și niște sudalme amarnice, bolborosite printre dinți.

— Ar fi mai bine să așteptați, rosti în cele din urmă preotul. Vedeți doar că nici să vorbească nu poate ca lumea !

— A băut toată ziua, îi ținu isonul pădurarul.

— Doamne-Dumnezeule, suspină Mitea, de-ați ști cîta nevoie am de el și ce-i pe sufletul meu !

— Totuși, ar fi mai bine să așteptați pînă mîine dimineață, îl sfătui din nou preotul.

— Pînă mîine dimineață ? Fie-vă milă, oameni buni, e peste putință ! și, disperat fu gata să se repeadă din nou asupra bețivanului, dar se răzgîndi numaidecît, dîndu-și seama de zădărnicia încercărilor sale. Părintele tăcea, iar pădurarul picotea de somn și era posac.

— Ce tragedii cutremurătoare întîlnești uneori în realitate ! rosti Mitea, abătut cu desăvîrșire. Sudoarea îi curgea șiroaie pe obraz. Folosindu-se de prilej, părintele îi spuse cu multă chibzuială că, beat cum era, chiar dacă ar izbuti să scoale omul din somn, tot n-ar ajunge la nici o socoteală cu el. „Iar dumneavoastră, cum văd, aveți un lucru serios de discutat, așa că tot e mai bine să lăsați pe mîine dimineață...” Mitea dădu din mîini neputincios și trebui să se resemneze.

— Atunci, părinte, am să stau așa, cu lumînarea aprinsă, și am să aștept momentul. Cînd s-o trezi am să încerc să vorbesc cu dînsul... Lasă, că plătesc lumînarea, căută să-l împace pe pădurar. Îți plătesc și pentru găzduire, să n-ai nici o grijă, o să-l pomenești pe Dmitri Karamazov ! Numai cu dumneata, părinte, nu știu ce să fac, unde o să te culci ?

— Păi eu m-aș cam duce acasă... Am să iau iepșoara lui, zise popa, arătînd spre pădurar. Atunci, vă las cu bine și să fie într-un ceas bun !

Zis și făcut. Preotul se întoarse călare acasă, fericit că se descotorosise pînă la urmă de Mitea ; dădu totuși încurcat din cap, cumpănind în sinea lui dacă n-ar fi cazul să-i aducă la cunoștință a doua zi dimineață binefăcătorului său, Feodor Pavlovici, această întîmplare curioasă, „că de, mai știi păcatul, să nu se supere cumva și să nu mai văd în veac nimic de la el !” Pădurarul se scărpină în cap și se duse la el în odaie, fără să mai spună nimic, iar Mitea se așeză pe laviță, „așteptînd momentul”, vorba lui. O tristețe fără margini îi învăluia sufletul ca o pîclă deasă. O adîncă și copleșitoare tristețe ! Ședea așa, rumegînd tot felul de gînduri, și nu izbutea să ajungă la nici un căpătîi. Feștila lumînării se îngroșa treptat, un greiere cînta după cuptor, în odaia încălzită peste măsură se făcuse o zăpușeală că de abia îți puteai trage suflarea. La un moment dat îi năluci înaintea ochilor

grădina cu poteca din spatele casei părintești, o ușă pare-se că se deschidea misterios și Grușenka se furișa înăuntru... Mitea sări în sus.

— Ce tragedie ! gemu el.

Se apropie apoi mașinal de omul ce zăcea amorțit și-l privi scrutător. Era un țăran uscățiv, încă în putere, prelung la față, cu părul bălai, numai cîrlionți și o barbă roșcovană, rară și lungă, îmbrăcat cu o cămașă de cit și o jiletcă neagră, din al cărei buzunar atârna lanțul unui ceas de argint. Mitea se uita cu o nemăsurată ură la mutra lui, exasperat mai cu seamă de cîrlionții din cap. Toată tărăgăneala asta îl făcea să turbeze ; venise doar cu o treabă care nu suferea nici o zăbavă, pentru care lăsase totul deoparte, călcîndu-și pe inimă, părăsind la voia întîmplării o seamă de interese capitale, și acum, că ajunsese aici, frînt de oboseală, trîntorul ăsta, „de care depinde toată viața mea, sforăie ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, de parcă ar fi căzut de pe altă planetă“. „O ironie a soartei!“ oftă el, și simțind dintr-o dată că-și pierde mințile, tăbărî din nou asupra bețivanului, zor-nevoie să-l scoale din somn. Începu să-l scuture cu înverșunare, să-l zgîlție și să-l îmbrîncească, ba fi dădu și cîțiva ghionți în coaste ca, după vreo cinci minute, văzînd că nu e chip s-o scoată la capăt cu el, să se întoarcă, sleit de neputință și disperare la locul său.

— Ce prostie, ce prostie ! bombăni Mitea, așezîndu-se pe laviță. Urîta treabă ! adăugă apoi, fără să știe nici el precis ce vrea să spună. Îl durea capul groaznic. „Ce-ar fi să las baltă totul și să plec ? îmi fulgeră prin minte. Nu, rămîn aici pînă mîine dimineată. Dinadins am să rămîn, uite-așa ! Atunci, de ce am mai venit ? Și apoi, chiar de-aș voi, n-aș avea cum să plec de aici, cu ce să plec, e absurd !“

Îl durea capul tot mai rău. Și, cum ședea pe laviță nemișcat, ațipi și pînă la urmă îl cuprinse de-a binelea somnul. Dormi așa poate mai bine de două ore. Se trezi cu aceeași migrenă, atît de cumplită, încît îi venea să urle. Îi zvîcneau tîmplele și-l junghia în moalele capului ; rămase cîteva clipe locului, buimac, fără să-și dea seama de nimic. Într-un tîrziu abia, se dumeri că se află într-o încăpere supraîncălzită, că ieșeau gaze din sobă și că putea foarte bine să moară asfixiat. Bețivul horcăia mai departe de zor ; topindu-se, lumînarea se scursese între timp toată și sta gata să se stingă.

Mitea dădu un țipăt și se repezi clătînîndu-se pe picioare în tindă, iar de acolo în odaia în care dormea pădurarul. Acesta se trezi imediat din somn și, auzind că soba din încăperea alăturată emana miros de cărbuni, se sculă să ia măsuri, primind totuși vestea cu o nepăsare destul de curioasă, spre mirarea lui Mitea, care se simți întrucîtva scandalizat.

— Dac-a murit, dac-a murit, atunci... ce mă fac ? strigă el cuprins de disperare.

Ușile fură date de perete, ferestrele deschise, coșul sobei desfundat. Mitea aduse din tindă o găleată, își udă fruntea, apoi, gășind o cîrpă, o muie în apă și o puse ca o prișniță în creștetul Copoiului. Pădurarul îi aruncă o privire disprețuitoare și, după ce se încredință că fereastra era deschisă, bombăni posac : „Așa e bine !“ și se duse la culcare, lăsînd în cameră un felinar de tinichea aprins. Timp de o jumătate de oră, Mitea își făcu de lucru cu bețivul, amețit de duhoarea cărbunilor din sobă, punîndu-i mereu prișnițe la cap, ferm hotărît să-l vegheze toată noaptea, dar, la un moment dat se așeză să-și tragă suflarea un pic, numai un pic, și închizînd ochii biruit de oboseală, fără să știe cum, se lungi pe laviță și adormi într-o clipă.

Se trezi tîrziu de tot, pe la orele nouă dimineata. Soarele bătea din plin înăuntru prin cele două ferestre ale casei. Mujicul cîrlionțat ședea pe laviță, îmbrăcat cu o cămașă strînsă în cingătoare. Pe masă clocotea samovarul lîngă o sticlă proaspătă cu votcă. Cea din ajun fusese golită, iar din cea de acum băuse mai bine de jumătate. Mitea sări ca ars în picioare, dar în aceeași clipă observă că afurisitul de țaran trăsese iarăși la măsea, era beat mort, iremediabil beat ! Rămase așa un moment, cu ochii zgîlți la el, îngrozit. Mujicul îl privea la rîndul său, tăcut și viclean, cu o indiferență jignitoare, ba chiar cu un fel de aroganță, cel puțin așa i se păru lui Mitea, care se și repezi să-i vorbească.

— Îmi dați voie, știți... eu... probabil că v-a spus pădurarul de dincolo ce-i cu mine : sînt porucicul Dmitri Karamazov, fiul bătrînului Karamazov, de la care dumneata vrei să cumperi pădurea...

— Minți ! Îi tăie vorba implacabil și cu sînge rece mujicul.

— Cum așa ? Dumneata îl cunoști pe Feodor Pavlovici ?

— Nu cunosc nici un Feodor Pavlovici ! ripostă mujicul, căruia i se cam împleticea limba în gură.

— Pădurea, vrei să cumperi o postată de pădure de la el ; ci trezește-te odată, omule, și dă-ți seama ce vorbești ! Părintele Pavel din Ilinskoe a venit cu mine pînă aici... I-ai scris — nu-i așa ? — lui Samsonov, și dînsul m-a trimis la dumneata... încercă să-i explice Mitea cu sufletul la gură.

— Mîni ! rosti apăsător Copoiu.

Mitea simți că-i îngheață picioarele.

— Îmi pare rău, dar, crede-mă, zău că nu glumesc ! Se poate să fii puțin amețit. Văd, totuși, că ești în stare să vorbești, să înțelegi... sau... sau eu nu mai pricep nimic !

— Ești boiangiu !

— Nu te supăra, dar eu sînt Karamazov, Dmitri Karamazov, și am venit să-ți propun o afacere... o afacere foarte avantajoasă... un adevărat chilipir, zău... e vorba de pădurea aceea...

Mujicul își mîngîia grav barba.

— Ba nu, ai venit să iei în arendă ceva, lasă, că știu eu ce pezevenghi ești ! Un pezevenghi și jumătate !

— Te înșeli, zău, te rog să mă crezi ! Mitea își frîngea disperat mîinile.

Jupînul își netezi barba, apoi se uită la el cu o scăpărare de viclenie printre gene.

— Tu să-mi spui mie altceva, unde stă scris în lege că ai voie să umbli cu potlogării ? Auzi ? Ești un pungaș, mă-nțelegi ?

Mitea făcu un pas înapoi, încruntat, și deodată — după cum povestea el însuși mai apoi — parcă îl pocni ceva „drept în frunte“. Într-o clipă, mintea i se luminează, „ca și cum s-ar fi aprins o făclie, și abia atunci m-am dezmeticit“. Rămase locului încremenit de uimire, neputînd să înțeleagă cum fusese în stare un om ca el, altminteri destul de chibzuit, să cadă într-o capcană atît de stupidă, să se angajeze de bunăvoie într-o aventură ca asta, să stăruie în greșeala lui aproape douăzeci și patru de ore, să facă sluj în fața lui Copoiu, să-i pună prișnițe la cap... „Omul e beat, beat turtă, și încă o săptămîină de aici înainte tot într-o beție o s-o țină, ce rost are să mai aștept ? Dar dacă Samsonov m-o fi trimis aici intenționat ? Și dacă în vremea asta ea... O, Doamne, ce-am făcut ?“

Mujicul şedea pe laviţă şi se uita la el rîzînd în barbă. În alte împrejurări, Mitea poate că l-ar fi ucis, într-o izbucnire de mînie, dar acum se simţea plăpînd ca un copil. Se duse încet-încet de-şi luă paltonul de pe laviţă, se îmbracă fără să scoată o vorbă şi părăsi încăperea. Nu găsi pe nimeni în odaia cealaltă — între timp pădurarul plecase de acasă. Scoase din buzunar cincizeci de copeici şi le puse pe masă pentru găzduire, pentru lumînarea arsă şi tot buclucul pe care i-l făcuse. Ieşind afară, se pomeni dintr-o dată în mijlocul pădurii ; ori încotro îşi întorcea ochii, nu se vedeau decît copaci şi iarăşi copaci. O porni la împlinare ; nu mai ţinea minte nici măcar dacă, trecînd pragul casei, trebuia s-o ia la stînga sau la dreapta ! În ajun, cînd părintele venise cu el să-l petreacă, era noapte şi, zorit cum gonea, nu fusese atent la drum. Nu simţea nimic, nici cea mai slabă dorinţă de răzbunare în adîncul lui, nici chiar împotriva lui Samsonov. Mergea aşa, hăihui, pe brîul cărării, cu mintea năucă şi „gîndurile răvăşite“, fără să se sinchisească unde o s-ajungă. Nu mai avea nici un pic de vlagă în el, era atît de istovit şi sufleteşte, şi trupeşte, încît şi un copil ar fi putut să-l doboare. Cu chiu, cu vai, totuşi, izbuti să răzbată afară din pădure ; la un moment dat, i se deschiseră în faţă miriştile pustii, ce se întindeau, pînă departe, la infinit. „Ce dezolare, cît vezi cu ochii totul e mort !“ repeta în sinea lui, mergînd tot înainte.

Avu noroc cu nişte călători : un poştalion care plecase la drum pe un şleau de ţară cu un negustor bătrîn. Cînd ajunseră în dreptul lui, Mitea îl întrebă de cale, şi cum şi ei mergeau spre poştă din Volovoe, se înţeleseră să-l ia şi pe el în butcă. Abia după vreo trei ore sosiră la destinaţie. Mitea porunci nişte cai pînă la oraş, şi deodată îl răzbi o foame de lup. În timp ce telegarii erau înhămaţi, i se pregăti un scrob, pe care îl înfulecă aproape pe nemestecate împreună cu un codru zdravăn de pîine şi o bucată de cîrnat, şi-şi stropi gîtlejul cu trei păhăruţe de votcă. Întremîndu-se astfel, se simţi parcă mai înviorat şi sufletul i se însenină iar. Se aşternură ca vîntul la drum, şi-n timp ce dădea ghes surugiului, Mitea urzea în minte un nou „plan, absolut sigur“, chibzuind cum să facă rost chiar în aceeaşi seară de „afurisiţii ceia de bani“. „Cînd te gîndeşti că pentru trei mii de ruble nenorocite un om poate să se ducă de rîpă ! îşi spuse el cu dezgust. Trebuie

s-o scot la capăt chiar azi!" Și dacă nu s-ar fi gândit neconținut la Grușenka și nu l-ar fi obsedat teama de a nu se fi întâmplat ceva cu ea, ar fi fost vesel cu adevărat. Gîndul acesta însă îi stătea înfipț în creier ca un cuțit. În sfîrșit, ajunseră în oraș și Mitea se duse întins acasă la ea.

III

MINELE DE AUR

Cunoaștem împrejurările acestei vizite din relatarea pe care Grușenka, înfiorată de spaimă, i-a făcut-o lui Rakitin. Tocmai aștepta „ștafeta", bucurîndu-se în sinea ei că Mitea nu venise nici în ajun și nici în ziua aceea pe la dînsa și nădăjduind că poate dă Dumnezeu să nu vină nici pînă la plecarea ei, cînd se pomenise cu el intrînd buzna în casă. Se știe ce a mai urmat : ca să se descotorească de el, Grușenka îl înduplecase să meargă cu ea pînă la Kuzma Samsonov, trebuia chipurile neapărat să se ducă la protectorul său, fiindcă avea niște socoteli de făcut ; își luase apoi rămas bun de la dînsul în poartă, punîndu-l să promită că va trece din nou s-o ia pe la miezul nopții, s-o conducă înapoi acasă. Mitea răsuflase ușurat : „Din moment ce șade la Kuzma pînă atunci, înseamnă că nu mai poate să meargă la Feodor Pavlovici... dacă nu minte cumva", se grăbise tot el să adauge. Impresia lui însă era că nu mințise. Mitea făcea parte din categoria oamenilor geloși care, atîta timp cît se află departe de femeia iubită, o cred în stare de cine știe ce grozăvii, închipuindu-și că în lipsa lor „le pune coarne", pentru ca după aceea, întorcîndu-se într-un suflet la ea, sfîșiați de îndoieli, pierduți, convinși că i-a înșelat, de cum văd înaintea ochilor figura ei veselă, zîmbitoare și plină de duioșie, să se simtă ca înviați din morți și, pierzînd orice bănuială, să se dojenească singuri, rușinați de gelozia lor. Așadar, după ce o conduse pe Grușenka, Mitea o porni întins spre casă. Mai avea încă atîtea și atîtea de făcut pe ziua de azi ! Cel puțin i se luase o piatră de pe inimă. „Numai să-l găsesc pe Smerdeakov, să vedem dacă nu s-a întâmplat ceva

ieri, dacă nu s-o fi dus cumva la Feodor Pavlovici !“ se gîndi el. Aşa că nici nu apucă bine s-ajungă acasă şi viermele geloziei începu iarăşi să-i roadă inima pururea neliniştită.

Gelozia ! „Othello nu este gelos,⁵⁷ dimpotrivă e un om extrem de credul“, spune undeva Puşkin, şi prin ea însăşi această constatare vădeşte într-un mod destul de elocvent neobişnuita profunzime de gîndire a marelui nostru poet. Othello se simte zdrobit sufleteşte, concepţia lui asupra lumii a fost zdruncinată din temelii în momentul cînd *idealul său s-a spulberat*. Othello însă nu este omul care să stea la pîndă, să spioneze sau să tragă cu urechea, fiind încrezător de felul lui. Pe el trebuie să-l mîne cineva de la spate, să-i dea ghes, să-l zgîndăre şi să-l întărite mereu, depunînd eforturi uriaşe ca să-l facă să se dumerească, în cele din urmă, c-a fost înşelat. Cu totul alta este însă comportarea unui gelos autentic. E imposibil să-şi închipuie cineva infamia şi halul de decădere morală cu care se poate acomoda fără nici un scrupul un om gelos. Şi totuşi, cine ar putea să afirme că toţi geloşii, fără deosebire, sînt suflete josnice şi meschine ? Dimpotrivă, un om înşufleţit de cele mai nobile sentimente, nutrind o dragoste curată şi plină de abnegaţie, este în stare uneori să se ascundă sub masă, să cumpere conştiinţa unor pehlivani, să accepte fără ezitare mijloacele cele mai mîrşave şi mai murdare ca să spioneze şi să urmărească pas cu pas pe cineva. Othello, bunăoară, pentru nimic în lume n-ar fi putut să se împace cu ideea trădării ; nu să ierte trădarea, ci doar să se împace cu ideea aceasta, deşi nu exista nici un grăunte de răutate în sufletul lui nevinovat ca inima unui prunc. Ceea ce nu se întîmplă în cazul unui gelos veritabil ; nici nu ne putem da seama la ce se poate preta, ce fel de situaţii e gata să accepte şi peste ce lucruri e capabil să treacă un om gelos ! Căci, în general, geloşii sînt mai curînd dispuşi să absolve decît alţii şi femeile ştiu prea bine treaba asta. Un gelos, de pildă, e-n stare să ierte extrem de repede (fireşte, după o scenă foarte dramatică) o trădare mai mult decît evidentă, îmbrăţişările şi sărutările pe care le-a surprins chiar el, în cazul cînd poate dobîndi într-un fel sau altul certitudinea că „s-a întîmplat pentru ultima oară“, că din clipa aceea rivalul său va dispărea fără urmă, va pleca hăt-departe, tocmai la capătul pămîntului, dacă nu se va decide cumva chiar el să-şi ia iubita şi s-o ducă undeva într-un loc unde

temutul său potrivit să n-o mai poată găsi în vecii vecilor. Bineînțeles, împăcarea nu va dura mai mult de un ceas, deoarece, chiar dacă rivalul ar dispărea în realitate, a doua zi gelosul va născoci un altul împotriva căruia se vor îndrepta bănuielele lui. S-ar părea că o dragoste asupra căreia trebuie să ai tot timpul ochii ațintiți nu-ți poate da nici o satisfacție, că o iubire pe care ești nevoit s-o păzești cu atâta strășnicie nu reprezintă nimic. Dar tocmai asta n-au să înțeleagă niciodată oamenii cu adevărat geloși, și printre ei, vă rog să mă credeți, se întâmplă să îți înșelești suflete pe drept cuvânt alese. Interesant este mai ales faptul că asemenea oameni superiori, stînd uneori la pîndă în cîte o cămăruță întunecoasă și trăgînd cu urechea, își dau seama în adîncul „sufletului lor ales” cît de rușinoase sînt mijloacele pe care cu bună-știință le folosesc, și totuși, cel puțin atîta timp cît pîndesc din ungherul întunecos, nu simt nici un fel de muștrări de conștiință. De cîte ori o avea pe Grușenka în fața ochilor, Mitea înceta să mai fie gelos, devenind pentru moment încrezător și nobil, ba chiar ajungea să se disprețuiască pentru toate gîndurile ce-i trecuseră prin minte. Ceea ce înseamnă că dragostea lui pentru această femeie ascundea, de fapt, un sentiment mult mai frumos decît își închipuia el, că nu era vorba numai de o pasiune carnală, de „nu știu ce vrajă a trupului”, așa cum îi spusese el lui Aleoșa. În schimb, cum pleca Grușenka, Mitea începea din nou s-o suspecteze, socotind-o capabilă de cea mai perfidă și mai abjectă trădare. Și asta fără să aibă nici o umbră de remușcare.

Așadar, gelozia pusese din nou stăpînire pe sufletul lui. În orice caz, trebuia să se grăbească. În primul rînd, trebuia să găsească undeva cu împrumut o sumă de bani cît de mică. Fiindcă cele nouă ruble din ajun se risipiseră cu călătoria, încît aproape că nu mai rămăsese cu nimic, și se știe doar că nu poți să faci nici un pas fără parale. Dar, o dată cu planul cel nou pe care-l făurise pe drum, în căruță, Mitea chibzuise și cum ar putea să încropească pînă una-alta ceva gologani. Avea acasă două minunate pistoale de duel, împreună cu cartușele respective, pe care nu apucase încă să le amanezeze, pentru că — din toate lucrurile ce-i mai rămăseseră — îi erau cele mai dragi. De curînd cunoscuse întîmplător la „Metropol” un tînăr funcționar, om necăsătorit și cu oarecare dare de mîină; tînărul, după cum aflase tot

atunci, avea o adevărată pasiune pentru arme și era dispus să cumpere tot felul de pistoale, revolvere, pumnale etc., ca să le atîrne pe pereți și să se fălească apoi cu ele față de prieteni, demonstrîndu-le, cu priceperea unui expert, modul de funcționare al fiecărui sistem de revolver în parte, cum trebuie încărcat, cum se ochește cu el și așa mai departe. Fără să stea mult pe gînduri, Mitea se duse la dînsul și-i propuse să-i lase cele două pistoale amanet pentru suma de zece ruble. Încîntat, funcționarul încercă a-l îndupleca să i le vîndă. Cum însă Mitea nici nu voia să audă cît una ca asta, îi dădu zece ruble cu împrumut, declarîndu-i ritos că pentru nimic în lume nu s-ar gîndi să-i ia vreo dobîndă. Și pînă la urmă se despărțiră ca doi vechi amici. De acolo Mitea se duse întins acasă la taică-său, abia așteptînd să-l cheme pe Smerdeakov în chioșc. Faptul acesta era menit să confirme împrejurarea că înainte cu trei-patru ceasuri de a se fi întîmplat cutare eveniment, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo, Mitea nu avea nici o lețcaie, fiind obligat să amanezeze pentru zece ruble un obiect de care se simțea foarte legat... ca după trei ceasuri, cel mult, să-i cadă așa, din senin, o plească de cîteva mii de ruble... Văd însă că iarăși am anticipat asupra desfășurării evenimentelor.

Sosind la Maria Kondratievna, vecina lui Feodor Pavlovici, avu parte să afle, spre consternarea sa, că Smerdeakov era bolnav, ceea ce îi strica fără doar și poate planurile. Ascultă cu luare-aminte toată pățania, cum căzuse bietul om în pivniță, cum avusese apoi o criză de epilepsie, cum aduseseră medicul și cît de grijuliu se arătase Feodor Pavlovici; îl interesă mai altes știrea că fratele lui, Ivan Feodorovici, plecase la Moscova chiar în dimineța în care se întîmplase accidentul. „Probabil c-a trecut înaintea mea prin Volovoe“, se gîndi el. Boala lui Smerdeakov îi puse o piatră pe inimă. „Ce să fac? Cine o să mai stea acum la pîndă, cine o să-mi raporteze orice mișcare?“ Mistuit de curiozitate, se apucă, deci, să le descoasă pe cele două femei dacă nu observaseră ceva cu o seară înainte. Pricepînd numaidecît unde vrea să bată și ce anume ținea să știe, amîndouă căutară să-l liniștească, asigurîndu-l că nu venise nimeni peste noapte în afară de Ivan Feodorovici, care dormise acasă, și că „totul fusese în regulă“. Mitea căzu pe gînduri. Fără îndoială, trebuia să stea cineva de pază și azi, dar unde: aici, sau în poartă, la

Samsonov ? În concluzie, își spuse că era necesar să spioneze și într-o parte, și într-alta, după cum va fi cazul, deocamdată, însă, deocamdată... trebuia să se ocupe de „planul” cel nou și, de data asta, infailibil, pe care-l urzise pe drum și care nu mai suferea nici o amânare. Se hotărî, deci, să-i jertfească o oră : „Într-un ceas am isprăvit, am să știu care-i situația, și atunci... atunci am să dau mai întîi o raită pe la Samsonov, să mă interesez dacă Grușenka-i acolo ; mă întorc pe urmă aici imediat, stau pînă la ora unsprezece, iar mai încolo mă duc iarăși la Samsonov, s-o iau acasă”. Așa își făcuse el socoteala.

În doi timpi și trei mișcări, ajunse acasă, se spălă, se pieptănă, își perie hainele și, dichisindu-se, o porni spre doamna Hohlakova. Fiindcă, din păcate, acesta era multlăudatul „plan” ; Mitea se gîndise să ceară cucoanei trei mii de ruble cu împrumut. Nu știa nici el de ce, dar i se năzărise așa, deodată, că nu se poate să-l refuze. Probabil că cititorii se vor întreba nedumăriți pentru ce, dacă era atît de sigur de reușită, nu se adresase de la bun început unei persoane din lumea lui, în loc să fi solicitat bunăvoința lui Samsonov, un om crescut cu alte concepții și căruia nici măcar nu știa cum să-i vorbească ? De o lună încoace însă Mitea aproape că nu mai era în relații cu Hohlakova, pe care de altfel n-o cunoștea decît destul de superficial, știind pe deasupra foarte bine că nici nu-l putea suferi. Din capul locului îl privise cu vădită antipatie din pricină că era logodnicul Katerinei Ivanovna, cînd, după părerea ei, tînăra fată ar fi trebuit să se despartă de dînsul cît mai degrabă și să se mărite cu „Ivan Feodorovici, dragul de el, un giuvaer de băiat, cult și manierat, mă rog, un adevărat cavaler”. Felul de a fi al lui Mitea, în schimb, o scotea din sărute. La rîndul său, Mitea rîdea de ea, ba chiar într-o împrejurare oarecare spusese despre dînsa că „pe cît e de fîșntață și bună de gură, pe atît e de incultă”. Dimineata însă pe drum, în droșcă, la un moment dat îi fulgerase prin minte : „Dacă ține atît de mult să nu mă însor cu Katerina Ivanovna, dacă dorește lucrul acesta cu tot dinadînsul (știa că doamna Hohlakova era în stare să facă o criză de isterie numai la gîndul că ei doi s-ar putea să se căsătorească), nu văd de ce m-ar refuza cînd ar fi atît de simplu să-mi dea cele trei mii de ruble ca s-o părăsesc și să plec definitiv din oraș ?! Cînd le intră ceva în

cap acestor cuconițe răzgâțate din lumea mare, poți fi sigur că sînt dispuse la orice sacrificiu, numai să iasă totul după bunul lor plac. Unde mai pui că e și putred de bogată", chibzuia Mitea. Cît privește „planul" propriu-zis, rămînea mai departe în picioare ; se gîndea să-i propună același lucru în fond, adică să-i cedeze drepturile sale asupra pădurii Cernașnea, dar nu ca pe o tranzacție comercială, așa cum încercase cu Samsonov, a cărui bunăvoință se străduise s-o cîștige fluturîndu-i pe dinainte posibilitatea de a scoate în-doit suma avansată (șase sau chiar șapte mii de ruble în loc de trei), ci ca o nobilă garanție pentru banii împrumutați. Și cu cît rumega mai mult această idee nouă, Mitea se simțea cuprins de un fel de exaltare, așa cum i se întîmpla ori de cîte ori lua o hotărîre subită. Orice proiect nou era făcut să-l pasioneze, punînd stăpînire deplină pe sufletul lui. Cu toate acestea, în momentul cînd pași în pridvor, simți un fior rece șerpuiindu-i de-a lungul spinării : de abia acolo, în pragul casei, înțelese lămurit, cu o precizie matematică aproape, că era ultima lui speranță, că altă posibilitate nu mai există, și, în cazul cînd nu va ajunge la nici un rezultat, „nu-mi mai rămîne decît să înjunghii pe cineva și să-l jefuiesc, ca să fac rost de cele trei mii de ruble..." Era ora șapte și jumătate cînd sună la ușa doamnei Hohlakova.

La început s-ar fi spus că-i surîde norocul : stăpîna casei îl primi surprinzător de repede, imediat cît i se anunță vizita lui. „Parcă m-ar fi așteptat", se gîndi Mitea și, într-adevăr, o clipă după ce fu poftit în salon, doamna Hohlakova intră buzna înăuntru, mărturisindu-i din capul locului că era pregătită să-l primească.

— Închipsește-ți că te așteptam, da, da, te așteptam ! De unde putea să-mi treacă prin minte c-o să vii — nu-i așa ? — și uite că totuși te așteptam, Dmitri Feodorovici ! Ca să vezi ce înseamnă instinctul ! De azi-dimineață îmi spunea inima c-o să vii neapărat !

— E într-adevăr extraordinar, doamnă, rosti Mitea, așezîndu-se cu stîngăci pe un scaun. Dar... știți, am venit cu un motiv, e vorba de ceva foarte grav... da, un lucru extrem, extrem de grav... firește, numai pentru mine, și mă grăbesc să...

— Sînt convinsă că ceea ce te aduce la mină este extrem de grav, Dmitri Feodorovici, știu dinainte asta și știu nu dintr-o încăpățînire retrogradă de a crede cu orice preț

în minuni (ai auzit probabil despre părintele Zosima). Dimpotrivă, convingerea mea e întemeiată pe un calcul matematic, da, da, matematic, așa cum îți spun. Dumneata trebuia să vii la mine după povestea de ieri cu Katerina Ivanovna, nu puteai face altfel, nu, sigur că nu, așa cum îți spun, matematic.

— Asta înseamnă să fii realist, doamnă ! Dar dacă-mi dați voie să vă explic...

— Da, da, bine zici, realist, Dmitri Feodorovici. Acum am devenit și eu realistă. M-am lecut de minuni, m-am învățat minte ! Știi că a murit părintele Zosima ?

— Nu, doamnă, aflu abia acum, rămase el mirat. Și în aceeași clipă îi trecu prin fața ochilor chipul lui Aleoșa.

— Da, astă-noapte s-a prăpădit și închipuiește-ți...

— Doamnă, o întrerupsă Mitea, în momentul de față eu nu pot să-mi închipui decât un singur lucru : sînt într-o situație disperată și dacă nu-mi veți întinde o mîna de ajutor, totul se duce de rîpă, și în primul rînd eu. Iertați-mi vulgaritatea expresiei, dar mă simt ca și cum aș avea călduri. Tremur tot ca de friguri...

— Știu, știu. Nici n-ai putea să te simți altfel. Știu dinainte totul, fără să-mi spui. Îți urmăresc de mult destinul, Dmitri Feodorovici, e atîta timp de cînd sînt atentă la dumneata și te studiez... O, sînt un medic de suflete cu o vastă experiență, te rog să mă crezi, un medic încercat...

— Dacă dumneavoastră sînteți un medic încercat, doamnă, pot să vă spun că eu sînt un bolnav și mai încercat, se sili, făcînd un efort supraomenesc, să glumească Mitea galant. Și presimt că, dacă îmi urmăriți cu atîta interes destinul, n-o să mă lăsați să pier. Dar mai înainte, dați-mi voie să vă împărtășesc, în sfîrșit, proiectul cu care am îndrăznit să mă prezint... și ce anume aștept din partea domniei-voastre... Am venit doamnă...

— Nu-i nevoie de nici o explicație, Dmitri Feodorovici, e un lucru fără importanță. Dacă vrei să știi, nu ești primul om pe care-l voi fi ajutat. Ai auzit — nu-i așa ? — de verișoara mea Belmesova. Bărbatul ei se afla pe marginea prăpastiei, se ducea de rîpă, cum te-ai exprimat chiar dumneata adineauri atît de grăitor și atunci l-am sfătuit să ia cai de prăsilă să-i crească. Nici nu poți să-ți închipui ce bine o duc în momentul de față, are o situație înfloritoare. Dumneata Dmitri Feodorovici, te pricepi la cai ?

— Habar n-am, doamnă, zău, vă rog să mă credeți, n-am nici cea mai mică idee ! exclamă, sculându-se enervat de pe scaun, Mitea, care începuse să-și piardă răbdarea. Vă rog din suflet, doamnă, ascultați-mă, lăsați-mă să vorbesc măcar două clipe, să vă pot explica proiectul cu care am venit la dumneavoastră. De altminteri, nici n-am timp, sînt grozav de grăbit !... izbucni el exasperat, văzînd că doamna Hohlakova se pregătea să-l întrerupă din nou și sperînd că va reuși totuși să-i acopere glasul dacă va striga mai tare decît dînsa. Am venit la dumneavoastră deznădăjduit... da, deznădăjduit la culme... ca să vă rog să-mi împrumutați trei mii de ruble, pentru care înțeleg să vă dau un gaj sigur, absolut sigur... da, doamnă, o garanție în care puteți avea perfectă încredere. Îngăduiți-mi numai să vă spun...

— Lasă, c-o să-mi explici mai pe urmă, mai pe urmă ! începu să se agite la rîndul ei doamna Hohlakova. Ți-am spus doar că știu dinainte tot ce ai putea să-mi propui, știu tot. M-ai rugat să-ți împrumut o anumită sumă de bani, ai nevoie urgentă de trei mii de ruble, ei bine, eu îți ofer mai mult, mult mai mult, am să te salvez, Dmitri Feodorovici, firește, numai dacă o să mă ascuți.

Mitea sări în sus.

— Doamnă, sînteți bunătatea întruchipată ! exclamă el cu patos. Doamne, Dumnezeu ! Sînt salvat ! Ați salvat un om de la o moarte năprasnică, doamnă, un om care era cu pistolul la tîmplă... Veșnica mea recunoștință...

— Am să-ți dau mai mult decît trei mii de ruble, infinit mai mult ! adaugă doamna Hohlakova, privindu-l cu un surîs luminos.

— Infinit mai mult ? Dar ce să fac cu atîția bani ? N-am nevoie decît de aceste nenorocite de trei mii de ruble, în schimbul cărora voiam tocmai să vă ofer o garanție sigură, dacă-mi îngăduiți să vă înfățișez cu adîncă, nemărginită recunoștință un plan menit să...

— Ajunge, Dmitri Feodorovici, cuvîntul meu e cuvînt ! îl întrerupse doamna Hohlakova cu generozitatea pudică a celui care știe c-a făcut un bine. Am promis c-o să te salvez, și am să te salvez. Așa cum l-am salvat și pe Belmesov. Spune-mi, te rog, ce crezi dumneata despre minele de aur, Dmitri Feodorovici ?

— Despre minele de aur, doamnă ? Vă mărturisesc că nu m-am gândit niciodată la așa ceva !

— Vezi că m-am gândit eu în locul dumitale. E o idee care de mult îmi umblă prin cap. De o lună mă tot uit la dumneata și mă frământă ideea asta. De nu știu câte ori te-am urmărit cu privirea când treceai pe lângă mine și de fiecare dată îmi spuneam în gând : „Iată într-adevăr un om energic, al cărui loc este, fără doar și poate, la o mină de aur“. Ți-am studiat mersul și am ajuns la aceeași concluzie : omul ăsta o să descopere cu siguranță nenumărate mine de aur.

— După mers, doamnă ? zîmbi Mitea.

— De ce nu ? Ți se pare curios că te-am judecat după mers ? Dumneata nu crezi că poți cunoaște caracterul unui om după mers, Dmitri Feodorovici ? Bine, dar e un lucru pe care chiar științele naturii îl confirmă. O, sînt un om realist acum, Dmitri Feodorovici ! Începînd de azi, după istoria asta petrecută la mînăstire, și care, drept să-ți spun, m-a întors pe dos, am devenit un om realist, da, realist cu toată convingerea, și am de gând să mă ocup numai de lucruri practice. M-am vindecat ! Ajunge ! cum bine zicea Turgheniev.

— Dar, doamnă, cele trei mii de ruble pe care mi le-ai promis cu atîta generozitate...

— Nu-ți scapă, fii pe pace, Dmitri Feodorovici ! Îi tăie vorba numaidecît doamna Hohlakova. E ca și cînd le-ai avea în buzunar, și nu numai trei mii cît dorești dumneata, ci trei milioane, și asta în cel mai scurt timp ! Uite la ce m-am gândit : dumneata trebuie să descoperi o mină, și atunci o să te umpli de bani, o să fii milionar ; mai pe urmă, cînd o să te întorci iar în mijlocul nostru, o să fii un om de acțiune, un om care să ne stimulezi pe toți și să ne îndrumezi, arătîndu-ne cum e mai bine să facem. De ce să lăsăm totul pe mîna evreilor ? Se poate una ca asta ? Ai să construiești diverse așezăminte, ai să întemeiezi tot felul de întreprinderi. Ai să vii în ajutorul oamenilor nevoiași, și sărăcimea o să te binecuvînteze ! Trăim în secolul căilor ferate, Dmitri Feodorovici. Reputația dumitale o să ajungă pînă la Ministerul de Finanțe, care se află în momentul de față într-un mare impas, și o să facă apel la dumneata. De cînd cu scăderea asta vertiginoasă a cursului rublei noastre, nu mai pot să dorm, te

rog să mă crezi, Dmitri Feodorovici, să știi că prea puțină lume mă cunoaște sub aspectul acesta...

— Doamnă, doamnă, o întrerupse Dmitri Feodorovici, înfiorat de o vagă presimțire, se prea poate — de ce nu ? — să vă urmez sfatul care, într-adevăr, recunosc, e foarte înțelept, și să plec așa cum spuneți acolo... la mine... O să mai vin și o să mai stăm de vorbă despre asta... altă dată, de mai multe ori chiar... Deocamdată însă aceste trei mii de ruble, pe care cu atîta mărinimie... zău, m-ar scoate la liman, și dacă s-ar putea chiar azi... fiindcă, vedeți dumneavoastră, eu nu mai am nici un ceas de pierdut, nici măcar un ceas..

— Stai, stai, Dmitri Feodorovici ! interveni din nou cu stăruință doamna Hohlakova. Întrebarea-i asta : vrei să pleci la mine, așa cum ți-am spus, ori nu ? Te-ai hotărît definitiv ? Te rog să-mi răspunzi precis, matematic.

— Plec, doamnă, plec mai tîrziu... Mă duc unde vreți dumneavoastră... dar deocamdată...

— Așteaptă puțin ! strigă doamna Hohlakova și, sărind de pe scaun, se apropie precipitat de biroul ei fastuos, cu nenumărate sertărașe, pe care începu să le deschidă rînd pe rînd, căutînd ceva cu înfrigurare.

„Trei mii ! se gîndi Mitea, simțind că i se oprește inima în piept. Chiar acum, așa, fără nici o chitanță, fără nimic la mînă... O, asta înseamnă într-adevăr să te porți ca un *gentleman* ! Minunată femție ! Păcat numai că vorbește prea mult...”

— Iată ! exclamă ea fericită, întorcîndu-se spre el, am găsit, în sfîrșit.

În mînă ținea o icoană mică de argint, agățată de un șnur, ca să poată fi purtată la gît, eventual împreună cu o cruculiță...

— E de la Kiev, Dmitri Feodorovici, îi explică ea cu evlavie, din locul unde se află moaștele marei mucenice Varvara. Dă-mi voie să ți-o atîrn chiar eu și să te binecuvîntez în pragul unei vieți noi pentru faptele ce le vei săvîrși de aici înainte !

Îi petrecu șnurul pe după grumaz și se căzni să-i strecoare iconița sub cămașă. Mitea, din cale-afară de strîmtorat, se aplecă s-o ajute. În sfîrșit, doamna reuși să facă loc iconiței pe sub cravată, prin gulerul cămășii, lăsînd-o să atîrne pe piele.

— Așa, acum poți pleca ! rosti doamna Hohlakova, așezându-se cu solemnitate pe scaun.

— Doamnă, mă simt grozav de mișcat... și nu știu cum să vă mulțumesc... pentru bunăvoința dumneavoastră, dar... zău, dac-ați ști că înseamnă fiecare clipă acum pentru mine !... Suma pe care o aștept de la generozitatea domniei-voastre... O, doamnă, fiindcă sînteți atît de bună, atît de mărinimoasă față de mine, încît sînt într-adevăr emoționat, exclamă el într-un moment de inspirație, vă rog să-mi dați voie să vă împărtășesc o taină... pe care, de altfel, o știți mai demult... iubesc pe cineva... Am trădat-o pe Katia... pe Katerina Ivanovna, vreau să zic. Recunosc, m-am purtat ca o brută cu ea, am fost necinstit, dar ce să fac dacă... dacă m-am îndrăgostit de altcineva... de o femeie pe care poate dumneavoastră o disprețuiți, pentru că știți prea multe lucruri despre ea, dar de care n-aș mai putea să mă despart acum pentru nimic în lume, și de aceea, vedeți, aceste trei mii...

— Lasă asta, Dmitri Feodorovici ! i-o retează doamna Hohlakova pe un ton cît se poate de categoric. Lasă asta, trebuie să renunți la femei ! Deocamdată nu te interesează decît minile de aur, n-are nici un rost să cari acolo după dumneata și femei. Mai tîrziu, cînd o să te întorci acasă, în plină glorie și putred de bogat, o să-ți găsești o prietenă cu care să împarți bucuriile vieții, o persoană din lumea mare, din cea mai înaltă societate. O fată modernă, foarte cultivată și fără prejudecăți. Pînă atunci, cu siguranță că se va rezolva problema feminină, care se tot agită în ultima vreme, și va apărea o femeie nouă...

— Doamnă, asta-i altceva, altceva... încercă s-o înduplece Dmitri Feodorivici, împreunîndu-și mîinile a rugă.

— Ba nu, e tocmai ce-ți trebuie, ceea ce dorești cu atîta nerăbdare, deși nu-ți dai seama încă. Trebuie să știi că problema feminină, așa cum este pusă în clipa de față, nu are nicidecum în mine o adversară, Dmitri Feodorovici. Ridicarea femeii, și chiar rolul ei politic pe care trebuie să-l joace în cel mai apropiat viitor — iată idealul spre care năzuiesc ! Fiindcă am și eu o fată, Dmitri Feodorovici, și pot să-ți spun că, tot așa, sînt foarte puțini aceia care mă cunosc sub acest aspect. La un moment dat, i-am scris și lui Șcedrin ⁵⁸ în legătură cu asta. El mi-a deschis ochii asupra menirii femeii și atunci, acum un an, i-am trimis, cum îți spuneam, o scrisoare anonimă, două rînduri, atîta tot : „Îmi dai voie să te strîng

în brațe și să te sărut, iubite maestre, în numele femeii moderne, dă-i înainte!" Și am semnat „O mamă”. M-am gândit la început să spun „O mamă contemporană”, dar am avut oarecare îndoieli, și atunci m-am decis să iscălesc „O mamă”, parcă-i mai frumos, așa, ca ținută morală, și pe urmă mi-era teamă să nu facă vreo legătură între cuvântul „contemporană” și revista *Contemporanul*,⁵⁹ ar fi fost oarecum o amintire destul de amară din pricina cenzurii... Vai de mine, dar ce ai, ce s-a întâmplat?

— Doamnă, izbucni Mitea în cele din urmă, sărind de pe scaun, cu mâinile împreunate a disperată implorare, să știți că încep să plîng, zău că plîng dacă mai amînați o singură clipă ceea ce cu atîta generozitate...

— Plîngi, Dmitri Feodorovici, plîngi! E atît de bine să plîngi... cînd ai un drum atît de lung în fața dumitale, lacrimile au să-ți ușureze inima, lasă, c-o să te întorci înapoi și ai să vezi cum o să te bucuri atunci. O să alergi într-un suflet din Siberia pînă aici, ca să ne putem bucura împreună...

— Dar dați-mi voie să spun și eu un cuvînt! răcni deodată Mitea. Pentru ultima oară vă rog, vă conjur, spuneți-mi, puteți să-mi dați azi suma făgăduită? Dacă nu, cînd să vin după ea?

— Care sumă, Dmitri Feodorovici?

— Cele trei mii de ruble pe care mi le-ați promis... pe care cu atîta mărinimie...

— Trei mii de ruble? De unde să am eu trei mii de ruble? rosti cu o candidă mirare doamna Hohlakova.

Mitea simți ca o sfîrșeală...

— Bine, dar... adineauri... ziceați... chiar dumneavoastră ați spus că e ca și cînd i-aș avea în buzunar...

— A, nu, m-ai înțeles greșit, Dmitri Feodorovici. Dacă-i așa, m-ai înțeles greșit. Eu vorbeam despre minele de aur... adevărat că ți-am promis c-o să ai mai mult de trei mii de ruble, infinit mai mult, acum mi-aduc aminte, dar cînd ți-am spus asta mă gîndeam la minele de aur, numai și numai la ele.

— Și banii? Cum rămîne cu cele trei mii de ruble? îndrăgă prostit Dmitri Feodorovici.

— O, dacă ți-ai închipuit cumva c-o să-ți dau bani, să știi că n-am de unde. N-am nici o lăscăie deocamdată. Tocmai mă războiesc cu vechilul meu, așa că zilele astea am fost nevoită să împrumut cinci sute de ruble de la Miusov. N-am

bani, zău n-am ! De altfel, Dmitri Feodorovici, chiar să fi avut, tot nu ți i-aș fi dat. În primul rînd, nu obișnuiesc să împrumut pe nimeni. Banii dați cu împrumut înseamnă prietenie stricată. Și în special dumitale pentru nimic în lume nu ți-aș da, pentru că îmi ești drag și vreau cu orice chip să te salvez, pentru că singurul lucru de care ai nevoie în momentul de față sînt minele de aur, da, da, așa cum îți spun, minele de aur !...

— Ei, fir-ar al dracului... răcni Mitea trîntind cu pumnul în masă.

— Aaa ! țipă speriată doamna Hohlakova, zburînd în celălalt capăt al salonului.

Mitea scuipă și, sucindu-se pe călcîie, ieși cu pași mari din odaie, apoi afară, în bezna nopții. Mergea pe stradă ca un nebun, bătîndu-se cu pumnii în piept exact în locul unde se lovise deunăzi pe înnoptat, în plin cîmp, ultima oară cînd se întîlnise cu Aleoșa. Ce semnificație vor fi avut oare aceste lovituri în piept, aplicate *exact în același loc*, și ce voia să arate cu asta — era deocamdată o taină pe care nimeni în lume n-o cunoștea, pe care n-o dezvăluisese nici măcar lui Aleoșa, o taină care ascundea pentru el un lucru mult mai cumplit decît dezonoarea : moartea, sinuciderea, așa cum hotărîse în ultimă instanță, în cazul cînd nu ar fi putut să facă rost de cele trei mii de ruble pe care voia să le restituie Katerinei Ivanovna ; numai așa spera să smulgă *din locul acela* infamia pe care o purta cu sine și care-i împovăra greu conștiința. Toate acestea însă se vor lămuri pe deplin la vremea lor ; deocamdată mă mulțumesc să vă spun că, după ce se spulberă și ultima-i nădejde, omul acesta, voinic ca un taur, nu apucă să se depărteze nici zece pași de casa doamnei Hohlakova și începu a plînge ca un copil. Mergea drept înainte, ștergîndu-și în neștire lacrimile cu pumnii. La un moment dat, tocmai cînd să iasă în piață, se izbi din mers de cineva. O băbuță, pe care era cît pe ce s-o răstoarne, dădu un țipăt ascuțit.

— Păcatele mele, era să mă omoare ! De ce nu te uiți, derbedeule !

— A, dumneata erai ? exclamă Mitea, recunoscînd-o pe întuneric. Era bătrîna slujnică a lui Kuzma Samsonov, pe care avusese răgazul s-o observe în ajun.

— Dar mătușă cine ești, maică ? Îl întrebă cu alt glas băbușă. Cu orbecăiala asta ce pot eu să văd ?

— Stai la Kuzma Kuzmici, nu ? Nu-l îngrijești dumneata ?

— Chiar așa, maică ; dădui acum o fugă pînă la Prohorici... Da' parcă nu te-aș cunoaște !

— Spune, mătușică, Agrafena Alexandrovna mai e încă la dumneavoastră ? Întrebă Mitea arzînd de nerăbdare. Am condus-o chiar eu astă-seară pînă acolo.

— A fost, măicuță, a fost ; a stat puțin la noi și a plecat.

— Cum ? A plecat ? urlă Mitea. Cînd a plecat ?

— Păi, n-a stat decît olecuță, i-a spus niscai snoave lui Kuzma Kuzmici, de l-a mai făcut să rîdă, și și-a luat valea.

— Minți, talpa-iadului ! răcni Mitea.

— Văleu ! se sperie băbușă, dar Mitea se și făcuse nevăzut.

Alerga cît îl țineau picioarele spre casa Morozovei. Nu trecuse nici un sfert de ceas de cît Grușenka plecase la Mokroe, și Fenia ședea în bucătărie cu bunica ei, Matriona, bucatăreasa, cînd intră buzna înăuntru „căpitanul“. Dînd cu ochii de el, Fenia începu să țipe ca din gură de șarpe.

— Țipi, ai ? zbieră la ea Mitea. Unde e ? și, fără să-i mai dea răgaz fetei, amuțită de spaimă, să scoată o vorbă, îi căzu la picioare :

— Fenia, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi unde este ?

— Nu știu, conașule, zău dacă știu, Dmitri Feodorovici ! Habar n-am, să mă omori cu zile și tot n-aș putea să-ți spun ! se jura Fenia. Doar ați plecat împreună astă-seară...

— S-a întors înapoi !...

— Conașule dragă, zău nu s-a întors, să mă bată Dumnezeu dacă s-a întors acasă !

— Minți ! urlă Mitea. De ce te-ai speriat așa ? Am priceput acum unde e !...

Și ieși valvîrtej afară. Fenia, care înghețase de groază cînd se pomenise în casă cu el, răsuflă ușurată că scăpase atît de ieftin, deși își dădea foarte bine seama că nu pășise nimic numai pentru că Mitea nu avea nici un moment de pierdut. Cînd să iasă pe ușă, totuși, făcu un lucru atît de neașteptat, încît amîndouă — și Fenia, și bătrîna Matriona — rămaseră buimăcite : pe masă se afla o piuliță de aramă cu pisălogul ei, care nu putea să fie mai lung de un sfert de arșin ; cu o

mîna pe clanță, Mitea înșfăcă cu cealaltă, din zbor, pisălogul și, vîrîndu-l în buzunar, o șterse pe-aci încolo.

— Dumnezeule, să știi că vrea să omoare pe cineva ! strigă Fenia gesticulînd.

IV

PE ÎNTUNERIC...

Încotro alerga așa Mitea ? De astă dată nu mai încăpea nici o îndoială : „Nu putea să se ducă decît la Feodor Pavlovici ! De la Samsonov a întins-o imediat acolo, e limpede ca lumina zilei ! Acum a ieșit în vileag toată urzeala, tot codșlîcul...” se frămînta el cu mintea învolburată de gînduri. Trecu pe lîngă ograda Mariei Kondratievna fără să intre înăuntru : „Nu are nici un rost, nu, nu... să nu prindă de veste... altfel, se duc imediat să-i dea de știre, să mă vîndă... Maria Kondratievna trebuie să fie amestecată și ea în complot, ca și Smerdeakov, probabil pe toți i-a cumpărat, cu siguranță, pe toți !” Socoti că-i mai bine să schimbe drumul ; făcu, deci, un ocol destul de mare, apucînd pe o străduță lăturalnică, străbătu Dmitrovskaia și, după ce trecu peste podet, ieși într-o ulicioară din spatele casei lui Feodor Pavlovici, o ulicioară pustie, pe care nu locuia nimeni, străjuită pe o parte de gardul de nuiele al unei grădini de zarzavat, iar pe cealaltă de zăplazul înalt și solid ce împrejmuia grădina lui Feodor Pavlovici. Alese un loc pe unde, după cum vorbea lumea, se pare că sărise odinioară Lizaveta Smerdeașciaia. „Dacă ea a putut să-l sară, îi trecu prin gînd deodată, de ce n-aș putea și eu ?” Făcîndu-și vînt, se prinse cu mîinile de creasta ulucilor, apoi își încordă cu nădejde brațele și, dintr-un salt, se pomeni călare pe gard. Baia era în apropiere și, de unde ședea el putea să vadă ferestrele luminate ale casei. „Am avut dreptate, iatacul bătrînului e luminat, e acolo cu el !” Mitea sări în grădină. Deși știa că Grigori zăcea în pat și că Smerdeakov era, probabil, și el bolnav, așa cum i se spusese, deci n-avea cine să-l audă, se tupilă totuși jos, încremenind locului, cu urechea la pîndă. Pretutindeni domnea o tăcere mormîntală,

nu se auzea nici un freamăt și, ca un făcut, pînă și vîntul încetase să mai adie.

„Doar tăcerea foșnește“, îi trecu prin minte un vers. Nu mai să nu fi prins careva de veste cînd am sărit, dar cred că n-a auzit nimeni.“ Stătu o clipă fără să se cîntească, apoi o porni tiptil prin grădină, căutînd să calce numai pe iarbă; înconjura cu băgare de seamă copacii și tufele ce-i ieșeau în cale, înaintînd hotește și trăgînd cu urechea la fiecă pas. Trecură vreo cinci minute pînă să se poată apropia pe furiș de geamul luminat. Ținea minte că sub fereastră creșteau cîteva tufe mari, înalte și dese, de călini și de bozii. Ușa din latura stîngă a casei, cea dinspre grădină, era încuiată, după cum se putu încredința, cercetînd-o cu atenție în momentul cînd se strecură pe lîngă ea. În sfîrșit, ajunse în dreptul tufelor și se piti în desîș. Abia dacă mai îndrăznea să sufle. „Să mai aștept puțin, chibzui el, dacă m-or fi auzit sărind gardul, probabil că stau și ascultă, să vadă ce-a fost... numai de nu mi-ar veni să tușesc... sau să strănut...“

Rămase așa locului vreo două minute; inima îi bătea însă cu atîta putere, încît simțea uneori că se înăbușă. „Degeaba, că tot n-o să se potolească, se gîndi el, nu pot să mai aștept!“ Se dosise după un tufiș peste care cădea lumina ferestrei, „Călinul, șopti el fără să vrea, ce boabe roșii are!“ Tiptil, pășind cu cea mai mare grijă, ca să nu facă nici un zgomot, se apropie de geam și se ridică în vîrfurile picioarelor. Iatacul i se înfățișa ca în palmă. Era o încăpere destul de mică, din care un colț era despărțit de restul camerei prin niște paravane roșii „chinezești“, cum îi plăcea lui Feodor Pavlovici să spună. „Paravanele chinezești! îi fulgeră prin gînd lui Mitea. Grușenka trebuie să fie acolo, după ele!“ Privirile i se opriră asupra lui Feodor Pavlovici. Bătrînul se dichisise cu un halat nou de mătase, în dungi, peste care era încins cu un șnur tot de mătase cu ciucuri. Mitea nu ținea minte să-l fi îmbrăcat vreodată pînă atunci. Proaspăt primit, purta o cămașă elegantă de olandă, cu butoni de aur. Pe cap avea legătura aceea roșie cu care îl văzuse Aleoșa ultima oară. „E gătit foc“, își spuse Mitea. Feodor Pavlovici stătea în dreptul geamului cu o expresie gînditoare pe față; deodată, înălță fruntea și ascultă cîteva clipe cu urechea ciulită, dar, cum nu se auzea nici un zgomot afară, se îndreptă spre masă

și-și umplu pe jumătate paharul cu coniac, deșertându-l dintr-o sorbitură. Oftă din adânc, zăbovi câteva clipe, apoi se apropie distrat de oglinda dintre cele două ferestre și ridică puțin legătura de pe frunte ca să-și examineze vînătăile și rănile care tot nu se vindecaseră încă. „E singur, se dumeri Mitea, îmi face impresia că-i singur.“ Feodor Pavlovici se depărtă de oglindă și, întorcîndu-se pe neașteptate spre fereastră, aruncă o privire în curte. Mitea se trase repede în umbra tu-
fișului.

O bănuială îi stăruia totuși înfiptă în inimă ca un ac : „Dar dac-o fi după paravan, poate c-o fi dormind“. Feodor Pavlovici se depărtă de fereastră. „Nu, din moment ce s-a uitat pe geam, înseamnă că n-a venit încă ; de ce ar mai privi atunci în bezna nopții ?... Îl mistuie nerăbdarea...“ Mitea se înalță iar spre fereastră și începu din nou să-l spioneze. Bătrînul ședea pe un scaun și i se citea pe față că-i amărît. Își puse apoi coatele pe masă, cu mîna dreaptă sub falcă. Mitea îl privea neclintit.

„E singur, singur ! repeta el într-una. Dacă ar fi cu ea, n-ar avea mutra asta.“ Dar ce curios : în același timp se simțea cuprins de o iritare stupidă și fără sens, ca și cînd i-ar fi fost ciudă că Grușenka nu se afla înăuntru. „Nu-mi pare rău că n-a venit, căuta el o explicație, încredințîndu-se de absurditatea acestui sentiment, mă necăjește numai faptul că nu pot ști precis dacă e sau nu aici.“ Reconstituind mai tîrziu scena, își amintea că în clipele acelea era extraordinar de lucid, că avea judecata limpede și-și dădea seama de tot ce se întîmpla pînă în cele mai mici amănunte. Totodată însă o nemulțumire ciudată, pricinuită probabil de incertitudinea în care se afla și nenumăratele-i bănuieli punea vertiginos stăpînire pe sufletul său. „În definitiv, vreau să știu : e ori nu e aici ?“ Își spunea clocotind de mînie. Și, luîndu-și inima în dinți, întinse mîna și bătu încetișor în cercevea : de două ori mai rar, apoi de trei ori mai repede, cioc-cioc-cioc, așa cum era semnalul stabilit între bătrîn și Smerdeakov, prin care acesta din urmă trebuia să-i dea de știre stăpînului că „a venit Grușenka“. Străbătut de un fior, bătrînul ridică imediat capul și sări să deschidă geamul. Mitea se trase brusc înapoi, în umbră. Feodor Pavlovici scoase capul pe fereastră.

— Grușenka, tu ești ? Tu ? Întrebă el mai mult în șoaptă, cu voce tremurătoare. Unde ești, pușor ? Unde te-ai ascuns, îngerașule ? De emoție i se tăiase răsuflarea și gîfîia.

„E singur !“ se convinse, în sfîrșit, Mitea.

— Dar unde ești ? spuse iarăși bătrînul, de astă dată cu glas tare, aplecîndu-se și mai mult peste pervaz ; ieșise cu umerii afară și se uita în toate părțile. Vino încoace, hai, că ți-am pregătit un cadou, vino să vezi !...

„Pachetul cu cele trei mii de ruble“, îi fulgeră prin minte lui Mitea.

— Dar unde ești ?... La ușă ?... Stai, să-ți deschid...

Tot lungind gîtul spre dreapta, unde se afla ușa ce dădea în grădină, doar-doar va izbuti să deslușească ceva în întuneric, bătrînul era cît pe ce să cadă pe fereastră. Încă puțin, și ar fi alergat să descuie ușa, fără să mai zăbovească pînă primea răspunsul Grușenkăi. Mitea nu se clintea din loc, uitîndu-se la el, așa cum stătea întors în profil. Cu cîtă repulsie privise întotdeauna profilul bătrînului atît de precis conturat în momentul acela în lumina vie a lămpii ce-i cădea pieziș pe obraz dinspre stînga : mărul lui Adam ce se revărsa, bulbucat, în afară, nasul coroiat, gura lăbărtată într-un zîmbet de voluptuoasă așteptare. Mitea își simți deodată pieptul învîlvorat de o mînie aprigă, înverșunată : „Uite-l, ăsta e rivalul meu, omul care-mi otrăvește zilele, călăul care vrea să-mi distrugă viața !“ Se dezlănțuise în el cu o furie turbată ura aceea sălbatică, vindictivă, despre care-i vorbise cu cîteva zile înainte în chioșc, ca și cînd ar fi avut o presimțire, lui Aleoșa, drept răspuns la întrebarea acestuia : „Să-l omori pe tata ? Cum poți să vorbești așa ?“

„Nu știi, nu știi nimic, îi mărturisise el atunci, s-ar putea să-l omor, după cum s-ar putea să-l las în pace. Mă tem însă c-am să-l urăsc prea tare, că în momentul acela o să-l urăsc numai văzîndu-i mutra. Totul mi se pare odios, nasul, ochii lui, mărul lui Adam, ca o gîlcă, zîmbetul acela nerușinat. Mi-e scîrbă de el. Uite, de asta mi-e frică, mă tem că n-o să mă pot stăpîni...“

Și cu fiecare clipă simțea cum îl întetește o scîrbă tot mai cumplită, aproape insuportabilă. Pierzînd orice control asupra lui, Mitea smulse din buzunar pisălogul de aramă...

.

„M-a păzit Dumnezeu în momentul acela“, spunea el mai târziu. Într-adevăr, tocmai atunci Grigori Vasilievici, care zăcea bolnav în pat, se trezi. În seara aceea, se doftoricise, folosind tratamentul despre care Smerdeakov îi pomenise lui Ivan Feodorovici ; ajutat de nevastă-sa, își fricționase zdravăn tot corpul cu votcă amestecată cu o infuzie misterioasă și foarte concentrată, dînd pe gît ce mai rămăsese pe fundul sticlei, după ce mai întii Marfa Ignatievna îi descîntase, șoptind „o rugăciune pe care numai ea o știa“, și se culcase. Marfa Ignatievna, care gustase de asemenea din licoare, cum nu era obișnuită să tragă la măsea, adormise buștean. În puterea nopții însă Grigori se trezi brusc din somn, stătu o clipă să se dezmeticească și, cu toate că avea niște junghiuri crîncene în șale, se opinti să se ridice în capul oaselor. Mai zăbovi așa încă puțin, pe gînduri, apoi se sculă din pat și începu să se îmbrace. Avea, se vede, remușcări fiindcă se culcase, lăsînd casa în voia soartei „într-o vreme de cumpănă ca asta“. Istovit de criza de epilepsie, Smerdeakov zăcea în nesimțire în odaia alăturată. Marfa Ignatievna dormea dusă. „A ajuns-o obo-seala, săraca“, își spuse bătrînul uitîndu-se la ea și ieși gemînd din cerdac. Nu voia decît să arunce o privire în grădină, nu se simțea în stare să facă nici cîțiva pași, înțepenit de junghiul din șale și de fulgerăturile din piciorul drept. Deodată însă își aduse aminte că uitase să încuie de cu seară porțița dintre curte și grădină. Grigori era un om ordonat și grijuliu de felul lui, care înțelegea să păstreze cu sfințenie rînduiala statornicită și obiceiurile înrădăcinate din vechi. Strîmbîndu-se de durere, coborî șontîc-șontîc treptele cerdacului și o porni spre grădină. Într-adevăr, poarta era vraisește. Întră mașinal în grădină : poate că i se năzărise cumva, cine știe ce zgomot i-o fi venit la ureche, dar cînd își întoarse privirea spre stînga, observă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă. Nu era nimeni totuși în dreptul ei, nu se uita nimeni afară. „De ce o fi lăsat-o deschisă, ca-n toiul verii?“ se miră Grigori ; în aceeași clipă însă simți că se întîmplă ceva curios în livadă : la vreo patruzeci de pași de el, o mogîldeață se strecură cu iuțeală pe dinaintea ochilor lui, un om, probabil, ce alerga furișîndu-se prin întunecimea nopții. „Doamne !“ șopti Grigori și, pierzîndu-și capul, uită și de dureri și de tot și se grăbi să ațîină calea fugarului. O apucă însă pe un drum mai scurt,

cunoscînd pesemne mai bine locurile decît celălalt, care se îndreptă în goană spre baie, pentru ca, ocolind-o, să poată sări ulucile... Grigori se ținea după el, alergînd în neștire, fără să-l scape din ochi. Îl ajunsese din urmă tocmai în clipa cînd încălecase gardul. Urlînd ca scos din minți, Grigori se repezi la el și-l prinse cu amîndouă mîinile de picior.

Presimțirea nu-l înșelase : era într-adevăr el, „tîlharul, ucigașul“ !

— Ucigașule, l-ai omorît pe taică-tău ! zbieră bătrînul cît îl ținea gura, dar nu apucă să spună mai mult, că se și prăbuși ca trăsnet la pămînt. Mitea sări înapoi în grădină și se aplecă asupra lui. Ținea în mînă pisălogul, pe care, fără să-și dea seama ce face, îl azvîrli în iarbă la întîmplare. Pisălogul căzu la doi pași de Grigori, dar nu în iarbă, ci pe potecă, la vedere. Mitea se uită cu luare-aminte cîteva clipe la cel ce zăcea întins la picioarele lui. Avea capul scaldat în sînge. Întinse mîna și-l pipăi. Reconstituind mai tîrziu întîmplările, își amintea precis că, în momentul acela, ținuse neapărat să-și dea seama, „să se încredințeze pe deplin“ dacă-i sfărîmase cumva țeasta sau numai îl „zăpăcise“, lovindu-l în creștet cu pisălogul. Sîngele însă gîlgîia neîncetat, era îngrozitor cît sînge putea să mustească din rană, revărsîndu-se cald printre degetele lui tremurătoare. Ținea minte că smulsese atunci din buzunar batista imaculată, pe care o luase de acasă înainte de a merge la doamna Hohlakova, și-l oblojise la cap pe bătrîn, căutînd în zadar să oprească șiroaiele ce-i curgeau pe frunte și pe față. Într-o clipă, batista era learcă de sînge. „Doamne, ce să fac ? se dezmetici deodată Mitea. N-am cum să aflu dacă i-am spart capul sau nu... Și apoi, ce importanță mai are acum ? adăugă el deznădăjduit. Dacă l-am ucis, nu mai e nimic de făcut... Cine te-a pus să-mi ieși în cale, moșule, acum odihnește-te în pace !“ rosti el cu glas tare, și, făcîndu-și vînt peste gard, îl sări dintr-o dată și o rupse la fugă pe ulicioară. Batista plină de sînge, pe care o ținea cocoloșită în mînă, o vîrî la repezeală în buzunarul de la spate al surtucului. Alergă mîncînd pămîntul și cei cîțiva trecători cu care își încrucișă pașii pe întuneric povesteau mai apoi cum văzuseră în noaptea aceea un om gonind ca un bezmetic pe străzi. Se ducea pușcă spre casa Morozovei.

După plecarea lui, Fenia ieșise imediat să vorbească cu portarul Nazar Ivanovici, rugîndu-l stăruitor „pentru nu-

mele lui Dumnezeu, să nu-i mai dea drumul înăuntru nici azi, nici mâine „căpitanului”. Nazar Ivanovici îi făgădui s-o asculte, dar tocmai atunci, din păcate, proprietăreaşa trimisese după el. Întîlnindu-se în curte cu nepotu-său, un băietan de vreo douăzeci de ani abia venit la oraş, portarul îi spusese să rămîna de pază în locul său, uitînd să-i transmită consemnul cu privire la căpitan. Puţin mai apoi, fiindcă primise de cîteva ori bacşiş de la Mitea, cînd acesta bătuse în poartă băiatul se grăbi să-i deschidă şi, vesel nevoie mare şi zîmbitor, îl înştiinţă numaidecît că „Agrafena Alexandrovna nu-i acasă”. Mitea se opri brusc.

— Dar unde e, Prohor ?

— A plecat cu Timofei la Mokroe, să tot fie vreo două ceasuri de atunci.

— De ce ? strigă Mitea.

— Ce ştiu eu, cic-ar fi chemat-o acolo un ofiţer, a trimis s-o ia cu trăsura...

Mitea îl lăsa în plata Domnului şi intra în casă valvîrtej s-o caute pe Fenia.

V

O HOTĂRIRE NEAŞTEPTATĂ

Fenia era tot în bucătărie cu bunică-sa. Bizuindu-se pe cuvîntul lui Nazar Ivanovici, femeile, care tocmai se pregăteau să se culce, nu mai încuiaseră uşa pe dinăuntru. Mitea intră buzna peste ele şi, năpustindu-se asupra fetei, o apucă de gît.

— Spune-mi unde a plecat ! Cu cine e la Mokroe ? zbiera el ca un apucat.

Amîndouă dădură un ţipăt.

— Spun tot, spun tot, Dmitri Feodorovici, zău că spun tot, sufletele, nu-ţi ascund nimic, zău ! strigă precipitat Fenia, speriată de moarte. S-a dus la Mokroe după ofiţerul dumneaei.

— Care ofiţer ? răcni Mitea.

— Tot ăla, ştii ăla care a părăsit-o acum cinci ani, de i s-a pierdut urma, bolborosi Fenia cu sufletul la gură.

Dmitri Feodorovici își desprinsese mâinile de pe grumazul ei. Era palid la față ca un mort, cu gura încleștată, incapabil să scoată o vorbă, dar își puteai da seama numaidecât după privirea lui că se lămurise pe deplin, că înțelesese totul de la primele cuvinte, că știa cum se desfășuraseră lucrurile pas cu pas. Firește că, în momentul acela, bieteii Fenii nu-i era de fel aminte să vadă dacă Mitea pricepuse ceva din spusesele ei. Ședea ca pironită pe ladă, așa cum o găsisese el când intrase buzna în casă, tremurând toată, cu brațele întinse înaintea ca pentru apărare, și se uita țintă la el cu ochii holbați și pupilele mărite de spaimă. Era cu atât mai înspăimântată, cu cât Mitea avea mâinile năclăite de sânge. Pe drum, probabil își trecuse palma peste frunte, ca să se șteargă de nădușeală, fiindcă deasupra sprâncenelor și pe obrazul drept îi rămăseseră niște dîre și pete purpurii. Puțin mai lipsea ca Fenii să aibă o criză de nervi. Bătrîna bucătăreasă sărise în picioare și se zgîia la el cu o privire rătăcită, ca o nebună. Dmitri Feodorovici stătu o clipă locului încremînit, apoi se așeză ca un automat pe un scaun, lîngă Fenii.

Nu se gîndea la nimic, speriat și năucit de lovitură. Situația însă era limpede ca lumina zilei : Sigur că da, ofițerul ! Știa doar de existența lui. Ohiar Grușenka îi adusese la cunoștință că primise o scrisoare de la dînsul. Prin urmare o lună de zile, o lună întreagă, uneltiseră amîndoi într-ascuns, și el habar n-avusese de nimic pînă în momentul cînd noul pretendent își făcuse iar apariția ; nici măcar o singură dată nu se gîndise la el ! Cum a putut, totuși, da, cum a putut, oare, să treacă atît de ușor peste el ? Cum se face că l-a uitat imediat, chiar în clipa cînd aflase c-o să se întoarcă ? Iată întrebarea ce-l chinuia, ridicîndu-se ca o arătare monstruoasă în fața lui. Și Mitea o contempla halucinat, împietrit de groază.

Rupînd în fine tăcerea, molcom și blajin ca un copil cu-minte și drăgăstos, începu a vorbi cu Fenii ca și cînd ar fi uitat că abia cu o clipă înainte o insultase și o brutalizase, făcînd-o să tremure de spaimă. O descusu, punîndu-i o seamă de întrebări cu o precizie uluitoare, cu totul neașteptată în starea în care se afla. Iar Fenii, deși nu-și putea lua ochii, înfricoșată, de la mâinile lui pătate de sânge, îi răspundea prompt, cît se poate de îndatoritoare, însuflețită parcă numai de dorința de a-i mărturisi „adevărul adevărat“. Sim-

tea chiar o plăcere să-i dea cât mai multe amănunte, nicidecum însă pentru a-i spori suferința, ci fiindcă voia din toată inima să-i fie cumva de folos. Îi povesti așadar pe îndelete tot ce se întâmplase peste zi, îi pomeni firește despre vizita lui Rakitin, care venise însoțit de Aleoșa, spunându-i cum în vremea asta ea stătuse de pază și cum, înainte de plecare, conșta îi strigase pe geam lui Aleoșa că-i trimite multe salutări dumnealui și-l roagă să nu uite niciodată că Grușenka îl iubise un ceas, unul singur din viața ei. La auzul acestor cuvinte, pe chipul lui Mitea înflori un zîmbet și obrajii palizi i se rumeniră. În momentul acela, biruindu-și teama ce-i înfrînase pînă atunci curiozitatea, Fenia își mărturisii mirarea :

— Ce-i pe mîinile dumneavoastră, Dmitri Feodorovici ? Sînt pline de sînge !

— Da, răspunse Mitea aproape fără să-și dea seama ce spune, privindu-și mîinile cu un aer distrat, ca după aceea să nu se mai gîndească nici la ele, nici la întrebarea pusă de Fenia.

Rămase așa, tăcut, o bucată de vreme. Trecuseră mai bine de douăzeci de minute de cînd intrase în bucătărie. Părea să-și fi venit însă în fire după spaima pe care o încercase, i se citea lămurit pe figură că în sufletul său se petrecuse un reviriment, că o hotărîre nestrămutată se închegase în el. Se ridică în sfîrșit de pe scaun cu un zîmbet visător.

— Ce-ai pățit, boierule, ce s-a întîmplat ? stăruie Fenia arătînd din nou spre mîinile lui. Îi vorbise cu o unduire de milă în glas, ca singura ființă mai apropiată de el.

Mitea își privi iarăși mîinile.

— E sînge, Fenia, răspunse el cu o expresie ciudată, sînge de om. Doamne-Dumnezeule, cînd te gîndești pentru ce a trebuit să fie vărsat ! Dar... vezi tu, Fenia... în fața mea e un gard (se uită la ea ca și cum ar fi pus-o să dezlege o enigmă) un gard înalt, atît de înalt, că te înfiori cînd îl vezi, și totuși... mîine, în zori, cînd „soarele va sălta în țării“, Mitenka va sări peste el. Tu nu poți să înțelegi, Fenia, despre ce gard e vorba... nu-i nimic, mîine ai să afli și ai să te dumerești... Și acum, rămîi cu bine ! N-am să stau în calea nimănui, nu, am să mă dau frumos la o parte... am să știu cînd trebuie să mă retrag. Trăiește, fericirea mea... m-ai iubit un ceas... nici tu să nu-l uiți în vecii vecilor pe

Mitenka Karamazov... Aşa-mi spunea ea, Mitenka, ți-aduci aminte ? Și, fără să mai adauge nimic, ieși din bucătărie.

Fenia se zgribuli, înspăimântată de felul brusc în care se despărțise de ea, mai speriată poate chiar decât atunci când intrase buzna în casă, năpustindu-se asupra ei.

Exact după zece minute, Dmitri Feodorovici bătea la ușa lui Piotr Ilici Perhotin, tânărul funcționar la care își lăsase amanet pistoalele în după-amiaza aceleiași zile. Era trecut de opt și jumătate și Piotr Ilici, după ce-și luase ceaiul, se îmbrăcase să iasă în oraș, la „Metropol“, să facă o partidă de biliard. Mitea îl prinse tocmai când se pregătea de plecare. Văzându-l așa plin de sânge pe față, Piotr Ilici se neliniști :

— Sfinte Dumnezeule ! Ce-i cu dumneata ?

— Am venit să-mi iau pistoalele ; uite, ți-am adus banii, îi explică precipitat Mitea. Mii de mulțumiri. Sînt foarte grăbit, Piotr Ilici. Fii bun, te rog, și dă-mi-le mai repede.

Piotr Ilici se minună și mai tare când observă ce de bănet avea în mînă Mitea : un teanc întreg de bancnote, pe care îl ținea la vedere — într-un chip într-adevăr ciudat și care avu darul să-i sporească mirarea — cu mîna dreaptă întinsă înainte, ca și când ar fi vrut să arate la toată lumea oît era de bogat. La rîndul său, băiatul pe care Piotr Ilici îl avea în serviciu și care ieșise să-i deschidă ușa, povestea după aceea că Mitea intrase în casă cu banii în mînă, ceea ce înseamnă că tot așa venise cu ei și pe stradă. Erau numai hîrtii de cîte o sută, făcute sul între degetele lui năclăite de sânge. Mai tîrziu, la întrebarea persoanelor curioase să afle cam ce sumă putea să fi avut asupra lui, Piotr Ilici declarase că era greu de apreciat după ochi, dar că pachetul era destul de voluminos și „compact“, așa că, după părerea sa, puteau să fie acolo vreo două, dacă nu chiar trei mii de ruble. Tot după declarațiile lui ulterioare, Dmitri Feodorovici „nu era în starea lui normală, deși nu făcea impresia unui om beat ; părea mai curînd surescit, neatent și în același timp grozav de preocupat, ca și cum ar fi căutat să-și adune gîndurile, silindu-se să ia o hotărîre definitivă, fără să se poată decide într-un fel. Era și foarte grăbit, îmi răspundea tăios și-n doi peri, iar ceea ce m-a surprins mai mult la el este că nu părea de fel abătut, dimpotrivă, în

unele momente avea chiar un aer cît se poate de voios, ca să zic așa."

— Dar ce-i cu dumneata, ce-ai pățit ? strigă Piotr Ilici, privindu-și buimac musafirul. Ești plin de sînge, ai căzut cumva, te-ai lovit ? Uită-te numai cum arăți !

Și, apucîndu-l de braț, îl duse în fața oglinzii. Văzîndu-se așa mînjit pe față, Mitea tresări și se încruntă su-părat.

— Ei, fir-ar al dracului, asta mai lipsea ! bodogăni el furios și, mutînd iute banii dintr-o mînă într-alta, smulse cu un gest brusc batista din buzunar. Dar și batista era într-un hal fără hal (tamponase cu ea rana din creștetul lui Grigori și-l ștersese pe față), nu mai avea nici măcar un col-țișor curat ; se făcuse scoarță, lipindu-se toată ghemotoc, așa încît nu se mai putea folosi de ea. Scos din răbdări, Mitea o lepădă jos.

— Dracu s-o ia ! N-ai ceva o cîrpă... să mă șterg...

— Va să zică, ești mînjit numai pe față, n-ai pățit ni-mic ? Ar fi mai bine atunci să te speli, spuse Piotr Ilici. Uite aici apă, stai, că-ți torn eu.

— Apă ? N-ar strica... dar ce să fac cu astea ? întrebă Mitea cu o nedumerire pur și simplu bizară, arătîndu-i tean-cul de hîrtii de o sută din mînă și uitîndu-se cercetător la Piotr Ilici, ca și cum numai el era în măsură să hotărască unde să-și pună banii.

— Bagă-i în buzunar sau lasă-i aici pe masă, că n-are cine să-i ia.

— În buzunar ? Sigur că da, în buzunar. Bravo... Doamne, ce aiureală ! exclamă el deodată, ca și cum s-ar fi dezmeticit în fine. Dar mai întîi să isprăvim cu pistoalele, fii bun și dă-mi-le, uite și banii... am mare nevoie de ele... nu pot să mai stau, n-am nici un moment de pierdut... și, luînd din teanc o hîrtie de o sută, o întinse funcționarului.

— Păi n-am să-ți dau restul, îl înștiință aceasta. Vezi, poate că ai bani mai mărunți...

— Nu, răspunse Mitea, cercetînd iarăși din ochi teancul, ca și cum n-ar fi fost absolut sigur că era într-adevăr așa, ba chiar frunzări primele bancnote de deasupra. Nu, toate sînt la fel, adăugă el, uitîndu-se din nou întrebător la Piotr Ilici.

— Cum de te-ai procopsit așa ? se interesă acesta. Stai că-l trimit acum pe băiat la Plotnikov. Aștia închid mai târziu prăvălia, poate că-ți schimbă ei. Mișa ! strigă el deschizînd ușa ce da în antreu.

— Sigur că da, la Plotnikov, bravo ! se bucură Mitea, ca luminat de o idee ce abia atunci îi răsărise în minte. Auzi tu, Mișa, adăugă el întorcîndu-se către băiatul care se înfățișase la poruncă, dă o fugă pînă la Plotnikov și spune-le că Dmitri Feodorovici le trimite multe salutări și c-o să sosească și dumnealui numai decît... Ascultă : spune-le din partea mea să-mi pregătească niște șampanie pînă vin eu, așa, ca la vreo trei duzini de sticle, și să le împacheteze bine, la fel ca data trecută, cînd am fost la Mokroe... Am comandat atunci patru duzini de sticle, îi explică el lui Piotr Ilici, apoi adresîndu-se iarăși băiatului : Știu ei cum să le împacheteze, Mișa, fii pe pace ! Să pună și niște brînză, niște pateuri de Strassburg, somon afumat, șuncă, icre, în sfîrșit, toate bunătățile, tot ce au în prăvălie, așa, cam de o sută sau o sută douăzeci de ruble, ca rîndul trecut... Și încă ceva : atrage-le atenția să nu uite să pună și ceva dulciuri : bomboane, pere, vreo doi-trei pepeni, chiar patru, adică nu, ajunge unul singur, ciocolată, caramele, candel, fondante, la fel ca rîndul trecut, cînd am plecat la Mokroe ; cu șampanie cu tot să fie o socoteală rotundă, așa, ca la vreo trei sute de ruble... Exact ca atunci. Vezi, ține minte, Mișa ! Să știi că... Mișa îl cheamă, nu-i așa ? se întrerupse el iar, ca să-l întrebe pe Piotr Ilici.

— Stai, stai puțin, îl opri funcționarul, care-l ascultase atent pînă atunci, uitîndu-se la el din ce în ce mai neliniștit. Cred că-i mai bine să vorbești chiar dumneata cu ei cînd ai să te duci acolo, mi-e teamă să nu încurce lucrurile.

— Și mie mi-e teamă c-o să le încurce, parcă văd c-o să spună tocmai pe dos ! Ah, Mișa, și eu, care voiam să te pup pentru osteneala asta... Să știi că te cînstesc dacă faci așa cum ți-am spus, îți dau zece ruble, hai, șterge-o... Șampania în primul rînd ; să nu uite șampania și niște coniac, o sticlă, două, de vin roșu și alb, în sfîrșit, să fie de toate, așa ca atunci... Lasă, că știu ei ce-au pus atunci !

— Ci ascultă odată, măi, omule ! se răsti la el Piotr Ilici, pierzîndu-și răbdarea. Eu zic să dea o fugă să schimbe banii și să le spună să nu închidă încă prăvălia, o să te duci

dumneata mai pe urmă și o să comanzi tot ce vrei... Dă încoace banii. Mișa, fuga marș, în doi timpi și trei mișcări să fii înapoi, ai auzit ?

Piotr Ilici, pe cât se pare, abia aștepta să-l expedieze de acasă, fiindcă băiatul se uita curios la musafir, zgîndu-se la petele de sînge de pe fața și mîinile lui și la teancul de bancnote dintre degetele-i tremurătoare. Rămăsese cu gura căscată de mirare și spaimă și probabil că nu înțelesese mai nimic din instrucțiunile lui Mitea.

— Și acum, hai, la spălat ! îl luă Piotr Ilici la zor. Pune banii pe masă sau bagă-i în buzunar... Uite-așa, să mergem ! Scoateți surtucul. În timp ce-l ajuta să-și scoată gherocul, exclamă deodată surprins : Ia te uită, și haina e murdară de sînge !

— Nu... haina nu. Doar puțin aici, la mîneacă... Acolo a fost batista. A trecut prin buzunar. M-am așezat pe batistă probabil în timp ce ședeam de vorbă cu Fenia, și sîngele a pătruns prin stofă, îi explică el cu cea mai mare candoare.

Piotr Ilici îl asculta încruntat.

— Nu pot să înțeleg cum ai ajuns în halul ăsta, se vede că te-ai bătut cu cineva... murmură el.

Ținînd cana în mînă, îi turnă apă cu încetul ca să se spele. Grăbit să isprăvească, Mitea nu-și săpuni cum trebuie mîinile (Piotr Ilici își amintea că-i tremurau degetele). Gazda care însă, cu cât trecea timpul, părea să-și atribuie o autoritate din ce în ce mai tranșantă asupra lui, îl luă în primire, poruncindu-i să-și dea cu săpun și să-și frece mîinile ca lumea. E cazul să spunem că Piotr Ilici nu era omul care să se intimideze chiar așa, cu una, cu două.

— De ce nu-ți cureți bine unghiile ? Așa, bun, acum dă-ți și pe față, uite, aici, la tîmplă și lîngă ureche... Nu cumva vrei să pleci cu cămașa asta ? Unde te duci așa ? Nu vezi că manșeta dreaptă e murdară de sînge ?

— Da, e murdară, recunosc Mitea privind-și manșeta.

— Schimbă-te.

— N-am timp. Uite ce am să fac... continuă cu aceeași candoare Mitea, punîndu-și surtucul, după ce se ștersese pe față și pe mîini, am s-o suflec puțin, așa ca să nu se observe sub haină... Ai văzut ?

— Acum să-mi spui cum ai reușit s-ajungi în halul ăsta ? Te-ai încăierat cu cineva ? Ai făcut iarăși vreo boro-boacă la local, așa cum s-a mai întâmplat ? Nu cumva ți-o fi cășunat iarăși pe nenorocitul acela de căpitan pe care l-ai snopit în bătaie și l-ai jumulit de barbă acum câțva timp ? Îi aminti pe un ton muștrător Piotr Ilici. Hai, spune, pe cine ai mai bătut... sau, mai știi, poate c-ai omorât pe cineva...

— Fleacuri ! răspunse Mitea.

— Cum, fleacuri ?

— N-are nici un rost ! i-o reteză Mitea, apoi, zîmbind din senin : Adineauri, în piață, am strivit o băbuță.

— Ai strivit o băbuță ?

— Un moșneag ! strigă Mitea în gura mare, de parc-ar fi vorbit cu un surd, uitîndu-se drept în ochii lui, vesel nevoie mare.

— Dracu să te ia, ce era, babă sau moșneag ?... Ai omorât pe cineva ?

— Aș, pînă la urmă ne-am împăcat ! Ne-am răfuit și după aceea ne-am împăcat. Undeva, nu-ți spun unde, ne-am despărțit în cei mai buni termeni... Un dobitoc... probabil m-a iertat, acum sînt sigur că m-a iertat... Dacă s-ar fi sculat de jos, nu mi-ar fi iertat-o în veci (adăugă Mitea făcîndu-i cu ochiul). Știi ceva ? Mai dă-l dracului ! Auzi, Piotr Ilici, lasă-l dracului, n-am nici un chef, ce rost are ? N-am chef acum, încheie el scurt.

— Te-am întrebat doar așa, pentru că nu înțeleg, zău, ce plăcere ai să te iei la harță cu oricine... pentru o prostie. ca atunci, cu căpitanul acela... Te-ai bătut, și acum o să-i tragi un cheful, uite, așa ești dumneata. Trei duzini de sticle ! Ce faci cu atîta băutură ?

— Bravo ! Acum pistoalele. Zău, mă grăbesc ! Aș fi vrut să mai stăm de vorbă, dragul meu, dar ce să fac, nu mai am nici un moment de pierdut ! Și apoi, nici n-are rost, e prea tîrziu acum. A ! unde sînt banii, unde i-am pus ? tresări el deodată și începu să se scotocească prin buzunare.

— I-ai lăsat pe masă... i-ai pus chiar dumneata... uite-i acolo. Ai uitat ? Zău, pentru dumneata banii n-au nici un preț, umbli cu ei de parcă-ar fi niște gunoaie sau apă chioară ! Poftim pistoalele. Ciudat, pe la șase mi le-ai lăsat amanet

pentru zece ruble, și acum te dă afară din casă bănetul. Cîte miare ai acolo, două, trei ?

— Or fi trei, rîse Mitea vîrînd teancul de hîrtii în buzunarul de la pantaloni.

— Să nu-i pierzi. Nu cumva ai descoperit o mină de aur ?

— Mină ? Mină de aur, zici ? exclamă Mitea rîzînd cu hohote. Te pomenești că vrei să pleci la minele de aur, Perhotin ? Dacă ții într-adevăr să pleci, să știi că există aici, în oraș, o cucoană care îți numără imediat pe masă trei mii de ruble numai să te duci acolo. Mie mi-a și dat, ca să vezi cît de mult o interesează minele ! O cunoști pe Hohlakova ?

— Numai așa din vedere, dar am auzit despre dînsa. Ba nu zău, chiar ți-a dat trei mii de ruble ? Cum, așa, tamenam ? se minună Piotr Ilici, privindu-l neîncrezător.

— Mîine, cînd soarele se va înălța în țării, cînd veșnic tînărul Febus se va avînta cu caleașca în slavă, lăudînd pre Domnul și preamărindu-l, du-te la dînsa, vreau să zic la Hohlakova, și întreaba-o dacă-i adevărat sau nu că mi-a dat trei mii de ruble... Întreab-o și ai să vezi !

— Nu știi în ce relații sînteți... dar din moment ce mi-ai spus cu atîta convingere, înseamnă că-i adevărat... Așa, va să zică ai încasat frumușel trei miare și, în loc să pleci în Siberia, cu banii ăștia te duci... Apropo, unde ai de gînd să te duci ?

— La Mokroe.

— La Mokroe ? În toiul nopții ?

— A avut Mastriuk de toate și a rămas mofluz, fîrtate ! rosti deodată Mitea.

— Mofluz ? Cu mii de ruble în buzunar ?

— Nu mă gîndeam la bani. Dă-i dracului ! Vorbeam de năravul femeilor :

Nechibzuit și-nșelător

E al femeilor nărav...⁶⁰

Așa spune Ulise, și-i dau toată dreptatea.

— Zău dacă mai înțeleg ceva.

— Dar ce, crezi că sînt beat ?

— Mai rău decît atît !

— Sufletul meu e turmentat, Piotr Ilici, sufletul, dar ajunge, ajunge...

— Ce faci, încarci pistolul ?

— Da.

Într-adevăr, Mitea deschisese cutia în care se aflau pistoalele și, dezlegînd băierile pungii cu praf de pușcă, se apucase să umple meticuloș culata. Luă apoi un glonte și, înainte de a-l vîrî pe țeavă, îl cercetă, ținîndu-l cu două degete în lumină.

Piotr Ilici îi urmărea curios și puțin alarmat fiecare mișcare.

— De ce te uiți la el ?

— Așa. O fantezie. Spune-mi, dacă ți s-ar năzări cumva să-ți tragi un glonte în cap, nu te-ai uita la el înainte de-a încărca arma ?

— Pentru ce să mă uit la el ?

— Fiindcă mă gîndesc c-o să mi se înfigă în creier, și atunci e interesant de știut cum arată... Dar toate astea-s prostii, năluciri de o clipă ! Gata, s-a isprăvit ! adăugă el băgînd glonte pe țeavă și astupîndu-l cu cîlți. Dragul meu Piotr Ilici, ascultă-mă pe mine, lumea asta e o aiureală întreagă, de-ai ști ce absurd e totul ! Vrei să-mi dai un petic de hîrtie ?

— Poftim.

— Nu, dă-mi o hîrtie netedă, curată, să scriu ceva. Așa, bine, și, luînd pana de pe masă, Mitea scrise la repezeală două rînduri, așa cum ședea în picioare, pe urmă împături biletul și-l puse în buzunarul jilecii. Așeză la loc pistoalele și încuie cutia, păstrînd-o în mînă. Se uită apoi la Piotr Ilici gînditor, cu un zîmbet ce-i stăruia îndelung pe buze. Să mergem, rosti el într-un tîrziu.

— Unde să mergem ? Stai... Te pomenești că vrei să-ți zbori creierii... se neliniști Piotr Ilici.

— Mofturi ! Fugi încolo ! Vreau să trăiesc, iubesc viața, ține minte ! Mi-e drag Febus cu pletele-i de aur, mi-e dragă lumina lui dogoritoare... Scumpul meu Piotr Ilici, spune-mi, dumneata ai ști să te dai la o parte ?

— Cum adică, să mă dau la o parte ?

— Să te dai la o parte din calea cuiva. Să lași drumul liber celei mai dragi ființe de pe lume și nu numai ei, dar și omului pe care-l urăști din tot sufletul. Să ajungi pînă la urmă să-l iubești chiar și pe cel pe care l-ai urît pînă atunci — iată ce înseamnă să te dai la o parte ! Să lași drumul liber !

Să le spui : „Dumnezeu să vă aibă în pază, calea-i deschisă, puteţi trece, fiindcă eu...”

— Fiindcă dumneata...

— Ajunge, să mergem !

Piotr Ilici se uită din nou atent la el.

— Cred c-ar trebui totuşi să anunţ pe cineva. Să nu te lase să pleci. Ce cauţi la Mokroe ?

— Femeia este acolo, femeia, mă-nţelegi ? Şi cu asta, basta, Piotr Ilici ! Ți-am spus destul.

— Ascultă, omule. Eşti un sălbatic, dar totdeauna am avut o simpatie pentru dumneata... De-aia, sînt îngrijorat.

— Îţi mulţumesc, frăţioare. Sînt un sălbatic, zici ? Ei, sălbaticii ăştia, sălbaticii ! Mereu îmi spun : sînt un sălbatic ! A, iată-l şi pe Mişa, uitasem de el.

Mişa venise într-un suflet, cu un teanc de bani mărunţi ; „la Plotnikov, raportă el, e zarvă mare”, toată lumea cară sticle, şi peşte, şi ceai, aşa încît totul are să fie gata la ţanc. Mitea luă o hîrtie de zece ruble şi-şi plăti datoria faţă de Piotr Ilici, şi încă una, tot de zece, pe care i-o aruncă lui Mişa.

— Nu se poate ! protestă Piotr Ilici. Nu permit aşa ceva la mine în casă, prost obicei, zău ! Pune-ţi bine banii, uite, aici. Ce rost are să-i risipeşti de pomană ? Parcă văd că mîine rămîi lefter şi vii iar să-mi ceri zece ruble... De ce-i îndeşi pe toţi în buzunar ? O să-i pierzi !

— Ascultă, omule, hai cu mine la Mokroe !

— Ce să caut acolo ?

— Să destupăm o sticlă şi să închinăm în cinstea vieţii ! Am poftă să beau, şi mai ales am poftă să beau cu dumneata. N-am băut niciodată împreună, nu-i aşa ?

— Dacă vrei să mergem la restaurant, sînt gata, tot mă pregăteam s-o pornesc într-acolo.

— La restaurant ? N-am timp de pierdut. Hai mai bine la Plotnikov, putem sta în odaia din fund. Vrei să-ţi spun o ghicitoare ?

— Zi.

Mitea scoase din jiletcă peticul de hîrtie, îl despături şi i-l arată. Biletul cuprindea aceste cuvinte, scrise mare şi desluşit :

„Pedepsindu-mă pentru viaţa pe care am trăit-o, singur mi-am rostit osînda.”

— Zău, trebuie să anunț pe cineva, se neliniști din nou Piotr Ilici, după ce-l citi.

— N-o să ai timp, dragul meu. Mai bine hai să bem... înainte marș !

Prăvălia lui Plotnikov se afla chiar la colțul străzii, la doi pași de locuința lui Piotr Ilici. Era cea mai mare băcănie de la noi din oraș, proprietatea unor negustori bogați, și pot să vă spun că nu era de lepădat. Găseai acolo tot ce vrei, ca în oricare magazin de felul acesta din capitală, toate articolele de băcănie : vinuri „din podgoriile fraților Eliseev”, fructe, țigări de foi, ceai, zahăr, cafea și câte și mai câte... Trei vânzători și doi băieți de pricopseală erau la dispoziția mușterilor. Deși în ultimii ani în ținutul nostru începuse să se simtă sărăcia, moșierii din partea locului se risipiseră și negoțul în general lîncezea tot mai mult, băcănia era la fel de înfloritoare ca odinioară, ba chiar numărul amatorilor de delicatese părea să nu fie în descreștere. Mitea era așteptat cu nerăbdare. Patronul ținea foarte bine minte că abia cu trei sau patru săptămîni în urmă cumpărase marfă și vinațuri de cîteva sute de ruble, bani peșin (firește că nici nu i-ar fi trecut prin minte să-i dea ceva pe veresie), că și atunci avusese tot așa un teanc de bani, pe care-i risipise fără nici o chibzuială, fără să se întrebe o singură dată ce rost avea să cumpere atîta marfă, vinațuri etc. Făcuse mare vîlvă în tot orașul faptul că, atunci cînd plecase să petreacă la Mokroe cu Grușenka, „păpase trei mii de ruble, chefuind o noapte întregă și ziua următoare și că, după chiolhan, se înapoiase acasă scuturat de bani, fără o para chioară în buzunar”. Îi cășunase atunci să scoale în puterea nopții o șatră întregă de țigani (pripășiți de curînd pe la noi), care în două zile îi stoarseră și ultimul gologan, bînd în neștire fel de fel de vinuri scumpe. Oamenii povesteau rîzînd că se apucase să-i îmbete cu șampanie pe bieții mujici care umblau desculți și că îndopase cu pateuri de Strassburg și bomboane fetele și muierile din Mokroe. Rîdea lumea să se prăpădească, mai ales la restaurant (firește, numai atunci cînd nu era el de față, fiindcă altminteri ar fi fost cam riscant) de mărturisirea pe care Mitea o făcuse cu atîta candoare în auzul tuturor că singura favoare pe care o obținuse cu prilejul acelei „trăsnaî” din partea Grușenkăi fusese „îngăduința de a-i săruta piciorușul, atîta tot”.

În momentul cînd Mitea și Piotr Ilici ajunseră în dreptul prăvăliei, văzură așteptînd la ușă o trăsură trasă de trei cai cu zurgălăi și acoperită cu o cergă; pe capră ședea Andrei, surugiul. Înăuntru, în prăvălie, reușiseră între timp să „garnisească” aproape o ladă întreagă cu marfă; nu mai așteptau decît sosirea lui Mitea ca să pună capacul, s-o bată în cuie și s-o urce în droșcă. Piotr Ilici făcu ochii mari.

— De unde a răsărit troica? îl întrebă el pe Mitea.

— Venind încoace, mi-a ieșit în cale Andrei și i-am poruncit să tragă în fața prăvăliei. Ce să mai pierd timpul degeaba! Data trecută am plecat cu Timofei, dar acum Timofei mi-a luat-o înainte; cine știe pe unde o fi zburînd cu vrăjitoarea! Ce crezi, o să zăbovim mult pe drum, Andrei?

— Cel mult dac-or sosi cu un ceas înaintea noastră, poate chiar nici atîta! se grăbi să-l liniștească Andrei. Mai adineauri m-am întîlnit cu Timofei, de l-am ajutat să înhame și știu cum mîna el caii. Ce, se potrivește mersul lor cu al nostru, Dmitri Feodorovici? Mă prind că nici un ceas n-o s-avem zăbavă! spuse cu foc surugiul, un om încă în puterea vîrstei, roșcovan și uscățiv, îmbrăcat țărănește și ținînd biciul reze-mat de brațul drept.

— Cincizeci de ruble bacșiș, dacă sosim doar cu un ceas mai tîrziu!

— Pentru un ceas, îmi pun capul jos, Dmitri Feodorovici, deși zic că n-o să apuce înainte nici cu o jumătate de oră, darmite cu un ceas!

Mitea n-avea astîmpăr o clipă, dădea porunci în dreapta și-n stînga și vorbea alandala, fără șir, într-un chip foarte ciudat. Începea o frază, se oprea, și, uitînd ce voise să spună, trecea la altceva. Piotr Ilici găsi de cuviință să intervină.

— De patru sute de ruble în cap, nici o copeică mai puțin, exact ca data trecută! comanda Mitea. Patru duzini de sticle de șampanie, să nu vă prind că-mi trageți chiulul cu vreuna.

— Ce faci cu atîtea sticle? Pentru ce? Stai! tună deodată Piotr Ilici. Ce-i cu lada asta? Ce ați pus înăuntru? Vrei să spui că aici e marfă de patru sute de ruble?

Vînzătorii, la fel de aferati și ei, îi explicară mieroși că în lada respectivă, care urma să plece mai înainte, nu erau decît șase sticle de șampanie și „diferite mezelicuri, așa, ca pentru început”, aperitive, acadele, fondante etc. „Grosul” urma să fie împachetat și trimis separat cît mai grabnic, la fel ca

rîndul trecut, tot cu o troică, așa ca să ajungă la țanc la Mokroe îndată după Dmitri Feodorovici, așa, cam după un ceas.

— Cel mult un ceas, auziți ? Și să puneți cît mai multe bomboane și acadele, fetele sînt moarte după zaharicale, stărui cu însuflețire Mitea.

— Bomboane, hai, fie ! Dar ce vrei să faci cu patru duzini de sticle de șampanie ? Nu-ți ajunge o duzină ? Îl luă la rost Piotr Ilici care nu-și mai găsea astîmpăr.

Încercă să se tocmească, ceru socoteala, și abia dacă izbuti să salveze o sută de ruble. În cele din urmă, căzură la învoială ca mărfurile cumpărate să nu depășească suma de trei sute de ruble.

— Mai duceți-vă dracului ! strigă Piotr Ilici, ca și cum s-ar fi dezmeticit deodată. În definitiv, ce-mi pasă mie ? Aruncă banii pe fereastră, dacă tot ți-au picat plească !

Mitea îl sili să meargă cu el în odaia din fund.

— Vino încoace, economule, nu te mai prăpădi cu firea ! O să ne aducă îndată o sticlă s-o destupăm. Zău, Piotr Ilici, de ce nu vrei să vii cu mine, ești un băiat de ispravă și mie mi-s dragi oamenii ca dumneata...

Mitea se așează pe un scaun împletit, la o mescioară minusculă, acoperită cu un șervet murdar. Piotr Ilici luă loc în fața lui ; o clipă mai apoi șampania se afla pe masă. Totodată fură întrebați dacă nu doresc cumva să ia niște stridii, „proăspete, abia au sosit adineauri, marfă de soi, numai una și una“.

— Duceți-vă dracului cu stridiile voastre cu tot, să nu le văd în ochi, dați-mi pace, nu potesc nimic ! se răsti exasperat Piotr Ilici.

— N-avem timp de stridii, de altfel, nici nu mi-e foame. Știi, prietene, rosti tandru Mitea, niciodată nu mi-a plăcut dezordinea.

— Dar cui poate să-i placă ! Trei duzini de sticle, păcatele mele, pentru niște mîrlani ! Oricine ar sări în sus cînd ar auzi așa ceva !

— Nu-i vorba de asta. Mă gîndeam la ceea ce se cheamă ordinea superioară. E un lucru care mie îmi lipsește cu de-săvîrșire. În sufletul meu nu există acea ordine superioară... Dar... acum totul s-a isprăvit, n-are rost să ne mai vaicărăm. La naiba, e prea tîrziu ! Toată viața mea a fost o aiureală ;

cred c-a sosit timpul să fie mai reală, să fac puțină ordine !
Observi că vorbesc în calambururi ?

— Calambururi ? Eu aş zice mai curînd că baţi cîmpii !

— *Slavă Celui-de-Sus ! Slavă lui !*

Că-n suflet, cu cerul, îl port...

Versurile astea au izvorît cîndva din mine ; de fapt, nici nu sînt versuri, ci o lacrimă picurată din inima mea... eu le-am făcut... dar nu atunci cînd l-am tras de țăcălie pe căpitanul acela...

— Cum de ți-ai adus aminte de el tocmai acum ?

— Știu eu de ce mi-am adus aminte de el... Mofturi ! Totul se sfîrșește odată și odată, totul se încheie, tragi o linie, și faci bilanțul...

— Zău, pistoalele tale mă pun pe gînduri !

— Mofturi ! Și pistoalele ca toate celelalte ! Bea și lasă fantasmagoriile. Mi-e dragă viața, am iubit-o chiar prea mult, atît de mult, încît acum sînt sătul pînă-n gît. Ajunge ! Să-nchinăm pentru ea, dragul meu, să bem în cinstea vieții, pentru ea ridic paharul ! De ce oi fi, oare, atît de mulțumit de mine ? Știu că sînt un ticălos și totuși asta nu mă împiedică să fiu mulțumit de mine. Dar gîndul că, așa ticălos cum sînt, mai pot fi mulțumit de mine mă chinuiește. Binecuvîntez lumea așa cum a fost făcută, sînt gata să-l binecuvîntez pe ziditor și toată lucrarea mîinilor sale, dar... trebuie totuși să nimicesc o lighioană scîrboasă, ca să nu mai spurce pămîntul stricînd viața altora... Să bem în cinstea vieții, frăioare ! Ce poate fi mai scump decît viața ? Nimic, într-adevăr, nimic ! Să închinăm pentru viață și pentru regina reginelor !

— Pentru viață și, dacă vrei, și pentru regina ta.

Goliră amîndoi paharul. Cu toată exaltarea și vorbăria lui fără șir, Mitea părea trist, ca și cînd o povară nemăsurat de grea i-ar fi apăsât umerii.

— Mișa... Mișa e, nu-i așa ? Mișa, dragul meu, vino încoace, băiețaș, și bea și tu un pahar pentru Febus cel cu plete de aur, pentru Febus cel de mîine...

— De ce-i dai vin ? interveni Piotr Ilici nemulțumit.

— Lasă-l, vreau eu să bea.

— Eeh !

Mișa deșertă paharul, făcu o plecăciune și o șterse numaidecât.

— Așa o să mă țină minte mai bine, argumentă Mitea. Iubesc o femeie, da, o iubesc ! Ce este femeia ? Regina lumii ! Sînt trist, Piotr Ilici, de-ai ști cît sînt de trist. Cum zicea Hamlet : „Mă simt atît de trist, Horațiu, sînt copleșit de tristețe... Vai, bietul Yorik ! Poate că Yorik sînt eu. Da, sînt Yorik deocamdată, hîrcă am să fiu ceva mai încolo...

Piotr Ilici îl asculta fără să spună nimic. Tăcu și Mitea pînă la urmă.

— Ce-i cu cățelul cel de colo ? Întrebă el la un moment dat, într-o doară, pe un băiat de prăvălie, văzînd într-un colț o cățelușă nostimă cu ochișori negri.

— E cățelușa Varvarei Alexeevna, stîpîna noastră, răs-punse băiatul. A venit adineauri cu ea și a uitat-o în prăvă-lie. Trebuie s-o ducem acasă.

— Am mai văzut una tot așa... la regiment... zise Mitea visător. Numai că aceea avea un picioruș de dinapoi rupt... Ascultă, Piotr Ilici, aș vrea să te întreb ceva : ai furat vre-odată în viața dumnitale ?

— Ce întrebare-i asta ? !

— Numai așa, din simplă curiozitate. Bunăoară, un lu-cru care nu-ți aparține, pe care-l vezi spînzurînd în buzuna-rul cuiva ?... Nu vorbesc de banii statului, fiindcă toată lu-mea își vîră mîinile-n ei și bineînțeleș că și dumneata...

— Du-te dracului !

— Mă gîndeam la bunul altuia ; ai băgat vreodată mîna în buzunarul sau în punga cuiva ? Spune drept !

— I-am furat odată mamei o monedă de douăzeci de copeici, aveam pe atunci nouă ani. Am luat-o pe furiș de pe masă și am ținut-o strîns în pumn.

— Și ?

— Asta-i tot. Am păstrat-o trei zile, pe urmă mi-a fost rușine, am mărturisit isprava și i-am dat-o înapoi.

— Și pe urmă ?

— Pe urmă ? Am mîncat, se înțelege, o chelfăneală zdra-vănă. Dar dumneata ai furat vreodată ?

Mitea clipi șiret.

— Am furat.

— Ce anume ? se interesă Piotr Ilici.

— O monedă de douăzeci de copeici de la mama, aveam nouă ani și am dat-o înapoi după trei zile. Mitea se sculă de la masă.

— Dmitri Feodorovici, nu plecăm? strigă din prag Andrei.

Mitea tresări.

— Sînteți gata? Să mergem! Încă o poveste și... dați-i un ciocan de votcă lui Andrei, fiindcă pleacă la drum! Bașca unul de coniac! Cutia asta (sînt niște pistoale înăuntru) puneți-o sub pernă. Rămîi cu bine, Piotr Ilici, dac-o fi să-ți amîn-tești vreodată de mine, n-aș vrea să-mi porți cumva pică.

— Nu te mai întorci mîine?

— Ba da.

— Dacă nu vă supărați, socoteala! Îi sări înaintea băiatului de prăvălie.

— A, da, socoteala! Firește!

Scoțînd iarăși din buzunar teancul de bancnote, smulse trei hîrtii multicolore, pe care le aruncă pe tejghea, și o porni grăbit spre ușă. Toată lumea se ținu după el, petrecîndu-l cu temenele și urîndu-i cale bună. Andrei gemu satisfăcut după ce dădu coniacul peste cap și sări pe capră. Dar tocmai cînd Mitea se pregătea să se urce în trăsură, răsări ca din pămînt în fața lui Fenia, care venise într-o fugă pînă acolo, încît abia mai putea să sufle; împreunîndu-și mîinile a rugă, slujnica se aruncă la picioarele lui.

— Conașule, strigă ea, Dmitri Feodorovici, suflete, să nu-ți faci păcatul cu conîta! Și eu care am dat drumul la gură!... Și nici cu el să nu-ți faci vreun păcat, că-i ibovnicul dumneai, ăla dinainte! Vrea să se însoare cu Agrafena Alexandrovna, de-aia a venit din Siberia... Dmitri Feodorovici, tăicuțule, zău, să nu-i nenorocești!

— Te-te-te! Va să zică, asta era! Ehei, te duci acolo ca să faci tîmbălău! murmură Piotr Ilici. Acum pricep totul. Ba bine că nu. Dmitri Feodorovici, dă-mi pistoalele, dacă vrei să fii om întreg! Îi porunci lui Mitea. Auzi, Dmitri?

— Pistoalele? Lasă, dragul meu, c-o să le arunc pe drum într-o băltoacă, îl asigură Mitea. Fenia, scoal' de acolo, nu te mai tăvăli pe jos! De azi înainte Mitea n-o să mai nenorocească pe nimeni, n-o să mai fie o pacoste pentru nimeni, dobitocul! Ascultă, Fenia, strigă mai apoi, după ce se urcă în droșcă, te rog să mă ierți dacă te-am jignit adineauri,

îndură-te de mine, ticălosul... Și chiar dacă n-o să mă ierți, pentru mine-i totuna ! Mi-e totuna, orice s-ar mai întâmpla de aici înainte ! Mîină, Andrei, dă-i bătaie !

Andrei urni troica din loc, făcînd să sune zurgălăii.

— Rămîi sănătos, Piotr Ilici ! Ultima lacrimă-i pentru dumneata...

„Nu-i beat și totuși ce bazaconii e-n stare să spună !“ se gîndi Piotr Ilici, uitîndu-se după el. Avusese intenția să mai rămîină puțin să supravegheze încărcatul mărfurilor în căruța înhămată (tot cu trei cai) ce urma să plece cu restul de vinațuri și mezelicuri, bănuind că negustorii nu erau de bună-credință și voiau probabil să-i tragă clapa lui Mitea, dar, pierzîndu-și răbdarea, furios pe sine, scuipă cu parapon și plecă la local să joace biliard.

— Nu e băiat rău, numai că-i dobitoc... murmură el pe drum. Parc-am auzit ceva despre ofițerul acela „dinainte“ al Grușenkăi. Ehe, dacă-i adevărat c-a venit, atunci... Or, pistoalele astea ! Naiba să-l ia, ce sînt eu, dădaca lui ? Treaba lor ! De altfel nici nu cred c-o să se întîmple ceva. Numai gura-i de ei. Au să se îmbete ca porcii și au să se ia de piept, și, după ce au să-și moaie bine oasele, au să se pupe-n bot. Ce,ăștia sînt oameni în stare să facă vreo ispravă ? „Am să mă dau la o parte, vreau să mă pedepsească“, vorbe de clacă, n-o să se întîmple nimic ! De cîte ori n-a urlat așa cînd se îmbăta la cîrciumă ! Numai că, de astă dată, nu mai e beat. „Sufletul mi-e beat“, altminteri nu pot să trăiască fără poezii, păcătoșii ! Da ce sînt eu, dădaca lui ? Cine l-a pus să se încaiere, tot rîitul îi era plin de sînge. Cu cine s-o fi bătut ? Lasă, că aflu eu acum la local. Și batista îi era murdară de sînge... Ptiu, a rămas în odaie la mine pe podea...

Era în cea mai proastă dispoziție cînd ajunse la local și, fără nici un chef, începu o partidă de biliard care îl mai învioră puțin. Mai jucă după aceea încă una și la un moment dat se apucă să-i povestească partenerului său că Dmitri Karamazov pusese iarăși mîna pe niște bani, o sumă mai măricică, așa, ca la vreo trei mii de ruble — îl văzuse chiar el cu ochii lui — și că plecase iar să tragă un chiolhan la Mokroe cu Grușenka. Știrea avu darul să stîrnească un interes neașteptat printre cei de față. Și, ceea ce era și mai curios, o discutară cu toată seriozitatea, fără să ia nici o clipă lucrurile în glumă ; se întrerupse pînă și jocul.

— Trei mii ? Unde o fi găsit trei mii de ruble ?

Îl întrebară cum și de unde. Nimănui însă nu-i veni să creadă cînd le spuse că banii îi căpătase de la Hohlakova.

— Nu cumva l-o fi jefuit pe bătrîn, ce ziceți ?

— Mda, trei mii ! Parcă nu miroase a bine...

— Nu s-a lăudat el în gura mare c-o să-i vină de hac bătrînului ? Toată lumea a auzit doar. Ba la un moment dat a pomenit chiar de suma asta, trei mii de ruble...

Piotr Ilici ascultă cît ascultă și de la o vreme deveni mai zgîrcit la vorbă, răspunzînd laconic la întrebări. Se feri totodată să amintească ceva despre faptul că Mitea era plin de sînge pe mîini și pe față, deși pe drum se gîndise să spună și asta. Începură o nouă partidă și, încetul cu încetul, discuția prilejuită de Mitea lîncezi. După cea de-a treia partidă însă Piotr Ilici refuză să mai joace și, lăsînd tacul din mînă, părăsi localul fără să mai cineze așa cum avusese de gînd la început. În piață se opri nedumerit, surprins el însuși de ceea ce era pe cale să facă, dîndu-și seama dintr-o dată că în loc să meargă acasă se îndrepta spre locuința lui Feodor Pavlovici, să se intereseze dacă nu se întîmplase ceva. „Era să ridic toată lumea în picioare și să provoc un scandal pentru un fleac de nimic. Ei, fir-ar el al dracului să fie, da ce sînt eu, dădaca lor ? !“

Se îndreptă deci spre casă cum nu se poate mai prost dispus, dar după cîțiva pași își aduse aminte de Fenia. „Naiba să mă ia, trebuia s-o trag de limbă adineauri, își spuse el înciudat, în momentul ăsta aș fi știut tot.“ Ardea acum de nerăbdare să stea de vorbă cu ea, dorea atît de stăruitor lucrul acesta, încît pe la mijlocul drumului coti brusc spre locuința Morozovei, unde știa că șade Grușenka. Ajungînd acolo, bătut în poartă și abia în clipa cînd loviturile răsunară în tăcerea nopții se dezmetici, mînios pe sine. Cu atît mai mult cu cît nu i se răspunse, toată lumea probabil dormea. „Și aici am să provoc un scandal !“ se gîndi el cu inima strînsă, dar în loc să plece începu iar să bată, de astă dată cu toată puterea. Bubuiturile făceau un tărăboi grozav. „Am să-i scol din somn, nu se poate să nu se trezească !“ murmură el din ce în ce mai furios pe sine, întețind, totuși, în același timp bătăile în poartă.

SOSESC EU!

Între timp, Dmitri Feodorovici era în drum spre Mokroe. Avea de făcut mai bine de douăzeci de verste pînă acolo, dar troica lui Andrei zbura ca vîntul, așa că puteau să străbătă distanța aceasta cam într-un ceas și un sfert. Iuțelea cu care mergeau parcă îl mai învioră pe Mitea. Aerul era proaspăt și răcoros, stele mari scînteiau pe cerul senin. În noaptea asta, poate chiar la aceeași oră, Aleoșa căzuse la pămînt, jurîndu-i frenetic „să-l iubească toată viața”. În sufletul lui Mitea stăruia un vălmășag întreg de simțăminte și, cu toate că erau atîtea lucruri care îl torturau în momentul acela, toate dorințele lui îl mînau cu o forță nestăvilită numai către dînsa, către stăpîna destinului său, pe care se ducea s-o vadă pentru ultima oară în viață. Încolo, tot ce pot să vă spun este că inima lui nu avu nici o clipă măcar o cît de mică zvîcnire de revoltă. Poate că cititorii n-au să mă creadă, dar cît era el de gelos, Mitea nu simțea totuși nici un grăunte de gelozie față de noul său rival, de „ofițerul” care răsărise ca din pămînt. Ar fi spumegat, desigur, furios, să-i fi ieșit oricare altul în cale și poate că și-ar fi scaldat din nou în sînge mîinile-i nelegiuite, dar în momentul de față, în timp ce troica zbura în noapte, în sufletul lui nu exista nici un resentiment, nici un dram de ură sau de gelozie împotriva aceluia bărbat, „primul” din viața Grușenkăi, pe care, ce-i drept, nu avusese încă prilejul să-l vadă. „De astă dată nu mai am ce să zic, au tot dreptul; e vorba doar de prima ei iubire pe care n-a putut s-o uite, deși au trecut cinci ani între timp; prin urmare, numai pe el l-a iubit toți anii aceștia. Și eu? Pentru ce i-am mai încurcat viața? Ce rost am aici? Dă-te la o parte, Mitea, dă-le voie să treacă! Și-apoi ce s-a ales de mine acum? Și fără el tot un om sfîrșit se cheamă că sînt, chiar dacă n-ar fi apărut ofițerul, povestea tot s-ar fi încheiat...”

Cam astea ar fi fost sentimentele pe care el le-ar fi putut mărturisi, dacă, bineînțeles, ar fi fost în stare să-și adune gîndurile. Numai că Mitea nu mai era capabil să judece. Hotărîrea din ultima clipă o luase spontan, fără nici o șovăială,

ea încolțise în inima lui și Mitea o îmbrățișase cu toate consecințele, de la primele cuvinte rostite de Fenia. Și totuși, deși era înarmat cu ea, nu se simțea împăcat, dimpotrivă, în sufletul lui stăruia mai departe aceeași dureroasă frământare; hotărîrea luată nu reușise să-l liniștească. Se adunaseră prea multe lucruri în urmă, care îl făceau să sufere acum. Uneori el însuși era mirat: sentința se afla doar scrisă negru pe alb: „Mă pedepsesc singur; eu însumi mi-am rostit osînda”; hîrtia aștepta la el în buzunar dinainte pregătită, pistolul era încărcat, stabilise irevocabil cum să întîmpine a doua zi razele fierbinți ale lui „Febus cel cu plete de aur” și totuși, nu izbutea încă să încheie definitiv socotelile cu trecutul, cu tot ceea ce rămăsese în urmă, făcîndu-l să se chinuiască. Gîndul la acesta stătea înfipt în el ca un cui, spre marea lui disperare. La un moment dat, voise chiar să-l oprească pe Andrei în drum, să sară jos din troică, să scoată pistolul încărcat și să isprăvească odată cu toate, fără să mai aștepte pînă-n zori. Momentul acela trecuse însă, se stinsese ca o scînteie. Troica zbură „mîncînd pămîntul” și, pe măsură ce se apropia de țelul călătoriei, Mitea era tot mai mult cu gîndul la ea, numai și numai la ea, izgonind lugubrele fantome ce-l bîntuiau. O, dorea atît de mult s-o vadă, măcar în treacăt, fie chiar pe furiș! „Trebuie să fie cu el în clipa de față, s-o vad cel puțin cum arată cînd e împreună cu el, cu iubitul ei de odinioară, atîta tot.” Niciodată nu simțise învolburîndu-se în pieptul lui o dragoste atît de fierbinte pentru femeia aceea care apăruse ca o fatalitate în viața lui, niciodată nu cunoscuse un sentiment atît de nou, încît și pentru el era un prilej de uimire și în același timp atît de duios, încît se confunda cu o rugă umilă, cu dorința de a dispărea cu desăvîrșire din calea ei. „Și am să dispar cu adevărat!” se decise el deodată, cuprins de o exaltare isterică.

Trecuse aproape un ceas în care Mitea nu scosese un cuvînt. Andrei, deși guraliv din fire, tăcea și el, ca și cum s-ar fi temut să deschidă gura, mulțumindu-se să-și îndemne la drum „gloabele”, niște caluți murgi, costelivi, dar sprinteni. Deodată, Mitea strigă cuprins de panică.

— Andrei! Dar dac-or fi dormind?

Era un lucru care abia în clipa aceea îi răsărise în minte. Pînă atunci nici nu se gîndise măcar la eventualitatea aceasta.

— Tot ce se poate, Dmitri Feodorovici.

Mitea se încruntă : el se ducea acolo... însuflețit de asemenea sentimente... și ei dormeau duși... poate că și ea s-o fi culcat... O ură năprasnică țîșni ca o flacăra în sufletul lui.

— Mîină, Andrei ! Hai, mai repede ! răcni el, simțind că i se învîrtește capul.

— Da' poate că nu s-au culcat încă, își dădu cu părerea Andrei, după un răstimp de tăcere. Timofei zicea că-i lume multă...

— Unde, la poștă ?

— Nu, nu la poștă, la Plastunov, la han, adicătelea, cum s-ar zice, la poșta pe tocmeală.

— Știu. Și zici că-i lume multă ? De unde ? Cine poate să fie ? izbucni Mitea și mai alarmat la auzul acestei vești neașteptate.

— Timofei zicea că-s numai boieri. Doi de la oraș, cine anume, n-aș putea să vă spun, cic-ar fi de prin partea locului. Pe urmă încă doi, care au venit de la drum. S-ar putea să mai fie și alții, că nu l-am întrebat. Zicea că s-au așezat să joace.

— Cărți ?

— Da. Și dacă s-or fi apucat să joace, apoi n-aveți nici o grijă, că nu s-au culcat. Nu-i nici unsprezece.

— Mîină, Andrei, mîină ! strigă din nou Mitea, stînd ca pe ghimpi.

— Aș vrea să te întreb ceva, boierule, rosti Andrei după cîteva clipe, să nu-ți fie cu supărare. Mă cam încearcă îndoiala, boierule...

— Ce este ?

— Adineauri, Feodosia Markovna s-a aruncat la picioarele mării-tale, și te-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-ți faci păcatul cu conîța, nici cu dînsa, nici cu altcineva... și taman eu să fiu acela care să te ducă acolo, boierule... Să-mi fie cu iertăciune, c-am vorbit și eu așa, după capul meu prost.

Mitea își înfipse mîna în umărul lui și-l zgîlțîi cu înfrigurare.

— Tu ești surugiu, nu-i așa ? Zi, ești surugiu !

— Surugiu, boierule...

— Știi atunci cînd trebuie să te dai la o parte ! Nu înseamnă că, fiind surugiu, poți să calci peste oameni, numai

să nu lași pe nimeni să ți-o ia înainte ! Păzea, că dau peste voi ! Nu, surugiule, să nu dai peste oameni ! Ferește-te că strivești lumea, n-ai dreptul să strici viața nimănui ; iar dacă ți-ai făcut totuși păcatul cu cineva, caută să-ți iei singur pedeapsa... dacă ai stricat viața cuiva, dacă s-a întâmplat să nenorocești pe cineva — ia-ți singur pedeapsa și pleacă !

Mitea vorbea în gura mare, cuprins de frenezie. Deși în sinea lui nu prea știa ce să creadă, Andrei nu căută totuși să curme discuția.

— Așa o fi, boierule... Ce-i drept, e drept, Dmitri Feodorovici, nu se poate să calci așa omul în picioare, nici să-l canonești... Nici un dobitoc nu trebuie canonic, că și el e tot făptura lui Dumnezeu ; nici calul măcar nu se cade să fie canonic, că vezi pe unii surugii cum îl deșală în bătaie... Parcă n-ar avea teamă de Dumnezeu, așa scot sufletul din el și-l tot mână mereu înainte.

— În iad ? Îi luă vorba din gură, Mitea cu o gîlgîire scurtă și ciudată de rîs — un fel de tic al lui — apoi, apucîndu-l iarăși de umăr pe surugiu : Andrei, suflet curat, spune-mi ce crezi tu : Dmitri Feodorovici Karamazov o să ajungă ori nu în iad ?

— Păi de unde să știu eu, boierule, asta va să fie după sufletul măriei-tale, cum ți-o fi năravul... Cînd fiul lui Dumnezeu a fost răstignit și și-a dat sufletul pe cruce, a coborît drept în iad de-a slobozit sufletele păcătoșilor care-și făceau osînda. Și unde a început iadul să geamă și să se vaite, crezînd c-o să rămîna în veci pustiu și n-o să mai găzduiască nici un păcătos. Atunci Dumnezeu i-a spus ca să-l împace : „Geaba te vaiți, iadule, c-o să-ți vină oaspeți de soi, boieri și dregători, și juzi și bogătani, și-o să fii iarăși plin cum ai fost de cînd lumea-i lume și cum o să mai fii pîn-oi veni din nou pe pămînt !“ Așa se știe din bătrîni c-a lăsat Dumnezeu.

— Frumoasă legendă, zău, mi-a plăcut ! Dă bice rotașului din stînga, Andrei !

— Iată pentru cine-i merit iadul, boierule, urmă surugiul îndemnînd din șfichi murgul din stînga. Da' măria-ta ești taman ca un prunc, așa zicem noi... Cam iute, ce-i drept, la mînie, dar bunul Dumnezeu o să te ierte că inima ți-e milostivă.

— Dar tu, tu ai să mă ierți, Andrei ?

— Pentru ce să te iert, boierule, că doară nu mi-ai făcut nimic ?

— Ba nu, să mă ierți pentru toți, tu singur în numele tuturor, și chiar aici, în drum... Mă ierți pentru toți ? Spune, suflet cinstit !

— Of, boierule ! Ciudate lucruri vorbești și tare mi-e teamă să nu pătesc ceva c-a trebuit taman eu să te duc acolo...

Mitea nu-l auzi. Se ruga în șoaptă cu o frenezie sălbatică :

— Doamne, primește-mă, așa nelegiuit cum sînt și nu mă judeca ! Lasă-mă ne judecat... Nu mă judeca, Doamne, pentru că mi-am luat singur osînda ! Nu mă judeca pentru că te iubesc, Doamne ! Sînt un ticălos, dar te iubesc ; chiar de-ar fi să mă trimiți în iad, tot am să te iubesc și am să strig din străfundul gheenei că pe Tine te iubesc acum și pururea și-n vecii vecilor... Numai nu mă văduvi de dragostea mea pămîntească, îngăduie-mi să mă bucur de ea pîna în clipa din urmă... să iubesc acum, aici, lasă-mi încă cinci ore răgaz pîna la cea dintîi rază fierbinte din slavă... Căci mi-e dragă regina sufletului meu ! Doamne, cît o iubesc ! Nici n-aș putea face altfel decît s-o iubesc. Doar Tu mă vezi cum sînt. Am să mă duc și am să-i cad la picioare : „Ai dreptate să mă dai la o parte din drum... Rămîi cu bine, nu te gîndi la victima ta, uit-o, nu trebuie să-ți faci sînge rău din pricina ei !“

— Mokroe ! strigă deodată Andrei, întinzînd biciul înainte.

Umbra masivă și impunătoare a clădirilor înnegrea întunericul palid al nopții, desfășurîndu-se pe o întindere considerabilă. Satul, o așezare de peste două mii de suflete, zăcea cufundat în somn ; ici-colo doar mai licăreau cîteva luminițe răzlețe.

— Mîină, Andrei, mîină ! îndemnă Mitea înfrigurat.

— Nu s-au culcat ! răspunse Andrei, arătînd cu biciul hanul lui Plastunov din marginea satului. Cele șase ferestre ce dădeau spre uliță erau din plin luminate.

— Nu s-au culcat ! exclamă Mitea fericit. Dă-i băiete, Andrei, ia-o la goană, să sune zurgălăii, fă gălăgie, să se audă că venim ! Să știe toată lumea cine a sosit ! Sosesc eu ! Eu în persoană ! răcni el ca scos din minți.

Andrei mîna în galop troica ostenită și trase zgomotos droșca în fața cerdacului înalt, unde opri brusc călușii isto-viți, care abia mai puteau să răsufle. Mitea sări jos ; jupînul, care tocmai se pregătea de culcare, se uită curios din prid-vor să vadă cine venise.

— Trifon Borisîci, dumneata ești ?

Jupînul se aplecă, îl privi mai cu luare-aminte și coborî fuga treptele, să-l întîmpine cu plecăciuni servile.

— Dmitri Feodorovici ! Bine ai venit, conașule !

Trifon Borisîci era un mujic îndesat și vînjos, de sta-tură mijlocie, puhav la obraz, cu o înfățișare aspră și neîn-duplecată — mai ales cînd avea de a face cu mujicii din Mokroe — dar care, atunci cînd adulmeca vreun cîștig, se pricepea de minune să-și ticluiască o mutră slugarnică. Umbla îmbrăcat rusește, cu rubașcă și suman, avea punga doldora de bani, dar ambiția lui era să prindă cît mai mult cheag. Jumătate din sat încăpuse în ghearele lui, mai toată lumea îi era datoare. Arenda și cumpăra de la moșieri pămînt, punîndu-i pe mujici să i-l lucreze în contul unor datorii de care nu reușeau să scape niciodată. Rămăsese văduv cu patru fete, dintre care una, văduvă și ea, se aciuase pe lîngă dînsul împreună cu copilașii, nepoții bătrînului, muncindu-i ca femeie cu ziua. A doua, țarancă sadea, era măritată cu un cinovnic, un amărît de copist avansat de curînd, pe care îl puteai vedea pozat în uniformă cu epoleți, într-una din încăperi, pe peretele împodobit cu minuscule fotografii de familie. Celelalte două fete mai mici, la hramul bisericii sau cînd se duceau în vizită, umblau îmbrăcate cu rochii albastre sau verzi strînse pe trup, după ultima modă, și cu o trenă de toată frumusețea, pentru că în ziua următoare să se scoale ca de obicei cu noaptea în cap, să măture prin odăi cu tîr-nuri de mestecăn, să scoată lăturile și să curețe gunoiul după călători. Cu toată averea lui, Trifon Borisîci căuta cît putea să-i stoarcă de bani pe cheflii și ținea bine minte că de curînd, să tot fie o lună de atunci, dacă nu și mai puțin, cu prilejul chefului pe care Dmitri Feodorovici îl făcuse îm-preună cu Grușenka, în douăzeci și patru de ore îl ușurase de vreo două sau trei sute de ruble. Se repezi deci să-i iasă înaintea vesel nevoie mare, mirosind, după alaiul cu care sosise Mitea, că-i picase iarăși o plească.

— Dmitri Feodorovici, conașule, ce bucurie !
— Stai, Trifon Borisîci, spune-mi mai întâi, unde-i dînsa ?
— Agraŋena Alexandrovna ? pricepu numaidecît jupînul, cercetîndu-l din ochi. Este aici... la noi...

— Cu cine ?

— Ia, niște călători... Un cinovnic, poleac pare-mi-se după grai ; el a trimis droșca după dînsa ; pe urmă un prieten de al dumnealui sau, știu eu, poate vreun tovarăș de drum, țivili amîndoi...

— Și ce fac ? Chefuiesc ? E bogat ?

— Aș, ce chef ! Nici o pricopseală de capul lui, Dmitri Feodorovici.

— Nici o pricopseală ? Și ceilalți ?

— Doi boieri de la oraș... se întorc de la Cernei și au mas aici peste noapte. Unul, ăi mai tînăr, e neam cu domnul Miusov, dar am uitat cum îi zice... pe celălalt trebuie să-l cunoști, e moșierul Maximov, zice c-a fost de curînd la mînăstire să se roage și acu umblă peste tot cu nepotul lui Miusov după dînsul...

— Aștia-s toți ?

— Toți !

— Stai, stai puțin, Trifon Borisîci, spune-mi acum încă un lucru, cel mai important : ce face dînsa, cum arată ?

— Păi abia a venit ; ce să facă, șade cu dumnealor !

— E veselă ? Rîde ?

— Nu, parcă nu prea rîde... Ba chiar mi se pare că-i nițel supărată, îl tot mîngîie pe cap pe ăi tînăr.

— Pe poleac ? Pe ofițer ?

— Aș, ăla nu-i nici tînăr și nici ofițer ; nu, boierule, nu pe el, ci pe nepotul lui Miusov, tînărul de care vă spuneam... nu știu cum îi zice, că i-am uitat numele.

— Kalganov ?

— Așa, așa, Kalganov.

— Bine, am să văd eu. Sînt la cărți ?

— Au jucat pînă-acu, dar s-au săturat ; au băut ceai și cinovnicul a cerut vișinată.

— Bine, bine, Trifon Borisîci, am să văd eu ce-i de făcut. Acum spune-mi altceva : e vreun taraf de țigani ?

— Nici pomeneală, Dmitri Feodorovici, i-a alungat stăpînirea. Dacă vrei, sînt aici în sat, la Rojdestvenskoe, niște ovrei care cîntă la țambal și din scripcă, aș putea trimite pe cineva să-i cheme. Cît ai bate din palme, au și sosit.

— Trimite, trimite neapărat ! aprobă în gura mare Mitea. Și scoală și fetele, pe Maria în primul rînd, și pe Stepanida, și pe Arina. Două sute de ruble pentru cor !

— Cu banii ăștia scol tot satul, deși cred că s-au culcat. Numai că nu face să-ți cheltui paralele cu mujicii și fetele de aici, Dmitri Feodorovici. Să zvîrli pe fereastră o groază de bănet pentru niște netrebnici ca ăștia și niște bețivani ! Neam de neamul lor mîrlanii ăștia n-au fumat țigări din pachet, și dumneata rîndul trecut i-ai *tractarisit*, mă rog, cu țigări ! Niște puturoși, niște tîlhari ! Și fetele niște păduchioase. Mai bine mă duc să le scol pe fetele mele, și pe gratis, nu-i nevoie să-ți golești buzunarul ; și ele s-au culcat, dar cînd le-oi da un picior, să vezi cum fac numaidecît ochi, și le pun să-ți cînte cît îi pofti ! Cînd mă gîndesc că i-ai cînstit cu șampanie pe mocofani ! Eeh !

Mustările lui erau numai de paradă ; chiar el dosise data trecută șase sticle de șampanie și culesese la un moment dat de sub masă o hîrtie de o sută de ruble. O strînsese ghemotoc în pumn și rămăsese cu ea.

— Cred c-am făcut praf atunci peste o mie de ruble, Trifon Borisici, îți amintești ?

— Ai făcut, boierule, așa cum zici, praf le-ai făcut, cum să nu-mi amintesc, cred că ai lăsat aici vreo trei miare.

— Și acum tot pentru asta am venit, ia uite colea ! Mitea scoase din buzunar teancul de bancnote, vîrîndu-i-l ju-pînului sub nas. Acum ascultă ce-ți spun și bagă la cap : peste un ceas sosesc tot felul de mezelicuri, vinațuri, pateuri, bomboane — ai grijă să cari totul sus. Lada asta pe care am adus-o acum — uite-o aici, la Andrei — du-o tot sus ; despachetează și servește șampania... Vezi, adu fetele, cheam-o și pe Maria, pe Maria neapărat...

Se întoarse apoi la droșcă și scoase cutia cu pistoale de sub perne.

— Stai să-ți plătesc, Andrei ! Uite cincisprezece ruble pentru drum și încă cincizeci bacșiș... pentru credința și

dragostea cu care m-ai servit... Să-ți aduci aminte de boier Karamazov !

— E prea mult, boierule, mă tem să primesc, șovăi Andrei. Dă-mi numai cinci ruble, mi-ajunge atît. Trifon Borisîci e aici de față. Să-mi fie cu iertare c-am vorbit așa, ca omul prost, da'...

Mitea îl măsură cu privirea din creștet pînă-n tălpi.

— De ce ți-e frică ? Ia mai du-te dracului ! se oțărî la el, aruncîndu-i cinci ruble. Și acum, Trifon Borisîci, să mergi cu mine, uite-așa, binișor, și să-mi dai voie să mă uit la ei pe furiș, așa ca să nu mă vadă. Unde sînt, în odaia albastră ?

Trifon Borisîci îl privi cu o umbră de teamă, dar îi împlini docil porunca ; îl conduse pe tăcute în tindă, întră apoi în camera mare din față, vecină cu cea în care se aflau călătorii, și scoase afară lumînarea. După care îl aduse înăuntru și-l așeză pe întuneric într-un ungher, de unde putea să vadă oaspeții fără să bage nimeni de seamă. Dar Mitea nu stătu prea mult să-i spioneze și nici nu reuși să observe mare lucru ; cum dădu cu ochii de ea, începu să-i bată inima și i se începoșară privirile. Grușenka ședea la masă într-un jilt, iar lîngă ea, pe canapea, chipeșul și mult-preatînărul Kalganov ; Grușenka îl ținea de mîna și părea foarte veselă, în timp ce junele, fără să se uite la dînsa, vorbea tare și parcă puțin înciudat, peste masă, cu Maximov, care își găsisese loc în fața ei. Maximov rîdea. Tot pe canapea ședea și el, iar alături, pe un scaun, la perete, un alt bărbat, pe care Mitea nu-l cunoștea. Cel de pe canapea stătea rezemat de spătar și trăgea din pipă. Mitea abia dacă apucă să-și dea seama că era un ins destul de trupeș, rotund la față, mic de stat, probabil, și cam îmbufnat. Al doilea bărbat necunoscut, prietenul lui desigur, părea grozav de înalt ; mai mult decît atît nu reuși să observe, căci i se tăie deodată răsufllarea. Nu avu răbdare să stea la pîndă nici un minut ; puse cutia cu pistoale pe scrin și, simțind cum i se zbate inima în piept de emoție, sloi de gheață, Mitea pătrunse în odaia albastră.

— Ai ! dădu un țipăt Grușenka speriată, zărindu-l prima în prag.

DREPTUL PRIMULUI VENIT

Mitea se apropie de masă cu pași mari, apăsăți.

— Domnilor, începu el cu glas tare, aproape strigînd, dar în același timp poticnindu-se la fiecare cuvînt. Eu... nu vă speriați că nu-i nimic ! Nu se întîmplă nimic, zău, nimic ! și se întoarce către Grușa, care, așa cum ședea în jîlt, se alăturase de Kalganov, apucîndu-l strîns de braț. Eu... sînt în treacăt, rămîn aici numai noaptea asta. Mîine dimineată plec mai departe. Domnilor, permiteți unui călător pribeag... să stea cu dumneavoastră pînă mîine dimineată ? Numai pînă mîine în zori, pentru ultima oară... în odaia asta...

Ultimele cuvinte le rosti adresîndu-se bondocului de pe canapea. Acesta își scoase pipa din gură cu un aer foarte grav și răspunse tăios :

— *Panie* *, sîntem aici într-un separeu. Vedeți că mai sînt și alte camere.

— Vai de mine, Dmitri Feodorovici, nici nu mai încape discuție ! interveni Kalganov. Rămîi, te rog, cu noi. Bună seara !

— Bună seara, prieten scump și... și neprețuit ! Să știi că totdeauna am avut o deosebită stimă pentru dumneata... exclamă Mitea fericit, întinzîndu-i impetuos mîna peste masă.

— Aoleu, ce mînă puternică ai ! Mi-ai rupt degetele ! rîse Kalganov.

— Așa strînge el mîna totdeauna, se amestecă în vorbă Grușenka, volubilă, păstrînd o umbră sfioasă de zîmbet pe buze ; își dăduse numaidecît seama, după figura lui, că Mitea nu era pus pe scandal ; continua totuși să se uite la el cu o neliniște amestecată cu o vădită curiozitate. Era ceva în înfățișarea sa care o uluise ; în orice caz, nu s-ar fi așteptat c-o să se pomenească din senin cu el acolo, și cu atît mai puțin c-o să vorbească așa cum le vorbise.

Moșierul Maximov, care ședea în stînga mesci, se grăbi să le țină isonul.

— Bună seara ! îl întîmpină el cu un glas mieros.

* Domnule (Polonă).

Mitea tăbări asupra lui :

— Bună seara, bună seara, și dumneavoastră sînteți aici ? Ce plăcere ! Domnilor, domnilor, eu... Se întoarse iar către poleacul cu pipa, socotindu-l probabil cel mai de seamă dintre comeseni. Am venit într-o goană pînă aici... Țineam atît de mult să-mi petrec ultima zi, ultimul ceas în odaia asta... unde am adorat-o... pe regina mea !... Iartă-mă, *panie*, urmă el înfierbîntat, continuînd să vorbească în gura mare, am zburat ca vîntul pînă aici, și am făcut legămînt față de mine însumi... O, să n-aveți nici o grijă, este ultima mea noapte ! Să bem, *panie*, să bem pentru că ne-am împăcat ! Îndată au să aducă și vinul... Uite cu ce-am venit... și fără nici un motiv, Mitea scoase iarăși din buzunar teancul de bani... Dă-mi voie, *panie* ! Vreau muzică, gălăgie, trăsnete și fulgere, la fel ca data trecută... Dar viermele, viermele tîrîtor, care face degeaba umbră pămîntului, n-o să mai existe ! În această ultimă noapte vreau să-mi amintesc de unica zi din viață cînd am fost fericit !...

Se opri sugrumat ; ar mai fi avut încă multe de spus, dar nu izbuti să scoată decît niște sunete guturale ciudate. Polonezul, care îl privise țintă pînă atunci, se uită la teancul de bancnote, apoi la Grușenka, fără să priceapă nimic.

— Dacă poruncește *królewna*... Începu el.

— Ce-i aceea *królewna* ? Regină ? îl întrerupse Grușenka. Îmi vine să rîd cînd vă aud spunîndu-mi așa. Șezi, Mitea, ce tot bați cîmpii acolo ? De ce vrei să mă sperii ? Te rog, fii cuminte. O să fii cuminte, nu-i așa, și n-o să ne sperii ? Dacă da, atunci îmi pare bine c-ai venit...

— Eu, eu să te sperii ? protestă Mitea, ridicînd brațele către cer. O, puteți pleca liniștiți, n-am să vă stau în cale, nu vreau să încurc viața nimănui !... și spre surprinderea tuturor și poate chiar a lui, se prăbuși pe scaun și izbucni în plîns, cu fața întoarsă spre perete și degetele încleștate pe spătar, ca și cînd l-ar fi îmbrățișat.

— Ei vezi, vezi cum ești ! Ce om ! îl dojeni Grușenka. Uite, așa făcea de cîte ori venea pe la mine ; vorbea și vorbea cîte-n lună și-n stele, de nu reușeam să aleg nimic pînă la urmă. Într-un rînd s-a pornit tot așa din senin pe plîns, și acum iar l-a apucat, mai mare rușinea ! De ce plîngi ? *Măcar de ai avea pentru ce !* adăugă ea enigmatic, apăsînd iritată pe fiecare cuvînt.

— Eu... eu nu plîng... Ei, bună seara ! Mitea se răsuci pe scaun și începu deodată să rîdă, dar nu așa ca de obicei, printr-o gîlgîire bruscă de rîs, ci pe tăcute, zguduit de un hohot înăbușit, prelung și nervos.

— Iar !... Hai, fii și tu mai vesel ! îl îndemnă Grușenka. Îmi pare bine c-ai venit, zău, nici nu știi ce bine-mi pare, Mitea, auzi tu ? Îmi pare foarte bine ! Vreau să rămîună cu noi, rosti ea pe un ton autoritar, ca și cum s-ar fi adresat tuturor celor de față, deși era evident că vorbele ei fuseseră anume adresate bondocului de pe canapea. Așa vreau eu ! Dacă pleacă el, plec și eu, ne-am înțeles ? adăugă ea cu o privire scînteietoare.

— Tot ce dorește regina mea e sfînt ! încuviință poleacul, sărutîndu-i galant mîna. Vă rugăm să poștiți la masa noastră, *panie*, se întoarce apoi amabil către Mitea. Acesta sări în picioare, gata să dea iarăși drumul unei tirade, dar se răzgîndi.

— Să bem, *panie* ! se mulțumi el să spună în loc de orice cuvîntare.

Toată lumea rîse.

— Slavă Domnului ! Credeam că iar o să se pornească, suspină Grușenka nervoasă. Auzi, Mitea, îi porunci ea, să stai liniștit ! Ce bună idee ai avut să aduci șampanie ! Mi-era poftă să beau, și nu pot să sufăr vișinata. Dar și mai bună idee ai avut să vii încoace, e o plictiseală aici... Ți s-a făcut de un chiolhan ? Ci vîră-ți odată banii în buzunar ! De unde ai luat atîtea parale ?

Rușinat, Mitea se grăbi să vîre în buzunar teancul de bancnote, pe care încă îl mai ținea strîns în pumn, așa încît toată lumea îl văzuse și mai ales cei doi polonezi. Se îmbujoră tot. Tocmai atunci jupînul sosi cu o sticlă de șampanie destupată și o tavă plină cu pahare. Mitea apucă sticla, dar era atît de fîstîcit, încît nu mai știu ce să facă. Kalganov i-o luă din mîna și turnă în pahare.

— Mai adu una ! porunci Mitea și, uitînd să mai ciocnească cu polonezul pe care-l poftise cu atîta solemnitate să bea pentru împăcarea lor, dădu pe gît paharul fără să-i mai aștepte pe ceilalți. Părea cu totul alt om acum. Aerul solemn și tragic cu care intrase în odaie dispăruse, și-n locul lui i se așternuse pe față o expresie copilăroasă. Se făcuse mic și umil. Avea o sfială în privire și se uita încîntat la

toată lumea, chicotind mereu, nervos, recunoscător ca un cățeluș pedepsit, căruia stăpînul i-ar fi dat din nou drumul în casă făcîndu-i hatîrul să-l mîngîie. S-ar fi zis că uitase tot ce se întîmplase mai înainte și-i admira pe toți, zîmbind ca un copil. Era vesel nevoie mare și n-o mai slăbea din ochi pe Grușenka, ba chiar se mută cu scaunul lîngă dînsa, lipindu-l de jîțul ei. Avu răgaz acum să-i cerceteze mai atent pe cei doi *pani*, deși nu-și putea da seama încă ce fel de oameni erau. Cel care ședea pe canapea îl impresiona prin ținuta lui, prin accentul lui polonez și mai ales prin pipa din gură. „Ei, și ce dacă fumează cu pipa, foarte frumos!” se gîndea examinîndu-l. Omul, care părea să tot aibă vreo patruzeci de ani, cu figura lui cam puhavă, cu un năsuc mic de tot, subliniat de o mustăcioară cînită, subțire și arogantă, nu-i trezea deocamdată nici un fel de nedumerire. Nici chiar peruca grosolană, făcută cine știe în ce orășel din Siberia, cu părul lins pe tîmple, ce-i dădea o înfățișare stupidă, nu-l surprinse prea tare: „Se vede că așa-i place lui, să poarte perucă!” Își spuse contemplîndu-l mai departe, fericit. Celălalt *pan*, care ședea la perete, mai tînăr decît poleacul de pe canapea, avea o privire insolentă și sfidătoare și asculta în tăcere, cu un aer disprețuitor, discuțiile comesenilor. Singurul lucru care-l uimea la el era statura lui exagerat de înaltă, într-un contrast izbitor cu cea a polonezului de pe canapea. „În picioare, probabil că atinge unsprezece verșoci, dacă nu și mai mult”, îi trecu prin minte. Se gîndi apoi că namila aceea era, de bună seamă, prietenul și omul de încredere al celui alt, un fel de „gardă personală”, deprins să-i facă în totul pe plac bondocului. Ceea ce i se păru de asemenea foarte natural, ba chiar lăudabil. În sufletul cățelușului se stinsese orice pîlpîire de gelozie. Nu înțelegea nimic din purtarea Grușenkăi, nici din tonul enigmatic cu care rostise cîteva fraze; nu-și dădea seama — cu un freamăt de nestăvilită bucurie — decît că Grușenka era drăguță cu el și că-l „iertase”, îngăduindu-i să șadă lîngă dînsa. Se topi tot de fericire cînd o văzu muindu-și buzele în paharul cu șampanie. Pîna la urmă însă îl miră tăcerea ce domnea în odaie și roti jur împrejur o privire cercetătoare, ca și cînd ar fi așteptat ceva: „De ce stăm așa tăcuți, de ce nimeni nu spune nimic, domnilor?” părea că întreabă ochii săi zîmbitori.

— Îl vezi ? Ne toarnă niște minciuni, că ne dor fălcile de cît am rîs ! spuse Kalganov, ca și cum i-ar fi ghicit gîndul, arătîndu-i-l pe Maximov.

Mitea se uită țintă la Kalganov, apoi își mută repede privirile asupra moșierului.

— Toarnă la minciuni, zău ? rosti el cu un gîlgîit scurt de rîs, de parcă ar fi auzit cine știe ce nostimadă. Ha-ha !

— Da. Închipuiește-ți, pretinde că prin o mie opt sute și douăzeci toți cavaleriștii noștri s-au însurat cu poloneze ; ei, spune dac-ai mai auzit asemenea bazaconie !

— Cu poloneze ? repetă Mitea, cuprins de o nemărgită admirație.

Kalganov își dădea foarte bine seama de relațiile ce existau între Mitea și Grușenka și bănuia poate și rolul pe care-l juca polonezul, dar toate astea erau lucruri care nu-l interesau decît prea puțin, dacă nu chiar de loc ; în momentul de față nu se ocupa decît de Maximov. Întîmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea să poposească împreună la han, unde dăduseră peste cei doi polonezi, pe care-i vedeau pentru prima oară în viață. Pe Grușenka însă Kalganov o cunoștea mai demult, fusese chiar acasă la dînsa cu cineva, dar nu izbutise să-i inspire nici un fel de simpatie atunci. Acum, în schimb, era drăgăstoasă cu el și, pînă la venirea lui Mitea, îl alintase tot timpul, deși Kalganov rămăsese insensibil la dezmierdările ei. Era tînăr de tot, abia dacă împlinise douăzeci de ani, îmbrăcat elegant, alb la față cu un chip drăgălaș și un păr blond, bogat, de toată frumusețea. Obrazul alb era luminat de o pereche de ochi minunați, azurii, cu o privire inteligentă, uneori adîncă, poate prea serioasă în genere pentru vîrsta lui, deși Kalganov vorbea cîteodată într-adevăr ca un copil și avea un aer teribil de candid, lucru de care nu se simțea de loc stingherit, chiar atunci cînd era conștient de asta. În totul, părea un ins destul de original și de capricios deși tandru din fire. În unele clipe i se întipărea pe figură o expresie concentrată, stăruitoare : se uita la tine ca și cînd ar fi fost atent la ceea ce spui, dar îți dădeai seama că în momentul acela se gîndea la cu totul altceva, urzînd cine știe ce visuri în sinea sa. Alteori era moale și indolent sau, dimpotrivă, se frămînta tot pentru un fleac de nimic.

— Imaginează-ți, de patru zile îl car așa după mine, continuă Kalganov cu un glas leneș, târăganat, care la el însă nu trăda nici o afectare. Ți-aduci aminte cum i-a dat brînci fratele dumitale din trăsura? M-a intrigat grozav atunci și l-am luat cu mine la țară, dar minte de îngheață apele, în așa hal că îmi crapă obrazul de rușinea lui. M-am hotărît deci să-l duc înapoi de unde l-am luat...

— *Pan* cu siguranță n-a văzut în viața lui o *pani* * poloneză și spune niște lucruri care nu există, observă polonezul cu pipa.

Polonezul cu pipa vorbea destul de bine rusește, mult mai bine decît voia să arate, silindu-se parcă într-adins să stîlcească cuvintele pe care le pronunța cu un accent polonez.

— Și eu am fost înșurat cu o *pani* poloneză, chicoti Maximov.

— Da' ce, dumneata ai fost ofițer de cavalerie? Parcă de ei era vorba adineauri. Ești cumva cavalerist? îl luă numaidecît în primire Kalganov.

— Chiar așa, ai dreptate, ce-a fost cavalerist? Ha-ha! rîse Mitea, care era numai ochi și urechi și se uita curios de cum deschidea cineva gura, de parcă s-ar fi așteptat să audă cine știe ce lucru mare.

Maximov se întoarse către el.

— Să vedeți, voiam să spun că *panienki* **... sînt tare nostime... și cum o invită vreun ulan de al nostru și dansează cu el o mazurcă — hop! — fi sare numaidecît pe genunchi ca o pisicuță... o pisicuță albă... sub ochii *pan*-tatălui și *pani*-mamei, care se uită și nu zic nimic... o lasă în pace... iar a doua zi ulanul se înființează acasă la dumnealor să-i ofere mîna... da... așa cum vă spun, să-i ofere mîna! Hi-hi! chicoti din nou Maximov.

— *Pan lajdak*! *** , mîrîi *pan*-ul cel înalt, punînd picior peste picior.

Mitea apucă să vadă o cizmă uriașă, grosolană, cu talpa de două degete, murdară de noroi. De altfel, amîndoi polonezii erau îmbrăcați destul de prost, cu niște haine ponosite.

— *Lajdak*? De ce-l insulti? se supără Grușenka.

* Doamnă (Polonă.)

** Domnișoarele (Polonă).

*** Domnul e un nemernic! (Polonă).

— *Pani Agrippina, pan* văzut la Polonia asta femeii țopîrlan, nu *pani* din lume mare, observă poleacul cu pipa.

— *Możesz na to rachować!* * puse punctul pe i lunganul.

— Ei, poftim ! Lăsați omul să vorbească ! Nu mai poate nimeni să spună un cuvînt, fiindcă nu permit dumnealor ! Cel puțin așa ne mai distrăm și noi ! se răsti Grușenka.

— N-am nimic împotriva, rosti apăsător cel cu peruca, uitîndu-se lung la Grușenka. Apoi tăcu grav și începu să tragă din pipă.

— Nu, nu, *pan* are dreptate, sări cu gura Kalganov, înfierbîntat de parcă ar fi fost vorba de cine știe ce lucru de seamă. N-a fost niciodată în Polonia. Cum își permite atunci să vorbească așa ? Fiindcă, după cîte știu, dumneata nu te-ai însurat în Polonia...

— Nu, în gubernia Smolensk. Dar nevasta mea era poloneză, o adusesese direct de acolo un ulan împreună cu maică-sa, cu o mătușă și încă o rubedenie, o cucoană cu un băiat mare, da, a venit cu ea aici și pe urmă... mi-a cedat-o mie. Era porucic, un tînăr tare cumsecade. La început voise să se însoare el cu dînsa, dar mai pe urmă s-a răzgîndit, pentru că fata era șchioapă...

— Și dumneata te-ai însurat cu o șchioapă ? îl întrebă Kalganov.

— Da. Ce-i drept m-au cam tras pe sfoară, nici unul din ei nu mi-a spus nimic despre treaba asta. Am crezut că așa-i place ei... să țopăie într-una... îmi ziceam că probabil e o fire mai zglobie...

— Credeai că sare într-un picior de bucurie că se mărită cu dumneata ? exclamă Kalganov cu o voce cristalină de copil.

— Chiar așa, de bucurie. Dar mai apoi s-a dovedit că pricina era cu totul alta. După cununie, seara, cînd ne-am întors de la biserică, mi-a mărturisit adevărul și mi-a cerut iertare, din inimă ; zicea că în copilărie își rupsesse un picioruș sărind peste o băltoacă, hi-hi !

Kalganov rîse cu poftă, ca un copil, răsturnîndu-se pe spătarul canapelei. Grușenka îi ținu isonul, spre încîntarea lui Mitea, care era într-al nouălea cer.

— Să știi că de astă dată a spus adevărul, n-a mai mințit ! lămuri tînărul în gura mare, adresîndu-se lui Mitea. A fost

* Fără îndoială ! (Polonă).

însurat de două ori, vorbește acum de prima lui soție, fiindcă a doua nu știți ce a făcut ? A șters-o frumușel de acasă și e bine sănătoasă pînă-n ziua de azi !

— Serios ? Mitea se întoarce către Maximov, prefăcîndu-se grozav de mirat.

— Da, a fugit ; am trecut prin această încercare, confirmă cu modestie Maximov. A șters-o cu un *musiu*. Unde mai punei că avusese grijă mai înainte să treacă pe numele ei un sătuc din averea mea. „Tu ești om învățat, zice, o să găsești oricînd o bucată de pîine.” M-a dus cu zahărelul. Ce credeți că mi-a spus odată un arhiereu : „Vezi, zice, una din nevestele dumitale a fost beteagă de un picior, iar cealaltă prea iute de picior ? Hi-hi !”

Kalganov era din ce în ce mai agitat.

— Să știți că atunci cînd minte — și asta se întîmplă mai tot timpul — minte numai ca să ne facă plăcere. Nu-i așa că nimeni nu-i poate lua în nume de rău treaba asta ? Uneori mi-e chiar foarte simpatic. E o lichea, nu zic ba, dar o lichea autentică. Am dreptate ? Ce părere aveți ? Alții sînt lichele din interes, cu scopuri precise, știind că se aleg cu anumite profituri, pe cînd el e o secătură sadea... Ieri, bunăoară, pretindea (tot drumul ne-am certat din pricina asta) că Gogol ar fi scris despre el în *Suflete moarte*. Dacă vă amintiți, e acolo un moșier Maximov pe care Nozdriov îl maltratează la un moment dat, bătîndu-l cu vergile ; ca urmare, acesta este chemat în judecată „pentru ofensă personală adusă în stare de ebrietate moșierului Maximov”. Țineți minte ? Ei bine, dumnealui pretinde, nici mai mult, nici mai puțin, că-i vorba de dînsul în carte și că lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa ! Spuneți, vă rog, dacă-i posibil așa ceva ! Cicikov a cutreierat țara cel mai tîrziu prin o mie opt sute douăzeci și ceva, așa încît nici măcar datele nu concordă. Cum era să-l bată atunci cu vergile ? ! Nu-i așa că nu se putea ?

Era ciudat că tînărul Kalganov se angajase cu atîta ardoare în această discuție ; însuflețirea lui inexplicabilă era totuși sinceră. Mitea îi cînta în strună, zelos :

— Și dacă l-or fi bătut ? strigă el, rîzînd.

— Eu n-am zis că m-au bătut cu vergile, dar de pățit tot am pățit ceva, găsi cu cale să pună lucrurile la punct Maximov.

— Adică ce ? Ai mîncat, ori n-ai mîncat bătaie ?

— *Która godzina, panie?* * Întrebă plictisit poleacul cu pipa pe lunganul de pe scaun.

Acesta ridică din umeri drept răspuns : nici unul dintre ei nu avea ceas.

— N-oți fi vrînd cumva să stăm ca mușii ! ? Lăsați oame-nii să vorbească. Dacă voi vă plictisiți, înseamnă să nu mai scoată nimeni un cuvînt ? sări Grușa cu gura, ca și cînd le-ar fi căutat cu tot dinadinsul pricină. Abia acum își dădea seama și Mitea. De astă dată însă poleacul îi răspunse destul de iritat :

— *Pani, ja nic ne mówiem împotriva, nic nie powiedzja-lem.***

— Bine, bine, spune mai departe, îl îndemnă Grușenka pe Maximov. De ce ați amuțit cu toții ?

— Păi ce să vă mai spun, astea-s fleacuri ! se grăbi să continue Maximov cu o vădită satisfacție, alintîndu-se un pic. De altfel, la Gogol istoria asta, în fond, e simbolică și numele personajelor sînt toate fictive : Nozdriov, de fapt, nu era Nozdriov, ci Nosov, iar Kuvșinnikov nici măcar nu seamănă, fiindcă se numea în realitate Șcvorniov. Cît despre Fenardi, i se spunea într-adevăr așa, dar nu era italian, ci rus get-beget, îl chema Petrov ; pot să vă spun însă că *mamzel* Fenardi era o femeiușcă tare nurlie, numai în tricou și cu o fustă scurtă de tot cu paiete, și avea niște piciorușe teribil de nostime... E adevărat că s-a învîrtit, dar nu chiar așa, ore în șir, ci numai patru minute... de ne-a zăpăcit pe toți...

— Atunci pentru ce te-au bătut ? Ci zi odată, omule !

— Din pricina lui Piron.

— Care Piron ? Întrebă Mitea.

— Piron, faimosul scriitor francez. Eram cu mai mulți într-o crîsmă, la iarmaroc. Mă poftiseră să beau cu ei un pahar și, cum ședeam așa cu toții la masă, m-am apucat să le spun epigrame, de pildă... „Tu ești Boileau ? Ce curios te-ai costumat :”⁶¹ la care Boileau răspunde că se duce la bal mascat, adică la baie ; hi-hi ! Au crezut că vreau să-mi bat joc de ei. Atunci le-am turnat pe loc încă una, o epigramă foarte caustică, pe care un om cultivat nu se poate să n-o știe :

* Cît e ceasul, domnule ? (Polonă.)

** Doamnă, nu zic nimic, n-am zis nimic. (Polonă).

Tu ești Sapho, iar eu Phaon, ce încântare !

Dar vai, atât de rău îmi pare

Că nu știi drumul către mare ! ⁸²

Dumnealor, însă, s-au supărat și mai tare și au început să mă înjure cum le venea la gură, iar eu, ca s-o dreg, mă pune dracu și le mai povestesc o anecdotă, tot așa, foarte răspândită printre iubitorii de carte, în legătură cu Piron, care, drept răzbunare fiindcă n-a fost primit în sânul Academiei Franceze, a cerut să i se scrie pe mormânt următorul epitaf :

Ci-gît Piron qui ne fut rien,

*Pas même académicien. **

Atunci au tăbărit pe mine și m-au luat la palme.

— Dar pentru ce ? Nu înțeleg pentru ce ?

— Pentru că eram prea cult, păcatele mele. Oamenii găsesc o mie și unul de motive când e vorba să-și snopească semenii, încheie Maximov sentențios.

— Hai, terminați odată cu prostiile astea, mi s-a făcut lehamite, credeam c-o să povestiți lucruri mai nostime ! îl întrerupse deodată Grușenka.

Speriat, Mitea simți cum îi îngheață râsul pe buze. Poleacul cel înalt se ridică de pe scaun și, cu aerul superior al unui om cuprins de plictiseală în mijlocul unei societăți cu care n-are nici în clin, nici în mînecă, începu să măsoare în lung și în lat odaia, cu mîinile la spate.

Grușenka îl privi cu dispreț :

— Iar l-a apucat !

Mitea începu să se frămînte și mai tare, cu atît mai mult cu cît observase că poleacul de pe canapea se uita la el cu ochi răi.

— *Panie*, izbucni el deodată, hai să bem, *panie* ! Vreau să ciocnesc și cu dumnealui un pahar, să bem, *panowie* !

Puse apoi trei cupe una lîngă alta și le umplu cu șampanie.

— Pentru Polonia, *panowie* ! închin paharul pentru Polonia, pentru țara domniilor-voastre !

— *Bardzo to miło, panie, wypijemy* !** răspunse grav, dar amabil, polonezul de pe canapea, întinzînd mîna spre pahar.

* Aici odihnește Piron, care n-a fost nimic / Nici măcar academician. (Fr.).

* Cu plăcere, domnule, să bem ! (Polonă).

— Și dumnealui, cum îi zice, hei, stimabile, poftim de ia un pahar ! se agită Mitea.

— *Pan Wrublewski*, îi veni în ajutor cel de pe canapea. Lunganul se apropie de masă, cu pas legănat, și-și luă paharul, rămânând în picioare.

— Pentru Polonia, *panowie*, urra ! strigă Mitea ridicând cupa.

Ciocniră cîteșitrei. Mitea apucă sticla și umplu iarăși paharele.

— Acum să bem pentru Rusia, *panowie*, să ne înfrățim !

— Toarnă-ne și nouă, zise Grușenka, vreau și eu să închin pentru Rusia.

— Și eu, i se alătură Kalganov.

— Da' eu de ce să nu beau... pentru țărișoara mea, pentru măicuța noastră scumpă ! chicoti Maximov.

— Toți, toți, să bea cu toții ! strigă Mitea. Trifon Borisîci, mai adu niște sticle.

Hangiul aduse și ultimele trei butelii care mai rămăseseră. Mitea turnă în pahare.

— Pentru Rusia, urra ! proclamă el.

Băură toți, în afară de cei doi polonezi. Grușenka goli cupa pînă la fund. *Panii*, în schimb, nici nu se atinseră de paharele lor.

— Cum așa, *panowie* ? întrebă Mitea. Ce fel de treabă-i asta ?

Pan Wrublewski luă în mînă paharul și, ridicîndu-l, rosti cu o voce răsunătoare :

— Pentru Rusia, cu hotarele ei dinainte de 1772 ! ⁶³

— *O to bardzo pićkno !* * întări celălalt, și amîndoi își desțertară cupele.

— Tare mai sînteți proști, *panowie* ! îi scăpă fără să vrea lui Mitea.

— *Pa-nie !* Cei doi polonezi se ridicară țațoși și gata de harță ca niște cocoși, mai ales *pan Wrublewski*.

— *Ale nie można nie mieć słabości do swego kraju ?* ** se rătoi el.

— Tăcere ! Lăsați răfuielele ! Să nu vă prind că vă certați ! strigă autoritară Grușenka, bătînd din picior. Se îmbujorase

* Minunat ! (Polonă.)

** Ce, n-are voie omul să-și iubească țara ? (Polonă.)

toată la față și-i scăpărau ochii. Începuse să se simtă paharul de șampanie băut pe nerăsuflăte.

Mitea intră în panică :

— Vă cer iertare, *panowie* ! Numai eu sînt de vină, n-am să mai fac. Wrublewski, *pan* Wrublewski, zău, n-o să se mai întîmple a doua oară...

— Ci taci odată ! Șezi jos, caraghiosule ! se răsti cu ciudă Grușenka, furioasă.

Toată lumea se așeză ; se uitau unii la alții, fără să scoată un cuvînt.

— Domnilor, recunosc, vina e numai a mea ! căută să rupă tăcerea Mitea, care tot nu înțelegea ce se întîmplase cu Grușenka de avusese asemenea ieșire. Dar de ce-am rămas așa cu toții ? Ce să facem... ca să mai înviorăm atmosfera, da, să ne mai distrăm un pic ?

— Ai dreptate, o să murim de plictiseală, rosti într-o doară Kalganov.

— Să jucăm iarăși cărți ca pîn-acum, chicoti Maximov.

— Cărți ? Bună idee ! îl sprijini Mitea. Dacă numai *panowie*...

— *Późno*, panie ! răspunse parcă fără chef polonezul de pe canapea.

— Așa e ! îi ținu hangul *pan* Wrublewski.

— *Późno* ! Ce-i aia *późno* ? întrebă Grușenka.

— Tîrziu, *pani*, e ceas tîrziu, o lămuri cel de pe canapea.

— Ba e tîrziu, ba fac tot felul de fasoane, orice ai spune strîmbă din nas ! izbucni enervată Grușenka. Stau ca niște cobe amîndoi și ar vrea ca toată lumea să se plictisească. Pînă ai venit tu, Mitea, au stat așa tot timpul, cu gurile încleștate, în fața mea, făcînd pe grozavii...

— Zeița mea ! se repezi polonezul cu pipa. *Co mówisz to się stanie. Widzę nielaskę, jestem smutny ! Jestem gotów, panie !* * se grăbi el să încheie discuția, adresîndu-se lui Mitea.

— Începe dumneata, *panie* ! spuse acesta, scoțînd din buzunar teancul de bani, din care smulse două hîrtii ca să le pună pe masă.

— Am de gînd să pierd gros, în profitul dumitale, *panie* ! Ia cărțile, banca o ții dumneata !

* Fac tot ce vrei. Văd că te porți așa rău cu mine, de aceea sînt trist ! Sînt gata, domnule ! (Polonă.)

— S-aducă Jupîn cărțile, insistă grav poleacul cel mărunțel.

— *To najlepszy sposób**, întări *pan* Wrublewski.

— Jupînul ? A, da, înțeleg, foarte bine, să le aducă el, aveți dreptate, *panowie* ! Jupîne, o pereche de cărți ! comandă Mitea.

Jupînul se întoarce numaidecît cu un pachet nou-nouț de cărți de joc și-i dădu totodată de știre că fetele începuseră să se adune și că peste puțin se vor înfățișa și ovreii cu țambalele ; nu mai aveau de așteptat decît mezelicurile și vinașurile care trebuiau să vină cu troica. Mitea se ridică de la masă și se duse repede în odaia alăturată să dea dispoziții. Deocamdată însă nu sosiseră decît trei dintre fete : Maria lipsea. Și cum nu prea știa ce dispoziții să dea și nici pentru ce se sculase de la masă, porunci, pînă una-alta, să se scoată dulciurile din ladă și să se împartă acadele și bomboane fetelor. „Și niște votcă pentru Andrei ! Dați-i votcă lui Andrei, se grăbi el să adauge, ca să nu mai fie supărat pe mine.“ Maximov, care se luase după el, îl atinse binișor pe umăr.

— Dă-mi și mie cinci ruble, se rugă el în șoaptă, să am ce pune la bătaie, hi-hi !

— Bravo, foarte bine ! Uite zece ruble, poftim ! Mitea scoase iarăși din buzunar toți banii și, gășind o hîrtie de zece ruble, i-o întinse lui Maximov. Dacă pierzi, vino să-ți mai dau, auzi ?...

— S-a făcut ! șopti fericit Maximov, și se strecură înapoi în salon.

Mitea se întoarce și el și-și ceru iertare că-i lăsase să aștepte. Polonezii se așezaseră la masă și desfăcuseră pachetul de cărți. Păreau mult mai amabili decît înainte, aproape prietenoși. Poleacul de pe canapea își aprinse pipa din nou și se pregăti să împartă cărțile cu o impunătoare solemnitate.

— Ocupați-vă locurile, *panowie* ! îi pofti *pan* Wrublewski.

— Eu nu mai joc, zise Kalganov, și așa am pierdut cinci-zeci de ruble.

— *Pan* a fost *nieszczęśliwy****, *pan* poate acum să fie *szczęśliwy****, stăruie cel cu pipa.

— Cît e banca ? Pui tot atît la bătaie ? întreabă Mitea stîrnit.

* E cel mai bine așa. (Polonă.)

** Ghinionist. (Polonă.).

*** Norocos (Polonă.)

— Știu eu, *panie*, poate o sută, poate două, cât dumneata vrei.

— Un milion ! rîse Mitea.

— *Pan* căpitan poate auzit despre *pan* Podwisocki ?

— Care Podwisocki ?

— La Varșava merge banco cine vrea. Vine asta Podwisocki, vede *tysiąc* (o mie) zloți și zice : „*Va banque !*“ Bancher *mówi* (spune) : „Panie Podwisocki, pui bani jos sau joci *na honor* (pe cuvînt de onoare) ?“ „*Na honor, panie*“, *mówi* Podwisocki. „*Tem lepiej, panie*.“ (Cu atît mai bine, domnule.) Bancher dă cărți. Asta Podwisocki cîștigi mia. „Aștepti, panie“, zice bancher ; trage el sertar și ia un milion : „*Ia panie, o to este twój rachunek*“ *. Banca avut un milion !“ „N-am știut“, zice Podwisocki. „Panie Podwisocki, domnia-ta pus *na honor* și noi jucat *na honor*.“ Și Podwisocki luat atunci milion.

— Prea e gogonată ! exclamă Kalganov.

— *Panie* Kalganov, *w szlabetnej kompanji tak mówić nie przystojnie !* **

— Cine, un jucător polonez să-ți dea un milion ? Poți să aștepti mult și bine ! exclamă Mitea, dar se opri deodată încurcat. Scuză-mă, te rog, *panie*, mi se pare că iar am spus o prostie. Dă, dă, cum să nu dea, se poate ? E vorba doar de *honor*, de onoarea poloneză ! Vezi că și eu o rup nițel pe polonește ? Ha-ha ! zece ruble pe fante.

— Și eu o rublă pe dama de verde, pe *panienka* asta nos-timă și cu picățele, hi-hi ! chicoti Maximov, punînd în dreptul lui dama și făcîndu-și cruce pe sub masă ca să nu observe ceilalți.

Mitea cîștigă și, odată cu el, și Maximov.

— De două ori miza ! strigă Mitea.

— Și eu încă o rublă, una singură, singură și mică... șopti Maximov, fericit că era în cîștig.

— S-a dus dracului ! exclamă Mitea. Șapte, *coupé* !

— *Coupé* avu aceeași soartă.

— Oprește-te ! interveni din senin Kalganov.

— Ba nu : *coupé*, încă o dată *coupé* ! Mitea dubla potul, da orice carte pe care miza era bătută. Rublele, în schimb, cîștigau mereu.

* Ia, domnule, ăsta-i cîștigul dumitale. (Polonă)

** Nu se vorbește așa într-o societate distinsă ! (Polonă.)

— Iar *coupé* ! izbucni exasperat Mitea.

— Ai pierdut două sute, *panie*. Mai pui două sute ? Întrebă jucătorul cu pipa.

— Cum ? am și făcut praf două sute ? Poftim încă două ! Două sute, *coupé* ; și, luînd brusc banii de pe masă, Mitea îi azvîrli pe damă, dar în aceeași clipă Kalganov acoperi cartea cu mîna.

— Destul ! se auzi vocea lui sonoră.

Mitea făcu ochii mari.

— Ce te-a apucat ?

— Gata, nu mai vreau ! N-o să mai jucați !

— De ce ?

— Uite-așa ! Scurpă și pleacă. Nu te mai las să joci !

Mitea se uită la el nedumerit.

— Lasă, Mitea, poate că are dreptate... Și așa ai pierdut o grămadă de bani, rosti pe un ton ciudat Grușenka.

Cei doi polonezi se ridicară cu niște mutre teribil de ofensate.

— *Żartujesz, panie ?* * îl apostrofă pe Kalganov mărunțelul, săgetîndu-l cu privirea.

— *Jak można to robić, panie ?!* ** se burzului *pan* Wrublewski.

— Ce înseamnă asta ? De ce țipai așa ? Îi luă la rost Grușenka. Parc-ați fi niște cocoși !

Mitea se uita la ei rînd pe rînd, surprins mai ales de expresia pe care o avea în momentul acela chipul Grușenkăi, și deodată îi fulgeră prin minte o idee cu totul neprevăzută, o idee într-adevăr bizară !

— *Pani Agrippina !* încercă să protesteze cu obrazii doborîți de mînie, mărunțelul, dar în aceeași clipă Mitea se duse la el și-l bătu pe umăr.

— Stimabile, aș vrea să-ți spun două cuvinte, dacă nu ți-e cu supărare...

— *Co chcesz, panie ?* ***

— Să trecem dincolo, în odaia alăturată. Numai două cuvinte să-ți spun, două cuvîntele dulci, care-o să-ți facă plăcere, îți garantez...

* Glumești, domnule ? (Polonă.)

** Cum îți permiți așa ceva, domnule ? ! (Polonă.)

*** Ce dorești, domnule ? (Polonă.)

Mărunțelul îl privi mirat și în același timp cu o licărire de teamă. Totuși acceptă, cu condiția să vină și *pan* Wrublewski cu ei.

— Garda personală ? Mă rog, să poștească, cred c-o s-avem nevoie și de dînsul. E chiar necesar ! Întări Mitea în gura mare. Înainte marș, *panowie* !

— Unde vă duceți ? se neliniști Grușenka.

— Ne întoarcem într-o clipă, răspunse Mitea.

Un curaj extraordinar, o energie neașteptată îi luminau chipul, era cu totul alt om acum decît cel care intrase pe ușă cu un ceas mai înainte. Îi conduse pe cei doi jucători în camera din dreapta, nu în cea mare, unde începuse să se adune corul fetelor și se făceau pregătiri pentru oaspeți, ci în iatacul ticsit cu fel de fel de cufere și lăzi de zestre, unde se aflau două paturi cît toate zilele, purtînd fiecare o clădărie de perne de cit. Într-un colț, pe o mescioară de brad ardea o lumînare. *Pan*-ul cel mărunțel și Mitea se așezară față în față la masă, iar uriașul *pan* Wrublewski rămase în picioare, lîngă el, cu mîinile la spate. Cei doi polonezi îl priveau încruntați, dar în același timp extrem de curioși.

— Cu ce pot fi de folos domniei-tale ? îngăimă cel cu pipa.

— Uite ce este, *panie*, scurt și cuprinzător : poftim banii (scoase din buzunar teancul de bancnote), ți-ajung trei mii ? Ia-i și cară-te unde vrei !

Pan se uita țintă la el, căscînd ochii mari, ca și cum ar fi căutat să-i citească gîndurile.

— *Trzy tysięcy, panie* ? * și schimbă o privire cu *Wrublewski*.

— Trei mii, *panowie* ! Ascultă, *panie*, văd că ești un om cu capul pe umeri, ia astea trei mii și cară-te de-aici ! Du-te unde și-a întărcat dracu copii, cu *Wrublewski* cu tot, auzi ? Întinde-o imediat, chiar în clipa asta, o dată pentru totdeauna, mă-nțelegi ? Să ieși frumușel pe ușa asta, ca să nu te mai întorci niciodată. Ce ai dincolo : palton, șubă ? Stai, că ți-l aduc eu. Pun să-nhame îndată caii la trăsură și *dowidzenia, panie* ! ** Ei, ce zici ?

* Trei mii, domnule ? (Polonă.)

** La revedere, domnule ! (Polonă.)

Mitea aștepta răspunsul, sigur de sine. Nu se îndoia cîtuși de puțin de succesul negocierilor. Figura polonezului căpătă dintr-o dată o expresie cît se poate de hotărîtă.

— Și banii, *panie* ?

— Uite cum facem cu banii : îți dau deocamdată cinci sute de ruble arvună, să plătești surugiul, iar restul de două mii cinci sute, mîine, în oraș. Îți jur pe onoarea mea că-i scot din pămînt, din iarbă verde ! tună Mitea.

Polonezii schimbară din nou o privire. „Ofițerul“ se întunecă la față.

— Șapte, îți dau șapte sute, nu cinci, acum, în mîină ! Mitea sporise arvuna simțind că se strică tîrgul. Ce zici, *panie* ? N-ai încredere în mine ? În orice caz nu pot să-ți dau toți banii odată. Dacă ți-i dau acum pe toți, parcă văd că mîine te întorci iarăși la ea... De altfel, nici n-am la mine suma asta, am lăsat banii acasă, în oraș, bîigui Mitea, simțind că se pierde cu firea și temîndu-se de un eșec. Zău, îi am acasă, ascunși undeva...

În momentul acela un sentiment de demnitate ofensată se întipări pe obrazul celui mărunțel.

— Altceva nu mai vreți ? întrebă el sarcastic. *Pfe ! A Pfe !* și scuipă pe jos. *Pan* Wrublewski făcu la fel.

— Scuipi pentru că te bizui să storci mai mult de la Grușenka ! strigă Mitea deznădăjduit, dîndu-și seama că nu mai era nimic de făcut. Sînteți niște claponi amîndoi !

— *Jestem do żywego dotknięty !* * și, roșu ca racul de indignare, *pan*-ul cel scund se ridică de pe scaun și părăsi odaia, ca și cum i-ar fi fost peste putință să mai asculte un singur cuvînt.

Legănîndu-se pe picioarele-i de cocostîrc, Wrublewski se grăbi să-l urmeze. Mitea, umilit și încurcat, încheia procesiunea. Se temea de Grușenka și în același timp era convins că polonezul o să-l dea de gol. Așa cum se și întîmplă de altminteri : intrînd în salon, acesta se opri cu un aer teatral în fața Grușenkăi.

— *Pani Agrippina, jestem do żywego dotknięty !* izbucni el, dar Grușenka, pierzîndu-și răbdarea, de parcă ar fi împuns-o în carne vie, îi tăie apa de la moară.

* Mă simt jignit pînă în adîncul sufletului ! (Polonă.)

— Rusește, vorbește rusește, să nu mai aud nici un cuvânt polonez ! Altădată parcă știai destul de bine rusește, n-o să mă faci să cred c-ai uitat tot în acești cinci ani ! Îi venise tot sângele în obraji de mînie.

— *Pani Agrippina...*

— Mă cheamă Agrafena sau Grușenka, cum poștești, vorbește rusește dacă vrei să te ascult !

Polonezul pufni cu un aer trufaș și rosti precipitat și plin de emfază, stîlcind cuvintele :

— *Pani Agrafena*, eu venit să uiți ce a fost mai înainte, să ierți la domnia-ta, să uiți tot, pînă azi...

— Cum adică, să mă ierți ? Vrei să zici c-ai venit să mă ierți ? Tu pe mine ? Îl întrerupse Grușenka, ridicîndu-se în picioare.

— *Tak jest, pani **, eu nu ești laș, eu ești generos. Dar eu fost-am *zdziwiony* ** cînd am văzut asta amant la domnia-ta. *Pan* Mitea, în odaie acolo, oferit mie trei mii să plec. Eu l-am scuipat în obraz.

— Cum ? Ți-a oferit bani pentru mine ? strigă isteric Grușenka. Este adevărat, Mitea ? Cum ai îndrăznit ? ! Ce, eu sînt de vînzare ?

— *Panie, panie !* urlă Mitea, e o femeie cinstită, o sfîntă. Jur că n-am fost niciodată amantul ei ! Minți...

— Cum îndrăznești să mă aperi față de el ? Își ieși din sărite Grușenka. Am rămas cinstită nu din virtute și nici pentru că m-aș fi temut de Kuzma, ci ca să pot sta mîndră înaintea ăstuia de aici și să am dreptul să-i azvîrl în obraz că nu-i decît un ticălos ! Și zici că n-a vrut să primească bani de la tine ?

— Ba bine că nu, cum să nu vrea ? ! exclamă Mitea. Numai că avea pretenția să-i număr în palmă trei mii dintr-o dată, și eu i-am oferit șapte sute arvună.

— Așa, da, înțeleg ; a auzit că am bani, de aceea a venit întins să se însoare cu mine !

— *Pani Agrippina !* zbieră polonezul, eu cavaler ești, nobil ești, nu *lajdak* ! Eu venit să iei de nevastă la domnia-ta, și aici

* Așa e, doamnă. (Polonă.)

** Mirat. (Polonă.)

găsit alta *pani*, nu asta care cunoscut, o *pani uparta i bez wstydu** !

— Cară-te de unde ai venit ! Acuși pun să te arunce afară și ai să vezi cum ai să zbori cât ai zice pește ! strigă Grușenka, furioasă la culme. Proasta, proasta de mine, pentru cine m-am canonit cinci ani de zile ? ! Dar nu, nu pentru el m-am canonit, în mine nu mocnea decât ura ! Ce, ăsta e omul pe care l-am iubit ? Așa arăta atunci ? Parcă n-ar fi el, ci taică-său ! Unde ți-ai comandat peruca asta ? Cel pe care-l știu eu era ca un șoim, iar ăsta de aici e un rățoi. Celălalt rîdea și-mi cînta la ureche... Și eu care cinci ani încheiați m-am istovit plîngînd ca o smintită, păcătoasa și netrebnica de mine !

Grușenka se prăbuși în fotoliu și-și ascunse fața în palme. În momentul acela, în odaia de alături, corul fetelor, care se adunaseră în fine, prinse a cînta un cîntec sprințar de joc.

— Sodoma ! răcni *pan* Wrublewski. Jupîne, dă afară muierile astea !

Jupînul, care de mult pîndea curios la ușă, bănuind după țipetele ce se auzeau înăuntru că mușteriii se luaseră la ceartă, apărură ca la comandă.

— Gura ! Ce urli așa ? se răsti el la Wrublewski cu o lipsă de respect cu totul bizară.

— Mitocanule ! răcni polonezul.

— Mitocan ? Dar tu ce ești, cartofoarele ? Ți-am dat adineauri un pachet nou-nouț, și cum ți l-am dat, l-ai și dosit ! Ai jucat cu cărți măsluite ! Știi c-aș putea să te trimit în Siberia pentru că umbli cu cărți măsluite ? E ca și cînd ai umbla cu bani calpi... și, apropiindu-se de canapea, Trifon Borisici vîrî degetele între pernele și spătarul mobilei și scoase la iveală un pachet intact de cărți.

— Uite pachetul meu, nici măcar nu l-ați desfăcut ! și-l ridică în sus, să privească toată lumea. Am văzut de dincolo cum l-ai ascuns și l-ai schimbat cu altul. Și zici că ești *pan* ? Coțcarule !

— Și eu l-am prins de două ori trișînd pe celălalt, interveni și Kalganov.

— Vai, ce rușine ! Vai, ce rușine ! se lamenta Grușenka, dînd din mîini, cu obrazii în flăcări. Doamne, în ce hal a ajuns omul ăsta !

* O doamnă îndărătnică și nerușinată. (Polonă.)

— Și mie mi-a făcut impresia că trișează ! exclamă Mitea. Încolțit, *pan* Wrublewski se întoarce furios către Grușenka și-i strigă, amenințând-o cu pumnul :

— Tîrfa !

Nu apucă însă bine să închidă gura, că Mitea se și repezi la el, îl luă în brațe, și, cît ai bate din palme, îl scoase pe sus din salon și-l duse în odaia de alături, unde puțin mai înainte discutaseră cîteșitrei.

— L-am pus jos pe podele ! îi încunoștință el o clipă mai apoi, cînd se întoarce în salon, gîfîind surescit. Face spume la gură, canalia, dar nu mai vine el îndărăt !... Mitea închise unul din canaturile ușii și, ținîndu-l deschis pe celălalt, îl zori pe cel mărunțel : Stimabile, nu poștești ? Hai !

— Dumitri Feodorovici, stăruie Trifon Borisîci, spune-le, conașule, să-ți dea înapoi banii pe care i-ai pierdut ! Te-au pun-gășit, conașule !

— Și eu am pierdut cincizeci de ruble, dar mă las păgu-baș, declară Kalganov.

— Atunci și eu mă lipsesc de cele două sute ale mele, nu-mi trebuie ! îi ținu isonul Mitea. Pentru nimic în lume nu le-aș mai primi, lasă, atîta consolare să aibă și ei !

— Bravo, Mitea, bravo ! strigă Grușenka cu o clocotire de ură înverșunată în glas.

Roșu de ciudă, dar fără să-și piardă aerul marțial, mărun-țelul se îndreptă spre ușă, se opri totuși în prag și se adresă Grușenkăi :

— *Pani, jeżeli chcesz iść ze mną, proszę, jeżeli nie bywaj zdrowa !*★

Trecu apoi tanțoș pragul, pufnind pe nas indignat, rănit în amorul său propriu. Plin de ambiție, cu toată rușinea pe care o pățise, nu pierduse încă speranța că *pani* va fi totuși gata să-l urmeze, atît de mare era considerația pe care o avea pen-tru propria lui persoană. Mitea trînti ușa după el.

— Întoarce cheia, zise Kalganov. Dar în aceeași clipă se auzi răsucindu-se cheia în broască : cei doi polonezi avuseseră singuri grijă să se încuie pe dinăuntru.

— Foarte bine ! strigă Grușenka înverșunată și neîndură-toare. Nici nu se putea mai bine ! Călătorie sprincenată !

★ Doamnă, dacă vrei să mergi cu mine, vino, dacă nu, rămîi cu bine ! (Polonă.)

COȘMARUL

Atunci se încinse un chiolhan în toată puterea cuvîntului, aproape o orgie. Grușenka ceru vin, în gura mare : „Vreau să beau, am chef să mă îmbăt la fel ca data trecută. Îți aduci aminte, Mitea, ca atunci cînd ne-am cunoscut ! Cînd ne-am văzut pentru prima oară !” Mitea era în delir, presimțea „fericirea”. Grușenka însă îl alunga într-una de lîngă ea : „Du-te, veselește-te, spune-le să danseze, vreau să petreacă toată lumea, să joace și masa și casa, ca atunci, exact ca atunci !” exclamă ea în tot momentul. Era stăpînită de un neastîmpăr cumplit. Mitea se repezi să dea ordine. Între timp, în odaia de alături corul de fete se înjghebase. Camera în care stătuseră pînă atunci nu era destul de încăpătoare, fiind împărțită în două printr-o perdea de cit, îndărătul căreia se afla un pat imens, cu o pilotă groasă și un munte întreg de perne, tot de cit. În toate cele patru odăi „curate” ale casei era cîte un pat. Grușenka se așază chiar în ușa, în jilțul pe care i-l adusesese Mitea, la fel ca „atunci”, cînd chefuliseră pentru prima oară împreună, ca să poată privi corul și dansurile. Veniseră aceleași fete ca în seara aceea ; sosi apoi și taraful de ovrei cu țambaluri, și în sfîrșit trase în fața hanului și multașteptata căruță cu vinațuri și mezelicuri. Mitea umbla încolo și încoace agitat. Mereu alte chipuri necunoscute apăreau în încăpere, bărbați și femei, veniți să caște gura ; erau țaranii din sat care, deși la sosirea lui Mitea dormeau duși, se treziseră, presimțind că vor fi cinstiți ca și rîndul trecut, adică în urmă cu o lună. Mitea îi întîmpina pe toți cu bună seara, îmbrățișîndu-se cu cei pe care-i cunoștea mai bine ; își amintea de fiecare în parte după figură, destupa sticle după sticle și turna de băut oricui se întîmpla să-i iasă în cale. Șampania, de altfel, era numai pe gustul fetelor, pe cînd mujicii mai degrabă erau amatori de rom și coniac și mai cu seamă de punci fierbinte. Mitea porunci să se aducă cești cu ciocolată pentru toate fetele și ceru să i se țină la dispoziție toată noaptea trei samovare cu apă clocotită pentru ceai și punci, oricînt o veni și o avea chef să bea, să fie ser-

vit. Într-un cuvînt, domnea cea mai zănată harababură, dar Mitea se simțea în elementul lui, și, cu cît petrecerea, înțelegîndu-se, devenea mai haotică, părea că-i sporește pofta de viață. Dacă în momentul acela vreunul dintre mujici i-ar fi cerut bani, ar fi fost în stare să scoată pe loc din buzunar teancul de bancnote și să le împartă în dreapta și-n stînga, fără nici o socoteală. De aceea și Trifon Borisici îi tot dădea mereu tîrcoale : se lipsise și de somn și de tot și nu băuse decît foarte puțin (un singur păhărel de puncti), ca să poată fi cu ochii în patru și să apere — așa cum înțelegea el — interesele lui Mitea. De cîte ori simțea vreo primejdie, îl ținea din scurt cu un aer duios și slugarnic, stăruind să nu mai cîntească, așa cum făcuse „atunci“, cu vin de Rin și țigări „pe mujici și mai ales, Doamne ferește, să nu le dea bani“ ; nu mai putea de necaz văzînd că fetele beau lichior și se îndopau cu bomboane : „Dă-le încolo de păduchioase, Mitri Feodorovici, spunea el, dacă le trag acum un picior și le poruncesc să-mi mulțumească fiindcă le-am omenit, ai să vezi c-or să-mi mulțumească, așa-s ele!“ Mitea își aminti din nou de Andrei și porunci să i se trimită niște puncti. „Nu l-am răsplătit cum trebuie, bietul om!“ repeta el mereu în surdina, înduioșat. Kalganov mai întîi nu voi cu nici un chip să bea și strîmbă din nas auzind corul de fete, dar, după ce dădu pe gît două pahare de șampanie, se simți deodată grozav de bine dispus ; umbla de colo pînă colo prin camere, declarîndu-se nespus de încîntat de toți și de toate — și de cîntece și de lăutari. Maximov plutea fericit în aburii beției și se ținea scai după el. Grușenka începuse și ea să se cherească și i-l tot arăta lui Mitea pe Kalganov : „Ce băiat drăguț, mîncă-l-ar mama!“ Încîntat, Mitea se repezea să-l sărute și pe el și pe Maximov. O, presimțea atîtea și atîtea ! Și totuși, Grușenka nu-i spusese încă nimic, dimpotrivă, părea că anume trăgănează lucrurile, mulțumindu-se doar să-i arunce din cînd în cînd o privire înfocată și în același timp plină de dulceață. În sfîrșit, îl apucă de mîna și-l trase către ea cu putere. Ședea în pragul ușii, în jilț.

— Ții minte cum ai intrat adineauri aici ? Doamne, cum arătai !... De-ai și prin ce spaimă am trecut ! Serios, ai vrut să mă cedezi lui ? Spune ! Ai vrut într-adevăr ?

— Nu voiam să-ți distrug fericirea ! murmură Mitea în culmea fericirii.

Grușenka însă nici nu avea nevoie de vreun răspuns.

— Bine, du-te... distrează-te ! Lasă, nu plînge, că te chem iar mai încolo...

Mitea plecă plutind în nori, iar ea rămînea mai departe să asculte muzica și să privească dansurile, fără să-l piardă totuși o clipă din ochi, ca după un sfert de oră să-l cheme iarăși lîngă dînsa și el să se apropie docil.

— Stai aici lîngă mine și povestește-mi cum ai prins de veste c-am plecat, cine ți-a spus mai întîi ?

Și Mitea se apucă să-i povestească dezlînat, alandala, dar cu însufletire ; cînd și cînd însă — curios — se întuneca brusc la față și se întrerupea din vorbă.

— De ce te încrunți ? Îl întrebă ea.

— Nu-i nimic... am lăsat pe cineva bolnav. De aș ști că s-a făcut bine, măcar de aș ști c-o să-i treacă, zău c-aș da și zece ani din viață !

— Lasă-l în plata Domnului dacă-i bolnav. Și așa, va să zică, voiai cu tot dinadinsul să-ți zbori creierii mîine ? Of, Doamne, ce nătărău ! Pentru ce, zi, pentru ce ? Îmi plac oamenii zănatici ca tine, bîliguia ea cu limba împleticită. Așadar, ești în stare să faci orice pentru mine ? Da ? Și, zi, voiai să-ți zbori creierii din pricina mea, prostuțule ? Stai, așteaptă, poate că mîine am să-ți spun ceva, un cuvîntel... nu azi, mîine. Ce, tu ai vrut chiar azi ? Nu, azi nu vreau eu... Hai, du-te, să văd eu că te distrezi !

La un moment dat îl chemă intrigată și neliniștită.

— De ce ești trist ? Văd că ești trist... Nu, nu văd eu bine ! stărui ea, uitîndu-i-se pătrunzător în ochi. Deși ești tot timpul de gît cu țărani și nu se aude decît gura ta, îmi dau seama că ai totuși ceva. Vreau să fii vesel, auzi, așa cum sînt eu, să te distrezi... E cineva aici care mi-e drag, ghici, cine ?... Ia te uită, a adormit puiul mamei, s-a îmbatat mititelul !

Vorbea despre Kalganov care într-adevăr se ametea și, cum ședea pe canapea, ațipise o clipă. Nu i se închiseseră ochii numai din pricina vinului, ci mai ales fiindcă se simțise deodată trist, i se făcuse „urît“, cum spunea el. Cîntecele fetelor care, cu cît petrecerea se întetea, erau tot mai deșucheate și mai fără frîu, îi stricaseră tot cheful. Ca și jocurile, de altfel : două fete făceau la un moment dat pe urșii, iar Stepanida — o zvîrlugă de fată, înarmată cu un băț — era ursarul care-i dădea ghes lui „moș Martin“ să

joace tontoroiul. „Mișcă picioarele, Mario, striga ea, că te altoiesc!“ În cele din urmă, urșii se rostogoliră pe jos în niște poziții pur și simplu indecente, în hohotele de râs ale mujicilor și suratelor, care se strânseseră cu droaia. „Ei și, de ce să nu petreacă și ei? spunea mereu, sentențios, Grușa, care era într-o stare de beatitudine. De câte zile fericite crezi că au parte biții oameni într-un an?“ Kalganov însă privea cu un aer dezgustat, de parcă s-ar fi murdărit. „Obiceiurile astea din popor sînt atît de triviale, niște zbănțuieli de fiare cînd stau la pîndă în nopțile de primăvară“, declarase el, renunțînd să mai privească. Fusesse scandalizat mai ales de un cîntec cu un refren sprintar. Era vorba acolo de un boier care, petrecînd pe lîngă un grup de fete, le iscodește :

*Mîndrulițe, le-ntreba,
Drag vi-s vouă, drag ori ba?*

Mîndrele însă chibzuiesc între ele că n-are rost să-l iubească :

*Că boierul crunt ne-o bate,
Drag să ne fie, surate?*

Trece și un țigan și le întrebă :

*Țiganul zîmbre făcea...
Drag vi-s vouă, drag ori ba?*

Dar nici țiganul nu poate fi iubit :

*Ba țiganu-i cu ciorditul,
Noi rămînem cu bocitul.*

Mulți trec așa și le îmbie, chiar și un soldat :

*Ostașul mi le-ntreba,
Drag vă sînt eu, drag ori ba?*

Dar și el este întîmpinat cu dispreț :

*Cu ranița nu mă-mpac,
Că-n raniță eu...*

Aici urma un vers destul de scabros, cîntat pe șleau, pe care publicul îl primi cu o vie satisfacție. Pomelnicul se încheia cu un negustor :

*Precupețul le-ntreba,
Drag vi-s, zice, drag ori ba ?*

Și fetele răspund într-un glas da, pentru că :

*El cu mușteriii-n piață
Eu acasă, cocoșneafă. ⁶⁴*

Kalganov își ieșise din sărite :

— Mereu același cîntec ! izbucnise el furios. Cine dracu le-o fi născocind ? ! Nu mai lipsea decît să vină un șef de gară sau un evreu să le întrebe pe fete : cu siguranță că i-ar fi făcut marț pe ceilalți !

Înfuriat, declarase apoi că se plictisește și se așezase pe canapea, unde ațipise îndată. Era mai palid ca de obicei la față și căpșorul lui drăgălaș stătea răsturnat pe spătarul canapelei.

— Uite ce drăguț e !... îl admiră Grușenka, care se apropiase de el însoțită de Mitea. I-am mîngîiat adineauri căpșorul, are un păr ca inul, și des... și aplecîndu-se asupra lui cu duioșie, îl sărută pe frunte.

Kalganov deschise ochii, o privi și, ridicîndu-se de pe canapea, întrebă îngrijorat de Maximov.

— Ia uite de cine-i arde lui ! rîse Grușenka. Mai stai o clipă și cu mine. Mitea, du-te de i-l caută pe Maximov.

Moșierul nu le mai slăbea de loc pe fete ; cînd și cînd doar se repezea să mai dea de dușcă un păhăruț de lichior, ba mai băuse între timp și două cești cu șocolată. Era roșu ca focul în obraz, nasul i se făcuse stacojiu, îi lăcrămau ochișorii și avea ceva lasciv în privire. Maximov veni într-un suflăt să le spună c-ar vrea să danseze *sabotiera* „dacă-i cîntă cineva melodia“.

— M-au învățat de mic toate dansurile la modă...

— Bine, bine, du-te cu el, Mitea. Am să mă uit de aici.

— Nu, nu, vreau și eu să-l văd cum dansează, sări în sus Kalganov, respingînd cu toată candoarea invitația Grușenkăi de a rămîne o clipă cu ea.

Toată lumea se strînse ca la urs. Maximov începu să joace, dar în afară de Mitea nimeni nu făcu haz de țopăielile lui. Tot dansul consta din niște sărituri cu picioarele răsucite în afară, în așa fel ca dansatorul să se lovească cu palmele

peste tălpi. Kalganov nu se arată de loc încântat ; Mitea, în schimb, se repezi să-l sărute pe Maximov.

— Bravo, îți mulțumesc ! Ai obosit, spune ce poștești : o bomboană, sau mai bine o țigară ?

— O țigară.

— Nu vrei să bei ceva ?

— Un păhăruț cu lichior... N-ai cumva niște bomboane de șocolată ?

— Uite colo, pe masă, o grămadă, ia ce-ți poștește inima, drăguțele !

— Nu, aș vrea niște șocolată cu vanilie... așa ca pentru moșnegi... Hi-hi !

— Ce să-ți fac, nenisorule, specialitatea asta ne lipsește... Bătrînul îi șopti la ureche :

— Ascultă, drăcușorul ăla de fată, știi care, Mariușka, hi-hi, cum aș face s-o cunosc mai de aproape, dacă ai bună-tatea să...

— Ia te uită după ce-i umblă ochii ! Mai pune-ți pofta-n cui, nenisorule !

— Da' ce, fac vreun rău cumva cu asta ? se întristă Maximov.

— Bine, bine. Aici, bădie, toată lumea a venit numai să cînte și să joace, dar dracu știe ! Așteaptă... Pînă una-alta, mănîncă, bea și distrează-te ! Ai nevoie de bani ?

— Mai încolo poate, zîmbi Maximov.

— Bine, bine...

Mitea își simțea fruntea cuprinsă ca de flăcări. Ieși în tindă și de-acolo în cerdacul ce înconjura hanul. Aerul proaspăt îl mai învioră puțin. Stătu așa un timp, singur, pe întuneric, într-un colț, cu capul în palme. Gîndurile-i răzlețe se adunară brusc laolaltă și toate senzațiile se contopiră, învăluindu-l într-o lumină orbitoare. Cumplită, cutremurătoare lumină ! „Dacă-i vorba să-mi trag un glonte în cap, acum cred c-ar fi momentul ! îi fulgeră prin minte. Să iau cu mine pistolul și să isprăvesc o dată pentru totdeauna cu toate, în cotlonul ăsta întunecos.“ Stătu în cumpănă o clipă. Venind în goana cailor aici, știa că lăsase în urmă rușinea, furtul săvîrșit și sîngele, sîngele pe care-l vărsase... I-ar fi fost mult mai lesne atunci, o, mult, mult mai lesne ! Fiindcă atunci i se părea că totul se sfîrșise : n-o mai avea pe Grușenka, o ce-

dase altuia, era definitiv pierdută pentru el, dispăruse... O, atunci pasul acesta i se părea mai ușor de făcut, sau, în orice caz, necesar, inevitabil, căci ce-ar mai fi avut de așteptat pe lumea asta ? Pe cînd acum !... Nu s-au schimbat, oare, lucrurile ? Acum cel puțin s-a spulberat o fantomă, o gogoriță înfricoșătoare. Iubitul ei „de odinioară“, bărbatul fatal din viața ei, cu drepturi incontestabile, pierise fără urmă. Fantoma ce plutea ca o cumplită amenințare se transformase ca prin farmec într-o stîrpitură ridicolă, pe care o dusesse pe sus în iatac și o încuiase cu cheia. Și astfel, fantoma n-avea să mai apară niciodată. Grușenka se simțea rușinată acum, i se citea în ochi dragostea pe care i-o purta. Să tot trăiești de aici înainte, da, să trăiești și... dar nu se poate, nu, nu se poate, ce blestem ! „Doamne, învie-l pe cel ce s-a prăvălit la picioarele gardului ! Înlătură de la mine paharul ăsta ! Tu ai făcut atîtea minuni, Doamne, atîtea minuni, tot pentru niște păcătoși ca și mine ! Dar poate că totuși bătrînul trăiește... O, dac-ar fi așa, aș ști eu să-mi spăl cinstea pătată, am să dau numaidecît înapoi banii pe care i-am furat, de-ar fi să-i scot din piatră seacă... Să nu mai rămîină nici urmă de rușine decît în inima mea ! Dar nu, nu, astea nu sînt decît visurile unui suflet laș ! O, ce blestem !“

Și totuși, o rază de speranță, licărea în beznă. Mitea se smulse din loc și se repezi înapoi, în salon, grăbit să se ducă la ea, la regina lui ! Fiindcă a lui era, a lui pentru vecie ! „Un ceas, o clipă de dragoste în brațele ei nu merită, oare, să fie plătită cu viața, chiar de-ar fi să-ndur toate chinurile rușinii ?“ era întrebarea absurdă ce stăruia în cugetul său. „Ea, și numai ea, s-o văd, s-o ascult, să-i aud glasul, să nu mă mai gîndesc la nimic, să uit totul, totul, măcar în noaptea asta, măcar un ceas, o singură clipă !“ În ușă se întîlni nas în nas cu Trifon Borisîci, care tocmai se pregătea să iasă în cerdac. Îi făcu impresia că era în toane rele și parcă puțin îngrijorat și că îl căuta :

— Pe mine mă căutai, Borisîci ?

— Nu, nu pe dumneata, se zăpăci jupînul. De ce să te caut ? Da' unde ai fost ?

— De ce umbli așa încruntat ? Ești supărat pe mine ? Încă puțin și o să te poți duce și dumneata la culcare... Cît e ceasul ?

— O fi trei, dacă nu chiar patru.

— Bine, bine, isprăvim îndată.

— Vai de mine, nu face nimic. Puteți sta cît poștiți...

„Ce-o fi avînd?“ se gîndi în treacăt Mitea, intrînd în odaia în care dansau fetele. Grușenka însă dispăruse de acolo. N-o găsi nici în salonul albastru, unde Kalganov, singur, moțăia pe canapea. Mitea aruncă o privire după perdea : era acolo. Ședea pe un cufăr, în colț, cu capul în palme, aplecată peste pat, și plîngea sfîșietor, silindu-se din răspuțeri să-și înăbușe suspinele, ca să nu prindă nimeni de veste. Văzîndu-l, îi făcu semn să se apropie. Mitea se strecură repede în dosul draperiei. Grușenka îl apucă de braț.

— Mitea, Mitea, dac-ai ști cum l-am iubit ! Începu ea în șoaptă. Doamne, cît l-am iubit în ăștia cinci ani ! Oare pe el îl iubeam sau ura ce clocotea în mine ? Nu, nu, pe el ? Of, Doamne, pe el ! Aș minți dac-aș spune că nu-i așa ! Mitea, aveam numai șaptesprezece ani, și el era atît de drăguț cu mine, mă răsfața, era vesel tot timpul, cînta... Sau poate așa mi s-a părut mie. Ce eram decît o biată fetișcană fără minte ?... Și ce schimbat e acum, parc-ar fi alt om ! Nici la față parcă nu mai seamănă cu el. Aproape că nu l-am recunoscut. Pe drum, venind cu Timofei încoace, mă tot gîndeam : „Cum o să dau ochi cu el, ce-o să-i spun, cum o să ne putem uita unul la altul ?...“ Stăteam cu inima pierită... și el parcă mi-ar fi turnat o găleată cu lături în cap ! Mi-a vorbit chiar ca un dascăl, așa uscat, cu vorbe meșteșugite, era atît de serios, încît m-am fîstîcit. N-am fost în stare să spun un singur cuvînt. La început am crezut că-i e rușine de lunganul acela. Și mă frămîntam, uitîndu-mă la ei, de ce, oare, nu pot să-i spun nimic... Știi, cred că nevastă-sa l-a stricat, femeia aceea pentru care m-a părăsit pe mine... Ea l-a făcut să se schimbe așa. Mitea, ce rușine ! Vai, ce rușine mi-e, ce rușine, Mitea ! Îmi vine să intru-n pămînt cînd mă gîndesc la viața mea ! Fir-ar ei afurisiți acești cinci ani din viață, că nu știu cum să-i mai blestem ! și se porni iarăși pe plîns ; nu se desprinse totuși de Mitea, agățîndu-se mai vîrtos de brațul lui. Mitea, dragule, stai, nu pleca, vreau să-ți spun ceva, numai o vorbă, șopti ea deodată, ridicîndu-și fața spre el. Ascultă, poți tu să-mi spui pe cine iubesc din toată lumea asta care-i aici ? Fiindcă mi-e drag cineva. Știi cine ? Zi ! un zîmbet îi lumină obrazul puhav de lacrimi și ochii îi luceau în întuneric.

Adineauri a intrat aici un șoim și am simțit cum îmi zvîcnește inima în piept. „Proasto, uite pe cine iubești !” mi-a șoptit ea. Când ai intrat pe ușă parcă s-a luminat toată odaia. „De ce i-o fi așa frică ?” mă întrebam. Fiindcă ți-era frică. O, Doamne, cum tremura sufletul în tine, aproape că nici gura nu puteai s-o deschizi ! „Doar nu s-o fi temînd de ei”, îmi ziceam, ca și cînd tu te-ai putea speria de cineva ! „Nu, mă gîndeam, de mine i-e frică, numai de mine”. Fenia ți-o fi spus probabil cum i-am strigat pe fereastră lui Aleoșa că l-am iubit un ceas pe Mitenka și acum mă duc... în brațele altuia. Prostuțule ! Mitea, Mitea, cum am putut să fiu atît de proastă să-mi închipui c-aș mai putea iubi pe altul după ce te-am iubit pe tine ? Mă ierți, Mitea ? Mă ierți ori nu, spune ! Mă iubești ? Da ? Mă iubești ?

Sări în picioare și-și puse mîinile pe umerii lui. Mut de fericire, Mitea îi privea ochii, surîsul ce-i flutura pe față și deodată o cuprinse în brațe și începu s-o sărute ca un nebun.

— Mai poți să mă ierți după ce te-am chinuit atîta ? Pe toți v-am chinuit din pricina urii ce mocnea în mine. Din ură l-am scos din minți pe bietul bătrîn... Îți amintești cum ai băut o dată cu mine și ai dat cu paharul de pămînt ? N-am uitat, și azi am spart și eu paharul după ce-am închinat „pentru ticăloasa asta de inimă”. Mitea, șoimule, de ce nu mă săruți ? M-ai sărutat o singură dată și acum te-ai oprit, te uiți la mine și mă ascuți... La ce bun ? Sărută-mă, strînge-mă mai tare în brațe, uite-așa ! Dacă-i vorba să iubești, atunci iubește-mă ! De aci înainte am să-ți fiu roabă toată viața ! E așa de bine să fii roabă !... Sărută-mă ! Bate-mă, chinuiește-mă, fă ce vrei cu mine... Of, merit orice suferință... Stai ! Așteaptă, mai tîrziu, ajunge acum... îl respinse ea brusc. Pleacă, Mitka, am chef să beau acum, vreau să mă îmbăt, să mă fac praf, și cînd m-oi îmbăta, să dansez, așa vreau eu și așa-mi place !

Și, smulgîndu-se din brațele lui, dădu perdeaua la o parte și fugi. Mitea o urmă beat de fericire. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, aș da toată lumea pentru o singură clipă !” îi fulgeră prin minte. Grușenka bău pe nerăsuflăte un pahar de șampanie și se ameți numaidecît. Zîmbind încîntată, se așeză în jilt, la locul ei de mai înainte. Îi ardeau obrajii, buzele-i do-goreau învăpăiate, i se împăienjeniseră ochii și privirea ei

pătimașă te prindea ca într-o vrajă. Pînă și Kalganov simți un fior în adîncul inimii și veni lîngă ea.

— Ai simțit cînd te-am sărutat în somn? murmură ea. Acum m-am îmbătat... Tu nu ești beat? Dar Mitea de ce nu bea? De ce nu bei, Mitea? Eu am băut, tu ce mai aștepti?...

— Sînt beat! Beat de fericire... tu m-ai îmbătat așa, dar acum vreau să mă îmbăt cu șampanie! Goli încă un pahar și — curios! — i se păru că tocmai paharul ăsta îi venise de hac, învăluindu-l în fumul beției, și că pînă atunci nu băuse decît apă chioară.

Retrăind mai apoi întîmplările, își amintea foarte precis de senzația asta. Din clipa aceea totul începu să se învîrtească în jurul lui ca într-un delir. Umbla, rîdea, intra în vorbă cu unul, cu altul, fără să știe prea bine nici ce spunea, nici ce făcea. Un singur sentiment arzător stăruia cu aceași intensitate, „ca un tăciune aprins, în inima lui“, după cum povestea el mai tîrziu. Se ducea la ea, se așeza alături, o privea, o asculta... Grușenka devenise teribil de guralivă, mereu chema pe cîte cineva lîngă ea sau striga pe cîte o fată din cor, îmbiînd-o să se apropie și, după ce o săruta sau făcea semnul crucii asupra ei, o lăsa să plece. Te așteptai să izbucnească în plîns din moment în moment. În schimb, „moșulică“ — așa îi zicea ea lui Maximov — o amuza grozav. Bătrînul era mai tot timpul în preajma ei și-i săruta mereu mîinile, „degețel cu degețel“; în cele din urmă, îi veni iarăși pofta să joace și înjgheba un dans pe melodia unui cîntec vechi, acompaniîndu-se singur din gură. Refrenul, mai ales, era foarte sprintar :

Purcelușa, groh-groh-groh,

Vițelușa, mu-mu-mu,

Și rășușca, mac-mac-mac,

Gîsculița, ga-ga-ga.

Găinușa se plimba, uite-așa mi se plimba,

Cot-co-dac, zicea, cot-cot,

Cot-co-dac, cot-cot-co-dac!

— Dă-i ceva, Mitea, spunea Grușenka, dă-i niște bani, că-i sărac. Oamenii ăștia necăjiți, vai de sufletul lor... Știi, Mitea, c-am de gînd să mă călugăresc? Vorbesc serios. Într-o bună zi am să intru la mînăstire. Aleoșa mi-a spus azi o vorbă pe care n-am s-o uit toată viața... Da, da... Acum însă

vreau să dansez. Mîine la mînăstire, dar azi să dansăm ! Am chef să fac nebunii, oameni buni, ei și ? Dumnezeu o să mă ierte. Dacă aș fi Dumnezeu, i-aș ierta pe toți oamenii : „Dragii mei păcătoși, mergeți în pace, v-am dezlegat de toate păcatele !“ Am să mă duc și eu în lume să cer iertare : „Iertați-mă, oameni buni, iertați o biată femeie fără minte !“ Sînt o fiară sălbatică, da, o fiară, dar vreau să mă rog. Și eu am dat de pomană un fir de ceapă. Pînă și o femeie ca mine, cît ar fi ea de netrebnică, simte nevoia să se roage ! Mitea, lasă fetele să joace, nu le mai zăpăci. Toți oamenii sînt buni, toți, fără doar și poate. Și viața-i atît de frumoasă ! Noi sîntem răi, dar viața-i atît de frumoasă. Sîntem și răi și buni, de-a valma, cînd buni, cînd răi... Nu, mie să-mi răspundeți la ce vă întreb, hai, toată lumea-ncoace, veniți cu toții aici, vreau să știu : de ce sînt așa bună ? Fiindcă sînt bună, bună ca pîinea caldă... Cum se face că sînt atît de bună ? sporovăia într-una Grușenka, din ce în ce mai guralivă, pe măsură ce aburii beției i se urcau la cap, sfîrșind prin a declara c-ar vrea și ea să danseze. Și chiar se ridică din jîlt, clătinîndu-se pe picioare. Mitea, să nu-mi mai dai să beau, chiar dacă te rog, să nu-mi mai dai nici un strop, auzi ? În loc să te liniștească, băutura te dă peste cap. Parcă se învîrtește casa cu mine, și soba, și tot... Vreau să dansez... ce frumos știu să dansez...

Precum se vedea, avea intenții foarte serioase ; ca dovadă, trase afară din buzunar o batistă albă, extrem de fină, pe care o apucă de un colț, ca s-o poată flutura în timpul dansului. Mitea bătut din palme și fetele amuțiră, pregătindu-se să-și îndeplinească glasurile la primul semnal. Auzind că Grușenka vrea să joace, Maximov chiuu de bucurie și începu să-i dea tîrcoale, topăind și cîntînd :

*Piciorușe ca țepușe,
Unghioarele scorușe
Și codița sfredeluș..*

Grușenka însă îl goni cu batista.

— Sst ! Mitea, de ce nu vine nimeni ? Să vină toată lumea... să privească ! Cheamă-i și pe cei de dincolo, de la arest... De ce i-ai încuiat ? Spune-le că vreau să dansez, să vină și ei să mă vadă...

Cu o spontaneitate de om beat, Mitea se apropie de ușa încuiată și începu să bată cu pumnul în ea.

— Hei, voi de colo !... Ieșiți afară, Grușenka vă cheamă s-o vedeți dansînd !

— *Lajdak* ! Îl sudui dinăuntru unul din polonezi.

— Și tu *podlajdak* ! Pușlama ce ești !

— Nu te mai lega de Polonia, îi făcu observație, doctoral, Kalganov, beat turtă și el.

— Ia mai taci, țincule ! Pe el l-am făcut pușlama, n-am spus că-n toată Polonia ar fi numai pușlamale. Un singur *lajdak* nu înseamnă o țară întreagă. Taci cu nenea, gigea băiatu, na o bomboană !

— Ce urîcioși ! Parcă n-ar fi oameni, zău ! De ce n-or fi vrînd să se împace ? bombăni Grușenka și începu să danseze.

Corul prinsese a cînta *Cerdac, cerdăcel* ! Cu căpșorul dat pe spate și gurița întredeschisă, zîmbitoare, Grușenka flutură batista, dar de la primii pași simți c-o lasă picioarele și se opri nedumerită în mijlocul camerei.

— Nu mai am putere... șopti ea sfîrșită. Iertați-mă, nu mai pot... Vă rog să mă iertați... Făcu o închinăciune corului, apoi în dreapta, în stînga, în toate părțile pe rînd : Iertați-mă vă rog... nu vă supărați...

— S-a afumat conîța ! Porumbița s-a cam ciupit, se auziră de ici, de colo glasuri.

— E criță, chicoti Maximov către fete.

— Mitea, du-mă de aici... ia-mă, Mitea, șopti Grușenka sleită de puteri și Mitea se și repezi s-o ia în brațe și trecu numaidecît cu prețioasa lui povară după draperie.

„Ar fi timpul să plec“, își spuse Kalganov și ieși din salonul albastru, trăgînd ușa după el. Chiolhanul însă se desfașură mai departe, dezlănțuindu-se din ce în ce mai zgomotos. Mitea o culcă pe Grușenka pe pat și o sărută pătimaș pe gură.

— Nu, lasă-mă... se rugă ea. Nu te atinge de mine pînă nu sînt a ta... Ți-am spus doar c-o să fiu a ta, dar pînă atunci nu te atinge de mine... cruță-mă... Chiar așa, de față cu ei, alături de ei, nu, nu se poate... Gîndește-te că e și el aici. Prea ar fi scîrbos...

— Fac tot ce vrei tu ! Nici în gînd măcar... știu să te respect... bolborosi Mitea. Ai dreptate, prea ar fi scîrbos aici, nu se cade... și, fără să-i dea drumul din brațe, se așeză în genunchi lîngă pat.

— Știu, știu că ești pățimaș, dar ai un suflet ales, abia izbuti să îngaiame Grușenka. Totul trebuie să fie curat între noi... de-acum înainte... și noi să fim cinstiți... și buni, oameni de omenie, nu fiare... Ia-mă, du-mă de aici, departe, departe de tot, auzi ? Nu-mi place aici, vreau cât mai departe, departe de tot...

Mitea o ținea înlănțuită cu brațele.

— Da, da, sigur că da ! O să te duc cu mine, o să plecăm în lume... O, aș da acum toată viața pentru un an, unul singur, numai să știu ce s-a întâmplat cu sângele acela !

— Care sânge ? Întrebă Grușenka uimită.

— Nimic, nimic ! scrișni din dinți Mitea. Grușenka, tu zici că totul trebuie să fie cinstit între noi și nu știi că sînt un tâlhar. Am furat bani de la Katia... Ce ticăloșie, Doamne !

— Katia ? Cine-i Katia ? Domnița ? Nu, n-ai furat nimic. Lasă, c-o să-i duci înapoi, îți dau eu de la mine... De ce țiți așa ? Tot ce-i al meu e și-al tău de-aici înainte. Ce nevoie avem de bani ? Și așa tot o să-i spînzurăm... Noi doi, și să nu-i spînzurăm ! Ți-ai găsit ! O să trăim și noi muncind pămîntul. Uite, așa am să-l scurm cu mîinile astea. Auzi tu, trebuie să muncim ! Așa a poruncit Aleoșa. Nu vreau să-ți fiu ibovnică, vreau să fiu nevasta ta credincioasă ; am să trudesca ca o roabă pentru tine. O să mergem împreună la domnița, să-i cădem la picioare și s-o rugăm de iertare. Și pe urmă o să plecăm în lume, chiar dacă nu s-o îndura să ne ierte, noi tot o să ne luăm lumea în cap. Dă-i înapoi banii și iubește-mă pe mine... Las-o pe ea în pace. Să nu te mai gîndești la ea de-acum înainte. Dacă te prind că tot o mai iubești, să știi c-o strîng de gît... Îi străpung ochii cu acul...

— Pe tine te iubesc, numai pe tine, și în Siberia tot nu-mai pe tine am să te iubesc...

— În Siberia ? De ce în Siberia ? Fie și acolo, dacă așa vrei tu... totuna mi-e... o să muncim... în Siberia e zăpadă multă... Mie îmi place să merg prin nămeți... și zurgălăii să facă cling-cling... Auzi ? Sună clopoțelul... Unde-o fi sunînd ? Vine cineva... acum nu se mai aude nimic...

Frîntă de oboseală, Grușenka închise ochii și ațipi o clipă. Într-adevăr, undeva, departe, se iscase un clinchet de clopoțel ce amuțise brusc. Mitea își puse capul pe pieptul ei. Nici nu băgase de seamă că nu se mai auzea clopoțelul, după cum nu băgase de seamă nici că în salon cîntăcele și harababura

chefliilor, ce făceau o gălăgie de vuia toată casa, încetaseră ca prin farmec și-n locul lor se așternuse o liniște de mormînt. Grușenka deschise ochii.

— Ce s-a întîmplat ? Am adormit ? Da... clopoțelul... Se vede că m-a furat somnul ; visam că plecasem la drum cu sania... clopoțelul suna și eu picoteam toropită. Parcă eram cu cineva drag, cu tine... undeva departe, departe de tot... Te țineam strîns în brațe și te sărutam ; mi-ara frig și mă lipisem de tine... și zăpada scilipea... Știi cum scînteiază omătul într-o noapte cu lună... și mi se părea că nu mai sînt pe pămînt... M-am trezit și iată că iubitul meu era aici, lîngă mine, ce bine e așa...

— Da, lîngă tine, repetă Mitea, sărutîndu-i rochia, pieptul, mîinile. Deodată, rămase cu ochii la ea nedumerit : i se păru că se uită drept înaintea, dar nu la el, ci mai sus, peste capul său, cu o privire stranie, fixă, concentrată... pe fața ei se citea și uimire și parcă și spaimă.

— Mitea, cine se uită la noi ? șopti ea.

Mitea se întoarse și văzu că într-adevăr era cineva care desfăcuse draperiile și se oprise apoi să-i observe. Și nu era singur, mai erau și alții cu el. Sări numaidecît în picioare și făcu un pas spre musafirul nepoftit.

— Poftiți aici un moment, rosti un glas în surdina, dar răspicat și stăruitor.

Mitea ieși de după perdea și rămase locului pironit. Odaia părea ticsită de lume ; nu mai erau însă aceiași oameni, ci alții noi. Un fior i se scurse prin șira spinării, făcîndu-l să se scuture. Îi recunoscuse pe toți dintr-o privire. Bătrînul cel înalt și trupeș, în palton și cu chipiu cu cocoardă, era ispravnicul Mihail Makarîci. Iar filfizonul de lîngă el, „of-ticosul“ acela cu cizmele lustruite lună, substitutul de procuror. „Are un ceas care l-a costat patru sute de ruble, ni l-a arătat odată.“ Iar tînărul scund cu ochelari... uitase cum îl cheamă, dar îl cunoștea din vedere, era judecătorul de instrucție, proaspăt absolvent al facultății de drept. Iar ăsta de aici, Mavriki Mavrikici, zapciul, pe ăsta îl cunoștea foarte bine. Dar ceilalți cu insigne pe piept ce căutau aici ? Și mai erau doi, doi țărani... Și mai departe, în ușă, Kalganov cu Trifon Borisîci...

— Domnilor... ce doriți, domnilor ? Întrebă Mitea, și, ca și când și-ar fi ieșit deodată din minți, strigă în gura mare, ca un smintit : Am în-țe-les !

Tînărul cu ochelari făcu un pas spre el și spuse plin de importanță, dar parcă puțin cam precipitat :

— Avem de... în sfîrșit, v-am ruga să luați loc un moment aici, pe canapea... Trebuie să stăm de vorbă imediat.

— Bătrînul ! răcni Mitea înnebunit de groază. Bătrînul... sîngele... Am în-țe-les ! și căzu ca secerat pe scaunul de lîngă el.

— Înțelegi ? Ai înțeles ? Criminalule, paricide, singele bătrînului — tatăl tău, ucigașule — strigă după răzbunare ! Începu să urle fără veste căruntul ispravnic, repezindu-se la Mitea. Își ieșise din fire și tremura tot, roșu de furie.

— A, nu, așa nu se poate ! interveni tînărul cel scund. Mihail Makarîci, Mihail Makarîci ! E imposibil, nu se procedează așa !... Vă rog să mă lăsați pe mine să-i vorbesc... Nu m-aș fi așteptat la una ca asta din partea dumneavoastră...

— Dar este monstruos, domnilor, monstruos ! exclamă ispravnicul. Uitați-vă la el : în toiul nopții, beat mort, cu o tîrfă după el și cu mîinile pline de sîngele lui taică-său... E un adevărat coșmar !

— Vă rog din suflet, Mihail Makarîci, cu toată stima ce vă port, să vă înfrînați sentimentele ! îi suflă repede la ureche substitutul de procuror... Altminteri, mă văd silit să iau...

Dar nu mai apucă să termine, fiindcă în momentul acela tînărul judecător de instrucție se întoarse către Mitea și rosti cu glas tare, solemn :

— Domnule porucic în rezervă Karamazov, trebuie să vă aduc la cunoștință că sînteți acuzat de asasinarea tatălui dumneavoastră, Feodor Pavlovici, care a fost ucis în noaptea asta.

Mai spuse ceva, după care procurorul adăugă și el cîteva cuvinte, dar Mitea, deși asculta, nu mai înțelegea nimic... Se uita la toți cu o privire rătăcită...

ANCHETA

I**CUM ȘI-A ÎNCEPUT CARIERA FUNCȚIONARUL
PERHOTIN**

Piotr Ilici Perhotin, pe care l-am lăsat bătînd din răspuțeri în poarta zăvorîtă cu strășnicie a negustoresei Morozova, izbuti pînă la urmă să atragă atenția celor din casă. Făcuse atîta zarvă, încît Fenia care, după tot ce pășise cu două ore mai înainte din pricina lui Dmitri Feodorovici, stătea cu frica în sîn și, de emoție sau de „inimă rea“, nu cutezase încă să se culce, cît pe ce era să aibă o criză de isterie, crezînd că Dmitri Feodorovici venise din nou (deși îl văzuse ceva mai înainte plecînd cu trăsura); căci cine altul decît dînsul — își zicea ea — ar fi avut curajul să bată cu atîta furie? Ieși, deci, repede în curte să ațîină calea portarului, care se trezise din somn și tocmai se îndrepta spre poartă, rugîndu-l din suflet să nu lase pe nimeni înăuntru. Acesta însă după ce-l interogă pe Perhotin, aflînd cine este și că dorește cu tot dinadinsul să stea de vorbă cu Fedosia Markovna într-o chestiune extrem de importantă, se hotărî să-i deschidă. Piotr Ilici fu condus în bucătărie, dar Fedosia Markovna, „ca să fie mai liniștită“, ținu neapărat să rămînă cu ei și portarul. De la primele cuvinte, Perhotin află un lucru esențial și anume că Dmitri Feodorovici, plecînd val-vîrtej s-o caute pe Grușenka, luase de pe masă pisălogul, ca mai tîrziu să se întoarcă fără el și cu mîinile pline de sînge: „Uite, așa picura sîngele de pe ele, pic, pic, tot mereu!“ ex-

clamă Fenia, care inventase pe loc amănuntul acesta cu imaginația ei tulburată, fiind absolut convinsă că așa fusese într-adevăr. Piotr Ilici îl văzuse și el plin de sânge, deși nu ținea minte să-i fi picurat ceva de pe mâini, ba chiar îi turnase să se spele. De altfel, nici nu interesa prea mult dacă sângele avusese sau nu timp să se zvînte, important în primul rînd, era de știut unde plecase, așa năprasnic, Dmitri Feodorovici înarmat cu pisălogul sau ce dovezi certe existau că s-ar fi dus întins acasă la Feodor Pavlovici, ca să se poată trage concluzii categorice în această privință. Piotr Ilici stăruia cu deosebire asupra acestui punct și, cu toate că pînă la urmă nu reuși să stabilească nimic precis, rămase aproape convins totuși că cel în cauză n-avea unde să alerge așa decît acasă la taică-său și că, prin urmare, acolo se întîmplase cu siguranță *ceva*. „Cînd s-a întors înapoi, adăugă Fenia înfiorată, și i-am spus tot, țin minte că l-am întrebat : «Dmitri Feodorovici, conașule, de ce ești murdar de sânge pe mâini ?»“, la care el i-ar fi răspuns că era sânge de om, mărturisindu-i că omorîse pe cineva. „Mi-a spus cu gura dumnealui, mi-a mărturisit chiar dînsul, și se vedea că tare se căiește ; pe urmă a sărit deodată în sus și s-a năpustit pe ușă afară ca un nebun. Am stat locului și m-am gîndit : unde o fi fugind așa ? Să știi că se duce la Mokroe s-o răpună pe conîta. Atunci am alergat după dînsul să-l rog să nu-i facă nimic, mă gîndeam să-l caut acasă, dar cînd să trec prin dreptul băcaniei lui Plotnikov, ce să vezi, dumnealui tocmai se pregătea să se urce în trăsură ; era curat pe mâini, pesemne că se spălase.“ (Fenia remarcase imediat amănuntul acesta și-l reținuse.) Bătrîna, bunica Feniei, întări pe cît se pricepu spusele fetei. Piotr Ilici le mai întrebă una-alta și plecă, în cele din urmă, mai răscolit sufletește și mai alarmat decît la venire.

Lucrul cel mai simplu pe cît se părea și mai la îndemîină ar fi fost probabil să se ducă imediat acasă la Feodor Pavlovici, să vadă dacă nu se întîmplase ceva, iar în cazul cînd bănuielile lui ar fi fost întemeiate, să se intereseze cum și ce fel și, abia după ce s-ar fi edificat pe deplin, să meargă să-l avertizeze pe ispravnic. Oricum, era hotărît să-i dea de știre. Afară însă era întuneric beznă, iar poarta caselor lui Feodor Pavlovici solidă de tot, și ar fi însemnat să bată iarăși cu toată puterea și să facă tărăboi. Pe de altă parte, nu era în relații cu Feodor Pavlovici pe care îl cunoștea prea puțin și, atunci, care ar fi fost

urmarea ? Să zicem c-ar fi bătut, așadar, la poartă și i s-ar fi deschis : dacă nu se întâmplase nimic ? A doua zi, Feodor Pavlovici, cum îi plăcea lui să-și bată joc de toată lumea, ar fi dat zvon în tot orașul că un oarecare funcționar, anume Perhotin, îl sculase în toiul nopții să se intereseze dacă nu cumva fusese ucis ! Ce scandal ar fi fost ! Iar Piotr Ilici se temea de scandal mai presus de orice pe lume. Totuși, sentimentul care pusese stăpânire pe el era atât de puternic, încât după ce bătut din picior și-și adresă sie-și cele mai aprige insulte, o porni ca din pușcă, dar nu spre Feodor Pavlovici, cum se gândise la început, ci acasă la doamna Hohlakova, s-o întrebe dacă într-adevăr la cutare oră îi pusese în mână trei mii de ruble lui Dimitri Feodorovici. În cazul când răspunsul ar fi fost negativ, era ferm hotărât să se ducă imediat la ispravnic, fără să mai treacă pe la Feodor Pavlovici ; dacă însă primea o confirmare, nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să meargă și el să se odihnească, lăsând orice fel de investigații pentru a doua zi. Fi-rește că ideea de a se înființa așa, tam-nesam, pe la unsprezece noaptea, acasă la o cucoană din lumea mare, pe care nici măcar n-o cunoștea personal, obligînd-o poate să se scoale din pat ca să-i pună o întrebare cel puțin bizară, era în măsură să provoace mai degrabă un scandal decât dacă s-ar fi dus la Feodor Pavlovici. Dar așa se întâmplă de obicei în asemenea cazuri cu oamenii cei mai prudenți și mai flegmatici din lume. Iar în împrejurarea de față, Piotr Ilici numai flegmatic nu se poate spune că era ! Și pînă la sfîrșitul vieții n-avea să mai uite neastîmpărul ce se încuibase cu asemenea covîrșitoare forță în sufletul lui, pentru a se transforma, în cele din urmă, într-un adevărat supliciu, silindu-l să acționeze — împotriva voinței sale. Bineînțeles că pe drum își făcu cele mai aspre imputări pentru că se hotărîse să se ducă totuși la numita doamnă, dar de zece ori în șir poate își spusese pînă atunci, scîrșnind din dinți, „am să merg pînă în pînzele albe“, și se ținu de cuvînt.

Cînd ajunse la Hohlakova era ora unsprezece punct. Portarul îi deschise fără să stea prea mult pe gînduri, dar la întrebarea lui, dacă doamna doarme ori nu, singurul lucru pe care putu să-l spună fu acela că de obicei cucoana era culcată la ora asta. „Duceți-vă, oricum, sus și spuneți să vă anunțe, și dacă o vrea să vă primească — bine, dacă nu — nu.“ Piotr Ilici urcă scara, dar de astă dată avu de întîmpinat unele difi-

cultăți. Lacheul refuză categoric să-l anunțe, acceptînd să cheme în schimb camerista. Piotr Ilici o rugă politicos, dar stăruitor s-o înștiințeze pe conîta că Perhotin, un funcționar din localitate, voia neapărat să-i vorbească într-o chestiune extrem de gravă și că în nici un caz nu și-ar fi permis s-o deranjeze, cerîndu-i o întrevvedere, dacă n-ar fi fost la mijloc o treabă atît de urgentă. „Dar să-i spui exact așa cum te-am rugat“, insistă Piotr Ilici. Fata plecă, iar el rămase în vestibul să aștepte. Doamna Hohlakova nu se culcase încă, deși se retrăsese la dînsa în iatac. Era grozav de enervată în urma convorbirii cu Mitea și presimțea că și-n noaptea aceea va avea de pătimit din pricina migrenei care o chinuia cu regularitate în asemenea cazuri. Ascultă surprinsă cererea pe care i-o înfățișă camerista, poruncindu-i iritată să-i răspundă solicitatorului că nu poate să-l primească, deși vizita neașteptată a unui „funcționar din localitate“, pe care nici măcar nu-l cunoștea, avu darul de a stîrni curiozitatea ei femeiască. Piotr Ilici se încapățîină ca un cățr, stăruind să fie anunțat din nou și rugînd-o pe cameristă să-i comunice doamnei „exact așa, cuvînt cu cuvînt“, că venise „într-o chestiune extrem de gravă, și dacă nici de astă dată nu vrea să-l primească, s-ar putea să regrete mai tîrziu“. „Parcă m-aș fi aruncat din vîrful unui munte“, povestea el mai tîrziu. Fata îl măsură uimită din cap pînă în picioare și se duse să-l anunțe pentru a doua oară. Doamna Hohlakova, la fel de uimită și dînsa, stătu o clipă în cumpănă, apoi întrebă cum arată vizitatorul și află că era un om „tînar, bine îmbrăcat și politicos“. În treacăt fie zis, Piotr Ilici era destul de chipeș ca înfățișare, lucru pe care, de altfel, îl știa prea bine. Doamna Hohlakova se hotărî, în sfîrșit, să-l primească. Și așa cum era, cu rochia de casă pe ea și-n papuci, își aruncă pe umeri un șal negru. „Funcționarul“ fu rugat să poștească în salonul în care cu cîteva ceasuri mai înainte discutasese cu Mitea. Stăpîna casei îl întîmpină cu un aer sever și mirat și, fără să catadicsească măcar să-i ofere un scaun, îl întrebă din capul locului ce dorește.

— Doamnă, iertați-mă dac-am îndrăznit să vă tulbur, dar e vorba de o cunoștință comună : Dmitri Feodorovici Karamazov, începu el.

Dar nici nu apucă bine să-i pronunțe numele și pe chipul gazdei se zugrăvi o mînie indescritibilă. Fără să-l mai lase

să adauge un singur cuvînt, doamna Hohlakova îl luă la trei păzește, furioasă, cu o voce pițigăiată :

— Cît mai aveți de gînd să mă chinuiți cu individul ăsta odios ? strigă ea scoasă din fire. Cum v-ați permis, stimat domn, să deranjați la ora asta, în sînul familiei, pe o doamnă pe care nici măcar n-o cunoașteți... ca să-i vorbiți despre o persoană care, nu mai departe decît acum trei ore, a dat aici buzna să mă omoare, a bătut din picior și pe urmă a ieșit așa cum nimeni n-ar avea obrazul să iasă dintr-o casă onorabilă... Să știți c-am să mă plîng șefilor dumneavoastră, nu încape nici o scuză aici, vă rog să părăsiți imediat casa... Chiar acum să plecați, în definitiv sînt și eu mamă... și...

— Să vă omoare ! Cum, și pe dumneavoastră a vrut să vă omoare ?

— Vai de mine ! A și omorît pe cineva ? întrebă doamna Hohlakova alarmată.

— Binevoiți, doamnă, să ascultați ceea ce vreau să vă spun și am să vă lămuresc în două cuvinte, răspunse apăsător Perhotin. Azi, pe la cinci după-amiază, domnul Karamazov a venit la mine să-mi ceară împrumut prietenește zece ruble și știu precis că la ora aceea n-avea nici o lețcaie în buzunar. În aceeași seară, pe la nouă, a trecut din nou pe la mine, cu un teanc de bani în mînă, numai hîrtii de cîte o sută, cred că avea vreo două sau trei mii de ruble în total. Era plin de sînge pe mîini și pe față și nu părea în toate mințile. L-am întrebat de unde luase atîția bani. Mi-a răspuns că-i primise cu cîteva minute mai înainte de la domnia-voastră, zicea că l-ați fi împrumutat cu trei mii de ruble ca să se angajeze la minele de aur...

O emoție extraordinară, aproape anormală, se oglindi pe chipul doamnei Hohlakova.

— Doamne-Dumnezeule ! Să știți că l-a asasinat pe taică-său, bietul bătrîn ! strigă ea, fluturîndu-și mîinile. Nu i-am dat nimic, nici un ban ! Vai de mine, repede, repede, domnule !... Nu-mi mai spuneți nimic ! Dați fuga de-l scăpați pe bătrîn ! Duceți-vă într-un suflet acasă la taică-său !

— Dacă-mi permiteți, doamnă, prin urmare, n-a luat nici un ban de la dumneavoastră ? Țineți minte precis că nu i-ați dat nimic ?

— Nimic ! Absolut nimic ! N-am vrut să-i dau pentru că n-a știut să prețuiască așa cum se cuvine bunătatea mea. A

bătut din picior și a plecat furios. Ba, la un moment dat, s-a și repezit la mine, norocul meu a fost că m-am ferit la timp !... Nu vă mai spun — n-are nici un rost să mă ascund de dumneavoastră — că m-a scuipat în obraz, dacă vă puteți închipui una ca asta ! Dar de ce stăm în picioare ? Vai de mine, luați loc, vă rog... Mă scuzați că vă... Sau nu, mai bine duceți-vă repede acolo, poate că reușiți să-l scăpați pe bietul bătrîn de la moarte, prea ar fi îngrozitor !

— Și dac-o fi apucat să-l omoare ?

— Vai, Doamne, așa este ! Ce-i de făcut atunci ? Ce credeți dumneavoastră că am putea să facem ?

Îi sili, vrînd-nevrînd, să ia loc și se așeză în fața lui. Piotr Ilici îi povesti cît mai laconic cu putință, dar destul de amănunțit, tot ceea ce se întîmplase, mai bine zis, lucrurile pe care le văzuse cu ochii lui, pomenindu-i, între altele, și despre vizita pe care o făcuse Feniei, ca și despre destăinuirile ei în legătură cu pisălogul. Detaliile aflate din gura lui avură un efect zguduitoare asupra doamnei care și așa era destul de tulburată și care, tot timpul cît ținu istorisirea, mai la fiecare cuvînt, dădea cîte un țipăt de spaimă și-și acoperea ochii cu mîna...

— Închipuiți-vă, am presimțit c-o să se întîmple așa ! Am eu un dar în privința asta : de cîte ori îmi spune inima c-o să se întîmple un lucru, să știți că se întîmplă neapărat ! De atîtea ori m-am uitat la individul ăsta fioros și m-am gîndit în sinea mea : „Pînă la urmă sînt sigură că de mîna lui o să mor !” Și așa s-a și întîmplat... Chiar dacă n-a fost scris să-i cad victimă eu, ci taică-său, sărmanul ! Se vede că Dumnezeu a vrut să mă ocrotească ! Și pe urmă mai e încă ceva : cred că i s-a făcut rușine fiindcă eu, cu mîna mea și chair aici în odaia asta, îi atîrnasem de gît puțin mai înainte o iconiță a mucenicei Varvara, o am chiar de acolo unde se află moaștele sfintei... Doamne, cînd mă gîndesc c-am fost la un pas de moarte ! Ședeam așa lîngă el și numai ce-l văd deodată întinzînd gîtul spre mine ! Știți, Piotr Ilici (ah, iertați-mă, dar parc-ați spus că vă numiți așa...) eu, de fapt, nu cred în minuni, dar povestea asta cu iconița și minunea care s-a întîmplat cu mine, zău, m-au cutremurat pur și simplu și acum iarăși sînt gata să cred în orice ! Ați auzit probabil de părintele Zosima... Vai de mine, nici nu mai știu ce vorbesc... Închipuiți-vă : m-a scuipat în obraz, deși avea iconița aceea

la gît !... Atîta tot, a scuiat, cu toate că putea să mă şi omoare şi... şi uite unde i s-a năzărit să se ducă ! Şi acum ce-i de făcut, ce credeţi c-ar trebui să facem ?

Piotr Ilici se sculă, declarîndu-i că o să meargă imediat la ispravnic să-i povestească totul din fir-a-păr, iar dînsul să procedeze cum o socoti de cuviinţă.

— Ah, ce om ! Admirabil, într-adevăr, admirabil ! Îl cunosc foarte bine pe Mihail Makarovici. Duceţi-vă negreşit la dînsul. Vai, Piotr Ilici, ce bine v-aţi gîndit, iată ce înseamnă să ai prezenţă de spirit ! Mie niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte aşa ceva ! Zău dac-aş fi ştiut cum să mă descurc într-o împrejurare ca asta !

— Mai ales că şi eu sînt bun prieten cu ispravnicul, ţinu să adauge Piotr Ilici. Rămăsese în picioare, abia aşteptînd să scape odată de cuconiţa aceasta atît de exuberantă, care nu tăcea din gură o clipă, neîngăduindu-i să-şi ia rămas bun şi să plece.

— Ştiţi, cripeea ea într-una, să treceţi neapărat pe la mine, să-mi spuneţi şi mie ce-aţi mai auzit acolo... dacă s-a descoperit ceva... şi ce au de gînd să facă cu el acum, ce pedeapsă vor să-i dea... La noi nu există pedeapsa cu moartea, nu-i aşa ? Veniţi negreşit, fie şi la trei noaptea sau la patru, ba chiar şi la patru jumătate... Daţi ordin să mă scoale, să mă zgîlţie bine dacă s-ar întîmpla să nu mă trezesc... O, Doamne, dar ce, parc-am să pot închide ochii ?! Nu vreţi să vă însoţesc ?

— Nnnu, cred că nu e nevoie... dar poate că n-ar strica să confirmaţi în scris — două-trei rînduri numai, nu trebuie mai mult — că nu i-aţi dat nici un ban... mai ştii cum se întorc lucrurile...

— Sigur că da, nici vorbă ! (Fericită, doamna Hohlakova se şi repezi la birou.) Vă mărturisesc că sînt impresionată de prezenţa dumneavoastră de spirit, sînt pur şi simplu uluită, mai rar mi-a fost dat să văd un om care să se descurce atît de uşor într-un caz atît de complicat !... Serviciul dumneavoastră e chiar aici, în oraş ? Ce plăcere !

Vorbînd mereu, scrise la repezeală pe o jumătate de coală cu litere de-o şchioapă :

„Declar că în viaţa mea nu i-am împrumutat nefericitului Dmitri Feodorovici (pentru că e într-adevăr nefericit, sărma-

nul de el !) suma de trei mii de ruble. Nici azi și nici mai înainte nu i-am dat vreun ban ! Jur pe tot ce am mai sfânt pe lume !

Hohlakova“

Apoi se întoarce către Piotr Ilici :

— Poftim declarația ! Duceți-vă, poate că izbutiți să-l salvați. Este într-adevăr un act de bravură din partea dumneavoastră ! și, făcînd de trei ori semnul crucii asupra lui, se grăbi să-l conducă pînă în vestibul. Nici nu știu cum să vă mulțumesc ! Nu vă puteți închipui cît de recunoscătoare vă sînt că v-ați gîndit înainte de toate la mine ! Cum se face că nu ne-am întîlnit pînă azi ? Casa mea vă e deschisă oricînd de aici înainte, mi-ar face o deosebită plăcere să mai poftiți. Grozav de bine îmi pare că aveți un post aici în oraș... O persoană atît de corectă, cu atîta prezență de spirit... Probabil că sînteți foarte apreciat la serviciu de șefii dumneavoastră, în sfîrșit, vreau să spun că nu se poate să nu-și dea seama ce fel de om sînteți și, în ce mă privește, vă rog să mă credeți, c-am să fac tot ce-mi stă în putință... O, iubesc grozav de mult tineretul ! Pur și simplu sînt îndrăgostită de el... Tineretul e temelia țării, în el își pune toată speranța Rusia noastră care-i atît de nenorocită în momentul de față... O, duceți-vă, duceți-vă !..

Piotr Ilici o luă imediat la picior, altminteri cu siguranță că nu l-ar mai fi lăsat niciodată să plece. Și totuși, doamna Hohlakova îi făcuse o impresie cît se poate de agreabilă, izbutind să atenueze întrucîtva neliniștea de care era stăpînit la gîndul că se vîrîse cu bună știre într-o poveste atît de urîță. De, fiecare om cu gusturile lui... „Nu pare de loc bătrînă, se gîndi el plăcut surprins, dimpotrivă, îmi vine să cred mai curînd c-am stat de vorbă cu fie-sa.“

La rîndul său, doamna Hohlakova fusese pur și simplu fermecată de tînărul funcționar. „Atîta iscusință la un om de vîrsta lui, în ziua de azi ! Ce discernămint, ce maniere și ce figură simpatică ! Să mai spună cineva că tineretul nostru nu e bun de nimic, poftim un exemplu !“ ș.a.m.d. Uitase cu desăvîrșire de „cumplita nenorocire“, și numai după ce se întinse în pat își aduse aminte că fusese doar „la un pas de moarte“. „Vai, e îngrozitor !“ suspină ea, ceea ce n-o împie-

dică să adoarmă de îndată ce închise ochii, cufundându-se în cel mai adânc și mai dulce somn.

Trebuie să vă spun că n-aș fi insistat atît asupra unor amănunte episodice și de minimă importanță dacă această înțîlnire cu totul extravagantă dintre junele funcționar și o văduvioară încă în floarea vîrstei n-ar fi avut ulterior o influență covîrșitoare asupra carierei unui om atît de ordonat și corect ca tînărul nostru, fapt care mai constituie încă și astăzi un prilej de uimire în orașul nostru și despre care vom mai avea poate cîte ceva de spus după ce vom fi încheiat vas-tul roman al fraților Karamazov.

II

HAITAȘII

Ispravnicul nostru Mihail Makarovici Makarov, locotenent-colonel în rezervă, numit ulterior consilier de curte, era văduv și cunoscut de toată lumea ca o persoană de treabă. Deși se stabilise numai de trei ani la noi în oraș, reușise să cîștige simpatiile tuturor cu atît mai mult cu cît se dovedise a fi „om de lume“. Casa lui era veșnic plină de oaspeți, ba s-ar fi spus chiar că nu putea să trăiască fără ei. Nu era zi în care să nu aibă doi-trei musafiri la masă sau dacă nu, măcar unul singur, altminteri nu i-ar fi tihnit mîncarea. Dădea uneori ospete cu o mulțime de invitați sub cele mai diverse și mai neașteptate pretexte. La drept vorbind, ospetele nu excelau prin cine știe ce specialități culinare, în schimb, masa era îmbelșugată, plăcintele — o bunătate, iar băuturile, fără a fi prea alese, compensau calitatea lor mediocră prin cantitate. Odaia de la intrare fusese amenajată ca sală de biliard cu tot dichisul respectiv, vreau să spun cu o serie de gravuri în rame negre pe pereți, înfățișînd cai de curse, ornamentul de rigoare, precum se știe, al sălilor de biliard din oricare casă de holtei. Seară de seară se jucau cărți, în cel mai rău caz la o singură masă, dacă nu la mai multe. De multe ori însă

se aduna la el toată protipendada oraşului şi atunci veneau şi mamele cu fete de măritat, pe care le scoteau la dans. Văduv, Mihail Makarovici locuia împreună cu fiica lui, văduvă şi ea de ani de zile, şi cu cele două nepoate. Fetele — domnişoare mari — terminaseră şcoala şi, cum erau destul de nostime şi pline de viaţă, deşi toată lumea ştia că n-au nici un fel de zestre, reuşiseră totuşi să atragă în casa bunicului tineretul dornic de petreceri. În ceea ce priveşte serviciul, Mihail Makarovici nu era cine ştie ce capacitate, dar se achita de îndatoririle lui ca oricare altul. Ca să spunem însă adevărul adevărat, în realitate, ispravnicul era un om destul de incult şi cam încurcă-lume, care nu prea ştia bine unde încetează atribuţiile lui. Erau anumite reforme ale stăpînirii care n-aş putea spune că l-ar fi derutat, dar pe care, în orice caz, le înţelegea greşit şi nu pentru că ar fi fost incapabil să le priceapă cum trebuie, ci fiindcă era indolent şi nu-şi dădea osteneala să pătrundă adevăratul lor sens. „Sufletul meu e mai curînd de ostaş decît de civil“, mărturisea el însuşi. Nici măcar despre elementele de bază ale reformei agrare nu reuşise să-şi facă o idee prea clară, sporindu-şi an de an cunoştinţele, ca să zic aşa, mai mult fără să vrea, prin activitatea sa practică; cu toate astea, era şi el moşier. Piotr Ilici era convins deci c-o să-l găsească pe ispravnic înconjurat ca de obicei de musafiri, deşi nu ştia cine anume ar putea să fie. Întîmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea, printre cei veniţi să joace cărţi, să se fi aflat şi procurorul împreună cu tînărul medic al zemstvei, Varvinski, proaspăt sosit de la Petersburg, unul din cei mai străluciţi absolvenţi ai Academiei noastre de ştiinţe medicale. Procurorul, sau, mai bine zis, substitutul de procuror, Ippolit Kirillovici, căruia totuşi cetăţenii noştri îi spuneau procuror, era un om mai deosebit, încă tînăr — nu avea mai mult de treizeci şi cinci de ani — din păcate însă predispus la ftizie, căsătorit cu o cucoană foarte corpulentă şi fără copii. Ambiţios din fire şi irascibil, deşi, altminteri, cu o inteligenţă destul de ascuţită şi, pe cît se părea, chiar bun la suflet. Din nefericire pentru el însă avea o părere mult prea bună despre sine în comparaţie cu calităţile reale pe care i le hărăzise natura, de aceea părea veşnic nemulţumit. Părea să aibă, de altfel, unele aspiraţii mai înalte, şi anumite înclinaţii artis-

tice. Bunăoară, se pretindea un iscusit psiholog și un profund cunoscător al sufletului omenesc, atribuindu-și nu știu ce dar personal care-l ajută să recunoască de la prima ochire criminalul și să descopere crima. De aceea se plîngea că șefii lui ierarhici nu știu să-i aprecieze cum trebuie meritele, nedreptățindu-l și asta numai din pricină că, susținea el, avea dușmani în sferele înalte. Ba chiar, în clipele de amărăciune, amenința c-o să se facă avocat și o să pledeze în procese penale. Cazul neprevăzut, întâmplat în familia Karamazov, paricidul recent descoperit, îl trezi brusc din amorțeală : „Crima asta cu siguranță c-o să facă mare vîlvă în toată țara“, zicea el. Dar fiecare lucru la timpul său.

În odaia vecină mai era cineva care le ținea de urît domnișoarelor : tînărul nostru judecător de instrucție, Nikolai Parfenovici Neliudov, sosit numai de două luni de la Petersburg. Faptul că toate persoanele pomenite mai sus se aflau adunate ca la comandă „în seara crimei“ acasă la reprezentantul puterii executive, fusese privit mai apoi ca o coincidență într-adevăr uluitoare, prilejuind o mulțime de comentarii. Și totuși, lucrurile se petrecuseră în modul cel mai simplu și mai firesc : bunăoară, Ippolit Kirillovici, a cărui soție avea de două zile o durere cumplită de dinți, fugise de acasă numai ca să scape de văicărelile ei ; medicul, dat fiind temperamentul său, nu putea să-și petreacă seara decît la o masă de joc, iar Nikolai Parfenici Neliudov își pusese în gînd cu trei zile înainte să meargă în seara aceea la Mihail Makarovici. Plănuise să vină așa, ca din întâmplare, pentru a-i juca o festă nepoatei mai mari a ispravnicului, Olga Mihailovna, a cărei aniversare pica tocmai în ziua aceea, dînd astfel în vileag cu perfidie că-i cunoștea secretul și tachinînd-o că ținuse anume ascuns lucrul acesta ca să nu fie obligată să invite la bal tot orașul. Se gîndea chiar cu un fel de voluptate ce bine au să se distreze cu toții, cum au să se facă tot felul de aluzii la vîrsta domnișoarei și cum, la rîndul său, are s-o necăjească, spunîndu-i că se teme probabil să mărturisească anii pe care-i are și amenințînd-o că a doua zi va divulga tuturor taina etc., etc. Băiat drăguț, Neliudov era un mare „ștrengar“, cum îl poreclise cuconetul de la noi din oraș și, pe cît se părea, dumealui nu era de loc supărat că i se spunea așa. De familie

bună, făcînd parte din înalta societate, judecătorul de instrucție era un tînăr binecrescut, însuflețit de sentimente frumoase și, cu toate că îi plăcea să chefuiască, rămăsese destul de candid în fond și de o politețe ireproșabilă. Mic de stat, firav și delicat de felul lui, purta de obicei niște inele mari pe degetele fine și albe. În exercițiul funcțiunii, devenea dintr-o dată teribil de grav și știa să-și respecte cu sfințenie îndatoririle pentru care avea un adevărat cult. De altminteri, în cursul interogatoriului, se pricepea ca nimeni altul să-i încuie pe criminalii și infractorii din rîndurile oamenilor simpli, inspirîndu-le dacă nu respectul față de persoana lui, în orice caz un fel de stupeoare.

Intrînd în casa ispravnicului, Piotr Ilici rămase perplex constatînd că onorata societate era la curent cu cele întîmplate. Toată lumea se ridicase de la mesele de joc și discuta cu aprindere cazul. Pînă și Nikolai Parfenovici, care le părăsise pe domnișoare, avea un aer bătaios. Piotr Ilici fu întîmpinat încă din prag de vestea formidabilă că bătrînul Feodor Pavlovici fusese într-adevăr asasinat în seara aceea, acasă la el, asasinat și jefuit. Treaba asta o aflaseră puțin mai înainte de sosirea lui și iată cum.

Marfa Ignatievna, soția lui Grigori, omul pe care Dmitri Feodorovici îl culcase la pămînt la picioarele gardului, dormea dusă la ea în pat și ar mai fi putut să doarmă pînă a doua zi dimineată dacă la un moment dat nu s-ar fi trezit brusc din somn ; o trezise probabil urletul înfiorător al lui Smerdeakov, care zăcea fără cunoștință, doborît de o criză de epilepsie, în odaia alăturată. Totdeauna Marfa Ignatievna aștepta cu inima pierită urletul acesta, care anunța cu regularitate izbucnirea unui nou acces și care toată viața o băgase în sperieți. Nici acum încă nu reușise să se obișnuiască cu el. Bătrîna sări buimacă din pat și intră buzna în camera învecinată. Cum înăuntru era întuneric beznă, nu putu să-și dea seama decît că bolnavul horcăia, zbuciumîndu-se îngrozitor în așternut. Marfa Ignatievna începu să țipe speriată și să-și strige bărbatul, dar își aminti deodată că în momentul cînd se sculase din somn nu era nimeni în pat lîngă ea. Se întoarse repede înapoi și începu să bîjbîie cu mîna în culcuș, ca să constate că într-adevăr patul era gol. Prin urmare, bătrînul

ieșise afară, dar unde putea să zăbovească atît ? Marfa Ignatievna alergă în cerdac și începu să-l cheme cu jumătate de glas. Nu primi, firește, nici un răspuns, dar în tăcerea adîncă a nopții i se păru că aude niște gemete în grădină. Ciuli urechea : de astă dată gemetele se deslușiră mai bine : nu mai încăpea nici o îndoială că veneau din livadă. „Doamne ! se gîndi ea năucă, parcă ar fi Lizaveta Smerdeașciaia, atunci noaptea !” Coborî cu inima strînsă treptele și descoperi îndată că poarta dinspre grădină era deschisă. „O fi acolo, bietul om”, își spuse ea, îndrăpîndu-se spre poartă. Auzi lămurit glasul lui Grigori rostindu-i numele : „Marfa, Marfa !” Era atît de slab, de stins, încît o trecu un fior. „Doamne, apără-ne și păzește-ne !” șopti bătrîna și se repezi în direcția de unde venea chemarea. Și așa dădu peste Grigori. Nu-l găsi însă în locul unde fusese răzbit de lovitură, ci mai încolo, la vreo douăzeci de pași de gard. Reconstituindu-se mai apoi faptele, se stabili că, venindu-și în fire, Grigori încercase să se tîrască spre casă, dar că pe drum își pierduse de cîteva ori cunoștința. Marfa Ignatievna văzu numaidecît că era scăldat în sînge și începu să țipe ca din gură de șarpe. Grigori îngăimă încet, abia auzit : „L-a omorît... l-a omorît pe taică-său... ce țipi așa, proasto ?... Dă fuga... cheamă...” Dar Marfa Ignatievna nu se putea liniști de loc, urla într-una ; observînd însă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă și că înăuntru ardea lumina, alergă într-acolo, strigîndu-l de zor pe Feodor Pavlovici. Cum însă nu se gîndea nimeni să-i răspundă, își aruncă ochii pe geam și în aceeași clipă i se înfățișă o priveliște și mai cumplită : boierul zăcea nemișcat pe podele, cu fața în sus. Halatul de culoare deschisă și cămașa albă erau năclăite de sînge la piept. Lumînarea de pe masă lumina din plin pata de sînge și chipul mortului. Înnebunită de groază, femeia se trase repede îndărăt de la fereastră și o rupse la fugă, străbătînd într-un suflet grădina, țîșni afară pe poartă și alergă, cît o țineau picioarele, alături, la Maria Kondratievna. Cele două vecine, mama și fiica, dormeau duse, dar urletele înspăimîntate și ploaia de pumni în oblon le treziră din somn și într-o clipă ieșiră amîndouă la fereastră. Tipînd în gura mare și jelindu-se, Marfa Ignatievna le povesti nenorocirea întîmplată într-o învălmășeală de cuvinte

fără șir, din care totuși femeile reușiră să priceapă esențialul, și le ceru ajutor. În noaptea aceea, Foma, vagabondul, rămăsese întâmplător să doarmă la ele acasă. Îl sculară și pe el și cîteștrei alergară la locul crimei. Pe drum, Maria Kondratievna își aduse aminte că pe la orele nouă seara auzise un răcnet înfiorător care răscolise împrejurimile și care părea să vină din grădina lui Feodor Pavlovici — probabil că asta se întâmplase în momentul cînd, agățîndu-se de piciorul lui Dmitri Feodorovici care încălecase zăplazul, bătrînul Grigori îi strigase : „Ucigașule !“ „Am auzit așa, deodată, un țipăt, și pe urmă nimic“, povestea din fugă Maria Kondratievna. Ajungînd în locul unde zăcea Grigori, cele două vecine împreună cu Foma îl transportară pe rănit în bojdeuca din curte. Aprinzînd lumina, văzură că Smerdeakov încă se mai zbătea la el în odaie, cu spume la gură și cu ochii încrucișați. Îl spălară la cap pe Grigori cu apă și oțet și cînd, în sfîrșit, își veni în fire, prima lui grijă fu să întrebă dacă „l-a răpus cumva pe boier“. Vecinele, însoțite de Foma, se duseră atunci să vadă ce-i cu boierul, dar cînd intrară în grădină descoperiră că nu numai fereastra, dar și ușa era larg deschisă, cu toate că în fiecare seară Feodor Pavlovici se fereca în casă cu strășnicie, ba chiar în ultima săptămînă nu-i permitea nici măcar lui Grigori să-i bată la ușă. Văzînd-o așa dată de perete, nici femeile și nici Foma nu îndrăzniră să treacă pragul de teamă „să nu pățească cine știe ce pe urmă“. Cîteștrei făcură deci calea întoarsă ; Grigori îi puse pe loc să dea fuga îndată acasă la ispravnic. Maria Kondratievna plecă numaidecît și ridică toată lumea în picioare. Sosise doar cu cinci minute înaintea lui Piotr Ilici, așa încît acesta nu mai trebui să se ostenească a înfățișa ipotezele și deducțiile personale, devenind din capul locului un martor ocular, a cărui depoziție confirma bănuielile îndreptate împotriva presupusului criminal. (De fapt, pînă în momentul acela, în adîncul sufletului său Piotr Ilici încă mai șovăise să creadă în veracitatea acestei supoziții.)

Se deciseră să treacă imediat la acțiune. Ajutorul prîstavului fu imediat trimis să aducă patru martori și autoritățile pătrunseră astfel în locuința lui Feodor Pavlovici și începură instruirea cazului, îndeplinind toate formalitățile cerute de lege și pe care cred că n-ar avea nici un rost să le mai descriu acum. Se procedă, așadar, pe loc la o primă an-

chetă. Medicul zemstvei, de curînd venit în oraș, un om inimos din fire, ținu neapărat, aproape că se rugă să meargă și el cu ispravnicul, procurorul și judecătorul de instrucție. În rezumat : se constată că Feodor Pavlovici, al cărui cadavru îl găsiră la el în iatac, avea capul spart — cu ce ? — probabil cu aceeași armă de care se slujise mai apoi făptașul ca să-l doboare pe Grigori. Peste puțin descoperiră și corpul delict, după ce mai întâi îi dădură primele îngrijiri medicale lui Grigori și-i ascutară mărturia. Rănitul povesti destul de coerent, deși cu o voce slabă ce se stingea mai la fiecare cuvînt, toată pătania lui. Înarmați cu un felinar, începură să caute în preajma gardului și aflară numaidecît pisălogul azvîrlit pe potecă, la vedere. În camera lui Feodor Pavlovici, unde se înfăptuise crima, nu se observa nici o dezordine, nimic altceva decît un plic mare, format oficial, din hîrtie groasă, care zăcea pe jos, lîngă pat, după paravan, și pe care scria : „Un cadou de trei mii de ruble pentru îngerașul meu Grușenka, dacă o să vină la mine“, iar dedesubt, adăugat de aceeași mînă : „și pentru pușorul meu drag“. Plicul sigilat, cu peceti mari de ceară, era rupt și n-avea nimic înăuntru : banii dispăruseră. Tot pe jos găsiră și o panglicuță îngustă, roz, cu care probabil fusese legat plicul. Declarațiile lui Piotr Ilici cuprindeau un amănunt care atrăsese în mod deosebit atenția procurorului și a judecătorului de instrucție, și anume faptul că Dmitri Feodorovici ar fi avut intenția să se sinucidă în zorii zilei. Perhotin declarase că, pe cît se părea, hotărîrea lui în această privință era nestrămutată, după cum îi spusese el însuși cu gura lui, mai mult chiar, își încărcase și revolverul și scrisese și un bilet, pe care-l băgase în buzunar etc., etc. Mai apoi, cînd Piotr Ilici, căruia tot nu-i venea să creadă, îl amenințase c-o să-l dea în vileag, Mitea îi răspunsese rînjind : „Numai că n-o să ai cînd“. Prin urmare, trebuiau să se grăbească, să plece fără întîrziere la Mokroe, ca să poată pune mîna pe ucigaș pînă nu apuca să-și zboare creierii. „E clar, e clar !“ repeta surescitat procurorul. „Așa procedează toți fluieră-vînt de-alde ăștia ca el : «Mîine îmi pun capăt zilelor, dar, pînă una-alta, vreau să fac o beție cruntă ?»“ Povestea cu băuturile și mezelicurile cumpărate de Mitea îl ațîță și mai mult : „Vă aduceți aminte de flăcăul acela care l-a omorît pe negustorul Olsufiev ? Știți ce-a făcut după ce l-a

jefuit de o mie cinci sute de ruble ? Tot așa, cu banii în mână, aproape în văzul tuturor, fără să-i treacă măcar prin minte să-i dosească, a întins-o pe loc la frizer, ca după aceea să se ducă la dame.“ Din păcate însă ancheta și percheziția pe care o aveau de făcut la domiciliul lui Feodor Pavlovici, precum și celelalte formalități, îi mai ținură în loc. Toate astea cereau timp, așa că se gândiră să trimită, cu vreo două ore mai înainte, la Mokroe pe Mavriki Mavrikievici Smerțov, zăpaciul, care venise în ajun la oraș să-și încaseze leafa. Îi dădură instrucțiuni precise ca, pînă la sosirea autorităților, să nu facă nici un fel de tîmbălău, ci, mulțumindu-se numai să nu-l scape o clipă din ochi pe „criminal“ și, stînd neconținut la pîndă, să aibă din timp pregătiți martorii necesari, cîțiva polițiști etc. Mavriki Mavrikievici se conformă întru totul ordinelor primite, păstrînd cel mai deplin incognito ; numai lui Trifon Borisîci, pe care îl cunoștea de mult, îi suflă la ureche cîteva cuvinte. Întîmplător, tocmai atunci Mitea se întîlni pe întuneric nas în nas cu hangiul, care ieșise după el să-l caute, și i se păru că jupînul era schimbat la față și-i vorbea mai altfel decît înainte. Totuși, nici Mitea, nici ceilalți mușterii nu băgaseră de seamă că erau spionați. Trifon Borisîci reuși chiar să șterpelească și să pună bine cutia cu pistoale. Oamenii stăpînirii sosiră abia pe la orele cinci dimineața, în zori, cînd, în fața hanului, se opriră două troici în care se aflau ispravnicul, procurorul și judecătorul de instrucție. Doctorul rămăsese acasă la Feodor Pavlovici, ca să poată face, a doua zi de dimineață, autopsia cadavrului, mai ales că îl interesa în cel mai înalt grad starea lui Smerdeakov. „Cazurile astea de epilepsie, în care crizele se țin lanț timp de patruzeci și opt de ore, manifestîndu-se cu o violență neobișnuită, sînt extrem de rare și aparțin științei“, le declarase el surescitat celor care se pregăteau să plece la Mokroe, iar aceștia îl felicitaseră rîzînd pentru descoperirea făcută. Atît procurorul, cît și judecătorul de instrucție reținuseră însă aserțiunea medicului care afirmase cu certitudine că Smerdeakov n-o să mai apuce ziua următoare.

Înceind această lungă digresiune, după părerea mea strict necesară, cred c-ar fi timpul să reluăm firul povestirii de acolo de unde ne-am oprit în capitolul precedent.

*TRECEREA UNUI SUFLET OMENESC
PRIN VĂMILE VĂZDUHULUI.
PRIMUL CALVAR*

Mitea şedea pe scaun, uitîndu-se ca o fiară încolţită la cei de faţă, fără să priceapă nimic. Deodată sări în picioare şi, cu braţele ridicate spre cer, începu să strige :

— Nu sînt vinovat ! Sîngele ăsta nu-l am pe conştiinţă ! Nu, n-am vărsat sîngele tatălui meu !... Am vrut să-l omor, dar nu sînt vinovat ! Nu l-am ucis eu !

Nici nu apucă bine să isprăvească şi Gruşenka ieşi de după perdea şi se aruncă la picioarele ispravnicului.

— Numai eu sînt de vină, numai eu, c-aşa am fost eu blestemată ! ţipă ea sfîşietor, cu lacrimile pe obraji, întinzînd spre el mîinile. Din cauza mea l-a omorît !... Eu l-am chinuit, eu l-am împins în păcat ! Atîta ce l-am canonit şi pe bietul bătrîn, răposatul, din răutate, numai de răul meu a făcut asta ! Numai eu sînt vinovată, întîi şi-ntîi eu, pe mine să cadă păcatul !

— Da, tu eşti criminala ! Tu eşti capul răutăţilor ! Dez-măţato, tîrîtură, totul e numai din vina ta ! răcni ispravnicul, ameninţînd-o cu pumnul, dar fu numaidecît pus la respect cu toată străşnicia.

Procurorul îl luă chiar de braţ.

— Mihail Makarovici, asta-i curată harababură ! izbucni el, sufocîndu-se de indignare. Stingheriţi cercetările... vreţi să stricaţi totul ?...

Nikolai Parfenovici fierbea şi el de necaz :

— Trebuie să se ia măsuri ! Da, să se ia măsuri ! Altfel nu se poate !...

— Judecaţi-ne împreună ! urla ca scoasă din minţi Gruşenka, stînd mai departe în genunchi. Pedepsiţi-ne pe amîndoi, vreau să merg cu el la moarte !

Mitea se aruncă în genunchi lîngă ea şi o cuprinse în braţe.

— Gruşa, viaţa mea, sîngele meu, lumină sfîntă ! Nu ascultaţi ce spune, să nu credeţi nici un cuvînt ! zbieră el. Nu

e cu nimic vinovată, n-a vărsat nici o picătură de sînge, vă jur că-i nevinovată !

În momentul acela, după cîte își amintea, retrăind mai apoi întîmplările, vreo doi-trei indivizi se repeziră să-i despartă, scoțînd-o pe Grușenka din odaie ; cînd se dezmetici în sfîrșit, Mitea se văzu stînd la masă. Alături și în spatele lui străjuiau niște inși cu insigne pe piept. În fața lui, pe canapea, luase loc judecătorul de instrucție, Nikolai Parfenovici, care-l îmbia mereu să bea o gură de apă din paharul de pe masă. „Bea, ca să te mai înviorezi puțin, să vezi c-o să te liniștească, nu te speria, fii calm“, repeta mereu cu aerul cel mai amabil din lume. Mitea povestea mai tîrziu că toată atenția lui în clipele acelea era prinsă de inelele mari de pe degetele judecătorului, dintre care unul cu ametist și altul cu o piatră galbenă, străvezie și foarte strălucitoare. Mult timp după interogatoriu, încă se mai gîndea cu mirare cum fusese posibil ca inelele acelea să exercite o atracție atît de irezistibilă asupra lui, în ceasurile chinuitoare pe care le trăise atunci, încît nu fusese în stare să-și ia ochii de la ele și să le uite ca pe niște obiecte cu totul nepotrivite situației în care se afla. La stînga, în locul unde șezuse mai înainte Maximov, se instalase procurorul, iar la dreapta, locul Grușenkăi era ocupat de un tînăr rumen în obraji, îmbrăcat, chipurile, cu niște straie vînătorești, destul de ponosite, în fața căruia, Dumnezeu știe de unde, apăruseră ca prin farmec o călimară și niște coli de hîrtie. Era grefierul pe care judecătorul de instrucție îl adusese cu el. Ispravnicul stătea la fereastră, în celălalt capăt al odăii, iar lîngă el, tot în dreptul geamului, Kalganov.

— Bea puțină apă ! îl îndemnă blajin, pentru a zecea oară, judecătorul de instrucție.

— Am băut, domnilor, am băut... nu înțeleg... ce mai așteptați : striviți-mă, tăiați-mi capul, hotărîți-mi o dată soarta ! exclamă Mitea, uitîndu-se țintă la judecătorul de instrucție, cu ochii aproape ieșiți din orbite.

— Așadar, dumneata afirmi categoric că nu ești vinovat de moartea tatălui dumitale, Feodor Pavlovici ? întrebă blînd, dar în același timp apăsător Nikolai Parfenovici.

— Nu sînt vinovat ! E adevărat, am vărsat sînge de om, dar nu era sîngele tatălui meu, ci al celui alt bătrîn, sărmanul ! Și-mi pare rău de el, rău îmi pare ! Eu l-am ucis, eu

i-am luat zilele bietului moșneag, eu, cu mîna mea, l-am culcat la pămînt... Dar e îngrozitor totuși să răspunzi pentru o crimă cu alta pe care n-ai săvîrșit-o, o crimă și mai cumplită, dar de care nu sînt vinovat... Îmi aduceți o acuzație zdrobitoare, domnilor, parcă mi-ați fi dat cu o măciucă în cap ! Dar cine, cine l-a omorît pe tata ? Cine a putut să-l omoare, dacă nu eu ? E într-adevăr un mister, o absurditate, ceva neverosimil !...

— Da, asta e întrebarea : cine a putut să-l omoare ?... Începu judecătorul de instrucție, dar procurorul Ippolit Kirilovici (de fapt, substitutul de procuror, e mai comod înșă pentru noi să-l numim așa) îi tăie vorba numaidecît și, schimbînd cu el o privire, zise :

— Nu trebuie să-ți faci sînge rău din pricina bătrînului Grigori Vasiliev. Sluga dumneavoastră trăiește, și-a venit în simțiri, deși l-ai lovit destul de rău — după cum ne-a declarat el, lucru pe care chiar dumneata l-ai recunoscut adineauri — și este în afară de orice pericol, cel puțin așa ne-a asigurat doctorul.

— Grigori trăiește ? Sînteți sigur, n-a murit va să zică ? ! exclamă Mitea dînd din mîini. Se luminează deodată la față. Mulțumescu-ți ție, Doamne, că mi-ai ascultat ruga și ai săvîrșit această minune fără seamăn pentru mine, păcătosul și netrebnicul !... Da, da, mi-ai ascultat ruga fiindcă toată noaptea m-am rugat !... Și Mitea se închină de trei ori. Simțea ca un nod în gît.

— Mai mult chiar, de la el, adică de la numitul Grigori, deținem cele mai prețioase declarații în legătură cu dumneata... Încercă să continue procurorul, dar Mitea sări brusc în picioare...

— O clipă, domnilor, numai o clipă, vă rog ! Mă duc la dînsa...

— A, nu, dă-mi voie ! Acum nu se poate ! Imposibil ! strigă cu o voce stridentă Nikolai Parfenovici, ridicîndu-se la rîndul său.

Gealații cu insigne pe piept îl siliră pe Mitea să se așeze la loc...

— Îmi pare rău, domnilor ! N-aș fi lipsit decît un moment... voiam numai să-i spun că sîngele ăsta, care mi-a apăsător toată noaptea conștiința, s-a spălat, a dispărut fără urmă și că, totuși, nu sînt un criminal ! Doar e logodnica mea, dom-

nilor ! rosti Mitea avîntat și cu un ton pătruns de respect față de Grușenka, rotindu-și privirile peste chipurile celor din jur. O, nici nu știu cum să vă mulțumesc, domnilor ! Mă simt ca înviat din morți, mi-ați redat viața cu un singur cuvînt !... Bătrînul ăsta... m-a purtat în brațe, domnilor, m-a scăldat în covată cînd am rămas singur pe lume la trei ani, părăsit de toți, a fost mai mult decît un tată pentru mine !...

— Așadar, dumneata, începu judecătorul.

— Dați-mi voie, domnilor, dați-mi voie, numai un moment vă rog, îl întrerupse Mitea și, punînd coatele pe masă, își îngropă fața în palme. Lăsați-mă să-mi adun gîndurile, să răsufli puțin. E prea mult pentru un biet om ca să nu se simtă zdruncinat pînă în fundul rărunchilor, inima omului nu este o tobă să îndure atîtea lovituri, domnilor...

— Poate ar fi bine să mai iei o gură de apă... îngăimă Nikolai Parfenovici.

Mitea își descoperi obrazul și se porni pe rîs. Avea o privire mai veselă acum și părea cu totul transfigurat. Pînă și glasul său era altul : anchetatorii aveau acum în fața lor un om la fel ca și ei, conștient că poate să stea de vorbă cu dîșii ca de la egal la egal, o veche cunoștință care-i întîmplina ca și cum s-ar fi întors cu o zi înapoi, cînd nu se întîmplase încă nimic și s-ar fi întîlnit cu toții la cine știe ce reuniune mondenă. E locul să menționăm aici că de la început, de cînd venise la noi în oraș, Mitea fusese primit cu brațele deschise în casa ispravnicului, ca după aceea vizitele lui să se rarească treptat, iar în ultima lună să înceteze cu totul, așa că ispravnicul de cîte ori îl vedea pe stradă se încrunta răspunzîndu-i la salut numai cu politețe, lucru pe care Mitea îl observase de mult. Pe procuror îl cunoștea mai puțin ; din cînd în cînd, obișnuia să facă însă cîte o vizită de curtoazie soției acestuia, o persoană nervoasă și cam fantezistă. De ce se ducea pe la dînsa nici el, cred, n-ar fi știut să spună ; fapt e că soția procurorului îl primea de fiecare dată cu plăcere, și se interesa de el tot timpul, fără vreun motiv special. Cu judecătorul de instrucție nu avusese încă timpul să intre în legături mai strînse, dar se întîlnise cu el în cîteva rînduri la niște cunoștințe comune și de vreo două ori chiar stătuse mai mult de vorbă cu dînsul, de preferință despre femei.

— Constat că ești un anchetator foarte abil, Nikolai Parfenovici, rîse Mitea înviorat. Acum însă am să caut să-ți

dau și eu o mână de ajutor. O, nu știți ce bine mi-ați făcut, domnilor, parc-aș fi înviat din morți... Vă rog să nu-mi luați în nume de rău că vorbesc așa deschis cu domniile-voastre și fără nici un fel de fasoane. De altfel, vă mărturisesc cinstit c-am băut cam multșor și sînt puțin turmentat. Mi se pare c-am avut onoarea, Nikolai Parfenovici... onoarea și plăcerea să vă întîlnesc în casa unei rude ale mele, Miusov... Domnilor, n-am pretenția, firește, să fiu pe picior de egalitate cu dumneavoastră, îmi dau prea bine seama de situația în care mă aflu. Asupra mea planează... da, dacă Grigori a făcut, așa cum spuneți, declarații în legătură cu mine... probabil că planează asupra mea o bănuială cumplită ! E teribil, într-adevăr teribil, înțeleg foarte bine ! Dar să trecem la fapte, domnilor, vă stau la dispoziție, sper c-o să terminăm repede, nu-i așa, domnilor ? Ascultați ! Nu-i așa că n-o să dureze prea mult, din moment ce nu mă știu cu nimic vinovat ?

Mitea vorbea iute, volubil, nervos, expansiv, ca și cum ar fi fost într-adevăr convins că avea în față pe cei mai buni prieteni ai săi.

— Prin urmare, vom nota deocamdată că dumneata respingi categoric acuzația ce ți se aduce, roști solemn Nikolai Parfenovici și, întorcîndu-se spre grefier, îi dictă în șoaptă ceea trebuia să consemneze.

— Să notați ? Vreți să notați ? Bine, scrieți, sînt de acord, n-am nimic împotrivă, domnilor, sînt perfect de acord... Numai că, să vedeți... Stați, stați, scrieți așa cum vă spun : recunosc că m-am făcut vinovat de agresiune, de lovire gravă a unui biet unchiuș. De asta da, sînt vinovat. E adevărat că, în adîncul sufletului meu, mă simt vinovat și de altceva, dar asta nu mai trebuie să scrieți ! adăugă el, adresîndu-se grefierului. Face parte din viața mea particulară și nu vă interesează pe dumneavoastră, domnilor, fiindcă nu văd de ce v-ar interesa ce se petrece în tainițele inimii mele... Și că nu sînt vinovat de moartea bătrînului meu tată ! E ceva fără sens ! O idee pur și simplu absurdă !... Am să vă dovedesc pe loc și o să vă convingeți îndată că am dreptate. Veți vedea c-o să rîdeți pe urmă, o să rîdeți cu hohote, domnilor, că v-a putut trece prin minte cumva o asemenea bănuială !...

— Liniștește-te, Dmitri Feodorovici, interveni judecătorul ca și cînd ar fi căutat să-i transmită calmul său, potolindu-i efervescența. Înainte de a continua interogatoriul, aș

vrea — dacă bineînțeles accepți să răspunzi — să confirmi faptul că dumneata — după cum reiese chiar din spusele dumitale de pînă acum — nu prea îl priveai cu ochi buni pe răposatul Feodor Pavlovici și că erai tot timpul în ceartă cu dînsul... Cel puțin acum un sfert de oră, dacă nu mă înșel, ai declarat în gura mare că aveai intenția să-l uciți. „Nu l-am omorît, ai strigat dumneata, dar am vrut să-l omor!”

— Am strigat eu așa? De, știu eu, tot ce se poate, domnilor! Da, așa e, din păcate am vrut să-l omor, de multe ori mi-a trecut prin gînd... din păcate, da, e adevărat!...

— Prin urmare, ai vrut s-o faci. Bun. N-ai putea acum să ne explici ce anume a determinat ura asta înverșunată împotriva tatălui dumitale?

Mitea se întunecă deodată la față.

— Ce să vă mai explic, domnilor! dădu el din umeri, coborînd privirile în pămînt. Nu mi-am ascuns niciodată sentimentele, tot orașul le cunoaște, sau cel puțin aceia care vin mai des la local. Chiar acum cîteva zile mi le-am mărturisit în chilia starețului Zosima... Și în aceeași seară l-am bătut pe tata atît de crunt că puțin a lipsit să nu moară de mîna mea. Ba chiar am jurat că a doua oară cînd o să vin am să-l omor neapărat, am jurat asta de față cu martori... O, dacă-i vorba de martori, puteți găsi cu duiumul! O lună întreagă am urlat c-o să-l ucid, toată lumea din oraș a auzit!... Faptele sînt evidente, faptele au elocvența lor, sînt grăitoare, dar sentimentele, domnilor, sentimentele sînt cu totul altceva! (Mitea se întunecă și mai tare). Mi se pare totuși, domnilor, că nu aveți nici un drept să-mi scormoniți sentimentele. Îmi dau perfect de bine seama că sînteți învestiți cu o anumită autoritate, dar sentimentele mele mă privesc pe mine exclusiv, sînt lucruri prea intime și, deci, strict personale... După cum știți însă nu le-am ascuns niciodată... am vorbit în gura mare despre ele la tractir, mărturisindu-le oricui voia să-mi dea ascultare și... și nici acum n-am să fac din ele un secret. Văd că în cazul de față există dovezi zdrobitoare împotriva mea: am spus la toată lumea c-am să-l ucid și uite că omul a fost într-adevăr asasinat! Cine poate să fie ucigașul dacă nu eu? Ha-ha! Vă iert, domnilor, vă iert din toată inima! Sînt și eu uluit peste măsură, simt că se încrețește pielea pe mine, căci dacă nu l-am omorît eu, atunci cine a săvîrșit crima?

Nu-i așa ?? Dacă nu sînt eu asasinul, atunci cine să fie ? Domnilor, întrebă el brusc, vreau să știu, vă rog stăruitor să-mi spuneți : unde a fost ucis ? Cum ? Cu ce și cum ? Vă rog să-mi spuneți și mie !

Vorbise precipitat, uitîndu-se cînd la procuror, cînd la judecătorul de instrucție.

— L-am găsit la dînsul în birou, pe jos, întins pe spate, cu capul spart, răspunse procurorul.

— E îngrozitor, domnilor ! Mitea se cutremură înfiorat și punînd cotul pe masă își acoperi ochii cu mîna.

— Mai departe... zise Nikolai Parfenovici. Vreau să știu, așadar, motivul care a determinat ura dumitale. Pare-mi-se c-ai declarat în public c-ar fi o gelozie la mijloc.

— Da, și gelozie, dar nu numai atît.

— Răfuieli bănești ?

— Da, bănești.

— Dacă nu mă înșel, ai pomenit despre o sumă de trei mii de ruble, ce-ți revenea din moștenirea rămasă de pe urma răposatei dumitale mame și pe care bătrînul nu ți-a achitat-o.

— Care trei mii ? ! Era o sumă mult mai mare ! protestă Mitea. Mi-a oprit mai mult de șase mii, poate chiar peste zece mii ! Da, așa e, am spus la toată lumea, am urlat la toate răspîntiile. Dar pînă la urmă m-aș fi mulțumit și cu trei mii. Restul — ducă-se dracului ! Aveam nevoie urgentă de trei mii de ruble... de aceea consideram că pachetul cu trei mii de ruble, pe care-l ținea sub pernă pentru Grușenka, mi se cuvea mie de fapt, era averea mea, domnilor, de care m-a prădat.

Procurorul și judecătorul schimbă o privire semnificativă ; procurorul își permise chiar să facă un semn din ochi colegului său.

— O să revenim mai tîrziu asupra acestui punct, zise judecătorul. Ne dai voie, nu-i așa, să luăm notă și să consemnăm în procesul-verbal faptul că dumneata considerai cele trei mii de ruble din plic drept proprietatea dumitale ?

— Puteți scrie, domnilor, îmi dau seama că este o dovadă în plus împotriva mea, dar să știți că nu mă tem de dovezi, ba, mai mult chiar, eu însumi mă acuz. Ați auzit, mă acuz eu însumi ! Am impresia, domnilor, că v-ați făcut o părere greșită despre mine, mă credeți altfel de cum sînt, adăugă el trist și mohorît. Aveți de a face cu un om cinstit, onorabil,

să nu uitați asta. Un om care a făcut multe ticăloșii, dar care în sufletul lui a fost și a rămas cinstit... în sfârșit, nu știu cum să vă explic... toată viața n-am dorit decât să fiu un om cinstit, onorabil, cum s-ar zice ; am pățimit pentru onoarea mea, am căutat-o cu felinarul, ca Diogene, și totuși, o viață întreagă m-am purtat ca un ticălos, ca toată lumea, de altfel, domnilor... adică nu, nu ! Nu ca toată lumea ! De ce să vorbesc cu păcat, numai eu, eu singur am fost în stare să mă port așa, nu se poate să fie toată lumea ca mine ! Mitea se strîmbă de durere. Simt că-mi plesnește capul, domnilor, dar nu-i nimic, să continuăm : nu puteam să-l sufăr, e adevărat, nu puteam să-l văd în ochi, avea ceva necinstit în el, i se citea asta pe față, detestam fanfaronada lui, plăcerea lui de a călca în picioare tot ce este sfînt, zeflemelile lui, lipsa lui de credință, totul, totul la el mi se părea odios ! Dar acum, după ce a murit, nu mai gîndesc așa.

— Nu ?

— Nu c-aș gîndi altfel, propriu-zis, dar îmi pare rău că l-am urît.

— Te căiești ?

— Nu, nu poate fi vorba de căință... Asta nu mai trebuie să notați. Nici eu nu sînt o comoară de om, domnilor, dacă-i vorba de bunătate, și nici prea chipeș nu sînt, așa că n-aveam nici un drept să mă uit cu scîrbă la el, nu-i așa ? Asta puteți s-o scrieți !

O melancolie ciudată punea treptat stăpînire pe el. Și, pe măsură ce răspundea la întrebările judecătorului, devenea din ce în ce mai posac. Tocmai atunci însă se întîmplă un lucru cu totul neașteptat. Deși fusese scoasă cu forța din odaie de la începutul interogatoriului, Grușenka se afla destul de aproape, n-o despărteau decât două încăperi de odaia albastră, în care se instalaseră anchetatorii, întîi o odăiță cu o singură fereastră, în care ședea ea, pe urmă salonul unde avusese loc petrecerea și se dansase. Nu mai era nimeni cu dînsa în afară de Maximov care, înlemnit de spaimă, se agățase de ea ca de unica lui salvare. Ușa era păzită de un gealat cu insignă în piept. Grușenka plîngea. La un moment dat, simțind că nu mai poate pune stavilă durerii, sări în sus frîngîndu-și mîinile și ieși valvîrtej afară, la Mitea al ei, țipînd sfîșietor : „Păcatele mele, păcatele mele !” Atît de năprasnic se petrecu totul, încît gealatul de la ușă nu mai avu răgaz să-i taie drumul.

Auzind răcnetul său, Mitea începu să tremure ca varga, zvâcnind de pe scaun și se repezi înaintea ei, urlând și el disperat. Nu-i lăsară totuși să se apropie unul de altul, atât doar că apucară să se mai vadă o dată. Mitea se simți înșfăcat de o mână care-l opri locului și începu să se zbată din răspuțeri, încercând să scape din strânsoare; abia dacă putură să-l stăpânească trei-patru oameni. Grușenka avu și ea aceeași soartă; Mitea o văzu întinzând mâinile spre el și țipând în timp ce o scoteau afară. Când incidentul se termină în sfârșit, se pomeni din nou pe scaun, la masă, față-n față cu judecătorul, strigând iarăși și iarăși, fără încetare:

— Ce aveți cu ea? De ce o chinuiți așa? E nevinovată, vă jur că-i nevinovată!...

Procurorul și judecătorul de instrucție își dădeau toată silința să-l potolească. Trecură așa vreo zece minute, până când Mihail Makarovici, care ieșise o dată cu Grușenka, se întoarse grăbit în odaie și-i comunică, vădit impresionat, procurorului:

— Am dus-o jos, tocmai la celălalt capăt, dar dacă-mi dați voie, domnilor, aș vrea să-i spun un cuvânt nenorocitului ăstuia. În prezența domniilor-voastre, bineînțeles!

— Vai de mine, mai încape vorbă, Mihail Makarovici!? Încuviință judecătorul de instrucție. Nu avem nimic împotriva!

— Dmitri Feodorovici, ascultă-mă, băiatule... începu bătrînul. Pe chipul lui tulburat se citea o nețărmurită compătimire, o duioșie aproape părintească pentru bietul om. Am coborât cu Agravna Alexandrovna a dumitale și am lăsat-o cu fetele jupînului, le-am spus să aibă grijă de ea. E și moșneagul acela acolo, Maximov, nu se dezlipește de dînsa. Am înduplecat-o să fie cuminte, auzi? Am căutat s-o liniștesc și cred c-am reușit s-o conving, i-am spus că dumneata ești obligat să te dezvinovățești și de aceea trebuie să te lase în pace și să nu te necăjească, altfel s-ar putea să te încurci și să dai vreun răspuns greșit, care ți-ar îngreuna și mai mult situația, pricepi? Într-un cuvânt, așa cum i-am vorbit m-a înțeles. E femeie deșteaptă, frate dragă, și tare de treabă, nu zici c-a vrut să mă sărute pe mine, om bătrîn?! Cît s-a mai rugat pentru dumneata! M-a trimis să-ți spun că poți fi liniștit în privința ei, așa că, fătul meu, acum, când mă întorc la dînsa, trebuie să-i spun că ți-ai venit în fire și că

nu-i porți de grijă. Hai, potolește-te, fii om de înțeles ! Din-spre partea mea, domnilor, vă mărturisesc că mă simt cu păcat față de ea : este un suflet de creștin, o ființă blândă ca un mieluşel și n-o cred în stare să facă vreun rău. Așadar, pot să-i spun, Dmitri Feodorovici, c-o să stai liniștit, da ?

Inimă bună, bătrînul adăugase multe de la el, dar durerea Grușenkăi, atît de adînc omenească, reușise să-i zguduie sufletul blajin, încît acum era cu lacrimile în ochi. Mitea se repezi la el.

— Iertați-mă, domnilor, nu vă supărați, dați-mi voie, vă rog, numai o clipă ! strigă el. Sînteți un înger, Mihail Makarovici, nu știu cum să vă mulțumesc pentru tot ce-ați făcut pentru dînsa. Am să stau liniștit, da, da, am să fiu chiar bine dispus. Și fiindcă aveți un suflet atît de bun, de o nemărginită bunătate, vă rog să-i spuneți că sînt vesel, da, vesel și cu rîsul pe buze de bucurie, știind că dumneavoastră sînteți lîngă ea, ca un înger păzitor. C-o să isprăvesc repede și, cum o să scap, am să vin s-o văd, să aibă răbdare ! Apoi, întorcîndu-se către anchetatori : Domnilor ! Am să-mi deschid inima în fața domniilor-voastre, am să vă spun tot ca să terminăm mai curînd. Ce veselie o să fie pe noi și cum o să mai rîdem împreună după aceea, cînd o să isprăvim, nu-i așa ? Femeia aceasta, domnilor, este regina sufletului meu ! O, lăsați-mă să vă vorbesc despre ea, îngăduiți-mă să vă împărtășesc taina mea scumpă... Văd că am de-a face cu niște oameni de omenie : este lumina ochilor mei, e ca o sfîntă pentru mine ! O, dac-ați ști ! Ați auzit-o cum a strigat : „Cu tine merg și la moarte !“ Și ce-a avut de la mine, un amărît de golan, o sărăcie ? De ce mă iubește ? Merit eu, un neisprăvit, un netrebnic ca mine cu mutra asta păcătoasă, să mă iubească într-atît, încît să meargă cu mine la ocnă ? Pentru mine s-a tîrît adineauri la picioarele domniilor-voastre, ea, care-i atît de mîndră și al cărei suflet e atît de curat ! Cum să n-o admir, cum să nu-mi mărturisesc dragostea în gura mare, cum să n-o doresc cu toată ființa mea, așa cum o doresc în clipa asta ? O, domnilor, iertați-mă ! Dar acum, acum mă simt în sfîrșit liniștit !

Căzu pe scaun și, cu fața îngropată în palme, izbucni în lacrimi. De astă dată însă erau lacrimi de fericire. Își reveni însă numaidecît. Bătrînul ispravnic părea încîntat, ca și juriștii de altfel : simțeau că interogatoriul intrase pe un nou

făgaș. După ce-l petrecu pe ispraynic pînă la ușă, Mitea se întoarse aproape voios.

— Ei, și acum, domnilor, sînt cu totul la dispoziția domniilor-voastre ! Și... dacă n-ar fi fost toate aceste amănute care să ne încurce, poate ne-am fi înțeles din capul locului. Uite că iar am pomenit despre ele... Sînt la dispoziția dumneavoastră, dar pentru asta jur că avem nevoie de încredere reciprocă, eu de încrederea domniilor-voastre, iar dumneavoastră de încrederea mea, altfel n-o s-o scoatem la capăt niciodată. O spun chiar în interesul anchetei. La treabă, domnilor, la treabă... și mai ales nu-mi mai scormoniți sufletul, nu mă mai chinuiți cu tot felul de mărunțișuri, întrebați-mă numai ce este strict necesar, cercetați numai faptele, faptele precise, și sînt gata să vă dezvălui tot. Lăsați dracului amănuntele !

Mitea spuse astfel tot ce avea de spus. Interogatoriul se desfășură mai departe.

IV

AL DOILEA CALVAR

— Nici nu-ți dai seama cît de mult ne reconfortează bunăvoința pe care o dovedești, arătîndu-te gata să răspunzi la întrebări, Dmitri Feodorovici... Îl laudă Nikolai Parfenovici înseninat. Un sentiment de vădită satisfacție făcea să-i lucească ochii mari, cenușii, ușor bulbucați, a căror miopie ieșea și mai mult în vileag acum, că-și scosese ochelarii. Ai spus un lucru foarte înțelept în ce privește încrederea reciprocă ; ai dreptate, fără încredere nu se poate limpezi o problemă atît de importantă, dacă într-adevăr persoana asupra căreia planează bănuiala dorește, speră și e în stare să se dezvinovățească. Dinspre partea noastră, vom face tot ce ne stă în putere... cred că ți-ai putut da seama după comportarea noastră de pînă acum... Ești de acord, Ippolit Kirillovici ? se adresă el procurorului.

— Bineînțeles, încuviință acesta, deși ceva mai rece decît Nikolai Parfenovici.

Trebuie să vă spun că Nikolai Parfenovici, proaspăt venit la noi în oraș, simțise de la început, de când își luase slujba în primire, o adâncă stimă pentru Ippolit Kirillovici de care se atașase sufletește. Era poate singurul om care credea orbește în excepționala pătrundere psihologică și în darul oratoric al sărmanului nostru procuror „nedreptățit“, considerându-l cu adevărat o victimă a indolenței celor mari. Îl cunoștea din auzite încă de la Petersburg. La rîndul său, tînărul judecător de instrucție era unicul om din lume la care procurorul „persecutat“ părea să țină cu toată sinceritatea. În drum spre Mokroe, avuseseră destul răgaz să discute și să cadă de acord în privința afacerii pe care trebuiau s-o ancheteze și acum Nikolai Parfenovici, cu mintea lui ageră, prindea din zbor sensul celei mai ușoare aluzii, descifra pe loc orice schimbare de fizionomie a colegului său mai vîrstnic, îl înțelegea dintr-un cuvînt spus pe jumătate, dintr-o privire, ba chiar numai dintr-o simplă clipire a ochilor.

— Domnilor, lăsați-mă să vă istorisesc tot ce s-a întîmplat, dar vă rog insistent să nu mă întrerupeți cu întrebări inutile, am să vă spun tot, îi preveni Mitea înfrigurat.

— Perfect. Îți mulțumim. Dar înainte de a asculta destăinuirile dumitale, așa vrea, dacă-mi dai voie, să mai precizez un lucru care ne interesează în mod deosebit și anume: este vorba de cele zece ruble pe care le-ai împrumutat ieri, în jurul orei cinci, de la prietenul dumitale Piotr Ilici Perhotin, lăsînd amanet pistoalele.

— Așa e, domnilor, le-am amanetat pentru zece ruble! Ei și? Asta-i tot, ce pot să vă spun mai mult? Le-am amanetat cînd m-am întors de la țară.

— Te-ai întors de la țară? Dar ce, ai fost plecat din oraș?

— Da, domnilor, am fost la patruzeci de verste de aici, n-ați știut?

Procurorul și Nikolai Parfenovici se uitară unul la altul.

— În general, cred că ar fi mai bine să începi prin a ne descrie punct cu punct ziua de ieri, de pildă, ce-ai făcut ieri dimineată? Aș vrea să te întreb, cu permisiunea dumitale, pentru ce ai plecat din oraș, cînd anume ai plecat și la ce oră te-ai întors înapoi... În sfîrșit, tot ce ne poți spune în legătură cu această plecare...

— Păi eu ce zic, tocmai de aici trebuia să porniți, rîse Mitea. Și dacă vreți să știți ar fi mai bine să reiau firul întâmplărilor nu de ieri, ci de alaltăieri dimineța. Numai așa o să înțelegeți de ce, unde și cu ce scop am plecat. Așadar, domnilor, alaltăieri am fost la un negustor din oraș, Samsonov, să-i cer împrumut trei mii de ruble contra unei garanții foarte serioase. Era ceva foarte, foarte urgent...

— Dacă-mi dai voie, îl întrerupse politicoș procurorul. Cum se explică nevoia asta urgentă de bani? Și de ce îți trebuia neapărat suma asta, trei mii de ruble în cap?

— Ei, domnilor, iarăși o întrebare de prisos, ne pierdem în amănunte: de ce, pentru ce, de ce atîta și nu atîta și așa mai departe... Dacă o să continuăm așa, n-o să ne ajungă nici trei volume pentru toată povestea asta, ar trebui chiar și un epilog.

Mitea vorbea cu o blajină familiaritate, deși oarecum impacientat, ca un om însuflețit de cele mai bune intenții și care nu dorește altceva decît să mărturisească cinstit adevărul.

— Domnilor, urmă el, făcînd la rîndul său o paranteză, n-aș vrea să-mi luați în nume de rău încăpățînarea asta a mea. Puteți fi siguri că vă port tot respectul și că sînt perfect conștient de situație. Să nu credeți cumva că sînt turmentat. M-am trezit din beție. Și chiar dacă-aș fi beat n-ar fi nimic. Vorba aceea:

Treaz de-oi fi, sînt dobitoc

Cînd mă-mbăt sînt isteț foc.

Ha-ha! Îmi dau seama, domnilor, că pînă se vor lămuri lucrurile, nu mi-e permis să fac asemenea spirite, înseamnă să fiu irreverențios, dar vă rog să-mi dați voie să-mi păstrez demnitatea mea omenească. Înțeleg prea bine că în momentul de față există o diferență între noi: în ochii dumneavoastră trec totuși drept un criminal și, deci, în nici un caz nu putem discuta de la egal la egal. Și pe urmă, dumneavoastră aveți obligația să mă urmăriți, doar nu mă pot aștepta să mă felicitați pentru pocinogul pe care l-am făcut cu Grigori. Nu se poate să lovești așa un biet om bătrîn și să-i spargi capul fără să tragi consecințele. Probabil că pentru treaba asta o să-mi faceți proces și o să stau la răcoare vreo șase luni de zile, dacă nu chiar un an, nu știu ce pedeapsă prevede codul penal în asemenea cazuri. Dar fără pierderea drepturilor civile... fără

pierderea drepturilor, nu-i așa, domnule procuror ? Cum vă spuneam, domnilor, îmi dau perfect de bine seama de diferența ce există între noi... Totuși, trebuie să recunoașteți că întrebările de felul acesta — unde ai călcat, cum ai călcat, cînd ai călcat și în ce ai călcat — sînt în stare să încurce și pe Dumnezeu. Dacă s-o întîmpla să mă zăpăcesc și o să consemnați mai știu eu ce trăsnaie în procesul-verbal, negru pe alb, unde o să ajungem ? Nicăieri ! Și apoi, dac-am început vorbăria asta lăsați-mă s-o duc pînă la capăt, iar dumneavoastră, ca oameni de omenie și cu studii înalte, o să fiți indulgenți. În concluzie, deci, vă rog din tot sufletul să renunțați la tipicul obișnuit al unui interogatoriu ! Nu vă gîndiți dinainte : să începem chestionarul cu mărunțișuri, cu tot felul de fleacuri, cerîndu-i, bunăoară, să ne spună cum s-a sculat, ce a mîncat, cum a scuipat și după ce vom „adormi atenția criminalului“ să-l pocnim în moalele capului cu o întrebare care să-l turtească : „Pe cine ai ucis, pe cine ai prădat ?“ Ha-ha ! Asta-i procedura reglementară, chițibușurile pe care se bizuie toată strategia dumneavoastră ! Dar, domnilor, cu asemenea chițibușuri îi puteți adormi pe mujici, la mine însă nu se prind ! Știu eu cum merge treaba, că doar am făcut și eu armata, ha-ha-ha ! Nu vă supărați, domnilor, vă rog să-mi iertați impertinența ! exclamă el, privindu-i cu o blîndețe neașteptată, aproape curioasă. Se cade să fiți ceva mai indulgenți cu Mitea Karamazov, sînt lucruri care, poate, nu i se iartă unui om deștept, dar lui Mitea, da ! Ha-ha !

Nikolai Parfenovici rîdea ascultîndu-l. Procurorul, în schimb, nici nu zîmbea măcar, mulțumindu-se să se uite la el atent, cu o privire pătrunzătoare, ca și cum ar fi căutat să nu scape nici o vorbă, nici o mișcare, nici o tresărire a celei mai mici cutișoare de pe obrazul lui.

— Dar noi am procedat așa din capul locului, observă Nikolai Parfenovici, continuînd să rîdă. Am stabilit să nu te derutăm cu întrebări inutile, nu te-am pus să ne spui nici cum te-ai sculat, nici ce ai mîncat, am început cu esențialul.

— Înțeleg, înțeleg și apreciez ! Sînt mișcat de bunătatea pe care mi-o arătați, bunătate, într-adevăr, a unor suflete nobile. Sîntem aici trei persoane onorabile — nu-i așa ? — prin urmare, discuția noastră trebuie să se bizuie pe încrederea reciprocă, pe care e firesc s-o nutrească unii față de alții oamenii civilizați, oamenii de lume, legați între ei prin onoarea și rangul

lor social. În orice caz, dați-mi voie ca, într-un moment de grea cumpănă cum e cel de față, cînd onoarea mea este tîrîță în noroi, să vă consider drept cei mai buni prieteni ai mei ! Sper să nu luați acest lucru ca pe o ofensă, nu-i așa, domnilor !

— Cîtuși de puțin, dimpotrivă, ți-ai exprimat minunat sentimentele, Dmitri Feodorovici ! aprobă solemn Nikolai Parfe-novici.

— Iar cît privește amănuntele, domnilor, jos cu toate chi-țibușurile avocațești ! strigă Mitea exuberant. Altfel, cine știe ce dracu mai iese pînă la urmă ! Am dreptate ?

— Am să-ți urmez întocmai sfaturile judicioase, îi luă vorba din gură procurorul. Totuși, nu pot să renunț la întrebarea pe care ți-am pus-o. Este foarte important să știm pentru ce ai avut nevoie de această sumă, adică exact de trei mii de ruble.

— Pentru ce ? Pentru una, pentru alta... în sfîrșit... ca să plătesc o datorie de onoare.

— Cui ?

— De astă dată refuz categoric să răspund, domnilor ! Nu pentru că n-aș putea sau ar trebui să-mi calc pe inimă, ori m-aș teme s-o fac, Doamne ferește ! Este un fleac, nimica toată, dar nu vreau să răspund din principiu : este vorba de viața mea particulară și nu permit nimănui să se atingă de ea ! E un principiu la care țin. Întrebarea dumitale, domnule procuror, nu are nici o legătură cu împrejurarea de față, și tot ce nu are legătură cu ea face parte din viața mea intimă ! Trebuia să restitui o datorie, o datorie de onoare. Cui ? Nu vreau să vă spun !

— Ne dai voie să consemnăm acest lucru ? Întrebă procurorul.

— Cu cea mai mare plăcere. Luați notă că refuz să spun și nici n-am să spun vreodată. Ar fi nedemn din punctul meu de vedere. Dacă vreți, puteți adăuga și asta. Cum văd eu, aveți timp de pierdut ca să notați atîtea năzbîtii !

— Dă-mi voie, stimat domn, să te previn și să-ți atrag atenția asupra unui lucru pe care dumneata poate nu-l cunoști, rosti autoritar procurorul cu un aer deosebit de grav. Dumneata ai tot dreptul să nu răspunzi la întrebările pe care ți le punem, iar noi la rîndul nostru nu avem nici un drept să te tragem de limbă, dacă dintr-un motiv sau altul refuzi să răspunzi la întrebările noastre. Asta rămîne la alegerea dumitale. Totuși,

sîntem datori să-ți deschidem ochii și să-ți arătăm că-ți periclitezi singur situația refuzînd să dai anumite explicații. Și acum, continuă, te rog...

— Domnilor, nu mă supăr... eu... îngăimă Mitea rușinat de admonestarea procurorului. Cum vă spuneam, Samsonov ăsta, la care m-am dus atunci...

N-are rost, cred, să redau peripețiile pe care cititorul le cunoaște din cele arătate mai înainte. Vrînd să termine mai repede, Mitea se străduia să prezinte cît mai amănunțit întîmplările, fără să piardă totuși prea mult timp. Dar cum, pe măsură ce vorbea, declarațiile lui erau consemnate, trebuia să se întreprună în tot momentul. Enervat, blestema mereu în sinea lui procedeu, deși deocamdată nu-și pierduse încă răbdarea. Din cînd în cînd doar răbufnea : „Domnilor, dar asta l-ar scoate din fire și pe Dumnezeu !” sau : „Domnilor, de ce mă fierbeți așa de pomană ? Continua să fie totuși la fel de prietenos și expansiv ca și pînă atunci. Le povesti, de pildă, cum fusese tras pe sfoară de Samsonov (acum nu mai avea nici o îndoială că bătrînul îi jucase un renghi) și cum își vînduse ceasul pentru șase ruble, ca să aibă bani de drum. Spre nemăsurata lui indignare, amănuntul acesta inedit și pentru procuror, ca și pentru judecătorul de instrucție, se bucură de o atenție deosebită din partea anchetatorilor care găsiră de cuviință să-l consemneze în procesul-verbal, întrucît era o nouă confirmare a faptului că nu avusese nici o lețcaie în buzunar cu două zile mai înainte. Cu cît trecea vremea însă Mitea devenea tot mai posac. Le povesti călătoria pe care o făcuse în căutarea lui Copoiu, noaptea petrecută în cocioaba unde fusese cît pe ce să moară asfixiat de emanațiile din sobă etc., și ajungînd la întoarcerea lui în oraș, se apucă să descrie în amănunțime, fără să fie rugat, chinurile prin care trecuse din pricina geloziei. Oamenii legii îl ascultau în tăcere, cu luare-aminte ; reținură mai ales faptul că, pentru a o urmări mai ușor pe Grușenka, el avea mai demult instalat un post de observație în grădina Mariei Kondratievna, de unde putea să supravegheze spatele casei lui Feodor Pavlovici și că Smerdeakov îl ținea la curent cu tot ce se petrecea ; toate acestea fură consemnate minuțios în procesul-verbal. Le vorbi apoi cu pasiune și pe îndelete despre gelozia lui, cu toate că-i era penibil să-și dea în vileag niște sentimente atît de intime, să le expună așa, la lumina zilei, „de rîsul lumii” ; de dragul ade-

vărului căuta să-și calce pe inimă, trecînd peste orice reticență. Pîna la urmă însă văzînd privirile severe și impasibile ale procurorului și judecătorului de instrucție ațintite asupra lui, în timp ce le făcea aceste destăinuri, se simți nespus de intimidat : „Frumos îmi șade, se mustra el, cuprins de amărăciune, merită oare mucosul ăsta, Nikolai Parfenovici, cu care zilele trecute flecăream vrute și nevrute despre femei, și procurorul ăsta ofticos să-mi deschid așa sufletul în fața lor, ce rușine !” Ca să-și spună apoi în gînd, drept consolare, un vers : „Taci, inimă, și rabdă ; smerește-te și taci !” Își înfrînă însă nerăbdarea și reluă firul povestirii. Ajungînd la incidentul cu doamna Hohlakova, se simți din nou bine dispus ; ba chiar avu chef să le istorisească o anecdotă care circula pe socoteala acestei cuconițe și care nu avea nici o legătură cu ancheta, dar judecătorul îi taie numaidecît vorba, rugîndu-l politicos să se rezume la lucrurile „esențiale”. Cînd le descrie apoi disperarea ce-l cuprinsese în momentul în care ieșise din casa Hohlakovei, mărturisindu-le c-ar fi fost în stare atunci „să înjunghie pe cineva, numai să facă rost de cele trei mii de ruble”, anchetatorii îl opri ră din nou, ca să consemneze în procesul-verbal că „intenționase să înjunghie pe cineva”. Mitea nu obiectă nimic. În sfîrșit, le povesti cum prinsese de veste că Grușenka îl trăsese pe sfoară, luîndu-și imediat tîlpășița de la Samsonov, deși lui îi spusese c-o să stea cu bătrînul pîna la miezul nopții. „A fost spre norocul Feniei că n-aveam nici un moment de pierdut, altminteri, domnilor, cred c-aș fi ucis-o acolo, pe loc !” îl luă gura pe dinainte. Și de astă dată, cuvintele lui fură notate cu sfințenie. Mitea așteptă posomorît pîna ce grefierul isprăvi de scris, dar cînd se pregătea să urmeze, povestindu-le cum alergase într-un suflet acasă la taică-său și intrase în grădină, procurorul îl opri și, deschizînd o servietă mare, pe care o ținea lîngă el pe canapea, scoase dinăuntru pisălogul de aramă și i-l arată.

— Cunoști obiectul ăsta ? îl întrebă el.

Mitea zîmbi întunecat.

— Ah, da ! Cum să nu-l cunosc ? ! Vrei să mi-l dai puțin să mă uit la el... Ba nu, dracu să-l ia, ce-mi trebuie !

— Ai uitat să pomenști despre el, observă judecătorul de instrucție.

— Ei, drăcie ! Doar nu vă închipuiți că l-aș fi tănuit, pînă la urmă trebuia să vorbesc și de el ! Am uitat, atîta tot !

— Ești atît de bun să ne spui cît mai amănunțit cum ți l-ai procurat ?

— Poftim, cu cea mai mare plăcere, domnilor.

Mitea le relată cum înșfăcase pisălogul și fugise din casă.

— Dar în ce scop te-ai înarmat cu acest instrument ?

— În ce scop ? Știu eu, așa, fără nici un scop ! L-am luat și am fugit afară !

— Dar de ce l-ai luat, dacă nu voiai să faci nimic cu el ?

Mitea fierbea de necaz. Se uită țintă la „mucosul acela“ cu un zîmbet strîmb, înciudat. Se simțea din ce în ce mai prost cînd se gîndea că-și deschisese sufletul față de „asemenea indivizi“, vorbindu-le atît de sincer și cu atîta spontaneitate despre gelozia lui.

— Dar mai dă-l dracului de pisălog ! izbucni el fără să vrea.

— Totuși...

— L-am luat ca să mă apăr de cîini. Era întuneric... L-am luat așa, să am ceva asupra mea pentru orice eventualitate.

— Mai înainte tot așa aveai obiceiul să ieși înarmat din casă, noaptea, dacă zici că ți-e frică să umbli pe întuneric ?

— Ei, drăcia dracului ! Cu dumneavoastră nu se poate discuta, domnilor ! strigă Mitea scos din fire. Și, roșu la față de mînie, se întoarce către grefier și-i dictă în pripă, cu un tremur isteric în glas : Scrie imediat... zi așa... „am luat pisălogul și m-am dus glonț la tatăl meu... Feodor Pavlovici... să-i dau cu el în cap, să-l omor !“ Sînteți mulțumiți, domnilor ? V-ați liniștit ? apostrofă el pe oamenii legii, privindu-i sfidător.

— Îți dai seama, cred, că nu putem lua în serios o declarație făcută într-un moment de enervare, iritat de întrebările noastre pe care ții cu tot dinadinsul să le bagatelizezi, deși sînt de o mare, de o extremă importanță ! îi răspunse procurorul glacial.

— Îmi pare rău, domnilor ! Dar ce vreți să vă spun ? Am luat pisălogul... ei și ? Pentru ce se întâmplă să iei ceva în mîna în asemenea cazuri ? Habar n-am ! L-am luat pur și

simplicu și am fugit. Asta-i tot ! Mai mare rușinea, zău, domnilor, *passons* *... Altfel, jur că nici nu mai deschid gura !

Își luă capul în palme, sprijinindu-și coatele pe masă. Ședea întors din profil către ei și privea stăruitor peretele din față silindu-se să înăbușe un sentiment dușmănos ce stătea să-l copleșească. Era gata să se ridice brusc de pe scaun, declarându-le ritos că nu mai scoate un cuvânt „chiar dacă i-ar tăia capul“.

— Vedeți, domnilor, urmă el în silă, am impresia, cum stau așa și vă ascult, că visez cu ochii deschiși... Știți, mi s-a întâmplat de câteva ori să visez același lucru... e un vis ciudat, ce revine din când în când... parcă mă urmărește cineva noaptea, cineva de care mi-e teribil de frică bîjbîie așa pe întuneric, căutîndu-mă, și eu atunci mă ascund după ușă sau după dulap... Și mi-e rușine că mă ascund, cu atît mai mult cu cît îmi dau seama că el știe foarte bine unde mi-e ascunzătoarea, dar se face că nu mă vede înadins, ca să mă chinuie mai tare și să poată savura pe îndelete spaima mea... Așa cum faceți și dumneavoastră acum ! Exact așa !

— De multe ori se întâmplă să ai asemenea visuri ? se informă procurorul.

— Da... Mitea se strîmbă. Nu cumva vrei să consemnezi și asta în procesul-verbal ?

— Nu, nu vreau, în orice caz însă visele dumitale sînt destul de curioase.

— Numai că de astă dată nu mai e un vis ! E realitate, domnilor, realitatea vieții ! Eu sînt lupul, iar dumneavoastră vînătorii. Ce mai așteptați ? De ce nu hăituiți fiara ?

— Comparația dumitale e cu totul deplasată... îi reproșă pe un ton blajin Nikolai Parfenovici. Nu mai apucă să urmeze, căci Mitea luă iarăși foc, deși explozia năprasnică de mînie de mai înainte îi răcorise inima și-l făcuse să se mai îmbuneze.

— Nu, domnilor, nu ! exclamă el. Puteți să nu acordați nici un credit unui criminal ori unui infractor pe care-l torturați cu întrebările dumneavoastră, dar unui om cinstit, domnilor, unui om însuflețit de cele mai lăudabile sentimente (o spun cu tot curajul !), nu, nu se poate să nu-i dați crezare !... Nu aveți nici un drept să nu-l credeți... Dar...

* Să trecem peste asta. (Fr.)

Apoi, domolindu-se, posomorît : Să povestesc mai departe, domnilor ?

— Sigur că da, chiar te rugăm, îl îmbie Nikolai Parfenovici.

V

AL TREILEA CALVAR

Mitea își continuă mărturisirile ceva mai temperat, deși se vedea clar că își da toată silința să nu omită cumva vreun amănunt. Povesti cum sărise peste gard în grădina tatălui său, cum se apropiase tiptil de casă și tot ce se întâmplase apoi sub fereastră. Clar și răspicat, ca și când ar fi căutat să cizeleze fiecare cuvînt în parte, zugrăvi sentimentele pe care le încercase în clipele acelea cînd ardea de nerăbdare să afle dacă Grușenka era sau nu înăuntru. I se păru curios că atît procurorul, cît și judecătorul de instrucție, îl ascultau de astă dată cu un aer cît se poate de rezervat, uitîndu-se la el cu niște priviri înghețate și învrednicindu-se rareori să-i pună cîte o întrebare. Mitea nu izbutea să descifreze nimic pe figurile lor. „S-au supărat, se simt jigniți probabil, dracu să-i pieptene !” își spuse el. Cînd le destăinui cum îi trecuse prin gînd, în cele din urmă, să recurgă la semnalul prin care bătrînul urma să fie anunțat în cazul cînd ar fi venit Grușenka, nici procurorul, nici judecătorul nu acordară vreo atenție cuvîntului semnal, ca și cum nici nu l-ar fi auzit. Lipsa lor de curiozitate avu darul să-l intrige pe Mitea. Ajunse, în sfîrșit, la momentul cînd îl văzuse pe taică-său aplecîndu-se pe fereastră și cînd, involburat de o ură năprasnică, smucise pisălogul din buzunar. Mitea făcu o pauză și, cum ședea așa, privind din profil peretele din fața lui, își dădea seama că-n vremea asta cei doi anchetatori îl sorbeau din ochi.

— Și atunci, zise judecătorul, ai scos arma și... și pe urmă ce s-a mai întîmplat ?

— Pe urmă ? Pe urmă l-am ucis... i-am dat una cu pisălogul în tîmplă și i-am spart capul... asta ar fi versiunea dum-

nevoastră ! izbucni el, scăpărînd fulgere de indignare din ochi. Mînia ce se stinsese o clipă în sufletul lui se dezlănțui de astă dată cu o forță nestăvilită.

— Asta ar fi versiunea noastră, repetă Nikolai Parfenovici, dar versiunea dumitale care e ?

Mitea își lăsă privirile în pămînt și tăcu o bucată de vreme.

— Versiunea mea, domnilor ? rosti el, în sfîrșit, încet de tot. Știu eu, poate că lacrimile cuiva sau poate că maică-mea s-o fi rugat lui Dumnezeu pentru mine, ori sfîntul duh va fi pogorît în clipa aceea în sufletul meu — nu știu, în orice caz însă diavolul a fost biruit. M-am tras înapoi de la fereastră și am rupt-o la fugă spre gard... Tata s-a speriat — nu m-a observat decît atunci — a dat un țipăt și a dispărut imediat de la geam, parcă-l văd și acum. Am străbătut în goana mare grădina, am ajuns la poalele ulucilor și... acolo m-a prins Grigori, tocmai încălecasem gardul cînd m-a înhățat...

Abia atunci ridică ochii spre ascultători. Amîndoi continuau să se uite la el, atenți și impasibili. Inima îi zvîcni înfiorată de indignare.

— Vă bateți joc de mine ! exclamă el.

— De unde deduci asta ? îl întrebă Nikolai Parfenovici.

— Nu credeți nici un cuvînt din tot ce v-am spus, iată de unde ! Îmi dau seama doar că atinsesem punctul culminant : bătrînul zace acolo cu capul spart, iar eu, după ce v-am descris atît de dramatic cum am simțit deodată imboldul să-l omor și chiar cum am scos pisălogul din buzunar, să spun c-am fugit așa, tam-nesam, de la fereastră... Un adevărat poem ! Un poem în versuri ! Și chiar mă credeți pe cuvînt ?! Haida-de ! Tare sînteți mucaliți, domnilor !

Mitea se răsuci atît de brusc, încît scaunul trosni din încheieturi.

— N-ai observat cumva, începu procurorul fără să ia cîtuși de puțin în considerație indignarea lui, în momentul cînd ai plecat de la fereastră, dacă ușa dinspre grădină, din spatele casei, era deschisă sau nu ?

— Nu, nu era deschisă.

— Nu era ?

— Dimpotrivă, era încuiată, ferecată, cine putea s-o deschidă ? Adică stați ! Ușa ! exclamă el tresărînd, ca și cînd s-ar fi dumerit, în fine. Ați găsit-o cumva descuiată ?

— Da.

— Păi cine putea s-o deschidă dacă n-ai deschuiat-o dumneavoastră ? întrebă Mitea, peste măsură de mirat.

— Ușa era dată de perete. Ucigașul tatălui dumitale, fără îndoială, a intrat în casă pe acolo și tot pe acolo a ieșit afară ! rosti răspicat, apăsînd pe fiecare cuvînt, procurorul. E limpede ca lumina zilei. Asasinatul a fost săvîrșit în odaie și nu prin fereastră. Asta s-a stabilit precis la anchetă după poziția în care se afla corpul și după multe alte indicii. În privința asta, nu încape nici o îndoială.

Mitea părea consternat.

— Dar nu se poate, domnilor ! strigă el, pierzîndu-și capul. Eu... eu n-am intrat în casă... categoric vă spun. Tot timpul cît am zăbovit în grădină și pînă în momentul cînd am plecat, ușa a fost încuiată. Am stat așa la pîndă sub fereastră și m-am uitat la tata pe geam, atîta tot... Țin minte foarte bine tot ce s-a întîmplat pînă în ultima clipă. Și chiar dacă n-aș fi ținut minte, sînt sigur c-a fost așa, de vreme ce nimeni altul în afară de mine, de Smerdeakov și de răposatul, nu cunoștea semnalul și, fără semnal, pentru nimic în lume n-ar fi deschis cuiva !

— Semnalul ? Care semnal ? întrebă avid procurorul cu o curiozitate aproape morbidă, pierzîndu-și dintr-o dată toată gravitatea.

Ai fi zis că încearcă să se strecoare șerpește, să-l învâluie pe furiș. Simțea că se ascunde aici un lucru de o importanță capitală pe care nu ajunsese încă să-l cunoască și se gîndea cu inima strînsă că Mitea va refuza poate să-l dea în vileag.

Mitea clipi viclean din ochi, zîmbind ironic, malițios.

— Va să zică, nu știaî nimic ! Și dacă nu vreau să-ți spun ? Era un semnal pe care nu-l cunoștea decît răposatul, eu și Smerdeakov, atîta tot, și bunul Dumnezeu firește, dar n-aș crede c-o să puteți afla de la el secretul. Și e un lucru extrem de interesant, pe baza lui s-ar putea eșafoda o construcție întreagă, ha-ha ! Fiți pe pace, domnilor, temerile dumneavoastră sînt neîntemeiate, fiindcă am să vă spun tot ! Nu știți încă cu cine aveți de-a face ! Inculpatul se denunță singur, depune împotriva lui însuși ! Da, fiindcă eu sînt un om de onoare, așa cum nu sînteți dumneavoastră !

Procurorul înghiți fără să clipească, rînd pe rînd, toate ofensele, tremurînd tot de nerăbdare să afle faptul acela inedit. Mitea le descrie precis și detaliat semnalele pe care Feo-

dor Pavlovici le inventase pentru Smerdeakov, explicându-le semnificația fiecărei bătai în geam, le făcu și o demonstrație ciocănind în masă, ca să-și poată da mai bine seama și la întrebarea lui Nikolai Parfenovici dacă semnalul folosit de el atunci când ciocănisese la fereastră era cel prin care bătrînul trebuia să ia cunoștință că „a venit Grușenka“ răspunse că da, într-adevăr îi anunțase venirea Grușenkăi.

— Acum nu mai rămîne decît să ridicați schelăria ! spuse el în încheiere pe un ton agresiv, întorcînd disprețuitor capul.

— Și semnalele astea zici că nu le cunoștea decît răposatul dumitale tată, Smerdeakov și dumneata ? Încolo nimeni nu mai știa de ele ? insistă Nikolai Parfenovici.

— Numai noi trei, tata, feciorul din casă, Smerdeakov și cu mine, și poate bunul Dumnezeu. Notați : bunul Dumnezeu — nu strică ! Și dumneavoastră o să aveți odată nevoie de el !

Toate astea fură, bineînțeles, consemnate în procesul-verbal. În timp ce grefierul așternea mărturia lui pe hîrtie, procurorul se trezi deodată spunînd, ca și cînd i-ar fi venit în minte o idee la care nu se gîndise pînă atunci :

— În cazul acesta, dacă Smerdeakov cunoștea și el semnalul, iar dumneata respingi atît de energic învinuirea de a-ți fi ucis tatăl, nu cumva feciorul o fi fost acela care a bătut în geam așa cum conveniseră, făcîndu-l pe bătrîn să-i deschidă ușa, ca pe urmă... pe urmă să-l asasineze ?

Mitea se uită la el cu o ironie acerbă și în același timp cu privirea încărcată de ură. Se uită lung de tot la el, fără să spună un cuvînt, atît de lung, încît procurorul începu să clipească.

— Ai prins vulpea ! rosti el într-un tîrziu. Ai înhățat-o de coadă, pîrdalnica ! He-he ! Îți citesc lămurit gîndurile, domnule procuror ! Credeai c-o să sar în sus, c-o să mă agăț de o vorbă aruncată în vînt, răcnind în gura mare : „Sigur că da, Smerdeakov trebuie să fie criminalul !“ Recunoaște, mărturisește cinstit că într-adevăr așa ți-ai închipuit ! Nu ? Altfel, să știi că nu mai scoți nimic de la mine !

Procurorul însă nu voi să mărturisească. Tăcea, așteptînd.

— Ei uite, ai greșit, n-am de gînd să arunc vina pe Smerdeakov !

— Și chiar nu-l bănuiești de loc ?

— Dar ce, dumneavoastră îl bănuți cumva ?

— L-am bănuț și pe el la un moment dat.

Mitea își pironi privirea, tăcut, în podea.

— Să lăsăm gluma deoparte, roști el posac, după un timp. Din capul locului, adică din momentul cînd am ieșit de după perdea, trebuie să vă spun că m-a fulgerat un gînd : „Smerdeakov !” Stam aici la masă, strigînd din fundul ră-runchilor că n-am vărsat eu sîngele tatii și nu sînt vinovat și, între timp, îmi suna mereu în ureche : „Smerdeakov !” Numele ăsta nu-mi ieșea din cap și pace. Adineauri chiar mi-a trecut din nou prin minte : „Smerdeakov !” Dar numai o clipă, atîta tot, fiindcă mi-am zis imediat : „Nu, n-a fost el !” Nu, domnilor, nu el este făptașul !

— Atunci poate că bănuiești pe altcineva. O altă persoană, se interesă cu menajamente Nikolai Parfenovici.

— Nu știu cine sau ce persoană anume putea să facă asta, dacă e mîna lui Dumnezeu aici sau a satanei, în orice caz... nu poate fi vorba de Smerdeakov ! i-o reteză scurt Mitea.

— De ce afirmi atît de categoric, de ce îl aperi cu atîta insistență ?

— Din convingere. Fiindcă asta-i părerea mea. Smerdeakov este de felul lui un netrebnic și un laș. Un laș, întruchiparea tuturor lașităților din lume într-un singur om, lașitatea în carne și oase, umblînd pe două picioare ! Pesemne că l-a ouat o găină. De cîte ori îi vorbeam, tremura vargă de frică să nu-l ucid, deși nici măcar nu mișcam mîna. Îmi cădea la picioare, plîngea și-mi săruta cizmele, implorîndu-mă pur și simplu să nu-l sperii. Auziți : „să nu-l sperii” ! Ce vorbă-i asta ? ! Cînd eu îi dădeam mereu bani ! Smerdeakov e un biet pui de găină bolnav de epilepsie și cam nătărău ; și un copil de opt ani ar putea să-l culce la pămînt. Ca să vedeți hal de om ! Nu, domnilor, nu e Smerdeakov criminalul. De altfel, nici nu era așa ahtiat după bani. De cîte ori voiam să-l cinstesc, se codea să primească... Pentru ce l-ar fi omorît pe bătrîn ? Și pe urmă se pare c-ar fi copilul lui din flori !

— Am auzit și noi legenda asta. Dar și dumneata ești fiul tatălui dumitale și, totuși, parcă ziceai c-ai vrut să-l omori.

— Încă o piatră în grădina mea ! Afurisită piatră, și tare dureroasă ! Dar nu mi-e frică. O, domnilor, nu credeți, oare,

că-i abject să-mi aruncați în față lucrul ăsta ? E cu atît mai abject cu cît eu însumi v-am vorbit despre el ! Adevărat, așa e, am vrut să-l omor, ba mai mult chiar, mi-a stat în putere să-lucid ! Am declarat eu însumi asta de bunăvoie, singur m-am acuzat, am mărturisit chiar c-am fost la un pas de crimă ! Și totuși, nu l-am ucis, m-a apărut îngerul meu păzitor, n-ați înțeles nici pîn-acum treaba asta... Tocmai de aceea e urît din partea dumneavoastră, urît și abject să-mi vorbiți așa ! Nu l-am ucis eu, nu ! Auzi, domnule procuror ? Nu l-am ucis eu !

Se opri, sugrumat de indignare. De cînd începuse interogatoriul nu fusese atît de agitat.

— Ce a declarat Smerdeakov ? se interesă el, după o tăcere de cîteva clipe. Am dreptul să întreb ?

— Ai dreptul să ne pui orice întrebare, răspunse procurorul cu același aer sever și distant. Orice întrebare în legătură cu faptele, iar noi — ți-o spun încă o dată — sîntem datori să-ți răspundem. L-am găsit pe Smerdeakov zăcînd fără cunoștință în patul lui, în toiul unei crize de epilepsie, o criză de o violență neobișnuită, pare-se a zecea din ajun. Doctorul, care ne însoțea, l-a examinat și ne-a declarat că s-ar putea să nu mai apuce ziua de mîine.

— Atunci numai dracul mai putea să-l omoare pe tata ! răbufni fără să vrea Mitea dîndu-se astfel de gol că, pînă în momentul acela, încă se mai întrebaseră : „Să fie, oare, Smerdeakov ?“

— O să mai revenim asupra acestui punct, căută să încheie politicos discuția Nikolai Parfenovici. Acum, dacă ești atît de bun, continuă, te rog.

Mitea ceru să i se lase un pic de răgaz, pe care anchetatorii i-l acordară cu multă bunăvoință. După ce se odihni puțin, Mitea își depănă mai departe spovedania. Se vedea însă clar că trebuia să facă un efort ca să vorbească. Se simțea sleit de puteri, umilit, răscolit pînă în adîncul sufletului. Pe deasupra, parcă dinadins, procurorul îl sîcîia punîndu-i o mulțime de întrebări în legătură cu tot felul de „amănunte“. De pildă, începuse tocmai să povestească cum, stînd călare pe gard, îl lovisese în cap pe Grigori care-l apucase de picior și cum sărise, apoi, jos să vadă ce i se întîmplase, cînd procurorul îi tăie vorba, rugîndu-l să-i descrie cît mai amănunțit poziția în care stătea în vîrfurile gardului. Mitea făcu ochii mari.

— Am stat uite-aşa, călare... cu un picior de partea asta şi cu celălalt dincolo, peste ulucă...

— Şi pisălogul ?

— Pisălogul îl aveam în mână.

— Nu era în buzunar ? Ții bine minte ? A trebuit să ridic mîna ca să loveşti ?

— Cred că da, dar ce rost au toate astea ?

— N-ai vrea să te așezi pe scaun în poziția în care te aflași pe gard ca să ne arăți exact cum ai ridicat mîna și în ce parte ai dat lovitura ?

— Vă bateți joc de mine ? Întrebă Mitea, măsurîndu-l cu dispreț, dar procurorul nici nu clipi măcar. Mitea se răsuci enervat pe scaun, așezîndu-se călare, și ridică brațul.

— Uite-aşa l-am miruit ! Aşa l-am răpus ! Mai vreți ceva ?

— Mulțumesc. Dacă ești bun acum să ne explici pentru ce ai mai coborît după aceea ? În ce scop ? Ce te gîndeai să faci ?

— Ei, fir-ar să fie... m-am dat jos pentru că l-am văzut căzînd... Mai știu eu pentru ce oi fi coborît ? !

— În halul în care erai ? Și tocmai cînd te pregăteai să fugi ?

— Da, în halul în care eram și tocmai cînd mă pregăteam să fug.

— Ai fi vrut să-i dai ajutor ?

— Ce ajutor... De, știu eu, poate c-am vrut să-i vin într-ajutor... nu-mi amintesc.

— Cum adică, nu mai știai ce se întîmplă cu dumneata ? Erai inconștient, va să zică ?

— Ba nu ! Cîtuși de puțin ! Mi-aduc aminte precis tot ce s-a întîmplat. Tot, pînă în cele mai mici amănunte. Am coborît să mă uit ce-a pățit și l-am șters pe față cu batista.

— Știm, am văzut și noi batista. Sperai cumva c-o să-l faci să-și vină în simțiri ?

— Nu știu dacă m-am gîndit la asta. Am vrut să mă conving dacă mai trăiește.

— Aha, va să zică, ai vrut să te convingi. Și ?

— Nu sînt medic, așa că n-am putut să-mi dau seama. Am fugit, încredințat că-l omorîsem, dar iată că și-a revenit.

— Perfect, încheie procurorul. Mulțumesc. Atîta am vrut să știu. Continuă, te rog.

Din păcate, Mitea nici nu se gândi măcar să spună — deși își aducea foarte bine aminte — că sărise jos de pe gard numai de mila bătrînului și că, aplecîndu-se asupra bietului om pe care îl culcase la pămînt, rostise chiar cîteva cuvînte prin care-și mărturisea părerea de rău : „Cine te-a pus, moș-nege, să-mi ieși în cale, acum ce să-ți fac ? !“ De aceea procurorul trase concluzia că Mitea coborîse de pe ulucă „într-un moment ca ăsta și în halul în care era“ numai că să se încredințeze dacă *unicul* martor al crimei pe care o săvîrșise mai era încă în viață sau murise ! Ce tare de înger trebuie să fie omul ăsta, ce prezență de spirit și ce sînge rece trebuie să aibă și cît de calculat va fi fost dacă, pînă și într-o împrejurare ca asta, a putut... ș.a.m.d. Procurorul avea deci pentru ce să fie mulțumit : „Am reușit să-l scot din țîțîni cu „amă-nuntele“ astea și, nervos cum e, l-a luat gura pe dinainte“.

Mitea făcu un efort ca să vorbească mai departe. Dar și de data asta Nikolai Parfenovici îl întrerupse după primele cuvînte :

— Cum ai putut să intri buzna în camera slujnicei, Feodosia Markova, așa, plin de sînge pe mîini și pe față, după cum s-a constatat după aceea ?

— Habar n-aveam că eram plin de sînge, nici n-am băgat de seamă ! răspunse Mitea.

— E perfect plauzibil, se întîmplă de multe ori asta, în-cuviință procurorul, schimbînd o privire semnificativă cu Nikolai Parfenovici.

— Ai dreptate, domnule procuror, ohiar așa și este, n-am observat, repetă Mitea și-și continuă spovedania.

Venise, în sfîrșit, momentul să le împărtășească hotărîrea lui subită de a se da „la o parte“, lăsînd „calea deschisă celor sortiți fericirii“. Acum însă nu se mai simțea în stare să-și deschidă inima, așa cum făcuse mai adineauri, vorbindu-le din nou despre „regina sufletului său“. Îi era lehamite de oamenii aceștia, insensibili, care căutau „să i se înfigă în carne ca niște căpușe“. De aceea, la întrebările lor stăruitoare, se mulțumi să răspundă scurt și răspicat :

— Eram decis să-mi iau viața. Îmi dădeam seama că nu mai aveam nici un rost pe lume. Se înapoiase omul pe care-l iubise cîndva și care, firește, avea toate drepturile asupra ei. Ce-i drept, se purtase ca un nemernic cu ea, dar se întorcea acum, după cinci ani, să-i ofere din nou dragostea lui și să

repare greșeala pe care o săvârșise față de ea, printr-o cășatorie legală. Am înțeles atunci că pentru mine totul era pierdut... Lăsasem în urmă cinstea pătată și sîngele acela, sîngele lui Grigori... La ce bun să mai trăiesc ? M-am dus să răscumpăr pistoalele depuse chezășie și le-am încărcat cu gîndul ca în zorii zilei să-mi zbor creierii...

— Iar peste noapte, mare zaiafet !...

— Ei, da, așa e, peste noapte mare zaiafet ! Dar terminați odată, domnilor, ce dracu ? ! Am vrut să mă împușc, asta-i sigur. Chiar aici, la marginea satului, în zori, la orele cinci, mi-aș fi ridicat singur viața. Pregătisem chiar și o scrisoare, am scris-o acasă la Perhotin, atunci cînd am încărcat arma. Poftim, citiți ! Să știți însă că astea nu le spun pentru dumneavoastră ! se grăbi el să adauge cu un nemăsurat dispreț.

Scoase biletul din buzunar și-l aruncă pe masă ; ancheta-torii îl citiră cu toată atenția și, potrivit uzanțelor, îl adăugară hîrtilor de la dosar.

— Și nici atunci cînd te-ai dus la domnul Perhotin nu ți-a dat prin gînd să te speli pe mîini ? Nu ți-era teamă c-o să te suspecteze ?

— Să mă suspecteze ? N-avea decît, pentru mine totuna era. Aș fi venit încoace și, dimineța, la cinci mi-aș fi zburat creierii, înainte de a fi apucat să faceți vreun pas. Dacă nu se întîmpla toată dandanaua asta cu taică-meu, n-ați fi știut nimic și n-ați mai fi bătut atîta drum. Am spus eu că aici trebuie să-și fi băgat dracul coada ! El l-a răpus și tot el a avut grijă să vă dea numaidecît de știre ! În doi timpi și trei mișcări ați și ajuns aici ! Fantastic, într-adevăr !

— Domnul Perhotin a declarat că, în momentul cînd ai intrat în casă la el, țineai în mînă... așa cum erai, plin de sînge... niște bani... o mulțime de bani... un teanc întreg de bancnote de o sută. Le-a văzut și băiatul de serviciu.

— Da, domnilor, mi se pare că așa a și fost.

— Atunci, se pune o mică problemă, începuse nespuse de mîieros Nikolai Parfenovici, ai putea să ne spui de unde ai luat suma asta de bani, din moment ce, după calculele noastre și din felul cum au decurs evenimentele, rezultă clar că n-ai mai apucat să treci pe acasă ?

Procurorul se încruntă ușor la auzul acestei întrebări cam prea directe, dar se feri totuși să-l întrerupă.

— Nu, n-am mai apucat să trec pe acasă, recunosc Mitea, în aparență cât se poate de liniștit, dar ținând ochii în pământ.

— Dați-mi voie atunci să repet întrebarea, continuă insinuant Nikolai Parfenovici. De unde ai făcut rost de atîția bani cînd singur ai declarat că la ora cinci...

— Aveam mare nevoie de zece ruble și mi-am amanetat pistoalele la Perhotin, pe urmă m-am dus la Hohlakova să-i cer împrumut trei mii de ruble pe care a refuzat să mi le dea etc. etc. și toate celelalte, i-o reteză scurt Mitea. Da, domnilor, îmi scăpăra maseaua după bani, ca deodată să-mi pice așa, din senin, cîteva mii de ruble ; ce ziceți de asta ? Ei, acum că v-am pus pe jeratic, știu cel puțin că stați amîndoi cu inima pierită de teamă că n-am să vă spun de unde am făcut rost de bani ! Și chiar așa o să fie, de astă dată ați ghicit bine : n-am de gînd să vă spun nimic, n-o să scoateți nimic de la mine, domnilor ! rosti el răs-picat și ferm hotărît.

Anchetatorii tăcură cîteva clipe.

— Trebuie să înțelegeți, domnule Karamazov, că-i absolut necesar să știm lucrul acesta, rosti domol și smerit Nikolai Parfenovici.

— Înțeleg foarte bine și, totuși, n-am să vă spun nimic.

Procurorul interveni, reamintindu-i că, firește, persoana anchetată are tot dreptul să nu răspundă la unele întrebări, în cazul cînd crede că răspunsurile lui ar putea să-i aducă vreun neajuns și așa mai departe ; e bine, totuși, să ia în seamă faptul că, trecînd sub tăcere anumite lucruri, mai ales cînd este vorba de o chestiune atît de importantă, își agravează singur situația...

— Și așa mai departe ! Destul, domnilor, am mai auzit toate astea ! îl întrerupse ritos Mitea. Îmi dau perfect de bine seama ce importanță prezintă această întrebare și știu că aici este nodul problemei, dar totuși nu vreau să vă spun nimic.

— Treaba dumitale, în fond asta nu ne privește pe noi, ci pe dumneata, s-ar putea să-ți tai singur craca de sub picioare, fi atrase atenția, cam nervos, Nikolai Parfenovici.

— Uitați-vă ce este, domnilor, să lăsăm gluma deoparte. Mitea ridică privirea din pământ și se uita dîrz în ochii lor. Din capul locului am presimțit că aici o să avem de înfruntat un obstacol. Cînd mi-am început însă mărturisirile, nu-mi dădeam încă seama prea bine de situație, totul plutea ca într-o ceață ; am fost chiar atît de naiv, încît v-am propus să sta-

bilim o „încredere reciprocă“. De-abia acum văd că această încredere n-a existat nici un moment între noi, altminteri n-am fi ajuns să ne ciocnim de acest obstacol ! Și uite că totuși ne-am ciocnit ! Nu pot să vă spun nimic și basta ! Nu vă fac nici un reproș, dimpotrivă, înțeleg prea bine cum stau lucrurile — firește că nu mă puteți crede pe cuvânt ! Și se închise în el posomorât.

— N-ai putea, totuși, fără să-ți calci în picioare hotărârea și trecînd sub tăcere esențialul, să ne spui măcar pe departe, să ne sugerezi cel puțin motivele grave care te obligă să păstrezi cea mai deplină discreție într-un moment atît de critic pentru dumneata ?

Mitea zîmbi trist, parcă furat de gânduri.

— Sînt mult mai bun decît credeți dumneavoastră, domnilor. Uite, am să vă spun de ce trebuie să tac, am să vă sugerez, deși nu meritați. Sînt redus la tăcere, domnilor, pentru că aici se ascunde un lucru care mă dezonoarează. Răspunsul la întrebarea de unde am luat banii este atît de degradant pentru mine, încît nici chiar asasinarea și jefuirea propriului meu tată — dacă, să zicem l-aș fi ucis ca să-i pot fura paralele — n-ar fi fost o infamie mai cumplită. Iată de ce refuz să vorbesc. Nu pot, pentru că mi-e rușine. Dar ce faceți ? Vreți să consemnați și asta în procesul-verbal ?

— Da, și asta, se bîlbîi Nikolai Parfenovici.

— N-ar trebui să fie pomenit acolo cuvîntul „infamie“ V-am făcut această mărturisire din prea multă bunăvoință, cînd puteam foarte frumos să tac din gură. M-am gândit, totuși, să vă dau informația cerută, pe care dumneavoastră ați căutat imediat s-o folosiți împotriva mea. Bine, faceți cum vreți ! Încheie Mitea disprețuitor și scîrbit. Nu mi-e frică de dumneavoastră... sînt prea mîndru ca să mă tem.

— N-ai vrea să ne spui de ce natură este sentimentul acesta de rușine care te împiedică să vorbești ? Încercă din nou să-l iscodească Nikolai Parfenovici.

Procurorul făcu din nou o grimasă.

— Nu-nu ! *C'est fini* *, nu vă mai osteniți. Nu face să mă murdăresc. Destul m-am înjosit cît m-am întins la vorbă pînă acum. Nu meritați nici dumneavoastră, nici altcineva, să-mi

* S-a sflîșit. (Fr.)

deschid sufletul, oricine ar fi acela... Destul, domnilor, eu am terminat !

Vorbise cît se poate de categoric. Nikolai Parfenovici nu mai insistă, dar, uitîndu-se la Ippolit Kirillovici, înțelese din privirea lui că acesta nu-și pierduse încă toate speranțele.

— N-ai putea să ne spui cel puțin cît de mare era suma pe care o aveai la dumneata cînd ai intrat la domnul Perhotin ? Cîți bani țineai în mîna în momentul acela ?

— Nu, nu vă pot spune nimic.

— Pare-mi-se că i-ai pomenit domnului Perhotin de trei mii de ruble, pe care ziceai că ți le-ar fi împrumutat doamna Hohlakova.

— Tot ce se poate. Ajunge, domnilor, nu vreau să vă spun cîți bani aveam asupra mea.

— Atunci ai putea cel puțin să ne povestești cum ai ajuns aici și ce ai făcut de cînd ai sosit.

— Of, Doamne, n-aveți decît să întrebați oamenii de aici ! Dar dacă țineți neapărat, vă pot pune și eu la curent.

Se apucă deci să le relateze cum se desfășurase seara petrecută la Mokroe, dar cred că n-are rost să mai repetăm ceea ce am arătat mai înainte. Se mulțumi cu o expunere seacă, trecînd peste amănunte. Nu suflă un cuvînt despre apoteoza miraculoasă a dragostei sale, mulțumindu-se să menționeze că, avînd în vedere „unele împrejurări neprevăzute“, renunțase la sinucidere. Fără să dea nici o explicație, nici o justificare, nici un detaliu. Și nici anchetatorii nu insistară : evident, erau lucruri care nu prezentau nici un interes pentru ei.

— Toate acestea vor fi verificate mai tîrziu. Vom avea prilejul să revenim asupra lor cînd vom lua declarații martorilor, formalitate care, bineînțeles, va avea loc în prezența dumitale, încheie Nikolai Parfenovici. Acum, te rog să pui pe masă tot ce ai prin buzunare și, în primul rînd, banii pe care-i ai asupra dumitale.

— Banii, domnilor ? La dispoziție. Îmi dau seama că-i necesar. Mă miră chiar că nu mi-ați cerut-o pînă acum. E adevărat că nici nu puteau să facă picioare, de vreme ce am fost tot timpul sub ochii dumneavoastră. Poftim, uite-i aici, luați-i, numărați-i, mi se pare că asta-i tot.

Scoase din buzunar pînă la ultimul ban, chiar și mărunțișul, două monede de cîte douăzeci de copeici, pe care le avea

în buzunarul jilecii. Se apucară să-i numere : erau opt sute treizeci și șase de ruble și patruzeci de copeici.

— Asta-i tot ? Întrebă judecătorul de instrucție.

— Da.

— Din declarația dumitale reiese c-ai lăsat trei sute de ruble în băcănie la Plotnikov. I-ai dat lui Perhotin zece ruble, douăzeci surugiului, la cărți ai mai pierdut încă două sute, apoi...

Nikolai Parfenovici făcu socoteala banilor cheltuiți. Mitea îl ajută, fără să se arate cîtuși de puțin contrariat. Reconstituirea totul din memorie și adunarea ban cu ban. Judecătorul de instrucție calculează suma totală.

— Așadar, cu cele opt sute de ruble care s-au găsit asupra dumitale, ai avut circa o mie cinci sute ?

— Așa se pare, rosti scurt Mitea.

— Atunci de ce toată lumea susține c-ai fi avut mai mult ?

— N-au decît.

— Dar dumneata ai afirmat același lucru, nu-i așa ?

— Și eu am afirmat.

— Bine, rămîne să verificăm suma în raport cu declarațiile martorilor. În privința banilor să nu duci nici o grijă : vor fi puși bine și vei reintra în posesia lor la sfîrșit... cînd se va termina povestea asta... dacă, bineînțeles, se va constata, vreau să zic, în cazul cînd se va dovedi că ai drepturi incontestabile asupra lor. Și acum...

Nikolai Parfenovici se ridică brusc în picioare pentru a-l încunoștiința pe Mitea cu solemnitate că „este obligat și se vede silit” să facă o percheziție amănunțită „atît vestimentară, cît și corporală”.

— Poftim, domnilor, pot să-mi întorc buzunarele dacă vreți și Mitea se și apucă să le întoarcă pe dos.

— Trebuie să te dezbraci.

— Cum ? Să mă dezbrac ? Ei, drăcie ! Nu puteți să mă percheziționați așa, îmbrăcat ?

— Nu se poate, Dmitri Feodorovici, trebuie să-ți scoți hainele.

Mitea se supuse îmbufnat.

— Cum doriți. Dar vă rog nu aici, să trecem dincolo, după perdea. Cine face percheziția ?

— După perdea, firește, încuviință Nikolai Parfenovici, înclinînd capul. Și pe fața-i prelungă se întipări o expresie plină de gravitate.

VI

PROCURORUL REUȘEȘTE SĂ-L INCUIE PE MITEA

Atunci se petrecu un lucru fără doar și poate uluitor, la care Mitea în viața lui nu s-ar fi așteptat. Nici măcar nu i-ar fi putut trece prin cap o clipă mai înainte, că cineva și-ar permite vreodată să se poarte așa cu Mitea Karamazov ! Era o situație atît de umilitoare pentru el și atîta „arroganță și desconsiderare“ din partea lor ! Dacă ar fi fost obligat să-și scoată numai surtucul, mai treacă-meargă, dar dumnealor îl poftiră să se dezbrace de tot ! Ba nu, ce să-l poștească, îi porunciră pur și simplu ! Da, da, îi porunciră, fără multă vorbă ! Și Mitea se supuse fără să crîcnească, se supuse din mîndrie și pentru că-i disprețuia. Și nu trecuseră numai el și cu Nikolai Parfenovici după perdea ; venise cu ei și procurorul împreună cu cîțiva gealați. „Ca să le dea o mîna de ajutor, se gîndi Mitea, sau ce știu eu ce se mai poate întîmpla ?!“

— Să-mi scot și cămașa ? întrebă el răstit, dar nimeni nu se învrednici să-i răspundă

Nikolai Parfenovici și procurorul erau ocupați cu examinarea hainelor lui ; surtucul, jiletca, pantalonii și șapca ; amîndoi păreau absorbiți de această operație. „Fără pic de rușine, se gîndi Mitea, să mai fi păstrat măcar o umbră de politețe.“

— Vă întreb încă o dată : trebuie să-mi scot și cămașa sau nu ? repetă el mai apăsător și mai nervos.

— Ai răbdare, că-ți spunem noi, îi răspunse Nikolai Parfenovici plin de superioritate, sau cel puțin așa i se păru lui Mitea.

Judecătorul de instrucție și procurorul, amîndoi cu un aer foarte grav, țineau un conciliabul cu jumătate de glas.

Surtucul, mai ales în partea stîngă, jos, la spate, avea niște pete mari de sînge proaspăt închegat, așa încît nu apucase încă să se usuce și să se scuture. Pantalonii erau și ei murdari de sînge. Nikolai Parfenovici pipăi sub ochii martorilor gulerul, manșetele și toate cusăturile vestonului și pantalonilor, căutînd ceva, probabil niscai bani tînuți. După toate celelalte, nici măcar nu se ferea să arate că-l socotește în stare să ascundă bani în cusăturile îmbrăcămînții! „Mă tratează ca pe un borfaș de rînd, nu ca pe un ofițer!” își zise Mitea. Cei doi își împărtășeau presupunerile cu o sinceritate de-a dreptul bizară, fără a se sinchisi cîtusi de puțin că se afla și el de față. Bunăoară, la un moment dat, grefierul care, nu știu cum, se strecurase și el după draperie, făcîndu-și de lucru slugarnic pe lîngă anchetatori, atrase atenția judecătorului asupra șepcii care ajunsese să fie luată și ea în cercetare. „Vă aduceți aminte de Gridenko? știți care: conțopistul, interveni el. S-a dus într-o vară să ridice leafa pentru toată cancelaria, ca la întoarcere să spună că s-ar fi îmbătat și ar fi pierdut banii. Unde credeți că i-au găsit mai pe urmă? În căptușeala chipiului: erau numai hîrtii de o sută, pe care le făcuse sul și le cususe în căptușeală!” Anchetatorii își aminteau perfect de cazul lui Gridenko, de aceea puseră deoparte șapca lui Mitea, s-o examineze îndeaproape o dată cu hainele.

— Îmi dai voie! exclamă deodată Nikolai Parfenovici, observînd manșeta mîneții drepte de la cămașa lui Mitea, răsucită înăuntru și pătată de sînge. Ce-i asta? Sînge?

— Da, răspunse laconic Mitea.

— Vreau să spun al cui... și de ce e întoarsă înăuntru?

Mitea îl lămurii că-și murdărise cămașa în timp ce-l ștergea de sînge pe Grigori și că-și suflecuse manșeta mai apoi, cînd se spălase pe mîini la Perhotin.

— Trebuie să-ți dezbraci și cămașa, este foarte important... pentru constituirea probelor materiale.

Mitea se aprinse la față de mînie.

— Cum adică? Să rămîn așa, în pielea goală? protestă el.

— N-ai nici o grijă.. O să vedem noi ce-i de făcut. Deocamdată, fii bun și scoate-ți ciorapii.

Mitea îl fulgeră cu privirea.

— Nu, zău, nu glumești? E absolut necesar?

— Fii sigur că nu ne arde de glumă ! ripostă Nikolai Parfenovici încruntat.

— Bine, dacă trebuie... eu... murmură Mitea și se lăsa pe marginea patului să-și dea jos ciorapii.

Îi venea să intre în pământ de rușine : toată lumea era îmbrăcată, numai el — gol pușcă ! Ce curios : așa dezbrăcat, la piele, se simțea într-adevăr vinovat, și mai ales îi făcea impresia că toată demnitățile lui era la pământ și că oricine avea acum dreptul să-l disprețuiască. „Cînd toți sînt despuiați nu mai încapă nici o rușine, dar cînd unul singur e în pielea goală și ceilalți se uită la el e pur și simplu scandalos ! Îi trecu prin minte. Am impresia că trăiesc un coșmar, numai în vis ți se întîmplă asemenea lucruri !” Ce chin pînă să-și scoată ciorapii : nu erau prea curați, ca de altfel toată rufăria, și acum aveau să vadă toți în ce hal sînt ! Și pe urmă simțea un fel de repulsie pentru picioarele lui ; nu știe de ce îi intrase în cap că degetele mari erau monstruoase, mai ales unghia de la cel drept, îngroșată, plată și îndoită în jos, și acum toată lumea o să fie cu ochii pe ea ! Copleșit de rușine, căută să braveze situația prin grosolănie, silindu-se cu tot dinadinsul să fie cît mai vulgar. Își smulse cămașa de pe el.

— Poate doriți să căutați și în altă parte ? Vă rog, nu vă jenați !

— Deocamdată, nu.

— Și eu ce să fac ? Să stau așa despuiat ? Întrebă el turbînd de mînie.

— Pentru moment, da... Fii bun și așteaptă aici, poți să ieși pătura de pe pat să te învelești, dacă vrei, iar eu... eu mă duc să văd ce facem cu lucrurile.

Hainele fură arătate martorilor și, după ce se încheie procesul-verbal de rigoare, Nikolai Parfenovici ieși din odaie, însoțit de un om care ducea îmbrăcămintea. Ippolit Kirillovici se duse și el. Nu mai rămaseră cu el după perdea decît paznicii, care tăceau, fără să-l slăbească o clipă din ochi pe arestat. Mitea se înfășură în pătură, înfrigurat. Și cum învelitoarea era prea scurtă, tot trăgea de ea în jos, fără a reuși să-și acopere picioarele dezgolite. Nikolai Parfenovici zăbovi mult, „exasperant de mult“. „Mă ia drept un mucos ! scrișnea din dinți Mitea. Și dobitocul ăla de procuror s-a cărăbănit și el, îi cădea nasul pesemne să stea cu mine, îi era silă să mă vadă așa despuiat.“ Era convins că după percheziție au

să-i aducă lucrurile înapoi, așa încît fu peste măsură de revoltat cînd îl văzu pe Nikolai Parfenovici întorcîndu-se urmat de un mujic cu niște haine în brațe, dar care nu erau ale lui !

— Îmbracă-te, îi spuse judecătorul fără nici o sfială, mulțumit de reușita investigațiilor sale. Domnul Kalganov, ținînd seama de interesul pe care-l prezintă cazul dumatile, a avut amabilitatea să-ți trimită un rînd de haine și o cămașă curată. Din fericire, le avea în geamantan. Poți să păstrezi ciorapii și rufăria de corp.

Mitea se făcu foc.

— N-am nevoie de hainele altora ! strigă el amenințător. Să faceți bine să mi le dați pe ale mele !

— Imposibil.

— Dați-mi hainele mele ! Ce am eu cu Kalganov, dracu să-l ia cu țoale, cu tot !

După multă bătaie de cap, de bine, de rău, îl convinseră să se îmbrace. În sfîrșit, Mitea se liniști. Anchetatorii îi explicară că, fiind murdare de sînge, hainele lui constituiau ceea ce se cheamă „un corp delict” și trebuiau deci alăturate celorlalte „probe materiale”, că dînșii, „chiar dacă ar vrea, n-au voie să i le lase, avînd în vedere întorsătura pe care putea s-o ia cazul de față” etc., etc. Pîna la urmă, Mitea se înduplecă să le dea ascultare și începu să se îmbrace în pripă, ursuz și tăcut. Se mulțumi doar să spună că hainele erau mai scumpe decît ale lui și că n-ar vrea să „se înțolească” cu ele. Și pe urmă erau și „ridicol de strîmte”. Adică ce, să facă pe caraghiosul fiindcă așa le-a venit gust dumnealor ? !

Anchetatorii însă se străduiră să-i arate că exagerează, că domnul Kalganov era doar un pic mai înalt decît el și că deci numai pantalonii aveau să fie ceva mai lungi decît ar fi trebuit. Surtucul însă, într-adevăr, îl cam strîngea la umeri.

— Pe dracu, nu vedeți că nici nu pot să mă închei... bodogăni Mitea. Fiți buni, vă rog, și spuneți-i din partea mea domnului Kalganov că eu, personal, nu i-am cerut nimic și că am fost silit să umblu costumat ca un măscărici.

— Dumnealui înțelege situația și-i pare foarte rău... fi-rește nu de haine, ci de tot ce s-a întîmplat... se bîlbîi Nikolai Parfenovici.

— Mă doare în cot de părerile lui de rău ! Ei, acum unde mergem ? Sau trebuie să rămân mai departe aici ?

Îl poftiră să treacă iar dincolo. Ieși de după perdea cătrănit, ferindu-se de privirile celorlalți. Cu straietele acelea de căpătat, se simțea îngrozitor de umilit chiar și în ochii mușicilor ori ai lui Trifon Borisici, care apăruse o clipă în prag și se făcuse nevăzut. „A venit să se uite ca la urs“, se gândi Mitea. Se așeză în același loc ca la început, înainte de percheziție. „Ce fantasmagorie, îmi vine să cred că visez !“ Simțea într-adevăr că-și pierde mințile.

— Acum nu mai rămîne decît să mă bateți cu vergile ! rosti el printre dinți, întorcîndu-se către procuror.

Pe Nikolai Parfenovici îl ignora cu desăvîrșire, nici măcar nu voia să se uite la el sau să-i adreseze cuvîntul. „Prea a ținut cu tot dinadînsul să-mi examineze ciorapii, canalia ! Mi-a spus chiar să-i întorc pe dos, dinadins m-a pus, ca să vadă toată lumea ce murdari sînt !“

— Ei, să începem audierea martorilor, spuse Nikolai Parfenovici, de parcă i-ar fi ghicit gîndurile.

— Mda... îngîină procurorul, ca și cînd ar fi fost preocupat de altceva.

— Noi am făcut tot posibilul ca să te ajutăm, Dmitri Feodorovici, urmă Nikolai Parfenovici, dar din moment ce ai refuzat categoric să explici proveniența sumei pe care o aveai asupra dumitale...

— Ce inel ai dumneata acolo ? se pomeni întrebînd din senin Mitea, ca și cum s-ar fi trezit dintr-o adîncă meditație, și arată cu degetul unul din cele trei inele mari ce împodobeau mîna dreaptă, o mîna delicată și fină, a lui Nikolai Parfenovici.

— Care inel ? îl privi acesta mirat.

— Inelul acela... de pe degetul mijlociu, cel care are o piatră cu vinișoare. Ce fel de piatră e ? stăruia Mitea capricios ca un copil alintat.

Nikolai Parfenovici zîmbi ușor.

— Un topaz fumuriu. Dacă vrei să-l vezi mai de aproape, pot să-l scot...

— Nu, nu-i nevoie ! protestă Mitea vehement, furios pe sine pentru această întrebare stupidă. Nu-l mai scoate, n-are nici un rost... Ei, fir-ar să fie... M-ați terfelit cum e mai rău, domnilor ! Vă închipuiți oare că dacă l-aș fi ucis într-adevăr

pe tata aş fi încercat cumva să-mi acopăr crima, aş fi dat din colţ în colţ, aş fi umblat cu minciuni şi m-aş fi ascuns ? Nu, vă înşelaţi, Dmitri Karamazov nu este omul pe care-l credeţi dumneavoastră, puteţi fi siguri că n-ar fi capabil de aşa ceva. Vă jur că, dacă aş fi fost vinovat, n-aş mai fi zăbovit pînă veneaţi dumneavoastră, n-aş mai fi aşteptat pînă în zori, aşa cum v-am spus c-aveam de gînd, mi-aş fi curmat zilele cu mult înainte de răsăritul soarelui ! Acum îmi dau bine seama. În douăzeci de ani de viaţă n-am învăţat cît am învăţat în noaptea asta blestemată !... Aşa credeţi oare că m-aş fi purtat în acest timp ? Şi chiar acum, stînd aici cu dumneavoastră, aş fi avut inima să vorbesc aşa cum vorbesc, să mă mişc aşa cum mă mişc, să privesc lumea şi să mă uit în ochii dumneavoastră, dacă eram într-adevăr un paricid ? ! Cînd numai la gîndul că s-ar fi putut să-l fi ucis din întîmplare pe Grigori m-am perpelit toată noaptea, dar nu de teamă ! O, nu, nu numai de teama pedepsei ce m-ar fi aşteptat ! Ce infamie ! Şi dumneavoastră îmi pretindeţi acum ca, în faţa unor oameni care iau totul în zeflemea, în faţa unor oameni care nu văd şi nu cred nimic, orbi ca nişte cîrţiţe, să-mi deschid sufletul şi să dau în vileag o nouă mîrşăvie, o încă nebanuită ticăloşie, ca să scap de acuzaţia pe care mi-o aduceţi ? Mai bine să înfund ocna ! Nimeni altul nu putea să-l ucidă şi să-l jefuiască pe taică-meu decît acela care a descuiat astă-noapte uşa casei ; omul care a pătruns înăuntru pe uşă e ucigaşul. Cine poate să fie nu ştiu, nu-mi dau seama, degeaba îmi storc creierii să-l dibuiesc ; în orice caz, să ştiţi că nu este Dmitri Karamazov, asta-i tot ce pot să vă spun. Şi acum ajunge ! Lăsaţi-mă în pace... Trimiteti-mă la ocna sau pe eşafod, unde poftiţi, dar nu mă mai canoniţi, vă rog. Am terminat. Chemaţi martorii !

Mitea rosti ultimele cuvinte ale acestui intempestiv monolog ca şi cum ar fi fost ferm hotărît să nu mai deschidă gura pe viitor. Procurorul îl ascultă fără să-l slăbească o singură clipă din ochi şi cînd tăcu, în sfîrşit, spuse cu sînge rece, calm de parcă ar fi vorbit despre un lucru foarte banal :

— În legătură cu uşa asta deschisă, fiindcă tot ai pomenit de ea, aş vrea să-ţi atrag atenţia asupra declaraţiilor extrem de interesante şi de preţioase ale bătrînelui Grigori Vasiliev, omul pe care dumneata l-ai lovit. După ce şi-a revenit în simţiri, Grigori, în cursul interogatoriului pe care

i l-am luat, a insistat mai ales asupra următorului fapt : la un moment dat, ieșind în cerdac, spune el, i s-a părut că aude un zgomot și a intrat în grădină pe poarta care rămăsese deschisă. Asta s-a întâmplat înainte de a te fi zărit pe dumneata alergînd pe întuneric. Pe de altă parte, dumneata ai declarat că ai rupt-o la fugă din locul unde te aflai, sub fereastră, în clipa cînd l-ai văzut pe tatăl dumitale ieșind la geam. Intrînd în grădină, Grigori s-a uitat în stînga, spre casă, și a observat fereastra deschisă, dar în același timp, a observat că și ușa, care se afla mult mai aproape de el, era dată de perete, în timp ce dumneata susții că a fost închisă tot timpul cît ai stat în grădină. Nu-ți ascund faptul că, în declarația lui, Vasiliev afirmă categoric că dumneata ai ieșit din casă — menționez — nu te-a zărit în momentul acela, ci mai tîrziu, cînd ajunseseși în mijlocul grădinii și alergai spre gard...

Nici nu apucase bine procurorul să-și încheie tirada, și Mitea sărise nerăbdător de pe scaun.

— Moși-pe groși ! protestă el furios. Este o minciună sfruntată ! Cum putea să vadă ușa deschisă din moment ce era încuiată... Minte !

— Mă simt dator să-ți repet din nou că depoziția lui Grigori este categorică. Bătrînul n-are nici cel mai mic dubiu. Dimpotrivă, insistă asupra acestui fapt. L-am interogat de cîteva ori.

— Exact, și eu am revenit de cîteva ori asupra acestei chestiuni ! confirmă cu însuflețire Nikolai Parfenovici.

— Dar nu-i adevărat, vă spun că nu-i adevărat ! E o calomnie sau o halucinație de nebun ! urlă Mitea. Nu vă dați seama că bătrînul bate cîmpii, a fost rănit, a pierdut atîta sînge, cine știe ce i s-o fi năzărit cînd și-a venit în simțiri... Aiurează !

— Numai că bătrînul a observat ușa deschisă nu atunci cînd s-a trezit din leșin, ci mai înainte, în momentul cînd a intrat în grădină, venind dinspre locuința slugilor.

Mitea simțea că se sufocă.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu poate să fie adevărat ! E o calomnie, vrea să se răzbune pe mine... Nu putea să vadă ușa deschisă... V-am spus doar că n-am ieșit pe ușă.

Procurorul se întoarce către Nikolai Parfenovici și rosti autoritar :

— Arată-i !

— Cunoști acest obiect ? îl întreabă Nikolai Parfenovici, scoțînd din servietă și punînd pe masă un plic mare de hîrtie groasă, păstrînd încă urmele celor trei pecetei cu care fusese sigilat. Plicul era gol și rupt pe una din margini.

Mitea rămase cu ochii holbați.

— Așa-i... așa-i plicul tatii, bolborosi el. Plicul cu trei mii de ruble... trebuie să scrie pe el... îmi dați voie : „puișorul meu drag“... da, uite aici : „trei mii“, vedeți, trei mii ! strigă el.

— De văzut, vedem, dar n-am mai găsit nici un ban înăuntru. Zăcea aruncat pe jos, lîngă pat, după paravan.

Cîteva clipe, Mitea încremeni locului buimăcit.

— Domnilor, aici e mîna lui Smerdeakov ! exclamă el într-un tîrziu din adîncul pieptului. El l-a ucis pe tata ca să-l jefuiască ! Numai el știa unde ținea ascuns plicul... El este criminalul, de astă dată nu mai încape nici o îndoială !

— Dar și dumneata știai despre existența lui, după cum știai, de asemenea, că-l ținea sub pernă.

— Niciodată. Habar n-am avut, nu știam nici măcar cum arăta, e pentru prima oară că-l văd. Am auzit doar că există de la Smerdeakov... Numai el știa unde-l pusese bătrînul, eu nici idee n-aveam... Mitea simți din nou cum i se pune un nod în gît.

— Totuși, mai adineauri ai declarat chiar că plicul se afla sub perna răposatului dumitale tată. Ai spus cu gura dumitale că-l ținea sub pernă, prin urmare cunoșteai ascunzătoarea.

— E scris aici negru pe alb ! confirmă Nikolai Parfenovici.

— Ce aberație, e absurd ! De unde să fi știut că-l ținea sub pernă ?! Poate că nici nu era acolo... Am spus și eu așa, la întîmplare, c-ar fi putut să fie acolo... Ce zice Smerdeakov ? L-ați întrebat unde era plicul ? Aici e buba... Am trîncănit verzi și uscate, fără să mă gîndesc că toate astea au să se întoarcă împotriva mea... Am mințit fără să-mi dau seama, am spus numai așa, într-o doară, c-ar fi fost, chipurile, sub pernă și dumneavoastră... Nu știți cum e cîteodată ? Cînd nici nu te aștepti, îți scapă un cuvînt din gură și-i dai așa înainte, fără să mai stai să te gîndești. Smerdeakov e singurul om care știa exact unde se afla plicul, nimeni în afară de el nu cunoștea secretul... Nici chiar

mie nu mi-a spus unde e ! Cu siguranță că-i el, el și numai el e criminalul, pentru mine în momentul ăsta este evident, e limpede ca lumina zilei ! argumenta din ce în ce mai suscitată Mitea, spunând în mod stupid mereu același lucru, cu un fel de înverșunare și înfierbântându-se pe măsură ce vorbea. Trebuie să înțelegeți odată, oameni buni, arestați-l imediat, arestați-l pînă nu-i prea tîrziu... L-a omorît probabil după ce-am sărit gardul, în timp ce Grigori zăcea fără cunoștință, e cu ochi și cu sprîncene... I-a dat de știre, așa cum se înțeleseră între ei, și tata i-a deschis... Numai el cunoștea semnalul, fără semnal tata pentru nimic în lume n-ar fi descuiat ușa...

— Dumneata uiți un singur lucru, observă procurorul cu același sînge rece, dar cu un fel de bucurie triumfătoare în glas, și anume, că nu avea nevoie să folosească semnalul din moment ce ușa era deschisă încă de cînd te aflai în grădină...

— Ușa, ușa... murmură Mitea uitîndu-se țintă la procuror și se lăsa neputincios pe scaun.

Cîteva clipe nimeni nu mai spusese nimic.

— Da, ușa !... E un blestem ! Pînă și Dumnezeu e împotriva mea ! exclamă el privind în gol.

— Vezi, rosti grav procurorul, acum judecă și dumneata, Dmitri Feodorovici : pe de o parte, această declarație la fel de covîrșitoare și pentru dumneata, ca și pentru noi, arătînd că ușa pe care ai ieșit era deschisă. Pe de altă parte, tăcerea dumitale inexplicabilă, încăpățînarea, aș zice chiar înverșunarea dumitale de a nu spune nimic în legătură cu proveniența banilor care s-au găsit asupra dumitale, cînd abia cu trei ceasuri mai înainte — după cum reiese din propria dumitale declarație — ți-ai amanetat pistoalele pentru zece ruble ! În condițiile astea, gîndește-te și dumneata : ce putem crede noi și la ce concluzie trebuie să ajungem ? Nu mai poți pretinde acum că sîntem „niște oameni cinici și fără inimă, care iau totul în zeflema”, incapabili să înțeleagă elanurile nobile ale sufletului dumitale... Dimpotrivă, trebuie să-ți dai seama că, în situația noastră...

Palid la față ca un mort, Mitea se frămînta tot, biruit de o emoție coplesitoare.

— Bine ! strigă el deodată, am să vă mărturisesc taina, vă spun îndată de unde aveam banii !... Am să vă dezvălui

și această infamie, ca să nu mai pot acuza după aceea pe nimeni, nici pe domniile-voastră și nici pe mine...

— Crede-mă, Dmitri Feodorovici, stăruie cu un glas mie-ros Nikolai Parfenovici jubilînd, o mărturisire sinceră și deplină făcută în clipa asta s-ar putea să-ți fie mai tîrziu de un real folos, contribuind simțitor la ușurarea situației dumitale, chiar dacă...

În momentul acela însă procurorul îi făcu un semn pe sub masă și vorbitorul se opri la timp. De altfel, Mitea nici nu-l asculta.

VII

TAINA CEA MARE A LUI MITEA. PROTAGONISTUL NU ARE NICI UN SUCCES

— Domnilor, începu el cu o figură răvășită, banii ăștia... vă mărturisesc cu mîna pe conștiință... banii ăștia erau *ai mei*.

Atît procurorul, cît și judecătorul de instrucție făcură niște mutre lungi : numai la asta nu s-ar fi așteptat.

— Păi cum puteau să fie ai dumitale, bîlgui Nikolai Parfenovici, cînd la orele cinci după amiază, după propriile dumitale declarații...

— Dă-le dracului de declarații, ce-a fost, ce n-a fost la ora cinci după amiază, nu asta interesează acum ! Banii erau ai mei, îmi aparțineau, adică, mai bine zis, erau de furat... Nu, așa e, de fapt, nu erau ai mei, ci furați, furați de mine, o mie cinci sute de ruble în cap, i-am avut asupra mea tot timpul, neconținut...

— Și de unde i-ai luat ?

— De la gît, domnilor, uite, de aici, de la gît i-am luat, de la gîtul meu... I-am avut aici, cusuți într-un petec de pînză, îi purtam de mult la mine, de o lună de zile. De o lună de zile îmi port așa la gît rușinea, dezonoarea.

— Dar de la cine i-ai... sustras ?

— Ai vrut să zici „furat“ nu-i așa ? Spune lucrurilor pe nume. Da, recunosc, e ca și cînd i-aș fi furat, sau dacă vreți

i-am „sustras“. După părerea mea însă asta se numește furt. Și aseară, într-adevăr, i-am furat de tot.

— Aseară ? Dar parcă ziceai că-i o lună de zile de când... de când ești în posesia lor...

— Dar nu i-am luat de la tata, nu vă speriați, nu de la dînsul i-am furat, ci de la ea. Lăsați-mă să vă povestesc pînă la capăt, nu mă mai întrerupeți mereu ! Să știți că nu-i chiar atît de ușor. Să vedeți, acum o lună de zile m-a chemat Katerina Ivanovna Verhovțeva, fosta mea logodnică... O cunoașteți ?

— Cum de nu ! Mai întrebi ?

— Știam că o cunoașteți. E un suflet cu adevărat nobil, un mărgăritar între mărgăritare ; din păcate, însă, mă urăște, de mult mă urăște, o, de mult de tot... și pe bună dreptate, recunosc !

— Katerina Ivanovna ? se miră anchetatorul.

Procurorul de asemenea, se uita la el consternat.

— Vă rog, nu-i roștiți numele în deșert ! E o ticăloșie din partea mea s-o amestec pe ea în toată dandanaua asta. Da, mi-am dat seama că mă urăște... că mă urăște de mult... de la început chiar, din ziua cînd a venit acasă la mine... Destul însă, destul, asta nu mai e nevoie s-o știți, nu meritați și nici n-are rost... Atîta voiam numai să vă spun, că m-a chemat acum o lună la dînsa și mi-a încredințat trei mii de ruble, rugîndu-mă să trimit banii sorei sale și încă unei persoane, tot o rubedenie de-a ei de la Moscova (ca și cum n-ar fi putut să-i trimită și singură !). Și eu... s-a întîmplat ca tocmai atunci să fiu la o răspîntie a vieții, în clipa fatală cînd, în sfîrșit, cînd m-am îndrăgostit de cealaltă, de dînsa stăpîna inimii mele, care așteaptă acum jos, Grușenka... Am luat-o atunci cu mine și am venit amîndoi aici, la Mokroe, unde am tras un chef monstru, încît în două zile am prăpădit jumătate din banii aceia blestemați, adică o mie cinci sute de ruble, iar restul i-am pus bine. Astea sînt cele o mie cinci sute pe care le-am oprit atunci, purtîndu-le ca pe o amuletă la gît, pentru ca ieri să-i scot în sfîrșit din ascunzătoare și să mai fac un chiolhan. Opt sute de ruble sînt la dumneata în mînă, Nikolai Parfenovici, e tot ce-a mai rămas din cele o mie cinci sute pe care le aveam ieri.

— Dă-mi voie, dar acum o lună, dacă nu te superi, ai cheltuit trei mii de ruble, nu o mie cinci sute, cum zici — toată lumea știe !

— Cine știe ? I-a numărat cineva ? Am pus eu pe cineva să-i numere ?

— Îmi pare rău, dar n-ai spus chiar dumneata c-ai tras un chef care te-a costat trei mii de ruble în cap ?

— Așa e, ai dreptate, am trîmbițat în tot orașul, zvonul a mers din gură în gură și nimeni nu s-a îndoit c-a fost într-adevăr așa ; chiar aici, la Mokroe, toată lumea era convinsă c-am făcut praf trei mii de ruble. În realitate însă n-am cheltuit decît o mie cinci sute, iar restul le-am cusut, cum v-am spus, într-un săculeț ; așa stau lucrurile, domnilor, acum a știți de unde am luat banii de ieri...

— Este aproape miraculos... ciripi Nikolai Parfenovici.

— Dă-mi voie, îl întrerupse procurorul, nu cumva mai știe și altcineva despre asta, poate c-ai povestit cuiva întîmplarea... cum că ai ascuns adică banii ăștia acum o lună.

— N-am vorbit cu nimeni.

— Ciudat. Cu nimeni chiar, cu nimeni ?

— Nimeni, absolut nimeni.

— Dar de ce ? Nu înțeleg ce te-a făcut să învălui într-un mister atît de adînc lucrul ăsta ! Ca să mă exprim mai clar : acum, că te-ai îndurat să dai în vileag în sfîrșit taina dumitale „infamantă“, cum o socotești dumneata, deși pot să-ți spun că, de fapt — bineînțeles, relativ vorbind — nu este cine știe ce grozăvie. Cel puțin după părerea mea, faptul că ți-ai însușit aceste trei mii de ruble, deși nu-ți aparțineau, dar pe care cu siguranță le-ai fi restituit pînă la urmă, nu reprezintă decît o faptă nesocotită, în orice caz nu o „infamie“ atît de mare cum pretinzi dumneata, mai ales ținînd seama de caracterul dumitale... Cel mult poate fi vorba de o extravaganță, o faptă peste măsură de nesăbuită, dar numai atît, nesăbuită, nu infamantă... Ți-o spun pentru că e atîta lume care cunoaște povestea celor trei mii de ruble sustrate doamnei Verhovțeva. În ultima lună, cel puțin, banii ăștia au prilejuit o mulțime de supoziții și de comentarii, așa încît chiar dacă nu ne-ai fi mărturisit nimic, noi eram la curent. În orice caz, am mai auzit zvonul ăsta... și cred că și Mihail Makarovici ; de altfel, nu mai este un simplu zvon, ci un cancan pe care acum îl foarfecă tot orașul. Și apoi,

există indicii că dumneata însuși, dacă nu mă înșel, ai încredințat totuși cuiva taina asta, adică i-ai mărturisit că dețineai acești bani de la doamna Verhovțeva... Tocmai de aceea mă miră foarte mult că le atribui o importanță exagerată și că pînă în ultima clipă ai făcut un mister atît de grozav din cele o mie cinci sute de ruble pe care, după cum afirmi, le-ai pus deoparte. Da, ai urzit în jurul lor un secret care în imaginația dumitale a luat proporții pur și simplu înspăimîntătoare... Este de necrezut c-ai fost în stare să te chinui atîta din pricina lui... adineauri chiar ai declarat că mai degrabă ai înfunda ocna decît să-l destăinuiești...

Procurorul tăcu în sfîrșit. Se înfierbîntase vorbind și spusese tot ce avea pe suflet, fără a mai căuta să-și ascundă nemulțumirea, mai mult încă, necazul ce-l stăpînea, fără să mai țină seama chiar de exigențele retorice, alcătuiind un discurs cam dezlînat, aproape incoerent...

— Dar nu pentru că mi-ar fi fost rușine de cele o mie cinci sute de ruble, nu asta mă chinuia pe mine, infamia cea mare este că am reținut banii ăștia din suma de trei mii de ruble, rosti răspicat Mitea.

Procurorul rîse ironic.

— Dar nu știu ce găsești aici atît de infamant, îi replică el enervat. De ce ți se pare atît de odios faptul că ai separat o parte din bani de ceilalți sau, dacă vrei, de ce crezi c-ai făcut un lucru atît de condamnabil împărțind suma în două? E mult mai grav faptul că ți-ai însușit cele trei mii de ruble decît modul cum ai înțeles să dispui de bani. Apropo, vrei să ne spui pentru ce ai înjumătățit așa suma? În ce scop ai făcut treaba asta? Ce urmăreai? N-ai putea să ne explici și nouă?

— O, Doamne, tocmai scopul interesează în cazul de față, aici e punctul nevralgic! exclamă Mitea. Am păstrat banii ăștia — o mie cinci sute de ruble — de păcătos ce sînt, am făcut adică treaba asta dintr-un calcul odios, un calcul care în cazul de față e pur și simplu o infamie... Și această infamie a ținut o lună de zile!

— Nu înțeleg.

— Mă mir. Să vă explic atunci, poate că într-adevăr nu e destul de clar. Vă rog să urmăriți cu atenție argumentația: să zicem, așadar, că mi-am însușit cele trei mii ce mi-am fost încredințate ca unui om de onoare și, cu banii în buzunar,

fac un chef monstru, cheltuindu-i pe toți într-o singură noapte și că, a doua zi dimineața, mă prezint la persoana care mi i-a dat în mână și-i spun : „Iartă-mă, Katia, sînt un netrebnic, ți-am prăpădit toți banii la beție“. Spuneți-mi, vă rog, e frumos, e bine ce-am făcut ? Nu, nu e bine de loc, dimpotrivă, e o treabă murdară, necinstită, m-am purtat ca o bestie, ca un detracat incapabil să-și țină pornirile în frîu, nu-i așa ? Totuși, nu sînt hoț ! Am sau nu dreptate ? Nu sînt hoț sadea ! Sînteți de acord că nu sînt un hoț ? Am păpat banii, ce-i drept, i-am cheltuit pe toți la petrecere, dar nu i-am furat. Iată acum o nouă variantă și mai avantajoasă pentru mine. Vă rog să mă urmăriți, altminteri îmi pierd șirul — mi se învîrte capul — deci, a doua variantă : am făcut tot așa un bairam, care m-a costat însă mai puțin n-am risipit decît o mie cinci sute de ruble, adică numai jumătate din bani. A doua zi mă duc imediat la dînsa cu ce mi-a mai rămas. „Katia, îmi spun eu, ți-am adus o mie cinci sute de ruble, e tot ce mai am, sînt un nemernic, un descreierat. Banii ceilalți i-am topit, i-am lăsat pe toți la cîrciumă, dacă și ăștia rămîn mai departe la mine, praful se alege de ei ! Te rog, scapă-mă de ei, să nu mai cad în păcat !“ Ce aș fi în acest caz ? Tot ce vreți : o secătură, un netrebnic, nicidecum însă un pungaș, fără doar și poate că nu, fiindcă un pungaș n-ar fi făcut ce-am făcut eu, n-ar mai fi venit să-i aducă banii rămași, ci i-ar fi băgat pur și simplu în buzunar ; și dînsa și-ar fi dat seama atunci că, din moment ce i-am restituit cele o mie cinci sute de ruble, i-aș fi plătit și restul, adică suma pe care am risipit-o la beție ; aș fi muncit toată viața, aș fi făcut tot ce mi-ar fi stat în putere, și pînă la urmă din pămînt, din piatră seacă, aș fi scos banii și i-aș fi înapoiat. În felul acesta, chiar dacă în fond rămîneam un ticălos, nu eram totuși un pungaș, în nici un caz n-aș fi fost pungaș, orice ați spune !

— Să zicem că ar fi o mică deosebire la mijloc, rosti cu un surîs glacial procurorul. E curios, totuși, că această deosebire dumitale ți se pare atît de monstruoasă.

— Da, mi se pare monstruoasă ! Oricine poate să fie ticălos ; la drept vorbind, sîntem cu toții mai mult sau mai puțin ticăloși ; dar ca să poți săvîrși o hoție trebuie să fii într-adevăr un ticălos fără pereche ! Eu, ce să vă spun, nu mă pricep la subtilități... Știu doar un singur lucru cu pre-

cizie : un hoț e mai abject decât un ticălos. Acum ascultați mai departe : banii aceștia i-am purtat o lună întreagă la gît, nu depindea decât de mine ca să mă decid într-una din zile să-i duc înapoi și să pun astfel capăt odată ticăloșiei. Numai că n-am fost în stare să mă decid. Zi de zi încercam să iau, în sfîrșit, o hotărîre și-mi dădeam ghes : „Ce faci, nemernicule, hotărăște-te într-un fel, ce aștepti ?” Și totuși, o lună întreagă n-am putut să iau această hotărîre ! Ei, ce credeți, e frumos din partea mea ? Spuneți !

— Să zicem că nu-i prea frumos, măcar atîta lucru pot să înțeleg și eu. Dar nu despre asta e vorba, răspunse procurorul tot atît de reținut. De altfel, cred c-ar fi mai bine să nu mai despici firu-n patru, renunțînd la asemenea subtilități, și să revii la obiect. Adevărul este că, pînă în momentul de față, încă n-ai binevoit să ne explici, deși te-am întrebat în repetate rînduri, pentru ce ai împărțit din capul locului suma ce ți s-a încredințat, adică, mai clar, de ce ai cheltuit numai jumătate din ea la petrecere și ai păstrat restul ? Pentru ce ai ascuns acești bani, ce urmăreai să faci cu ei ? Insist asupra acestei chestiuni, Dmitri Feodorovici !

— Așa e, da, ai dreptate ! exclamă Mitea, lovindu-se peste frunte. Iertați-mă, vă țin așa ca pe ghimpi de atîta timp, în loc să vă explic esențialul ; cu siguranță că atunci ați fi înțeles de mult, pentru că infamia constă tocmai în scopul pe care-l urmăream ! Să vedeți : răposatul pusese ochii pe Agrafena Alexandrovna și se ținea de capul ei, iar eu mă perpeleam de gelozie, crezînd că dînsa stă în cumpănă, neștiind pe care din doi să aleagă, pe mine ori pe el. Și în același timp mă frămînta un gînd : ce mă fac dacă dînsa se va decide, în sfîrșit, să nu mă mai poarte într-una cu vorba și-mi va spune într-o bună zi : „Pe tine, numai pe tine te iubesc, nu pe el, ia-mă și du-mă la capătul pămîntului”. Și eu, care n-aveam la sufletul meu decât două băncuțe de douăzeci de copeici ! Cum să plec cu ea, cu ce s-o duc, ce să fac ? Simțeam că-mi fuge pămîntul de sub picioare ! Pe vremea aceea n-o cunoșteam încă prea bine și nu înțelegeam ce se petrecea în sufletul ei ; credeam că-i ahtiata după bani și mi-era teamă că n-o să-mi ierte niciodată sărăcia. Și atunci, ce vă închipuiți c-am făcut ? Am pus deoparte, ca un șarlatan, o mie cinci sute de ruble, adică jumătate din suma ce-mi fusese dată în primire, și premeditat, cu sînge rece, am cusut banii

într-un petic de pînză, înainte de zăiafet. Iar cu ce mi-a mai rămas am plecat să chefuiesc. Ce ticăloșie ! Acum ați înțeles ?

Procurorul și judecătorul de instrucție izbucniră în rîs.

— Dimpotrivă, eu cred c-ai procedat foarte înțelept, ba chiar ai avut o ținută morală. Ai știut să fii cumpătat, n-ai azvîrlit toți banii pe gîrlă ! chicoti Nikolai Parfenovici. Ce ți se pare atît de îngrozitor ?

— Dar nu vă dați seama că erau bani de furat ? ! Doamne-Dumnezeule... mă înspăimîntați ! Cum puteți fi atît de neînțelegători ? ! Tot timpul cît am simțit în sîn banii ăștia mi-am repetat într-una : „Ești un hoț, ești un hoț !“ Din pricina lor luna asta din urmă m-am purtat ca un descreierat, din pricina lor am sărit la bătaie în cîrciumă și l-am burdușit atît de rău pe tata, toate le-am făcut numai pentru că mă știam vinovat de hoție ! Nici măcar fratelui meu, Aleoșa, n-am îndrăznit, n-am fost în stare să-i mărturisesc potlogăria asta cu banii. Prea cumplită mi se părea mișelia mea și prea murdară ! Dar, în același timp, nu era zi și nu era ceas în care să nu-mi spun : „Dmitri Feodorovici, poate că nu ești totuși un hoț ! Încă nu. De ce ? Pentru că mîine poți foarte bine să te duci la Katia și să-i dai banii înapoi“. Abia aseară, cînd am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, m-am hotărît să-mi smulg de la gît amuleta, lucru pe care pînă în momentul acela nu mă încumetasem să-l fac. Abia atunci, cînd am smuls-o, am devenit categoric un hoț, un pungaș veritabil, un om stigmatizat pentru toată viața. De ce ? Pentru că o dată cu amuleta mi-am spulberat iluzia că am să mă duc într-o bună zi la Katia și-am să-i spun : „Sînt un ticălos, recunosc, nicidecum însă un hoț !“ Ați priceput acum, da, ați priceput ?

— Și de ce tocmai ieri te-ai hotărît s-o faci ? îl întrerupse Nikolai Parfenovici.

— De ce ? Ce întrebare ridicolă ! Pentru că mă condamnasem singur la moarte, știam că-n zorii zilei, la orele cinci dimineata, am să mor. Mă gîndeam că-i același lucru să mori ca un om cinstit sau ca un ticălos. Și abia atunci mi-am dat seama că nu-i totuna ! Mă credeți, domnilor ? Toată noaptea am stat ca pe jeratic, m-am chinuit îngrozitor, dar nu pentru că aș fi scurtat zilele bătrînei noastre slugi și nici pentru că știam ce mă paște după asta, și c-o să iau, de bună seamă, drumul Siberiei, și tocmai cînd ? În clipa în care dra-

gostea ce mă mistuia își aflase, în sfârșit, răsplata și cerul își deschidea porțile în fața mea ! O, nici vorbă că și asta mă frământa, dar nu peste fire, în orice caz nu atât de cumplit cum mă muncea gândul ăsta blestemat că mi-am smuls de la gât banii și i-am risipit ca un hoț sadea, așa că am ajuns acum într-adevăr un hoț ! O, domnilor, vă spun din nou cu toată suferința inimii mele : multe lucruri mi-a fost dat să învăț în noaptea asta ! Am învățat că e cu neputință nu numai să trăiești ca un ticălos, dar nici chiar să mori nu poți când știi cât ești de ticălos... Nu, domnilor, trebuie să mori cinstit !...

Mitea era palid. Avea o expresie chinuită pe figură și părea sleit de puteri, deși în același timp era extrem de agitat.

— Încep să te înțeleg, Dmitri Feodorovici, rosti procurorul cu o voce târăgănată, în care se simțea o undă de compasiune și bunăvoință, dar tot ce spui mi se pare mai curînd rezultatul tensiunii nervoase în care te afli... ai nervii zdruncinați, aici cred că este explicația. Dar îmi dai voie să te întreb, pentru ce în decurs de aproape o lună nu te-ai dus să restitui persoanei respective o mie cinci sute de ruble ca să scapi odată de obsesia asta ? Pentru ce n-ai căutat să ai o explicație cu dînsa, de ce, avînd în vedere impasul în care te găseai, așa cum ne-ai spus chiar dumneata, de ce, zic, n-ai încercat o altă soluție care în mod firesc trebuia să-ți fi venit în minte, adică să-i fi mărturisit cinstit greșelile și să-i fi cerut după aceea suma de care aveai nevoie pentru plecare ? Cu siguranță că dînsa, cu neprecupețita sa generozitate, văzînd zbuciumul dumitale, nu te-ar fi refuzat în nici un caz, mai ales dacă i-ai fi dat o creanță, ceva la mîină, sau și mai bine garanția pe care zici c-ai oferit-o negustorului Samsonov și mai apoi doamnei Hohlakova. Fiindcă — nu-i așa — convingerea dumitale e că această garanție rămîne mai departe în picioare ?

Mitea se aprinse deodată la față.

— Chiar atât de nemernic mă socotești ? Cred că nu vorbești serios ! rosti el indignat, privindu-l țintă pe procuror, ca și cînd nu i-ar fi venit să-și creadă urechilor.

— Te asigur c-am vorbit cât se poate de serios... de ce te îndoiești ?... se miră la rîndul său procurorul.

— O, ar fi însemnat să fac cea mai mare blestemăție ! Nu vă dați seama, domnilor, că mă chinuiți ? Bine, am să

vă spun tot, am să dau în vileag toată murdăria ce zace în sufletul meu, ca să vedeți și dumneavoastră și să vă minunați, constatînd cu rușine în ce hal ajung să se ticăloșească simțămintele omenești ! Află, domnule procuror, că și eu m-am gîndit la soluția asta de care mi-ai pomenit adineauri. Da, domnilor, în blestemata asta de lună mi-a trecut și mie prin cap la un moment dat același lucru, eram aproape hotărît să mă duc la Katia ! Ca să vedeți cît de mîrșav am putut să fiu ! Dar cum puteam să mă duc la ea, să-i spun de la obraz c-am înșelat-o, ba mai mult chiar, să-i cer și bani ? Pentru ca s-o pot înșela pînă la capăt, să-i pretind ei să suporte toate cheltuielile prilejuite de infidelitatea mea, să cer bani de la ea, de la Katia, ca după aceea să plec în lume cu cealaltă, cu rivala ei, cu femeia care o urăște și care a jignit-o atît de cumplit ! Numai un om nebun s-ar putea gîndi la una ca asta, domnule procuror !

— Sper că n-am înnebunit încă, dar m-am antrenat în discuție și, înfierbîntat cum eram, ce-i drept, nu m-am gîndit la eventualitatea asta... la gelozia asta feminină... dacă, după cum spui dumneata, poate fi într-adevăr vorba de gelozie... da, firește, s-ar putea să fie așa ceva, încheiă procurorul zîmbind.

— Prea era puturoasă combinația asta, ar fi mirosit urît de tot, era mîrșăvie atît de cumplită, răcni Mitea, încît nici nu mai știu ce să spun ! Ei, aflați, domnilor, c-ar fi fost în stare să-mi dea banii ăștia și chiar mi i-ar fi dat, cu siguranță că mi i-ar fi dat din răzbunare, ca să simtă voluptatea răzbunării. Mi-ar fi dat pentru că mă disprețuiește, pentru că are totuși ceva diabolic în ea și pentru că atunci cînd o încinge mînia nu mai cunoaște nici o măsură ! Iar eu i-aș fi primit. o, da, i-aș fi luat și atunci toată viața... o, Dumnezeuule ! Vă rog să mă iertați, domnilor, că strig așa în gura mare, dar trebuie să vă spun că și eu m-am gîndit la soluția asta și încă destul de recent, alaltăieri noapte chiar, în timp ce-l dădăceam pe Copoiu, și pînă și ieri, da, pînă și ieri, mi-aduc perfect de bine aminte, toată ziua de ieri m-a urmărit această idee și, poate, dacă n-ar fi survenit povestea aceea...

— Care poveste ? întrebă Nikolai Parfenovici curios, dar Mitea nu-l auzi.

— V-am făcut o mărturisire cutremurătoare, rosti el în încheiere, mohorât. Vă rog s-o apreciați, domnilor. Ba nu, e încă prea puțin, aş vrea să vă dați seama de ceea ce valorează ea, altminteri, dacă nici această mărturisire n-a fost în stare să vă zguduie, înseamnă că nu aveți nici un dram de stimă pentru mine, v-o spun deschis. Mor de rușine când mă gândesc c-am putut să-mi deschid sufletul pe deplin în fața unor oameni ca dumneavoastră ! O, mai bine mă împuşc ! Dar văd, văd bine că nu mă credeți ! Cum, vreți să scrieți și asta ? ! strigă el îngrozit.

— Evident, răspunse mirat Nikolai Parfenoviči, o să consemnăm tot ce-ai spus acum. Vrem să menționăm că pînă în ultima clipă ai avut intenția să te duci la doamna Verhovțeva să-i ceri suma asta... Te asigur, Dmitri Feodorovici, că este o declarație foarte importantă și că tot ce ne-ai mărturisit în legătură cu banii poate atîrna greu în balanță și e în interesul dumitale, da, în interesul dumitale...

Mitea dădu din mîini disperat.

— Fie-vă milă, domnilor ! Măcar atîta lucru să nu scrieți, e prea umilitor ! Mi-am sfîșiat inima în două și dumneavoastră ați profitat de ocazie să scormoniți în carne vie... biata mea inimă sfîrtecată... O, Doamne ! și, cuprins de deznadejde, își ascunse fața în palme.

— Nu-ți mai face sînge rău, Dmitri Feodorovici, îl liniști procurorul. La sfîrșit o să-ți citim tot ce-am scris și o să modificăm frazele cu care s-ar întîmpla să nu fii de acord. Acum însă aş vrea să-ți pun o mică întrebare și te rog să observi că revin pentru a treia oară asupra acestui lucru : este adevărat că nimeni, dar absolut nimeni, n-a aflat din gura dumitale de existența banilor pe care zici că-i purtai cusuți în chip de amuletă ? Trebuie să-ți mărturisesc că mi se pare ceva neverosimil.

— Nimeni, nimeni ! Am spus doar că nimeni ; înseamnă că n-ați înțeles nimic din moment ce stăruieți atîta ! Lăsați-mă în pace !

— Treaba dumitale, pînă la urmă o să se lămurească și asta, mai avem încă vreme, dar judecă și dumneata : dispunem pînă acum de zeci de mărturii, după care dumneata însuși ai fi răspîndit zvonul, trîmbițînd în toate colțurile orașului c-ai făcut praf aici, într-o singură noapte, la chef, trei mii de ruble — trei mii — mă-nțelegi, nu o mie și cinci sute, cum afirmi

dumneata ! Chiar și acum, adică ieri, cînd ai apărut din nou aici cu alți bani, te-a auzit atîta lume spunînd în gura mare c-ai venit tot cu trei mii de ruble în buzunar...

— Sînt convinși că dispuneți nu de zeci, ci de sute de mărturii, două-trei sute poate de mărturii de felul acesta ; două sute de oameni, ba poate chiar o mie cred c-au auzit ! exclamă Mitea.

— Ei, vezi, vezi, toți confirmă, toată lumea atestă același lucru. Nu crezi că înseamnă totuși ceva cuvîntul ăsta *toți* ?

— Asta nu dovedește nimic. Am mințit pur și simplu și, după mine, au început să mintă și ceilalți.

— Dar ce nevoie aveai „să minți“, după cum zici dumneata ?

— Dracu știe ! Poate din fanfaronadă... ca să se afle ce multe parale am cheltuit la beție... Sau poate ca să uit de banii pe care i-am dosit... da, probabil că pentru asta... ei, drăcie... de cîte ori m-ați întrebat același lucru ? Ce vreți de la mine, am mințit și basta ! Am apucat să mint o dată și după aceea n-am mai vrut să-mi iau vorba înapoi. De ce minte uneori omul ?

— E greu de știut, Dmitri Feodorovici, de ce minte uneori omul, rosti sentențios procurorul. Dar vrei să ne spui dacă amuleta aceea pe care o purtai la gît era mare ?

— Nu.

— Cam cît de mare, aproximativ ?

— Cît o hîrtie de o sută îndoită.

— Poate c-ar fi mai bine să ne arăți resturile. Cred că le ai la dumneata, nu ?

— Ei, na-ți-o... ce prostie... nu știu unde sînt.

— Dă-mi voie, unde și cînd ai scos-o de la gît ? După cîte știu din declarația dumitale, n-ai mai trecut pe acasă.

— După ce-am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, am smuls-o de la gît și am scos banii.

— Pe întuneric ?

— Ce nevoie aveam de lumină ? Am tras o dată cu degetul și s-a rupt.

— Fără foarfece, așa, pe stradă ?

— În piață mi se pare. Ce-mi trebuiau foarfece ? Era o cîrpă veche, s-a rupt imediat.

- Și ce-ai făcut cu ea ?
- Am aruncat-o.
- Unde ?
- În piață, în piață, nu ți-am spus ? ! Dracu mai știe unde, undeva în piață ! Dar ce nevoie ai de ea ?
- Este extrem de important, Dmitri Feodorovici : este o probă materială în favoarea dumată, de ce nu vrei să înțelegi atîta lucru ? Cine te-a ajutat să coși banii acum o lună ?
- Nu m-a ajutat nimeni, singur i-am cusut.
- Știi să coși ?
- Un soldat trebuie să știe să coasă. Parcă-i mare filozofie ? !
- De unde ai luat materialul, adică peticul acela în care ai cusut banii ?
- Îți bați joc de mine ?
- De loc, te rog să crezi că nu-mi arde de glumă, Dmitri Feodorovici.
- Nu mai țin minte de unde, că de luat, trebuie să-l fi luat de undeva.
- Cum se poate să nu-ți amintești atîta lucru ?
- Zău dacă-mi aduc aminte, poate c-am rupt o rufă, ceva.
- Foarte interesant : probabil c-o să găsim acasă la dumată obiectul acela. O cămașă sau altceva, din care ai rupt o fîșie. Ce fel de pînză era : de bumbac sau de in ?
- Dracu știe ce-o fi fost ! Stai... Mi se pare că n-am rupt nimic. Era percal... Dacă nu mă-nșel, am cusut banii într-o bonetă de a gazdei mele.
- Într-o bonetă de a gazdei dumată ?
- Da, i-am șterpelit o bonetă.
- Cum i-ai șterpelit-o ?
- Așa, parcă țin minte că într-o zi am găsit o bonetă și am luat-o, să am pe ce să-mi șterg pana de cerneală. Am luat-o fără să știe, era o zdrență cu care nimeni n-avea ce face. Mai rămăseseră niște petice la mine în odaie și mi-au prins bine atunci, c-am avut în ce să cos banii... Așa mi se pare. Dacă nu mă-nșel, i-am cusut într-o peticuță dintr-astea. O vechitură de percal, spălată de o mie de ori.
- Îți amintești precis ?
- Precis, nu. Așa mi se pare. Dă-o dracului !
- În cazul acesta poate că gazda dumată și-o aduce aminte, măcar dînsa, dacă i-a dispărut vreo bonetă.

— Aș, nici n-a băgat în seamă. Dacă-ți spun că era o vechitură, nu făcea nici doi bani.

— Dar acul, așa, de unde le-ai luat ?

— Gata, nu mai spun nimic, am tăcut ! Mi-ajunge ! Își ieși din răbdări Mitea.

— Pare foarte curios c-ai uitat cu desăvârșire unde anume, în care loc din piață, ai aruncat amuleta.

— Puneți atunci să măture toată piața mâine, poate c-așa o s-o găsiți, rînji Mitea. Ajunge, domnilor, ajunge ! se rugă el chinuit. Îmi dau seama că nu mă credeți ! Nu credeți nici un cuvînt din tot ce v-am destăinuit ! Greșeala e a mea, nu a domniilor-voastre, din capul locului n-ar fi trebuit să spun nimic. Pentru ce, pentru ce, Doamne-Dumnezeule, m-am înjosit mărturisindu-vă taina mea ? Rîdeți de mine, citesc în ochii dumneavoastră că vă bateți joc. Numai dumneata, domnule procuror, m-ai făcut să mă cobor aici ! Ai de ce să fii mîndru, într-adevăr, n-ai decît să-ți ridici singur osanale... Să v-ajungă blestemul meu, călăilor ! Își lăsa capul în jos și-și îngropă fața-n palme.

Procurorul și judecătorul tăcură și unul, și altul o clipă ; mai apoi, Mitea ridică fruntea și se uită la ei năuc, cu o privire rătăcită. Pe figura lui se întipărise o deznădejde nemărginită, fără leac, dar părea calmat ; stătea așa amorțit, aproape înconștient de ce se întîmpla împrejur. Totuși, ancheta trebuia să-și urmeze cursul. Nu mai aveau vreme de pierdut. Venise acum rîndul martorilor să fie audiați. Era opt dimineața. Lumînările fuseseră stinse de mult. Mihail Makarovici și Kalganov, care mai tot timpul cît ținuse interogatoriul se foiseră încolo și încoace pe ușă, ieșiseră amîndoi din odaie. Procurorul și judecătorul de instrucție păreau și ei frînți de oboseală. Vremea era mohorîtă, cerul acoperit de nori și ploaia cu găleata. Mitea privea spre fereastră fără să se gîndească la nimic.

— Pot să mă uit pe geam ? îl întrebă la un moment dat pe Nikolai Parfenovici.

— Sigur că da, cît poțesteți, răspunse acesta.

Se sculă de pe scaun și se duse la fereastră. Ploaia biciuia geamurile mici și verzui. În apropiere se zărea drumul noroios, iar mai încolo se pierdeau în ceață șiruri negre de izbe, săracăcioase și urâte, care păreau și mai întunecate și mai hîde încă așa, bătute de ploaie. Mitea își aduse aminte de

„Febus cel cu plete de aur“ și de faptul că plănuise să-și zboare creierii o dată cu primele-i raze. „Într-o dimineață ca asta, ar fi fost poate și mai nimerit“, se gîndi el cu un surîs amar. Apoi, cu un gest resemnat, se întoarse către „călăii“ lui.

— Domnilor ! li se adresa el din nou. Îmi dau seama că sînt pierdut. Dar ea ? Spuneți-mi ce se-nîmplă cu dînsa, vă rog din suflet ! Trebuie oare să împărtășească soarta mea ? E nevinovată, aseară, cînd a strigat că „păcatul e numai al ei“, își pierduse capul, nu mai știa ce vorbește. Vă jur că n-are nici cea mai mică vină ! Toată noaptea asta, cît am stat aici cu dumneavoastră, m-am frămîntat din pricina ei... Nu-mi puteți spune ce aveți de gînd cu dînsa ?

— În privința asta, Dmitri Feodorovici, să n-ai nici o grijă îi răspunse procurorul, grăbindu-se parcă să-l liniștească. Deocamdată nu avem nici un motiv serios să tulburăm cumva persoana care te interesează. Și sper că nici mai tîrziu, în cursul cercetărilor... Din acest punct de vedere fii sigur că vom face tot ce ne stă în putință. Poți fi absolut liniștit.

— Vă mulțumesc, domnilor, știam că sînteți totuși oameni corecți și de cuvînt, orice s-ar întîmpla. Mi-ați luat o piatră de pe inimă... Și acum, ce mai rămîne de făcut ? În ce mă pri-
vește, sînt gata.

— Da, n-ar strica să ne grăbim. Trebuie să trecem imediat la audierea martorilor, lucru pe care sîntem obligați să-l facem în prezența dumatăle, așa că...

— Ce-ar fi să bem mai întîi cîte un ceai ? îl întrerupse Nikolai Parfenovici. Măcar atît ni se cuvine și nouă, cred !

Hotărîră aici, în cazul cînd ceaiul era gata (Mihail Makarovici tocmai plecase să vadă ce-i cu el), să bea cîte un pahar și după aceea „să-i dea bătaie“, rămînînd să-și ia adevăratul ceai de dimineață și „gustărica“ de rigoare, în tihnă, mai tîrziu, cînd vor avea un pic de răgaz. Băutura era pregătită și sosi imediat. Mitea la început refuză paharul pe care Nikolai Parfenovici i-l oferea amabil, ca după aceea, răs-gîndindu-se, să-l ceară chiar el și să-l deșerte pe nerăsuflăte. Părea peste măsură de obosit, aproape neverosimil de obosit. S-ar fi zis că o noapte întreagă de beție asociată cu cele mai puternice senzații, n-ar fi izbutit să doboare un om cu o constituție atît

de robustă și, totuși, era frînt de oboseală, abia dacă se mai ținea pe scaun. În unele clipe chiar i se părea că obiectele din cameră joacă în fața ochilor săi. „Încă puțin, și am să încep să aiurez“, se gîndi el.

VIII

DECLARAȚIILE MARTORILOR. „COPCHILAȘUL“

Începu audierea martorilor. Cred însă că nu mai are rost să facem o expunere atît de amănunțită ca pînă acum. De pildă, nu mai e nevoie, credem, să cităm formula prin care Nikolai Parfenovici avea grijă să atragă atenția fiecăruia dintre ei că e dator să declare adevărul și numai adevărul cu mîna pe conștiință și că mai tîrziu va trebui să repete aceleași declarații sub prestare de jurămint. De asemenea, e inutil să mai arătăm că fiecărui martor în parte i se cerea să semneze procesul-verbal, cuprinzînd declarația respectivă și multe altele încă. Vom aminti numai că punctul principal în jurul căruia gravitau întrebările anchetatorilor erau cele trei mii de ruble, mai precis, dacă prima dată, adică în urmă cu o lună, cînd venise să chefuliască la Mokroe Dmitri Feodorovici cheltuisese trei mii în cap sau numai o mie cinci sute și cîți bani avusese asupra lui în ajun : trei mii sau o mie cinci sute ? Din păcate, toate mărturiile erau împotriva lui Mitea. Nici una nu pleda în favoarea lui. Ba cîteva din ele scoaseră chiar la iveală fapte noi și surprinzătoare, ce infirmau cu totul declarațiile lui. Primul căruia i se luă interogatorul fu Trifon Borisîci. Hangiul se prezentă în fața anchetatorilor fără nici un pic de teamă, dimpotrivă, cu o mutră aspră, pe care se citea cea mai aprigă indignare împotriva acuzatului, așa încît fiecare lucru spus de el părea nespus de veridic și de un incontestabil prestigiu. Vorbea laconic, rezervat, așteptînd să i se pună întrebările la care răspundea precis și după o matură chibzuință. Dîrz și fără nici o șovăială, jupînul declară că inculpatul cheltuisese înainte cu o lună cel puțin trei mii de ruble și că toți mujicii care au fost de față sînt martori că, într-adevăr „Mitri Feodorîci“ a pomenit el însuși, cu gura lui,

de suma asta. „Numai la țigănci cîte parale a lepădat... Numai ele i-au păpat un miar, dacă nu și mai bine.”

— Cred că nu le-am dat nici cinci sute, rectifică poșomorît Mitea, păcat că eram beat și n-am mai apucat să-i număr.

De astă dată, Mitea ședea retras, cu spatele spre draperie, și asculta mohorît declarațiile, cu o figură tristă și obosită, ca și cînd s-ar fi gîndit : „N-aveți decît să spuneți ce poștiți, pentru mine acum e totuna !”

— Ba le-ați dat peste o mie, Mitri Feodorîci, îl înfruntă hotărît Trifon Borisîci, uite-așa aruncați banii, cu ghiotura, în vînt, și ele se repezeau să-i culeagă de pe jos ! Te pui cu țiganii ? Prăsilă de geambași și de hoți, umblă numai după ciordeală, dacă nu i-ar fi luat la goană lumea de pe aici, poate c-ar fi venit acum să spună cu cît s-au procopsit în noaptea aceea. Chiar eu cu ochii mei am văzut banii în mîna dumneavoastră, de numărat, ce-i drept, nu i-am numărat, fiindcă nu m-ați lăsat, dar așa, după ochi, pun capul jos că erau mai mult de o mie cinci sute... De unde o mie cinci sute ! Am mai văzut doar bănet în viața mea și pot să-mi dau seama...

Cît privește suma cu care Mitea venise în ajun, Trifon Borisîci declară că Dmitri Feodorovici îi dăduse de știre, în-dată ce coborîse din trăsură, cum c-ar fi venit cu încă trei miare.

— Chiar așa să fie, Trifon Borisîci ? încercă să obiecteze Mitea. Ți-am spus cu precizie c-am venit cu trei mii ?

— Ați spus, Dmitri Feodorovici, chiar așa ați spus. Era și Andrei de față. Uitați. Andrei e aici, n-a plecat încă, puteți să-l chemați. Și pe urmă, dincolo, în salon, cînd ați cinstit fetele din cor, n-ați strigat dumneavoastră c-o să lăsați aici a șasea miișoară, cu celelalte, adică, după cîte am înțeles ? Au auzit și Stepan, și Semeon, chiar și Piotr Fomici Kalganov, că doar era lîngă dumneavoastră, poate-și mai aduce aminte...

Declarația cu privire la cea de-a șasea mie avu un efect vădit asupra anchetatorilor. Le plăcuse formula : trei și trei, prin urmare șase, trei mii atunci și încă trei acum, în total șase, era cît se poate de clar.

Fură apoi interogați rînd pe rînd mujicii la care se referise Trifon Borisîci : Stepan, Semeon, surugiul Andrei și la urmă și Piotr Fomici Kalganov. Primii doi împreună cu surugiul confirmară fără nici o ezitare declarația lui Trifon

Borisici. În plus, înregistrară cu toată atenția destăinuirile lui Andrei în legătură cu discuția pe care o avusese cu Mitea pe drum și, mai ales, întrebarea acestuia „unde crede c-o să ajungă dumnealui, Dmitri Feodorovici, în cer sau în iad și dacă va avea sau nu parte de iertare pe lumea cealaltă ?” „Psihologul”, Ippolit Kirillovici, ascultă depoziția cu un zîmbet subțire, propunînd ca și această declarație, privitoare la soarta pe care Dmitri Feodorovici se gîndea c-ar putea să-i fie hărăzită după moarte, să fie „atașată la dosar”.

Chemat la rîndul său de anchetatori, Kalganov intră în odaie cu o mutră plictisită și răspunse la întrebări îmbufnat și năzuos, adresîndu-se deopotrivă procurorului și lui Nikolai Parfenovici, ca și cînd atunci i-ar fi văzut pentru prima oară în viața lui, deși se cunoșteau destul de bine și se întîlneau aproape zilnic. Începu prin a spune că el „nu știe și nici nu vrea să știe nimic”. Confirmă că auzise și despre „a șasea mie”, și că în momentul acela se afla într-adevăr lîngă Mitea. La întrebarea cîți bani avea după părerea sa inculpatul, răspunse că „habar n-are” ; stăruind în schimb asupra faptului că polonezii jucaseră cu cărți măsluite. Adeveri, de asemenea, la insistențele anchetatorilor, că după ce polonezii fuseseră expediați din odaie se produsese un reviriment în relațiile dintre Mitea și Agrafena Alexandrovna care-i mărturisise acestuia că-l iubește. Vorbi respectuos și cu mult tact despre Agrafena Alexandrovna, că și cum ar fi fost o doamnă din lumea mare, fără să-și permită o singură dată să-i spună pe nume, „Grușenka”. Cu toată aversiunea lui manifestă de a da orice fel de declarații, Ippolit Kirillovici îl descusu vreme îndelungată și datorită lui reuși să cunoască mai amănunțit „romanul” pe care-l trăise Mitea în noaptea aceea. Mitea îl lăsa să vorbească, fără să-l întrerupă. Martorul primi, în sfîrșit, permisiunea să plece și ieși fără să-și ascundă indignarea.

Venise rîndul polonezilor să fie anchetați. Aceștia se culcaseră de cu seară în odăița în care stătuseră încuiți, dar nu reușiseră să închidă ochii toată noaptea și, în momentul cînd autoritățile sosiseră la fața locului, se îmbrăcaseră numai-decît și-și strînseseră lucrurile la iuțeală, bănuind că vor fi interogați și ei. Intrară amîndoi foarte țațoși, deși cu oarecare teamă, în încăpere. Cel mai marcant dintre ei, adică mărunțelul, era funcționar de categoria a douăsprezecea în dis-

ponibilitate, avusese un post de veterinar în Siberia și se numea *pan* Mussjalowicz. *Pan* Wrublewski era liber-profesionist, în speță dentist. Răspunzînd la întrebările anchetatorilor, și unul, și altul se adresau lui Mihail Makarovici, deși acesta sedea deoparte. În naivitatea lor îl socoteau mai mare decît ceilalți în grad și deci personajul cel mai important dintre toți cei de față ; tot timpul nu-l mai scoteau din „*pan* colonel“. Numai după ce Mihail Makarovici le atrăsese în cîteva rînduri atenția se dumeriră că declarațiile trebuiau adresate lui Nikolai Parfenovici. Vorbeau destul de curent rusește cu toate că unele cuvinte le rosteau stîlcit. *Pan* Mussjalowicz pomeni cu atîta pasiune și cu asemenea ifose despre relațiile lui din trecut și din prezent cu Grușenka, încît reuși să-l scoată din sărite pe Mitea care se burzului la el, răcnind că nu permite unui „ticălos“ să se exprime așa despre dînsa de față cu el. *Pan* Mussjalowicz se simți grozav de ofensat de cuvîntul „ticălos“, cerînd să fie consemnat în procesul-verbal.

Mitea clocotea de mînie.

— Da, ticălos, ticălos ! Puteți să scrieți ce vreți în procesul-verbal, puțin îmi pasă, eu tot ticălos am să-i spun ! strigă el.

Nikolai Parfenovici, deși nu uită să treacă în procesul-verbal cuvîntul incriminat, dădu totuși dovadă cu prilejul acestui incident, de un tact într-adevăr remarcabil : îl admonestă cu severitate pe Mitea, dar în același timp renunță să mai insiste asupra laturii romantice a cazului anchetat, intrînd imediat în miezul problemei. Iar declarațiile celor doi pînă avură darul să suscite în cel mai înalt grad interesul anchetatorilor printr-un fapt deosebit de important și anume, tentativa lui Mitea de a-l mitui pe *pan* Mussjalowicz, oferindu-i trei mii de ruble ca să-și ia talpașita ; șapte sute era gata să i le înmîneze pe loc, urmînd să-i achite restul, adică două mii trei sute de ruble „mîine dimineață, în oraș“. Își dăduse cuvîntul de onoare că la Mokroe nu venise cu atîția bani, dar că avea suma întreagă depozitată undeva, în oraș. Luat prin surprindere, Mitea declară în primul moment că nu-i promisese formal să-i dea banii chiar a doua zi, dar cum Wrublewski confirmă la rîndul său declarația lui *pan* Mussjalowicz, după ce se gîndi puțin, Mitea recunoscîndu încruntat că probabil așa se întîmplase, cum spuneau ei, dar că în clipa în care făcuse această promisiune era cu capul în nori. Procurorul primi

declarația cu brațele deschise ; pentru acuzare era limpede acum (de altfel, la concluzia asta se și ajunsese mai târziu) că jumătate sau o parte din bani se aflau probabil ascunși undeva în oraș, dacă nu chiar la Mokroe ; în felul acesta se lămură și o împrejurare oarecum derutantă pentru anchetatori și care, cu toate că de minimă importanță, pledase pînă atunci în favoarea acuzatului, anume faptul că Mitea nu avea asupra lui decît opt sute de ruble. Acum și acest unic sprijin se prăbușise. La întrebarea procurorului de unde se bizuia să facă rost de cele două mii trei sute de ruble ca să i le plătească polonezului, din moment ce declarase că nu avusese la el decît o mie cinci sute, cu toate că-l asigurase formal, „pe cuvînt de onoare“, c-o să-i achite toată suma, Mitea răspunse că voia să-i ofere „poleacului“, în locul banilor făgăduiți, concesiunea cu acte în regulă a drepturilor lui asupra satului Cermașnea, tranzacție pe care o propusese mai înainte lui Samsonov și doamnei Hohlakova. Procurorul întîmpină cu un zîmbet acest „subterfugiu naiv“.

— Și dumneata crezi că el ar fi acceptat să intre în posesia acestor „drepturi“ în loc să primească în mînă două mii trei sute de ruble bani gheață ?

— Ar fi acceptat, sînt convins c-ar fi acceptat, se însușești Mitea. Gîndiți-vă, nu mai era o chestiune de două mii de ruble, ci de patru, dacă nu chiar de șase mii, pe care îi putea scoate foarte ușor ! Ar fi pus imediat în mișcare o droaie de avocați și cîrciogari poleaci și ovrei, și i-ar fi smuls pînă la urmă bătrînului nu numai trei mii, ci ar fi luat toată Cermașnea ca din palmă.

Cum era și de așteptat, declarația lui *pan* Mussjalowicz fu consemnată pe loc, aproape cuvînt cu cuvînt, în procesul-verbal, după care panii avură voie să plece. Nu se pomeni un singur cuvînt, în timpul audierii, despre faptul că trișaseră la cărți. Nikolai Parfenovici le era prea îndatorat și nu voia să-i mai plictisească pentru niște bagatele, cu atît mai mult cu cît probabil nu fusese la mijloc decît o răfuială între jucători în stare de ebrietate. Că doar se băuse din gros și se făcuse destulă zarvă în noaptea aceea... Așa încît banii, adică cele două sute de ruble, rămaseră definitiv în buzunarul lor.

În continuare, îl chemară pe Maximov. Bătrînul moșier intră timid și se apropie cu pași mărunți de anchetatori, descumpănit și peste măsură de abătut. Tot timpul interogatoriu-

lui rămăsese jos cu Grușenka ; ședea lângă ea tăcut, „doar din când în când începea să bocească și-și tot ștergea ochișorii cu batista lui în pătrățele“, povestea mai târziu Mihail Makarovici. Grușenka căuta să-l liniștească și să-l îmbărbăteze. Cu lacrimi în ochi, bătrînelul mărturisi din capul locului păcatul de care se făcuse vinovat, luînd cu împrumut de la Dmitri Feodorovici zece ruble, „bat-o vina de sărăcie“, pe care era gata să le restituie... La întrebarea bruscă a lui Nikolai Parfenovici dacă putea să aprecieze cam ce sumă avea asupra lui Dmitri Feodorovici, fiind cel mai în măsură s-o facă, atunci cînd scosese banii din buzunar ca să-l împrumute cu zece ruble, Maximov răspunse categoric „douăzeci de mii“.

— Ai văzut vreodată în viața dumatăle douăzeci de mii de ruble ? îl întrebă zîbind Nikolai Parfenovici.

— Am văzut, dar nu douăzeci, ci doar șapte. Le-am văzut cînd nevastă-mea a ipotecat moșia. Mi le-a arătat numai așa, de la distanță, ca să-mi facă în necaz. Erau numai sute, un teanc cam atîta. Și Dimitri Feodorovici avea tot așa, numai hîrtii de o sută...

Nu-i mai cerură alte lămuriri. Sosise, în sfîrșit, rîndul Grușenkăi. Anchetatorii se gîndeau, firește, cu oarecare teamă, la efectul pe care venirea ei ar putea să-l aibă asupra inculpatului și Nikolai Parfenovici îi adresă cîteva cuvinte, sfătuindu-l să fie cuminte și să stea liniștit ; drept răspuns, Mitea se mulțumi să pună capul în piept, vrînd astfel să arate că „nu va provoca nici o scenă“. Grușenka veni însoțită chiar de Mihail Makarovici în persoană. Intră înăuntru, cu o figură sobră, adumbrită de tristețe, dar aproape calmă, și se așeză încet pe un scaun, cînd Nikolai Parfenovici o pofti cu un gest să ia loc în fața lui. Era foarte palidă și probabil că o luase cu frig, pentru că se zgribulea, înfășurîndu-se mereu în șalul ei negru de toată splendoarea. Avea într-adevăr frisoane ușoare, preludiul îndelungatei boli de care avea să zacă după iureșul acelei nopți. Sobrietatea ei, privirea deschisă și gravă, gesturile cumpănite, făcură asupra tuturor o impresie favorabilă. Mult nu lipsea ca Nikolai Parfenovici să se „amorezeze“ de ea. El însuși mărturisi mai apoi, nu mai știu în ce împrejurare, că abia în momentul acela își dăduse seama cît era de „frumoasă“ femeia asta pe care, deși o mai văzuse și altă dată, o socotise pînă atunci un fel de „hetairă de provincie“. „Știe într-adevăr să se poarte ca o doamnă din

lumea mare", declară el entuziasmat într-un cerc de cucoane. Aprecierea lui fu primită cu indignare și-i atrase pe loc epitetul de „ștregar", de care se simți teribil de măgulit. Întrînd în odaie, Grușenka își aruncă ochii în treacăt asupra lui Mitea ; acesta se uită la ea îngrijorat, dar văzînd-o cum arăta, se liniști. După întrebările introductive și recomandările de rigoare, Nikolai Parfenovici, bîlbîindu-se ușor, dar în același timp cu o politețe desăvîrșită, o întrebă : „În ce relații sînteți cu porucicul în rezervă Dmitri Feodorovici Karamazov ?" Grușenka răspunse cu glas scăzut, dar ferm :

— E un cunoscut de-al meu și l-am primit la mine în casă în ultima lună, ca pe un cunoscut.

La întrebările indiscrete ce urma, nu se sfii să mărturisească deschis că, deși îi plăcea „cîteodată", nu fusese totuși îndrăgostită de el, căutase numai să-l prindă în mreajă „de vicleană și păcătoasă ce sînt", la fel cum făcuse și cu „moșneagul acela" ; își dăduse seam de la început că Mitea era teribil de gelos pe Feodor Pavlovici, ca pe toată lumea, de altfel, dar gelozia lui i se părea amuzantă, atîta tot. Nici prin gînd nu-i trecuse vreodată să se ducă la Feodor Pavlovici acasă, îl ațîțase doar așa, în bătaie de joc. „Numai de ei nu-mi ardea mie luna asta ; la altcineva mă gîndeam eu și-l așteptam să vină, un om care era foarte vinovat față de mine... Dar cred, încheie ea, că astea sînt lucruri care mă privesc numai pe mine, nu văd de ce v-ar interesa pe dumneavoastră și de ce trebuie să vă răspund."

Nikolai Parfenovici se supuse dorințelor ei și nu mai stăruia asupra laturii sentimentale, pentru a se ocupa de probleme mai serioase, punîndu-i adică și ei întrebarea referitoare la cele trei mii de ruble. Grușenka confirmă că, într-adevăr, în urmă cu o lună, la Mokroe, Mitea cheltuisese exact suma respectivă, cu toate că dînsa, ce-i drept, nu numărased banii, dar auzise din gura lui Dmitri Feodorovici că făcuse praf cu ocazia aceea trei mii de ruble în cap.

— V-a spus-o în particular sau mai era cineva de față ? Ori poate că l-ați auzit numai vorbind cu altcineva despre asta în prezența dumneavoastră ? o luă repede procurorul.

Grușenka declară că-i spusese același lucru față cu alții, ca și între patru ochi, și că-l auzise de asemenea vorbind și cu altă lume.

— L-ați auzit o singură dată sau de mai multe ori ? insistă procurorul, la care Grușenka răspunse că da, îl auzise de câteva ori pomenind despre parale.

Ippolit Kirillovici se arată extrem de mulțumit de această declarație. În continuare, se dovedi că Grușenka știa de proveniența banilor și că într-adevăr Dmitri Feodorovici îi luase de la Katerina Ivanovna.

— Poate ați auzit cumva întâmplător că totuși suma pe care a cheltuit-o atunci ar fi fost mai mică de trei mii de ruble și că ar fi păstrat o parte din bani ?

— Nu, așa ceva n-am auzit niciodată, declară Grușenka.

Dimpotrivă, așa cum reieșea din lămuririle ei, Mitea i-ar fi mărturisit în repetate rânduri în ultimele luni că rămăsese lefter. „Tot aștepta să-i dea ceva taică-său“, încheieă Grușenka.

— Nu vă aduceți aminte să fi spus vreodată în prezența dumneavoastră... așa, în treacăt, sau într-un moment de enervare, o întrebă brusc Nikolai Parfenovici, c-ar avea intenția să atenteze la viața tatălui său ?

— Din păcate, da, a spus și asta ! oftă Grușenka.

— O singură dată sau de mai multe ori ?

— De câteva ori, când era furios.

— Și ați fost convinsă c-o să-și aducă intenția la îndeplinire ?

— Nu, niciodată ! răspunse ea apăsât. Îl știam un om cumsecade și aveam toată încrederea în el.

— Domnilor, dați-mi voie, interveni deodată Mitea, dați-mi voie, vă rog, să-i spun Agrafenei Alexandrovna un singur cuvânt, aici, de față cu dumneavoastră.

— Poftim, se învoi Nikolai Parfenovici.

Mitea se ridică pe jumătate de pe scaun.

— Agrafena Alexandrovna, ce-ți spun acum e sfânt, martor mi-e Dumnezeu ! Nu sînt vinovat de moartea tatălui meu !

Făcînd această invocație, se așeză la loc. La rîndul său, Grușenka se sculă în picioare și se înclină cu evlavie, cu fața la icoană.

— Slavă ție, Doamne ! rosti ea cu fervoare și, fără să se mai așeze, adăugă întorcîndu-se către Nikolai Parfenovici : Așa e, nu mai încape nici o îndoială, puteți să-l credeți pe cuvînt ! Îl cunosc ; e-n stare să-nșire mai știu eu ce năzbîtii doar așa, ca să glumească, sau din încăpățînare, dar pentru

nimic în lume nu și-ar călca pe conștiință ! Nu, fiți siguri că nu este el omul care să mintă ! N-a spus decît adevărul, vă puteți bizui pe cuvîntul lui !

— Îți mulțumesc că mi-ai dat curaj, Agrafena Alexandrovna, șopti cu voce tremurătoare Mitea.

Interogată în legătură cu banii pe care-i avusese asupra lui în ajun, Grușenka mărturisi că nu știa cîți vor fi fost, dar că-l auzise repetînd de cîteva ori în gura mare că venise cu trei mii de ruble. Cît privește sursa lor, Mitea îi destăinuise numai ei că i-ar fi „furat“ de la Katerina Ivanovna, drept care ea îl asigurase că nici nu poate fi vorba de un furt și că trebuie să-i restituie neapărat chiar a doua zi. Procurorul ținu să afle cu tot dinadinsul care bani zicea inculpatul că i-ar fi furat de la Katerina Ivanovna — cei din ajun, sau suma de trei mii de ruble cheltuită în urmă cu o lună — și martora preciză că Mitea se referise la banii de acum o lună, cel puțin așa înțeleșese ea.

Cu aceasta, interogatoriul luă sfîrșit și Grușenka ceru voie să se retragă. Nikolai Parfenovici îi aduse la cunoștință îndatoritor că poate să plece imediat spre oraș și întrebă într-o doară dacă i-ar putea fi cu ceva de folos, de pildă, să-i pună la dispoziție niște cai, ori dacă dorește cumva s-o conducă, el... ar fi dispus...

— Vă mulțumesc cu plecăciune, îi răspunse Grușenka, înclinîndu-se, mă întorc cu bătrînul acela, cu moșierul, îl iau cu mine în trăsură, dar pînă atunci aș vrea să-mi dați voie, dacă se poate, să aștept jos, vreau să știu ce-ați hotărît cu Dmitri Feodorovici.

Ieși apoi pe ușă. Mitea era calm, părea chiar mai întremat sufletește, dar numai pentru moment. Cu cît trecea timpul, o sfîrșeală ciudată îl toropea din ce în ce. I se închideau ochii de oboseală. Audierea martorilor se isprăvise. Anchetatorii erau acum ocupați cu redactarea definitivă a procesului-verbal. Mitea se sculă de pe scaun și se duse să se întindă într-un colț, lîngă perdea, pe un cufăr mare de-al jupînului, acoperit cu o scoarță și, cum puse capul jos, și adormi. Visă ceva curios, un vis ce n-avea nici un fel de legătură nici cu locul unde se afla, nici cu împrejurările. Se făcea că mergea prin stepă, undeva, într-un ținut în care își făcuse pe vremuri serviciul și că un mujic mîna căruța cu doi cai ce-l purta peste

cîmpul noroios. I-e frig, pare să fie un început de noiembrie și ninge cu fulgi mari ce se topesc de cum ating pămîntul. Mujicul îl duce ca vîntul, fluturîndu-și brațele de zor ; are o barbă lungă și blondă și nu pare bătrîn, mai curînd e un om între două vîrste, așa, ca de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu un suman cenușiu. În apropiere se zărește un sat cu niște izbe negre. O parte din case au fost mistuite de foc, n-au mai rămas decît grinzile pe jumătate arse. La marginea satului stau înșiruite în drum o mulțime de femei slabe, cocîrjate, cu niște chipuri pămîntii. Una din capătul șirului, o nevastă înaltă, osoasă, ca de vreo patruzeci de ani, deși poate că în realitate nu are mai mult de douăzeci, prelungă la față și scofîlcită, ține la piept un copilăș care plînge, dar sîinii ei probabil sînt atît de secătuiți, încît nu mai au nici picătură de lapte. Și pruncul plînge într-una și-și întinde brațele goale, cu pumnișorii învinețiți de frig.

— De ce plînge ? De ce ? întreabă Mitea, trecînd în goană prin fața năpăstuitelor.

— Copchilașul, răspunde chirigiul, scîncește bietul copchilaș !

Și Mitea e mirat să-l audă spunînd pruncului „copchilaș“, ca la țară, dar îi place că i-a spus așa : sună parcă mai duios.

— Dar de ce plînge ? stăruie el în neștire. De ce are mînuțele goale, pentru ce nu-l înfofolesc ?

— E rebegit, bietul copchil, pînă și hăinuțele de pe el au înghețat, păi cum dară să-i țină de cald ? !

— Dar de ce ? De ce ? o ține una și bună Mitea, de parc-ar fi bătut în cap.

— Vai de zilele lor amărîte, sînt săraci lipiți, le-au ars casele, n-au o bucată de pîine, focul a pustiit tot, de-au ajuns acu să cerșească !

Mitea tot nu pricepe.

— Nu, nu, răspunde-mi la ce te întreb : de ce stau așa în mijlocul drumului mamele astea năpăstuite de foc ? De ce au rămas săraci lipiți pămîntului bieții oameni ? De ce e copchilul flămînd și cît vezi cu ochii stepa-i pustie ? De ce nu se îmbrățișează cu toții și nu se sărută ? De ce nu cîntă ceva vesel cu toții ? De ce au chipurile negre de mizerie ? De ce nu-i dau de mîncare sărmanului copchilaș ?

Își dă seama că e absurd să pună asemenea întrebări, că n-are nici un rost să le pună, dar nu poate să facă altfel și știe totuși că întrebările lui sînt pe deplin îndreptățite. O înduioșare, pe care n-a mai încercat-o pînă atunci, îi biruie inima și parcă îi vine să plîngă și ar vrea să facă ceva pentru ca micuțul să nu mai scîncească, să zvînte lacrimile mamei, care s-a uscat toată și s-a înnegrit la față de atîta suferință, să nu mai existe de aici încolo nici o lacrimă pe lume, și asta chiar acum pe loc, imediat, fără să mai stea o clipă pe gînduri, cu toată rîvna de care poate fi în stare un Karamazov.

— Vin și eu cu tine. N-am să te mai părăsesc niciodată, toată viața am să fiu alături de tine, o aude pe Grușenka, spunîndu-i pătimașă la ureche vorbe dragi.

Inima i se aprinde încinsă de o văpaie și o lumină vie îl soarbe, chemîndu-l în depărtare; ar dori acum să trăiască, să trăiască mult de tot. Să meargă pe un drum bun, tot înainte, spre lumina care-l cheamă îmbietoare, să plece cît mai repede într-acolo, chiar acum!

— Ce? Unde? strigă Mitea, deschizînd ochii și ridicîndu-se în capul oaselor pe cufăr, ca și cînd s-ar fi trezit dintr-un leșin. Zîmbea înseninat.

În fața lui stătea Nikolai Parfenovici care-l invita să asculte citirea procesului-verbal pentru a-l iscăli. Abia atunci Mitea își dădu seama că dormise o oră, dacă nu și mai mult. Nu era atent la ceea ce-i spunea Nikolai Parfenovici. Nu putea să înțeleagă de unde venise perna pe care o găsisese sub căpățîi, cînd știa bine că nu fusese acolo atunci cînd se întinse, frînt de oboseală, pe cufăr.

— Cine mi-a pus perna sub cap? Ce inimă bună s-a îndurat de mine?! exclamă el într-un elan de recunoștință, cu un tremur în glas, ca și cînd ar fi fost vorba de cine știe ce dar neprețuit.

Inima cea milostivă, care își păstră pînă la urmă anonimatul, putea fi unul dintre martori, dacă nu cumva chiar grefierul adus de Nikolai Parfenovici rugase pe cineva să-i pună perna sub cap; Mitea însă era atît de impresionat, încît îi dădura lacrimile. Se apropie apoi de masă și declară că e gata să semneze orice.

— Am visat ceva atît de frumos, domnilor... rosti el cu o voce ciudată, transfigurat, cu fața luminată parcă de fericire.

PLECAREA LUI MITEA

După semnarea procesului-verbal, Nikolai Parfenovici dădu citire cu solemnitate ordonanței prin care se arăta că : în anul, luna și ziua cutare, în cutare loc, judecătorul de instrucție de la cutare judecătorie de pace a procedat la întrebarea numitului (urma stabilirea indentității lui Mitea) învinuit de (aici erau enumerate conștiincios toate capetele de acuzație ce i se puneau în sarcină) și avînd în vedere că prevenitul, deși nu recunoaște acuzațiile ce i se aduc, n-a putut totuși să producă nici o dovadă în apărarea sa, în timp ce martorii (cutare și cutare) precum și împrejurările, cutare și cutare, confirmă pe deplin aceste acuzații ; avînd în vedere cutare și cutare articol din codul penal etc., ordonă : pentru a fi împiedicat să se sustragă de la rigorile anchetei și judecății, numitul (adică Mitea) va fi depus preventiv la cutare închisoare, lucru ce va fi adus la cunoștința prevenitului, o copie după ordonanța respectivă urmînd a fi comunicată procurorului etc. etc. Pe scurt, i se pune în vedere lui Mitea că, din momentul acela, se afla în stare de arest și urma să fie transportat la oraș, unde i se fixase un domiciliu nu prea atrăgător. Mitea ascultă cu luare-aminte și ridică din umeri.

— N-am nimic de zis, domnilor, aici nu încapе nici o supărare, sînt gata să mă supun... Îmi dau seama că nu vă rămine altceva de făcut.

Nikolai Parfenovici îl lămuri blajin că trebuie s-o pornească imediat spre oraș, însoțit de zapciul Mavriki Mavrikevici care se afla de față.

— O clipă, îl întrerupse Mitea și, mînat de un imbold nestăvilit, se adresa tuturor celor prezenți în odaie : Domnilor, sîntem cu toții cruzi, cu toții ne-am purtat adeseori ca niște călai cu semenii noștri și i-am făcut să plîngă, am făcut să lăcrimeze mamele și pruncii, dar dintre toți — v-o spun lămurit o dată pentru totdeauna — eu sînt cel mai ticălos. Așa este ! În fiecare zi m-am bătut cu pumnul în piept și am jurat să mă îndrept și, totuși, în fiecare zi am săvîrșit mereu alte mîrșavii. Îmi dau seama că oamenii ca mine au nevoie de o lovitură năprasnică, o lovitură pe care soarta trebuie să le-o

dea fără veste, ca să-i prindă în laț și să-i trezească la realitate cu forța. Niciodată, o, da, niciodată nu m-aș fi putut ridica singur din mocirlă, oricât m-aș fi străduit ! Iată însă că trăsnetul s-a abatut asupra mea. Accept suferința, primesc să fiu pus la stîlp și înfierat în fața tuturor ! Vreau să pătimesc și sper că suferința mă va curăți de noroi ! Și mă va curăți, nu-i așa, domnilor ? Totuși, țin să vă mai spun încă o dată : nu sînt vinovat de moartea tatălui meu ! Primesc pedeapsa nu pentru că l-am ucis, ci pentru că am vrut să-l ucid și poate chiar aș fi făcut-o într-o bună zi... Dar am de gînd să lupt, să lupt împotriva dumneavoastră, vă mărturisesc cîstit. Am să vă țin piept pînă la capăt și pe urmă... cum o vrea Dumnezeu ! Rămîneți cu bine, domnilor, să nu fiți supărați pe mine pentru că în timpul interogatoriului mi-am permis unele ieșiri față de domniile-voastre, încă nu-mi venise mintea la cap... Peste o clipă am să fiu un simplu pușcăriaș, dar pînă atunci Dmitri Karamazov vă întinde pentru ultima oară mîna ca un om liber. Luîndu-mi rămas bun de la dumneavoastră, mă despart de toată lumea...

Glasul i se curmă brusc ; întinse mîna, dar Nikolai Parfenovici, care se afla chiar lîngă el, se feri aproape fără să-și dea seama, ascunzîndu-și mîinile la spate. Mitea observă gestul cu o tresărire și lăsă brațul în jos.

— Ancheta nu s-a terminat încă, bîlgui Nikolai Parfenovici stingherit. Cercetările vor continua la oraș și, în ce mă privește, crede-mă, sînt gata să-ți urez succes... Îți doresc să poți dovedi pe deplin că ești nevinovat... Voi fi totdeauna înclinat să te consider un om mai curînd nenorocit decît vinovat, Dmitri Feodorovici... Noi toți cîți sîntem aici, dacă mi-e permis să vorbesc în numele tuturor, sîntem dispuși să recunoaștem că fondul dumitale sufletesc e plin de calități, dar, din păcate, vai ! ești robul unor patimi excesive...

Sfîrșind această cuvîntare, judecătorul de instrucție, mărunțel cum era, își ticlui o mutră plină de demnitate. Mitea avu impresia că „mucosul“ o să-l ia acum de braț și o să se retragă cu el într-un colț ca să continue discuția despre „damicele“ în care se antrenaseră de curînd. Dar cîte gînduri năstrușnice și fără nici o legătură cu situația nu încolțesc chiar în mintea condamnaților în drum spre eșafod !

— Domnilor, știu cât sînteți de buni și de omenoși, nu s-ar putea, oare, s-o mai văd o dată? Pentru ultima oară? întrebă Mitea.

— Fără discuție, dar avînd în vedere... vreau să zic, în momentul de față, nu se poate decît în prezența...

— Puteți rămîne, bineînțeles.

O aduseră din nou pe Grușenka. Dar spre decepția lui Nikolai Parfenovici, despărțirea fu cât se poate de sobră, fără efuziuni și vorbărie prea multă. Grușenka se aplecă adînc în fața lui Mitea.

— Ți-am spus că sînt a ta și am să mă țin de cuvînt. Am să vin după tine oriunde ți-o fi dat să-ți faci osînda. Mergi sănătos, omule! Te-ai nenorocit singur, fără să fii vinovat! Îi tremurau buzele și lacrimi îi curgeau pe obraji.

— Iartă-mă că te iubesc, Grușenka! Iartă-mă că dragostea mea a fost o pacoste pentru tine! Mitea ar fi vrut parcă să-i mai spună ceva, dar se răzgîndi și, rupîndu-se din loc, ieși din odaie.

În jurul lui se învîrteau santinelele, care nu-l slăbeau o clipă din ochi. Jos, în curte, unde cu cîteva ceasuri mai înainte trăsese la scară, cu larmă mare, troica lui Andrei, acum așteptau două căruțe gata de plecare. Mavriki Mavrikievici, un om scund și îndesat, puhav la față, striga furios, iritat de nu știu ce încurcătură neprevăzută. Pe un ton răstit, zapciul îl pofti să se suie în căruță. „Altădată, cînd îi dădeam de băut, nu-mi făcea asemenea mutre“, se gîndi Mitea, pregătindu-se să se urce. Trifon Borisîci coborî și el din cerdac. La poartă se îmbulzeau o droaie de oameni, țărani, neveste, căruțași, zgîndu-se cu toții la arestat.

— Rămîneți sănătoși, oameni buni! le strigă Mitea. Iertați-mă!

— Păi să ne ierți și dumneata, boierule! îi răspunseră două-trei glasuri.

— Te las cu bine, Trifon Borisîci!

Trifon Borisîci însă nici nu-și întoarse capul, probabil fiind peste măsură de ocupat. Umbla de colo pînă colo prin curte, zbierînd de mama focului. A doua căruță, care urma să plece cu cei doi jandarmi din escortă, nu era încă gata de drum. Mujicul care trebuia să mîne caii abia își trăgea șurmanul, urlînd cât îl ținea gura că de fapt nu era rîndul lui, ci al lui Akim. Dar Akim nu se zărea nicăieri: cineva se

dusese să-l caute și mujicul stăruia să-l aștepte, că trebuie să vină.

— Ce oameni, Mavriki Mavrikievici, n-au nici un pic de obraz ! Fierbea Trifon Borisîci indignat. Aseară Akim i-a dat douăzeci de copeici și acum, după ce-a băut banii, poftim, uite ce gură face ! Mă miră, zău, cum poți avea atîta răbdare cu niște păcătoși ca ăștia, Mavriki Mavrikievici, nici nu mai știu ce să spun !

— Dar pentru ce e nevoie de a doua căruță, Mavriki Mavrikievici ? interveni Mitea. Ajunge una singură, că doar nu-ți închipui c-o să ai de furcă cu mine pe drum sau c-o să încerc să fug ?! Ce rost are să mai ceri și escortă ?

— Dumneata, domnule, învață mai întîi cum trebuie să vorbești, dacă nu știi încă. Să nu mă iei pe mine așa, că doar nu m-am bătut pe burtă cu dumneata !... Și păstrează-ți sfaturile pentru altă ocazie... îl luă la trei păzește Mavriki Mavrikievici, bucuros că are pe cine să-și verse focul.

Mitea se înroși ca focul și nu mai scoase un cuvînt. Îl luase cu frig. Ploaia încetase, dar cerul posomorît era acoperit cu nori și un vînt tăios îl plesnea peste obraz. Îl trecu un fior în lungul spinării. „Te pomenesti că am febră !“ se gîndi el. În sfîrșit, zapciul se sui greoi în căruță și se așeză comod, fără să țină seama că-l înghesuie într-un colț. Era în toane rele, nu părea cîtuși de puțin încîntat de misiunea ce i se încredințase.

— Rămîi sănătos, Trifon Borisîci ! strigă din nou Mitea, dar de astă dată n-o mai făcuse cu dragă inimă, ci dintr-o pornire răutăcioasă, deși involuntară.

Trifon Borisîci însă stătea țațos, cu mîinile la spate, înfruntîndu-l cu o mutră severă și scandalizată și nici nu catadicsi măcar să-i răspundă.

— Adio, Dmitri Feodorovici, adio ! se auzi deodată glasul lui Kalganov, care ieșise chiar în momentul acela în cerdac. Tînarul o rupse la fugă spre căruță, așa cum era, cu capul gol, ca să-i întindă mîna pe care Mitea abia mai apucă să i-o strîngă.

— Rămîi cu bine, inimă de aur, n-am să uit niciodată ce bun ai fost cu mine ! strigă el cu căldură, dar în aceeași clipă căruța se urni din loc și mîinile li se desfăcură pe negîndite. Zurgălăii prinseră a suna și căruța ieși pe poartă.

Kalganov se întoarse ca o furtună în tindă, unde se vîrî într-un colț și, punînd capul în piept, cu fața îngropată în palme, izbucni într-un plîns cu sughituri. Stătu așa multă vreme acolo, plîngînd ca un copilăș mic, nu ca un tînăr de douăzeci de ani. O, în sinea lui era atît de convins că Mi-tea-i vinovat ! „Aștia să fie oamenii ? S-ajungă chiar în halul ăsta ?“ se gîndea el amărît, aproape cu disperare. I se făcuse lehamite de viață și de tot. „Merită, oare, să trăiești ?“ se întreba, copleșit de tristețe.

PARTEA A PATRA

ȘTRENGARII

I

KOLEA KRASOTKIN

Sîntem în noiembrie, la începutul lunii. Afară e un ger de minus unsprezece grade și, de cînd s-a lăsat gerul, e ghețuș pe jos. Peste noapte a căzut un pic de zăpadă uscată pe pămîntul înghețat bocnă și acum vîntul aspru și tăios o viscolește, purtînd-o pe străzile mohorîte ale orașelului și mai ales prin piață. Vremea e tot închisă, dar ninsoarea a încetat. Pe una din străzile ce dau în piață, în preajma băcăniei negustorilor Plotnikov, se află o casuță îngrijită și curată ca un pahar, pe afară, ca și pe dinăuntru, proprietatea văduvei funcționarului Krasotkin. Bărbatul, fost secretar al administrației guberniale, s-a prăpădit de mult, de aproape paisprezece ani, iar soția, o cuconiță încă nostimă, ca la vreo treizeci de ani, a rămas să trăiască mai departe singură în casuța ei, din „veniturile personale“. Fire duioasă și veselă, ducea o existență tihnită și onorabilă. Și-a început văduvia de la optsprezece ani, n-a apucat să stea cu bărbatu-său decît un an de zile, în care timp a avut cu el un copil. De atunci, adică de la moartea soțului, a înțeles să-și închine fiecă clipă din viață creșterii scumpului său odor, Kolea, care, deși maică-sa îl pierdea din ochi de drag, în toți acești paisprezece ani, i-a adus, fără doar și poate, mai multe necazuri decît bucurii. Biata femeie tremura tot timpul pentru el, nu era zi să nu stea cu inima pierită la gîndul că băiatul putea să fie cumva

bolnăvior, că s-ar putea să răcească sau să facă cine știe ce trăsnaie, să se urce bunăoară pe un scaun și să vină în nas etc.,etc. De când Kolea a intrat în clasele primare și, mai apoi, la gimnaziu, a învățat cot la cot cu el, ca să-l ajute la lecții și să-l mediteze, a căutat să intre în relații cu profesorii și cu nevestele acestora, pînă și pe colegii lui Kolea nu știa cum să-i alinte și să-i lingusească numai să nu se atingă cumva de băiețelul ei, să nu-l dea în târbacă sau să-l bușească. Pînă la urmă, copiii au început să-l ia peste picior și să-l necăjească spunîndu-i „Puiul mamei“. Kolea însă a reușit numai decît să le închidă gura. Puștiul nu știa de frica nimănui și era „voinic al dracului“, după cum i-a mers îndată faima printre coșcolari și, în același timp, descurcăreț, voluntar, cu multă inițiativă și încăpățînat nevoie-mare. Învăța bine și se spunea că la aritmetică și la istoria universală era mai tare chiar decît profesorul Dardanelov. Băiatul, deși umbla cu năsucul în vînt și-i lua pe toți cam de sus, avea totuși darul de a fi un bun coleg și nu se ținea mîndru. Accepta respectul pe care i-l arătau ceilalți copii ca pe un lucru de la sine înțeles, în schimb era prietenos cu toți. Cunoștea măsura și știa la nevoie să fie la locul lui, după cum față de cei mari nu trecea niciodată peste o anumită limită, care, atunci cînd e depășită, face ca orice faptă să devină un act de nedisciplină, de rebeliune și dezordine. Cu toate acestea, nu se dădea în lături ori de cîte ori avea ocazia să pună la cale vreo pozna, ca cel din urmă ștregar, și nu o pozna oarecare, ci numai figuri „extra“, cît mai extravagante, mai formidabile, ca să aibă motive temeinice de a se grozăvi. Era teribil de orgolios. Prin felul lui de a fi aproape despot, reușise să aibă deplină autoritate chiar și asupra maică-si. Biata femeie se pleca în fața voinței lui — o, de cînd se plecase! — dar ceea ce o făcea să sufere îndeosebi era gîndul că băiețelul ei n-o iubește. Tot i se părea că fecioru-său e nesimțitor în felul cum se poartă cu dînsa și i se întîmpla uneori să-i reproșeze, cu ochii scâlțați în lacrimi, răceala de care dădea dovadă. Kolea nu putea să sufere însă efuziunile sentimentale și, cu cît i se cereau mai insistent asemenea mărturii, cu atît devenea mai închis. N-o făcea însă intenționat, ci pentru că așa era firea lui. În privința asta maică-sa se înșela: băiatul ținea foarte mult la dînsa, numai că nu-i plăceau „giugiulele“, cum zicea el în limbajul lui școlăresc. La ei în casă se afla un dulap cu

cărți rămase de la taică-său și, cum lui Kolea îi era drag să citească, o bună parte din volume trecuseră prin mîinile lui. Maică-sa, firește, n-avea de ce să fie supărată din pricina asta, se mira doar uneori că băiatul, în loc să iasă pe afară să se joace, ședea ceasuri întregi lîngă dulap, cu nasul vîrît în cîte o carte. Și astfel Kolea ajunsese să citească și lucruri care nu erau pentru vîrsta lui. În ultima vreme, cu toate că în genere se ferea să treacă peste anumite margini atunci cînd punea la cale cîte o trăsnaie, făcuse cîteva isprăvi care o îngroziseră pur și simplu pe maică-sa. E drept că nu era vorba de ceva imoral, ci doar de niște năzbîtii pe cît de temerare, pe atît de absurde. În vara aceea, prin iulie, în timpul vacanței școlare, mama și feciorul plecaseră pentru o săptămînă la o rudă mai îndepărtată, stabilită în altă localitate, la vreo șaptezeci de verste distanță, unde soțul rudei era slujbaş la gară (cea mai apropiată stație de cale ferată de orașul nostru ; de acolo avea să ia Ivan Feodorovici Karamazov, o lună mai tîrziu, trenul spre Moscova). Kolea, întîi și întîi, se apucase să cerceteze cu toată atenția calea ferată și să studieze sistemul de circulație a trenurilor, gîndindu-se că, la întoarcere, colegii au să rămînă cu gura căscată cînd vor vedea ce de mai lucruri știe. Întîmplarea făcuse ca tot atunci prin partea locului să se afle și alți băieți cu care Kolea se împrietenise imediat ; unii din ei ședeau chiar în clădirea gării, iar restul, prin vecinătate, în totul vreo șase sau șapte băieți între doisprezece și cincisprezece ani, dintre care doi erau chiar de la noi din oraș. O gașcă de ștengari care se jucau împreună și se țineau de năzbîtii. A patra sau a cincea zi după venirea lui Kolea, dracii de copii, necopți la minte, făcuseră un rămașag cît se poate de stupid pe două ruble ; Kolea, cel mai mic din grup, și de aceea privit cu oarecare superioritate de ceilalți, din orgoliu și dintr-un spirit nefast de bravadă, se oferise ca, în momentul cînd trebuia să treacă trenul de unsprezece noaptea, să se culce pe terasament între șinele de cale ferată și să stea așa nemișcat, cu fața în jos, pînă ce și ultimul vagon va fi lunecat în plină viteză pe deasupra lui. Ce-i drept, avuseseră grijă în prealabil să facă cercetări speciale, în urma cărora ajunseseră la concluzia că un om poate sta foarte bine lungit între șine, fără ca trenul, trecînd peste el, să-i pricinuiască vreun rău. Oricum însă nu era fleac să rămîi locului încremenit pînă se vor fi scurs toate vagoanele ! Kolea sus-

ținea sus și tare că poate înfrunta încercarea. La început, ceilalți îl luaseră peste picior, făcându-l fanfaron, dar cu asta nu reușiseră decât să-l întărească și mai mult. Kolea nu mai putea de ciudă că niște băiețandri de cincisprezece ani își dădeau asemenea ifose față de el, ba în primele zile nici nu catadicsiseră măcar să-l primească la ei în gașcă, zicând că-i prea „țînc“, ceea ce întrecea orice măsură ! În cele din urmă, stabiliseră să se ducă la oarecare distanță de gară, așa, cam la o verstă, pentru ca trenul să aibă răgaz să intre în viteză. Zis și făcut. Era o noapte fără lună, dar nu ceea ce se cheamă îndeobște o noapte întunecoasă, ci neagră ca păcura. La ceasul hotărât, Kolea se lungise între șine. Ceilalți cinci așteptau jos, în tufișuri, la poalele terasamentului, mai întâi cu inima zvîcnind de emoție, apoi înfiorați de groază și cuprinși de remușcări. În sfîrșit, se auzise în depărtare uruitul trenului care plecase din stație. O clipă mai târziu, două lumini roșii se aprinseseră în beznă : monstrul venea spre ei, făcînd să duduie pămîntul. „Fugi, fugi !“ începuseră să strige copiii în panică, dar era prea târziu ; între timp, trenul se apropiase vertiginos și trecuse ca o nălucă. Băieții se repeziseră imediat la Kolea, care zăcea nemișcat între șine. Începuseră să-l zgîlție care mai de care, încercaseră să-l ridice. Kolea însă, în cele din urmă se sculase singur în picioare și, fără să spună un cuvînt, coborîse taluzul, pentru ca în momentul cînd ajunsesese jos să le declare că făcuse pe mortul numai așa, ca să-i sperie ; de fapt, își pierduse într-adevăr cunoștința, așa cum îi mărturisise mai apoi mamei sale — asta însă mult mai târziu. De atunci îi rămăsese pentru totdeauna faima de „năzdrăvan“. Era alb ca varul la față cînd se întorsese acasă. A doua zi făcuse puțină febră, dar îi venea tot timpul să zburde, vesel și încîntat de ispravă. Abia mai încolo se aflase toată pățania. După înapoierea lui în oraș, începuse să-i meargă vestea la școală și, la un moment dat, isprava lui ajunsese la urechile direcției. Biata mamă alergase într-un suflet să se roage pentru odorul ei, și, pînă la urmă, profesorul Dardanelov, care era bine văzut și se bucura de oarecare trecere printre colegi, luase apărarea băiatului și reușise să-l scape cu fața curată, așa încît împlinirea nu avusese consecințe prea grave. Dardanelov, un om încă în floarea vîrstei și holtei, era de mult îndrăgostit de doamna Krasotkina și cu un an înainte, luîndu-și inima în dinți și tremurînd tot de teamă și timiditate, se încumetase chiar să-i

ceară mîna, dar ea îl refuzase net, convinsă că, acceptînd propunerea lui, ar fi însemnat să-și trădeze feciorul. Cu toate acestea, după anumite indicii misterioase, Dardanelov se socotea îndreptățit să creadă că nu-i era chiar atît de indiferent sentimentalei văduvioare, o femeie atît de încîntătoare, dar din păcate atît de virtuoasă. Trăsnaia lui Kolea se pare însă că reușise să spargă gheața și, drept răsplată pentru faptul că nu pregetase să-i ia apărarea, i se dăduse a înțelege lui Dardanelov — firește, doar așa, pe departe — că ar putea să nutrească unele nădejdi, și cum profesorul era și el un fenomen de can-doare și delicatețe, această ușoară aluzie fusese de ajuns deocamdată pentru ca să se simtă pe deplin fericit. Îi era drag copilul, dar socotea nedemn din partea lui să încerce a-i cîștiga bunăvoința, de aceea la școală se purta aspru cu el și se arăta exigent. De altfel, și Kolea îl ținea la distanță și-i vorbea totdeauna cu răceală; își făcea lecțiile sîrguincios, așa încît era al doilea din clasă, și toți colegii lui aveau convingerea nestrămutată că în domeniul istoriei universale Kolea era atît de informat, încît „îl tăia“ chiar și pe Dardanelov. Într-adevăr, într-o zi, Kolea îi pusese tam-nesam întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?“ La care Dardanelov începuse să bată cîmpii, vorbind despre dislocarea și migrațiunile popoarelor și despre legende în general, dar cine anume înființase Troia și cum se numeau fondatorii ei nu fusese în stare să răspundă, ba chiar lăsase să se înțeleagă că, după părerea lui, dintr-un motiv ori altul, întrebarea era neserioasă și nu prezenta nici un fel de interes. Copiii însă rămăseseră încredințați că Dardanelov habar n-avea cine întemeiasă Troia. Kolea avusese grijă să se documenteze mai înainte asupra acestui subiect din Istoria lui Smaragdov pe care o descoperise în dulapul cu cărți al tatălui său. Pînă la urmă, toți băieții fuseseră curioși să afle cine întemeiasă, de fapt, Troia, dar Krasotkin nu voise cu nici un chip să le dezvăluie secretul, păstrîndu-și astfel prestigiul neștirbit.

După boroboața cu calea ferată, Kolea își schimbase întrucîtva atitudinea față de maică-sa. Cînd Anna Feodorovna (văduva lui Krasotkin) aflase de isprava odraslei sale, se înspăimîntase atît de tare, încît puțin lipsise ca să-și piardă mințile. Cîteva zile avusese niște crize de nervi care, cu mici intermitențe, se ținuseră lanț și atît de serioase, încît Kolea, speriat cu tot dinadinsul, îi făgăduise pe cuvîntul lui de

onoare și de om întreg că n-o să mai facă niciodată asemenea năzbății. Doamna Krasotkina îl pusese chiar să jure în fața icoanei, în genunchi, pe memoria tatălui său, și băiatul se supusese stăruințelor ei. „Năzdrăvanul“ Kolea plînsese de emoție ca un copil de șase ani și în ziua aceea mama și feciorul se îmbrățișaseră de nenumărate ori, vărînd potop de lacrimi. A doua zi însă Kolea era același copil „nesimțitor“ ca și mai înainte, doar ceva mai tăcut, mai modest, mai în-cruntat și mai retras. Totuși, cam la o lună și jumătate după aceea făcuse iarăși o pozna și, cu acest prilej, numele lui ajunsese pînă la urechea judecătorului de pace ; de astă dată era vorba de cu totul altceva, o ispravă pe cît de stupidă, pe atît de ridicolă, în care nu mai jucase el rolul principal, fiind doar amestecat într-un fel oarecare în povestea cu pricina. Dar despre asta vom vorbi mai încolo. Mama continua deci să stea cu frica în sîn și să se frămînte și, pe măsură ce temerile ei sporeau, speranțele lui Dardanelov începeau să prindă aripi. Dar, fiindcă veni vorba, trebuie să spunem că băiatul era pe deplin dumerit în privința lui Dardanelov, al cărui alean îl ghicise și că, bineînțeles, nutrea cel mai adînc dispreț pentru „sentimentalismele“ lui ; într-o vreme chiar avusese lipsa de tact să-și manifeste disprețul de față cu mamică-sa, dîndu-i să înțeleagă pe departe că pricepe ce urmărește dumnealui. După năzdrăvania cu trenul însă își schimbase atitudinea și nu-și mai permitea nici un fel de aluzii față de mamică-sa în această privință, dimpotrivă, vorbea respectuos despre profesorul său, lucru pe care Anna Feodorovna, fire extrem de sensibilă, îl remarcase imediat cu o infinită recunoștință. În schimb, de cîte ori cineva dintre musafiri ce veneau la ei în casă pomenea din întîmplare numele lui Dardanelov în prezența băiatului, mama se îmbujora la față ca un trandafir, iar Kolea se uita încruntat pe fereastră sau își cerceta preocupat cizmulile, să vadă dacă n-au cumva vreo spărtură, ori chema răstit cîinele, un dulău mișos, mare și urît, pe nume Perezvon, pe care nu știu unde îl găsisese în urmă cu o lună și-l adusese plocon acasă, ținîndu-l închis la el în odaie, în cel mai mare secret, fără să știe nici unul dintre colegii lui. Vai de el însă cît îl canonise ca să-l învețe tot felul de giumbușlucuri și, pînă la urmă, bietul dobitoc ajunsese să urle de dorul băiatului ori de cîte ori acesta pleca la școală, pentru ca la întoarcere să-l întîmpine cu schelălăi-

turi de bucurie, sărind în jurul lui ca scos din minți, stînd sluj, lungindu-se pe jos și făcînd pe mortul etc., etc. arătînd adică tot ce știa, fără să-l fi pus nimeni, numai din dorința de a-și arăta cu orice preț devotamentul.

Am uitat să vă spun că numele lui Kolea Krasotkin a mai fost pomenit într-unul din capitolele precedente : el este ștregarul pe care la un moment dat Iliușa, băiatul căpitanului în rezervă Sneghirev, l-a lovit cu briceagul în șold, luînd apărarea tatălui sau pe care școlarii îl porecliseră în bătaie de joc „Șomoiog de cîlți“.

II

PRICHINDEII

Așadar, în dimineața aceea geroasă de noiembrie, bîntuită de un vînt năprasnic, Kolea Krasotkin rămăsese acasă. Era duminică și nu avea școală. Trecuse de unsprezece și el trebuia neapărat să facă un drum, fiind vorba de o chestiune foarte „importantă“, și uite că era obligat să stea priponit locului, de vreme ce toată casa fusese lăsată în paza sa. Ca niciodată, printr-o împrejurare cu totul excepțională, toți locatarii adulți erau plecați în oraș. Pe aceeași sală cu văduva funcționarului Krasotkin ședea cu chirie, într-un mic apartament compus din două odăițe, soția unui medic împreună cu doi copilași. Chiriașa era de aceeași vîrstă cu Anna Feodorovna și bună prietenă cu dînsa ; cît privește pe soțul ei, doctorul, plecase de un an de zile, mai întîi la Orenburg, iar de acolo la Tașkent și de șase luni nu mai dăduse nici un semn de viață. Dacă n-ar fi avut-o în apropiere pe doamna Krasotkina, a cărei prietenie îi mai îndulcea suferința, biata femeie părăsită s-ar fi istovit de atîta plîns. Și după ce era atît de nenorocită, soarta îi mai adusese încă o belea pe cap : în ajun, Katerina, unica slujnică a doamnei doctor, îi dăduse de știre că e pe cale să nască, lucru care probabil avea să se întîmple chiar pînă-n ziuă. Vestea căzuse ca o lovitură de trăsnet ; era curios mai ales că nimeni pînă atunci nu apucase să-și dea seama de starea ei. Revenindu-și din buimăceala care

o copleșise în primul moment, soția doctorului se gândise că nu mai avea nici o clipă de pierdut și că trebuia s-o ducă de urgență pe Katerina la un fel de mic sanatoriu pe care-l ținea, în vederea unor accidente de felul acesta, o moașă de la noi din oraș. Și cum se atașase foarte mult de slujnica ei, se grăbise să-și pună numaidecât planul în aplicare, ba chiar rămăsese peste noapte lângă ea s-o asiste. A doua zi dimineața, nu știu pentru ce anume, se văzuse nevoită să solicite ajutorul doamnei Krasotkina, cunoscînd că dînsa avea posibilitatea să intervină pe lângă niște persoane sus-puse ca să-i acorde sprijinul lor. Așa că amîndouă cucoanele lipseau de acasă și, cum și slujnica doamnei Krasotkina, baba Agafia, era plecată la piață, Kolea se pomenise dintr-o dată unicul paznic și ocrotitor al celor doi puști, o fetiță și un băiețel, odraslele doamnei doctor, ce rămăseseră singuri-singurei. Nu se putea spune, firește, că i-ar fi fost cumva frică să păzească o casă întreagă, mai ales că-l avea și pe Perezvon care primise ordin să stea „smirna“ sub banca din antreu și care, de cîte ori Kolea, plimbîndu-se de colo pînă colo prin odăi, ajungea în vestibul, tresărea și începea să se gudure, lovind tare cu coada în podea. Din păcate, nu se auzea nici un fluierat! Kolea se uita la el crunt și bietul dobitoc se prefăcea din nou, docil, în stană de piatră.

Ceea ce-l încurca în momentul de față pe Kolea erau copiii. Cu toate că nu simțea decît un dispreț profund pentru pățania atît de neașteptată a Katerinei, în schimb, îi erau foarte dragi tîncii rămași fără tată și avusese chiar grijă să le ducă o carte. Cel mai mare dintre ei, Nastia, o fetiță de opt ani, știa să citească, iar Kostea, prîslea, care abia împlinise șapte ani, ar fi stat toată ziua s-o asculte buchisind povești. Krasotkin bineînțeles le-ar fi putut găsi distracții mai plăcute, de pildă, să-i așeze în front și să se joace cu ei de-a soldații sau de-a v-ați ascunselea, pitindu-se prin toate încăperile, așa cum făcuse de atîtea ori. Nu se sfia de loc să se potrivească la mintea lor, ba la un moment dat se răspîndise zvonul printre colegi că, în timpul liber, acasă, Krasotkin se joacă de-a caii cu micii lui chiriași, săltînd și încordîndu-și grumazul ca un rotaș. Kolea însă respinsese cu mîndrie această acuzație, argumentînd c-ar fi fost într-adevăr rușinos să se joace de-a caii „în secolul nostru“ cu niște băieți de seama lui, adică de treisprezece ani, dar că el o făcea numai de dragul puștilor, la

care ținea foarte mult și, în consecință, nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală pentru sentimentele lui. În schimb, cei doi prichindei nu mai puteau după el. De data asta însă lui Kolea nu-i mai ardea de zburdat. Avea de pus la care un lucru extrem de important, ba poate chiar, ca să zicem așa, oarecum misterios, de ordin personal, și uite că vremea trecea, iar Agafia, în seama căreia ar fi putut să lase copiii, tot nu se mai îndura să se întoarcă din piață. Kolea ieșise de câteva ori pe sală și deschisese ușa ce da într-una din încăperile ocupate de chiriașă, ca să arunce o privire grijulie asupra micuților care ședeau cu nasul în carte, așa cum le poruncise el, zîmbindu-i tăcuți, cu gura pînă la urechi, de fiecare dată cînd băga capul pe ușă, doar-doar s-o îndura să intre înăuntru să le arate cine știe ce năzdrăvanie de toată nostimada. Kolea însă era preocupat și nu trecea pragul odăii. Cînd ceasul bătuse de unsprezece ori, băiatul luă hotărîrea irevocabilă ca, în cazul cînd pînă în zece minute afurisita aceea de Agafia tot nu va fi sosit din piață, să plece de acasă fără s-o mai aștepte, bineînțeles după ce-i va fi pus mai întîi pe copii să-i promită solemn că n-au să se sperie cînd s-or vedea singuri, s-au să miorlăie de frică și n-au să facă nici o boroboacă. Și acum, că se hotărîse în fine, își îmbracă paltonașul bine captușit și cu guler de blană, un fel de lutru sau cam așa ceva, își atîrnă tașca de umăr și, nesocotind rugămintile maică-si, care se ținea mereu de capul lui să-și pună neapărat galoșii cînd iese în oraș „pe un ger ca ăsta”, se uită la ei cu dispreț și se încăpățîna să plece numai cu cizmulile în picioare. Perezvon vîzîndu-l îmbrăcat, începu să bată de zor cu coada în podea, fremătînd tot, gata de ducă, ba chiar scoase un scheunat jalnic; socotind însă nerăbdarea înfrigurată a dulăului potrivnică disciplinei, Kolea îl mai lăsa un minut sub bancă. Abia după ce deschise ușa ce da în sală se înduplecă să-l fluiera. Dulăul zvîcni din loc nebun de bucurie și începu să se gudure fericit pe lîngă el. Kolea intră din nou să vadă ce făceau prichindeii. Îi găsi stînd ca și mai înainte la masă, dar, în loc să citească, acum erau în toiul unei discuții aprinse. Mai toată vremea discutau, comentînd diverse împrejurări din viață și de fiecare dată Nastia, fiind cea mai mare, reușea să impună punctul ei de vedere. Dacă totuși nu era de acord cu ea, Kosteia apela mai totdeauna la înțelepciunea lui Kolea Krasotkin, a cărui sentință era definitivă pentru ambele părți. De astă dată dez-

baterile copiilor păsură să-l intereseze pe Krasotkin care se opri în prag să asculte. Văzînd atenția cu care-i învrednicea, copiii își continuară disputa cu și mai multă înfocare.

— Poți să-mi spui ce vrei, că nu te cred, în vecii vecilor n-am să te cred, cîrpea Nastia cu însufletire, că moașa găsește copiii în grădină printre căpățînile de varză ! Unde-ai mai pomenit tu iarna varză în grădină ? ! Așa că mătușica n-avea cum să-i aducă o fetiță Katerinei...

Kolea exclamă a mirare :

— Țî-țî, ia te uită !

— Eu cred așa, că de adus, tot ea trebuie să-i aducă, dar numai la femeile care sînt măritate.

Kostea se uită țintă la Nastia, ascultînd-o gînditor, ca și cum ar fi cumpănit în minte ceva.

— Ce proastă ești tu, Nastia ! rosti el, în sfîrșit convins, fără să se piardă cu firea. Păi Katerina nu știi că nu-i măritată. Cum poate atunci să aibă un copil ?

Nastia se aprinse și mai tare.

— Habar n-ai ! i-o reteză ea îndîrjită. De unde știi că nu-i măritată, poate că bărbatu-său e la închisoare și de aia, vezi, are copil acum.

Kostea, un omuleț cu capul pe umeri, o întrebă serios :

— Dar ce, bărbatu-său e la închisoare ?

— Sau nu, uite cum, îl întrerupse Nastia impetuoasă, părăsind prima ipoteză, ca și cînd ar fi uitat pe loc ceea ce spusese mai înainte. Ai dreptate, n-are bărbat, dar a vrut să se mărite și atîta s-a gîndit și s-a răzgîndit cum să facă să se mărite, că-n loc să capete un bărbat, s-a pomenit c-un copil.

— Așa da, poate, se dădu învins Kostea. De ce n-ai spus așa de la început, de unde vrei să știu eu ?

— Aoleu, copii, copii, e bucluc mare cu voi ! suspină Kolea intrînd în odaie.

— Ai venit și cu Perezvon ? se bucură Kostea, cu fața luminată de rîs, și începu a trosni din degete, chemînd cîinele la el.

— Măi puștime, nu știu ce să fac, li se destăinuî grav Kolea. Trebuie să-mi dați o mîna de ajutor. Pesemne că Agafia și-a rupt piciorul de n-a venit nici pînă acum, precis și indiscutabil, și eu am de mers undeva. Ce ziceți, îmi dați drumul să plec sau nu-mi dați ?

Copiii se uitară îngrijorați unul la altul, mutrișoarele lor încântate începură să se lungească. De altfel, nu înțelegeau încă prea bine ce li se cerea.

— N-o să faceți vreo poză în lipsa mea ? N-o să vă cățărați pe dulap, să vă rupeți, Doamne ferește, picioarele ? N-o să bociti de frică ?

Copiii păreau tare plouați.

— În schimb, am să vă arăt ceva, un tunuleț de bronz care trage cu praf de pușcă de-adevăratelea.

Chipurile micuțe se înseninară ca prin farmec.

— Arată-ne tunulețul ! se rugă Kosteă, fericit.

Kolea deschise tașca și scoase dinăuntru un tun mic de bronz pe care îl puse pe masă.

— Arată-ne, arată-ne ! îi îngână el mișcând jucăria din loc. Vedeți, are și roți, și poți să tragi cu el. Îl încarci cu alice, și odată face bum !

— Și poate să omoare pe cineva ?

— Mai e vorbă ? ! Uite-așa mi ți-i culcă pe toți la pământ, numai să știi să ochești.

Kolea le dădu toate indicațiile : unde trebuie turnat praful de pușcă, unde se pun alicele, cum se trage și, în sfârșit, le explică ce înseamnă un recul. Copiii erau numai ochi și urechi. Mai ales povestea cu reculul îi lăsă cu gura căscată.

— Și chiar ai praf de pușcă ? ! se interesă Nastia.

— Am.

— Arată-ne și praful de pușcă, stărui ea cu un surâs rugător.

Krasotkin deschise din nou tașca și luă dinăuntru o sticlucă pe fundul căreia, într-adevăr, se aflau un pic de pulbere și un ghemotoc de hârtie cu câteva alice. Ba chiar destupă sticlucă, lăsînd să curgă câteva fire de praf în palmă.

— Numai să nu fie foc pe aproape, altfel face explozie și ne curățăm cu toții ! îi avertiză el, pentru ca efectul să fie deplin.

Copiii priviră pulberea cu o teamă respectuoasă ce le sporea și mai mult admirația. Kosteă rămăsese cu ochii la alice.

— Alicele nu iau foc ? întrebă el.

— Nu.

— Dă-mi și mie câteva, îl imploră băiețelul.

— Din astea pot să-ți dau, poftim, dar să nu i le arăți mămicii pînă mă întorc, să nu creadă cumva că-i praf de pușcă. O să moară de frică numai cînd le-o vedea, și pe urmă să te ții, o să vă ia la trei-păzește cu nuiua !

— Mama nu ne bate niciodată cu nuiua, ripostă prompt Nastia.

— Știu, am vrut numai să fac o figură de stil. Nu trebuie s-o mințiți nicodată pe mămica, numai acum — ați auzit ? să nu-i spuneți nimic pînă mă întorc. Ei, atunci cum rămîne, puștilor, pot să plec ori nu ? N-o să plîngeți de frică în lipsa mea ?

— Ba da, se smiorcăi Kosteia, gata să se pornească.

— Ba da, ba da ! se grăbi să-i țină isonul Nastia, speriată.

— Of, copii, copii, mare bucluc cu voi, la vîrsta asta ! Văd eu că n-am încotro, guguștiucilor, trebuie să stau aici cu voi pînă cine știe cînd. Și timpul, timpul trece !

— Spune-i lui Perezvon să facă pe mortul, se rugă Kosteia.

— Fie, dacă nu se poate altfel, să-l punem și pe el la treabă ! Aici, Perezvon ! porunci Kolea dulăului, care se apucă să arate pe loc tot ce știa.

Era o lighioană miștoasă, de mărimea unui cîine obișnuit de curte, cu un fel de blană fumurie. Chior de ochiul drept și cu urechea stîngă tăiată, dobitocul scheuna, sărea, făcea sluj, mergea în două picioare, se răsturna pe spate, cu labele în sus și rămînea așa, ca mort. Tocmai cînd executa figura din urmă, ușa se deschise, și Agafia, slujnica doamnei Krasotkina, o femeie de vreo patruzeci de ani, grasă și ciupită de vărsat, răsări în prag cu tot felul de cumpărături din piață. Ținînd tașca cu tîrguieli în mîna stîngă, Agafia se opri locului să privească năzdrăvăniile potăii. Kolea, deși stătuse pînă atunci ca pe ghimpi, nu suspendă reprezentăția, lăsîndu-l pe Perezvon să stea răsturnat o bucată de timp și abia după aceea îl fluieră. Dobitocul sări în sus și începu să zburde, fericit că-și împlinise datoria.

— Apoi că ăsta-i odată cîine ! rosti cu convingere Agafia.

— De ce ai întîrziat, femeie ? o luă de scurt Krasotkin.

— Femeie ! I-auzi, mucosul !

— Eu, mucos ? !

— Mucos, da. Ce-ți pasă dac-am întârziat ? Am întârziat, fiindcă așa a trebuit, bodogăni slujnica, făcându-și de lucru la gura sobei, fără să fie cumva mînioasă sau necăjită ; dimpotrivă, părea încîntată să se hîrjonească cu conașul cel mucalit.

— Ascultă, bătrînă fără minte ! începuse Kolea, sculîndu-se de pe divan. Poți tu să juri pe tot ce ai mai sînt pe lume, dacă nu chiar pe ceva mai grozav, că în lipsa mea o să fii cu ochii în patru și o să ai grijă de puști ? Fiindcă eu trebuie să plec.

Agafia rîse.

— De ce să jur ? Las', că văd eu de ei și așa...

— Nu, nu ! Numai dacă-mi juri pe mîntuirea sufletului tău. Altfel nu plec.

— N-ai decît. Ce-mi pasă mie, tot e ger afară, șezi frumșel acasă !...

— Puștime, urmă Kolea, adresîndu-se copiilor, femeia asta o să stea cu voi pînă mă întorc eu sau pînă vine mămica voastră, pentru că din moment în moment trebuie să sosească și dînsa. Pe deasupra, o să vă dea și ceva să mîncăți. O să le dai, nu-i așa, Agafia ?

— Le dau, de ce să nu le dau ? !

— Atunci la revedere, gugustiucilor, acum pot să plec și eu liniștit. Ascultă, bunicuțo, rosti el cu importanță, dar ceva mai încet, trecînd pe lîngă Agafia. Sper că n-o să le îndrugi verzi și uscate despre Katerina, c-așa sînteți voi, muierile, vă mănîncă limba ! Trebuie să ai în vedere vîrsta lor fragedă. Aici, Perezvon !

— Ci du-te cu Dumnezeu ! se burzului Agafia. Pamblicarule ! Ce te-aș mai altoi eu pentru vorbele astea !

III

ȘCOLARUL

Kolea însă n-o mai auzi. În sfîrșit, era slobod să-și ia valea. Ieși pe poartă și, după ce se uită roată împrejur, șopti, zgribulindu-se de frig : „Oho, e ger !“ și o porni la drum îna-

inte, ca puțin mai încolo s-o apuce la dreapta pe o ulicioară ce răspundea în piață. Spre capătul străzii, în dreptul penultimei case, își încetini pasul și, scoțînd din buzunar un țignal, fluieră cu putere într-un fel anumit, ca să-și anunțe sosirea. Nu avu prea mult de așteptat ; un minut mai tîrziu, o zbughi pe poartă afară un băiețel rumen, de vreo unsprezece ani, îmbrăcat cu un paltonaș călduros destul de curățel, ba chiar elegant. Era Smurov, elev într-a-ntîia, un puști pe lîngă Kolea Krasotkin, care era cu două clase mai mare. Băiatul unui funcționar cu dare de mîină, Smurov o șterse de acasă pe furiș, deoarece părinții pare-se că nu prea vedau cu ochi buni prietenia lui cu Krasotkin pe care toată lumea îl cunoștea ca pe un cal breaz. Dacă cititorul își mai aduce aminte, Smurov făcuse și el parte din grupul celor șase școlari care-l bombardaseră cu pietre pe Iliușa în urmă cu două luni și care, mai apoi, îi spusese lui Aleoșa Karamazov toată povestea acestuia.

— E un ceas de cînd te aștept, Krasotkin, îi reproșă băiatul care părea destul de dezghețat, în timp ce amîndoi o luau la picior, grăbindu-se să iasă în piață.

— Am întîrziat, răspunse Krasotkin. Am avut treabă. Nu ți-e teamă c-o să mănînci o papară dacă ne vede cineva împreună ?

— Fugi de-aici ! Ce, crezi că se atinge cineva de mine ? ! L-ai luat și pe Perezvon ?

— Da.

— Vrei să mergi cu el acolo ?

— Da.

— Ei, dac-ar fi fost Jucika !

— Jucika s-a dus, nu mai există. A dispărut în neagra veșnicie.

Smurov se opri locului.

— Ce-ar fi dacă... îngăimă el. Iliușa spune că Jucika era tot așa, fumurie și mișoasă, ca Perezvon. Ce-ar fi să-i spui că e Jucika, poate c-o să creadă ! ?

— Ține minte, școlarul, primo : să te ferești de minciună ca de foc ; secundo : să te ferești de ea chiar dacă-i vorba să faci o faptă bună. Și încă ceva, sper că nu le-ai spus că vin...

— Doamne ferește, atîta lucru pricep și eu ! Dar mi-e teamă că tot n-o să-i treacă supărarea chiar cînd l-o vedea pe Perezvon, oftă băiatul. Știi, tată-său, căpitanul, Șomoioș de cîlți, zicea că-i aduce azi un cățel, un dog de Milano veri-

tabil, cu totul negru. Speră să-l împace așa pe Iliușa, dar mie parcă nu-mi vine să cred.

— Și Iliușa ce face ?

— Rău, rău de tot ! Cred c-are oftică. Încolo își dă seama de toate, dar abia poate să respire, zău, nu-mi place de loc cum respiră ! Ieri a cerut să-l plimbe puțin prin odaie, l-au încălțat, dar n-a putut să facă nici cîțiva pași. „Vezi, tată, zice, ți-am spus că cizmulițele astea sînt păcătoase, s-au lăbărit, totdeauna mi-a fost greu să umblu cu ele.“ Săracul, crede că din pricina lor nu poate să meargă și el abia se ține pe picioare de slab. Mi-e teamă că n-o s-o mai ducă nici o săptămînă. Herzenstube vine mereu să-l vadă. Acum au parale, s-au îmbogățit.

— Pungașii !

— Cine ?

— Doctorii, ticăloșii ăștia de doctori ! Toți, în general și fiecare în particular, bineînțeles, Eu nu cred în medicină. E o știință inutilă, asta-i tot ce pot să-ți spun. Chestiunea asta, de altfel, trebuie s-o mai studiezi. Dar de unde și pînă unde ați devenit așa, deodată, sentimentali ? Mi se pare că toată clasa se duce acolo.

— Nu chiar toată clasa, dar vreo zece dintre noi se duc în fiecare zi. Asta nu înseamnă nimic.

— Un singur lucru nu pot să înțeleg : ce caută aici Karamazov ? Mîine sau poimîine fratele lui o să fie judecat pentru crimă și dumnealui mai are timp de pierdut cu astfel de sentimentalisme copilărești !

— Aici nu mai poate fi vorba de nici un sentimentalism. Tu n-ai venit acum să te împaci cu Iliușa ?

— Să mă împac ? Ce expresie ridicolă ! De altfel, nu permit nimănui să mă judece.

— Să vezi ce bucurie o să fie pe Iliușa cînd are să te vadă ! Nici prin gînd nu-i trece c-o să vii. De ce, zău, de ce te-ai încăpățînat atîta timp să nu te duci la el ? exclamă Smurov cu ardoare.

— Uite ce e, draguță, asta mă privește personal. Mă duc din capul meu acolo, fiindcă așa vreau eu și așa am poftă, pe cînd voi toți v-ați dus fiindcă v-a tras după el Alexei Karamazov. Orice s-ar zice, e o mare diferență. Și apoi, de unde știi, poate că nici nu vreau să mă împac cu el ? ! Ce prostie !

— Nu-i adevărat, nu ne-a tras după el Karamazov, cine ți-a spus asta ? Băieții s-au dus singuri acolo ; ce-i drept, prima oară au fost cu Karamazov. Și nu-i vorba de nici o prostie. Au venit rînd pe rînd, mai întîi unul, pe urmă altul. Taică-său nu știa ce să mai facă de bucurie. Zău, mi-e teamă c-o să înnebunească, săracul, dacă se prăpădește Iliușa. Și-și dă seama că-i moare băiatul. Nu pot să-ți spun ce fericit a fost că ne-am împăcat cu Iliușa. De altfel, Iliușa întreabă mereu de tine, dar numai atît, întreabă ce mai faci și după aceea tace. Ascultă-mă pe mine, taică-său ori o să înnebunească, ori o să se spînzure. Nici înainte de asta nu prea părea a fi în toate mințile. Să știi că-i un om tare cumsecade ; sînt convins că atunci a fost o greșeală la mijloc. Numai criminalul acela care și-a ucis tatăl e de vină că l-a luat la bătaie.

— Și totuși, pentru mine Karamazov rămîne o enigmă. Aș fi putut să-l cunosc de mult, dar sînt ocazii în care îmi place să mă țin mîndru. Și apoi, mi-am făcut despre el o părere pe care rămîne s-o controlez, să văd dacă stă în picioare.

Kolea tăcu îngîndurat ; Smurov nu mai spuse nici el nimic. Avea un adevărat cult pentru Kolea Krasotkin și nici prin gînd nu i-ar fi trecut să i se adreseze vreodată ca de la egal la egal. Krasotkin îl făcuse teribil de curios, spunîndu-i că se duce „de capul lui“ la Iliușa. Cu siguranță că era un mister la mijloc ; ce l-o fi apucat așa, deodată, pe Kolea să meargă acolo și de ce neapărat azi ? Tocmai treceau prin piața înțesată în ziua aceea cu căruțe pline cu orătănii. Precupețele vindeau la tarabe covrigi, ață etc. Tîrgurile astea duminicale, numite în popor iarmaroace, au loc de mai multe ori pe an la noi, în oraș. Perezvon, într-o excelentă dispoziție, o lua mereu înainte, abătîndu-se la tot pasul din drum, cînd la dreapta, cînd la stînga, să adulmece cîte ceva. De cîte ori se întîlnea cu vreun cîine, se apropia de el, bucuros să-l miroasă, potrivit regulilor de bună purtare ale speței canine.

— Îmi place să observ realitatea, Smurov, rosti la un moment dat Kolea. Ai văzut cum se miros între ei cîinii cînd se întîlnesc ? E și asta o lege a naturii.

— Caraghioasă lege, ce să-ți spun !

— Ba nu e caraghioasă de loc, te înșeli. În natură nu este nimic caraghios, numai așa ni se pare uneori nouă, oamenilor, fiindcă avem atîtea prejudecăți. Dacă ar fi în stare să-și dea cu părerea și să critice, cu siguranță că și cîinii, la rîndul lor,

ar găsi o mulțime de lucruri ridicole în felul nostru de a fi, mai ales în relațiile sociale dintre oameni și cei care îi guvernează, mai multe chiar decât găsim noi la ei, da, da, mai multe, repet, sînt convins că-i întrecem în privința stupidităților de acest gen ! Asta-i ideea lui Rakitin și e într-adevăr extraordinară. Eu sînt socialist, Smurov.

— Ce înseamnă să fii socialist ? se interesează băiatul.

— Adică toată lumea să fie egală, să aibă toți aceeași avere, să nu mai existe căsătorie, iar cît privește religia și celelalte legi, să rămîna la bunul plac⁶⁵ al fiecăruia și așa mai departe. Ești încă prea mic ca să pricepi lucrurile astea. Dar știi că e frig !

— Da. Minus douăsprezece grade. Adineauri tata s-a uitat la termometru.

— Ai observat, Smurov, că în toiul iernii, cînd sînt cincisprezece sau chiar optsprezece grade sub zero, nu tremuri chiar atît de tare ca în primele zile cînd se lasă așa, deodată, un ger de douăsprezece grade, cum e acum, și nu e prea multă zăpadă ? Asta înseamnă că oamenii încă nu s-au obișnuit cu frigul. La oameni obișnuința e totul, și asta în orice domeniu, chiar în relațiile dintre state sau în politică. Obișnuința este motorul principal. Ia uite ce comic e mujicul acela !

Kolea îi arată un mujic zdravăn, cu o figură blajină, încotoșmănat într-un cojoc, care făcea de planton lîngă căruța lui, pocnindu-și de zor palmele înmănușate ca să se mai încălzească. Omul avea o barbă lungă și bălaie, plină de promoroacă.

— Vezi că ți-a înghețat barba ! îi strigă Kolea imper-tinent, în momentul cînd ajunsese în dreptul lui.

— Că doară n-a înghețat numai a mea ! îi răspunse mujicul sentențios, fără să se tulbure cîtuși de puțin.

— Ce-ai cu el, lasă-l în pace ! se rugă Smurov.

— Nu-i nimic, n-o să se supere, pare un om cumsecade. Rămîi cu bine, Matvei.

— Umblă sănătos.

— Da' ce, te cheamă Matvei ?

— Matvei. N-oi zice că n-ai știut ? !

— Zău n-am știut, am spus numai așa, într-o doară.

— Ca să vezi ! Ești școlar ?

— Școlar.

— Și te bate des ?

— Nu chiar așa des, dar strașnic.

— Și te doare ?

— Cum se întâmplă.

Țăranul oftă din rărunchi.

— De, asta-i viața !

— S-auzim de bine, Matvei !

— Umblă sănătos, flăcăule ! Văd că ești inimos.

Băieții plecară mai departe.

— E un țăran de treabă, îi spuse Kolea lui Smurov. Îmi place să stau de vorbă cu poporul și-mi pare bine când pot să-i dau dreptate.

— De ce l-ai mințit că ne bate la școală ? Întrebă Smurov.

— Așa, ca să-i fac plăcere.

— Cum adică ?

— Ascultă, Smurov, nu pot să sufăr oamenii care te bat la cap fiindcă n-au fost în stare să priceapă ceva de la început. Sînt lucruri care nu se pot explica. După părerea lui, orice școlar mănîncă bătaie și așa se și cade, să fie bătut, altminteri ce fel de școlar mai e acela pe care nu-l altoiește nimeni ? Dacă i-aș fi spus că n-am încasat nici o palmă la școală, ar fi însemnat să-l amărăsc. Dar tu nu poți să pricepi încă asta, Smurov. Trebuie să știi cum să vorbești cu poporul.

— Dar, te rog, nu te mai lega de nimeni, să nu iasă iarăși cine știe ce dandana ca atunci, cu gîsca.

— Ți-e frică ?

— Nu rîde, Kolea, zău mi-e frică. Tăticu s-ar face foc. Mi-a spus să nu mă mai prindă că umblu cu tine, că-i bucluc.

— Nu-ți fie teamă, că de data asta n-o să se mai întîmple nimic. Bună ziua, Natașa ! o salută el pe o precupeață.

— Care Natașa, că pe mine mă cheamă Maria, ripostă cu o voce pițigăiată precupeața, o femeie în puterea vîrstei.

— Îmi pare bine că te cheamă Maria, să ne vedem sănătoși !

-- Mă năpîrstocule, nici n-ai răsărit bine, și te și legi de oameni ?

Kolea dădu din mîini, ca și cînd ea s-ar fi legat de el și nu i-ar fi dat pace.

— N-am timp acum, n-am timp, lasă, c-o să-mi spui du-minica viitoare !

— Ce să-ți spun duminica viitoare ? Ce ai cu bieții creștini de te legi ca strechea de ei, haimana ? se oțărî Maria. Aoleo, ce mamă de bătaie ți-aș mai trage ! Toată lumea știe că te ții numai de blestemății și batjocorești oamenii !

Precupețele de la tarabele din vecinătatea Mariei se porniră pe rîs. Tocmai atunci, de sub bolta ce dădea spre ocolul dughengiilor, ieși la iveală un om mînios din cine știe ce pricină, băiat de prăvălie după înfățișare, dar nu de prin partea locului, ci un venetic pare-se, cu un caftan lung, albastru și o șapcă cu cozoroc, tînăr, cu părul numai inele, prelung la față și palid și cu obrazul ciupit de vărsat. Flăcăul mînios veni întins spre Kolea, amenințîndu-l cu pumnul.

— Te cunosc eu ! strigă el furios. Ce, crezi că nu te cunosc ?

Kolea îl privi cu atenție. Nu-și amintea de loc să-l fi văzut vreodată sau să fi avut vreo răfuială cu el. Dar cîte ciorovăieli nu avusese pe stradă ? ! Parcă putea să le țină minte pe toate ? !

— Mă cunoști ? întrebă el ironic.

— Te cunosc ! Da, da, te cunosc ! repeta într-una, ca un zevzec, tîrgovețul.

— Să fii sănătos ! Acum n-am timp, s-auzim de bine !

— De ce te ții de drăcii ? urlă nevrîcosul. Te mănîncă pielea ? Ce, crezi că nu te cunosc ? Iar te-ai apucat de prostii ?

— Ascultă, nenîșorule, că mă țin sau că nu mă țin de drăcii, asta nu-i treaba dumitale ! rosti ștregarul, oprindu-se locului, fără să-l slăbească din ochi.

— Cum nu-i treaba mea ?

— Uite-așa, nu te privește !

— Atunci pe cine ? Pe cine privește, hai ? Zi, pe cine ?

— În momentul de față îl privește numai pe Trifon Nikitici, nenîșorule, ai înțeles ?

— Pe Trifon Nikitici ? Care Trifon Nikitici ? se miră în prostie, tot atît de burzului, flăcăul, cu privirile pironite asupra lui.

Ticluindu-și o mutră gravă, Kolea îl măsură din cap pînă în picioare și-l întrebă tam-nesam, pe un ton răstit și în același timp insinuant :

— Ai fost la înălțare ?

Flăcăul se fîstîci.

— La înălțare ? Care înălțare ? Pentru ce ? Nu, n-am fost.

— Îl cunoști pe Sabaneev ? continuă și mai răstit Kolea.

— Care Sabaneev ? Nu, nu-l cunosc.

— Atunci ce mai vrei, du-te dracului ! i-o trînti în față școlarul și, cotind pe o stradă la dreapta, își văzu de drum, ca și cînd și-ar fi dat seama că nu-i de demnitatea lui să stea de vorbă cu un nătărău care nici habar n-avea cine-i Sabaneev.

Flăcăul se dezmetici, în sfîrșit, din buimăceală și începu să se frămînte mai vîrtos.

— Stai, n-auzi ? ! Care Sabaneev ? Ce tot bătea cîmpii ? ceru el lămuriri precupețelor, zgîndu-se la ele prostește.

Femeile nu mai puteau de rîs.

— E dracu gol băiatul ăsta ! zise una.

— Cîme să fie Sabaneev ăla de care vorbea ? nu-și mai găsea astîmpăr flăcăul, dînd din mîna din ce în ce mai agitat.

— Apoi c-o fi ăl de a fost băgat la Kuzmicevii, că altul cin' să fie ?... își dădu cu părerea o femeie.

Flăcăul o privi buimac.

— La Kuzmicev ? sări cu gura alta. Păi ăla nu-i Trifon. Îl cheamă Kuzma, nu Trifon, c-așa îi zicea băiatul, Trifon Nikitici, așa că nu poate să fie el.

— Nu-i nici Trifon, nici Sabaneev, e Cijov sadea ! se amestecă în vorbă a treia precupeată care tăcuse pînă atunci, ascultînd serioasă discuția. Alexei Ivanîci Cijov, așa-l cheamă, Alexei Ivanîci, dacă vă spun !

— Da, da, așa e, Cijov ! îi ținu isonul a patra precupeată.

Flăcăul nu mai știa ce să creadă și se uita năucit cînd la una, cînd la alta.

— Dar de ce m-o fi întrebat dacă-l cunosc, ce-o fi vrut să zică, oameni buni ? izbucni aproape cu disperare. „Îl cunoști pe Sabaneev ?“ Dracu știe cine o mai fi și Sabaneev ăla !

— Măi, tare mai ești sucit, bre, omule ! Ți-am spus doar că-l cheamă Cijov, nu Sabaneev, Alexei Ivanovici Cijov ! se stropși la el una dintre lelițe.

— Care Cijov ? Hai ? Zi, dacă știi !

— Ăla lungu, cu chică, ăla, bre, care a fost astă-vară în piață.

— Și ce am eu cu Cijov al tău, femeie ?

— Apoi ce știu eu ce-i fi avînd ? !

— Chiar așa, cine vrei să știe ce-oi fi avînd cu el ? ! adăugă alta. Tu trebuie să știi, că faci atîta gura ! Ție doar

ți-a spus, neghiobule, nu nouă ! Ori poate chiar nu-l cunoști de-adevăratelea ?

— Pe cine ?

— Pe Cijov.

— Dar-ar dracii în el de Cijov, duce-te-ai învîrtindu-te cu el împreună ! Am să-i rup oasele ! M-a luat în bășcălie !

— Tu să-i rupi oasele lui Cijov ? Vezi să nu ți le rupă el ție ! Vai de capul tău, tontălaule !

— Nu lui Cijov, nu lui, iazma dracului, cobe ! Băiatului am să-i rup oasele ! Puneți mîna pe el, puneți mîna pe el, că și-a bătut joc de mine !

Femeile rîdeau să se prăpădească. În momentul acela Kolea ajunsese departe și-și vedea de drum țațoș, cu un aer triumfător. Smurov se ținea după el, întorcînd mereu capul spre grupul ce rămăsese locului vociferînd. Îi venea și lui să rîdă, deși se temea să nu intre iar în cine știe ce bucluc din pricina lui Krasotkin.

— Cine e Sabaneev ăla despre care l-ai întrebat ? se interesează el, deși cunoștea dinainte răspunsul.

— De unde vrei să știu eu ? ! Acum au să se ciorovăiască așa pînă diseară. Grozav îmi place să-i pun pe foc pe zevzeci, oricine ar fi ei și de orice condiție. Poftim, uite încă un capsoman ! Îl vezi ? mujicul acela de colo. E o vorbă : „Nu există imbecil mai mare decît un francez imbecil“, dar și mutrele noastre rusești își dau de multe ori arama pe față. Spune și tu dacă nu-i stă scris pe față că-i nătărău ! Ce zici ?

— Lasă-l în pace, Kolea, hai să mergem.

— Pentru nimic în lume, de-abia mi s-a stîrnit cheful. Hei, bună ziua, bade !

Tocmai trecea pe lîngă ei un țăran voinic, puțin afumat, cu o figură naivă, rotund la față și cu nenumărate fire argintii în barbă. Omul își ridică ochii și se uită la băiat.

— Bună să-ți fie inima, dacă nu cumva îți arde de glumă ! răspunse el tacticos.

— Și dacă-mi arde ? întrebă Kolea rîzînd.

— Atunci să fii sănătos ! E bine să mai și glumești cîteodată. Nu strică.

— Iartă-mă, neică, am glumit.

— Să te ierte Dumnezeu.

— Dar dumneata mă ierți ?

— Cu dragă inimă. Cale bună !

— Ia uite, domnule, mi se pare că nu ești chiar așa de prost !...

— Oricum, mai deștept ca tine, răspunse prompt, cu aceeași seriozitate, mujicul.

Kolea își cam pierdu cumpătul.

— N-aș crede !

— Ți-o spun eu.

— O fi.

— Păi vezi, frățioare ? !

— Rămîi cu bine !

— Umblă sănătos !

— Sînt fel de fel de mujici, îi spuse Kolea lui Smurov, după cîteva clipe de tăcere. De unde puteam să știu c-o să dau peste unul isteț ? Totdeauna sînt gata să recunosc cînd un om din popor e deștept.

În depărtare se auzi bătînd ornicul catedralei : era unsprezece și jumătate. Băieții iuțiră pasul, iar restul drumului îl făcură aproape fără să mai schimbe o vorbă, deși avură o bucată bună de mers pînă la locuința căpitanului Sneghirev. La vreo douăzeci de pași de casă, Kolea se opri și-l trimise înainte pe Smurov, pentru a-l ruga pe Karamazov să iasă un moment afară.

— Vreau să știu cum stau lucrurile, îi explică el.

— Dar de ce-l mai chemi ? obiectă Smurov. Intră direct, să vezi ce-o să se bucure cînd o să te vadă ! Ce rost are să faci cunoștință cu el afară, în frig ?

— Știu eu de ce-l chem aici, în frig ! i-o reteză autoritar Kolea (îi plăcea grozav să-l intimideze pe puști) și Smurov alergă să execute ordinul.

IV

JUCIKA

Kolea se sprijini de gard cu un aer grav și rămase în așteptarea lui Aleoșa. Da, de mult dorea să dea ochii cu dînsul. Îi auzise adesea pe băieți vorbind despre el, dar pînă atunci, de cîte ori îi pomeneau numele în prezența lui, Kolea lua o

mutră indiferentă, ba o dată îndrăznise chiar să-l „critice“. În sinea lui însă grozav ar fi vrut să-l cunoască; tot ceea ce aflase despre Aleoșa avea ceva simpatic și atrăgător. Așadar, era un moment decisiv: trebuia, înainte de toate, să rămână stăpîn pe situație și să se arate pe deplin independent. „Altminteri, ar putea să creadă că n-am decît treisprezece ani și să mă ia drept un copilandru de-o seamă cu ceilalți. Ce-o fi avînd el de împărțit cu toată puștimea asta? Am să-l întreb cînd o să ne cunoaștem mai bine. Păcat că sînt atît de scund. Tuzikov e ceva mai mic ca vîrstă decît mine și e totuși cu o jumătate de cap mai înalt. În schimb, am o mutră inteligentă; nu sînt frumos, știu, ba poate chiar urîțel, dar am o mutră inteligentă. Nu trebuie să-mi dau drumul la gură chiar așa, de la început, n-are rost să-i sar de gît de la primul cuvînt, ar putea să creadă cine știe ce... Mai mare rușinea!“

Deși părea atît de sigur pe el, în realitate Kolea se simțea neliniștit. Îl necăjea mai ales faptul că era atît de scund; dacă regreta ceva era nu atît „urîtenia“ lui, cît statura. Acasă, încă de anul trecut, făcuse un semn într-un colț pe perete cu creionul, ca să-și măsoare înălțimea, și de atunci la fiecare două luni se apropia cu inima strînsă de semnul cu pricina, ca să vadă cu cît se mai înălțase între timp. Dar vai! Din păcate, creștea grozav de încet și din pricina asta de multe ori îl cuprindea disperarea. Cît privește înfățișarea, nu era nicidecum „urîțel“, avea chiar un obrăzor drăgălaș, palid și pistruiat. Ochișorii ageri, cenușii, nu prea mari, aveau o privire îndrăzneată și adeseori, sub imperiul unei emoții puternice, începeau să scînteieze. Pomeții cam proeminenți, gura mică, buzele nu prea groase și foarte rumene și un născior mic, în vînt, voluntar. „Cîrn, ce mai încolo-încoace, cîrn sadea!“ bodogănea Kolea de cîte ori se uita în oglindă și întorcea spatele dezgustat. „Poate că nici mutra mea nu-i chiar atît de inteligentă?“ se întreba uneori, gata să se îndoiască pînă și de asta. Să nu vă închipuiți totuși că era chiar atît de preocupat de chipul și de statura lui și că n-ar fi avut altă grijă pe lume. Dimpotrivă, oricît de amare erau clipele petrecute în fața oglinzii, Kolea ȳita îndată de ele, avîntîndu-se cu toată rîvna, pentru o bună bucată de vreme, „în lumea ideilor și în viața reală“, cum își definea el însuși îndeletnicirile.

Aleoşa ieşi îndată din casă şi veni spre el, întinzînd pasul. De departe încă, băiatul observă pe chipul său mărturiile evidente ale unei bucurii. „Să fie chiar atît de încîntat că mă vede?” se gîndi Kolea cu o mulţumire ascunsă.

Trebuie să menţionăm că, între timp, Aleoşa se schimbase foarte mult, arăta cu totul altfel decît atunci cînd ne-am despărţit de el; lepădase rasa monahală în locul căreia purta acum un costum ce-i venea ca turnat, pălărie moale cu boruri rotunde şi-şi tunsese pletele. Toate aceste schimbări îl prindeau de minune, ba chiar se putea spune că era un tînăr chipuş. Obrazul lui drăgălaş era pururea luminat de o voioşie molcomă, senină, lipsită de exuberanţă. Kolea fu mai cu seamă mirat văzîndu-l că ieşise din odaie, aşa cum era, numai în haină, grăbit probabil să dea mai curînd ochii cu el. Aleoşa îi întinse mîna fără multă vorbărie.

— În sfîrşit, spuse el, de cînd te aşteptăm !

— Am fost nevoit să întîrzii, am să vă explic îndată de ce. În orice caz, sînt încîntat să vă cunosc. De mult aşteptam un prilej, mi s-a vorbit atîta despre dumneavoastră... îngăimă Kolea cu răsuflarea întretăiată de emoţie.

— Oricum, tot ne-am fi cunoscut odată şi odată ; şi eu am auzit o mulţime de lucruri despre dumneata, dar cred c-ai venit cam tîrziu aici.

— Spuneţi-mi, ce se mai aude ?

— Iliuşa e foarte rău, mi-e teamă c-o să se prăpădească.

— Nu se poate ! Trebuie să recunoaşteţi, domnule Karamazov, că medicina asta e curată porcărie ! răbufni Kolea plin de parapon.

— Iliuşa îşi aduce mereu aminte de dumneata, ştii, te-a pomenit pînă şi în delir. Probabil c-a ţinut foarte mult la dumneata înainte... înainte de... accidentul acela... cu bri-ceagul. Şi cred că mai este încă ceva la mijloc... Dar ce-i cu cîinele ăsta, e al dumitale ?

— Da. Îl cheamă Perezvon.

— Nu e Jucika ? exclamă Aleoşa, uitîndu-se cu mîhnire în ochii lui. Să fi dispărut chiar aşa, fără urmă ?

— Ştiu că aţi vrea cu toţii să fie Jucika, am auzit, spuse Kolea cu un zîmbet misterios. Ascultă, Karamazov, am să-ţi spun tot, de aceea te-am chemat afară cînd am venit, ca să-ţi explic tot ce s-a întîmplat, înainte de a intra în casă, începu el cu însufleţire. Aşadar, astă primăvară l-au înscris pe Iliuşa

În clasa întâi la noi la școală. Știi cum sînt gugustiucii ăștia dintr-a întâi : niște plozi fără minte. Din prima zi l-au luat în primire. Eu sînt cu două clase mai mare, așa că nu prea mă amestec cu ei, îi privesc numai de la distanță. Am observat că, așa firav și slăbuț cum e, băiatul avea totuși mîndria lui și nu voia cu nici un preț să se dea bătut ; îi scăpărau ochisorii și le ținea piept cu bărbăție. Îmi plac copiii ca el. Puștiimea se ținea mai vîrtos de capul lui și-l hărțuia tot timpul. Avea pe el, sărăcuțul, un paltonaș ponosit, pantalonașii îi rămăseseră scurți și cizmulile erau sparte. Poți să-ți închipui ce-l mai batjocoreau. Nu știau ce să mai facă să-l umilească ! Ei, uite, asta nu mi-a mai plăcut ; am sărit numaidecît să-i iau apărarea și i-am scărmanat bine pe toți. Îi bat de-i zvînt, Karamazov, și ei mă adoră ! se laudă Kolea, volubil. De altfel, să-ți spun drept, mie îmi sînt dragi copiii. Am și eu acasă doi prichindei, din pricina lor am și întîrziat. Din ziua aceea l-au lăsat în pace pe Iliușa, iar eu l-am luat sub aripa mea protectoare. Mi-am dat seama de la început că puștiul are o fire mîndră, duminale pot să-ți vorbesc deschis, e mîndru, să știi, grozav de mîndru și, cu toate astea, față de mine era supus ca un sclav, totdeauna la ordinele mele, mă asculta cu sfințenie, ca pe Dumnezeu, căuta chiar să mă imite cu orice chip. În recreație venea întins la mine și ne plimbam împreună, duminica tot așa. Știi dumneata cum sînt băieții la școală, cum văd pe cîte un elev mai mare că se împrietenește cu vreun puști, încep să rîdă de el ca niște zevzeci ; e și asta o prejudecată. În definitiv, ce, n-am voie ? Să zicem că e o fantezie de a mea și basta, nu-i așa ? N-avea decît de învățat de la mine, i se ascutea mintea ; spune-mi și mie, de ce n-aș putea să dezvolt inteligența unui copil dacă așa-mi place ? Așa cum ai făcut și dumneata, Karamazov, cînd te-ai apropiat de puștiimea asta, ai vrut — nu-i așa ? — să influențezi tînăra generație, s-o ajuți să se dezvolte, într-un cuvînt, să-i fii de folos. Am dreptate ! Trebuie chiar să-ți mărturisesc că tocmai asta m-a interesat în primul rînd la dumneata, trăsătura asta de caracter pe care o cunoaștem din auzite. Dar să revenim la subiect : la un moment dat am observat că în sufletul băiatului a început să iasă la iveală și să se manifeste din ce în ce mai vădit o sensibilitate exagerată, un fel înclinație spre sentimentalism, iar eu, de cînd mă știu pe lume, sînt un dușman neîmpăcat al rîzgîielilor de felul ăsta ! Și pe urmă, mai

era și această contradicție : fiind mîndru față de mine, era totuși supus ca un rob, da, chiar așa, supus ca un rob, cu toate că uneori i se aprindeau ochișorii și dintr-o dată nu mai voia să asculte ce-i spuneam, începea s-o ia razna. Uneori fi împărtășeam pe larg unele idei ; n-aș putea să spun că se ridica împotriva părerilor mele, nu era vorba de asta, simțeam însă că are un dinte împotriva mea și că-mi face opoziție pentru că rămîneam sloi de gheață la afecțiunea pe care mi-o arăta. Ca să-l învăț minte, cu cît căuta să se alinte mai mult, cu atît mă purtam mai rece cu el ; o făceam intenționat, fiind convins că așa trebuie să mă port. Voiam să-i oțlesc firea, să-l echilibrez, să fac om din el... și așa mai departe... cred că înțelegi ce vreau să spun. Într-o zi, observ că-i schimbat, e abătut și parcă-l frămîntă ceva. Trece o zi, două, trei, și băiatul e din ce în ce mai amărît, dar nu din pricina răcelii de care se lovea dorința lui de a fi alintat, ci dintr-un alt motiv, mai puternic, mai serios, un motiv de ordin superior. „Ce tragedie s-o fi întîmplat ?“ mă gîndesc eu. Caut să-l trag de limbă și ce crezi că-mi spune ? Se împrietenește, nu mai țin minte cum și în ce împrejurări, cu Smerdeakov, feciorul care era în serviciu la răposatul dumitale tată (pe atunci mai trăia încă), și Smerdeakov îl învățase — ce știa, bietul copil fără minte ? — un joc, chipurile, ca să se distreze, ceva pe cît de stupid pe atît de barbar, de o rară cruzime ; să ia, adică, niște miez de pîine în care să înfigă un ac și să-l arunce unui cîine vagabond, o jigodie lihnită de foame, care înfulecă pe nemestecate tot ce găsește de mîncare, și după aceea să vadă ce o să se întîmple. Au meșterit ei așa o bucată de pîine și au azvîrlit-o, apoi, Jucikăi, despre care se tot vorbește acum. Era o biată potaie pe care stăpîinii o țineau nemîncată și care lătra toată ziua în vînt. (Dumneata, Karamazov, poți suporta s-auzi un cîine lătrînd așa, în prostie ? Pe mine mă scoate din fire !) Javra s-a repezit imediat la pîine și, după ce a înghițit-o, a început să chelălăie și a rupt-o la fugă. Fugea așa, în neștire, chelălăind într-una, pînă s-a făcut nevăzută, îmi povestea Iliușa. Mi-a mărturisit tot cu lacrimi în ochi, plîngea și mă strîngea în brațe, tremurînd ca o frunză. „Fugea și chelălăia, fugea, săraca, și chelălăia într-una“, repeta el mereu ; era teribil de impresionat de întîmplarea asta. Am înțeles că avea remușcări. Trebuie să-ți spun că am căutat să iau lucrurile cît mai în serios. Voiam în primul rînd să-i dau

o lecție, ca să-și schimbe purtarea de pînă atunci, așa încît, mărturisesc, am recurs la o stratagemă : m-am prefăcut grozav de indignat, așa cum cred că nu eram, de fapt. „Îți dai seama, zic, ce barbarie ai săvîrșit ? Cum ai putut să fii atît de ticălos ? Bineînțeles, n-am să scot un cuvînt, nimeni n-o să afle nimic, dar deocamdată nu vreau să mai am de-a face cu tine. Am să mă gîndesc bine la toate astea și am să-ți dau de știre prin Smurov (băiețașul cu care am venit și care, tot așa, mi-e foarte devotat), dacă e cazul să rămîn mai departe prieten cu tine sau dacă am să-ți întorc spatele pentru totdeauna, ca unui nemernic !” Îți închipui ce-a fost pe el atunci ! Chiar în aceeași clipă însă îți mărturisesc mi-am dat seama c-am fost poate cam prea sever, dar ce puteam face ? Așa credeam eu că-i bine atunci. Mai trece o zi, și-l trimit pe Smurov să-i comunice că nu mai vreau „să vorbesc” cu el, așa cum se spune la noi la școală cînd doi băieți se ceartă și strică prietenia. Voiam să-l țin pe jeratic vreo cîteva zile, și după aceea, cînd am să văd că-i pare rău într-adevăr, să mă duc la el și să-i întind mîna. Așa eram hotărît să fac. Dar ce să vezi ? ! Puștiul l-a ascultat pînă la capăt pe Smurov și deodată au început să-i scapere ochisorii : „Spune-i din partea mea lui Krasotkin, a strigat el, că de-aici încolo am să arunc la toți cîinii gogoloașe de pîne cu ace, n-o să scape nici unul, așa să-i spui, nici unul !” „Aha, m-am gîndit eu, iar ți-ai luat nasul la purtare, lasă, că-ți scot eu gîrgăunul din cap, pușorule !” Din ziua aceea n-am pierdut niciodată prilejul să-i arăt că-l disprețuiam ; de cîte ori mă întîlneam cu el, întorceam capul sau zîbeam ironic. Tocmai atunci s-a întîmplat și scandalul acela cu taică-său, cu Șomoiog de cîlți, ți-aduci aminte ? Îți dai seama deci că terenul era pregătit pentru ca bietul copil să ajungă la exasperare. Băieții, văzînd că nu mai voiam să știu de el, au început iar să-l ia în răspăr și să strige : „Șomoiog de cîlți, Șomoig de cîlți !” Și atunci s-au încins încăierările acelea pe care acum le regret din tot sufletul ; am impresia că l-au bătut rău de tot. Într-o zi, la ieșirea din clasă, tot așa se înverșunase împotriva lor ; stăteam la vreo zece pași de el și mă uitam. Îți jur că nu-mi amintesc să fi rîs măcar o singură dată, dimpotrivă, îmi părea rău de el, nu pot să-ți spun ce rău îmi părea ! Încă o clipă, și poate c-aș fi sărit să-i iau apărarea. Tocmai atunci însă ni s-au încrucișat privirile și ce i s-o fi năzărit, nu știu, că deodată a pus mîna pe briceag și, pînă

să prind de veste, s-a repezit la mine și mi l-a înfipt în șoldul drept. Nici n-am clipit măcar, să știi că nu mă sperii chiar așa cu una, cu două ; m-am mulțumit doar să-i arunc o privire disprețuitoare, ca și când i-aș fi spus : „Hai, ce faci, de ce nu mai c'ai ? Așa merit pentru c-am fost prieteni ! Poftim, sînt gata !“ N-a mai ridicat mîna însă a doua oară și s-a pierdut cu firea ; speriat, a lepădat briceagul din mîna, a izbucnit în plîns și așa, plîngînd, a rupt-o la fugă. Bineînțeles că nu l-am pîrît, le-am poruncit tuturor să-și țină gura, ca nu cumva să ajungă vreun zvon la cancelarie ; nici mamei chiar nu i-am spus decît după ce s-a vindecat rana — de altfel, nici n-a fost mare lucru, ia, acolo o zgîrietură ! Am auzit pe urmă că tot în ziua aceea s-a bătut cu pietre și te-a mușcat de deget, dar cred că înțelegi acum în ce hal era săracul ! Ce să fac, a fost o prostie din partea mea ! Nici după aceea, când s-a îmbolnăvit, n-am venit să-l iert, adică să mă împac cu el, și acum îmi pare rău. Dar n-am venit pentru că aveam un plan. Cam asta-i tot... da, mi se pare într-adevăr c-am procedat stupid.

— Păcat, zău, păcat ! exclamă Aleoșa, pe care povestea asta îl impresionase. Ce rău îmi pare ! Dacă aș fi știut c-ai fost atît de legați, de mult aș fi venit la dumneata și te-aș fi rugat să mergem împreună la el. Crede-mă, de când zace la pat, de cîte ori începe să aiureze, își amintește de dumneata. N-am știut că te iubește atît de mult ! Și zici că n-ai putut cu nici un chip să dai de urma cînelui ? Și taică-său, și băieții, l-au căutat în tot orașul. Așa bolnav, plînge mereu, de trei ori pînă acum l-am auzit cum îi spunea lui taică-său : „Vezi, de aia m-am îmbolnăvit, pentru că am ucis-o pe Jucika, m-a pedepsit Dumnezeu !“ E imposibil să-i scoți din cap asta ! Dacă i-ai fi adus-o acum pe Jucika și ar fi văzut-o cu ochii lui că trăiește totuși, cred că s-ar fi sculat din pat de bucurie. Ne bizuiam cu toții că dumneata ai s-o găsești.

— Nu înțeleg de unde și pînă unde ați crezut una ca asta ? De ce v-ați bizuit că am să dau de urma ei ? ! De ce tocmai eu trebuie s-o găsesc ? Întrebă Kolea, nespus de intrigat. De ce ați fost atît de convinși că numai eu puteam face treaba asta ?

— Așa, s-a auzit că ești în căutarea ei și că atunci când ai s-o găsești, o să vii cu ea aici. Mi se pare că Smurov ne-a dat să înțelegem așa ceva. Noi am făcut tot ce ne-a stat în

putere ca să-l convingem că Jucika trăiește, că a văzut-o cutare, pe cutare stradă. Deunăzi i-am adus un iepuraș viu ; s-a uitat la el, a zîmbit ușor și m-a rugat să-i dau drumul pe cîmp. Și i-am împlinit dorința. Acum taică-său a venit din oraș cu un cățeluș, un dog de Milano, nu știu de unde l-o fi găsit. Credea că o să-l împace așa, dar mă tem că i-a făcut și mai rău...

— Încă ceva, Karamazov, cel fel de om e taică-său ? Îl cunosc, dar aș vrea să știu și părerea dumitale : e într-adevăr un caraghios, un măscărici, așa cum pare ?

— Ah, nu ! Există oameni foarte sensibili, dar pe care viața i-a strivit. Maimuțările lor nu înseamnă nimic altceva decît o ironie mușcătoare la adresa celor pe care nu îndrăznesc să-i atace direct, spunîndu-le deschis ce cred despre ei, fiindcă au tremurat și s-au umilit prea mult în fața lor. Crede-mă, Krasotkin, caraghioslîcurile acestea ascund uneori o tragedie cumplită ! Acum tot ce i-a mai rămas pe lume, tot rostul vieții lui e Iliușa, și dacă se întîmplă să-i moară băiatul, ori o să-și piardă mințile, ori o să-și pună capăt zilelor. Sînt aproape convins, e destul numai să mă uit la el !

— Te înțeleg, Karamazov, văd că dumneata cunoști oamenii ! rosti Kolea patetic.

— Cînd am zărit cîinele, am crezut c-ai venit cu Jucika.

— Ai răbdare, Karamazov, poate că o s-o găsim pînă la urmă și pe Jucika ; deocamdată însă am venit cu Perezvon. Am să-i dau drumul în casă, poate că totuși o să-i facă mai mare plăcere lui Iliușa decît dogul acela de Milano. Stai puțin, aș vrea să-ți mai spun ceva. Vai, Doamne, te-am ținut atîta afară ! exclamă el deodată. Ești numai în haină, și eu te țin de vorbă aici, pe gerul ăsta, ca să vezi ce egoist sînt ! O, sîntem cu toții niște egoiști, Karamazov !

— Nu face nimic... e cam frig, într-adevăr, dar să știi că nu răcesc chiar așa de ușor. Să mergem. Dar spune-mi, te rog, care este numele dumitale, știu doar că te cheamă Kolea... dar mai departe ?

— Nikolai, Nikolai Ivanov Krasotkin sau, cum se spune oficial : fiul lui Krasotkin, răspunse Kolea, rîzînd fără rost. Bineînțeles, se grăbi el să adauge, nu mă împac de loc cu numele meu ; Nikolai mi-e antipatic.

— Dar de ce ?

— E banal, e vulgar...

— Ai treisprezece ani ? Întrebă Aleoşa.

— Aproape paisprezece... Foarte curînd, adică, mai precis peste două săptămîni, împlinesc paisprezece ani. Trebuie să-ţi mărturisesc cu ocazia asta o mică slăbiciune pe care o am, şi ţi-o mărturisesc pentru că am ajuns să ne cunoaştem în sfîrşit şi ca să-ţi dai seama din capul locului cu cine ai de-a face ; să ştii că nu pot suferi să mă întreb cîteva cîţi ani am, ba chiar mai mult decît atît, mă scoate din fire... şi încă ceva... gurile rele au scornit pe socoteala mea cum că săptămîna trecută m-aş fi jucat cu cei dintr-a-ntîi de-a hoţii, ceea ce e pur şi simplu o calomnie ! E adevărat că m-am jucat cu ei, dar n-am făcut-o în nici un caz pentru plăcerea mea ; cine spune aşa minte cu neruşinare ! Am toate motivele să cred că zvonul acesta stupid a şi ajuns la urechile dumitale, de aceea vreau să ştii că m-am jucat numai şi numai de dragul lor, pentru că nu sînt în stare să născocescă nimic fără mine. Aşa e aici, pe la noi, lumea nu mai ştie ce să inventeze şi cum să mai scornească fel de fel de vorbe. Oraşul nostru este un oraş de clevetitori, zău dacă nu-i aşa !

— Şi chiar dacă te-ai fi jucat pentru plăcerea dumitale, nu înţeleg de ce ţi se pare atît de ruşinos ? !

— Ei, asta e, pentru plăcerea mea... Spune-mi, dumneata ai fi în stare să te joci de-a caii ?

Aleoşa zîmbi.

— Dar oamenii mari nu se duc la teatru să vadă aventurile cutărui sau cutărui erou sau mai ştiu eu ce peripeţii cu hoţi ori lupte pe cîmpul de bătaie (aşa cum se joacă, bunăoară, copiii de-a hoţii şi vardistii) ? Nu-i acelaşi lucru, în fond, cînd stai şi judeci mai bine ? Jocul de-a războiul sau de-a hoţii în timpul recreaţiilor la şcoală este şi el o artă în faşă, porneşte din aceeaşi năzuinţă artistică abia înmugurită într-un suflet fraged. Jocurile acestea sînt adeseori mai izbutite decît reprezentaţiile teatrale, cu singura deosebire că la teatru te duci să vezi jucînd nişte actori, pe cînd în cazul de faţă actorii sînt copiii înşişi. Şi totul are un aer firesc.

— Adevărat ? Asta e convingerea dumitale sinceră ? rosti Kolea mirat, privindu-l drept în ochi. Ştii că e o idee grozav de interesantă ! Cum ajung acasă, îmi pun creierul în mişcare şi am să meditez în linişte la tot ce mi-ai spus. Drept să-ţi spun, eram sigur c-o să am multe de învăţat de la dumneata.

De aceea am venit, ca să învăț de la dumneata, Karamazov ! încheiă Kolia cu însuflețire.

— Și eu de la dumneata, adăugă Aleoșa zîmbind, și-i strînse mîna.

Kolia era încîntat, cu atît mai încîntat cu cît Aleoșa îi vorbea ca de la egal la egal, ca și cum ar fi fost „un om mare“.

— Ai să ai acum prilejul să vezi o figură clasa-întîi, Karamazov, o adevărată reprezentatie, exact ca la teatru ! spuse el rîzînd nervos. Pentru asta am și venit.

— Să intrăm mai întîi alături, la proprietar, toți băieții și-au lăsat paltoanele acolo, pentru că la ei în cameră e zăduf și e și înghesuială.

— O, eu nu pot să stau decît foarte puțin, am să intru așa îmbrăcat. Perezvon o să rămînă în antreu să facă pe mortul : „Ici, Perezvon, couche, fă pe mortul !“ Ai văzut ? Nici nu mai mișcă. Știi ce ? Am să intru înăuntru să văd cum se prezintă situația și la momentul oportun am să-l fluier : „Ici, Perezvon !“ și odată o să dea buzna în casă, ca nebunul. Numai de n-ar uita Smurov să deschidă ușa la timp ! Am să-i atrag atenția și ai să vezi atunci o figură grozavă...

V

LA CĂPĂȚIIUL LUI ILIUȘA

Odaia în care locuia familia căpitanului Sneghirev — o veche cunoștință de-a noastră — despre care am mai avut ocazia să vorbim, în momentul acela era atît de ticsită, încît abia se mai putea respira. Se adunase mai multă lume decît putea încăpea înăuntru. Cîțiva dintre colegii lui Iliușa veniseră să-l vadă și deși toți, începînd cu Smurov, ar fi fost gata să jure că Aleoșa n-avea nici un amestec și că nu el mijlocise împăcarea, aducîndu-i aici, în realitate așa se întîmplase. Dăduse însă dovadă de multă abilitate cu acest prilej, reușind să-i aducă rînd pe rînd, fără să recurgă la nici un fel de „sentimentalism“ și fără să lase impresia unui lucru premeditat, ci așa, ca din întîmplare. Venirea copiilor fusese un adevărat

balsam pentru Iliușa, alinîndu-i oarecum suferințele. Prietenia duioasă și dragostea pe care i-o arătaseră băieții, pînă mai deunăzi dușmanii lui neîmpăcați, îl mișcaseră pînă în adîncul sufletului. Nu mai lipsea decît Krasotkin, și asta îl dureau cumplit. Dintre toate amintirile lui pline de amărăciune nici una nu era atît de chinuitoare ca povestea cu Krasotkin, unicul lui prieten și apărător, asupra căruia se năpustise cu briceagul. Cel puțin asta era impresia lui Smurov, un băiețag ager la minte ; el făcuse de altfel primul pas, împăcîndu-se cu Iliușa. Dar atunci cînd Smurov îi dăduse a înțelege lui Krasotkin că Aleoșa ar avea „ceva de vorbit“ cu el și că ar vrea să treacă pe la dînsul, Kolea îi tăiasе numaidecît apa de la moară, poruncindu-i pe un ton răstit să-i spună „lui Karamazov“ că știe el ce trebuie să facă, că n-are nevoie de sfaturile nimănui și că, dacă se va hotărî să-l viziteze pe bolnav, o să-și aleagă singur momentul, pentru că are „socoțelile lui“. Asta se întîmplase cu două săptămîni în urmă. Iată de ce Aleoșa nu mai trecuse pe la el, așa cum avusese de gînd la început. Cu toate acestea, între timp, îi mai trimisese de cîteva ori vorbă prin Smurov. De fiecare dată însă Kolea refuzase categoric să-i dea ascultare, comunicîndu-i la rîndul său lui Aleoșa că, dacă va veni cumva la el să-l cheme, n-o să se mai ducă în vecii vecilor la Iliușa și că roagă să fie lăsat în pace. Pînă în ultima zi, Smurov nici habar n-avusese că în cele din urmă Kolea se hotărîse totuși să-l vadă pe Iliușa ; doar în ajun, la despărțire, în momentul cînd îi întinsese mîna, Kolea îl anunțase din senin să stea acasă a doua zi dimineată, că vine să-l ia, să meargă împreună la Snehirevi, atrăgîndu-i atenția să nu scape vreun cuvînt față de cineva în legătură cu asta, pentru că vrea să le facă o surpriză. Smurov se executase întocmai. Gîndul c-o să vină și cu Jucika îi încolțise în minte datorită unor vorbe pe care Kolea le spusese în treacăt odată : „Sînteți niște măgari cu toții ! Auzi, să nu puteți găsi voi un cîine, din moment ce trăiește !“ După o bucată de vreme însă, cînd Smurov făcuse o aluzie în privința asta, Kolea își ieșise din sările : „Dar ce, sînt dobitoc să umblu după cîinii altora, cînd îl am acasă pe Perezvon ? Cum poți să-ți închipui că javra putea să mai trăiască după ce-a înghițit acul ? Ce înseamnă sentimentalismele astea idioate ? !“

De două săptămîni Iliușa nu se mai dăduse jos din pătutul lui așezat în colț, sub icoane. Iar la școală nu mai fusese încă din ziua în care se întîlnise cu Aleoșa și-i mușcase degetul. În aceeași zi boala îl culcase la pat, deși timp de o lună mai putuse să facă din cînd în cînd doi, trei pași prin odaie sau în antreu ; mai apoi îl lăsaseră cu totul puterile și nu mai putea să umble decît sprijinit de taică-său. Bietul om tremura pentru viața băiatului, aproape că nu mai pusese strop de băutură pe limbă și mai că-și ieșise din minți de spaimă că s-ar putea să-și piardă odorul ; de multe ori — mai ales după ce-l plimba de braț prin odaie, ajutîndu-l apoi să se întindă iarăși în pat — se refugia în antreu, și acolo, ghemuit într-un ungher întunecos, cu fruntea lipită de zid, plîngea cu lacrimi amare, cutremurîndu-se tot și silindu-se să-și înăbușe suspinele, de teamă să nu observe copilul.

Intrînd apoi în odaie, nu știa cum să-l mai alinte și să-l înveselească, îi spunea o mulțime de povești și anecdote hazlii, făcea comicării, maimuțărind tot felul de indivizi ridicoli pe care-i întîlnise în cine știe ce împrejurare sau imitînd urletele ori țipetele lighioanelor. Iliușa se simțea prost cînd taică-său se scâlîmbăia sau făcea pe bufonul. Deși se străduia să nu arate cît de mult îi displace treaba asta, își dădea seama cu durere în suflet că tatăl său îndurase multe umilințe în viață și-și aducea mereu aminte de ziua aceea „de groază“, în timp ce-i stăruia în urechi, obsedantă, porecla „Șomoilog de cîlți“ scornită de băieți. Ninocika, surioara lui cea beteagă, un suflet duios și blajin, nu putea nici ea să-l vadă pe taică-său schimonosindu-se în halul ăsta. (Varvara Nikolaevna plecase mai demult la Petersburg, la cursuri.) În schimb, mămica, în nebunia ei, se amuza nespus și rîdea din toată inima cînd bărbatul ei imita cîte o persoană caraghioasă sau făcea cine știe ce giumbușlucuri. Numai așa se mai potolea, pentru că era mai tot timpul țîfnoasă și se plîngea că toată lumea o neglijează, că nimeni nu-i poartă respectul cuvenit, că, dimpotrivă, care mai de care caută s-o jignească etc., etc. În ultimele zile se petrecuse și cu ea o schimbare. Se uita din ce în ce mai des spre pătutul în care zăcea Iliușa și cădea mereu pe gînduri. Se făcuse mult mai tăcută acum și se astîmpăraseră, iar dacă o mai apuca uneori plînsul, plîngea pe tăcute, ca să n-o simtă nimeni. Căpitanul observase cu nedumerire și în același timp cu o strîngere de inimă această

schimbare. La început, sărmana de ea își făcuse mult sînge rău din pricina băieților care veneau toată ziua-bună ziua la ei, dar mai tîrziu se obișnuise cu veselia gălăgioasă și cu discuțiile copiilor, ba chiar se distra atît de bine cu ei, încît dacă la un moment dat ar fi încetat să le mai calce în casă, ar fi fost teribil de necăjită. De cîte ori ștregarii povesteau cîte ceva sau începeau să se joace, mămica bătea din palme și rîdea să se prăpădească. Pe unii chiar îi chema lîngă ea să-i sărute. Mai ales îl îndrăgise grozav pe Smurov. Cît privește pe căpitan, se simțise într-al nouălea cer cînd băieții veniseră să-i țină de urît lui Iliușa ; îi creștea inima de bucurie numai cînd îi vedea, legănîndu-se cu speranța că poate astfel Iliușa n-o să mai fie atît de abătut și o să se pună mai repede pe picioare. Pînă în ultimele clipe nu avu nici cea mai mică îndoială — deși tremura pentru viața copilului — că Iliușa al lui o să se facă bine. Îi întîmpina cu multă deferență pe micii oaspeți, se învîrtea în jurul lor, căutînd să le împlinească toate gusturile ; ar fi fost în stare să-i poarte și-n cîrcă, ba chiar fusese cît pe ce s-o și facă, dar, băgînd de seamă că jocul ăsta nu era pe placul lui Iliușa, se lăsase păgubaș. Cumpăra pentru ei tot felul de bunătăți, turtă dulce, nuci, făcea pentru toți ceai, îi servea cu tartine. Trebuie să spunem cu această ocazie că, în ultima vreme, nu mai ducea lipsă de bani. Acceptase pînă la urmă cele două sute de ruble trimise de Katerina Ivanovna, exact așa cum prevăzuse Aleoșa. Apoi, aflînd mai în amănunțime condițiile în care trăiau și auzind că pe lîngă toate celelalte se mai îmbolnăvise și băiatul, Katerina Ivanovna se dusese personal să-i vadă, cu care prilej făcuse cunoștință cu întreaga familie și izbutise s-o farmece chiar și pe nevasta cea zănată a căpitanului. De atunci, darurile ei curgeau neîncetat, iar căpitanul, înnebunit de groază la gîndul că odorul lui scump ar putea să se prăpădească, dăduse la o parte orice mîndrie, primindu-i smerit ajutoarele. Chemat de Katerina Ivanovna, doctorul Herzenstube venea din două în două zile, dar vizitele lui nu aduceau nici o ameliorare, cu toate că îl îndopa cu tot felul de medicamente pe bolnav. În schimb, chiar în ziua aceea, care era o duminică, așteptau sosirea unui nou medic de la Moscova, considerat ca o somitate în capitală. Fusese solicitat de Katerina Ivanovna care-l plătise cu bani grei, dar nu special pentru Iliușecika, ci în cu totul alt scop, așa cum vom

vedea mai încolo, când vom avea ocazia să vorbim și despre lucrul acesta. Și cum ilustrul practician tot se deranjase să vină, îl rugase să-l consulte și pe copil, avînd grijă să-l înștiințeze din vreme pe căpitan. Acesta din urmă însă nu prevăzuse de loc vizita lui Kolea Krasotkin, deși de mult se tot gîndea că poate băiatul, din pricina căruia Iliușecika se frămînta atîta, se va decide, în sfîrșit, să le calce în casă. În momentul cînd se deschise ușa și Krasotkin răsări în prag, toată lumea, și gazda și copiii, se strînsese buluc în jurul pătuțului din colț, să privească un cățeluș mic de rasă — născut chiar în ajun — veritabil dog de Milano, pe care căpitanul îl arvunise cu o săptămîină înainte ca să-i procure o distracție și să-l împace pe Iliușa, văzînd că bolnavul încă mai tînjea îndurerat după potaia dispărută fără urmă. Iliușa aflase de cîteva zile c-o să capete un cățeluș, dar nu o potaie de rînd, ci un animal de soi, dog autentic de Milano (ceea ce desigur era cu totul altceva). Din delicatețe sufletească, bolnavul se silea să dea impresia că era într-adevăr încîntat de cadoul pe care-l primise, dar toți, și taică-său și băieții, își dădură seama imediat că puilul de cîine nu făcuse decît să-i amintească și mai dureros de biata Jucika, moartă din vina lui. Cățelușul mușina încolo și înapoi prin așternut, în timp ce Iliușa, cu un zîmbet trist pe buze, îl mîngîia cu mîna lui slabă și palidă, aproape străvezie; evident, îi plăcea, totuși... nu era Jucika. Din păcate, Jucika nu mai exista, dar s-o fi avut acum pe Jucika împreună cu cățelușul cel mic, o, atunci... atunci ar fi fost cu adevărat fericit!

— Krasotkin! strigă deodată unul din băieți, dînd cu ochii de Kolea.

Se stîrni oarecare agitație, copiii se înșirară de o parte și de cealaltă a pătuțului, descoperindu-l deodată pe Iliușa. Căpitanul se grăbi să iasă în întîmpinarea oaspetelui.

— Poștiți, poștiți... sînteți un musafir multdorit! bîgui el. Iliușecika, domnul Krasotkin a binevoit să vină la tine...

Kolea însă, după ce-i strînse în treacăt mîna, se strădui să arate că știe să se poarte ca un om de lume. Întorcîndu-se numaidecît spre soția căpitanului (care, supărată foc, bombănea că băieții se îmbulziseră în jurul lui Iliușecika și n-o lăsau să vadă și ea cățelușul), se înclină în fața ei, pocnind militărește din călcîie, apoi se răsuci în loc cu fața spre Nino-cika, pe care o salută în același mod, avînd în vedere că și

ea era o reprezentantă a sexului frumos. Tot acest ceremonial avu darul s-o încînte pe biata nebună.

— Din primul moment îți dai seama cînd un tînar e manierat ! zise ea gesticulînd. Că musafirii noștri de obicei vin de-a-n-călarelea, unul peste celălalt...

— Cum așa, mămico, cum vin de-a-n-călarelea ? îngăimă căpitanul afectuos, dar în același timp cu teamă ca „mămica“ să nu facă vreo gafă.

— Uite așa. Unul îl ia în cîrcă pe celălalt în antreu și intră așa de-a-n-călarelea într-o casă onorabilă. Halal musafiri, ce să zic ?

— Dar cine, cine a intrat așa, mămico ?

— Uite, băiatul acela — îl vezi ? — l-a luat în cîrcă pe cel de colo, și ăsta a intrat călare pe ăstăalt...

Între timp, Kolea ajunsese în dreptul pătuțului pe care zăcea Iliușa. Bolnavul devenise dintr-o dată foarte palid. Se ridicase în capul oaselor, cu privirile pironite asupra lui ; Kolea, care nu-l mai văzuse de mai bine de două luni pe prietenul lui de odinioară, se opri înmărmurit : nu se aștepta cîtuși de puțin să-l întîmpine un obrăjor atît de supt și gălbejit, ochii aceia mai arzători ca oricînd parcă, mînuțele acelea firave ! Și-n timp ce se uita așa la el, uimit și îndurerat, îi atrase atenția respirația lui sacadată și buzele crăpate de febră. Făcu un pas înainte și, paralizat de emoție, spuse :

— Ei bătrîne... cum mai merge ?

Glasul însă i se frînse brusc și simți că-l părăsește curajul, fața i se crispă, iar colțurile gurii îi tremură și se lăsară în jos. Iliușa zîmbi trist, fără să poată rosti un cuvînt. Kolea ridică mîna și-l mîngîie în neștire pe cap.

— Nu-i nimic ! îngăimă el încet, vrînd parcă să-l îmbărbăteze, dar fără să-și dea seama prea bine ce spune.

Tăcură amîndoi o clipă.

— Ce ai acolo, un cățeluș ? Acum l-ai primit ? întrebă Kolea, căutînd să ia un ton indiferent.

— Daaa ! șopti prelung Iliușa, gîfîind.

— Are botul negru, înseamnă c-o să fie rău, ai să vezi c-o să trebuiască să-l pui în lanț, observă Kolea, sfătos și cu toată convingerea, ca și cum nu exista nimic mai important în momentul acela decît cățelușul și botișorul lui negru. Adevărul era că își dădea toată silința să se stăpînească, ca nu cumva să se facă de rușine, bufnind în plîns ca „un puști“, și

nu izbutea. Cînd o să crească mare o să fii nevoit să-l ții în lanț, ascultă-mă pe mine.

— O să se facă o namilă cît toate zilele ! exclamă un băiat din grup.

— Sigur că da, păi cum, doar e dog de Milano, o să crească mare de tot, cît un vițel ! se grăbiră să confirme alții.

Căpitanul sări și el cu gura.

— Da, da, ca un vițel, chiar ca un vițel ! Special am căutat unul rău, rău de tot, de altfel și părinții lui sînt colosal de mari, uite, cam pe-atîta, și fioresi !... Luați loc, vă rog, uite aici, pe pătuțul lui Iliușa, sau poate mai bine pe bancă. Pofțiți, pofțiți, cu toată dragostea, sînteți un musafir de zile mari... Ați venit împreună cu Alexei Feodorovici ?

Krasotkin se așeză pe pătuț la picioarele lui Iliușa. Pe drum desigur își făcuse un plan, gîndindu-se cum să înceapă discuția cu cît mai multă dezinvoltură și cu un aer detașat, și acum nu mai știa ce să spună.

— Nu... am venit cu Perezvon... Știi că am și eu un cîine. Perezvon, așa-l cheamă. E un nume slavon. L-am lăsat s-aștepte afară, dar numai o dată să fluier, și intră glonț în casă. Am venit cu el. Apoi, întorcîndu-se brusc spre Iliușa, îl luă repede, întrebîndu-l pe nepusă masă : Bătrîne, îți mai aduci aminte de Jucika ?

Obrăzorul lui Iliușa se crispă deodată. Copilul îl privi pe Kolea cu niște ochi de martir. Aleoșa, care rămăsese în prag, se încruntă și-i făcu semn pe furiș să nu-i mai pome-nească de Jucika, dar băiatul nu băgă de seamă sau nu voi, poate, să bage de seamă.

— Unde este... Jucika ? întrebă Iliușa cu o voce stinsă.

— Ehe, frățioare, Jucika a ta s-a topit ! Și-a luat cîmpii.

Iliușa tăcu, uitîndu-se din nou la el cu o atenție concentrată. Aleoșa, întîlnind privirea lui Kolea, îi făcu iarăși semn să curme discuția, dar băiatul își întoarse ochii, ca și cum n-ar fi observat nimic.

— Cine știe pe unde i-or fi rămas oasele ?! Păi, ce, mai putea să fie zdravănă după ce-a înghițit hapul ?! continuă necruțător Kolea, cu toate că și el parcă începuse să simtă că nu mai poate respira în voie... Asta cu care am venit e Perezvon, cîinele meu... nume neaș slavon... ți l-am adus să-l vezi.

— N-am ne...vo...ie, rosti în sfârșit Iliușa.

— Ba nu, ba nu, trebuie să-l vezi, trebuie... Ai să te distrezi. Pentru asta l-am adus... e tot așa îmblănit ca și celălalt... Îmi permiteți, doamnă, să-l chem înăuntru ? se întoarce el către soția lui Sneghirev, în timp ce pe figura lui se oglindea o emoție cu totul inexplicabilă.

— Nu, nu-i nevoie, zău nu ! protestă amărît, cu inima sfîșiată, Iliușa. Și-n ochii lui pîlpîi o muștrare.

— Lăsați... mai bine lăsați, altă dată... interveni căpitantul, zvrîcnind de pe cufărul pe care ședea la perete.

Kolea ținea însă morțiș la ideea lui și, apucînd-o înainte, strigă deodată : „Smurov, ușa !“ Băiatul deschise ușa și Kolea șuiera din țigălar. Perezvon intră buzna în odaie.

— Sus, Perezvon, fă frumos, hai, frumos ! tună Kolea, sărind în picioare, și cîinele se ridică în două labe și stătu smirna în fața lui Iliușa.

În momentul acela avu loc o adevărată lovitură de teatur : Iliușa tresări brusc și se aplecă peste marginea patului cît putu mai mult spre Perezvon, sorbindu-l din ochi, aproape fără să mai sufle.

— E... Jucika ! exclamă el deodată cu un glăscior istovit de suferință și fericire.

— Dar cine credeai c-o să fie ? zbieră Kolea încîntat, și, luînd în brațe cîinele, îl ridică pînă în dreptul lui Iliușa.

— Privește, bătrîne, îl vezi : e chior de un ochi și are urechea stîngă crestată, așa cum mi-ai spus tu. După semnele astea am reușit să dau de urma Jucikăi, Am găsit-o chiar atunci, la o zi, două după istoria aceea ! N-avea stăpîn, era a nimănui, un biet cîine vagabond ! dădea el explicații, întorcîndu-se precipitat cînd spre Sneghirev, cînd spre soția acestuia, cînd spre Aleoșa apoi din nou spre Iliușa. Se pripășise în curte la Fedotovi, acolo își făcea veacul, dar nu-i dădea nimeni nici o coajă de pîine. Trebuie să fi fugit de undeva de la țară !... Și așa am găsit-o... Vezi, bătrîne, că n-a înghițit totuși cocoloșul acela de pîine pe care i l-ai aruncat atunci ? Dacă l-ar fi înghițit, se ducea pe copcă, e limpede ca bună ziua. Din moment ce trăiește, înseamnă c-a reușit totuși să-l dea afară. N-ai observat tu cînd l-a dat afară. De dat, l-a dat însă, nu încapă îndoială, numai că s-a întepat la limbă, de aia, vezi chelălăia. A rupt-o la fugă chelălăind și tu ai crezut atunci că înghițise cocoloșul. Îmi închipui ce-o fi urlat

săraca, pentru că știi, la câini, pielița care le căptușește gura e foarte sensibilă... mult mai sensibilă decât la om, mult, mult mai sensibilă ! perora cu însuflețire Kolea, al cărui chip strălucea de fericire.

Iliușa nu era în stare să scoată o vorbă. Se uita la Kolea cu ochii lui mari, aproape ieșiți din orbite, cu gura căscată, alb la față ca varul. Dacă Krasotkin, care nu bănuia nimic, ar fi știut cât de crâncenă, cât de nefastă putea să fie această împrejurare pentru bietul copil, în halul în care era de bolnav, cu siguranță că nu s-ar fi hotărât niciodată să pună la cale surpriza pe care i-o făcuse acum. Dintre toți cei ce se aflau în odaie, singurul care-și dădea seama de asta părea să fie Aleoșa. Cât despre căpitan, era ca un copil mic.

— Jucika ! Va să zică, asta-i Jucika ? strigă el într-o explozie de bucurie. Iliușecika, e Jucika, Jucika ta ! Mămico, ai auzit, e Jucika ! și-l podidi plînsul.

— Și eu să n-am habar de nimic ! exclamă Smurov contrariat. Bravo, Krasotkin ! Nu v-am spus eu c-are s-o găsească ? Uite c-a găsit-o...

— A găsit-o ! îi ținu isonul unul dintre copii.

— Bravo, Krasotkin ! se auzi al treilea glăscior.

— Bravo, bravo ! îl aclamă cu toții, aplaudînd.

— Stați, stați ! interveni Kolea, încercînd să domine gălăgia. Să vă spun cum a fost, că aici e toată frumusețea ! Așadar, am găsit-o și am luat-o cu mine acasă ; am ascuns-o înșă tot timpul, o țineam încuiată în odaie. Nu am arătat-o nimănui pîna azi. Doar Smurov știa ceva de acum două săptămîni, dar eu îi dădeam mereu zor cu Perezvon, așa că nici el n-a mirosit nimic. În vremea asta am învățat-o să facă tot felul de giumbușlucuri. Să vedeți numai ce năzdrăvănii știe să facă ! Special m-am ocupat de ea, ca să ți-o aduc dresată, bătrîne, da, da, dresată, cum s-ar zice, un cîine savant, să vezi și tu ce a ieșit din Jucika ta ! Nu aveți cumva o bucățică de carne ? Am să vă arăt o figură să vă prăpădiți de rîs ! O bucățică de carne, cred că se găsește așa ceva prin casă...

Ieșind în antreu, căpitanul se duse fuga alături, la proprietari, unde tocmai se pregătea mîncarea. Ca să nu piardă un timp prețios, Kolea, care nu-și mai găsea astîmpăr, îi porunci lui Perezvon : „Fă pe mortul !“ Dulăul se învîrți în loc și se culcă pe spate, încremenind așa, cu labelle în sus. Băie-

ții rîdeau, în timp ce Iliușa privea cu același surîs chinuit pe buze. Nimeni însă nu făcea atîta haz de „moartea“ lui Perezvon ca „mămica“; rîdea cu poftă de năzdrăvanul de cîine și tot plesnea din degete, chemîndu-l :

— Perezvon, Perezvon !

— Acum nu s-ar mai scula de acolo pentru nimic în lume ! rosti Kolea triumfător, mîndrindu-se pe bună dreptate cu isprava lui. Puteți să-l strigați cu toții, că nici nu se clintește măcar, doar dacă aude glasul meu, într-o clipă e-n picioare ! Ici, Perezvon !

Cîinele se ridică imediat și începu să se gudure, sărind și scheunînd de bucurie. Tocmai atunci se întoarse și căpitanul cu o bucată de carne fiartă.

— Nu-i prea fierbinte ? întrebă Kolea serios și grijuliu, luîndu-i carnea din mînă. Nu, nu este. Cîinii nu prea se împarcă de obicei cu mîncarea fierbinte. Fiți atenți, vă rog ! Iliușecika, uite-te încoace, bătrîne, de ce nu te uiți ? L-am adus special pentru tine și văd că nici nu te interesează !

De astă dată demonstrația consta din următoarea figură : pe botul cîinelui, care stătea neclintit, încordat, vibrînd ca o strună întinsă, se punea o bucatică ispititoare de carne. Bietul animal trebuia să rămînă în poziția asta, fără să se clintească, atîta cît avea chef stăpînu-său să-l țină, chiar și o jumătate de ceas. Kolea nu-l supuse la caznă decît un moment.

— Pil ! strigă el, și în aceeași clipă bucata de carne de pe botul cîinelui zbură ca prin farmec în gura lui.

Publicul își manifestă, bineînțeles, entuziasmul.

— Pentru asta n-ai vrut să vii pînă acum, numai ca să dresezi cîinele ? se miră Aleoșa, în glasul căruia se simțea o involuntară mustrare.

— Da, pentru asta ! recunosc Kolea candid. Voiam să vi-l prezint în toată splendoarea lui !

— Perezvon ! Perezvon ! îl chemă Iliușa, plesnind din degetele-i firave ca să-l îmbie să vină.

— Ce vrei ? Stai, că știe să se urce și singur în pat ! Ici, Perezvon ! Kolea bătu cu palma așternutul și Perezvon pîșni ca o săgeată din loc.

Iliușa îi cuprinse capul cu amîndouă mînuțele și Perezvon îl linse recunoscător pe obraz. Băiatul se lipi de el și se culcă din nou, ascunzîndu-și obrăjorul în blana lui mițoasă.

— Doamne ! Doamne ! repeta căpitanul, care plutea în slăvi.

Kolea se așază pe marginea patului.

— Iliușa, vreau să-ți mai arăt ceva. Știi, ți-am adus tunul. Atunci cînd ți-am vorbit despre el, dacă-ți amintești, ai spus : „Ah, ce n-aș da să-l văd și eu !“ Și uite c-am venit cu el.

Și, fără să mai zăbovească, scoase din tașcă tunulețul de bronz. Fericit cum era și surescitat, ar fi vrut să facă totul deodată. Altă dată ar fi așteptat să se potolească vîlva stîrnită de Perezvon ; acum însă părea că nu se mai gîndește să-și drămuiească efectele : „Vă place, nu-i așa, și vă bucurați, atunci, poftim, uite încă o bucurie în plus !“ Și el se simțea într-al nouălea cer.

— De cînd am pus ochii pe jucăria asta pentru tine, bătrîne, pentru tine ! Am descoperit-o la Morozov, îl știi, nu-i așa, funcționarul acela ; zăcea de pomană la el, o avea de la frate-său ; am făcut schimb cu dînsul, i-am dat o carte din biblioteca tatii : *Ruda lui Mahomed* sau *Și nebunia e bună la ceva*. E o carte veche de vreo sută de ani, foarte piperată, a apărut la Moscova pe vremea cînd nu exista încă cenzura și Morozov e mare amator de asemenea opuri. Unde mai pui că mi-a mai și mulțumit...

Kolea ținea tunul în palmă, așa ca să-l poată vedea și admira toată lumea. Iliușa se ridicase într-o rîină și nu se mai sătura privind jucăria, fără să-i dea drumul lui Perezvon, pe care-l ținea mai departe încolăcit pe după grumaz. Senzația pe care o stîrnise Kolea atinse punctul culminant atunci cînd anunță că are și praf de pușcă și că ar putea chiar să facă o demonstrație, bineînțeles dacă lucrul acesta „nu le deranjează pe doamne“. „Mămica“ ținu neapărat să vadă mai de aproape tunul și dorința îi fu îndeplinită pe loc. Jucăria de bronz avu darul să-i placă nespus de mult și începu chiar s-o plimbe încolo și înapoi pe genunchi. Răspunse foarte prompt la rugămintea lui Kolea, care-i ceruse permisiunea să tragă cu tunul, arătîndu-se imediat de acord fără să înțeleagă prea bine ce voia de la ea. Băiatul le arată praful de pușcă și alicele. Căpitanul, în calitate de fost ofițer, luă asupra sa operația încărcării și-și turnă în palmă cîteva fire de pulbere, opinînd c-ar fi mai bine să lase alicele pentru altă ocazie. Tunul fu așezat pe podea cu gura întoarsă, în așa fel ca să nu fie nimic în bătaia ei, se introduse pulberea și se

dădu foc încărcăturii cu un chibrit. Detunătura fu într-adevăr impresionantă. Mămica tresări în primul moment, ca imediat după aceea să izbucnească în râs, veselă nevoie mare. Băieții aveau un aer triumfător, dar cel mai încântat dintre toți era căpitanul când se uita la Iliușa. Kolea ridică de jos jucăria, oferindu-i-o împreună cu praful de pușcă și alicele.

— E pentru tine, pentru tine ! De când le păstrez ! repeta el fericit.

— Zău, dați-mi-l mie ! Dați-mi mai bine mie tunulețul ! sări cu gura mămica, rugându-se ca un copil mic.

I se citea pe față neliniștea și teama chinuitoare că s-ar putea să fie refuzată. Kolea se zăpăci. Căpitanul începu să se agite alarmat și se repezi s-o împace pe nebună.

— Mămico, mămico ! Tunulețul e-al tău, zău, e al tău, dar o să-l țină deocamdată Iliușa, pentru că lui i l-a dat. Nu-i același lucru ? Iliușecika o să te lase să te joci cu el când dorești, o să fie și al tău și al lui, al amîndurora...

— Nu vreau așa, de ce al amîndurora, vreau să fie numai al meu, nu al lui Iliușa ! se încăpățîna mămica, mai-mai să se pornească pe plîns.

— Ia-l, mamă, ia-l dumneata ! strigă deodată Iliușa. Krasotkin, pot să-l dau mămichii ? se întoarce el rugător spre Kolea, ca și când s-ar fi temut să nu-l supere dacă va dărui altcuiva jucăria.

— Sigur că da, bineînțeles ! se învoi numaidecît Kolea și, luînd tunulețul din mîna lui Iliușa, îl oferi mămichii cu cea mai respectuoasă plecăciune.

Nebuna lăcrimă înduioșată.

— Iliușecika, puiul mamei, uite cine-o iubește pe mămica ! exclamă ea drăgăstoasă și începu să plimbe tunul încoace și încolo pe genunchi.

— Mămico, lasă-mă să-ți sărut mînuța ! se apropie impetuos de ea căpitanul, punîndu-și pe loc intenția în aplicare.

— Nu există băiat mai drăguț pe lume decît domnișorul ăsta bun și dulce ! decretă simandicoasa doamnă, arătîndu-l cu mîna pe Kolea.

— Să știi că pulbere pot să-ți aduc cîtă vrei, Iliușa. Singuri o fabricăm. Borovikov a aflat compoziția ; douăzeci și patru părți silitră, zece sulf și șase cărbune de mesteacăn, se amestecă și se pisează la un loc și se adaugă cîte puțină apă,

pînă se face o pastă pe care o treci apoi printr-o piele de tobă, și gata praful de pușcă !

— Smurov mi-a vorbit și el despre pulberea voastră, dar taticu spune că nu e același lucru cu praful de pușcă adevărat, obiectă Iliușa.

— Nu e același lucru ? se miră Kolea roșind. Văd că totuși ia foc ; ce-i drept, eu nu mă pricep, dar...

— Nu, nu, se grăbi să se scuze căpitanul, simțindu-se cu musca pe căciulă. Am spus numai că praful de pușcă veritabil se fabrică după altă rețetă, dar, firește, se poate prepara și așa...

— Eu n-am de unde să știu, dumneavoastră sînteți mai informat, firește... Noi l-am pus într-un borcan de pomadă și i-am dat foc și-a ars perfect, pînă la capăt, n-a rămas decît foarte puțină cenușă. Dar nu era decît pastă, poate dac-am fi trecut-o printr-o piele de tobă... Bineînțeles, dumneavoastră vă pricepeți mai bine... Pot să vă spun doar că Bulkin a mîncat o bătaie numărul unu de la taică-său pe chestia asta. Ai auzit ? îl întrebă pe Iliușa, întorcîndu-se spre el.

— Am aflat, răspunse copilul, care-l asculta cu cea mai mare plăcere pe Kolea, sorbindu-i fiece cuvînt.

— Pregătisem o sticlă întreagă pe care Bulkin o ținea ascunsă sub pat. Nu știu cum s-a făcut c-a descoperit-o taică-său. „Da' ce, vrei să-mi aruncați casa în aer ?” s-a speriat el. Și dă-i, și trage-i ! Se gîndea chiar să mă reclame la școală. I-a interzis acum să mai vină pe la mine. Și nu numai el, mai sînt și alți băieți pe care părinții nu-i mai lasă de loc să umble cu mine. De pildă, Smurov. Mi-a mers faima ; cică aș fi un „copil rău”, zîmbi Kolea disprețuitor. Și toate mi se trag de la figura cu trenul.

— Ah, da, am auzit și eu de asta ! exclamă căpitanul. Ba nu zău, cum ați avut atîta curaj ? Și nu v-a fost frică de loc, de loc ? Trebuie să fie ceva îngrozitor !

Căpitanul nu știa cum să-l mai lingusească.

— Nu prea ! răspunse Kolea indiferent. Apoi, întorcîndu-se către Iliușa : Afurisita aia de gîscă mi-a stricat toată reputația.

Povestind, Krasotkin se silea să pară cît mai degajat, dar tot nu era încă stăpîn pe sine și nu izbutea să găsească tonul potrivit.

— Ah, da, am auzit, știu și eu povestea cu gîsca ! exclamă Iliușa fericit. Mi-a spus-o cineva, dar n-am înțeles prea bine ; chiar ai avut de-a face cu un judecător adevărat ?

— O prostie, un fleac de nimic, dar știi cum e obiceiul pe la noi, din tîntar se face armăsar ! Începu cu dezinvoltură Kolea. Treceam într-o zi prin piață ; tocmai veniseră niște țărani cu un cîrd de gîște. M-am oprit să le privesc. Un flăcău de aici din oraș, Vișneakov (acum s-a băgat băiat de prăvălie la Plotnikov), mă vede stînd locului și mă întrebă : „Ce te zgîiești așa la gîște ?“ Mă uit la el : un vlăjgan așa ca la vreo douăzeci de ani, rotund la față, o mutră de gogoman ! Trebuie să știți că eu nu disprețuiesc poporul. Dimpotrivă, chiar mi-e drag... De fapt, noi sîntem în regres față de el — asta e o axiomă — mi se pare c-ai zîmbit, dacă nu mă înșel, Karamazov ?

— Ferească Dumnezeu, sînt numai urechi, îl asigură Aleoșa cu figura cea mai nevinovată din lume și Kolea, susceptibil din fire, se liniște.

— Teoria mea, Karamazov, e cît se poate de simplă și clară, continuă el volubil și încîntat. Cred în popor și mă bucur de cîte ori pot să-i dau dreptate, fără să-l corcolesc înșă, asta e *sine qua*... Dar începusem să vă spun povestea cu gîsca. Mă întorc, așadar, spre nătărăul acela și-i zic : „Uite așa, mă întrebam la ce s-o fi gîndind acum gîsca ?“ Flăcăul se uită la mine ca picat din lună. „Și la ce, zice el, se gîndește ?“ „Vezi, zic, carul ăla de colo, cu ovăz ? Dacă bagi de seamă, ovăzul curge din sac și gîsca își tot lungeste gîtul pe sub roata căruții, să ciugulească grăunțele. Vezi ?“ „Văd, cum să nu văd“ îmi răspunde. „Știi la ce mă gîndeam, dacă în momentul ăsta carul s-ar urni puțin din loc, ce se întîmplă cu gîsca ? I-ar tăia gîtul roata sau nu i l-ar tăia ?“ „I l-ar tăia, nici vorbă !“ mă asigură el, rîzînd cu gura pînă la urechi. „Ia să încercăm“, îi propun eu atunci. „Să încercăm“, zice. N-am avut prea multă bătaie de cap : el s-a apropiat pe nesimțite de cal, iar eu m-am dat într-o parte să mîn gîsca sub car. Țăranul nu știu unde căsca gura, mi se pare că vorbea cu cineva ; în ce mă privește, n-am avut nevoie să mișc nici un deget. Gîsca și-a întins singură gîtul sub roata carului să ciugulească ovăzul. I-am făcut semn flăcăului, care a smucit puțin de căpăstru, și hîrști, roata a retezat gîtul orătăniei ! Nenorocul nostru a fost că tocmai atunci țăranii

au prins de veste și au tăbărit cu gura pe noi : „Înadins ai făcut-o !“ „Ba nu, zău n-am vrut !“ „Ba da“. Și dă-i țipete : „Hai la judecată !“ M-au luat și pe mine : „Și tu ți-ai vîrît coada, nu se poate, că doară te știe tot tîrgul cine ești !“ Și într-adevăr așa e, nu înțeleg cum, dar toată lumea din piață mă cunoaște ca pe un cal breaz ! adăugă Kolea, cu un fel de mîndrie. Am mers deci cu toții la judecător, bineînțeles și cu gîsca. Flăcăul nostru s-a speriat și a început să bocească întocmai ca o muiere. Țăranul cu paguba striga în gura mare : „Păi ce, așa merge ? Atunci n-ar mai rămîne o gîscă în piață !“ Firește, nu lipseau nici martorii. Judecătorul a isprăvit repede cu noi : flăcăul trebuia să-i plătească țăranului o rublă despăgubire și gîsca să-i rămînă lui. Și altă dată să nu mai facă pozne dintr-astea. Gogomanul însă se tot văicărea : „Ce sînt eu de vină, el m-a îndemat !“ și arăta spre mine. Am răspuns cu sînge rece că nici prin gînd nu mi-a trecut așa ceva, că m-am mulțumit doar să-mi exprim o părere, să fac o ipoteză. Judecătorul Nefedov a zîmbit, dar a luat numaidecît un aer grav și, pentru că-i venea să rîdă, s-a răstit la mine : „Să știi, zice, c-am să raporteze totul la direcția școlii, pentru ca altă dată să nu mai faci asemenea ipoteze în loc să-ți vezi de lecții și să tocești cartea“. Gogoși ! N-a raportat nimic la școală ; totuși, s-a răspîndit zvonul și toată pătăria a ajuns la urechile direcției că mult mai sînt lungi urechile dumnea-lor ! Cel mai înverșunat a fost Kolbasnikov, profesorul de limbi clasice, dar a sărit Dardanelov și mi-a luat iar apărarea. Kolbasnikov acum e furios, se repede la toată lumea ca un măgar turbat ! Știi, Iliușa, că s-a însurat ; Mihailov, tatăl miresei, i-a dat numai o mie de ruble zestre, iar mireasa e frumoasă ca muma-pădurii ! Să dai și să fugi ! Cu ocazia asta cei dintr-a treia i-au făcut o epigramă :

Mare dăndănaie într-a treia : cică

Alde Kolbasnikov ar fi ginerică.

Și așa mai departe, e foarte nostim, am să ți-o aduc s-o citești, bătrîne. Despre Dardanelov n-am ce să zic, ce-i al lui e-al lui, omul știe carte. Întotdeauna am avut o deosebită stimă pentru asemenea persoane, și nu fiindcă mi-a luat apărarea...

— Vorba e că l-ai tăiat atunci cînd cu Troia ; n-a putut să spună cine a întemeiat-o ! observă Smurov, mîndru de Krasotkin. Pătania cu gîsca îl încîntase.

— Chiar așa, când l-ați întrebat cine a întemeiat Troia n-a știut să răspundă ? se amestecă în vorbă căpitanul. Am auzit că l-ați pus în mare încurcătură. Iliușecika mi-a povestit totul cum a venit de la școală...

— El știe tot, tăticule, tot, nu-l taie nimeni ! exclamă Iliușecika. Se preface numai că-i așa și pe dincolo, dar e cel mai tare din clasă la toate materiile. Iliușa îl sorbea din ochi fericit.

— Povestea cu Troia a fost o prostie. În fond, nu era decât un fleac, cel puțin asta-i părerea mea ! spuse cu falsă modestie Kolea.

Izbutise, în sfârșit, să găsească tonul firesc, deși tot mai era ceva care-l neliniștea : îl rodea faptul că, deși istorisise cu atîta vervă boroboața cu gîsca, Aleoșa ascultase tot timpul serios și tăcut, fără un zîmbet pe față ; și, ambițios cum era, băiatul simțea ca un ghimpe în inimă : „De ce o fi tăcînd așa ? Nu cumva mă desconsideră ? Și-o fi închipuind probabil că cerșesc laudele ? Dacă-și permite cumva să creadă că eu...”

— Pentru mine nu prezintă nici o importanță, absolut nici una, repetă el din nou tranșant și cu ifos.

— Uite că eu știu cine a întemeiat Troia ! rosti tamesam un băiețel dragălaș, de vreo unsprezece ani, sfios și tăcut de felul lui, care pîna atunci stătuse lîngă ușă fără să sufle o vorbă. Îl chema Kartașov.

Kolea se uită la el grav și mirat. Întrebarea : „Cine a întemeiat Troia ?” rămasese pentru toată școala o enigmă pe care nu puteai s-o dezlegi decât citindu-l pe Smaragdov. Și singurul care avea cartea lui Smaragdov era Krasotkin. Într-o zi însă, pe cînd posesorul ei era ocupat cu altceva, Kartașov, zăbind-o printre celelalte cărți, o luase în mînă pe furiș, deschizînd-o din întîmplare chiar la pagina unde se vorbea despre întemeierea Troiei. Isprava asta o făcuse mai demult, dar, pîna în momentul acela puștiul nu îndrăznise să mărturisească în auzul tuturor că știa cine fuseseră întemeietorii cetății, temîndu-se să nu-l zgîndărească pe Kolea care cu siguranță că nu l-ar fi cruțat. Acum însă îl luase gura pe dinainte. De altfel, de mult ardea de nerăbdare să-și dea în vileag erudiția.

— Hai, spune, cine a întemeiat-o ? îl puse la încercare Kolea, întorcîndu-se spre el condescendent și mîndru, gata să

înfrunte toate consecințele, deși ghicise după figura puștiului că acesta era într-adevăr informat.

În momentul acela, în armonia generală se produse ceea ce se cheamă o disonanță.

— Troia a fost întemeiată de Teucros, Dardanus, Ilus și Tros, scandă băiețelul, roșindu-se atât de tare, încât ți-era și milă să-l vezi.

Copiii însă îl ținură un timp sub focul privirilor, fără să-l slăbească o clipă. Abia după aceea își întoarseră ochii cu toții spre Kolea care, cu cel mai desăvârșit sînge rece, îl măsura disprețuitor din cap pînă în picioare pe ținutul cel obraznic.

— Ce vrea să zică au întemeiat ? binevoi, în sfîrșit, să-l întrebe Kolea. Și, în general vorbind, ce înseamnă să întemeiezi o cetate sau un stat ? Cum au procedat adică, au venit fiecare cu cîte o cărămidă în mînă s-o pună la temelie, ori cum ?

Toți începură să rîdă. Vinovatul, din roșu se făcu sta-cojiu, și înghiți în sec ; puțin mai lipsea ca să-l podidească lacrimile. Kolea îl lăsă să se perpelească așa încă un minut.

— Ca să vorbești despre un eveniment istoric de asemenea proporții ca întemeierea unei națiuni, trebuie mai întîi să-ți dai seama ce înseamnă asta, rosti el sentențios și autoritar. De altfel, pe mine toate palavrele astea muieresti mă lasă rece și în general nu am cîne știe ce considerație pentru istoria universală, încheie el indiferent, adresîndu-se tuturor.

— Cum, pentru istoria universală ? întrebă speriat căpitantul.

— Da, pentru istoria universală. Ce rost are să-ți încarci memoria cu toate prostiile săvîrșite de oameni, fiindcă asta-i în fond istoria. Pentru mine nu există decît matematicile și științele naturii ! decretă emfatic Kolea, pîndindu-l cu coada ochiului pe Aleoșa, singurul de-a cărui părere se temea.

Aleoșa însă tăcea mai departe cu același aer serios. Să fi rostit un singur cuvînt, discuția cu siguranță s-ar fi încheiat pe loc, dar Aleoșa se mulțumea să tacă și „tăcerea lui putea foarte bine să însemne desconsiderare“. Kolea fierbea.

— Să ne gîndim, de pildă, la studiul limbilor clasice ; curată scrînteală, altceva nu pot să spun... Mi se pare că nici de astă dată nu ești de acord cu mine, Karamazov...

— Nu, nu sînt de acord, mărturisî Aleoşa cu o fluturare de zîmbet.

— Limbile moarte, dacă vreţi să ştiţi părerea mea, nu sînt nimic altceva decît o măsură poliţienească, pentru asta au şi fost introduse în şcoală ! continuă Kolea să bată cîmpii. Special au fost introduse, pentru că sînt anoste şi plicticoase şi, în plus, mai au şi darul să îndobitocască omul. „Şcoala şi aşa e anostă, ia să vedem ce-am putea face ca să fie şi mai anostă ? E stupidă, într-adevăr, dar poate că n-ar strica totuşi să fie şi mai stupidă !” Şi atunci au născocit studiul limbilor moarte. Asta-i părerea mea şi sper că n-am să mi-o schimb niciodată ! rosti el brusc, în concluzie, cu o umbră de roşeală în obraji.

— Aşa e, îi ţinu partea convins, cu glăsciorul lui cristalin, Smurov, care-l ascultase tot timpul cu urechile ciulite.

— Şi e cel mai tare la latină ! exclamă un băieţel din grup.

— Da, tată, îl auzi cum vorbeşte, şi totuşi, e cel mai bun din clasă la latină, confirmă Iliuşa.

— Ei şi ? găsi de cuviinţă să se apere Kolea, deşi laudele lor îi făceau evident plăcere. Tocesc la latină pentru că trebuie să tocesc, pentru că i-am promis mamei să termin şcoala şi, din moment ce vrei să faci un lucru, cred eu, trebuie să-l faci aşa cum se cuvine, dar în sinea mea dispreţuiesc din tot sufletul clasicismul şi toate celelalte porcării... Nici acum nu eşti de acord, Karamazov ?

— De ce „porcării” ? zîmbi din nou Aleoşa.

— Bine, dar gîndeşte-te şi dumneata : clasicii au fost traduşi în toate limbile ; ce nevoie mai avem atunci să învăţăm limba latină ca s-o putem studia ? Îţi spun eu, a fost introdusă numai ca măsură poliţienească, da, da, ca să îndobitocască lumea ! Nu e o porcărie ?

— Cine te-a învăţat toate astea ? exclamă Aleoşa mirat.

— În primul rînd, pot să-mi dau şi eu seama de ele fără să mă înveţe nimeni ; în al doilea rînd, să ştii că în privinţa traducerilor din clasici, profesorul Kolbasnikov a spus exact acelaşi lucru în faţa clasei a treia...

— A venit doctorul ! răsarî deodată Ninocika, care tăcuse tot timpul pînă atunci.

Într-adevăr, în dreptul porţii tocmai se oprise careta doamnei Hohlakova. Căpitanul, care de dimineaţă tot aştepta

să vină doctorul, se repezi să-i iasă în întâmpinare. „Mămica“ se îndreptă din umeri, silindu-se să-și ia o înfățișare cât mai demnă. Aleoșa se duse lângă bolnav și-i potrivea perna. Nino-cika îl urmărea grijulie din jeț, să vadă dacă i-o așază cum trebuie. Băieții își luară în grabă rămas bun ; câțiva dintre ei promisera c-o să mai treacă pe înserat. La chemarea lui Kolea, Perezvon sări jos din pat.

— Nu plec, nu ! îi spuse Kolea din fugă lui Iliușa. Am să aștept în antreu pînă termină doctorul și, cum l-oi vedea ieșind, mă întorc iarăși cu Perezvon.

Doctorul însă și apăruse în ușă. Încotoșmănat într-o șubă din blană de urs, avea o figură impunătoare, cu favorite stufoase, negre, între care lucea bărbia proaspăt rasă. Trecînd pragul, oaspetele se opri locului nedumerit : „Ce-i asta ? Unde sînt ?“ murmură el, rămînînd așa cum era îmbrăcat, fără să-și scoată măcar șapca de lutru cu cozoroc tot de lutru. Toată lumea aceea adunată acolo, mizeria ce domnea înăuntrul, rufăria întinsă la uscat într-un colț, toate erau făcute să-l contrarieze. Căpitanul se înclină în fața lui pînă la pămînt.

— Aici e... aici... bolborosi el umil. Aici, la mine... trebuia să veniți...

— Sne-ghi-rev ? Întrebă cu glas tare, plin de importanță, doctorul. Dumneata ești domnul Sneghirev ?

— Eu, da... eu...

— Aha !

Medicul mai aruncă o privire dezgustată în jur și se înduplecă, în sfîrșit, să-și scoată blana, lăsînd la vedere ditai decorația atîrnată de gît. Căpitanul prinse șuba din zbor, în timp ce musafirul își scotea șapca.

— Unde este bolnavul ? Întrebă el tare și răspicat.

VI

UN COPIL PRECOCE

— Ce crezi c-o să spună doctorul ? Întrebă Kolea dintr-o suflare. Ce mutră antipatică, nu-i așa ? Nu pot să sufăr medicina !

— Iliușa nu mai are mult de trăit. Mi se pare că sfârșitul e inevitabil, răspunse cu tristețe Aleoșa.

— Ce șarlatanie ! Medicina este o șarlatanie curată ! Îmi pare atât de bine însă că te-am cunoscut, Karamazov ! De mult așteptam momentul ăsta. Păcat numai că s-a întâmplat să ne întâlnim în împrejurări atât de tragice...

Ar fi vrut să mai adauge încă ceva, mai cald, mai simțit, dar se opri încurcat. Înțelegând ce se întâmplă cu el, Aleoșa zîmbi și-i strînse mîna.

— Am învățat de mult să prețuiesc în dumneata un om deosebit, pentru care am toată stima, bolborosi Kolea, fîstîcîndu-se din nou și nemaîștiind cît să spună. Am auzit că ești mistic și c-ai trăit un timp la mănăstire. Știu că ești mistic, dar... asta nu m-a împiedicat... Contactul cu realitatea o să te lecuiască... Nici nu se poate altfel cu o fire ca a dumitale.

— Ce înțelegi dumneata prin mistic ? Și de ce să mă lecuiască ? Întrebă Aleoșa oarecum mirat.

— De Dumnezeu și de toate celelalte.

— Cum, dumneata nu crezi în Dumnezeu ?

— Dimpotrivă, n-am nimic cu Dumnezeu. Fîrște, Dumnezeu nu este decît o ipoteză... dar... recunosc că este necesar ca să se mențină ordinea... vreau să zic ordinea universală și așa mai departe... Și dacă n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat, adăugă băiatul, simțind că roșește din nou.

Se temea ca nu cumva Aleoșa să creadă că vrea cu tot dinadinsul să-și etaleze erudiția și să-i arată că judecă întocmai ca un om în toată firea. „Mie nici prin gînd nu-mi trece să fac pe savantul față de el“, își spuse el supărat. Și nu mai putea de necaz.

— Mărturisesc că, în general, nu prea îmi plac discuțiile de felul ăsta, spuse el tăios. De altfel, poți foarte bine să iubești omenirea și fără să crezi în Dumnezeu, nu-i așa ? Voltaire nu credea în Dumnezeu și totuși iubea umanitatea, am dreptate ? („Iar ai început, iar !“ se mustră el.)

— Voltaire credea în Dumnezeu, dar, pe cît se pare, credea și nu prea, după cum nici omenirea nu știu dacă o iubea chiar așa de mult, rosti molcom Aleoșa, cumpănindu-și cuvințele și pe un ton cît se poate de firesc, ca și cum ar fi vorbit cu un om de seama lui, sau chiar mai vîrstnic decît el.

Kolea fu impresionat de ezitarea lui Aleoșa, de neîncrederea în propria sa părere despre Voltaire și mai cu seamă de

faptul că voia parcă să-l lase pe el, un copil, să rezolve această problemă.

— Dumneata l-ai citit pe Voltaire ? îl întrebă în încheiere Aleoşa.

— Nu, n-aş putea să spun... Am citit însă Candide în ruşeşte, o traducere veche, mizerabilă, ridicolă chiar... („Iar, iar !“)

— Şi ai înţeles ?

— Sigur că da, tot... adică... de ce crezi că n-aş fi putut înţelege ? E adevărat că sînt şi unele lucruri picante... Pot foarte bine totuşi să-mi dau seama că este un roman filozofic, că a fost scris în sprijinul unei idei... de astă dată Kolea se împotmoli de tot. Eu sînt socialist, Karamazov, un socialist incorigibil ! declară el din senin, fără nici o legătură cu ceea ce spusese mai înainte.

Aleoşa începu să rîdă.

— Socialist ? Dar cînd ai avut timp să ajungi socialist ? La treisprezece ani ? Mi se pare că atîţia ai, dacă nu mă înşel. Kolea se simţi ofensat.

— În primul rînd, dacă nu te superi, am paisprezece, nu treisprezece, îi împlinesc peste două săptămîni ! ripostă el cu aprindere. În al doilea rînd, nu pricep ce legătură are vîrsta cu lucrurile astea. Convingerile mele interesează, nu cîţi ani am, nu-i aşa ?

— Cînd o să ai cîţiva ani în plus, o să vezi singur ce importanţă poate avea vîrsta pentru convingerile unui om. Am avut impresia că dumneata nu faci decît să repeţi nişte cuvinte pe care le-ai auzit undeva, răspunse Aleoşa tot atît de liniştit şi de modest.

Kolea însă îl întrerupse impetuos.

— Îmi dai voie, pentru dumneata totul se reduce la supunere şi misticism. Cu toate astea, trebuie să recunoşti că, de pildă, credinţa creştină n-a favorizat în definitiv decît oamenii bogaţi şi aristocraţia, ajutîndu-i să menţină în sclavie pătura de jos, nu-i aşa ?

— Ah, asta cu siguranţă c-ai citit-o undeva sau te-a dăscălit cineva, sînt convinşi ! exclamă Aleoşa.

— Dă-mi voie, de ce trebuie neapărat s-o fi citit undeva ? Şi te rog să mă crezi că nu m-a dăscălit nimeni. Pot să judec lucrurile şi singur... şi, dacă vrei să ştii, n-am nimic împotriva lui Hristos. A fost o persoană plină de omînie şi, dacă ar fi

trăit în zilele noastre, sînt convinși că s-ar fi alăturat revoluționarilor și poate ar fi jucat chiar un rol de seamă... Mai mult ca sigur.

— Unde, unde ai putut să descoperi toate astea ? Cu ce neghiob te-ai împrietenit ? exclamă Aleoșa.

— Îmi pare rău, dar adevărul nu poate fi ascuns sub oboroc ! E drept că am deseori prilejul să discut cu domnul Rakitin, dar... de fapt, se pare că și bătrînul Bielinski a spus același lucru. ⁶⁶

— Bielinski ? Nu-mi amintesc. N-a scris nicăieri așa ceva.

— Chiar dacă n-a scris, în orice caz se pare c-ar fi spus. Am auzit de la un... dar, la dracu...

— Dumneata l-ai citit pe Bielinski ?

— Cum să-ți spun, vezi... nu... l-am citit în întregime, dar... am citit totuși un fragment, știi, acolo unde vorbește despre Tatiana, de ce n-a plecat cu Oneghin.

— De ce n-a plecat cu Oneghin ? Cum, dumneata... poți să înțelegi asemenea lucru ?

— Dar ce, crezi că sînt un puști ca Smurov ? ! rînji sarcastic Kolea. Să nu-ți închipui totuși că aș fi cine știe ce revoluționar înfocat. Se întîmplă de multe ori să nu mă înțeleg cu domnul Rakitin. Dacă am pomînit adineauri despre Tatiana, nu înseamnă că sînt de acord cu emanciparea femeilor. Convingerea mea este că femeia rămîne totuși o ființă inferioară și că-i datore să se supună. *Les femmes tricotent* *, vorba lui Napoleon, spuse Kolea zîmbind fără rost. În această privință cel puțin, împărtășesc întru totul părerea acestui pseudomare om. Și tot așa cred că-i o măgarie să-ți părăsești țara, plecînd, bunăoară, în America ; mai rău decît o măgarie, e o nerozie sadea ! Ce să cauți în America cînd și la noi poți fi foarte bine de folos omenirii ? Mai ales acum. Avem în față un cîmp nelimitat pentru a desfășura o activitate rodnică. Așa am și răspuns.

— Ai răspuns ? Cui ? S-a găsit cineva să-ți propună să pleci în America ?

— Mărturisesc că da, a încercat cineva, dar am refuzat categoric. Asta, bineînțeles, rămîne între noi, Karamazov, auzi ? Nici un cuvînt nimănui ! Ești singurul om care știe treaba asta. N-am nici un chef să încap în ghearele secției

* Femeile croșetează. (Fr.)

a III-a și să-mi îmbogățesc cunoștințele în clădirea de la Podul Țepnoi.

*Cît vom trăi nu uităm noi
Căsuța de la Podul Țepnoi !*⁶⁷

Îți amintești ? Formidabil, nu-i așa ? De ce rîzi ? Nu cumva crezi că-ți spun gogoși ? („Ce-ar fi dac-ar afla în-
tîmplător că nu există decît un singur număr din „*Kolokol*“
în biblioteca tatii, unicul, de altfel, pe care l-am citit ?” își
spuse el cu un fior.)

— Vai de mine, nici nu-mi trece prin gînd să rîd de dum-
neata și nu cred că minți. Tocmai asta e, vezi, sînt convins
că nu m-ai mințit, pentru că probabil, din păcate, e adevărul
adevărat ! Dar pe Pușkin l-ai citit ? De pildă, *Oneghin*...
fiindcă ai pomenit despre Tatiana.

— Nu, încă nu, dar vreau să-l citesc. Să știi, Karamazov,
că eu n-am nici un fel de idei preconcepute. Sînt curios să
ascult ce spun ambele părți. Dar de ce m-ai întreat ?

— Așa.

— Spune-mi, Karamazov, așa e că mă disprețuiești ? Mult
de tot ? Îl întrebă Kolea ritos, umflînd pieptul, ca și cînd s-ar
fi pregătit să-l înfrunte. Te rog să-mi vorbești deschis, fără
menajamente.

— Să te disprețuiesc, pe dumneata ? se miră Aleoșa. Pen-
tru ce ? Îmi pare rău numai că un suflet încîntător ca al du-
mitale, înainte chiar de a fi apucat să cunoască viața, a putut
fi denaturat din pricina unor simple absurdități.

— Nu-mi purta mîle de grijă, te rog ! i-o reteză Kolea,
sigur pe sine. E adevărat că sînt susceptibil. Susceptibil chiar
pînă la prostie, pînă la vulgaritate. Adineauri ai zîmbit și mi
s-a părut că...

— Ah, dac-ai ști pentru ce am zîmbit ! Să vezi, am citit
acum, de curînd, părerea unui cetățean din Germania, care a
trăit însă un timp în Rusia, despre tineretul nostru școlar.
Uite ce zice : „Arătați-i unui elev rus o hartă a firmamentu-
lui despre care pînă atunci nici habar n-avea și, a doua zi
chiar, o să v-o dea înapoi corectată“. O lipsă totală de cu-
noștințe și-n schimb o încredere în sine exagerată, asta a vrut
să spună neamțul despre școlăria rusă.

— Și să știi că exact așa e ! rîse Kolea. *Exactissimo !* Cu
semn de exclamare ! Bravo, neamțule ! Atîta numai că nem-

toiu! ăsta al dumatăle n-a știut să vadă și părțile ei bune, nu-i așa ? Încredere în sine — fie ! — însă e vorba doar de o manifestare a tinereții, ceva se poate îndrepta cu timpul, dacă într-adevăr e nevoie. În schimb, noi avem altceva, avem încă de mici copii un spirit de independență, avem curajul gândirii și al opiniilor în locul slugărniceii umile de care dau dovadă în fața autorității acești cîrnățari... Și totuși, neamțul a spus un lucru foarte adevărat ! Bravo lui ! Chiar așa fiind însă nemții trebuie sugrumați. Oricît ar fi ei de tari în știință, trebuie sugrumați...

— Dar pentru ce ? zîmbi din nou Aleoșa.

— Am spus o prostie, recunosc. Uneori sînt chiar ca un copil, cînd mă simt în largul meu mă ia gura pe dinainte și încep să bat cîmpii. Dar acum bag de seamă, noi stăm aici și discutăm cîte-n lună și-n stele și doctorul a intrat cam de mulțisor înăuntru. Poate că o consultă și pe „mămica“, și pe Ninocika, sărăcuța de ea ! Știi, Ninocika îmi place foarte mult. În momentul cînd ieșeam din cameră, mi-a șoptit : „De ce n-ai venit pînă acum ? !“ Și cu cîtă dojană în glas ! Am impresia că trebuie să fie grozav de bună și tare nefericită, biata fată !...

— Da, da ! Ai să vii acum mai des pe aici și ai să vezi ce suflet are. O să-ți fie de folos să cunoști asemenea fapte, ca să înveți să prețuiești oamenii și, cunoscîndu-le mai bine, o să mai ai de învățat încă multe alte lucruri care de asemenea au să-ți priască, îi argumentă Aleoșa cu rîvnă. Nimic nu te poate ajuta mai mult decît asta ca să te schimbi.

— O, nu-ți închipui ce rău îmi pare și cît mă căiesc în sinea mea că n-am venit mai curînd ! suspină Kolea cuprins de amărăciune.

— Da, e păcat ! Ai văzut ce bucurie i-ai făcut mititelului ? Și cît s-a mai frămîntat așteptîndu-te !

— Nu-mi mai spune nimic ! Îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap ! Dar așa îmi trebuie : n-am vrut să vin dintr-o ambiție meschină, odioasă, de care n-am să mă pot dezbara toată viața, deși mă străduiesc cît pot s-o birui. Acum de-abia îmi dau seama ce netrebnic sînt din o mie și unul de motive, Karamazov !

— Nu, ești un om cu însușiri minunate, păcat numai că firea dumatăle a fost denaturată. Îmi explic perfect de ce ai avut o influență atît de mare asupra acestui copil cu suflet

curat și de o sensibilitate aproape bolnăvicioasă ! îi răspunse cu însufletire Aleoșa.

— Mie îmi spui asta, mie ? exclamă Kolea. Și eu care credeam, da, da, închipuie-ți, de câteva ori am avut impresia că dumneata mă desconsideri. O, dac-ai ști cât țin la părerea dumitale !

— Se poate oare să fii atât de bănuitor ? Să n-ai nici un pic de încredere în oameni ? La vârsta dumitale ! Vezi, adineauri, când eram cu toții dincolo în cameră, uitându-mă la dumneata în timp ce povesteai, îmi spuneam că trebuie să fii foarte susceptibil.

— Adevărat ? Dar ce ochi ai dumneata ! Pun rămașag că asta s-a întâmplat în timp ce povesteam pățania cu gîsca. M-am gândit atunci că probabil te uiti la mine cu un nemăsurat dispreț, pentru că mă laud ; în momentul acela am simțit că te urăsc și am început să bat cîmpii, îndrugînd tot felul de bazaconii. Mai apoi, adică de cînd stăm aici de vorbă împreună, mi s-a părut că atunci cînd am spus : „Dacă Dumnezeu n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat“, dumneata ai avut cu siguranță impresia că vreau să fac pe savantul în fața dumitale, cu atât mai mult cu cît era o frază pe care am citit-o undeva, într-o carte. Îți jur însă că n-am făcut-o din vanitate, ci așa, nu știu cum să-ți explic, poate, de bucurie, zău... de bucurie... deși nu e frumos de loc, știu bine, să împui capul unui om... În schimb, acum m-am convins că nu mă disprețuiești și că n-a fost decît o fantasmagorie de a mea. O, Karamazov, sînt un om profund nenorocit ! Uneori mi se năzare, așa, din senin, Dumnezeu știe ce, mi se pare că toată lumea rîde de mine și atunci aș fi în stare să distrug tot, tot, să răstorn chiar și rînduiala lumii !

— Și-i chinuiești pe cei din jurul dumitale, zîmbi Aleoșa.

— Da, așa e, îi chinuiesc pe cei din jur și mai ales pe biata mamă. Spune-mi, Karamazov, nu crezi că sînt grozav de ridicol în clipa asta ?

— Dar ce-ți mai trece prin gînd, scoate-ți odată din cap lucrul ăsta ! izbucni Aleoșa. Ce înseamnă să fii ridicol ? De cîte ori un om nu este sau nu pare ridicol ? Și apoi, azi, mai toți oamenii capabili se tem să nu fie ridicoli și-și amărăsc astfel singuri zilele. Mă miră numai că ai început să ai obsesia asta atît de curînd, cu toate că e un lucru pe care l-am observat nu numai la dumneata. Astăzi pînă și copiii suferă de

teama ridicolului. Este o adevărată molimă sufletească. Cred că diavolul însuși bîntuie, sub masca amorului propriu, generația actuală, adăugă Aleoșa fără să zîmbească, deși lui Kolea, care-l privea țintă, i se păru că observă o umbră de surîs pe buzele lui. Văd că și dumneata ești ca toți ceilalți, mai bine-zis, ca mulți dintre ei, și totuși, n-ar trebui să fii ca toată lumea, înțelegi ? încheie Aleoșa.

— Chiar dacă toți sînt așa ?

— Da, chiar dacă toți sînt așa. Dumneata singur să fii altfel. Și, de fapt, nici nu ești la fel ca ceilalți ; bunăoară, nu te-ai sfiit să-ți mărturisești cusururile ba chiar și ceea ce ți se pare ridicol la dumneata. Cine ar mai face asemenea mărturisiri în ziua de azi ? Nimeni, cu atît mai mult cu cît nici nu simt nevoia să se analizeze. Caută să fii altfel decît ceilalți și, chiar de-ar fi să rămîi unicul în felul dumitale, rămîi așa.

— Formidabil ! Știam eu că nu m-am înșelat asupra dumitale ! Dumneata ai darul să mîngîi un om. O, nu-ți dai seama, Karamazov, cît am dorit să te întîlnesc, de cînd te caut ! Zău, într-adevăr și dumneata te-ai gîndit la mine ? Așa spunea adineauri, că te-ai gîndit.

— Da, te cunoșteam din auzite și m-am gîndit într-adevăr la dumneata... chiar dacă m-ai întrebât numai din vanitate, nu-i nimic.

— Observi, Karamazov, că explicația noastră seamănă cu o declarație de dragoste, spuse Kolea cu jumătate de glas, parcă oarecum rușinat. Nu ți se pare ridicol ?

— De loc ; chiar dac-ar fi ridicol, n-are a face, din moment ce e bine, rosti Aleoșa zîmbind senin.

— Ascultă, Karamazov, trebuie să recunoști că și dumitale ți-e rușine de mine, așa, un pic... Te văd după ochi... un surîs viclean, dar fericit licări pe chipul lui Kolea.

— De ce să-mi fie rușine ?

— Atunci de ce ai roșit ?

— Dumneata m-ai făcut să roșesc ! rîse Aleoșa, îmbujorîndu-se de-a binelea. Ei da, nu știu de ce mă simt puțin rușinat... bolborosi el ușor stingherit.

— O, nu știi ce drag îmi ești și cît te prețuiesc în momentul ăsta, tocmai pentru că ți-e rușine ! Pentru că și dumneata ești la fel cu mine ! exclamă Kolea entuziasmat. Îi ardeau obrajii și-n ochi avea o strălucire vie.

— Ascultă, Kolea, dumneata o să fii un om nefericit în viață, spuse pe neașteptate Aleoșa.

— Sînt convins de asta, confirmă băiatul. Cum de le știi dinainte pe toate ?

— Și totuși ai să binecuvîntezi viața.

— Așa e ! Ura ! Ești un proroc ! O, să vezi ce bine o să ne înțelegem amîndoi, Karamazov ! Știi, ceea ce mă încîntă mai ales este faptul că-mi vorbești de la egal la egal. Cu toate că nu sîntem egali, nu, nici vorbă, dumneata ești cu mult mai presus decît mine ! Dar o să ne înțelegem de minune ! În ultimul timp îmi spuneam mereu : „Ori o să fim prieteni din prima clipă, ori o să ne despărțim dușmani pînă la moarte !“

Aleoșa rîse înveselit.

— Dacă-ți spuneai așa, înseamnă că de atunci începuseși să ții la mine.

— Da, țineam, țineam mult de tot la dumneata, mi-erai foarte drag și nu voiam decît să te cunosc ! Toate le știi ! Ah, iată și doctorul ! Doamne, ce le-o fi spus, uite numai ce figură are !

VII

ILIUȘA

Doctorul tocmai ieșea din odaie, înfofolit în șubă și cu șapca pe cap. Avea o mutră iritată, aproape scîrbită, ca și cum tot timpul s-ar fi temut să nu se murdărească. Își roti în treacăt ochii prin antreu, aruncînd o privire încruntată spre Aleoșa și Kolea. Aleoșa făcu semn vizitiului să tragă trăsura în fața ușii. Căpitanul, gheboșat, aproape frînt din mijloc, se repezi să-l oprească pe medic ca să afle ultimul lui cuvînt. Părea distrus, înnebunit de groază.

— Excelență, excelență... e cu puțință ? dădu el să spună și se poticni, mulțumindu-se să facă un gest disperat și uitîndu-se la el pentru ultima oară rugător, ca și cum o singură vorbă rostită de buzele lui ar fi putut să schimbe soarta bietului copil.

— Ce pot să fac ? Nu sînt Dumnezeu ! Ńi răspunse medicul cu o voce indiferentă, pe un ton din obi nuin a autoritar.

— Domnule doctor... excelență...  i chiar a a curînd, curînd de tot ?

— Trebuie să fii pregătit pentru orice, declară medicul, ap s nd pe fiecare silabă,  i, cu ochii în p m nt, se pregăti să treacă pragul  i să se urce în trăsură.

— Excelen  , pentru Dumnezeu !  l acost  din nou căpitanul în panică. Excelen   !... Nu-i nimic, nimic de făcut ? Nu mai există nici o scăpare ?...

— Asta nu mai depinde de mine, rosti doctorul nerăbdător. Totu i, hm,  i se opri locului, dacă, de pildă, ai putea să trimi i... bolnavul... c t mai urgent, imediat chiar (cuvintele „c t mai urgent, imediat chiar“ i le tr nti în fa   răstit, aproape m nios, f c ndu-l pe căpitan să tresară înfiorat) la Siracuza, atunci... avînd în vedere condițiile climaterice prielnice... s-ar putea să se producă...

— Siracuza !... exclamă căpitanul, ca  i c nd n-ar fi  n teles încă despre ce e vorba.

— Siracuza, adică în Sicilia ! rosti cu glas tare, sarcastic, Kolea, chipurile ca să-l lămurească.

Doctorul se uită la el.

—  n Sicilia ! Doamne, excelență !... Vedeți  i dumneavoastră ! simțind că-i pierde p m ntul de sub picioare, bietul om arătă cu m inile jur împrejur.  i mămica,  i familia ?

— Nnnu, familia n-are nevoie de Sicilia,  i-a  recomanda mai curînd s-o trimi i în Caucaz, la primăvară... pe fiica dumitale, în Caucaz, iar so ia... so ia, după ce va face un tratament în Caucaz pentru reumatism... ar trebui să pleci imediat cu dânsa la Paris, la clinica de psihiatrie a doctorului Lepelletier, a  putea să- i dau o recomanda ie pentru dînsul,  i atunci... atunci s-ar putea să se producă...

— Domnule doctor ! Dar vedeți  i dumneavoastră ! Căpitanul făcu din nou acela i gest disperat, ar t ndu-i per  ii de sc ndur  ai magherni ei.

— A, asta nu mă prive te pe mine, z mbi ironic doctorul. Eu  i-am răspuns numai la întrebarea dumitale, indic ndu- i mijloacele moderne de tratament pe care  tiin a  i le poate pune la dispoziție...  ncolo...  mi pare rău, dar...

— Nu-ți fie frică, don doftor, cîinele meu nu mușcă, îl liniști în gura mare Kolea caustic, văzînd că medicul se uita puțin alarmat la Perezvon care stătea în prag.

În glasul băiatului se simțea un tremur de mînie. Intenționat îi spusese „don doftor“, după cum mărturisi el mai apoi, ca să-i facă sînge rău.

— Cuuum ? Dînd capul pe spate, medicul îl fugeră cu o privire, apoi se întoarse către Aleoșa și-l întrebă, ca și cum l-ar fi scos la raport : Ciiine esste ?

— Stăpînul lui Perezvon, don doftor, nu merită să te ocupi de persoana mea ! rosti din nou apăsător Kolea.

— Zvon ? repetă doctorul, care nu înțelesese prea bine.

— Vezi că nu știi de unde vine zvonul ? ! La revedere, don doftor, să ne vedem cu bine la Siracuză !

— Ciiine esste ? Ciiine esste ? se zbîrli medicul furios.

— Un școlar de la noi din oraș, domnule doctor, un strengar, nu-i dați atenție, răspunse precipitat Aleoșa încrunțindu-se. Kolea, taci din gură ! se răsti el la Krasotkin. Nu trebuie să-i dați atenție, domnule doctor, repetă el puțin iritat.

— Bătaie, bătaie și iar bătaie ! izbucni doctorul exasperat, lovind cu piciorul în podea.

— Știi, don doftor, că Perezvon al meu poate să și muște cîteodată ! îl avertiză cu o voce tremurătoare Kolea, palid la față, săgetîndu-l cu o privire ce scăpăra scînteii. Ici, Perezvon !

— Kolea, dacă mai spui un singur cuvînt, nu mai vreau să te văd niciodată ! strigă Aleoșa autoritar.

— Nu există decît un singur om pe lume care poate să-i poruncească lui Nikolai Krasotkin — auzi, don doftor ? — și omul acesta e dumnealui, spuse Kolea, arătînd spre Aleoșa. Mă supun deci, la revedere !

Răsucindu-se brusc pe călcîie, deschise ușa și intră în odaie. Perezvon o zbughi după el. Medicul rămase cîteva secunde locului, ca împietrit, uitîndu-se cu niște ochi zgîlți la Aleoșa, apoi scupă pe jos și o porni grăbit spre trăsura, bufnind și trăsînd : „Asssta... asssta, asssta-i nemaipomenit !“ Căpitanul se repezi să-l ajute să se urce în caretă. Aleoșa intră la rîndul său în cameră. Kolea stătea la căpățîiul lui Iliușa. Copilul îl ținea de mîna și-l chema mereu pe taică-său. O clipă mai apoi se întoarse și acesta.

— Tată, tăticule, vino aici... noi... bolborosi bolnavul peste măsură de agitat, dar se opri sleit de puteri; întinse brusc brațele slabe, numai piele și os și, cuprinzînd pe Kolea și pe taică-său într-o singură îmbrățișare, îi strînse pe amîndoi cît putu de tare lîngă el.

Bietul căpitan tresălta, zguduit de suspine mute, în timp ce lui Kolea îi tremurau buzele și bărbia.

— Tată, tăticule! Îmi pare așa de rău de dumneata, tăticule! gemu cu obidă Iliușa.

— Iliușecika... băiatul tatii.. doctorul a spus c-o să te faci bine... o să fim fericiți... doctorul... îngăimă căpitanul.

— Vai, tăticule! Crezi că eu nu știu ce ți-a spus doctorul cel nou despre mine... Parcă n-am văzut! exclamă Iliușa, strîngîndu-i mai cu foc pe amîndoi în brațe și vîrîndu-și obră-jorul în umărul părintelui său. Tăticule, nu mai plînge... cînd o să mor, să-ți iei un alt băiat în locul meu, un băiețaș bun de tot... să-l alegi pe cel mai bun dintre toți, să-i spui și lui tot Iliușa și să-l iubești așa, ca pe mine...

— Taci, bătrîne, lasă, c-o să te faci bine! strigă Kolea exasperat.

— Dar nici pe mine să nu mă uiți, să nu mă uiți niciodată, tăticule, continuă Iliușa. Să vii la mormîntul meu... auzi, tăticule, să mă îngropi lîngă piatra noastră, știi, bolovanul acela la care mergeam amîndoi, să ne plimbăm, și în fiecare seară să vii acolo, la mine, împreună cu Krasotkin... și cu Perezvon, să-l iei și pe el... Eu am să vă aștept... Tată, tăticule!

Glasul i se curmă, istovit; stăteau așa cîteșitrei îmbrățișați, fără să spună nimic. Ninocika plîngea încetișor în jetul ei. Mămica, văzîndu-i pe toți plîngînd, începu și ea să bocească.

— Iliușecika! Iliușecika! îl jelea ea.

Krasotkin se desprinsese, în sfîrșit, din strînsoare.

— La revedere, bătrîne, mă așteaptă mama la masă... spuse el repede. Îmi pare rău că n-am anunțat-o! Să nu se neliניștească... Mă întorc însă iar după masă, am să stau cu tine toată ziua, pînă diseară, și am să-ți tot povestesc... am atîtea să-ți spun... Vin și cu Perezvon; acum îl iau cu mine, mi-e teamă să nu înceapă să urle cînd o vedea că plec și atunci n-o să mai aveți liniște cu el; la revedere!

Și ieși buzna pe ușă. Se ținuse tot timpul să nu plângă, dar în antreu se pierdu cu firea. Aleoșa îl găsi cu obrajii scăldați în lacrimi.

— Kolea, trebuie neapărat, auzi tu, neapărat să te ții de cuvânt și să vii, altfel o să fie tare amărît sărăcuțul... îi spuse el stăruitor.

— Neapărat ! O, îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap că n-am venit mai curînd ! murmură Kolea plîngînd, fără să se mai rușineze de Aleoșa.

În aceeași clipă, căpitanul ieși valvîrtej în antreu, trîntind repede ușa în urma lui. Avea ceva de halucinat pe figură și-i tremurau buzele. Se opri în fața celor doi tineri și ridică brațele la cer.

— Nu-mi trebuie nici un băiat bun ! Nu-mi trebuie alt copil ! bolborosi el, scrîșnind sălbatic din dinți. De te voi uita, Ierusalime, să...

Nu mai apucă să termine însă, ca și cum i s-ar fi pus un nod în gît, și, sfîrșit de puteri, se lăsă în genunchi lîngă laviță. Își strîngea capul în pumni și plîngea în neștire cu sughituri, silindu-se să-și stapînească pe cît putea gemetele, ca să nu se audă cumva înăuntru. Kolea fugi afară.

— La revedere, Karamazov. Dumneata ai să vii ? îl întrebă răstit și supărat pe Aleoșa.

— Vin sigur deseară.

— Ce-a spus despre Ierusalim... Ce mai era și asta ?

— E un verset din Biblie ! „De te voi uita, Ierusalime“, adică dacă s-ar întîmpla să dau vreodată uitării tot ce am mai scump pe lume, să mă înstrăinez de tot ce-mi este mai drag, să mi se usuce...

— Am înțeles, ajunge ! Să vii neapărat ! Ici, Perezvon ! răcni el, de astă dată furios, și porni cu pași mari, grăbit, spre casă.

FRATELE IVAN FEODOROVICI

I

ACASĂ LA GRUȘENKA

Aleoșa o luă spre Piața Catedralei, unde se afla locuința Morozovei, negustoreasa la care ședea cu chirie Grușenka. De dimineață îi trimisese vorbă prin Fenia să treacă neapărat pe la dînsa. Descosînd-o pe slujnică, Aleoșa aflase că Grușenka nu-și mai găsea astîmpăr, fiind stăpînită încă din ajun de o inexplicabilă agitație. În ultimele două luni, de cînd cu arestarea lui Mitea, Aleoșa fusese mereu pe la ea, fie că-l rugase frate-său să se ducă, fie din proprie inițiativă. La vreo trei zile după ce Mitea fusese închis, Grușenka căzuse la pat și zăcuse greu bolnavă timp de aproape cinci săptămîni, dintre care o săptămîină încheiată fără să-și vină în fire. Se schimbase mult între timp, slăbise și era palidă la față, cu toate că de vreo două săptămîni începuse să iasă din casă. Aleoșa o găsea și mai atrăgătoare decît înainte și simțea o adevărată plăcere să-i întîlnească privirea în clipa cînd intra pe ușă. Avea o altă privire acum, mai adîncă și mai energică. Îți dădea seama imediat de transformarea ce se petrecuse în sufletul său, simțea sălășluind în el o voință fermă, echilibrată, statornică și salutară. O cută ușoară i se săpase între sprîncene, dînd chipului său drăgălaș o expresie meditativă, concentrată, aproape austeră la prima vedere. Nu mai rămăsese nimic din superficialitatea ei de mai înainte. Aleoșa era totuși surprins și i se părea curios oricum faptul că, în ciuda nenorocirilor ce

se abătuseră asupra bieteii femeii — logodită cu un om care fusese arestat, chiar în seara cînd își unise soarta cu a lui, sub învinuirea de a fi săvîrșit o crimă înfiorătoare — în ciuda bolii ce o doborîse la pat îndată după arestarea logodnicului și a sentinței inexorabile ce-l amenința, Grușenka nu-și pierduse voioșia tinerească de altădată. Privirea ei, atît de mîndră odinioară, avea acum o anume seninătate, deși uneori răbufnirile unei vechi supărări îi aprindeau o văpaie sinistră în ochi. Supărarea asta ce mocnea de mult în inima ei, în loc să se domolească cu timpul, dimpotrivă se învenina din zi în zi mai mult, iar pricina pentru care își făcea atîta sînge rău era Katerina Ivanovna. Pînă și în delir, cînd zăcea bolnavă în pat, îi pomenise mereu numele. Aleoșa își dădea seama că era cumplit de geloasă pe ea din cauza lui Mitea, a deținutului Mitea pe care, deși ar fi putut să-l vadă oricînd dorea, Katerina Ivanovna nu-l vizitase măcar o singură dată la închisoare. Gelozia și supărarea ei îi dădeau destulă bătaie de cap lui Aleoșa, singurul om căruia Grușenka îi încredința zbuciumul său sufletesc, cerîndu-i de fiecare dată sfatul ; iar el de multe ori nu mai știa ce să-i spună.

Intrînd pe ușă, era puțin îngrijorat. Grușenka se înapoiasă de curînd din oraș ; nu trecuse nici o jumătate de oră de cînd venise de la Mitea de la închisoare și, după graba cu care se ridică de la masă spre a-l întîmpina, Aleoșa ghici că-l așteptase pînă atunci ca pe ghimpi. Pe masă se aflau niște cărți de joc împărțite așa ca și cînd ar fi jucat pînă atunci „popa-prostul“. Pe canapeaua de piele din fața ei zăcea, în halat și cu o scufie de bumbac în cap, Maximov, bolnav și slăbit, dar cu un zîmbet blajin pe buze. Bătrînul vagabond se oploșise acolo, în casă, de vreo două luni, adică de cînd sosise cu Grușenka de la Mokroe. În ziua aceea, cînd ajunseseră, în sfîrșit acasă, după ce înfruntaseră ploaia și glodurile drumului, ud pînă la piele și cu inima înghețată de frică, Maximov se așezase pe canapea, îndreptîndu-și spre ea privirea rugătoare. În primul moment, copleșită de nenorocirea ce o lovise, Grușenka, furată de necazurile sale și avînd pe deasupra și un pic de febră, aproape că uitase cu totul de el. Abia într-un tîrziu se oprise brusc locului și privirile îi căzuseră asupra lui ; bătrînul încercase să rîdă, pierdut, nenorocit, uitîndu-se drept în ochii ei. Grușenka o strigase atunci pe Fenia și poruncise să-i aducă ceva de mîncare. Maximov nu

se mișcase toată ziua de pe canapea, iar când se întunecase de tot afară și obloanele fuseseră închise, Fenia o întrebase pe stăpîna-sa :

— Ce facem cu dumnealui, coniață, rămîne aici peste noapte ?

— Da, fă-i patul pe canapea, răspunseese Grușenka.

Interesîndu-se mai îndeaproape de soarta lui, aflase că omul n-avea nici un căpătîi. „Domnul Kalganov, protectorul meu, mi-a spus de la obraz că nu mă mai primește să stau la dînsul și mi-a dăruit cinci ruble“, îi mărturisise el. „Bine, dacă-i așa, să te țină Dumnezeu sănătos, rămîi aici“, hotărîse Grușenka în durerea ei și-i zîmbise milostiv. Bătrînul simțise cum i se topește inima văzînd-o că-i surîde așa, și buzele începuseră să-i tremure într-un plîns mut, ca o mărturie de recunoștință. De atunci se aciuse acolo în casă ca un cîine de pripas. Nu plecase nici mai apoi, când Grușenka zăcuse bolnavă în pat. Nici Fenia și nici maică-sa, bucătăreasa Matriona, nu se înduraseră să-l alunge, avînd mai departe grijă să-i dea de mîncare și să-i aștearnă în fiecare seară să se culce pe canapea. Cu timpul, Grușenka ajunsese să se obișnuiască cu el și, de cîte ori se întorcea de la Mitea (nici nu se întremase bine după boală și, de îndată ce se sculase din pat, se și dusesse să-l vadă la închisoare), ca să-și omoare timpul, se așeza la taclale cu „Maximușka“, pălăvrăgind ore întregi despre fel de fel de nimicuri, numai să nu se mai gîndească la necazul ei. Bătrînul avea haz cînd începea să povestească și pînă la urmă ajunsese să nu se mai poată lipsi de el. În afară de Aleoșa, care nu venea nici el chiar zi de zi, Grușenka aproape că nu mai primea pe nimeni în casă. Iar moșneagul ei, negustorul, „era pe ducă“, după cum vorbea lumea în tîrg și, într-adevăr, cam la o săptămînă după procesul lui Mitea, închise ochii pe veci. Cu trei săptămîni înainte de moarte, simțind că i se apropie sfîrșitul, se înduplecase, în sfîrșit, să-și cheme feciorii cu neveste și copii cu tot, poruncindu-le să nu mai plece de la căpătîiul lui. Și tot atunci le pusese slugilor în vedere să nu-i mai dea drumul în casă Grușenkăi sub nici un cuvînt, iar dacă s-ar întîmpla să vină cumva, să-i spună din partea lui „că-i dorește să trăiască mult și bine, să fie fericită și să nu-și mai aducă aminte de el niciodată“. „Totuși, Grușenka mai în fiecare zi trimitea pe cineva să întrebe ce mai face.

— Bine c-ai venit ! exclamă ea bucuroasă, lepădînd cărțile din mîna și ridicîndu-se să-l întîmpine pe Aleoșa. Maximușka mă tot speria că n-o să mai vii ! Ah, nu știi ce nevoie am de tine ! Ia loc. Ce să-ți dau ? Vrei o cafea ?

— N-ar strica, spuse Aleoșa, așezîndu-se la masă. Sînt flămînd ca un lup.

— Ei, vezi ! Fenia, Fenia, adu cafeaua ! strigă Grușenka. De cînd te așteaptă pe foc. Fenia, adu și niște plăcinte, ai grijă să fie calde, auzi tu ? Nu știi ce bucluc am avut, Aleoșa, cu plăcintele astea ! I-am dus și lui la pușcărie, și ce crezi ? uite-așa mi le-a aruncat înapoi, n-a vrut să pună gura pe ele ! Ba chiar a azvîrlit o bucată pe jos și a călcat-o în picioare. „Bine, am spus eu, atunci am să le las gardianului și, dacă pînă deseară nu te răzbește foamea, înseamnă că te hrănești numai cu venin, șarpe !” și am plecat. Iar ne-am certat. Mă crezi, de fiecare dată cînd mă duc la el începe iarăși scandalul.

Grușenka îi povestise totul pe nerăsuflăte, surescitată. Maximov zîmbea timid, cu ochisorii în pămînt.

— Dar azi de ce v-ați mai certat ? întrebă Aleoșa.

— Nu m-aș fi așteptat niciodată să se facă zîzanie între noi pentru așa ceva ! Închipuiește-ți : l-a apucat gelozia pe „fostul” meu ! „De ce-i dai bani ? Va să zică, ai început să-l ții ca pe un pește ?” E gelos, tot timpul îl roade gelozia ! E gelos și cînd doarme și cînd mănîncă. Nu zici că săptămîna trecută i-a căsunat pînă și pe Kuzma !

— Păi doar știa despre „fostul” tău !

— Ca să vezi ! A știut de la început, și tocmai azi, ce i s-o fi năzărit, c-a sărit cu gura și a început să mă insulte. Mi-e și rușine să repet ce mi-a spus, zevzecul ! Cînd să plec, a venit și Rakitka. Nu cumva l-o fi asmuțind el ? Ce zici ? întrebă ea cu gîndul aiurea.

— Te iubește. Asta e, te iubește peste măsură. Și mai e și nervos acum.

— Păi cum să nu fie nervos dacă mîine îl judecă ! ? Tocmai de aceea m-am și dus la el, ca să vorbim despre asta. Mi-e groază numai cînd mă gîndesc ce o să se întîmple mîine ! Tu zici că el e nervos, dar eu, crezi că eu nu sînt ? Și de ce-i arde ! Îi dă zor înainte cu poleacul ! Zevzecul ! Nu mai rămîne decît să fie gelos și pe Maximușka.

— Nevastă-mea era foarte geloasă, se amestecă în vorbă Maximov.

— Hai, fugi încolo ! zîmbi fără să vrea Grușenka. Pe cine putea să fie geloasă ?

— Pe slujnice.

— Ia taci, Maximușka, zău că mă scoți din sărite, nu-mi arde acum de glume. Și nu te mai zgîi la plăcinte, pune-ți pofta în cui, știi doar că-ți fac rău ! Și nici vișinată n-ai voie... Pofitim, acum trebuie să-mi scot sufletul și cu el, parcă aș fi deschis un azil de bătrîni... spuse Grușenka rîzînd.

— Nu merit atîta bunătate, parcă eu nu știu că sînt un bicisnic... Începu cu tremur în glas Maximov. Sînt oameni mai folositori decît mine, care ar trebuie să se bucure de generozitatea dumitale.

— Eh, toți oamenii sînt folositori, Maximușka ! De unde putem ști care-i mai mult și care-i mai puțin ? Barem de n-ar fi fost poleacul acela... Ce l-o fi apucat să se îmbolnăvească tocmai azi ? Am trecut și pe la el. Și acum, uite-așa, de ciudă, am să-i trimit și lui niște plăcinte. Nici nu mi-a trecut prin gînd, dar fiindcă Mitea tot mi-a făcut scandal că i-am trimis, de ce să nu-i trimit, dacă-i vorba așa, și chiar acum, imediat ! A, uite și Fenia cu scrisoarea ! Tot de la poleci, firește, păi se putea să treacă o zi fără să-mi ceară iarăși bani ?!

Într-adevăr, *pan* Mussjalowicz îi adresase din nou o scrisoare lungă, în stilul lui afectat și pretențios, prin care îi cerea trei ruble împrumut. În același plic se afla și o chitanță prin care debitorul își lua obligația de a restitui banii în termen de trei luni ; chitanța purta de asemenea girul lui *pan* Wrublewski. Grușenka primise o sumedenie de misive în genul ăsta de la „fostul“ ei. Asaltul începuse cu două săptămîni înainte, chiar în ziua cînd se dăduse pentru prima oară jos din pat. Știa că tot timpul cît zăcuse bolnavă, cei doi pani veniseră zilnic să se intereseze de starea ei. Debutul îl făcuse o lungă epistolă teribil de emfatică și de încîlcită, scrisă pe coală ministerială și pecetluită cu sigiliul de familie. Grușenka n-o citise decît pe jumătate și o aruncase, fără să fi înțeles mare lucru din ea. De altfel, numai de așa ceva nu-i ardea în momentul acela. A doua zi însă primise altă scrisoare prin care *pan* Mussjalowicz o ruga să-i împrumute două mii de ruble pe termen scurt. Grușenka nu se învrednicise nici de astă dată să-i răspundă. Mesajele însă se țînuseră lanț, zi de zi toate la fel de solemne și de pompoase, cu singura deosebire că suma cerută cu împrumut se micșorase treptat, ca să

ajungă pînă la urmă la douăzeci și cinci de ruble, apoi la zece, pînă ce, în sfîrșit, Grușenka primise un răvaș prin care i se solicita numai o singură rublă, cererea fiind ca de obicei însoțită de o chitanță semnată de amîndoi polecii. Înduioșată, Grușenka se dusesse pe înserat să vadă ce-i cu ei. Îi găsisse într-un hal fără de hal, într-o mizerie aproape sordidă, lihniți de toame, fără foc în cameră și fără țigări, datori vînduți gazdei. Cele două sute de ruble pe care le cîștigaseră de la Mitea se topiseră de mult. Cu atît mai mirată fusese Grușenka văzînd aerul lor țațoș și detașat, ca și primirea ceremonioasă, cu fraze bombastice, pe care i-o făcuseră. Amuzată, le dăduse zece ruble, iar a doua zi îi povestise rîzînd împlinirea lui Mitea care nu se arătase cîtuși de puțin gelos. De atunci panii se ținuseră scai de ea, bombardînd-o zilnic cu scrisori și cereri de bani pe care ea le satisfăcea întotdeauna. Și tocmai în ziua aceea pe Mitea îl apucase din senin gelozia.

— Am trecut pe la el ca o proastă, în drum spre închiisoare, dar n-am stat decît o clipă. Știi că-i bolnav — fostul meu, vreau să zic, începu ea volubilă și agitată. Nu știu ce mi-a venit să-i povestesc lui Mitea : „Închipuiește-ți, i-am spus eu rîzînd, poleacul meu a luat ghitara să-mi cînte romanțele de odinioară, credea pesemne c-o să-mi înmoaie inima și o să mă înduplece să mă mărit cu el“. Atunci, lui Mitea i-a sărit deodată țîfna și a început să mă insulte... Ei, stai tu, dacă-i vorba pe așa, am să le trimit și lor niște plăcinte ! Fenia, cine a venit cu scrisoarea, tot fetișcana aceea ? Dă-i trei ruble și pune într-o hîrtie vreo zece bucăți de plăcintă, să le ducă din partea mea. Auzi, Aleoșa, să-i spui lui Mitea că le-am trimis plăcinte, neapărat să-i spui !

— Nici nu-mi trece prin gînd, răspunse Aleoșa zîmbind.

— Da' ce, crezi că o să sufere din pricina asta ? Habar n-are, se preface numai, puțin îi pasă de mine în fond ! rosti cu amărăciune Grușenka.

— Cum se preface ?

— Ești un prost, Aleoșenka, nu pricepi nimic, păcat de tine că minte ai, slavă Domnului, destulă. Pe mine nu mă doare că e gelos, chiar dacă n-are de ce ; m-ar durea dacă n-ar fi gelos. Așa sînt eu, niciodată n-o să mă supere gelozia cuiva, fiindcă și eu am o fire aprigă și sînt gata să devin bănuitoare din te miri ce. Pe mine mă doare faptul că nu mă iubește și că se preface numai că-i gelos. Ce, crezi că n-am

ochi să văd ? Tot îmi vorbește mereu de cealaltă : Katka a făcut așa, Katka pe dincolo ! A chemat un medic de la Moscova special pentru proces, să-l scape ! Katka a adus pe cel mai mare și mai iscusit avocat ! Înseamnă că nu mai poate după ea dacă o laudă atîta față de mine, mizerabilul ! Și fiindcă se simte cu musca pe căciulă, mereu îmi caută pricină, vrînd, chipurile, să arunce toată vina asupra mea ! „Tu n-ai trăit cu poleacul, zice, pînă nu m-ai cunoscut pe mine ? De ce să nu-mi fac și eu acum gustul cu Katka !” Asta e ! Vrea să-mi arunce totul mie în spinare. Dinadins caută mereu ceartă cu lumînarea, ascultă-mă pe mine, dinadins, atîta numai că eu...

Grușenka nu mai apucă să termine, și ducînd batista la ochi, începu să plîngă amar.

— N-o iubește pe Katerina Ivanovna, spuse convins Aleoșa.

— Am să văd eu curînd dacă o iubește sau nu... rosti Grușenka amenințătoare, luînd batista de la ochi.

Avea figura crispată. Aleoșa simți o strîngere de inimă văzînd că din blajin, pașnic și zîmbitor cum era, chipul i se întunecase de la o clipă la alta, înăsprit de ură.

— Să lăsăm prostiile ! se răsti ea deodată. Să nu-ți închipui că pentru asta te-am chemat, dragă Aleoșa ! Și numai eu singură mă frămînt așa ! Mă uit la ceilalți, și văd că nimeni nu se sinchisește, nimeni n-are habar. Cel puțin, tu te gîndești la el ? Mîine e procesul ! Spune-mi și mie cum au să-l judece ? Feciorul acela e criminalul, el l-a ucis, numai el ! Doamne ! Se poate să-l condamne așa, nevinovat, în locul lui ? Feciorul n-a pățit nimic, nici măcar nu s-au legat de el !

— Ba nu, a fost anchetat și el și chiar foarte sever, zise Aleoșa furat de gînduri. Au ajuns însă la concluzia că nu-i vinovat. Acum e bolnav. De cînd a avut criza aceea de epilepsie zace la pat. Și într-adevăr e ceva serios.

— Doamne, de ce nu te duci la avocat să vorbești cu el între patru ochi ? Se zice că i-ar fi dat trei mii de ruble ca să vină de la Petersburg.

— Am pus mîna de la mîna, Ivan, Katerina Ivanovna și cu mine, ca să-i plătim onorariul, în schimb medicul l-a adus ea pe socoteala ei de la Moscova, i-a dat două mii de ruble. Fetiukovici, avocatul, ar fi cerut poate mai mult, dar cum s-a făcut atîta vîlvă în toată Rusia în jurul acestui caz — toate

ziarele, toate revistele vorbesc despre el — Fetiukovici a acceptat să pledeze mai mult pentru glorie, gândindu-se să nu scape un proces atât de celebru. L-am văzut chiar aseară.

— Și ? i-ai vorbit ? stăruie Grușenka nerăbdătoare.

— M-a ascultat pînă la capăt, dar nu mi-a răspuns nimic. Zicea că părerea lui e definitiv formată. Dar mi-a promis totuși c-o să ia în considerație ce i-am spus eu.

— Să ia în considerație !... Pungașii ! O să-l nenorocească ! Da' doctorul, doctorul... pentru ce l-o mai fi adus aia ?

— Ca expert. Vor să-l scoată nebun pe Mitea, să arate c-a săvîrșit crima fără să-și dea seama ce face, într-un acces de demență, numai că Mitea nici nu vrea să audă de așa ceva. Aleoșa zîmbi ușor.

— Și să știi c-aveau dreptate dacă l-ar fi omorît el ! exclamă Grușenka. Fiindcă era nebun, da, da, nebun de legat, păcatele mele, că numai eu sînt de vină ! Dar de ucis nu l-a ucis el, nu ! Și cînd te gîndești că toți, toți, toată lumea din oraș susține că el este criminalul ! Pînă și Fenia a dat asemenea declarații, încît îți vine să crezi că într-adevăr l-a omorît. Și cei de la băcănie tot așa, și funcționarul acela... Și pe urmă chiar el a spus în gura mare la local ! O lume întreagă l-a auzit ! Toți, toți au declarat împotriva lui, toți se ridică să-i dea la cap !

— Da, sînt din ce în ce mai multe declarații, spuse Aleoșa posomorît.

— Și Grigori, ai văzut ? Grigori Vasilievici susține morțiș că ușa era deschisă, de cîteva ori a spus la anchetă c-a văzut-o cu ochii lui așa, vraise, nu-i chip să-l scoți din asta, am fost la el, i-am vorbit — degeaba ! Nu zici că m-a și înjurat !

— Da, e poate cea mai gravă declarație din toate cîte există împotriva fratelui meu.

— Cît despre nebunie, să știi că Mitea nici acum nu e în toate mințile, îi destăinui Grușenka îngrijorată și cu un aer misterios. De mult voiam să-ți spun, Aleoșa, zilnic mă duc la el, și de fiecare dată îl ascult și mă minunez. Despre ce crezi că-mi vorbește mereu în ultima vreme ? Îi merge gura într-una și nu pot să aleg nici două vorbe din ce trîncănește acolo, mă tot gîndesc c-o fi spunînd cine știe ce lucru mare, și eu, proastă cum sînt, nu înțeleg nimic. Îmi tot pomenește despre un „copchilaș“, mereu îi dă zor cu el, dracu știe al

cui o fi plodul acela : „De ce să fie așa sărac bietul copchilaș ?“, sau : „Pentru copchilașul acela am să mă duc la ocnă, în Siberia. N-am ucis, dar trebuie să mă duc la ocnă!“ Ce vrea să spună cu asta, ce-i cu copilul acela, zău dacă am priceput ceva ? ! Vorbea atât de frumos despre el, încât am început să plîng — nu știi ce frumos vorbea ! — și atunci a plîns și el. Cînd a văzut că-mi dau lacrimile, m-a sărutat și a făcut cruce asupra mea. Oare ce să fie asta, Aleoșa, ce-i cu „copchilașul“ acela ?

Aleoșa zîmbi din nou.

— Nu știi ce tot caută la el Rakitin, în orice caz însă... asta nu-i de la Rakitin. Ieri n-am fost să-l văd, mă duc azi.

— Nu, nu e Rakitka ; frate-său, Ivan Feodorovici, nu știi ce-l tot descîntă, se duce mereu pe la el... Începu Grușenka și se opri brusc.

Aleoșa se uită la ea înmărmurit.

— Se duce la el ? Cum, Ivan vine la el ? Mitea mi-a spus că nici n-a dat ochii cu dînsul.

— Ei vezi ! Asta-i păcatul meu ! M-a luat gura pe dinainte ! se zăpăci Grușenka, îmbujorîndu-se toată. Stai, Aleoșa, taci puțin, acum, dacă tot am început, barem să-ți spun adevărul întreg : a fost de două ori la închisoare. Prima oară, chiar în ziua cînd a sosit — știi, atunci cînd a venit valvîrtej de la Moscova, eram încă pe picioare, nu mă răzbise boala — și pe urmă, a doua oară, acum o săptămîină. I-a atras atenția lui Mitea ca nu cumva să scape vreo vorbă față de tine, și, îndeobște, nimeni nu trebuia să afle că se duce la el, ținea să rămîină totul secret.

Aleoșa căzu pe gînduri, căznindu-se să înțeleagă ceva. Știrea îl uluise peste măsură.

— Ivan nu mi-a pomenit niciodată nimic despre procesul lui Mitea, rosti el agale. De altfel, în astea două luni a fost destul de scump la vorbă cu mine, de cîte ori mă duceam la el, părea supărat c-am venit, așa că de vreo trei săptămîni încoace nici n-am mai trecut pe la dînsul... Hm... Dacă a fost acum o săptămîină la Mitea... E adevărat că de atunci Mitea s-a schimbat mult...

— S-a schimbat, să știi că s-a schimbat ! se grăbi să confirme Grușenka. Trebuie să fie ceva la mijloc, un lucru pe care vor să-l țină neapărat ascuns ! Chiar Mitea mi-a spus

că-i vorba de un secret, un mare secret. Îmi face impresia că e ceva atât de grav, încît din pricina asta nu-și mai poate găsi de loc liniștea. Înainte era vesel, plin de viață, de altfel și acum de obicei e tot așa, dar tocmai cînd e mai bine dispus începe să dea din cap, să umble încolo și înapoi prin celulă și să-și răsucescă părul de la tîmplă — asta înseamnă că are ceva pe suflet. Știu eu ce știu ! Încolo e vesel, și azi a fost tot așa vesel !

— Parcă ziceai adineauri că era furios...

— Păi chiar a și fost : și vesel, și furios. Din te miri ce îi sare țîfna, acum e foc și pară, acum îl vezi zîmbitor, ca după un moment să tune și să fulgere iar. Zău, Aleoșa, mă uit cîteodată la el și parcă nu-mi vine să cred : cînd știe ce grozăvie îl așteaptă, cum mai poate să rîdă așa ca un copil pentru orice fleac ?

— Este adevărat că ți-a interzis să-mi vorbești despre Ivan ? Ți-a atras atenția să nu-mi spui nimic ?

— Chiar așa : „Să nu-i spui nimic“. Mai ales de tine se ferește. Cică ar fi un secret, așa știu de la el... Aleoșa, dragul meu, du-te la Mitea și vezi, poate că reușești să afli ce-i cu secretul acela. Vino pe urmă să-mi spui și mie, se rugă Grușenka, cutremurîndu-se înfiorată. Nu mă cruța, vreau să știu ce zile amărîte mă așteaptă, că parc-a fost un blestem pe capul meu ! De aceea te-am chemat.

— Crezi că e ceva în legătură cu tine ? Păi, dac-ar fi fost într-adevăr așa, nu te gîndești că n-ar fi pomenit nimic despre asta ?

— Ce știu eu ? Poate că vrea totuși să mi-l spună și nu îndrăznește. Mi-a dat numai să înțeleg. Zice că-i un secret, dar ce fel de secret nu-mi spune.

— Și tu ce crezi ?

— Ce să cred ? Că mi-a ajuns funia la par, asta cred. Vor să se descotorosească de mine pentru că-i dumneaei la mijloc !

Nu poate fi vorba decît de Katka, numai de la ea vin toate. Tot îmi dă zor „ba că-i așa, ba că-i pe dincolo“, adică eu nu sînt „așa“ ca dumneaei ! Asta ce înseamnă ? Mi-a dat să înțeleg. Vrea să mă părăsească, asta-i secretul. Ei trei, Mitea, Katka și Ivan Feodorovici, au pus totul la cale. De mult țineam să te întreb, Aleoșa : acum o săptămînă Mitea mi-a spus că Ivan e mort după Katka, de aceea se duce mereu pe la ea. E adevărat sau nu ? Spune deschis, nu mă cruța.

— Nu vreau să te mint, dar nu cred că Ivan o iubește pe Katerina Ivanovna.

— Așa m-am gândit și eu ! Ca să vezi cum mă minte, ca un nerușinat ! Înadins a făcut pe gelosul azi, ca să mă scoată vinovată pe mine mai târziu. E prost, nu știe să se prefacă, spune și el ce-l taie capul... Dar lasă, că-i arăt eu lui, îi arăt eu ! „Tu, zice, crezi că eu l-am ucis...” Auzi ce a fost în stare să-mi spună, să-mi reproșeze mie așa ceva ! Să-l ierte Dumnezeu ! Să vezi însă ce-o să pățească dumneaei, Katka, la proces, are s-o pățească urât de tot ! Am să-i spun acolo o vorbuliță să mă țină minte... Am să-i trântesc totul în față, tot, tot ! Și Grușenka izbucni din nou într-un hohot amarnic de plîns.

— Grușenka, rosti Aleoșa, ridicîndu-se să plece, eu atîta pot să-ți spun : În primul rînd că Mitea te iubește, da, te iubește mai mult ca orice pe lume și numai pe tine, te rog să mă crezi. Știu ce vorbesc ; da, sînt convins că-i așa. În al doilea rînd că n-am să încerc în nici un fel să-i smulg secretul, iar dacă s-ar întîmpla cumva să deschidă el vorba, am să-i atrag atenția de la început că ți-am promis să nu-ți ascund nimic. Și atunci am să trec pe la tine să-ți spun. Dar... am impresia că... totuși, Katerina Ivanovna nu are nici un amestec aici și că trebuie să fie vorba de cu totul altceva. Sînt aproape sigur că-i așa. Nu pare să fie ceva în legătură cu dînsa ! Și acum te las cu bine !

Aleoșa îi strînse mîna. Grușenka tot nu se potolea. Tînărul își dădea seama că nu punea nici un temei pe cuvintele lui, dar cel puțin își mai ușurase obida, împărtășindu-i tot ce avea pe inimă. Îi părea rău s-o lase atît de amărîtă, dar nu putea altfel, trebuia să se grăbească. Mai avea încă atîtea de făcut.

II

PICIORUȘUL BOLNAV

În primul rînd trebuia să treacă neapărat pe la doamna Hohlakova și voia să se achite cît mai grabnic de această obligație, ca să nu ajungă prea târziu la închisoare. De vreo

trei săptămîni doamna Hohlakova era cam suterindă : i se umflase piciorul și, deși nu era nevoită să zacă în pat, toată ziua stătea întinsă pe divan la dînsa în budoar, într-un ispititor neglijeu, altminteri destul de decent. Aleoșa observase într-o zi, surîzînd în sinea lui cu toată nevinovăția, că, așa bolnavă cum era, doamna Hohlakova începuse să aibă o grijă deosebită de toaleta ei : era mereu gătită cu fel de fel de bonețele, matineuri și fundulițe și Aleoșa cam simțea dincotro bate vîntul, deși căuta să alunge din minte asemenea gînduri deșarte. În afara de oaspeții obișnuiți ai casei, în ultima lună doamna Hohlakova primea din ce în ce mai des vizitele tînarului Perhotin. Aleoșa n-o mai văzuse de patru zile și acum, intrînd în vestibul, se gîndi să meargă din capul locului la Liza, de vreme ce venise special pentru dînsa ; încă din ajun fata îi trimisese vorbă prin cameristă să treacă neapărat pe la ea, fiindcă avea ceva „foarte important“ de discutat cu dînsul, ceea ce, din anumite motive, îl făcuse curios. În timp ce camerista se ducea să-l anunțe, doamna Hohlakova, care nu știu cum prinsese de veste că sosise, se grăbi să-i dea de știre că-l roagă să intre „numai o clipă“ în budoarul ei. Aleoșa se hotărî să răspundă mai întîi la apelul mamei, altminteri din minut în minut ar fi trimis pe cineva în camera fetei să-l cheme. Stăpîna casei stătea culcată pe sofa, dichisită ca de zile mari, și părea mai agitată ca niciodată. Aleoșa fu întîmpinat de la ușă cu strigăte de bucurie.

— Vai, nu te-am văzut de secole ! O săptămîină întreagă ! Îți dai seama ? Ah, ba nu, mi se pare c-ai mai fost pe la noi acum patru zile, da, da, miercuri. Sînt sigură c-ai venit pentru Lise, voiai să te strecuri iarăși tiptil, ca să nu te aud. Dragul, dragul meu Alexei Feodorovici, de-ai știi cîtă bătaie de cap îmi dă ! Dar despre asta lasă c-o să vorbim mai tîrziu. Deși e un lucru foarte important, poate cel mai important în momentul de față, dar să rămîna pentru mai tîrziu. Dragul meu Alexei Feodorovici, să știi că ți-o încredințez cu totul dumitale. De cînd a murit părintele Zosima — fie-i țărîna ușoară ! (și se închină) — mă uit la dumneata ca la un schimnic adevărat, cel puțin așa te consider eu, deși îți stă foarte bine îmbrăcat civil. Spune-mi, unde ai găsit un croitor atît de bun ? Dar asta nu interesează acum, lasă, c-o să te întreb altă dată. Iartă-mă că-ți spun uneori pe nume, Aleoșa, sînt destul de bătrînă, cred, ca să mi se permită (și zîmbi cu coche-

tărie), dar și despre asta o să vorbim mai încolo. Să nu pierd din vedere tocmai ce este mai important. Te rog să-mi atragi atenția dacă observi c-o iau razna ; să-mi spui numai atât : „Dar principalul ?“ Vai, Doamne, măcar de-aș ști ce este important acum și ce nu ? Dar când Lise și-a luat cuvântul înapoi — fiindcă, într-adevăr, ce putea fi decât o copilărie promisiunea pe care ți-a făcut-o ca să se mărite cu dumneata, Alexei Feodorovici ! — ți-ai dat seama și dumneata probabil că n-a fost decât o fantezie capricioasă de fetiță bolnavă, care a stat prea mult înțepenită în fotoliu, dar, slavă Domnului, acum a început să meargă ! Medicul cel nou, adus de Katerina Ivanovna de la Moscova pentru fratele duminale, bietul om, ce rău îmi pare de el, mîine o să fie... dar ce să mai vorbim ! Doamne, ce o să fie mîine ! Mor numai cînd mă gîndesc ! Și mai ales mor de curiozitate... Într-un cuvînt, aseară, doctorul acela a fost la noi și a văzut-o pe Lise... I-am plătit cincizeci de ruble vizita. Dar nu-i vorba de asta, nu... Uite, că iar m-am încurcat, dar acum m-am încurcat de tot. Nu știu ce-o fi cu mine de mă privesc așa ! Poți să-mi spui de ce ? Că eu habar n-am. Of, zău dacă mai știu unde mi-e capul ! Toate mi s-au încîlcit în minte, uite-așa, ca un ghemotoc. Mă tem că iar o să te plictisesc și o să-ți iei cîmpii, și pe urmă nu te mai văd iarăși cu săptămînilor. Vai, Doamne, dar de ce stăm așa ? Un moment, să-ți aducă mai întîi o cafea... Iulia, Glafira ! Cafeaua !

Aleoșa se grăbi să-i mulțumească, spunîndu-i că tocmai băuse una.

— La cine ?

— La Agrafena Alexandrovna.

— La... La monstrul acela cu chip de om ? Cînd te gîndești că din pricina ei s-au nenorocit toți ! La drept vorbind, nu știu nici eu, dar am auzit că e ca o sfîntă acum, păcat numai că s-a trezit cam tîrziu. Mai bine ar fi fost mai înainte, cînd trebuia. Acum ce rost mai are ? Taci, taci, Alexei Feodorovici, sînt atîtea lucruri despre care vreau să-ți vorbesc, încît mi-e teamă că pînă la urmă n-o să mai apuc să-ți spun nimic. Ce zici de grozăvia asta cu procesul... trebuie să merg neapărat, am și început să mă pregătesc, au să mă ducă de acasă cu fotoliul, iar acolo pot să stau și pe scaun, am să vin cu servitorii. Știi, că și eu figurez printre martori ? Cum am

să vorbesc, ce am să le spun ? Zău dacă știu ce să le spun ! Trebuie să depun și jurământ, nu-i așa ?

— Eu cred că nu-i neapărată nevoie să vă duceți.

— Dar dacă pot să stau pe scaun ! Ah, uite cum mă încurci mereu ! Când te gîndești, procesul, crima aceea oribilă și fără nici un sens, ca pînă la urmă să plece cu toții în Siberia ! Unii au să se însoare... și toate astea repede, repede, totul se schimbă de la o zi la alta, nu mai rămîne nimic din ce a fost, toți îmbătrînesc și toți iau calea cimitirului. Fie și așa, sînt obosită. Kati, *cette charmante personne* *, mi-a spulberat toate speranțele. Acum ce crezi c-o să facă ? O să-l urmeze pe unul din frații dumitale în Siberia, iar celălalt o să se ducă și el după dînsa și o să se stabilească în orașul vecin și au să se chinuiască așa unii pe alții ! Ei, uite, toate astea mă înnebunesc, și în primul rînd publicitatea : ziarele din Moscova și din Petersburg numai despre asta vorbesc, cred că s-a scris de un milion de ori pînă acum. Ah, da, închipuiește-ți că au scris și despre mine c-am fost ca să zic așa, „prietena“ fratelui dumitale — acolo e un alt cuvînt, pe care nu-mi vine să-l repet ! Ei, spune dacă-i posibil așa ceva !

— Nu se poate ! Unde și cînd s-a scris ?

— Stai că-ți arăt îndată. Ieri am primit gazeta și am avut răbdare să citesc tot pînă la capăt. E vorba de un ziar din Petersburg, „*Ecouri*“ ⁶⁸, așa se numește, care apare de un an încoace și, cum sînt mare amatoare de ecouri, am ținut să mă abonez și eu, și acum, poftim, mi s-a împlinit dorința cu vîrf și îndesat ! Citește, te rog. Și-i întinse ziarul pe care-l păstra sub pernă.

Era atît de necăjită, atît de consternată, încît avea dreptate să spună că i se încîlceau toate în cap. Știrea era într-adevăr abracadabrantă și avusese probabil un efect zguduitor asupra doamnei Hohlakova, deși, spre norocul ei, în mod obișnuit nu era în stare să se concentreze asupra unui singur lucru, sărind mereu de la una la alta, așa încît o clipă mai tîrziu se prea putea să fi uitat și de ziar, și de articolul cu pricina. Aleoșa știa că procesul făcuse mare vîlvă în toată țara și, Doamne, cîte corespondențe și informații stupide nu-i fusese dat să citească, în ultimele două luni, în ziare, strecurate printre altele autentice, despre fratele lui, despre Karamazovi

* Această persoană fermecătoare. (Fr.)

În general și chiar despre el însuși ! Bunăoară, o gazetă venise cu știrea că îngrozit de fapta criminală a fratelui său, Aleoșa ar fi îmbrăcat rasa monahală, intrînd pe veci la mînaștire ; nu mai știu care fiuică dezmințea această aserțiune, anunțînd că, dimpotrivă, în complicitate cu starețul Zosima, ar fi spart casa de bani a mănăstirii și „ar fi spălat putina“. Articolul, proaspăt apărut în ziarul „*Ecouri*“, era intitulat *Corespondență din Scotoprignonievsk* * (din păcate, vai ! așa se cheamă tîngușorul nostru, deși m-am ferit cît am putut pînă acum să-i dau în vileag numele) în legătură cu procesul Karamazov. Era o informație destul de laconică. Doamna Hohlakova nu era pomenită decît prin aluzii mai mult sau mai puțin voalate ; de altfel, numele tuturor persoanelor citate în acest articol erau fictive. Se spunea numai că ucigașul al cărui proces stîrnisese atîta senzație, fost căpitan de infanterie, era un individ insolent și despotic, un retrograd, un pierde-vară preocupat numai de aventurile amoroase, care se bucura de favorurile „cuconițelor răsfățate de soartă“. Una din aceste „văduvioare solitare“, o femeie care mai făcea încă pe tinerica, deși avea o fată de măritat, fusese atît de pătimăș îndrăgostită de el, încît numai cu două ore înainte de crimă îi oferise trei mii de ruble ca să plece împreună cu ea la o mină de aur. Pe cît se pare, totuși criminalul preferase să-și ucidă tatăl și să-l jefuiască, bizuindu-se că fărădelegea lui nu va fi descoperită, decît să plece în Siberia în compania farmecelor ofilite ale adoratoarei sale trecute de patruzeci de ani. Această picantă corespondență se încheia, așa cum era de așteptat, printr-o diatribă plină de o nobilă indignare la adresa imoralității paricidului și a moravurilor putrede caracteristice epocii de tristă amintire a iobăgiei. Aleoșa o citi din curiozitate pînă la sfîrșit și restitui ziarul.

— Ei, spune, nu crezi că-i vorba de mine ? ciripi ferme-cătoarea doamnă. Firește că de mine, de vreme ce eu i-am propus cu un ceas înainte să plece la minele de aur, și cînd colo uite ce-a ieșit, „farmecele ofilite ale unei cucoane trecute de patruzeci de ani“ ! Parcă eu pentru asta i-am propus ! ? Nu vezi cu cîtă rea-credință e scris ? Iartă-i, Doamne, pentru „farmecele“ astea, așa cum i-am iertat și eu ! Dar știi cine-i autorul acestei corespondențe ? E prietenul dumitale Rakitin.

* Textual, oborul de vite.

— Tot ce se poate, deși eu personal n-am auzit așa ceva.

— Cu siguranță că-i el, nu mai încape nici o îndoială ! Din moment ce l-am dat afară din casă... Cred că știi ce s-a întâmplat...

— Știu numai atât, că l-ați poftit să nu mai calce aici în casă, dar de ce, n-am auzit... cel puțin de la dumneavoastră.

— Prin urmare, ai aflat de la el ! Și, mă rog, ce zice, mă batjocorește rău ?

— Da. Dar așa batjocorește el pe toată lumea. Nu mi-a spus însă niciodată de ce i-ați interzis să mai vină la dumneavoastră. De altfel, ne vedem foarte rar. Nu sîntem prieteni.

— Atunci n-am încotro, trebuie să-ți spun. Am să mă spovedesc dumitale, pentru că aici cred că am și eu o parte de vină. De fapt, nu e mare lucru, o nimica toată, o bagatelă, așa că pînă la urmă nici nu știu dacă a fost ceva. Vezi, dragul meu (doamna Hohlakova își luă un aer gales și un surîs dulce și misterios îi flutură pe buze). Vezi, dragul meu, eu bănuiesc... te rog să mă ierți, Aleoșa, dar îți vorbesc ca o mamă... adică nu, nu, dimpotrivă, îți spun ca unui tată... ce să caute mama aici... În sfîrșit, ca și cum m-aș fi spovedit părintelui Zosima, ăsta-i cuvîntul potrivit, e mai bine așa, nu spuneam chiar eu adineauri că pentru mine ești ca un schimnic ?... Așadar, bietul băiat, vreau să zic prietenul dumitale Rakitin (o, Doamne, nici măcar nu pot să fiu supărată pe el ! Necăjită, da, ba chiar furioasă, dar nu cine știe ce), într-un cuvînt, zănaticul ăsta, închipuiește-ți, s-a îndrăgostit de mine ! Eu n-am băgat de seamă decît mai tîrziu, mult mai tîrziu, cu toate că de la o vreme, adică de vreo lună încoace, începuse să vină din ce în ce mai des pe la mine, aproape zilnic, deși ne cunoșteam de atîta timp. Eu habar n-aveam de nimic... Și deodată parcă mi s-a luminat mintea și am început să-l observ mai atent. Nu pot să-ți spun ce surprinsă am fost ! Știi că de două luni primesc vizitele unui tînar funcționar de la noi din oraș, Piotr Ilici Perhotin, un băiat eminent, tare simpatic și la locul lui. Cred că l-ai înțîlnit, de altfel, de cîteva ori la mine. Nu-i așa că-i un tînar eminent și serios ? Nu vine chiar așa des, cam la trei zile o dată (și chiar dac-ar veni în fiecare zi, n-are a face !), totdeauna elegant și pus la punct. În general, ador tineretul, Aleoșa, îmi place societatea unor tineri capabili și la locul lor,

aşa cum eşti dumneata, iar Perhotin are într-adevăr creierul unui om de stat şi vorbeşte atît de frumos ! Trebuie neapărat să intervin pentru el, să-i întind o mînă de ajutor. Are stofă de diplomat. În ziua aceea nenorocită aş putea spune că m-a scăpat de la moarte venind la mine în toiul nopţii. Iar prietenul dumitale Rakitin umblă totdeauna cu nişte cizmoaie cît toate zilele şi, cînd îşi întinde picioarele, acoperă tot covorul... şi, cum ziceam, la un moment dat a început să-mi facă unele aluzii, ba într-o zi, la plecare, mi-a strîns mîna tare de tot. Ei, ce crezi ? Din ziua aceea m-a apucat durerea de picior ! Bineînţeles avea mereu ocazia să se întîlnească cu Piotr Ilici la mine în casă şi, închipuieşte-ţi, nu ştiu ce-i căsunase pe el, că mereu îl împungea, ar fi fost în stare să-l înghit de viu. Mă uitam la ei şi abia mă ţineam să nu izbucnesc în rîs. Într-o zi, şedeam aşa singură, adică nu, începuse să mă supere piciorul şi şedeam întinsă, cînd s-a anunţat Mihail Ivanovici. Nu zici că-mi adusese o poezie — cîteva strofe — dedicată piciorului meu bolnav, în care descria toată suferinţa mea ! Stai, cum spunea :

Ce-mi făcuşi tu, picioruş,
Mi te-mbolnăvişi acuşi...

sau cam aşa ceva, nu mai ţin minte, niciodată n-am fost în stare să învăţ versuri pe dinafară, dar le am aici, pot să ţi le arăt dacă vrei, sînt delicioase, delicioase ! Şi nu e vorba numai de picioruşul meu, dar au şi o morală, o idee extraordinară, îmi pare rău c-am uitat cum era ! Într-un cuvînt, meritau să fie scrise într-un album ! Eu fireşte că i-am mulţumit frumos, iar dînsul a fost grozav de încîntat. Dar tocmai cînd îl complimentam, cine crezi că intră pe uşă : Piotr Ilici. Cum a dat cu ochii de el, Mihail Ivanovici s-a făcut negru ca noaptea. Mi-am dat seama că Piotr Ilici îi stricase toate socotelile, probabil că Mihail Ivanovici voia să-mi mai spună ceva după ce-mi citise poezia, am observat imediat, dar tocmai atunci a picat Piotr Ilici şi n-a mai apucat să scoată o vorbă. Nu ştiu ce mi-a venit să-i arăt şi lui Piotr Ilici poezia, fără să-i spun însă cine o scrisese. Sînt sigură, sînt absolut sigură că a ghicit din capul locului, deşi nici acum nu vrea să recunoască, pretinde că nici măcar nu i-a trecut prin minte, dar ştiu eu că spune numai aşa. Piotr Ilici a pufnit în rîs şi s-a apucat să foarfece versurile: „Sînt proaste, zice, parc-ar fi scrise de un

seminarist“, și dă-i, și dă-i — se înfierbântase rău de tot băiatul ! Prietenul dumitale însă în loc să ia lucrurile în glumă și-a ieșit din sărute... Doamne, am crezut c-au să se încaiere ! „Sînt ale mele, zice, le-am scris numai așa, în joacă, fiindcă după mine nu există prostie mai mare decît să faci poezii. Dar din îndeplinire versurile mele sînt bune. Lui Pușkin al dumneavoastră vreți să-i ridicați un monument pentru meritul de a fi cîntat în versuri piciorușele femeilor, pe cînd poezia mea are un conținut serios ; dumneata vorbești ca un om cu mentalitate învechită, retrogradă ; dumneata habar n-ai de ideile umanitariste, nici nu ești în stare să înțelegi năzuințele înaintate ale vremii, ești refractar la progres ; în fond, ce poți să pretinzi de la un conțopist și un șperțar !“ Atunci eu am început să țip, implorîndu-i să înceteze. Dumneata îl cunoști pe Piotr Ilici, nu se poate spune că-i un laș, dar atunci și-a luat deodată un aer foarte demn, uitîndu-se ironic la Rakitin și, după ce l-a ascultat pînă la sfîrșit, a căutat să se scuze : „Eu, zice, n-am știut că sînt ale dumitale. Dacă știam, zice, bineînțeles că le-aș fi lăudat... În genere, poezii sînt extrem de irascibili...“ Și așa mai departe, o avalanșă de ironii servite pe un ton cît se poate de politicoș. Chiar el mi-a explicat după aceea că l-a luat peste picior, deși eu am crezut la început că vorbea serios. Ședeam tot așa întinsă, ca și acum, și mă gîndeam : „Se cade sau nu se cade să-l dau afară pe Mihail Ivanovici pentru că-și permite să zbiere în halul ăsta la un musafir de al meu ?“ Mă crezi, stăteam așa, cu ochii închiși, și cumpăneam în sinea mea : se cade ori nu se cade ? Nu mă puteam decide cu nici un chip, mă tot frămîntam cu firea și uite-așa îmi zvîcnea inima în piept ! Să țip sau să nu țip ? Un glas parcă îmi șoptea : „Țipă !“ Iar altul : „Nu, nu țipa !“ Și chiar în momentul cînd am auzit că-mi spune „nu țipa“, am dat un țipăt și am leșinat. Îți închipui ce zarvă a fost ! Atunci m-am ridicat în picioare și i-am spus ritos lui Mihail Ivanovici : „Îmi pare foarte rău, zic, dar mă văd nevoită să te înștiințez că nu mai ai ce căuta la mine în casă“ și i-am arătat ușa. Vai, Alexei Feodorovici, îmi dau seama că n-am făcut bine, am mințit, fiindcă nu eram cîtuși de puțin supărată pe el, dar în momentul acela mi s-a părut c-ar putea să iasă o scenă de toată frumusețea... În orice caz, pot să-ți spun c-a fost cît se poate de naturală, pentru că am izbucnit imediat în plîns și am tot plîns după aceea cîteva zile în șir ; apoi, în-

tr-o zi după masă am uitat tot, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. De atunci n-a mai pus piciorul aici în casă, se împlinesc două săptămâni de când n-a mai dat pe la mine. Mereu mă gîndeam : „Cum așa, chiar n-o să mai vină niciodată pe aici ?“ Chiar și ieri m-am gîndit la asta, iar aseară mi-a sosit ziarul. Am rămas înmărmurită cînd am citit ; cine putea să scrie așa ceva ? Natural că dînsul, cum a ajuns atunci acasă, s-a așezat imediat să scrie articolul ; apoi l-a trimis la ziar, care l-a publicat foarte frumos. Asta a fost acum două săptămîni. Dar, vai, Aleoșa, văd că m-am întins așa la vorbă și tocmai ce trebuia să-ți spun nu ți-am spus ! Mereu mă ia gura pe dinainte !

— Din păcate, tocmai azi se împlină să fiu foarte grăbit, trebuie să ajung și la fratele meu, încercă să scape Aleoșa.

— A, da ! Mi-am adus aminte ! Ascultă, știi ce-i aceea un șoc ?

— Ce fel de șoc ?! se miră Aleoșa.

— Un șoc nervos, știi, cum se spune la tribunal. O stare de spirit specială în numele căreia ți se iartă orice. Orice ai fi făcut, ești achitat.

— Dar la ce vă referiți ?

— Stai să vezi : Katia... — vai, ce ființă încîntătoare, într-adevăr încîntătoare, îmi pare rău numai că nu pot să-mi dau seama pe cine iubește ! — a fost deunăzi pe la mine, dar n-am reușit să scot nimic de la dînsa. Cu atît mai mult cu cît în ultima vreme e teribil de rezervată, îmi vorbește numai despre sănătatea mea și atîta tot, și încă pe ce ton... „Treaba ta, mi-am zis, Domnul cu tine !...“ Ah, da, era vorba de șocuri nervoase ! Cum îți spuneam, a sosit doctorul ăsta, care poate să constate dacă cineva e nebun. Dumneata știai de venirea lui ? Firește că știai, din moment ce chiar dumneata l-ai adus, adică nu dumneata, ci Katia. Tot ea ! Vezi, se poate întîmpla omul să fie sănătos tun, și așa, din senin, să aibă un șoc nervos. Încolo, e perfect conștient. Își dă seama de tot ce face și totuși e într-o stare specială. Ei bine, de bună seamă că și Dmitri Feodorovici a avut un șoc. E o descoperire într-adevăr providențială pentru justiția modernă. Doctorul a fost la mine să mă întrebe cum s-a comportat în seara aceea — știi dumneata, cînd cu minele de aur — în ce stare era, ce impresie mi-a făcut. Bineînțeles că era într-o stare specială dacă a venit la mine și-a zbierat ! „Bani, bani și iar bani, trei mii de

ruble, să-mi dai imediat trei mii“, ca după aceea să se ducă să-și omoare tatăl ! „Nu vreau să ucid, zice, nu vreau“ și pînă la urmă totuși a ucis. Se zice că tocmai de aceea au să-l achite, pentru că a încercat să se împotrivească, deși pînă la urmă tot a ucis.

— Dar nu l-a ucis el ! o întrerupse cam repezit Aleoșa, din ce în ce mai nervos și mai nerăbdător.

— Știu, l-a omorît bătrînul acela, Grigori...

— Cum Grigori ? exclamă Aleoșa.

— Da, da, Grigori. Dmitri Feodorovici l-a lovit, a zăcut cît a zăcut, apoi s-a ridicat de jos și, văzînd ușa deschisă, a intrat înăuntru și l-a ucis pe Feodor Pavlovici.

— Dar pentru ce, pentru ce ?

— Fiindcă avusese un șoc nervos. După ce Dmitri Feodorovici l-a lovit în cap, în momentul cînd și-a venit în simțiri, a avut așa, deodată, un șoc, și în starea asta a săvîrșit crima. Chiar dacă spune că n-a ucis el, e posibil să nu-și mai amintească ce a făcut. Totuși, ar fi mult mai bine să fi ucis Dmitri Feodorovici. Și chiar așa a și fost ; deși susțin că Grigori e criminalul, de ucis, cu siguranță c-a ucis Dmitri Feodorovici, sînt convinsă, și să știi că-i mai bine așa, mult, mult mai bine ! Ah, să nu-ți închipui c-aș putea avea vreo simpatie pentru un fiu care a fost în stare să-și ucidă tatăl, nu-i aduc nici o laudă pentru asta, dimpotrivă, copiii trebuie să-și respecte părinții, dar, totuși, cred că-i mai bine să fi săvîrșit el crima, pentru că atunci dumneata nu mai ai nici un motiv să-l plîngi, fiindcă s-a nenorocit singur — inconștient sau, mai bine zis, conștient, dar fără să știe ce se întîmplă cu el. Mai bine să-l achite ; e mai uman așa și totodată au să iasă în evidență binefacerile justiției moderne. Eu, să-ți spun drept, habar n-am avut pînă acum, dar am auzit că e o constatare făcută mai demult ; ieri, cînd am aflat, am fost atît de impresionată, încît era gata să trimit după dumneata să te cheme. Dacă o să fie achitat, după proces am să insist să vină la mine la masă ; am să-i invit pe toți aici, să închinăm un pahar în cinstea noii proceduri penale. Nu cred că e periculos și, pe urmă, o să vină atîta lume — chiar dacă ar încerca să facă ceva, au să sară cu toții să-l scoată afară. Iar mai tîrziu, cine știe, s-ar putea să ajungă judecător de pace într-alt oraș sau ceva tot în genul ăsta, fiindcă un om care a trecut printr-o cumpănă atît de grea e în măsură să judece mai bine decît

alții. Și mai ales, cine nu poate să aibă în ziua de azi un șoc ? Și dumneata, și eu, toți am trecut prin asta ; există doar atâtea cazuri. Bunăoară, șade omul pașnic și fredonează o romanță, când, așa, din senin, i se năzare ceva, ia pistolul și trage în primul venit ; după aceea, bineînțeles, e achitat. Am citit acum de curînd despre asta, sînt lucruri pe care le confirmă toți medicii. Medicii confirmă acum tot, absolut tot, da, da ! Nu-ți mai spun că și Lise a avut un șoc nervos. Și ieri și alaltăieri am plîns din pricina ei, pentru ca abia azi să-mi dau seama în sfîrșit că, probabil, a avut un șoc. Atîta sînge rău ce-mi face fetița asta ! Cred că și-a pierdut mințile. De ce te-o fi chemat ? A trimis după dumneata sau ai venit singur ?

— Ba nu, m-a chemat și chiar vreau să mă duc la ea, răspunse Aleoșa sculîndu-se, hotărît cu tot dinadinsul să plece.

— Vai, dragul meu, scumpul meu Alexei Feodorovici, să știi că ăsta-i oful meu cel mai mare ! exclamă doamna Hohlakova cu lacrimi în ochi. Martor mi-e Dumnezeu că ți-o încredințez din tot sufletul pe Lise și nu-mi pare rău că te-a chemat, chiar dacă se ferește de mama ei. Fratelui dumitale Ivan Feodorovici însă, te rog să mă ierți, nu i-aș putea încredința fata cu inima ușoară, deși am și acum aceeași părere bună despre el și-l socotesc un adevărat cavaler. Închipuiește-ți c-a venit s-o vadă pe Lise și eu nici n-am știut.

— Cum ? Cînd ? se miră Aleoșa, care rămăsese în picioare în fața ei, cu gîndul să plece.

— Am să-ți spun tot, cred că pentru asta te-am și chemat, acum nu-mi mai dau nici eu seama. Să vezi : de cînd s-a înapoiat de la Moscova, Ivan Feodorovici n-a fost decît de două ori pe la mine. Prima oară mi-a făcut o vizită de curtoazie, ca la o veche cunoștință, iar a doua oară — acum cîteva zile — a venit știind că era Katia la mine. Firește, nu pot avea nici o pretenție de la dînsul, îmi dau seama că n-are timp să se țină de vizite, cît este de ocupat în momentul de față, *vous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papa* *, dar acum aflu că între timp a mai fost o dată pe aici, acum șase zile, dar nu la mine, ci la Lise. N-a stat decît cinci minute și a plecat. Mi-a spus Glafira după trei zile și trebuie

* Înțelegi, procesul ăsta și moartea cumplită a tatălui dumitale. (Fr.).

să-ți mărturisesc c-am fost grozav de surprinsă. Am chemat-o numaidecât pe Lise care mi-a rîs în nas : „A crezut, zice, că dormi, și atunci a intrat la mine ; voia să se intereseze de sănătatea matală“. Și probabil așa a și fost. Dar Lise, vai, Doamne, nu pot să-ți spun cît mă necăjește fata asta ! Închipuiește-ți că în aceeași noapte, acum patru zile vreau să spun, cînd ai fost ultima oară pe la noi, a avut un atac de nervi ; dar un atac destul de serios ; s-o fi auzit cum țipa ! De ce pe mine nu mă apucă niciodată nevricalele ? A doua zi altă criză, a treia zi alta și ieri starea asta morbidă ! Așa, din senin, a început să strige la mine : „Nu pot să-l sufăr pe Ivan Feodorovici, zice, te rog foarte mult să nu-l mai primești dacă vine ; să-i trimiți vorbă că nu ești acasă !“ Am rămas încremenită. „Și pentru ce, mă rog, i-am obiectat eu, să nu mai primesc în casă un băiat atît de civilizât și de cult, asupra căruia s-a abătut o nenorocire atît de mare ?“ Pentru că, orice ai zice, toate poveștile astea sînt o adevărată calamitate pe capul unui om, nu-i așa ? Atîta i-a trebuit Lisei ca să pufnească în rîs și încă într-un fel destul de jignitor. Mi-a părut bine totuși c-am reușit cel puțin s-o înveselesc. Poate c-au să-i treacă nervii acum, mi-am zis, mai ales că și eu mă gîndeam să nu-l mai primesc pe Ivan Feodorovici, drept pedeapsă pentru vizitele astea ciudate, făcute fără știrea și permisiunea mea, ba chiar voiam să-i cer explicații. Azi-dimineață însă Lise abia s-a sculat din somn și ce să vezi : nu știu ce i-o fi căsunat pe Iulia, că, nici una, nici două, jart îi trage o palmă ! Nu e monstruos ? Eu, care totdeauna le-am spus jupîneselor mele *dumneata* ! Și după un ceas, cine crezi c-o ia în brațe pe Iulia și-i sărută picioarele : Lise. Și tot ea îmi trimite apoi vorbă că nu mai vrea să mă vadă și că niciodată n-o să mai calce la mine în cameră. Cu chiu, cu vai, așa cum sînt, cu piciorul ăsta bolnav, mă tîrăsc pînă la ea și cum mă vede îmi sare de gît, mă sărută și începe să plîngă și, tot așa, sărutîndu-mă, fără nici o vorbă, mă scoate pur și simplu pe ușă afară, încît pînă la urmă n-am izbutit să aflu ce-i cu ea. Singura mea speranță ai rămas acum *dumneata*, dragul meu Alexei Feodorovici, soarta mea e în mîinile dumitale ! Te rog du-te s-o vezi pe Lise și încearcă s-o descosei, așa cum știi numai *dumneata*, poate că afli ce s-a întîmplat și pe urmă vino să-mi spui și mie, ca la o mamă, pentru că îți dai seama că dacă lucrurile au să meargă tot așa, mă prăpădesc, sau mor,

sau fug de acasă. Nu mai pot, crede-mă, nu mai pot ! Sînt destul de răbdătoare de felul meu, dar la un moment dat se poate să-mi pierd răbdarea, și atunci... atunci mi-e groază cînd mă gîndesc ce o să se întîmple atunci ! Ah, Doamne, în sfîrșit, Piotr Ilici ! exclamă ea și, ca prin farmec, se luminează la față, zărindu-l în prag pe Piotr Ilici Perhotin. Ai întîrziat, vezi, ai întîrziat ! Bine, stai jos și spune, hotărăște-mi soarta, ce zice avocatul ? Unde te duci, Alexei Feodorovici ?

— La Lise.

— Ah, da ! N-ai să uiți ce te-am rugat, nu-i așa ? E soarta mea în joc !

— N-am să uit și dacă am să pot... dar nu știu, fiindcă am întîrziat prea mult, îngăimă Aleoșa, grăbindu-se s-o steargă.

— Ba nu, ba nu, să vii neapărat, nu „dacă am să pot“, altfel mor ! strigă după el doamna Hohlakova, dar Aleoșa și închisese ușa.

III

DRACUȘORUL

Intrînd în odaia fetei, Aleoșa o găsi pe Lise tolănită în fotoliul pe care o scoteau s-o plimbe pe vremea cînd nu putea încă umbla pe picioare. Fata nu se ridică să-l primească, nici măcar nu se clinti din loc, numai ochii ei ageri se ațintiră pătrunzător asupra lui. Avea o privire înfrigurată și era palidă, aproape lividă la față. Aleoșa rămase surprins văzînd cît se schimbase în aceste trei zile, i se păru chiar ceva mai slabă ca înainte. Lise nu se învrednici să-i dea mîna. El îi atinse ușor degetele fine, lungi, ce zăceau inerte în poală, apoi se așeză tăcut în fața ei.

— Știu că te grăbești să ajungi la închisoare, spuse fata pe un ton răstit. Și mama care te-a ținut aproape două ore ca să-ți povestească ce a fost și cum a fost cu mine și cu Iulia.

— De unde știi ?

— Am ascultat la ușă. Ce te uiți așa la mine ? Așa-mi place mie, ascult la ușă și am să ascult mereu, de cîte ori o să

am chef, nu văd ce poate fi rău într-asta ! Și n-am de gând să-mi cer iertare.

— Ești supărată ?

— Dimpotrivă, mă bucur. Stăteam acum și mă gândeam pentru a nu știu cîta oară : ce bine am făcut că mi-am luat cuvîntul înapoi și n-am vrut să mă mărit cu dumneata. Fiindcă dumneata nu ești bun de bărbat ; dacă fiind soția dumitale m-aș îndrăgosti de altcineva și te-aș trimite să-i duci un bilet, ai fi în stare cu siguranță să faci comisionul ăsta, ba chiar să-mi aduci și răspunsul. La patruzeci de ani încă o să mai umbli cu scrisorile mele.

Și începu să rîdă în gura mare. Aleoșa zîmbi.

— Ai în dumneata un grăunte de răutate și în același timp o mare candoare.

— Candoare, se poate, de aceea probabil nu mi-e rușine de dumneata. Și nu numai că nu-mi este rușine, dar nici nu vreau să-mi fie rușine de dumneata, da, tocmai de dumneata. Aleoșa, spune-mi de ce nu pot să te respect ? Mi-ești tare drag, dar nu am nici un pic de respect pentru dumneata. Dacă te-aș respecta, nu ți-aș vorbi așa, fără nici o sfială, nu ?

— Probabil.

— Crezi într-adevăr că nu mi-e rușine de dumneata ?

— Nu, nu cred.

Lise rîse din nou, nervos ; vorbea precipitat.

— I-am trimis niște bomboane fratelui dumitale, Dmitri Feodorovici, la închisoare. Aleoșa, știi ce drăguț ești ! Toată viața am să te iubesc mult de tot, pentru că mi-ai dat voie cu atîta ușurință să nu te mai iubesc.

— Pentru asta m-ai chemat azi ?

— Țineam să-ți împărtășesc o dorință de a mea. Uite, grozav aș vrea să mă chinuiască cineva, un om care să se însoare cu mine și apoi să mă chinuiască, să mă înșele, și-n cele din urmă să mă părăsească, să plece. Nu vreau să fiu fericită !

— Ți place haosul ?

— Ah, da, haosul, asta doresc ! Aș avea poftă să dau foc casei. Caut mereu să-mi închipui cum ar fi dacă m-aș duce și i-aș da foc pe furis, așa, tiptil-tiptil. Toată lumea se muncește să-l stingă, și focul arde înainte, iar eu, știind ce s-a întîmplat, tac chitic. Știu și tac chitic. Vai, ce tîmpenie ! Groaznic mă plictisesc !

Și făcu un gest de om sătul pînă-n gît.

— Trăiești în huzur și bogăție, rosti cu glas scăzut Aleoșa.

— Dar ce, crezi că-i mai bine să fii sărac ?

— Mai bine.

— Așa spunea pesemne monahul acela al dumitale, răposatul. Dar nu-i adevărat. Vreau să fiu bogată și toți ceilalți oameni să fie săraci. Să mă îndop toată ziua cu bomboane și frișcă și să nu dau nimănui nici o fărâmiță. Ah, nu vreau s-aud nimic, nu vreau s-aud nimic ! dădu ea din mîini, deși Aleoșa nici măcar nu deschisese gura. Mi-ai mai spus lucrurile astea și altă dată, le știu pe de rost. Sînt plicticoase. Dacă aș fi săracă, sînt convinsă că aș omorî pe cineva și, chiar așa, bogată fiind, poate c-am să ucid. Ce rost are să stai degeaba ? Știi, mi-ar plăcea grozav să secer, să secer un lan de secară. Am să mă mărit cu dumneata și o să trăim la țară, o să te faci țaran, țaran sadea, și o să avem un mînz, vrei ? Îl cunoști pe Kalganov ?

— Îl cunosc.

— Umblă cu capul în nori. Zice că n-are nici un sens să trăiești cu adevărat, că-i mai plăcut să visezi. Viața reală e plicticoasă, pe cînd așa, poți să-ți închipui tot ce dorești. Vrea să se însoare, mi-a și făcut o declarație de dragoste. Știi să te joci cu o sfîrlează ?

— Știu.

— Și el tot așa e, ca o sfîrlează ; nu trebuie decît să-l învîrtești, să-i dai drumul și, după aceea, să-l mîi tot timpul cu biciul. Poate c-am să mă mărit cu el și am să-l mîn toată viața cu biciul. Nu te simți prost că stai cu mine ?

— Nu.

— Trebuie să fii tare supărat pe mine că nu-ți vorbesc despre cele sfinte. Nu țin de loc să fiu sfîntă. Spune-mi, ce-am să pătesc pe lumea cealaltă, dacă s-ar întîmpla să fac un păcat mare de tot, cel mai mare din toate ? Dumneata trebuie să știi precis.

— O să-ți iei osînda pe care ți-o va da Dumnezeu, răspunse Aleoșa, uitîndu-se la ea cu atenție.

— Asta și vreau. Am să mă prezint, o să-mi primesc osînda și pe urmă o să le rîd în nas tuturor. Nu știi ce poftă am să dau foc casei, Aleoșa, casei noastre, sau nu mă crezi ?

— De ce nu ? Există copii de doisprezece ani care sînt tot așa de dornici să dea foc la ceva și pînă la urmă chiar o și fac. E și asta o boală.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, se poate foarte bine să existe copii dintr-ăștia cum spui dumneata, dar eu vorbeam despre altceva.

— Dumneata confunzi răul cu binele, e numai o criză trecătoare. Asta se datorează probabil bolii de care ai suferit mai înainte.

— Văd că mă disprețuiești ! Eu n-am poftă să fac bine, dimpotrivă, nu vreau să fac decît rău și asta n-are nici în clin, nici în mîncă cu boala mea.

— De ce să faci rău ?

— Ca să distrug tot. Ah, ce minunat ar fi să nu mai rămînă nimic ! Știi, Aleoșa, uneori îmi trece prin minte să fac cît pot mai mult rău, numai și numai răutăți, așa, cu duiumul; și să mă îndeletnicesc cu treaba asta pe ascuns o bună bucată de vreme, pentru ca, la un moment dat, să aflu toată lumea cine-i făptașul și să se strîngă ca la urs în jurul meu, arătîndu-mă cu degetul, iar eu să mă uit așa la toți și să le rîd în nas. Mă gîndesc ce plăcut o să fie. De ce o fi, oare, atît de plăcut, Aleoșa ?

— Știu eu ? Poate pentru că simți nevoia de a distruge un lucru folositor sau, cum ziceai adineauri, de a da foc. Se întîmplă și asta uneori.

— Și să știi că nu sînt vorbe în vînt. Chiar am de gînd să fac treaba asta.

— Te cred.

— Ah, ce mult te iubesc pentru că ai spus : „te cred“ ! Și dumneata nu minți niciodată, niciodată ! Dar poate că-ți spun lucrurile astea numai așa, ca să te necăjesc...

— N-aș crede... deși poate că simți și nevoia asta ! Și-ți place să mă necăjești.

— Așa, puțin. Vezi, niciodată nu pot să te mint, rosti ea cu o lumină ciudată în ochi.

Aleoșa era mai cu seamă surprins de seriozitatea cu care-i vorbea ; nu mai avea nimic ștregăresc în ea, nici urmă din aerul ei poznaș de mai înainte, deși, așa cum o știa el, zburdălnicia și hazul n-o părăseau nici chiar în clipele ei „grave“.

— Sînt momente cînd oamenii sînt atrași chiar și de crimă, rosti el îngîndurat.

— Da, da ! Ai spus exact ceea ce gîndesc eu ; sînt atraşi de ea, iubesc crima şi o iubesc nu numai în unele „momente“, ci tot timpul. Ştii, în privinţa asta parcă s-ar fi înţeles cu toţii să mintă, şi mint într-una, neconţinut. Cînd îi auzi, toţi urăsc din suflet răul, dar în sinea lor îl iubesc.

— Tot mai citeşti cărţi proaste ?

— Tot. Sînt ale mamei, dînsa le citeşte, le ţine ascunse sub perne, iar eu i le şterpelesc.

— Cum de nu-ţi dai seama că te distrugi singură ?

— Chiar asta şi vreau, să mă distrug ! E aici în oraş un băiat de şcoală care a stat lungit între şine pînă a trecut trenul pe deasupra lui. Fericitul ! Ascultă, fratele dumitale va fi judecat pentru că şi-a ucis tatăl, nu-i aşa ? Ei, uite, toată lumea e satisfăcută că l-a ucis.

— Satisfăcută ? Că l-a ucis pe tata ?

— Da, da, toată lumea ! Toţi se arată îngroziţi, dar în sinea lor simt o satisfacţie. Şi în primul rînd eu.

— Se poate să fie şi ceva adevărat în ceea ce spui, roşti în surdina Aleoşa.

— Ca să vezi ce idei pot să-ţi treacă prin cap ! exclamă cu o voce stridentă Lise, într-o explozie de entuziasm. Tocmai dumitale, părinţele ? Nici nu-ţi închipui cît preţuieşti în ochii mei, Aleoşa, pentru că nu eşti în stare să minţi nicio dată ! Stai să-ţi povestesc ceva, un vis teribil de comic : mi se întîmplă uneori să visez draci. Parcă sînt la mine, în odaie, noaptea, cu lumînarea aprinsă, şi peste tot mişună o sumedenie de încornoraţi, prin toate colţurile, chiar şi sub masă. La un moment dat, se deschide uşa şi în prag se îmbulzesc iarăşi o droaie de diavoli care vor să intre înăutru, să pună gheara pe mine. Încă puţin şi mă înhaţă. Îmi fac atunci cruce şi dracii se trag înapoi, speriaţi, dar tot nu se îndură să plece, stau mai departe în uşa, stau pitiţi prin colţuri şi aşteaptă. Şi deodată mă apucă o poftă năprasnică să hulesc, luînd în deşert numele lui Dumnezeu, şi încep să blestem, şi atunci sar toţi buluc asupra mea, rînjind de bucurie, şi dau să mă înhaţe ; dar în aceeaşi clipă îmi fac cruce şi iarăşi o zbughesc toţi înapoi ! Ştii ce nostim e, simţi mereu cum ţi se taie răsufierea !

— Şi eu am uneori asemenea visuri, spuse Aleoşa.

— Zău ? spuse Lise ca şi cînd nu i-ar fi venit să creadă. Ascultă, Aleoşa, să nu rîzi de mine, e vorba de ceva foarte important : e posibil oare ca doi oameni să aibă acelaşi vis ?

— Probabil că da.

— Aleoşa, îţi spun încă o dată : e ceva foarte important, continuă Lise peste măsură de mirată. Visul în sine poate că nu înseamnă nimic, curios e faptul că ai putut visa acelaşi lucru ca şi mine. Ştiu că dumneata nu mă minţi niciodată ; te-aş ruga să nu mă minţi nici acum : spune-mi, e adevărat ? Nu glumeşti ?

— E adevărat.

Lise părea foarte tulburată. Cîteva clipe nu mai spuse nimic.

— Aleoşa, te rog, vino mai des pe la mine, rosti ea într-un târziu, stăruitor.

— Am să vin mereu să te văd, toată viaţa, îi răspunse convins tînărul.

— Sînt atîtea lucruri pe care numai dumitale ţi le încredinţez, îi mărturisi Lise. Mie şi dumitale, atîta tot. Eşti singurul om de pe lume căruia i le spun. Îmi place să stau de vorbă cu dumneata mai mult chiar decît cu mine însămi. Şi pe urmă, de dumneata nu mi-e ruşine. Aleoşa, de ce nu mi-o fi ruşine de dumneata chiar aşa, de loc ? E adevărat că ovreii fură copii de Paşti şi-i ciopăresc ?

— Nu ştiu.

— Am aici o carte în care scrie că nu ştiu unde a fost judecat un ovrei care a ciopîrţit un băieţel de patru ani. Întîi şi-ntîi i-a tăiat degetele de la mînuţe şi după aceea l-a răstignit pe perete ; l-a bătut în cuie cu braţele desfăcute ; a declarat apoi la proces că băieţelul a murit după patru ore. Foarte repede, nu ? Zicea că a gemut şi s-a văitat tot timpul, iar el stătea în faţa lui şi-l privea. Ce splendid !

— Splendid ?

— Superb ! Uneori îmi închipui că eu l-am răstignit. Îl văd cum stă atîrnat de perete şi geme, în vreme ce eu mănînc compot de ananas, instalată pe un scaun în faţa lui. Îmi place la nebunie compotul de ananas ! Dar dumitale ?

Aleoşa o privea fără să-i răspundă. Ochipul fetei, galben ca ceara, se întunecă deodată, crispat, şi-n ochi i se aprinse o lumină ciudată.

— Ştii, cînd am citit povestea asta cu ovreii, am tremurat şi am plîns toată noaptea. Mi se pare că aud mereu ţipetele şi gemetele băieţaşului (la patru ani copiii îşi dau seama de toate) şi, în acelaşi timp, nu-mi iese din cap ideea cu

compotul de ananas. A doua zi dimineață am trimis cuiva un bilet rugându-l să vină *neapărat* la mine. A venit și i-am vorbit despre copil și despre compotul de ananas. I-am povestit tot, *tot*, i-am spus la urmă chiar că „e splendid“. A început să rîdă și a recunoscut și el că într-adevăr e splendid. Apoi s-a sculat și a plecat. N-a stat decît cinci minute. Asta ce înseamnă, decît că mă disprețuia, nu-i așa că mă disprețuia? Răspunde-mi, Aleoșa, mă disprețuia sau nu? Lise se îndreptă în fotoliu și ochii începură să-i strălucească și mai viu.

— Spune-mi, o întrebă Aleoșa neliniștit, dumneata l-ai chemat pe omul acela?

— Da.

— I-ai trimis o scrisoare?

— Da.

— Numai pentru asta, ca să-i ceri părerea despre ideea dumitale cu copilul?

— Nu, îl chemasem pentru altceva. A fost însă prima întrebare pe care i-am pus-o cum a intrat pe ușă. Mi-a răspuns rîzînd, pe urmă s-a sculat foarte frumos și a plecat.

— Omul acesta a fost cinstit cu dumneata, rosti Aleoșa domol.

— Dar m-a disprețuit? Nu-i așa c-a rîs de mine?

— Nu, pentru că și el crede probabil în compotul de ananas. Și el e tare bolnav acum, Lise.

— Chiar crede, într-adevăr! Întări Lise, fulgerîndu-l cu privirea.

— Să știi însă că nu disprețuiește pe nimeni, urmă Aleoșa. Dar nici nu crede în nimeni. Și din moment ce nu crede în oameni, se prea poate să-i disprețuiască.

— Prin urmare, și pe mine, da? Și pe mine?

— Și pe dumneata.

— Admirabil! scrișni Lise. Cînd a ieșit rîzînd pe ușă mi-am dat seama ce splendid e să disprețuiești. Tot atît de splendid ca și copilul acela cu degetele retezate... și-i rîse în obraz exasperată, privindu-l cu dușmănie. Aleoșa, aș vrea... Scapă-mă, Aleoșa! strigă ea deodată și, smulgîndu-se din fotoliu, se repezi la pieptul lui și-l strînse în brațe. Scapă-mă! gemu ea. Crezi c-aș putea să spun vreunui om de pe lume ceea ce ți-am mărturisit dumitale acum? Nu ți-am spus decît adevărul. Să știi, tot ce ți-am spus e adevărat! Mi s-a făcut lehamite de viață, vreau să mă sinucid. Nu mai am nici

un chef să trăiesc, totul mi se pare urît ! Urît, da, urît, totul e urît ! Aleoşa, de ce nu mă iubeşti de loc, de loc ? izbucni ea în cele din urmă, furioasă.

— Ba te iubesc ! răspunse din toată inima Aleoşa.

— Şi ai să plîngi după mine, da ?

— Da.

— Nu pentru că n-am vrut să fiu soţia dumitale, ci aşa, pentru mine, numai pentru mine ?

— Da.

— Îţi mulţumesc. Eu nu am nevoie decît de lacrimile dumitale. Toţi ceilalţi n-au decît să mă condamne, să mă calce în picioare, toţi, toţi, fără *nici o* excepţie ! Pentru că eu nu iubesc pe nimeni. Auzi : pe ni-me-ni ! Dimpotrivă, îi urăsc pe toţi ! Du-te, Aleoşa, trebuie să te duci la fratele dumitale ! îşi aminti ea deodată, desprinzîndu-se de el.

— Cum să te las aşa ? întrebă Aleoşa aproape speriat.

— Du-te la fratele dumitale. Să nu închidă poarta la închisoare, du-te, uite pălăria ! Sărută-l pe Mitea din partea mea, hai, pleacă !

Îl împinse cu sila spre uşă. Aleoşa se uita la ea nedumerit, întristat, cînd simţi deodată în palma dreaptă o hîrtie împăturită şi sigilată cu ceară, probabil o scrisoare. O privi : era adresată lui Ivan Feodorovici Karamazov. Îşi ridică ochii spre Lise. Obrăzorul ei avea o expresie aproape ameninţătoare.

— Să i-o dai, auzi, să nu te prind cumva că nu i-ai dat-o ! îi porunci ea într-o izbucnire frenetică, tremurînd toată. Chiar astăzi, imediat ! Altfel, mă otrăvesc ! Pentru asta te-am chemat ! şi trînti uşa după el, încuind-o cu zăvorul.

Aleoşa puse răvaşul în buzunar şi se îndreptă spre scară, fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova pe care o uitase cu desăvîrşire. Cînd se convinse în sfîrşit că nu mai era nimeni în sală, Lise trase zăvorul, întredeschise uşa şi vîrî degetul în crăpătură ; închise apoi uşa brusc, strivindu-şi degetul. După cîteva clipe îşi slobozi mîna din strînsoare, se apropie încet de fotoliu şi, așezîndu-se în el, dreaptă ca o strună întinsă, îşi cercetă mînioasă degetul învineţit, sub unghia căruia mustise o picătură de sînge. Îi tremurau buzele şi şoptea într-una, iarăşi şi iarăşi, pe nerăsuflate :

— Ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso !

UN IMN DE SLAVĂ ȘI UN SECRET

Era destul de târziu cînd Aleoșa sună la poarta închisorii. Începuse să se întunece afară (ziua-i atît de scurtă în noiembrie). Știa însă c-o să poată intra fără nici o greutate. În această privință și la noi în oraș obiceiul pămîntului e același ca peste tot. La început, după arestarea lui Mitea și perioada de instrucție preventivă, vizitele familiei și ale persoanelor străine fuseseră îngădite de anumite formalități cît se poate de stricte, dar cu timpul strictețea aceasta începuse să mai slăbească, nu pentru că n-ar fi fost necesară, dar se făcuseră unele excepții. Ba chiar se ajunsese atît de departe cu concesiile, încît uneori întrevederile deținutului aveau loc într-o încăpere special amenajată și, ca să zicem așa, chiar între patru ochi. Altminteri, de această situație privilegiată nu se bucurau decît foarte puține persoane: Grușenka, Aleoșa și Rakitin. Grușenka reușise să cîștige bunăvoința ispravnicului Mihail Makarovici; bătrînul se simțea vinovat din pricina ieșirii brutale pe care o avusese față de ea, în seara de pomină de la Mokroe. Mai apoi însă, cînd aflase în amănunțime toată povestea vieții, ei, își schimbaseră cu desăvîrșire părerea despre dînsa. Și ceea ce părea și mai curios, deși ferm convins că Mitea era vinovat, după arestarea acestuia devenise tot mai indulgent. „Cine știe, poate c-o fi fost om de treabă altminteri, numai băutura și viața asta destrăbălată l-au nenorocit. Uite așa, de pomană“, se gîndea el. De unde mai înainte nu avea ochi să-l vadă, acum parcă simțea un fel de milă pentru el. De asemenea, ispravnicul ținea foarte mult la Aleoșa, pe care-l cunoștea destul de bine; cît privește pe Rakitin care luase obiceiul de a-l vizita pe deținut, era prieten cu „duducile ispravnicului“, cum le spunea el, și mai toată ziua se învîrtea pe la ei prin casă. Pe deasupra, medita și copiii directorului închisorii, un bătrîn blajin, dar tipicar cînd era vorba de slujbă. Aleoșa se cunoștea și el mai demult cu directorul căruia îi plăcea să discute pe îndelete probleme „superioare“. Iar față de Ivan Feodorovici, bătrînul nu numai că avea o deosebită stimă, dar se simțea chiar intimidat de dînsul, mai ales de argumentația lui, deși el însuși se considera un filo-

zof de seamă, chiar dacă era un „autodidact“. În schimb, avea o nețărmurită simpatie pentru Aleoșa. De un an încoace, directorul se apucase să studieze evangheliile apocrife și simțea mereu nevoia să-și împărtășească părerile tînărului său prieten. Mai înainte se ducea din cînd în cînd să-l vadă la mănăstire și acolo stătea ceasuri întregi de vorbă cu el și cu ieromonahii. Așa că Aleoșa, chiar dacă s-ar fi întîmplat să sosească prea tîrziu la închisoare, n-avea decît să intervină pe lîngă el și lucrurile s-ar fi aranjat imediat. De altfel, îl cunoștea toată lumea acolo, pînă la ultimul gardian. Santinela, firește, nu-i făcea nici un fel de dificultăți, cu condiția ca să aibă încuviințarea celor în drept. De cîte ori venea cineva să-l vadă, Mitea cobora din celula lui la vorbitor. Intrînd înăuntru, Aleoșa se pomeni față în față cu Rakitin care tocmai își lua rămas bun de la Mitea. Discutau amîndoi cu glas tare. Mitea rîdea, iar Rakitin pufnea supărat. În ultima vreme, Rakitin evita să-l întîlnească pe Aleoșa, cu care nu vorbea aproape de loc; abia dacă se învrednicea să-l salute. Dînd cu ochii de el, vizitatorul se încruntă și-și plecă repede privirea în jos, făcîndu-și de lucru cu nasturii paltonului călduros, din stofă groasă, cu guler de blană. Apoi începu să-și caute umbrela.

— Să nu uit ceva, murmură el, așa, numai ca să nu tacă din gură.

— Vezi să nu iei ceva ce nu-ți aparține, îi atrase atenția Mitea, rîzînd singur de gluma lui.

Rakitin se făcu foc.

— Asta să le-o spui Karamazovilor tăi, neam de jecmănitori, nu lui Rakitin ! strigă el, tremurînd de mînie.

— Ce te-a apucat, omule ? Am glumit ! protestă Mitea. Ei, drăcia dracului ! Apoi către Aleoșa, arătînd cu mîna spre Rakitin, care ieșea grăbit pe ușă : Îl vezi ? așa sînt toți. Cît a stat aici, a rîs și-a fost bine dispus, și acum deodată i-a sărit muștarul ! Nici măcar nu te-a salutat. Chiar așa rău v-ați certat ? De ce ai venit atît de tîrziu ? Te-am așteptat ca pe ghimpi toată dimineața. Dar nu-i nimic ! O să ne scoatem acum paguba !

— Ce tot caută pe aici ? De cînd te-ai împrietenit cu el ? întrebă Aleoșa, făcînd un semn cu capul spre ușa pe care ieșise Rakitin.

— Cu Mihail ? Nu, n-aș putea să spun că sîntem prieteni. Nici nu merită, e un porc ! Mă crede un... ticălos. Și nici nu

știe de glumă — așa sînt toți, ăsta-i cusurul lor. Niciodată nu vor fi în stare să priceapă o glumă. Și sufletul lor e sterp și uscat, uscat și sterp, așa cum era al meu cînd am ajuns aici, la închisoare, și mă uitam la zidurile astea. Dar e deștept, e deștept foc. Ei, Alexei, capul meu, sărmanul, s-a dus dracului!

Mitea se așeză pe bancă și-l puse pe Aleoșa să șadă lîngă el.

— Da, mîine e procesul. Cum asta, chiar ai pierdut orice speranță, frățioare ? Întrebă timid Aleoșa.

— Ce spui ? Mitea îi aruncă o privire indiferentă. Ah, da, te gîndeai la proces ! Dă-l dracului ! Pînă azi am vorbit cu tine numai și numai despre proces. Toate astea-s fleacuri ! Sînt alte lucruri mai importante, despre care n-am discutat niciodată. Așa e, mîine-i procesul, dar cînd ți-am spus că s-a dus dracului scăfîrlia mea, nu mi-era aminte de proces. Capul meu, uite, e tot aici, pe umeri, numai că s-a dus dracului ce era înăuntru. De ce mă privești atît de scandalizat ?

— Ce tot îndrugi acolo, Mitea ?

— Ideile, ideile ! Etica. Ce este etica ?

— Etica ? se miră Aleoșa.

— Da. Este o știință, așa-i ?

— Există într-adevăr o știință care se numește așa... dar... drept să-ți spun, n-aș putea să-ți explic prea bine ce este cu ea, să-ți dau o definiție.

— Rakitin știe. Multe mai știe și omul ăsta, lua-l-ar dracu ! Pot să-ți spun însă că n-o să se călugărească. Și-a pus în gînd să plece la Petersburg. Zice că vrea să devină critic și să dea o nouă orientare, mai nobilă, criticii. S-ar putea să facă într-adevăr carieră și să fie chiar de folos. Of, toți umblă numai după asta, vor să facă neapărat carieră ! Dracu s-o ia de etică ! Vorba e, m-am dus de rîpă, Alexei, omul lui Dumnezeu ! Pe tine te iubesc cel mai mult dintre toți. Mi se luminează sufletul cînd mă uit la tine. Cine a fost Karl Bernard ?

— Karl Bernard ? se miră din nou Aleoșa.

— Nu, nu Karl, stai, m-am încurcat : Claude Bernard. Ce a fost ? Chimist ?

— Trebuie să fie un savant, răspunse Aleoșa. Dar mărturisesc că nici despre el n-aș putea să-ți spun mare lucru. Știu doar atît, că e un savant, dar în ce ramură, habar n-am.

— Dracu să-l ia, că nici eu nu știu ! Un pezevenghi, cu siguranță, toți sînt niște pezevenghi. Să vezi însă că Rakitin o să reușească ; cînd vrea el ceva se strecoară și pe gaura cheii, și el e tot un Bernard. Uf, Bernarzii ăștia ! Au ieșit la iveală cu duiumul !

— Dar ce-i cu tine, ce s-a întîmplat ? stăruie Aleoșa.

— Vrea să publice un articol despre mine, să-și facă astfel intrarea în literatură. De asta vine mereu pe aici, așa mi-a spus. Are intenția să scrie ceva cu tendință : „Era fatal să ajungă la crimă, mediul l-a nenorocit“ și așa mai departe. Un articol cu nuanță socialistă, zice. Dracu să-l ia cu nuanța lui cu tot, n-are decît, dacă așa vrea el ! Nu poate să-l înghită de loc pe Ivan, îl urăște, și nici pe tine nu prea te are la stomac. Dar nu vreau să-l gonesc fiindcă e un tip inteligent. E adevărat că, de la o vreme încoace, și-a cam luat nasul la purtare. Chiar adineauri îi spuneam : „Karamazovii nu sînt niște netrebnici, orice ai zice tu, ci niște filozofi, fiindcă toți rușii adevărați sînt filozofi, pe cînd tu, cu toată învățătura ta, nu ești filozof, ci mitocan sadea“. A rînjit cînește. Drept care, am adăugat : „*De ideibus non est disputandum*“. Frumos calambur, nu ? Cel puțin așa am venit și eu în contact cu clasicismul ! rîse Mitea.

— Dar de ce crezi că ești pierdut ? Parcă așa ziceai adineauri ? îl întrerupse Aleoșa.

— De ce sînt pierdut ? Hm ! De fapt... vorbind așa, în general, îmi pare rău de Dumnezeu !

— Ce vrei să zici ?

— Gîndește-te : aici, în cap, adică în creier, sînt nervi (dracu să-i ia !) ... și tot acolo mai sînt și niște fibre subțiri, adică nervii au așa, ca niște prelungiri, și cînd fibrele astea încep să vibreze... Vezi tu, de cîte ori mă uit la ceva, un obiect oarecare, fibrele încep să vibreze... și, în momentul cînd ele încep să vibreze, apare și imaginea, nu chiar imediat, ci după o clipă. În interval de o secundă apare și clipa — ei, fir-ar al dracului, vreau să zic apare imaginea, adică obiectul respectiv, sau un fapt oarecare, dracu mai știe, de aceea mă uit mai întîi și după aceea gîndesc... Și asta numai pentru că există fibrele acelea, nu fiindcă aș avea un suflet și aș fi plăsmuit după chipul și asemănarea nu știu cui, acum mi-am dat seama că toate astea sînt prostii. Mihail mi-a explicat treaba asta încă de ieri și parcă mi-a trecut un fier roșu prin

inimă. Mare lucru și știința, Aleoșa ! Omul viitorului o să fie un om nou, îmi dau seama... Și totuși, îmi pare rău de Dumnezeu !

— Foarte bine ! spuse Aleoșa.

— De ce, pentru că-mi pare rău de Dumnezeu ? Chimia, frățioare, chimia ! N-ai încotro, preasfinția-ta, trebuie să te dai la o parte, să-i faci loc chimiei să treacă ! Nu pot să-ți spun cât îl urăște pe Dumnezeu Rakitin ! Asta-i punctul slab al tuturor ! Dar îl ascund. Mint, se prefac. Îl întreb : „Ideile astea ai de gând să le dezvolți în foiletoanele tale critice ?“ „Chiar așa, deschis, zice, nu cred c-au să-mi dea voie“. Și a râs. „Și atunci, zic eu, cum rămîne cu omul ? Așa, fără Dumnezeu și fără viața viitoare ? Înseamnă că totul e permis, că poți face orice vrei ?“ „Ce, nu știai ? zice, și iar începe să rîdă. Un om inteligent, zice, poate să facă orice, totul îi este îngăduit. Când omul e ager la minte știe pe unde să scoată cămașa, pe cînd tu, zice, ai ucis un om și imediat te-au prins ca din oală și acum, uite, îți mănînci zilele în pușcărie !“ Așa mi-a spus ! Porcul ! Altădată, pe de-alde ăștia ca el îi luam de guler și-i zvîrleam pe ușa afară, iar acum stau și-l ascult. Totuși, spune și multe lucruri cu cap. Și știe să scrie. Acum o săptămînă a venit să-mi citească un articol ; am copiat trei rînduri din el, stai puțin, că le am la mine. Mitea scotoci grăbit în buzunarul jilecii din care scoase o fițuică : „Ca să putem soluționa această problemă, este necesar, în primul rînd, ca personalitatea noastră să fie pusă în antiteză cu realitatea“. Tu înțelegi ceva ?

— Nu, nu înțeleg.

Aleoșa se uita curios la Mitea, așteptînd să audă ce-i spune.

— Nici eu. E destul de confuz și de vag. Și totuși, e un lucru deștept ! „Toată lumea, zice, scrie acum așa, astea sînt exigențele mediului...“ Ce-o fi și cu mediul ăsta de se tem așa de el ? Știai că pușlamaua face și poezii ? Ce crezi, a cîntat în versuri piciorușul Hohlakovei, ha-ha-ha !

— Am auzit.

— Ai auzit ? Dar versurile le-ai citit ?

— Nu.

— Le am eu, ți le citesc îndată. Stai să-ți spun, că-i o dandana întreagă. Mare pungaș ! Acum trei săptămîni a început să mă ia în săgeți : „Tu, zice, ai căzut în capcană ca un nătărău pentru niște amărîte de trei mii de ruble ; ai să vezi

că eu am să pun mîna dintr-un condei pe o sută cincizeci de mii, mă însor cu o văduvioară și-mi cumpăr o casă de piatră la Petersburg“. Și mi-a povestit că-i trage clopotele Hohlakovei. Prea deșteaptă n-a fost ea nici în tinerețe, iar acum, la patruzeci de ani, a pierdut și bruma de minte ce o mai avea. „E teribil de sentimentală dumneaei, zice, știu eu cum să-i cînt în strună ca s-o dau gata. Iar după ce mă însor cu ea, o iau cu mine la Petersburg și acolo scot un ziar.“ Și-i curgeau balele de poftă, libidinosul, dar nu după Hohlakova, ci după cele o sută cincizeci de mii de ruble ale ei ! Eram gata să-l cred, reușise aproape să mă convingă ; mă ținea în fiecare zi la curent : „Încă puțin, zice, și cedează“. Nu-și mai încăpea în piele de bucurie. Și deodată, hait ! Îl dă pe ușă afară ; Perhotin, Piotr Ilici, i-a luat-o înainte, bravo lui ! Aș pupa-o pe toanta aia pentru că l-a trimis la plimbare. Versurile le-a compus pe vremea cînd venea mereu pe la mine. „Pentru prima oară, zice, îmi murdăresc mîinile scriind poezii, dar n-am încotro, dacă vreau s-o vrăjesc, asta înseamnă că le scriu cu un scop util. Cînd am să pun mîna pe bănișorii imbecilei, am să pot fi de folos societății.“ Oamenii ăștia sînt în stare să găsească o justificare socială pentru orice ticăloșie ! „Trebuie totuși să recunoști, zice, că scriu mai bine decît Pușkin al dumitale, pentru că pînă și într-o poezioară umoristică, așa cum e asta, am știut să strecor o aluzie la nedreptatea socială“. În privința lui Pușkin sînt de acord cu el. Păcat de talentul lui dacă și l-a irosit în cinstea unor piciorușe ! Nici nu știi ce mîndru era de versurile sale ! Ca să vezi cît sînt de ambițioși dumnealor ! Poezia era intitulată *Cîntec de leac pentru piciorușul bolnav al muzei mele*. Auzi ce i-a dat prin cap !

*Scump și dulce picioruș,
Mare poznă îmi făcuși !
Doctorii-mprejur roiesc,
Îți descîntă, te-oblojesc.*

*Nu de dragul tău oftez,
Pe Pușkin nu-l concurez.
Oful meu e, vai, căpșorul,
Ce nu-mi înțelege dorul.*

*Piciorușul, bată-l vina,
Numai el e cu pricina !
Leac de și-ar afla farsorul,
S-ar lumina și cășorul !* ⁸⁹

Porc, ce mai încolo-ncoace, porc sadea, dar uite ce poezie sprintară a reușit să facă ! Și a știut într-adevăr să strecoare și o idee „socială“ ! Dar ce-a fost pe el când l-a dat afară ! Parcă turbase !

— De altfel, s-a și răzbunat, îl înștiință Aleoșa. A pomenit-o într-o corespondență de ziar.

Și Aleoșa îi spuse în câteva cuvinte cam ce cuprindea articolul apărut în ziarul „*Ecouiri*“.

— Da, cu siguranță că-i al lui, confirmă Mitea, încrunțindu-se. Numai el putea să scrie așa ceva. Corespondențele astea... știu... câte mîrșăvii nu s-au scris bunăoară pe socoteala Grușenkăi... sau despre Katia... Hm !

Și începu să se plimbe încolo și încioace prin odaie cu un aer preocupat.

— Frățioare, să știi că nu mai pot să stau mult la tine, spuse Aleoșa după câteva clipe de tăcere. Mîine-i o zi de cum-pănă, o zi mare în viața ta : judecata lui Dumnezeu îți va hotărî soarta... și nu-mi vine să cred că mai poți fi în stare să umbli așa, de colo-colo și să vorbești cîte-n lună și-n stele...

— Nu, n-ai de ce să te miri, îl întrerupse Mitea impetuos. Ce-ai vrea să-ți spun ? Să-ți vorbesc despre javra aia spurcată ? Despre ucigaș ? Ajunge cît am trîncănit despre el. Nici nu vreau să mai aud de scîrnăvia aia, fiul Smerdiașciei ! Lasă, c-o să-l trăsnească Dumnezeu, ai să vezi ! Nici un cuvînt mai mult ! Se apropie de Aleoșa și-l sărută înduioșat. Îi scînteiau ochii. Rakitin n-ar înțelege, începu el cuprins de o exaltare ciudată. Tu însă sînt sigur c-ai să mă înțelegi. De aceea te-am și așteptat cu atîta nerăbdare. Vezi tu, de mult țineam să stau de vorbă cu tine între zidurile astea dărăpă-nate, dar am trecut sub tăcere tocmai ce era mai important : pesemne că nu sosise încă sorocul. Am așteptat pînă în ultima clipă ca să-mi deschid inima față de tine. Frățioare, în aste două luni de cînd sînt aici am simțit trezindu-se la viață în sufletul meu un om nou, un om nou a înviat în mine ! Zăcea zăvorît în adîncul meu și poate că n-ar fi ieșit niciodată la

iveală de n-ar fi fost lovitura asta de trăsnit. Mă cutremur numai cînd mă gîndesc ! Ce-mi pasă că voi fi silit să dau cu ciocanul douăzeci de ani în şir ?... Îţi spun cinstit că asta nu mă înspăimîntă de fel ; singurul lucru de care mă tem e că nu cumva să dispară noul-născut din mine ! Acolo, în ocnă, sub pămînt, poţi foarte bine să găseşti în preajma ta, alături de tine, o inimă de om într-un alt ocnaş, un criminal, şi să te apropii de el, pentru că şi acolo sînt oameni care trăiesc, care sînt în stare să iubească şi să sufere ! Poţi să reînsufleţezi inima lui amorţită de ocnaş, să te ocupi de el ani de zile ca să scoţi, în sfîrşit, la lumină din negură un suflet mare, o conştiinţă călită prin suferinţe, să faci să renască în el un înger, să redai vieţii un erou ? Sînt multe, foarte multe fiinţe ca astea, sute şi sute, şi sîntem cu toţii vinovaţi faţă de ele ! Pentru ce a trebuit oare să visez chiar atunci, în momentul acela, „copchilaşul“ ? „De ce să fie aşa sărman acest copchilaş ?“ Nu crezi c-a fost o prevestire ? Pentru el, pentru „copchilaş“ am să mă duc la ocnă. Deoarece fiecare din noi este vinovat pentru toţi. Pentru toţi „copchilaşii“, căci există pe lume deopotrivă copii mici şi copii mari. Toţi sînt nişte „copchilaşi“. Pentru ei am să mă duc la ocnă, fiindcă odată şi odată trebuie să plătească cineva pentru toţi. Nu l-am ucis eu pe tata, şi totuşi, trebuie să mă duc la ocnă. Primesc această suferinţă ! Acum mi-am dat seama, aici... Între zidurile astea părăginite. Sînt mulţi, sute de fapte omeneşti acolo, în hrube, sub pămînt, cu ciocanele în mînă. O, da, o să fim ferecaţi în lanţuri şi văduviţi de libertate, dar din noianul durerii noastre vom reînvia pentru bucurie, căci fără ea omul nu poate să trăiască, nici Dumnezeu să existe, pentru că Dumnezeu i-a dăruit omului bucuria, este privilegiul lui, marele lui privilegiu... Fă, Doamne, ca inima omului să se mistuie în rugăciuni ! Cum aş putea să trăiesc acolo, sub pămînt, fără Dumnezeu ? Rakitin minte ; dacă Dumnezeu va fi izgonit de pe faţa pămîntului, noi îl vom făuri din nou sub pămînt ! Un ocnaş poate şi mai puţin să trăiască fără Dumnezeu decît un om liber ! Şi atunci noi, vieţuitorii din subterane, vom înălţa din adîncul pămîntului un imn tragic lui Dumnezeu, în mîna căruia se află bucuria ! Slavă lui Dumnezeu şi bucuriei sale ! Il iubesc. Mitea rosti cu sufletul la gură această fantasmagorică tiradă. Era palid la faţă, îi tremurau buzele şi lacrimi i se prelingeau din ochi. Nu, viaţa e bogată, viaţa pri-

sosește chiar și în măruntaiele pământului ! continuă el. Nici nu poți să-ți închipui, Alexei, cât de mult vreau să trăiesc în clipa de față... ce neistovită sete de viață e-n mine, ce dorință de a trăi conștient s-a născut în mine, uite-aici, între zidurile astea dărăpănate ! E ceva ce Rakitin nu poate să înțeleagă, el nu râvnește decât să-și facă o casă și să aibă chirie, de aceea te așteptam pe tine. Și, la urma urmelor, ce înseamnă suferința ? Nu mi-e frică de ea, chiar de ar fi fără sfârșit. Altădată m-am temut de ea, acum însă nu mă mai tem. Știi, s-ar putea să nu scot un cuvânt la proces... Simt că am stîrns în mine destulă putere ca să birui orice suferință, numai dac-aș putea să-mi spun în fiecare moment : exist ! Îndur mii de cazne, dar exist, mă zvîrcolesc în chinuri, dar exist ! Stau ferecat într-un turn, dar cel puțin trăiesc, văd soarele, și... chiar dacă nu-l văd, știu totuși că există. Și atîta timp cît știi că soarele luminează, înseamnă că trăiești. Aleoșa, heruvimule, pe mine filozofia mă omoară, dar-ar dracii-n ea ! Fratele nostru Ivan...

— Ce-i cu el ? tresări Aleoșa, luîndu-i vorba din gură, dar Mitea nici nu-l auzi.

— Vezi tu, înainte vreme nu eram hărțuit de asemenea îndoieli, deși mocneau tănuite în mine. Poate că tocmai din pricină că atîtea și atîtea gânduri nelămurite clocoteau în sufletul meu, mă îmbătam mereu, săream la bătaie, umblam ca turbat. Dinadins probabil mă încăieram cu unul și cu altul, ca să le astîmpăr în mine, să le înăbuș, să le strivesc. Ivan nu este ca Rakitin, el își ascunde gândurile. Ivan e ca un sfînx, tace, tace mereu. Ceea ce mă tulbură mai ales și mă pune pe gânduri e Dumnezeu. Întrebarea asta mă frămîntă tot timpul. Și dacă totuși nu există ? Dacă e adevărat ce spune Rakitin, că Dumnezeu nu este decât o ficțiune a omenirii ? Și atunci, dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul e stăpînul pământului, al întregului univers. Minunat ! Dar mai poate fi virtuos fără Dumnezeu ? Asta-i întrebarea ! Mereu mă întorc în același punct. Fiindcă pe cine va mai iubi atunci omul ? Cui îi va fi recunoscător, cui îi va înălța imnuri de slavă ? Rakitin rîde. El susține că poți iubi omenirea și fără Dumnezeu. Afirmația asta însă o poate face numai un mucos ca el, fiindcă mie nu poate să-mi intre în cap. Ce ușoară este viața pentru Rakitin. „Mai bine te-ai ocupa de extinderea drepturilor cetățenești, mă sfătuia el azi, sau ai avea grijă să

nu se urce prețurile la carne, și-n felul ăsta ți-ai dovedi mai eficient dragostea față de oameni decât cu toată filozofia ta". Atunci i-am trântit-o și eu de la obraz : „Tu, în schimb, zic, neavînd nici un Dumnezeu, ai fi în stare să ridici singur prețul cărnii în momentul cînd ai avea posibilitatea s-o faci, ca să cîștigi o rublă la o para". S-a înfuriat. Ce înseamnă virtutea, poți să-mi răspunzi, Alexei ? Pentru mine, virtutea înseamnă un lucru, iar pentru chinez, cu totul altceva ; prin urmare, nu este o noțiune absolută. Sau nu-i așa ? Ce întrebare perfidă ! Să nu rîzi de mine dacă am să-ți spun că două nopți n-am putut să închid ochii din cauza ei. Mă mir numai cum pot oamenii să trăiască fără să se gîndească la asta ? Deșertăciune ! Ivan nu crede în Dumnezeu. El are o idee a lui. Și ideea asta e mai presus de înțelegerea mea. Ivan nu vorbește niciodată. Îmi face impresia că e francmason. Am încercat să discut cu el, dar n-a catadicsit să-mi răspundă. Am vrut să sorb apă din izvorul său, dar m-am izbit de tăcerea lui. O singură dată am reușit să scot ceva de la el.

— Ce anume ? Întrebă cu înfrigurare Aleoșa.

— Tocmai apucasem să-i spun : „Prin urmare, atunci totul e permis ?" S-a încruntat : „Feodor Pavlovici, zice, tăticul nostru era un porc, dar gîndea ca un om cu capul pe umeri". Scurt și cuprinzător ! Asta a fost tot. L-a tăiat pe Rakitin.

— Adevărat, confirmă cu amărăciune Aleoșa. Cînd a fost la tine ?

— Lasă asta mai încolo, acum am altceva să-ți spun. Pînă în momentul ăsta nu ți-am vorbit niciodată despre Ivan. Mereu am tot amînat. Cînd se va termina toată tevatura și se va pronunța sentința, atunci am să-ți fac o mărturisire, am să-ți destăinuiesc tot. E ceva cutremurător... Tu ai să fii judecătorul meu. Deocamdată însă nu-mi mai pomeni, te rog, nimic despre el, sînt obligat să tac. Mă întrebai adineauri ce o să fie mîine, adică la proces. Dacă mă crezi, nu știu absolut nimic

— Ai stat de vorbă cu avocatul ?

— Halal avocat ! I-am spus tot. E un pungaș de mîna întîi din capitală, un șmecher fără pereche. Și el tot un Bernard ! N-a crezut însă nici un cuvînt. Închipuiește-ți, e convins că eu am săvîrșit crima. Mi-am dat seama numaidecît. „În cazul ăsta, l-am întrebât eu, de ce ați acceptat să mă

apărați ?“ Că mult îmi pasă mie de ei ! Au adus și un doctor, vor cu tot dinadinsul să mă scoată nebun. Nici să n-aud de așa ceva ! Katerina Ivanovna vrea să-și facă „datoria“ pînă la capăt. Neapărat și cu orice preț (Mitea zîmbi cu amărăciune). Ce ființă crudă ! E ca o pisică. Știe ce-am spus despre ea în seara aceea la Mokroe ; am spus că atunci cînd e mîni-oasă nu mai ține seama de nimic. Au avut grijă să-i raporteze. Da, mărturiile s-au înmulțit în ultima vreme, sînt puzderie, ca nisipul mării ! Grigori își menține declarația de la început. Omul e cinstit de felul lui, dar prost. Sînt mulți ca el, cinstiți numai din prostie. Asta este tot o idee a lui Rakitin. Grigori mă dușmănește. Sînt oameni pe care-i mai bine să-i ai dușmani decît prieteni. Mă gîndesc, bunăoară, la Katerina Ivanovna. Tare mă tem c-o să se apuce să povestească mîine la tribunal cum s-a închinat pînă la pămînt în fața mea cînd i-am dat cele patru mii cinci sute de ruble ! O să-mi p.ă-tească tot, tot, pînă la ultimul ban. N-am nevoie de sacrificiile ei ! Ar însemna să-mi crape obrazul de rușine la proces ! Nu știu cum am să pot rezista. Du-te și vorbește cu ea, Aleoșa, roag-o să nu pomenească despre asta. Sau crezi că e inutil ? La naiba, nu-i nimic, o să tac și-o să înghit ! Nu-mi pare rău de ea. Așa vrea, așa face. Hoțul o să primească răsplata cuvenită. Să vezi ce discurs am să le țin, Aleoșa (și avu din nou un zîmbet amar). Dar Grușa... Grușa, Doamne ! Pentru ce trebuie să primească suferința asta ? exclamă el cu lacrimi în ochi. Gîndul ăsta mă omoară ! Mă dau de ceasul morții cînd mi-aduc aminte de ea. A fost mai înainte pe aici...

— Mi-a spus. Era tare amărită, săraca, din pricina ta...

— Știu. Așa sînt eu, dracu să mă ia, am o fire păcătoasă. Iar am fost gelos ! Cînd să plece însă mi-a părut rău și am sărutat-o. Dar nu i-am cerut iertare.

— De ce ? se miră Aleoșa.

Mitea izbucni deodată în rîs, înveselit.

— Să te ferească Dumnezeu, băiete dragă, să ceri vreodată iertare femeii pe care o iubești, dacă ai greșit cumva față de dînsa ! Mai ales ei, femeii iubite, oricît de vinovat te-ai simți în sinea ta ! Femeia, frățioare, e dracul gol, ascultă-mă pe mine ; cel puțin în materia asta mă pricep și eu ! Încearcă numai să-ți recunoști greșeala. „Sînt vinovat, iartă-mă, nu fi supărată“, să vezi atunci ce potop de reproșuri

te așteaptă ! Să nu-ți închipui cumva c-o să te ierte chiar așa de lesne, de la bun început, asta în nici un caz ; o să caute mai întâi să te umilească, o să te facă albie de porci, o să-ți ceară socoteală și pentru ce-a fost, și pentru ce n-a fost, o să-ți înșire toate păcatele, n-o să uite nimic, nimic, ba încă o să mai adauge și de la ea, și abia după aceea o să-ți acorde, în fine, iertarea. Și asta când s-ar întâmpla să ai de-a face cu cea mai blândă dintre ele ! O să scormonească pînă și lucrurile de mult îngropate și o să-ți arunce totul în cap. Și toți acești îngeri, fără de care n-am putea trăi, sînt la fel ; în fiecare, fără excepție, mocnește dorința sălbatică de a jupui omul de viu ! Vezi tu, dragul meu, ca să-ți vorbesc pe șleau și absolut sincer, asta-i soarta oricărui om cumsecade : să stea sub papucul unei femei. Cel puțin așa cred eu, și nu este numai o părere, ci e un lucru pe care-l simt. Bărbatul trebuie să fie mărinimos. Poate s-o facă fără să se înjosească. Nu e ceva care să-l înjosească, oricine ar fi el, un erou sau chiar un Cezar. Și totuși, să nu ceri niciodată iertare, niciodată și pentru nimic în lume. Să nu uiți niciodată deviza asta ; ascultă-l pe fratele tău, Mitea, care și-a frînt gîtul din pricina unei femei. Nu, decît să-i cer iertare Grușei, mai bine voi căuta să răscumpăr într-un fel sau altul răul pe care i l-am făcut. O venerez, Aleoșa, am un adevărat cult pentru ea. Dar ea nu-și dă seama, nu, tot i se pare că n-o iubesc cît ar trebui. Și mă chinuiește, nu știi cît mă chinuiește cu dragostea ei. Ce a fost mai înainte nu era nimic ! Înainte mă răscoleau numai șerpuirile drăcești ale trupului său, pe cînd acum sufletul meu s-a îngemănat cu al ei, și prin ea am devenit alt om ! Crezi c-au să ne dea voie să ne căsătorim ? Altfel am să mor de gelozie, zi de zi am să mă perpelesc... Ce ți-a spus despre mine ?

Aleoșa îi împărtăși, vorbă cu vorbă, mărturisirile pe care i le făcuse Grușenka. Mitea îl ascultă atent, cerîndu-i să repete încă o dată unele lucruri, și se arătă satisfăcut.

— Va să zică, nu e supărată că sînt gelos ! exclamă el. Ca să vezi ce înseamnă femeia ! „Și eu am o inimă crudă.“ Uf, ador femeile crude, deși gelozia lor mă exasperează ! Să vezi cum o să ne scoatem ochii unul altuia ! Dar de iubit am s-o iubesc cum n-am iubit încă pe nimeni. Crezi c-au să ne lase să ne cununăm ? Oare ocnașii au voie să se căsătorească ? E o problemă. Și fără ea nu pot să trăiesc... Mitea începu

din nou să se plimbe încruntat prin odaie. Se făcea din ce în ce mai întuneric. Pe chipul său apărură subit o vădită îngrijorare. Un secret, așa zicea, c-ar fi un secret la mijloc ! Și c-am fi urzit în trei împotriva sa un complot în care-i amestecată și „Katka“... Nu, Grușenka, nu, iubito, e vorba de altceva. Aici ai dat greș, te-ai înșelat ca o muierușcă prostuță ! Aleoșa, dragul meu, acum, fie ce-o fi, am să-ți destăinuiesc secretul nostru !

Se uită în toate părțile și, apropiindu-se de Aleoșa care stătea în picioare, în fața lui, începu să-i șoptească misterios la ureche, deși n-avea cine să-i audă — bătrînul gardian moșia într-un colț, iar santinelele erau prea departe.

— Am să-ți dezvălui secretul, murmură Mitea precipitat. În orice caz, ți l-aș fi spus mai încolo ; cum aș putea, oare, să fac ceva fără tine ? Tu ești toată nădejdea mea. Ivan ne este superior, recunosc, dar pentru mine tu ești un heruvim. Numai tu poți să hotărăști. Cine știe dacă nu ești tu cel mai desăvîrșit dintre noi, dacă nu ești mai presus și decît Ivan ! Vezi tu, aici e nevoie de conștiință, de o conștiință superioară, e vorba de un lucru mult prea grav ca să pot ajunge singur la o soluție, de aceea am tot amînat, ca să mă sfătuiesc și cu tine. Totuși, e încă prea devreme ca să luăm o hotărîre, trebuie să așteptăm sentința ; după pronunțarea sentinței, te las pe tine să-mi pecetluiești soarta. Deocamdată, nu e nevoie să-ți spui părerea ; eu am să-ți arăt despre ce e vorba, tu n-ai altceva de făcut decît să mă ascuți, fără să decizi nimic. Ascultă numai și taci. N-am să-ți dezvălui chiar tot. Am să mă rezum numai la ideea esențială, fără să intru în prea multe detalii, dar încă o dată te rog să taci. Nimic, nici o întrebare, nici un gest, ești de acord ? Dar, Doamne, ce facem cu ochii tăi ? Mă tem c-am să citesc în ei lămurit ce gîndești, chiar dac-ai ține gura încheștată ! Nu știi ce frică mi-e de ți ! Ascultă, Aleoșa, Ivan îmi propune să fug. Las amănuntele departe ; totul a fost prevăzut punct cu punct, lucrurile se pot aranja. Taci, nu spune nimic ! Să plec în America, împreună cu Grușa. Fără ea n-aș putea să trăiesc ! Fiindcă dacă n-au s-o lase să vină cu mine ? Știu eu dacă ocnașii au voie să se însoare ? Ivan zice că nu. Și atunci ce am să mă fac sub pămînt fără Grușa, toată ziua cu ciocanul în mînă ? O să-mi fărîm capul cu el și o să termin ! Pe de altă parte, mai e și conștiința ; cum rămîne cu ea ? Ar însemna să fug de sufe-

rință, nu-i așa ? Mi s-a arătat un semn și eu l-am nesocotit, mi s-a deschis în față calea ispășirii, și eu am dat bir cu fugiții. Ivan spune că în America, dacă ești un om capabil, poți fi mult mai util decât mucezind într-o hrubă. Bine, și atunci cum rămîne cu imnul nostru subpămîntean ? Și apoi, ce mă așteaptă în America ? Iarăși desertăciunea ! De altfel, cred că și acolo trebuie să fie destulă șarlatanie. Să fug numai ca să scap de suferință ? Ți-am spus toate astea, Alexei, pentru că tu ești singurul om care poate să priceapă, nimeni altul n-ar pune nici un temei pe cuvintele mele ; cu oricine aș fi vorbit așa cum am vorbit cu tine despre imn, ar fi zis că-mi pierd vremea cu tîmpenii ori că aiurez. Toată lumea ar crede fie că sînt lovit cu leuca, fie c-am căpiat. Nici n-am înnebunit însă și nici prost nu sînt. Ivan înțelege și el ce i-am spus despre imn, da, înțelege, dar nu vrea să-mi răspundă nimic, e mut. Nu crede în imn. Taci, taci ; citesc în ochii tăi că ai și hotărît ! Nu încă, te rog, cruță-mă, nu pot să trăiesc fără Grușa, așteaptă pînă la proces ! Mitea rosti ultimele cuvinte ca ieșit din minți. Îl ținea pe Aleoșa de umeri și-l sorbea din ochi cu o privire lacomă, înfrigurată. Tu ce crezi, ocnașii au voie să se căsătorească ? Întreba el pentru a treia oară, ca și cum ar fi așteptat de la el dezlegarea.

Aleoșa îl asculta din ce în ce mai mirat. Era zguduit pînă în adîncul sufletului.

— Aș vrea să te întreb ceva, zise el. Ivan ține mult la ideea asta ? De la cine a pornit ?

— De la el. Ivan a venit cu invenția asta și insistă mereu ! De cînd sînt aici n-a fost niciodată la mine ; abia acum o săptămînă m-am pomenit cu el din senin și, cum a intrat pe ușa, mi-a și împărtășit planul lui. Se ține de capul meu. Nu c-ar încerca să mă înduplece, ci pur și simplu îmi ordonă. Nici nu se gîndește măcar că s-ar putea să nu-i dau ascultare, deși mi-am deschis sufletul, așa cum am făcut și față de tine, și i-am vorbit și lui despre imn. Mi-a spus cum a pus totul la cale și c-a avut grijă să culeagă informații cît mai precise. Dar asta rămîne pe altă dată. Evadarea mea e singurul lucru care-l interesează în momentul actual, a ajuns un fel de obsesie pentru el. „Chezășia, zice, în cazul de față sînt banii ; îți dau zece mii pentru evadare și douăzeci de mii ca să trăiești în America. Cu zece mii, zice, o să pregătim o evadare clasa întâi.“

— Și ți-a atras atenția să nu-mi spui nimic ? Întrebă din nou Aleoșa.

— Să nu suflu o vorbă nimănui, dar mai ales ție ! În nici un caz, tu nu trebuie să afli. Se teme, probabil, să nu-mi stai în drum ca o remușcare ; știe că tu ești conștiința mea. Să nu mă dai de gol că ți-am vorbit despre intențiile lui. Vezi să nu scapi vreun cuvânt.

— Ai dreptate, încuviință Aleoșa. Nu poți să iei nici o hotărâre înainte de a cunoaște sentința. După proces ai să vezi ce-i de făcut ; omul nou-născut, pe care-l simți în adâncul tău va ieși în sfârșit la iveală și el va avea ultimul cuvânt.

— Omul nou sau poate un Bernard care va decide după tipicul Bernarzilor ! Mi se pare uneori că și eu sînt o sămîntă biceșnică de Bernard ! strîmbă din buze cu amărăciune Mitea.

— Dar se poate, frățioare, să nu mai ai nici o speranță ? Crezi într-adevăr că n-o să-ți poți dovedi dreptatea la proces ?

Mitea dădu din umeri, parcă puțin iritat, și clătină din cap.

— Aleoșa, trebuie să pleci, băiețuș ! spuse el tresărind. I-auzi ce gură face directorul în curte, acuși ne pomenim cu el aici. E tîrziu, am încălcat regulamentul. Sărută-mă repede și fă-mi cruce, dragul meu, fă-mi cruce, ca să pot duce crucea pe care o am de purtat mîine...

Frații se îmbrățișară și se sărutară.

— Știi că Ivan, rosti deodată Mitea... mă îndeamnă să evadez, deși crede că eu am ucis ! și un zîmbet dureros îi petcetu gura.

— L-ai întrebat tu ce crede ?

— Nu, nu l-am întrebat. Mă gîndeam s-o fac, dar n-am îndrăznit. N-am avut curaj. Nici nu-i nevoie : am citit în ochii lui. Hai, la revedere !

Se sărutară încă o dată în fugă, dar nici nu apucă bine Aleoșa să iasă pe ușă, că Mitea îl întoarse din drum.

— Stai, Aleoșa, stai așa în fața mea !

Îl apucă iarăși de umeri. Era nespus de palid, atît de palid, încît, cu tot întunericul din încăpere, se vedea că se schimbase la față. Buzele îi tremurau și se uita drept în ochii lui Aleoșa.

— Aleoșa, să-mi spui cîstit adevărul adevărat, ca în fața lui Dumnezeu : tu ce crezi, am ucis sau nu ? Vreau să

știu ce crezi tu ; da sau nu ? Să-mi spui adevărul curat, să nu mă minți ! strigă el pătimaș.

Aleoșa se cutremură înfiorat, ca și când i-ar fi trecut un cuțit prin inimă.

— Dar ce ți-a venit ?... Îngăimă el pierdut.

— Adevărul, spune-mi adevărul, să nu mă minți ! stăruie Mitea.

— N-am crezut nici o clipă c-ai putea fi ucigașul, mărturisi într-o izbucnire Aleoșa, cu un tremur în glas, ridicând mîna în sus, ca și cum l-ar fi luat martor pe Dumnezeu.

O fericire nemărginită luminează fața lui Mitea.

— Îți mulțumesc ! rosti el tărăgănat, suspinînd ca și când s-ar fi trezit dintr-un leșin. Parcă mi-ai dat viață... Nu știu dacă ai să mă crezi, dar pînă acum m-am temut să te întreb, pe tine, tocmai pe tine ! Hai, du-te ! Mă simt acum înarmat pentru ziua de mîine, să-ți dea Dumnezeu sănătate ! Du-te acum, du-te ! Iubește-l pe Ivan ! strigă Mitea în urma lui.

Plecînd, Aleoșa avea obrazii scăldați în lacrimi. Îndoiala cumplită ce mocnea în sufletul lui Mitea, lipsa de încredere pe care o dovedea chiar față de el, îi dezvăluie dintr-o dată prăpastia fără fund în care se zvîrcolea, mistuit de durere și cruntă disperare, nefericitul său frate — prăpastie ale cărei adîncuri amețitoare Aleoșa nu le întrezărise pînă atunci. O milă profundă, nețărmarită îl copleși, sleindu-l într-o clipă de puteri. Inima îi sîngera, sfîșiată. Își aminti cuvintele pe care Mitea i le strigase la sfîrșit : „Iubește-l pe Ivan !“ Tocmai la el se ducea. De dimineată încă își pusese în gînd să dea neapărat ochi cu el. Ivan îl neliniștea tot atît de mult ca și Mitea, și mai mult ca oricînd acum, după ce stătuse de vorbă cu deținutul.

V

NU EȘTI TU... NU EȘTI TU !...

Ca să meargă la Ivan trebuia să treacă prin fața casei în care locuia Katerina Ivanovna. Ferestrele erau luminate. Aleoșa își încetini pasul și se decise să intre. N-o văzuse pe

Katerina Ivanovna de mai bine de o săptămână și se gîndea că poate Ivan se afla la dînsa, dat fiind că a doua zi Mitea avea de trecut printr-o atît de grea încercare. Sună și, în timp ce suia scara abia luminată de un felinar chinezesc, văzu pe cineva coborînd treptele. Nu-și dădu seama decît în momentul cînd ajunse în dreptul lui că era Ivan. Fusesse, prin urmare, la Katerina Ivanovna.

— Ah, tu erai !... spuse Ivan Feodorovici rezervat. La revedere. Te duci la dînsa ?

— Da.

— Nu te-aș sfătui. E „nervooasă“ și mi-e teamă c-ai s-o tulburi și mai tare.

— Nu, nu ! se auzi o voce, și în aceeași clipă ușa se dădu de perete. Ai fost pe la el, Alexei Feodorovici ?

— Da, am fost la închisoare.

— Ai să-mi spui ceva din partea lui ? Intră, Aleoșa. Și dumneata, Ivan Feodorovici, vino înapoi: Neapărat — auzi? — neapărat !

Glasul Katei era atît de poruncitor, încît Ivan Feodorovici, după ce stătu o clipă în cumpănă, se hotărî să urce din nou treptele împreună cu Aleoșa.

— A tras cu urechea ! bombăni el iritat, ca pentru sine, dar Aleoșa îl auzi. Dacă-mi dai voie, am să rămîn cu paltonul pe mine, spuse el intrînd în salon. Nu, mulțumesc, nu stau. De altfel, n-am să mai zăbovesc decît un minut.

— Ia loc, Alexei Feodorovici, îl pofti Katerina Ivanovna, care rămase în picioare.

Nu părea să se fi schimbat prea mult în ultimele două luni, doar în ochii ei negri ardea acum o văpaie sinistă. Aleoșa avea să-și amintească mai tîrziu că-n seara aceea i se păruse extraordinar de frumoasă.

— Ce ți-a spus să-mi comunici ?

— Atîta tot, rosti Aleoșa, privind-o drept în ochi. Să cauți să te menajezi și să nu pomenеști nimic la proces de... (Aleoșa se poticni) de ceea ce s-a petrecut între voi... atunci cînd v-ați cunoscut... în orașul acela.

— Aha, să nu spun că m-am închinat pînă la pămînt pentru banii aceia ! își aminti ea, rîzînd cu amărăciune. Pentru cine i-e teamă, pentru el sau pentru mine ? Ce crezi ? Îmi cere să menajez — dar pe cine ? Pe el sau pe mine ? Răspunde, Alexei Feodorovici.

Aleoşa o privea încordată, căutînd să înţeleagă ce vrea.

— Şi pe dumneata şi pe el, răspunse el încet.

— Asta este ! răbufni ea cu ură, înroşindu-se toată. Dumneata încă nu mă cunoşti, Alexei Feodorovici ! continuă apoi pe un ton ameninţător. Şi nici eu n-am ajuns încă să mă cunosc prea bine. Cine ştie cu ce ochi ai să mă priveşti după interogatoriul de mâine ! O să fii, poate, în stare să mă sfîşii în bucăţi.

— Să spui cîstit adevărul, zise Aleoşa, asta-i tot ce ţi se cere.

— Femeia de multe ori e necinstită, rosti ea printre dinţi. Nu e nici un ceas de cînd credeam c-o să-mi fie groază numai să mă ating de tîlharul acela... ca de o năpîrcă... şi totuşi, nu ! A rămas încă şi acum tot un om pentru mine ! Dar să fie chiar adevărat că el a ucis ? El a ucis într-adevăr ? strigă ea isteric, întorcîndu-se brusc spre Ivan Feodorovici.

Aleoşa îşi dădu seama că-i mai pusese această întrebare, poate chiar cu puţin înainte de venirea lui, că nici atunci nu ţra pentru prima, ci pentru a suta oară probabil că i-o punea şi că, pînă la urmă, ajunseseră să se certe.

— Am fost la Smerdeakov... Tu, numai tu ai căutat să mă convingi că-i un paricid ! Şi am crezut, fiindcă mi-ai spus tu ! continuă ea, adresîndu-se mai departe lui Ivan Feodorovici. Acesta schiţă un zîmbet forţat.

Aleoşa tresări surprins cînd o auzi pe Katerina Ivanovna spunîndu-i : *tu*. Nici nu bănuise pînă atunci că relaţiile dintre ei le îngăduiau să se tutuiască.

— Ajunge ! i-o reteză Ivan. Mă duc. Am să mai trec mâine şi, întorcîndu-se pe loc, ieşi din odaie şi se îndreptă spre capul scării.

Katerina Ivanovna îl apucă de ambele mîini pe Aleoşa cu un gest autoritar.

— Du-te după el ! Caută să-l ajungi ! Nu-l lăsa singur nici o clipă, şopti ea precipitat. E nebun. Ce, nu ştiai ? Nu e-n toate minţile. Are febră cerebrală, delirează ! Mi-a spus doctorul, du-te, du-te repede după el...

Aleoşa sări ca împins de un resort şi fugi după Ivan care nu apucase să facă nici cincizeci de paşi pe uliţă.

— Ce vrei ? întrebă el cînd Aleoşa îl ajunse din urmă. Te-a trimis după mine fiindcă sînt nebun ? Ştiu totul pe dinafară, adăugă el iritat.

— Exagerează, firește, dar totuși are dreptate să spună că ești bolnav, răspunse Aleoșa. Mă uitam la tine adineauri, când eram sus, și într-adevăr ai o figură de om bolnav, da, da, bolnav, Ivan !

Ivan își văzu mai departe de drum, fără să se oprească. Aleoșa se ținu după el.

— Spune-mi, Alexei Feodorovici, tu știi cum înnebunesc oamenii ? Îl întrebă din senin Ivan, cu o voce schimbată, potolită, fără urmă de enervare ; dimpotrivă, tonul lui mărturisea cea mai candidă curiozitate.

— Să-ți spun drept, habar n-am ; cred, totuși, că există diverse forme de nebunie.

— Poți să-ți dai seama singur că ești pe cale să-ți pierzi mințile ?

— Bănuiesc că în asemenea cazuri nu mai ești chiar atât de lucid ca să poți observa singur, răspunse mirat Aleoșa.

Ivan tăcu câteva clipe.

— Dacă vrei să putem sta de vorbă, schimbă, te rog, subiectul ! spuse el deodată răstit.

— Era să uit, am o scrisoare pentru tine, îl anunță timid Aleoșa, scoțînd din buzunar și înmîinîndu-i răvașul Lizei.

Tocmai ajunseseră în dreptul unui felinar. Ivan recunoscuse numaidecît scrisul.

— A, e de la drăcușorul acela, rînji el răutăcios și, fără să mai deschidă plicul, îl rupse în bucăți pe care le aruncă în vînt. Hîrtioarele se risipiră care încotro. Nici măcar n-a împlinit șaisprezece ani și se și oferă ! spuse el disprețuitor, mergînd mai departe.

— Cum adică ? exclamă Aleoșa.

— Cum ? Foarte simplu. Așa cum se oferă femeile pierdute.

— Cum poți să vorbești așa, Ivan ? ! Îi luă apărarea Aleoșa. Nu e decît un copil, se poate să insulti, să înjosești un copil ! E bolnavă, sărăcuța, tare bolnavă, mi-e teamă că n-o să rămîină zdravănă la minte... N-aveam încotro, trebuia să-ți înmînez scrisoarea... Și eu, care așteptam un cuvînt de la tine, ceva... ca s-o pot scăpa.

— N-ai ce aștepta de la mine. O fi ea copil, eu însă, în orice caz, nu sînt dădaca ei. Taci, Alexei, nu insista ! Nu mă interesează.

O bucată de vreme, nici unul, nici celălalt nu mai spuse nimic.

— Acum toată noaptea o să se roage la Maica Domnului ca s-o învețe ce să facă mâine la proces, rosti sarcastic Ivan, cu înverșunare.

— Vorbești despre... Katerina Ivanovna ?

— Da. În ce postură să apară : în chip de geniu bun, sau ca o cobe pentru Mitienka ? Cu lacrimi în ochi are să roage pronia cerească s-o lumineze. Fiindcă, vedeți dumneavoastră, dînsa nu știe ce cale să aleagă, n-a avut încă timp să se gîndească ! Și asta mă ia drept dădacă, ar vrea s-o legăn în brațe și s-o adorm !

— Katerina Ivanovna te iubește, observă Aleoșa cu o umbră de melancolie.

— Se prea poate. Numai că eu n-am nici un chef.

— Suferă. De ce îi spui... uneori... cuvinte care-i întretin speranțele ? Îl dojeni cu sfială Aleoșa. Fiindcă știu că i-ai dat speranțe... iartă-mă că-ți vorbesc așa, se grăbi el să se scuze.

— Nu pot să fac ceea ce ar trebui, adică să rup definitiv cu dînsa și să dau cărțile pe față ! răspunse iritat Ivan. Sînt nevoit să aștept pronunțarea. Dacă rup cu ea în momentul ăsta, ca să se răzbune, ar fi în stare să-i dea la cap banditului, pentru că-l urăște și știe foarte bine că-l urăște. E numai minciună, minciună și iar minciună ! Atîta timp cît n-am rupt încă legăturile și mai poate spera, n-o să-i facă nici un rău criminalului, știind cît de mult țin să-l scap din impasul ăsta. Ah, numai de s-ar pronunța odată și blestemăția aceea de sentință !

Epitetele „criminal“ și „bandit“, aplicate lui Mitea, avură un ecou dureros în sufletul lui Aleoșa.

— Dar cum ar putea să-i dea la cap lui Mitea ? întrebă el, cîntărind în minte cuvintele lui Ivan. Ce poate, oare, să spună ca să-l nenorocească pe fratele nostru ?

— Tu n-ai de unde să știi. Deține un act scris de mîna lui Mitea, un document care dovedește cu cea mai mare precizie că el l-a omorît pe Feodor Pavlovici.

— Imposibil ! strigă Aleoșa.

— Cum imposibil ? L-am citit cu ochii mei.

— Nu se poate să existe un document ca ăsta, repetă cu înfocare Aleoșa. Nu se poate, din moment ce nu este el uci-gașul. Nu l-a ucis el pe tata, nu el !

Ivan Feodorovici se opri brusc.

— Și atunci, după părerea dumitale, cine este ucigașul ?
întrebă el glacial, pe un ton cât se poate de arogant.

— Știi tu cine, răspunse domol, dar convins, Aleoșa.

— Cine ? Crezi cumva în fabula cu cretinul acela epileptic Smerdeakov ?

Aleoșa se simți străbătut de un fior din creștet pînă-n tălpi.

— Știi tu cine... șopti el din nou, istovit de puteri, cu suflarea tăiată.

— Cine, cine ? strigă furios Ivan. Toată stăpînirea de sine pe care o dovedise pînă atunci îl părăsise într-o clipă.

— Eu nu știu decît atît, continuă tot în șoaptă Aleoșa. Pe tata *nu tu* l-ai ucis !

Ivan rămase ca împietrit.

— *Nu tu !* Cum adică *nu tu* ?

— Nu tu l-ai ucis pe tata, nu tu ! repetă hotărît Aleoșa.

Tăcură și unul, și altul, cîteva clipe.

— Asta știu și eu că nu l-am ucis pe bătrîn ! Aiurezi ?
întrebă Ivan cu o umbră de zîmbet crispat. Se uita la Aleoșa cu o privire sfredelitoare. Se opriseră tocmai sub un felinar.

— Și, cu toate astea, Ivan, de cîte ori nu ți-ai spus că tu ești ucigașul...

— Cînd am spus ?... Eu am fost la Moscova... Cînd am spus ? bîlgui pierdut Ivan.

— De cîte ori, în aceste două luni de restriște, cînd rămî-neai singur, nu ți-ai spus că tu ești vinovatul, continuă Aleoșa cu același glas molcom, dar limpede ca și mai înainte. Părea că vorbește ca în transă, mînat de o voință străină, supunîndu-se unei implacabile porunci. Te-ai acuzat singur și ai recunoscut în sinea ta că numai tu ești ucigașul. Dar nu l-ai ucis tu, nu, te înșeli, nu ești tu criminalul, auzi ? Nu tu ! Dumnezeu mă trimite să-ți spun.

Tăcură amîndoi îndelung ; un minut întreg, nici unul din ei nu mai rosti un cuvînt. Se priveau ochi în ochi, amîndoi palizi la față. Deodată, Ivan începu să tremure și-și înfipse degetele în umărul lui Aleoșa.

— Ai fost la mine ! șuieră el printre dinți. Ai fost la mine în noaptea cînd a venit... Mărturisește... l-ai văzut, nu-i așa că l-ai văzut ?

— De cine-i vorba... de Mitea ? întrebă Aleoșa nedumerit.

— Nu de el, dă-l dracului de bandit ! urlă Ivan ca scos din minți. Știi că el vine la mine ? Cum ai aflat ? Spune !

— Care *el* ? Nu știu despre cine vorbești, îngăimă Aleoșa speriat.

— Ba știi... altfel, cum ai fi... Nu se poate să nu știi...

Luîndu-și seama deodată, făcu un efort să se stăpînească. Stătea locului, ca și cînd ar fi cumpănit ceva în minte. Un surîs ciudat îi schimonosea gura.

— Frățioare, continuă Aleoșa cu un tremur în glas, ți-am spus asta știind că ai încredere în mine. Ți-am spus acum o dată pentru totdeauna : *nu ești tu* ucigașul, *nu ești tu !* Auzi ? O dată pentru totdeauna ! Dumnezeu m-a îndemnat să ți-o spun, chiar dacă din clipa asta ar fi să mă urăști toată viața...

Ivan Feodorovici izbuti, în sfîrșit, să-și redobîndească sîngele rece.

— Alexei Feodorovici, zise el cu un zîmbet glacial, știi foarte bine că niciodată n-am putut să sufăr proorocii și epilepticii, și cu atît mai puțin pe trimișii lui Dumnezeu. Din momentul ăsta nu mai vreau să am de-a face cu dumneata nici acum, nici în vecii vecilor. Drumurile noastre se despart aici, la răscruce, te rog să pleci imediat. De altfel, mi se pare că asta e chiar ulicioara ce duce acasă la dumneata. Și mai ales ferește-te să vii cumva la mine astăzi ! Ai auzit ?

Ivan se întoarse și porni mai departe cu pași apăsăți, fără să se mai uite îndărăt.

— Frățioare ! strigă după el Aleoșa. Dacă ți se întîmplă ceva azi, gîndește-te întîi și întîi la mine !...

Ivan însă nu mai catadicsi să-i răspundă. Aleoșa rămase în colțul străzii, lîngă felinar, pînă ce fratele său se mistui în noapte. Abia atunci se urni din loc, îndreptîndu-se agale spre casă.

Nici el, nici Ivan Feodorovici, nu voiseră să locuiască în casa pustie a lui Feodor Pavlovici și ședeau acum separat. Aleoșa închiriasse o cameră mobilată la niște cetățeni din oraș, iar Ivan Feodorovici se instalase într-o casă arătoasă, proprietatea unei văduve de funcționar cu oarecare avere, unde ocupa un apartament spațios și destul de confortabil, atîta doar că locuia cam departe de centru. Treburile gospodărești i le făcea o băbuță, o femeie tare bătrînă, surdă ca o ciubotă și cam beteagă din pricina reumatismului, care se culca cu găinile și se scula la șase dimineța. În ultimele două luni,

Ivan Feodorovici devenise foarte puțin pretențios și-i plăcea singurătatea. Pînă și odaia în care dormea și-o deretica singur, iar în celelalte încăperi nu intra decît foarte rar. Sosind acasă, apucă șnurul clopoțelului de la poartă, dar în aceeași clipă se răzgîndi. Se simțea încă fremătînd de indignare și tremura scuturat de fiori din creștet pînă-n tălpi. Lasă din mînă șnurul, scupă și se întoarse în loc, întinzînd din nou pasul la drum, spre celălalt capăt al orașului, unde, la o depărtare de două verste de casa lui, se afla o coșmelie de bîrne, povîrnită într-o rîină; acolo ședea acum Maria Kondratievna, fosta vecină a lui Feodor Pavlovici, aceea care venea mereu la el, la bucătărie, după cîte un castron de supă, și căreia Smerdeakov îi cînta din gitară. Își vînduse cășcioara și se mutase cu maică-sa într-un fel de bojdeucă țărănească, unde după moartea lui Feodor Pavlovici se aciuse și Smerdeakov, grav bolnav. La el se ducea acum Ivan Feodorovici, mînat de un imbold ce se trezise în el brusc, dar irezistibil.

VI

PRIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV

Era pentru a treia oară că se ducea la Smerdeakov de cînd se întorsese de la Moscova. După nenorocire, dăduse pentru prima oară ochi cu feciorul și statuse de vorbă cu el chiar în ziua cînd sosise în oraș; mai fusese apoi o dată pe la Smerdeakov, două săptămîni mai tîrziu. Pe urmă, adică după cea de-a doua întrevedere, nu-și mai făcuse drum pe acolo, așa că trecuse o lună și mai bine de cînd nu-l mai văzuse și nici nu mai auzise nimic despre dînsul. Ivan Feodorovici se înapoiase de la Moscova la cinci zile după moartea tatălui său, așa încît nu mai apucase să-l vadă nici măcar în coșciug, deoarece bătrînul fusese înmormîntat chiar în ajun. Întîrzierea se datora faptului că Aleoșa, neștiind unde să-l anunțe printr-o depeșă, se gîndise să apeleze la Katerina Ivanovna, care nu-i cunoștea nici ea adresa și telegrafiasse la rîndul său surorii și mătușii sale, fiind sigură că Ivan Feodorovici se va duce pe la ele imediat ce va sosi în localitate. Acesta însă nu se învrednicise

să le viziteze decît după patru zile, și cum citise telegrama, fără să mai piardă o clipă, pornise la drum, grăbindu-se să se înapoieze acasă. Primul om cu care se văzuse la noi, în oraș, fusese Aleoșa. În cursul discuției pe care o avuseseră împreună, Ivan Feodorovici constatasese, spre marea sa mirare, că mezinul nu avea nici cea mai mică suspiciune în privința lui Mitea, fiind absolut convins că ucigașul nu putea fi decît Smerdeakov — ceea ce era în deplină contradicție cu opinia publică din orașul nostru. Ivan stătuse apoi de vorbă cu ispravnicul și cu procurorul și aflate în amănunțime împrejurările arestării și acuzațiile aduse lui Mitea. Cu atît mai mult fusese surprins de convingerea lui Aleoșa, deși era încredințat fără îndoială că se datora dragostei frățești ce se revărsase acum în toată plenitudinea ei și compătimirii pentru soarta lui Mitea, la care — după cum știa el — Aleoșa ținea foarte mult. Și fiindcă veni vorba de sentimente, trebuie să spunem o dată pentru totdeauna că Ivan nu avea nici cea mai mică afecțiune pentru Dmitri, pe care nu putea să-l sufere; cel mult dacă simțea uneori un fel de milă pentru el, o milă însă amestecată cu un dispreț adînc ce se îngemăna cu dezgustul. Totul la Mitea, începînd cu înfățișarea, îi trezea antipatia, iar dragostea Katherinei Ivanovna pentru el i se părea pur și simplu revoltătoare. Se dusese totuși să-l vadă pe Mitea la închisoare chiar în ziua cînd sosise în oraș și această întrevedere, departe de a-i zdruncina certitudinea că era într-adevăr vinovat, nu făcuse decît să i-o consolideze. Îl găsisse pe fratele său agitat, într-o stare de surescitare maladivă. Mitea era foarte volubil, deși părea distrat, cu gândurile împrăștiate; îl acuza mereu pe Smerdeakov și se încurca la tot pasul. Insista mai ales asupra celor trei mii de ruble de care îl „jecmănise” răposatul. „Erau banii mei, banii mei, repeta el într-una. Și chiar dacă i-aș fi furat, eram în dreptul meu”. Nu combătea nici una din probele acumulate împotriva lui și dacă încerca să explice faptele în avantajul său, pierdea șirul la un moment dat și începea să bată cîmpii; în totul însă făcea impresia că nu simte nevoia să se dezvinovățească nici în fața lui Ivan, nici în fața oricui ar fi fost. Dimpotrivă, își ieșea din sărute, respingea cu mîndrie toate acuzațiile și, furios și înfierbîntat, dădea drumul la o ploaie de înjurături. Își bătea joc de mărturia lui Grigori care susținea că ușa fusese deschisă; „probabil a deschis-o Sarsailă”, zicea el, fără să poată totuși da

faptului o explicație cât de cât plauzibilă. Ba pînă la urmă, cu prilejul acelei vizite, izbutise chiar să-l jignească pe Ivan Feodorovici, spunîndu-i de la obraz că n-are de dat socoteală celor care susțin că „totul este permis” și că aceștia n-au dreptul nici să-l bănuiască, nici să-l ancheteze. În general nu se arătase cîtuși de puțin amabil cu dînsul. În ziua respectivă, ieșind de la închisoare, Ivan Feodorovici se dusesese întins la Smerdeakov.

În tren, în timp ce se întorcea de la Moscova, se gîndise neconținut la el și la discuția pe care o avuseseră împreună în ajunul plecării. Erau atîtea lucruri care îl puneau pe gînduri, atîtea altele care-i trezeau suspiciuni... Totuși, în depoziția pe care o făcuse în fața judecătorului de instrucție, Ivan Feodorovici socotise de cuviință să treacă sub tăcere — deocamdată, cel puțin — această discuție. Voia să dea ochi mai întîi cu Smerdeakov care se afla internat în spital. La insistențele lui, atît Herzenstube, cît și medicul Varvinski, cu care stătuse de vorbă acolo, răspunseseră categoric că nu putea să încapă nici un dubiu în privința diagnosticului și că pacientul suferea într-adevăr de epilepsie și se arătaseră chiar foarte surprinși atunci cînd îi întrebaseră dacă nu cumva Smerdeakov simulase o criză în ziua cînd se întîmplase nenorocirea. Căutaseră atunci să-i explice că era vorba de un acces de o violență excepțională, care ținuse cu intermitențe cîteva zile în șir, că bolnavul fusese chiar la un pas de moarte și că de-abia acum, după o îngrijire foarte serioasă, se putea afirma că pacientul va scăpa cu viață. „Totuși (adăugase doctorul Herzenstube), o să rămîină probabil cu oarecare deficiențe mentale, dacă nu pentru toată viața, cel puțin pentru o bună bucată de vreme”. Și cum Ivan Feodorovici se grăbise să întrebe nerăbdător: „Prin urmare, acum este nebun?”, i se răspunsese că „deocamdată nu chiar complet, dar prezintă unele anomalii”. Ivan Feodorovici hotărîse să verifice personal ce era cu așa-zisele anomalii. I se îngăduise fără nici o greutate să vadă imediat bolnavul. Îl găsisese pe Smerdeakov culcat în pat, într-o rezervă. În cel de al doilea pat zăcea un cetățean bolnav de dropică, un biet om căruia medicii nu-i mai dădeau de trăit decît cel mult o zi, două, și care, deci, nu putea să le stingherească discuția. Văzîndu-l pe Ivan Feodorovici, Smerdeakov rînjise cam neîncrezător, și la început se arătase chiar intimidat. Cel puțin așa i se păruse vizitatorului. Asta însă numai

în primul moment, pentru că după aceea, pînă la plecare, Smerdeakov îl uluise pur și simplu prin calmul de care dăduse dovadă. Dintr-o ochire, Ivan Feodorovici putuse să-și dea seama de starea gravă în care se afla bolnavul ; Smerdeakov era slab prăpădit, galben ca ceara la față, cu obrajii scofîlciți, și vorbea tărăgănat, ca și cum abia și-ar fi mișcat limba în gură. Timp de douăzeci de minute, cît stătuse la el, se plînsese de dureri de cap și de junghiuri în oase. Chipul lui stafidit, de castrat, se micșorase cît pumnul, avea părul zbîrlit la tîmple, iar din moțul de pe frunte nu mai rămăsese decît o şuviță subțirică. Doar ochiul stîng, pe jumătate închis, ce clipea mereu ca și cînd i-ar fi făcut semn, era singurul indiciu care îl amintea pe Smerdeakov cel de odinioară „E o plăcere să stai de vorbă cu un om deștept !” (își amintise) Ivan Feodorovici în momentul acela. Vizitatorul se așezase pe un taburet la picioarele patului. Smerdeakov se foise gemînd în pat, fără să-i adreseze însă nici un cuvînt ; se mulțumise să tacă, ca și cum n-ar fi avut nici cea mai ușoară curiozitate.

— Poți să vorbești ? îl întrebasese Ivan Feodorovici. N-am să te obosesc prea mult.

— Pot, cum de nu ! îngăimase Smerdeakov cu o voce slabă. De mult v-ați întors ? adăugase el cu un fel de condescendență, ca și cînd ar fi vrut să dea curaj musafirului stîngerit.

— N-am sosit decît azi... Am venit să descurc încurcătura asta de mațe !

Smerdeakov oftase.

— De ce oftezi, doar ai știut dinainte ! ? îl luase la sigur Ivan Feodorovici.

Feciorul tăcuse o clipă, cu o mutră gravă.

— Cum să nu fi știut ? ! Se vedea lămurit din capul locului. Dar cine ar fi bănuit c-o să iasă așa ?

— Cum să iasă, adică ? Nu mai umbla cu fofîrlica ! N-ai prevăzut singur că vei avea o criză de epilepsie în momentul cînd ai să intri în pivniță ? Ai indicat precis locul, în pivniță.

— Ați spus asta la interogatoriu ? întrebasese flegmatic Smerdeakov.

Ivan Feodorovici își ieșise din sărute.

— Nu, n-am spus nimic, dar am să spun negreșit. Sînt o mulțime de lucruri pe care trebuie să mi le explici, dragul meu,

și să-ți intre bine în cap că nimeni nu poate să se joace cu mine ! Nu permit !

— Cum să mă joc, păcatele mele, când toată speranța mea este la dumneavoastră ? Cred în domnia-voastră ca în Dumnezeu ! rostise tot atât de imperturbabil feciorul, închizînd o clipă ochii.

— În primul rînd, îl încolțise Ivan Feodorovici, după cîte știu eu, un atac de epilepsie nu poate fi prevăzut niciodată cu atîta precizie. M-am interesat, nu mai face pe prostul ! Nimeni nu poate spune dinainte ziua și ceasul cînd o să se producă. Prin ce minune ai ajuns tu, atunci, să cunoști atît de exact ziua și ceasul, ba chiar să-mi indici și locul, adică în pivniță ? Cum puteai să știi din vreme c-o să te apuce criza tocmai în pivniță și c-o să-ți pierzi cunoștința în momentul cînd o să intri înăuntru, dacă e adevărat că n-ai simulat ?

— În pivniță oricum trebuia să cobor, mă duceam doar de cîteva ori pe zi acolo, răspunsese liniștit Smerdeakov. Anul trecut am căzut, tot așa, din pod. Este adevărat că nu poți să știi cînd îți vine criza, nici cu o zi, nici chiar cu un ceas înainte, totuși, se poate să ai o presimțire și cam așa se întîmplă mai întotdeauna.

— Dar tu mi-ai spus precis ziua și ceasul !

— În legătură cu boala mea, puteți să vă interesați la doctorii din spital. Întrebați-i, vă rog, pe dînșii dacă m-am prefăcut sau nu, eu nu pot să vă spun mai mult despre ea.

— Și cum rămîne cu pivnița ? De unde știai c-o să ți se întîmple în pivniță ?

— Ce v-o fi cășunat cu pivnița asta ? ! Mi-era o frică grozavă cînd am intrat înăuntru ; stăteam cu inima pietrită tocmai fiindcă mă știam părăsit ; dumneavoastră erați plecat și în toată lumea asta nu mai aveam de la cine să aștept vreun ajutor. Mă gîndeam chiar, în timp ce coboram în pivniță : „Dacă o să mă apuce acum, am să cad jos sau n-am să cad ?” și, fiindcă ședeam așa, cu frica în sîn, am simțit deodată cum mi se pune un nod în gît... și m-am prăbușit. Toate astea le-am povestit domnului doctor Herzenstube și judecătorului de instrucție Nikolai Parfenovici și tot atunci am pomenit și despre discuția pe care am avut-o cu dumneavoastră seara, în ajun, la poartă, cînd v-am împărtășit teama mea și v-am vorbit și despre pivniță. (Toate s-au trecut în procesul-verbal.) Domnul doctor Varvinski, care m-a îngrijit,

a arătat de față cu toată lumea că așa se întâmplă de obicei și că totul a pornit de la teama aceea, adică m-a apucat criza numai fiindcă m-am gândit tot timpul dacă „am să cad jos sau n-am să cad”. Și, într-adevăr, chiar acolo m-a și apucat. Așa au scris și dumnealor, că trebuia neapărat să pătesc asta numai și numai fiindcă mi-a fost frică.

Isprăvind de vorbit, Smerdeakov începuse să râsufle din greu, ca și când oboseala i-ar fi sleit toate puterile.

— Cum, ai declarat așa ceva ? Întrebuse Ivan Feodorovici oarecum derutat. Crezuse c-o să-l sperie amenințându-l că va da în vileag discuția lor din ajunul nenorocirii și, când colo, el i-o luase înaintea.

— De ce să-mi fie teamă ? N-au decît să scrie tot ce vor din moment ce asta e adevărul, răspunsese, fără nici o șovăială, Smerdeakov.

— Și ai spus tot, tot ? Ai raportat cuvînt cu cuvînt discuția noastră din poartă ?

— Ei, nu chiar așa, cuvînt cu cuvînt...

— Ai spus că știi să simulezi o criză, așa cum te-ai lăudat față de mine atunci ?

— Nu, asta n-am spus.

— Atunci, să te întreb altceva : de ce ai ținut morțiș să mă duc la Cermașnea ?

— Mă temeam să nu plecați la Moscova ; fiindcă Cermașnea oricum e mai aproape.

— Minți ! Tu singur m-ai îndemnat să plec : „Du-te, ziceai, fugi de păcat !”

— V-am spus asta numai din prietenie față de dumneavoastră și pentru că vă sînt din toată inima credincios ; simțeam eu, așa, că are să se întâmple o nenorocire acasă, și-mi părea rău de dumneavoastră. Dar, la drept vorbind, mai milă poate că-mi era de mine decît de dumneavoastră. D-aia v-am și spus atunci : plecați, fugiți de păcat. Credeam c-o să mă înțelegeți unde băteam, o să vă dea prin gînd că s-ar putea întâmpla vreun bucluc aici, acasă, și o să rămîneți să-l apărați pe tatăl domniei-vostre.

— Atunci de ce n-ai spus pe șleau, dobitocule ? se răstise la el Ivan Feodorovici.

— Păi, gîndiți-vă, puteam eu să vă spun pe șleau ? De fapt, în mine vorbea numai frica și, pe urmă, cine știe dacă nu v-ați fi supărat ? Aveam toată dreptatea, firește, să mă

tem că Dmitri Feodorovici o să facă iarăși scandal și o să pună mîna pe banii ăia care zicea că-s ai dumnealui, dar cine putea să-și închipuie că încurcătura asta o să se sfîrșească printr-un omor ? Credeam doar c-o să șterpelească alea trei mii de ruble pe care boierul le ținea într-un plic, sub saltea. Niciodată nu m-aș fi gîndit c-o să-i ridice zilele ! Nici dumneavoastră nu puteați să bănuiti ce-o să se întîmple, domnule.

— Din moment ce tu singur spui că nimeni nu putea să bănuiască, cum puteam eu atunci să-mi dau seama și să rămîn acasă ? Ce o tot scalzi așa ? răspunsese Ivan Feodorovici după o clipă de chibzuință.

— Puteați să vă dați seama atunci pentru că v-am îndemnat să plecați nu la Moscova, ci la Cermașnea !

— Cum adică, nu înțeleg !

Smerdeakov părea sleit de oboseală și se opriase cîteva clipe să răsufle.

— Puteați să vă gîndiți ; de vreme ce stăruiam atîta să nu mai plecați la Moscova și să vă duceți mai bine la Cermașnea, însemna că țineam să fiți cît mai aproape de noi, iar pîna la Moscova era cale lungă. Poate că, știindu-vă pe undeva, pe-aici, prin împrejurimi, Dmitri Feodorovici n-ar mai fi avut atîta curaj. Și în tot cazul, dac-ar fi fost ceva, puteați să vă întoarceți mai repede să-mi luați apărarea, fiindcă v-am spus doar că Grigori Vasilievici e bolnav și că mi-e teamă să nu mă apuce vreo criză. Cînd v-am mărturisit apoi că nimeni nu putea pătrunde în casă decît dacă bătea într-un anumit fel în geam și că Dmitri Feodorovici cunoștea de la mine semnalul, am crezut c-o să vă treacă prin gînd că dumnealui o să facă negreșit vreo boroboată, și atunci n-o să mai plecați niciăieri, nici chiar la Cermașnea.

„Tot ce spune stă în picioare, socotise în sinea lui Ivan, deși nu prea are șir în vorbă. Dar de ce zicea, oare, doctorul Herzenstube că nu e totuși normal ?“

— I-ascultă, să nu faci pe șmecherul cu mine, că te ia dracu ! se burzuluise el furios.

— Pe cîntea mea dacă n-am fost sigur atunci c-ați înțeles ce vreau să spun ! ripostase, nevinovat ca un prunc, Smerdeakov.

— Dacă aș fi înțeles, fără îndoială c-aș fi rămas ! izbucnise Ivan din ce în ce mai întăritat.

— Și eu care mă gîndeam c-ați înțeles și de-aia ați și plecat așa de repede, ca să scăpați de bucluc, c-ați fugit, fiindcă vi-era frică !

— Dar ce-ți închipui, că toată lumea e fricoasă ca tine ?

— Iertați-mă, dar credeam că și dumneavoastră sînteți ca mine.

Ivan Feodorovici rămăsese descumpănit.

— Firește, trebuia să-mi dau seama. De altfel, simțeam că uneltești tu ceva necurat... Dar nu, minți, iarăși minți ! se dezmeticise el brusc, fulgerat de un gînd. Ții minte cum ai venit atunci lîngă trăsura și mi-ai spus : „E o plăcere să stai de vorbă cu un om inteligent !” Îți părea bine, deci, că plecam, altfel de ce m-ai fi lingușit ?

Smerdeakov suspinase o dată și încă o dată. O umbră de roșeață îi apăruse în obraji.

— Îmi părea bine, firește, rostise el gîfîind, fiindcă plecați la Cermașnea, nu la Moscova, cum ați avut de gînd la început. Era mai aproape ; iar vorbele alea nu vi le-am spus ca să vă lingușesc, ci erau mai curînd o mustrare. Nici asta n-ați înțeles !

— O mustrare ? Cum asta ?

— Uite-așa, fiindcă, deși ați simțit că ne pîndește nenorocirea, v-ați îndurat totuși să-l părăsiți pe tatăl dumneavoastră, în loc să fi stat aici, să ne apărați ; că doar și eu puteam să intru în bucluc pentru alea trei mii de ruble, să cadă pe mine păcatul că le-aș fi furat.

— Du-te dracului ! îl bruftuluisese Ivan. Cînd te-au anchetat, ai spus ceva judecătorului sau procurorului despre povestea asta cu bătaia în geam ?

— Cum de nu ! Am spus tot.

Ivan se mirase din nou în sinea lui.

— Dacă m-am gîndit atunci la ceva, e că s-ar putea să clocești cine știe ce ticăloșie, începuse el. Dmitri este într-adevăr capabil să omoare un om, dar în ruptul capului nu l-aș fi crezut în stare să pună mîna să fure... Pe cînd din partea ta mă puteam aștepta la orice murdărie. Tu singur mi-ai mărturisit că știi să te prefaci bolnav ; pentru ce mi-ai spus asta ?

— Am vorbit și eu așa, din prostie. Fiindcă în viața mea nu m-am prefăcut, m-am lăudat numai față de dumnea-

voastră că știu să mă prefac. Era o copilărie. Țineam foarte mult la dumneavoastră și vă spuneam tot ce-mi trecea prin cap.

— Fratele meu aruncă vina pe tine, zice că tu l-ai ucis pe tata și l-ai prădat.

— Păi ce i-a mai rămas de făcut ? rînjise cu amărăciune Smerdeakov. Mai poate cineva să-l creadă cînd sînt atîtea dovezi ? Grigori Vasilievici zice c-a văzut ușa deschisă după plecarea dumnealui. Dar ce să mai vorbim, Dumnezeu să-l ierte ! I-e frică și nu știe cum să scape... și după o clipă de tăcere, ca și cînd i-ar fi venit o idee nouă în minte, adăugase : Să zicem c-ar fi așa ; dumnealui vrea cu tot dinadinsul să mă scoată pe mine vinovat, sub cuvînt că eu aș fi săvîrșit omorul — am mai auzit treaba asta ; să zicem chiar c-aș fi știut să mă prefac ; gîndiți-vă numai, cum aș fi putut eu să spun așa ceva dacă într-adevăr îi pusesem gînd rău tatălui dumneavoastră. Dacă-aș fi chitit cumva să-l omor, trebuia să fiu un dobitoc fără pereche ca să mă dau de gol față de cineva, și încă față de cine ? De feciorul victimei ! Păcatele mele ! Cine poate să creadă una ca asta ? Nu, în vecii vecilor nu s-ar fi întîmplat așa ceva și nici nu-i de crezut ! Nimeni în afară de Dumnezeu nu poate să audă ce vorbim acum, dar dacă i-ați explica procurorului sau lui Nikolai Parfenovici și le-ați spune : „Cum poate fi atît de zezzec un criminal ca să se dea de gol înainte chiar de a fi săvîrșit crima ?“ ați risipi orice bănuială. Fiindcă dumnealor și-ar da seama numaidecît.

Impresionat de acest ultim argument, Ivan Feodorovici se ridicase în picioare, hotărît să încheie discuția.

— Ascultă, îi spusese el, n-am de ce să te suspectez și, după părerea mea, acuzația ce ți se aduce e ridicolă... Mai mult chiar, îți sînt recunoscător pentru că m-ai liniștit. Trebuie să plec, dar să știi c-am să mai vin să te văd. Rămîi cu bine și fă-te mai curînd sănătos. N-ai nevoie de nimic ?

— Vă mulțumesc frumos. Marfa Ignatievna are toată grija și, milostivă cum e, mă ajută de cîte ori am nevoie de ceva ; de altfel, zilnic vine cîte cineva pe la mine — oameni de omenie.

— La revedere. Cred că nu e cazul să spun că știi să te prefaci... și te-aș sfătui și pe tine să nu vorbești despre asta ! adăugase pe neașteptate Ivan Feodorovici.

— Prea bine, am înțeles. Dacă dumneavoastră n-o să po-
meniți despre asta, nici eu n-am să spun nimic din ce am
vorbit atunci la poartă...

Plecând, Ivan Feodorovici abia apucase să facă vreo zece
pași pe coridor și i se păruse deodată că ultimele cuvinte ale
lui Smerdeakov aveau un subînțeles jignitor. Se gândise să se
întoarcă din drum, dar nu fusese decît o impresie trecătoare
ce se mistuise într-o clipă. „Prostii !“ murmurase el și ieșise
grăbit din spital. Realitatea era că se simțea cu sufletul îm-
păcat de cînd se convinsese că vinovatul nu era Smerdeakov,
ci fratele său, Mitea ; ceea ce, pe drept cuvînt, pare destul de
paradoxal. Nu se mai ostenea să caute însă explicația acestui
fapt, dimpotrivă, avea o adevărată repulsie pentru orice în-
cercare de a-și analiza sentimentele. Voia să uite cît mai re-
pede. În următoarele zile, cunoscînd mai îndeaproape și mai
pe larg probele ce se constituiseră împotriva lui Mitea, do-
bîndise certitudinea deplină a vinovăției lui. Existau în pri-
mul rînd o serie de declarații categorice, făcute de niște oa-
meni neînsemnați, cum ar fi, bunăoară, Fenia sau mama
acesteia, ale căror mărturii erau pur și simplu zdrobitoare. Ca
să nu mai vorbim de depozițiile lui Perhotin, ale băieților de
băcănie de la Plotnikov, ori ale martorilor din Mokroe !
Amănuntele mai cu seamă erau covîrșitoare. „Bătăile“ miste-
rioase în ușa reținuseră atenția judecătorului de instrucție și a
procurorului aproape în aceeași măsură ca și depoziția lui
Grigori, care susținea că văzuse ușa deschisă. Soția lui Gri-
gori, Marfa Ignatievna, pe care Ivan o descususe, îi răspun-
sese lămurit că Smerdeakov zăcuse toată noaptea în odăița
vecină „la trei pași de patul nostru“ și că, deși ea dormise
adînc, se trezise de cîteva ori din pricina gemetelor lui : „Tot
timpul s-a văitat și a gemut, săracul !“ Stătuse apoi de vorbă
cu Herzenstube, căruia îi împărtășise îndoielile sale cu privire
la nebunia lui Smerdeakov, mărturisindu-i că pacientul lui
nu i se părea cîtuși de puțin anormal, ci numai extrem de
slăbit ; opinia lui fusese întîmpinată însă cu un zîmbet fin
de bătrîn medic. „Știi cu ce se îndeletnicește acum ? îl între-
base el pe Ivan Feodorovici. Învață pe de rost cuvinte fran-
țuzești ; are sub pernă un caiet în care nu știu cine i-a scris
cu litere chirilice un mic vocabular franțuzesc, he-he-he !“
Așa că, pînă la urmă, toate îndoielile lui Ivan Feodorovici se
risipiseră. Nu se mai putea gândi la Dmitri decît cu aversiune.

Un singur lucru îl intriga : perseverența cu care Aleoșa susținea că ucigașul nu putea fi în nici un caz Dmitri, ci, „după toate probabilitățile“, Smerdeakov. Ivan era cu atât mai surprins cu cât părerile lui Aleoșa avuseseră întotdeauna mare trecere în ochii lui. De asemenea, i se părea foarte curios faptul că Aleoșa nu-i pomenea niciodată nimic despre Mitea, că totdeauna evitase să deschidă vorba despre fratele lor, mărgininu-se doar să răspundă la întrebările lui. Ceea ce iarăși îi dăduse de gîndit. De altfel, în perioada respectivă, Ivan era stăpînit de o preocupare cu totul străină de aceste lucruri ; de cînd se înapoiase de la Moscova, chiar din primele zile se lăsase acaparat cu desăvîrșire de pasiunea lui dezlănțuită, mistuitoare, pentru Katerina Ivanovna. Cred, însă, că nu e locul aici să vorbim despre această nouă pasiune a lui Ivan Feodorovici, care avea să influențeze mai apoi întreaga sa viață ; cel mult ar putea constitui subiectul unei alte povestiri, al unui nou roman, pe care nu știu dacă am să-l scriu vreodată. Trebuie, totuși, să menționez că în seara cînd Ivan Feodorovici, așa cum am arătat mai sus, după ce fusese cu Aleoșa la Katerina Ivanovna, îi mărturisise fratelui său pe drum : „Nu sînt amator“, mințise pur și simplu ; în realitate, o iubea ca un descreierat, deși erau momente în care îl cuprindea o ură atît de cumplită, încît ar fi fost în stare s-o ucidă. Avea suficiente motive s-o urască ; zguduită de tot ceea ce se întîmplase cu Mitea, fata se aruncase în brațele lui Ivan Feodorovici, care tocmai se înapoiase de la Moscova, privindu-l ca pe salvatorul ei. Fusese jignită, umilită, toate sentimentele ei fuseseră batjocorite și călcate în picioare. Și iată că apăruse din nou omul care o iubise cu pasiune cîndva — o, știa prea bine cît o iubise ! — și pe care-l prețuia atît de mult pentru inima și inteligența lui. Fire integră însă fata nu se lăsa chiar așa ușor cucerită de dragostea lui Ivan, cu toată seducția pe care o exercita asupra ei și cu toată impetuo-zitatea karamazoviană a dorințelor sale. Era mereu chinuită de remușcarea că-l trădează pe Mitea și, de cîte ori avea vreun conflict mai violent cu Ivan (și avusese multe), i-o spunea fără înconjur. La asta se referise Ivan atunci cînd îi declarase lui Aleoșa că totul e „minciună și iarăși minciună“. Firește, era o bună doză de ipocrizie la mijloc, de aceea avea tot dreptul să fie exasperat... despre toate astea însă vom

vorbi mai încolo. Într-un cuvînt, o bucată de vreme, Ivan nici nu se mai sinchisise de Smerdeakov. Totuși, cam la vreo două săptămîni după ce fusese la el să-l vadă, gîndurile ciudate de care fusese cîndva frămîntat începuseră din nou să-l bântuie. E de ajuns să spunem că se întreba mereu : pentru ce atunci, în ultima noapte petrecută în casa părintească, înainte de plecare, ieșise de cîteva ori pe scară, tiptil, ca un hoț, ca să asculte ce făcea jos taică-său ? De ce mai apoi își amintea cu dezgust de împrejurarea asta ? De ce a doua zi se simțise atît de abătut tot drumul și de ce în clipa cînd sosise la Moscova își spusese în sinea lui : „Sînt un ticălos !“ La un moment dat, ajunsese chiar să-și pună întrebarea dacă, din pricina acestor obsesii chinuitoare ce nu-i dădeau pace o clipă, dragostea lui pentru Katerina Ivanovna n-o să fie cu timpul adumbrită de ele. În ziua aceea se întîlnise întîmplător pe stradă cu Aleoșa. Îl oprise numaidecît ca să-l întrebe pe nepusă masă :

— Ți-aduci aminte de seara în care Dmitri a intrat buzna în casă după cină și l-a lovit crunt pe tata ? Mai știi ce ți-am declarat atunci, că-mi rezerv „dreptul de a dori“ ? Spune-mi, în momentul acela nu ți-a trecut prin gînd cumva că s-ar putea să doresc moartea tatii ?

— Da, mi-a trecut, îi răspunsese domol Aleoșa.

— De altfel, așa a și fost, nici nu era greu de ghicit. Dar nu ți-a dat cumva prin gînd atunci că mi-ar fi plăcut ca „o lighioană să înghită pe alta“, adică, mai precis, că așteptam ca Dmitri să-l omoare pe tata și cît de curînd... c-aș fi fost gata chiar să-i dau o mîină de ajutor ?

Aleoșa pâlise ușor și se uitase drept în ochii lui.

— Vorbește ! izbucnise Ivan. Vreau să știu neapărat la ce te-ai gîndit atunci ! Trebuie să știu adevărul, mă-nțelegi, tot adevărul ! Răsufila sacadat, privind-și fratele cu o scăpărare de ură, înainte ca Aleoșa să fi apucat să rostească un singur cuvînt.

— Iartă-mă, dar m-am gîndit și la asta în momentul acela ! Îi mărturisise în șoaptă mezinul, și tăcuse, fără să mai adauge măcar o cît de ușoară „circumstanță atenuantă“.

— Mulțumesc ! rostise tăios Ivan și, părăsindu-l brusc, își văzuse mai departe de drum.

Din ziua aceea, Aleoșa observase că Ivan îl ocolea, ca și cînd n-ar mai fi putut să-l vadă în ochi, așa că încetase

să se mai ducă pe la el. În aceeași zi însă, îndată chiar după ce se despărțise de Aleoșa, Ivan Feodorovici se dusesse întins la Smerdeakov, fără să mai treacă pe acasă.

VII

CEA DE-A DOUA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV

Între timp, Smerdeakov ieșise din spital și Ivan Feodorovici cunoștea noua lui locuință; feciorul se mutase într-o cocioabă dărăpănată, cu două odăi despărțite printr-o tindă, una din încăperi fiind ocupată de Maria Kondratievna, care ședea împreună cu maică-sa, iar în cea de a doua locuind Smerdeakov. Dumnezeu știe în ce condiții se aciuase acolo: dacă le plătea ceva pentru găzduire sau dacă-l țineau de pomană? Mai apoi se aflase că fusese primit în casă în chip de logodnic al Mariei Kondratievna și că nu le plătea nici un ban. Atît mama cît și fiica aveau un respect deosebit pentru el, privindu-l ca pe un om superior. Ivan Feodorovici bătuse în ușă și intrase în tindă, de unde, poftit de Maria Kondratievna, trecuse în camera din stînga, așa-numita „odaie de oaspeți” în care stătea Smerdeakov. Înăuntru, soba de teracotă era încinsă. Tapetul albastru de pe pereți era jupuit și prin crăpături mișunau sumedenie de gîndaci galbeni, atît de mulți, încît se auzeau tot timpul foșnind. Mobila, destul de săracioasă, două lavițe de-a lungul pereților și două scaune lîngă o masă simplă de brad, dar acoperită cu o învelitoare cu desene trandafirii. În cele două ferestruici, cîte un ghiveci cu mușcate, iar într-unul din colțuri, un iconostas. Pe masă, un samovar mic și scofilcit, de aramă, și o tavă cu două cești. Smerdeakov tocmai își băuse ceaiul și samovarul era stins... Ședea la masă pe una din lavițe și scria ceva aplecat asupra unui caiet. Avea la îndemîna lîngă el o sticlută cu cerneală și un sfeșnic scund de fontă, în care, cu toată sărăcia ce domnea împrejur, se afla o lumîinare de spermanțet, nu de seu. Ivan putuse să-și dea seama imediat, de la prima ochire, că Smerdeakov era pe deplin restabilit

după boală. Avea un obraz mai proaspăt parcă și mai împlinit, moțul din frunte ticluit cu grijă și părul lins la tîmple. Era îmbrăcat într-un halat pestriț, vătuit, o vechitură destul de ruptă și de ponosită. Purta, ca niciodată, ochelari ; cel puțin Ivan Feodorovici îl vedea pentru prima oară cu ei pe nas. Insignifiant în sine, amănuntul acesta avusese darul să-l întărească și mai tare. „Ia uite, jigodia, numai ochelari îi lipseau !“ Smerdeakov ridicase încet capul și se uitase la el prin lentile, își scoase apoi tacticos ochelarii și se ridicase pe jumătate de pe laviță, dar nu cu respect, ci mai mult așa, într-o doară, atîta cît era strict necesar ca să păstreze o elementară bună-cuviință. Ivan Feodorovici observase toate detaliile dintr-o aruncătură de ochi, dar ceea ce îl izbise îndeosebi fusese privirea lui Smerdeakov — o privire dușmănoasă, încărcată de ură, aproape sfidătoare. Ca și cînd ar fi zis în sinea lui : „Ce te tot ții de capul meu, credeam că ne-am înțeles doar data trecută ! Ce mai cauți la mine ?“ Cu greu Ivan Feodorovici reuși să se stăpînească.

— Ce cald e aici ! spuse el, descheindu-și paltonul.

— De ce nu vă dezbrăcați ? îl îndemnase feciorul.

Ivan Feodorovici își lepădase paltonul pe laviță, trăsese cu o mîină tremurătoare un scaun lîngă masă și se așezase. Smerdeakov i-o luase însă înainte, ocupîndu-și locul lui.

— În primul rînd, aș vrea să știu : sîntem singuri ? Întrebare nerăbdător, pe un ton răstit, Ivan Feodorovici. Nu se aude dincolo ?

— N-are cine să ne audă. Ați văzut doar că-i o săliță la mijloc.

— I-ascultă, scumpule, ce sînt vorbele acelea pe care le-ai rostit la plecare, atunci cînd am fost la tine, la spital : că dacă n-am să te dau de gol că știi să simulezi un acces, nici tu n-ai să-i spui judecătorului de instrucție nimic din ce-am discutat în seara aceea, la poartă ? Cum adică, n-ai să spui nimic ? Ce-ai vrut să insinuezi ? Nu cumva e o amenințare ? Ce, am făcut vreo convenție amîndoi sau poate crezi că mi-e frică de tine ?

Ivan Feodorovici îi vorbise iritat, vrînd parcă să-i arate că disprețuia orice fel de ocolișuri și subterfugii și că înțelegea să joace cu cărțile pe față. O licărire răutăcioasă fulgerase în privirea lui Smerdeakov, ochiul lui stîng începuse să clipească mărunț și feciorul ripostase prompt, dar în același

timp reținut, ca de obicei, ca și când i-ar fi declarat : „Poftim, dacă vrei așa, să dăm cărțile pe față !“

— E adevărat, v-am făgăduit atunci că n-o să spun nimic ălor mari ; mă gîndeam că deși ați știut dinainte ce-l așteaptă pe tatăl dumneavoastră, c-o să fie, adică, omorît, l-ați lăsat totuși în voia soartei și ați plecat. Mă temeam să nu-și facă lumea o părere proastă despre sentimentele domniei-voastre sau — de, mai știi ? — să-și închipuie altceva, de-aia zic, v-am făgăduit să-mi țin gura.

Smerdeakov rostise aceste cuvinte cu cel mai desăvîrșit sînge rece, dar totodată cu un fel de îndîrjire în glas și pe un ton provocator și insolent. Sub privirea lui arogantă, Ivan Feodorovici simțise cum toate lucrurile din odaie încep să-i joace în fața ochilor.

— Cum ? Ce-ai spus ? Ești zdravăn la cap ?

— Cît se poate de zdravăn.

— Dar ce, *eu am știut* atunci c-o să fie omorît ? strigase în sfîrșit Ivan Feodorovici, trîntind năprasnic cu pumnul în masă. Cum adică să-și închipuie „altceva“ ? Spune, ticălosule !

Smerdeakov tăcea, măsurîndu-l cu aceeași privire arogantă.

— Vorbește odată, scîrnăvie, tîlharule ! La ce „altceva“ te-ai gîndit ? zbierase Ivan.

— Am vrut să spun că poate și dumneavoastră ați fi fost bucuros ca tatăl domniei-voastre să moară.

Ivan Feodorovici sărise ca ars de pe scaun și-l izbise atît de crîncen cu pumnul în umăr, încît Smerdeakov se lipise de perete. Într-o clipă, un potop de lacrimi i se revărsase pe obraji, și murmurînd : „Nu-i frumos, domnule, să lovești un biet om neputincios !“, feciorul își acoperise fața cu o batistă murdară de stambă, albastră cu pătrățele, și începuse să plîngă sfîșietor, înăbușindu-și suspinele. Trecuse așa un minut.

— Gata ! Ai terminat ? se răstise la el Ivan Feodorovici, așezîndu-se din nou pe scaun. Să nu mă mai scoți din sărite !

Smerdeakov își luase cîrpa de la ochi. Toate trăsăturile nutrișoarei lui schimonosite mărturiseau cît de adînc fusese jignit.

— Așa, va să zică, secătură, credeai că mi-am pus în gînd să-l omor pe tata împreună cu Dmitri ?

— Nu știam ce gânduri aveți, răspunse înțepat celălalt. De aia v-am oprit atunci în poartă, ca să vă încerc în prvința asta.

— Cum să mă încerci ? Pentru ce ?

— Să vă încerc așa, ca să-mi dau seama care-i situația : dacă vreți sau nu vreți ca tatăl dumneavoastră să se curețe mai repede !

Ivan Feodorovici era mai ales revoltat de tonul insinuant și plin de aroganță la care Smerdeakov nu voia să renunțe cu nici un preț.

— Tu l-ai ucis ! izbucnise el deodată.

Smerdeakov se mulțumise să zîmbească disprețuitor.

— Dumneavoastră știți foarte bine că nu l-am ucis eu ! Imi închipuiam că nu-i nevoie să mai repet lucrul ăsta unui om inteligent.

— Dar de ce, cum de ți-a venit să mă suspectezi de așa ceva ?

— Și asta o știți tot atât de bine : de frică. Eram într-un hal fără hal, stăteam tot timpul cu frica în sân și mă uitam bănuitor la toată lumea. De aia m-am gândit să vă pun la încercare, fiindcă, îmi ziceam dacă într-adevăr doriți același lucru ca și fratele dumneavoastră, atunci praful se alege de mine, am să mor și eu ca o muscă, fără să fiu cu nimic vinovat !

— Ia ascultă, acum două săptămîni parcă spuneai altceva !

— Tot la asta mă gîndeam și atunci la spital, dar credeam c-o să mă înțelegeți din două cuvinte și, ca om inteligent ce sînteți, că nu v-ar fi făcut nici o plăcere să vorbim chiar așa, pe șleau.

— Ia te uită ! Dar stai, stai, răspunde-mi la ce te-am întrebat, țin neapărat să-mi spui cum, prin ce anume am putut să trezesc în sufletul tău mîrșav o bănuială atât de murdară ?

— De omorît, știam că n-ați fi putut pentru nimic în lume să-l omorîți, și nici n-ați vrut, în schimb, ați fi fost bucuroși să faceți altcineva treaba asta în locul dumneavoastră.

— Ia te uită la el cu ce sînge rece îmi vorbește ! Dar de ce, de ce crezi că m-aș fi bucurat ?

— Cum de ce ? Dar moștenirea ? răbufnise Smerdeakov plin de fiere, ca și cînd abia ar fi așteptat clipa răfuieiilor. După moartea tatălui dumneavoastră cîteșitrei frățiorii ați fi

băgat în buzunar patruzeci de mii de ruble — atîta v-ar fi venit la fiecare, dacă nu și mai mult. În cazul cînd însă Feodor Pavlovici s-ar fi însurat cu doamna Agrafena Alexandrovna, dînsa, după cununie, ar fi trecut frumușel toată averea pe numele dumisale, fiindcă nu-i de fel proastă, așa că dumneavoastră, cîteșitrei frățiorii, ați fi bătut din buze. Și ce mai lipsea ca să-și pună pirostriile în cap ? Totul atîrna de un fir de păr : să-i fi făcut numai un semn cu degetul cel mic conîta, și ar fi alergat cu limba scoasă după dînsa la biserică.

Cu chiu, cu vai, Ivan Feodorovici izbutise să-și țină mînia în frîu.

— Bine, rostise el într-un tîrziu. Vezi, am stat liniștit, nu te-am snopit în bătaie, nici nu te-am răpus. Spune mai departe : prin urmare, după tine, îmi pusesem toată nădejdea în Dmitri, mă bizuiam să facă el treaba asta ?

— Mai încape vorbă ? ! Dacă-l omora dumnealui, își pierdea toate drepturile — tot, tot, și rangul, și gradul în armată, și averea, ca să înfunde ocna. Așa că partea dumnealui de moștenire v-ar fi rămas dumneavoastră și lui Alexei Feodorovici, jumate-jumate. Și atunci v-ar fi revenit, în loc de patruzeci, șazeci de mii de căciulă. Cu siguranță că v-ați bizuit pe Dmitri Feodorovici !

— Mă mir cu cîtă răbdare am să înghit atîtea de la tine ! Ascultă, ticălosule, dacă aș fi așteptat să facă altcineva treaba asta, mai curînd m-aș fi bizuit pe tine decît pe Dmitri și-ți jur pe orice vrei că și atunci chiar am presimțit că pui la cale o mîrșăvie... Țin foarte bine minte c-am avut la un moment dat impresia asta !

— Și eu tot așa m-am gîndit un moment, că așteptați ceva de la mine, rînjise ironic Smerdeakov. Așa că v-ați dat de gol și mai mult față de mine, fiindcă deși ați presimțit ce o să se întîmple și ați avut bănuiele în privința mea, pînă la urmă tot ați plecat ; era ca și cînd mi-ați fi spus ritos : „N-ai decît să-l omori, treaba ta, eu n-am să-ți stau în cale !“

— Ticălosule ! Așa ai înțeles tu ?

— Păi ce puteam să înțeleg din povestea cu Cermașnea ? Îmi pare rău ! Judecați și dumneavoastră : erați tocmai pe punctul să plecați la Moscova. Cît s-a ținut boierul de dumneavoastră să vă repeziți pînă la Cermașnea, n-ați vrut în ruptul capului să vă abateți din drum. A fost însă destul să

arunc în nerozia mea o vorbă în vînt și deodată v-ați înduplecat să vă duceți ! Cum se face că v-ați hotărît pînă la urmă, de ce ați primit să mergeți la Cermașnea ? Și atunci, din moment ce n-ați mai plecat la Moscova, ca să vă hotărîți în schimb așa, din senin, luîndu-vă numai după cuvîntul meu, să vă duceți la Cermașnea, înseamnă că ați așteptat ceva de la mine.

— Nu, îți jur că nu ! răcnise Ivan, scrișnind din dinți.

— Cum nu ? Cînd, dimpotrivă, pentru vorbele pe care vi le-am spus, dumneavoastră, ca un fiu bun și iubitor, ar fi trebuit să mă înșfăcați imediat și să mă duceți la secție, să mă snopească în bătaie... Sau măcar să-mi fi tras cîteva palme. Iar dumneavoastră, în loc să vă supărați, v-ați plecat urechea cu dragă inimă la vorba mea proastă și ați pornit numaidecît la drum, exact așa cum v-am spus, deși călătoria asta n-avea nici un Dumnezeu ; mult mai firesc ar fi fost să rămîneți acasă și să apărați viața tatălui dumneavoastră... Și atunci, spuneți-mi, ce puteam să cred ?

Ivan ședea încruntat, cu mîinile încleștate pe genunchi.

— Da, păcat că nu ți-am tras cîteva palme, zîmbise el cu amărăciune. La secție n-avea rost să te duc ; cine m-ar fi crezut și pe ce temei te-aș fi cărat acolo ? Cît despre palme... îmi pare rău că nu mi-a dat prin gînd. Deși bătaia e interzisă, nu știi cu cîtă plăcere ți-aș fi făcut mutra zob !

Smerdeakov îl privea încîntat.

— E interzisă în cazurile obișnuite ale vieții, începu el pe același ton sentențios și superior cu care discutase cîndva cu Grigori Vasilievici despre Dumnezeu, în timp ce-i servea masa lui Feodor Pavlovici. Da, în cazurile obișnuite ale vieții, bătaia e într-adevăr interzisă prin lege și în general nu mai e folosită, dar sînt și cazuri excepționale, și nu numai la noi, ci în toată lumea, chiar și în republica franceză, oricît ar fi ea de grozavă, cînd oamenii ajung tot la bătaie, la fel cum era pe vremea lui Adam și a Evei, fiindcă bătaia n-o să dispară niciodată de pe fața pămîntului. Dumneavoastră însă n-ați îndrăznit, deși era un caz excepțional.

— Ce, te-ai apucat să înveți franțuzește ? îl întrebase tam-nesam Ivan, făcînd un semn din cap spre caietul ce rămăsese pe masă.

— De ce să nu învăț ? Vreau să-mi îmbogățesc cunoștințele și să-mi desăvîrșesc educația ; mă gîndesc că s-ar putea

s-ajung și eu odată și odată pe acele fericite meleaguri ale Europei.

— Ia ascultă, tâlharule, se oțărîse deodată Ivan, tremurînd tot și fulgerîndu-l mînios cu privirea. Află că nu mi-e teamă de acuzațiile tale, n-ai decît să declari orice poștești împotriva mea ! Dacă nu ți-am zdrobit oasele pînă acum, e numai pentru că am toate motivele să bănuiesc că tu ești criminalul și vreau să te dau pe mîna justiției. Am să te denunț.

— Dacă vrei să mă ascultați, ați face mai bine să vă țineți gura. Ce puteți declara împotriva mea ? Cine o să vă creadă ? Sînt cu totul și cu totul nevinovat. Dar, dacă-i vorba pe-așa, am să spun și eu tot. O să-mi dați și mie voie să mă apăr, nu ?

— Nu cumva îți închipui că mi-e frică de tine ?

— Chiar dacă judecătorii n-au să creadă nimic din ce v-am spus acum, în schimb publicul o să asculte cu toate urechile și nu știu dacă o să vă vină la socoteală.

— Cum s-ar zice, „e o plăcere să vorbești cu un om inteligent“, aici voiai s-ajungi, nu-i așa ? scrișnise Ivan.

— Întocmai. Și sper că sînteți un om inteligent.

Clocotind de indignare, Ivan se sculase de pe scaun, își îmbrăcase paltonul și, fără să-i mai răspundă nimic lui Smerdeakov, fără să-i arunce măcar o privire, părăsise grăbit odaia.

Aerul proaspăt de afară îl înviorase. Luna plină albea strălucitoare pe cerul senin. Gînduri haotice și senzații penibile se învîlmășeau în el. „Să mă duc să-l denunț pe Smerdeakov ? Dar ce să spun ? Totuși, e nevinovat. O să arunce toată vina pe mine. Adevărat, pentru ce am plecat atunci la Cermașnea ? Pentru ce ? Pentru ce ? se frămînta el. Așa e, mă așteptam să se întîmple ceva, are dreptate...“ Și pentru a suta oară, poate, îi apăruse din nou în minte ultima noapte petrecută în casa părintească, atunci cînd îl spionase de sus, de pe scară, pe taică-său. De astă dată însă amintirea aceasta făcuse să i se încrînceneze inima atît de dureros, încît se oprise brusc locului, ca săgetat : „Da, într-adevăr, asta așteptam atunci ! Am dorit, da, am dorit să fie asasinat ! Am dorit cu adevărat sau nu ?... Trebuie să-l omor pe Smerdeakov !... Dacă nu am curajul să-l ucid imediat, atunci chiar că

nu mai are rost să trăiesc !...” Și, în loc să-și continue drumul spre casă, se dusesse direct la Katerina Ivanovna, care se spriase cînd îl văzuse intrînd pe ușă cu aerul acela rătăcit, ca de nebun. Ivan Feodorovici îi împărtășise apoi, cuvînt cu cuvînt, discuția pe care o avusese cu Smerdeakov. Degeaba încerca ea să-l liniștească, fiindcă Ivan nu-și putea găsi de loc astîmpăr. Umbla de colo pînă colo prin cameră și vorbea într-una, precipitat, spunînd tot felul de lucruri bizare. Într-un tîrziu, se hotărîse, în sfîrșit, să se așeze și, cu coatele pe masă și rezemat în palme, își mărturisise gîndurile cu glas tare, rostind aceste cuvinte ciudate :

— Dacă n-ar fi ucis Dmitri, ci Smerdeakov, ar fi însemnat că sînt complicele lui, fiindcă eu l-am îndemnat. Dar nu-mi dau seama încă prea bine dacă într-adevăr am avut vreun amestec sau nu. În cazul cînd l-a omorît el și nu Dmitri, atunci se cheamă că și eu sînt un ucigaș.

Drept răspuns, Katerina Ivanovna se sculase de la locul ei, se apropiase de birou, deschisese o besactea care se afla deasupra, la vedere, și scosese dinăuntru o hîrtie pe care i-o pusese sub ochi.

Acesta era documentul despre care Ivan Feodorovici îi vorbise lui Aleoșa, spunîndu-i c-ar fi dovada cea mai sigură, „de o precizie matematică“, a faptului că tatăl lor fusese într-adevăr asasinat de Dmitri. Era un răvaș scris de Mitea, la beție, logodnicei sale, în seara cînd se întîlnise pe cîmp cu Aleoșa ; mezinul tocmai se întorcea la mănăstire, după ce asistase la scena provocată de Grușenka în casă la Katerina Ivanovna, pe care o jignise atît de cumplit. Ce i s-o fi năzărit atunci lui Mitea nu se știe, fiindcă alergase într-un suflet acasă la Grușenka ; n-aș putea să vă spun dacă va fi reușit sau nu să dea ochi cu dînsa, dar în noaptea aceea nimerise pînă la urmă în local, la „Metropol“ și, bineînțeles, se îmbătase criță. În fumul beției, ceruse o pană și hîrtie și scrisese acel document important, ce avea să se întoarcă la un moment dat împotriva lui. Erau mărturisirile unui om exasperat la culme, o scrisoare prolixă și incoerentă, ce arăta din plin că atunci cînd își așternuse gîndurile pe hîrtie autorul ei fusese în stare de ebrietate. Prin stilul ei încîlcit și întortocheat, te făcea să te gîndești la un bețiv care, întorcîndu-se de la cîrciumă, povestește cu lux de amănunte soției sau altcuiva din

casă cum a fost insultat, ce ticălos fără pereche este cel care a îndrăznit să terfelească un om de ispravă ca dînsul, cum o să-i dea el peste bot ticălosului și așa mai departe, fără șir în vorbă, pierzîndu-se în nenumărate detalii, spumegînd de furie, cu lovituri de pumn în masă și lacrimi de bețivan. Hîrtia pe care o căpătase la local era de cea mai proastă calitate, o fițuică murdară, pe dosul căreia cineva făcuse o notă de plată. Neavînd suficient loc pentru tot ce avea de spus, Mitea scrisese și pe margini, ba mai adăugase încă două rînduri de-a curmezișul, peste cele așternute mai înainte. Iată care era cuprinsul misivei :

„Katia, trista mea ursită ! Mîine am să fac rost de bani ca să-ți restitui cele trei mii de ruble. Adio, femeie aprigă și neînduplecată, adio, iubirea mea ! Să sfîrșim odată ! Mîine am să fac rost neapărat de parale, am să cer la toată lumea, și dacă totuși n-am să izbutesc, îți dau cuvîntul meu de onoare c-am să mă duc întins la tata, am să-i sparg capul și am să pun mîna pe banii ascunși sub pernă, numai să plece Ivan. Chiar dacă o să-mi putrezească oasele în ocna, cel puțin am să știu că ți-am dat înapoi banii. Și acum, adio ! Mă închin pînă la pămînt în fața ta, căci ce pot fi decît un ticălos pentru tine ? Iartă-mă. Sau nu, nu mă ierta, e mai cuminte : așa o să ne fie mai la îndemînă amîndurora ! Mai bine ocna decît dragostea ta, fiindcă iubesc altă femeie, o femeie pe care ai cunoscut-o prea de aproape astăzi ca s-o poți ierta vreodată ! Am să ucid tîlharul care m-a jefuit ! Am să fug departe de voi toți, în Orient, să nu mai știu de nimeni. Nici de ea, fiindcă și ea mă face să sufăr tot atît de cumplit ca și tine. Adio !

P.-S. Te blestem și totuși te ador ! Așa îmi spune inima. A mai rămas acolo o strună pe care o simt fremătînd. De-aș putea să-mi frîng inima în două ! Am să mă omor, dar numai după ce am să-l ucid întîi pe el, cîinele ! Am să-i smulg cele trei mii și am să ți le azvîrl în față. M-am purtat ca un ticălos cu tine, în orice caz nu sînt hoț. Așteaptă banii. Cîinele-i ține sub saltea, legați cu panglicuță roz. Hoț nu sînt, în schimb am să-l ucid pe cel care m-a prădat. Katia, nu trebuie să mă disprețuiești : Dmitri poate fi ucigaș, în orice caz nu un hoț ! L-a omorît pe taică-său și și-a distrus singur

viața ca să poată sta dîrz în fața ta, să nu fie silit să-ți suporte trufia. Și ca să nu te mai iubească.

P.P.-S. Îți sărut piciorușele, adio !

P.P.-S.S. Katia, roagă-te lui Dumnezeu să fac rost de bani ! Atunci n-am să-mi mînjesc mîinile cu sînge, căci dacă nimeni n-o să mi-i dea, am să mă umplu de sînge ! Ucide-mă !

Robul și dușmanul tău,

D. Karamazov“

După ce citise „documentul“, Ivan se ridicase să plece, avînd în sfîrșit o certitudine. Prin urmare, ucigașul era Dmitri, nu Smerdeakov. Și din moment ce Smerdeakov nu săvîrșise crima, însemna că nici el, Ivan, nu avea nici o vină. Scrisoarea aceasta constituia pentru el proba cea mai evidentă, care dovedea cu o precizie matematică vinovăția lui Mitea. Nu mai încăpea nici cea mai mică îndoială în privința asta. Nici măcar o singură dată nu-i trecuse prin gînd că Mitea ar fi putut să înfăptuiască omorul în complicitate cu Smerdeakov, ceea ce, de altfel, nici nu corespundea cu faptele cunoscute. Se simțea, în sfîrșit, cu sufletul împăcat.

A doua zi dimineța își amintise cu dispreț de Smerdeakov și de ironiile lui. După cîteva zile chiar se mira el însuși cum de putuse să-și facă atîta sînge rău din pricina insinuărilor acestuia. Hotărîse deci să nu se mai gîndească la el, desconsiderîndu-l cu desăvîrșire. Trecuse astfel o lună. În tot acest timp nu se mai interesase de loc de soarta lui Smerdeakov ; auzise însă întîmplător c-ar fi fost grav bolnav, ba chiar că era pe cale să-și piardă mințile. „Mi-e teamă c-o să ajungă la ospiciul de nebuni“, îi spusese într-o zi tînărul medic Varvinski și Ivan reținuse cuvintele lui. În ultima săptămîină începuse să se simtă și el destul de prost. Se dusesese chiar să consulte medicul chemat de Katerina Ivanovna de la Moscova în vederea procesului. Asta se întîmpla tocmai în perioada în care raporturile lui cu Katerina Ivanovna ajunseseră la un punct cît se poate de critic. Erau ca doi dușmani îndrăgostiți unul de altul. Oscilațiile pe care le manifesta Katerina Ivanovna ori de cîte ori în sufletul ei se trezea din nou dragostea pentru Mitea, oscilații trecătoare, dar destul de puternice totuși, îl aduceau adeseori pe Ivan la exasperare.

Oricît ar părea de ciudat, cu toate aceste „oscilații“ care-i înveninau inima, pînă în ultima clipă, adică pînă în ziua cînd avusese loc între ei scena la care, așa cum am arătat mai înainte, asistase și Aleoșa, niciodată Katia nu-i mărturisise că s-ar îndoi cumva de vinovăția lui Mitea. Trebuie să semnalăm, de asemenea, faptul că deși pe zi ce trecea simțea înverșunîndu-se ura lui împotriva lui Mitea, Ivan era totuși conștient că fratele său îi devenise odios nu din pricina „oscilațiilor“ Katiei, ci pentru că *îl ucisese pe bătrîn!* Își dădea perfect de bine seama de asta. Totuși, cu vreo zece zile înainte de proces, se dusesse la Mitea ca să-i propună să evadeze, împărtășindu-i un plan pe care, pe cît se părea, îl întocmise mai demult. În afară de faptul că avea un motiv temeinic să facă pasul acesta, Ivan fusese determinat într-o măsură oarecare și de o insinuaie pe care o strecurase la un moment dat Smerdeakov și care-i rămăsese ca un ghimpe în inimă, și anume: feciorul lăsase să se înțeleagă c-ar fi avut tot interesul ca fratele său să fie condamnat, deoarece, în cazul acesta, partea sa de moștenire și respectiv a lui Aleoșa s-ar ridica de la patruzeci la șaizeci de mii de ruble. Se hotărîse deci să renunțe la treizeci de mii — din suma ce-i revenea lui — pentru a pregăti evadarea. Întorcîndu-se de la închiisoare, se simțea însă apăsător de o tristețe împovărătoare și în același timp dezorientat: avea impresia că ținea atît de mult la evadarea asta și se hotărîse să pună la bătaie cele treizeci de mii de ruble nu numai ca să scoată din inimă ghimpele lăsat de cuvintele lui Smerdeakov, dar și pentru alt motiv. „Nu cumva pentru că în adîncul sufletului meu mă simt și eu părtaș la crimă?“ se întreba el. Un sentiment nelămurit, dar chinuitor îi învenina inima. În toată luna din urmă mîndria lui avusese mult de suferit, dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo...

Atunci cînd, după discuția cu Aleoșa, se hotărîse brusc să se întoarcă din nou la Smerdeakov, deși ajunsese între timp acasă, Ivan Feodorovici acționase sub impulsul indignării ce-l învolburase subit tocmai în momentul în care se pregătea să sune la poartă. În clipa aceea își adusese aminte deodată de ieșirea pe care Katerina Ivanovna o avusese de față cu Aleoșa: „Numai tu, îi strigase ea din senin, numai tu m-ai convins că el (adică Mitea) e vinovat!“ Rămăsese locului, ca fulgerat de ecoul acestor cuvinte; niciodată, după

cîte ştia, nu încercase să-i argumenteze că Mitea ar fi într-adevăr ucigaşul tatălui său, dimpotrivă, se acuzase chiar pe sine însuşi după întrevederea pe care o avusese cu Smerdeakov. Cine altul decît ea îi pusese atunci „documentul“ sub ochi ? Cine căutase să-i dovedească vinovăţia fratelui său ? Ca să-i strige acum în faţă : „Şi eu am fost la Smerdeakov !“ Cînd se dusesese oare ? Şi el care habar n-avea ! Prin urmare, nu era chiar atît de convinsă de vinovăţia lui Mitea ! Oare ce fusese în stare să-i spună Smerdeakov ? Ce, ce anume i-o fi spus ? O furie oarbă îi cotropise sufletul. Nu putea să înţeleagă cum de lăsase să-i treacă pe la ureche cuvintele astea fără să reacţioneze vehement pe loc. Renunţînd să mai sune la poartă, făcuse cale întoarsă, îndreptîndu-se grăbit spre locuinţa lui Smerdeakov. „Cred că de astă dată am să-lucid !“ se gîndea el mergînd.

VIII

A TREIA ŞI ULTIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV

Pe la jumătatea drumului se stîrni din nou un vînt uscat şi tăios, la fel ca în dimineata acelei zile, apoi începu să ningă mărunţ şi des. Pulberea de zăpadă cădea pe pămîntul îngheţat unde vîntul o răscolea, purtînd-o încolo şi înapoi ; curînd începu să viscolească în toată puterea cuvîntului. În mahalaua în care locuia Smerdeakov aproape că nu existau felinare pe uliţe. Ivan Feodorovici mergea înainte, fără să ia în seamă viscolul, orientîndu-se instinctiv prin întunecimea de păcură. Simţea că-i plesneşte capul, tîmplele îi zvîcneau dureros şi avea cîrcei în palme. La cîtiva paşi de coşmelia Mariei Kondratievna, dădu peste un mujic beat, îmbrăcat cu un suman peticit, un omuleţ scund care umbla pe două cărări, bodogănind şi suduind ; cînd şi cînd, omul se oprea din suduit şi se pornea să cînte cu o voce răguşită de băutură :

*I-ieh, la Piter Vanka a plecat,
Să-l aştept m-am săturat !*

După prima strofă însă se întrerupea de fiecare dată și începea a se răfui cu un interlocutor imaginar, ocărîndu-l de zor, ca mai apoi să-i vină iar chef de cîntat. Un val de ură împotriva bețivanului răbufni inconștient în sufletul lui Ivan Feodorovici. O clipă mai tîrziu, cînd sentimentul acesta se contură mai deslușit, simți o dorință irezistibilă să-l snopească în bătaie și să dea cu el de pămînt. În momentul acela mușicul, care tocmai ajunsese în dreptul lui, se împletici, gata-gata să cadă peste el. Furios, Ivan îl înbrînci cît colo. Omul se prăbuși ca un ciot pe pămîntul înghețat, icni o dată de durere și amuți. Ivan se apropie. Mușicul zăcea pe spate, nemișcat ; își pierduse cunoștința. „O să înghețe“ se gîndi Ivan și plecă mai departe.

În tindă, Maria Kondratievna, care ieșise repede să-i deschidă, cu o lumîinare aprinsă în mînă, îi spuse în șoaptă că Pavel Feodorovici (adică Smerdeakov) părea să fie tare bolnav, deși nu zăcea la pat, dar oricum nu era în toate mințile : mai adineauri chiar îi poruncise să ia samovarul fără să fi băut măcar o ceașcă de ceai !

— Și ce, face scandal ? întrebă brusc Ivan Feodorovici.

— Aș, de unde, dimpotrivă, e liniștit, săracuțul, numai vă rog să nu-l țineți prea mult de vorbă... stării femeia.

Ivan Feodorovici deschise ușa și intră în odaie.

Înăuntru era tot așa zăduf ca și rîndul trecut ; în schimb, se puteau observa unele modificări : una din lavetele de la perete fusese scoasă din odaie și în locul ei apăruse o canapea mare, veche, imitație de mahon, capitonată cu piele, pe care fusese așternut patul cu perne albe, destul de curate.

Smerdeakov ședea pe marginea patului, îmbrăcat cu același halat vătuit. Masa fusese trasă lîngă canapea, așa încît abia mai aveai loc să te miști. Pe masă se afla o carte groasă cu scoarțe galbene. Smerdeakov însă nu citea ; părea că șade așa, fără să facă nimic. Îl privi lung pe Ivan Feodorovici în tăcere, fără să manifeste nici cea mai mică surprinză. Se schimbase mult între timp : era supt la față și gălbejit și avea ochii duși în fundul capului și încercănați.

— Ești într-adevăr bolnav ? se miră Ivan Feodorovici, oprindu-se în prag. Nu stau mult, să știi ; uite, nu-mi scot nici paltonul. Unde aș putea să șed ? Se apropie apoi de masă, trase un scaun lîngă el și se așeză. Ce te uiți așa ? De ce nu spui nimic ? Am venit să te întreb ceva și-ți jur că nu plec

pînă nu-mi răspunzi ! Conița Katerina Ivanovna a fost cumva pe aici ?

Smerdeakov tăcu o bucată de vreme, continuînd să se uite la el, apoi făcu un gest ostentat cu mîna și-și întoarse privirea în altă parte.

— Ce-i cu tine ? Îl iscodi Ivan.

— Nimic.

— Cum nimic ?

— Ei, și dacă a fost, ce vă pasă dumneavoastră ? Lăsați-mă în pace !

— Ba nu te las ! Spune : cînd a fost ?

— Am și uitat, zîmbi disprețuitor Smerdeakov și, întorcîndu-se brusc spre Ivan, îl țintui cu o privire aprigă, încărcată de ură, aceeași privire pe care o avusese cu o lună mai înainte, la ultima lor întrevvedere.

— Mi se pare că și dumneavoastră sînteți bolnav, v-ați tras la față, spuse el.

— Nu te îngriji de sănătatea mea, răspunde mai bine la ce te-am întrebat.

— De ce vi s-au îngălbenit ochii ? Ia uite ce galbeni sînt ! Multă inimă rea vă mai faceți, nu-i așa ?

Rînji batjocoritor apoi, pe negîndite, izbucni în rîs.

— Ascultă, ți-am spus că nu mă mișc de aici pînă nu-mi răspunzi ! strigă Ivan scos din răbdări.

— Ce aveți cu mine de vă țineți așa de capul meu ? De ce nu-mi dați pace ? se tîngui Smerdeakov cu o figură chinută.

— La naiba ! Crezi că numai de tine îmi arde acum ? ! Răspunde la ce te-am întrebat și pleacă.

— N-am ce să vă răspund ! i-o reteză Smerdeakov, și puse iar ochii în pămînt.

— Te fac eu să-mi răspunzi, ai să vezi !

— De ce vă frămîntați așa ? Îl întrebă Smerdeakov, fixîndu-l din nou, de astă dată însă nu atît cu dispreț, cît mai curînd cu un fel de scîrbă. Pentru că începe mîine procesul ? Lasă, că n-o să pățiți nimic, fiți pe pace ! Duceți-vă acasă și dormiți liniștit, nu vă mai zbuciumați degeaba.

— Nu înțeleg... De ce să-mi fie teamă de ziua de mîine ? se miră Ivan, săgetat deodată de un fior pînă în fundul răunchilor.

Smerdeakov îl măsura cu privirea.

— Nu în-țe-le-ge-ți ? spuse el cu o mustrare în glas. Nu știu, zău, ce plăcere poate să simtă un om inteligent să joace atîta teatru !

Ivan se uita la el, fără să scoată o vorbă. Cuvintele și mai ales tonul extrem de arogant și atît de neașteptat pe care-l luase fostul lui valet și pe care nici chiar data trecută nu-l avusese în nici un moment *era* făcut să-l uluiască.

— Vă spun doar că n-aveți nici un motiv să vă temeți. N-am de gînd să dau nici o declarație împotriva dumneavoastră, iar dovezi nu există. Ia uite cum vă tremură mîinile. De ce tremură așa ? Duceți-vă acasă, *nu l-ați omorît dumneavoastră*.

Ivan avu o tresărire : își adusese aminte de Aleoșa.

— Știu că nu eu... îngăimă el.

— Ști-i-ți ? insinuă pe același ton Smerdeakov.

Ivan se repezi și-l apucă de umăr.

— Spune tot, viperă ! Vorbește !

Smerdeakov nu se arătă cîtuși de puțin speriat. Se mulțumi doar să-l privească în ochi cu o ură aproape dementă.

— Dacă-i așa, atunci am să vă spun : chiar dumneavoastră l-ați ucis ! scrișni el furios.

Ivan se lăsă pe scaun, ca și cum ar fi cumpănit în minte ceva. Zîmbi sarcastic.

— Iar o iei de la început ? Iarăși aceeași poveste ca rîndul trecut ?

— Da, și rîndul trecut, ca și acum, am stat tot așa față-n față și ați înțeles perfect tot. Ca și acum.

— Eu nu înțeleg decît că ești nebun.

— Tot nu v-ați plictisit ? Sîntem între patru ochi, de ce ne-am mai minți unul pe altul ? De ce am mai juca teatru ? Ori vreți să aruncați iarăși vina numai pe mine și mi-o spuneți în față ? Dumneavoastră l-ați ucis, da, dumneavoastră sînteți vinovatul principal, eu n-am fost decît unealta, mîna dreaptă a dumneavoastră ! Sluga cea credincioasă ! Eu am să-vîrșit numai ceea ce domnia-voastră mi-ați poruncit să fac.

— Ai săvîrșit ? Cuni, tu ai ucis ? se cutremură Ivan.

Simți că i se zdruncină ceva în creier, îl luă deodată cu frig și începu să tremure din toate măduarele, scuturat de fiori. Smerdeakov îl privea înmărmurit ; nici el nu se aștepta probabil la o spaimă atît de sincer manifestată.

— Cum se poate, chiar n-ați știut nimic ? Îngăimă el neîncrezător, zîmbind strîmb.

Ivan rămăsese cu ochii la el, fără să spună un cuvînt, ca și cînd i-ar fi pierit graiul.

I-ieh, la Piter Vanka a plecat,

Să-l aștept m-am săturat !

Îi zvonî deodată la ureche.

— Știi, bîlgui el, în sfîrșit, mi se pare că visez, că nu ești decît o fantomă !

— Nu-i nici o fantomă aici. Nu sîntem decît noi doi și încă cineva, al treilea. Cred că-i aici, lîngă noi.

— Cine ? Care-i al treilea ? Unde e ? Întrebă înfricoșat Ivan Feodorovici, uitîndu-se repede în jur și cercetînd toate colțurile.

— Dumnezeu, pronia cerească ; e aici, lîngă noi, el e al treilea, dar nu-l mai căutați degeaba, că n-o să-l găsiți.

— Minți, n-ai ucis tu ! zbiră furios Ivan. Ești nebun sau vrei să mă scoți din răbdări ca data trecută !

Smerdeakov continua să-l observe cu aceeași atenție și, tot așa, fără nici o umbră de teamă. Parcă tot nu-i venea să creadă, avea impresia că Ivan „știe tot” și se preface numai, ca „să arunce toată vina asupra lui”.

— Stați puțin, spuse el într-un tîrziu cu glas slab și, scoțînd de sub masă piciorul stîng, se aplecă să-și suflece pantalonii.

Era în papuci și cu ciorapi albi în picioare. Tacticos, Smerdeakov își desfăcu jartiera și-și vîrî degetele adînc pe sub ciorap. Ivan Feodorovici, care nu-și lua ochii de la el, începu deodată să tremure îngrozit.

— Ai căpiat ? urlă el, sărînd de pe scaun, și făcu un pas înapoi, izbindu-se de perete.

Rămase apoi locului lipit de zid, încordat tot ca o strună întinsă pînă la limită, holbîndu-se la Smerdeakov ca scos din minți de spaimă. Fără a se sinchisi însă cîtuși de puțin de groaza zugrăvită pe figura lui, feciorul tot scotocea de zor în ciorap, ca și cînd s-ar fi căznit să apuce cu degetele și să tragă afară ceva. În cele din urmă, reuși să ducă la bun sfîrșit toată operația. Ivan Feodorovici văzu ieșînd la iveală niște hîrtii, un teanc de hîrtii pe care Smerdeakov îl scoase afară și-l puse pe masă.

— Poftim ! rosti el cu glas scăzut.

— Ce-i asta ? întrebă Ivan dîrdîind.

— Poftim, uitați-vă ! răspunse cu același glas Smerdeakov.

Ivan se apropie de masă, întinse mîna spre teanc și dădu să-l despacheteze, dar în aceeași clipă își trase brațul înapoi, ca și cum s-ar fi atins de un șarpe fioros, respingător.

— Ia uite cum vă tremură degetele, parcă ați fi bolnav, observă Smerdeakov și se apucă liniștit să desfacă pachetul.

Înăuntru se aflau trei teancuri de bancnote de cîte o sută de ruble.

— Toți banii sînt aici, trei mii de ruble, nici nu mai e nevoie să-i numărăți. Poftim, luați-i, îl îndemnă el pe Ivan, arătîndu-i teancurile cu o mișcare din cap.

Ivan căzu pe scaun. Era palid ca un mort.

— M-ai speriat... cu ciorapul acela... spuse el cu un zîmbet ciudat.

— Cum se poate ?... Într-adevăr, chiar n-ați știut nimic pînă acum ? mai întrebă o dată Smerdeakov.

— Nu, n-am știut. Eram sigur că este Dmitri. Ah ! Frate ! Frățieare ! și-și cuprinse capul în palme. Spune-mi, singur l-ai ucis ? Sau împreună cu fratele meu ?

— Cu domnia-voastră. Noi doi, împreună, eu și cu dumneavoastră. Dmitri Feodorovici e nevinovat.

— Bine, bine... O să vorbim după aceea despre mine. De ce-oi fi tremurînd așa ?... Nu sînt în stare să scot un cuvînt.

— Parcă erați mai curajos altădată. Nu ziceați dumneavoastră că „totul e permis“ ? Și acum ia uite cum v-ați speriat ! murmură Smerdeakov. Nu vreți o limonadă ? Să spun să vă facă, da ? Ca să vă mai înviorați. Numai să ascundem mai întîi asta.

Și arătă iarăși cu o mișcare din cap teancurile de hîrtii de o sută. Dădu apoi să se scoale, s-o strige pe Maria Kondratievna ca să prepare o limonadă și s-o aducă în casă. Cău-tînd ceva ca să acopere banii, să nu-i vadă gazda, scoase întîi batista din buzunar ; fiind prea murdară însă luă singurul obiect de pe masă — cartea cu scoarțe galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul cînd intrase pe ușă — și o pusă peste bancnote. Ivan citit mașinal titlul : *Învățăturile sfîntului părinte Isaac Sirianul*.

— Nu vreau limonadă, refuză el. O să vorbim mai încolo despre mine. Stai jos și spune-mi cum ai făcut. Spune-mi tot...

— Ar trebui să vă scoateți paltonul, o să fiți lac de apă.

Ca și cum abia atunci și-ar fi dat seama ce zăduf era în odaie, Ivan Feodorovici lepădă paltonul de pe el și, fără să se mai ridice, îl trânti pe laviță.

— Spune, te rog, hai, vorbește !

Părea liniștit. De astă dată era sigur că Smerdeakov are să mărturisească tot.

— Vreți să știți cum s-a întâmplat ? oftă feciorul. Foarte natural, cum ziceați chiar dumneavoastră...

— Lasă acum ce am spus eu, îl întrerupse Ivan, fără să mai strige însă, rostind răspicat fiecare cuvânt, ca și cum și-ar fi recăpătat pe deplin stăpânirea de sine. Povestește-mi pas cu pas ce-ai făcut. Ia-o de la început, sistematic. Să nu uiți nimic. Amănuntele, mai ales, amănuntele, te rog.

— După plecarea dumneavoastră am căzut în pivniță...

— Adică te-ai prefăcut că ai o criză de epilepsie ?

— Bineînțeles că m-am prefăcut. M-am prefăcut de la început și pînă la sfîrșit. Am coborît liniștit scara și, tot așa, liniștit, m-am lungit pe jos, după care am început să urlu. Și m-am zbatut într-una pînă m-au scos de acolo.

— Stai ! Zici că te-ai prefăcut pînă la sfîrșit. Chiar și cînd erai la spital ?

— Nu. A doua zi dimineața, înainte de a mă duce la spital, mi-au venit într-adevăr năbădăile, m-a pălit o criză atît de grozavă, cum n-am mai avut de ani de zile. Două zile n-am știut ce-i cu mine.

— Bine, bine. Spune mai departe.

— Pe urmă m-au întins pe pat. Știam c-or să mă culce în odăiță, fiindcă de cîte ori eram bolnav, Maria Ignatievna îmi făcea patul acolo, ca să fiu lîngă ei. Totdeauna, săraca, a fost bună cu mine, de cînd mă știu pe lume. Toată noaptea am gemut, dar așa, încet. Așteptam să vină Dmitri Feodorovici.

— Îl așteptai, zici ? Credeai c-o să treacă pe la tine ?

— Aș, ce să caute la mine ?! Așteptam să vină acasă ; eram sigur c-o să pice în noaptea aceea, căci eu fiind bolnav nu mai avea cine să-i dea de știre, așa că nu-i rămînea altceva de făcut decît să sară ulucile și să pătrundă în casă — se pricepea dumnealui la de-alde astea.

— Și dacă n-ar fi venit ?

— Atunci nu s-ar mai fi întâmplat nimic. Fără dumnealui nu m-aș fi încumetat.

— Bine, bine... vorbește mai deslușit, nu te pripi și mai ales ia seama să nu scapi din vedere ceva !

— Eram sigur că dumnealui o să-l omoare pe Feodor Pavlovici. Mă așteptam la asta, fiindcă-l pregătisem... În ultimele zile... și mai ales știa în ce fel trebuie să bată în geam. Prea multe bănuieli adunase într-însul în zilele acelea și era prea întăritat ca să nu încerce cu orice preț să pătrundă în casă, ciocănind la geam, așa cum îi arătasem. Dinspre partea asta, nu mai încăpea nici o îndoială pentru mine. De aia, zic, îl așteptam să vină.

— Stai puțin, îl opri din nou Ivan. Dacă l-ar fi omorât pe tata, i-ar fi luat și banii; probabil că te-ai gândit și la asta, nu ? Și atunci ce ți-ar mai fi rămas ție ? Nu pricep.

— Putea să-i caute mult și bine, că n-ar fi dat de ei nici-odată. Îi spuseseam că-i avea ascunși sub saltea. Dar nu era adevărat. La început îi ținea în *casentă*, mai pe urmă însă cum, din toată lumea, Feodor Pavlovici n-avea încredere decât în mine, l-am învățat să le schimbe locul și să dosească pachetul cu bani în colț, după icoane. Acolo nu i-ar fi trecut nimă-nui prin gând să scotocească, mai ales dacă ar fi căutat la repezeală. Așa că pachetul era vîrît după icoane. Ar fi fost și caraghios să-i țină sub saltea, mai bine încuiați în *casentă*. Toată lumea era convinsă însă că banii sînt sub saltea ! Ce tîmpenie ! Și așa, zic, dacă Dmitri Feodorovici l-ar fi omorât, negăsind banii, sau ar fi întins-o la fugă imediat — știți cum sînt criminalii, se sperie de orice zgomot — sau ar fi fost arestat pe loc. Și atunci aș fi putut să intru oricînd în odaie — fie chiar în noaptea aceea, fie a doua zi — și să pun mîna pe bani, fiindcă și furtul tot în spinarea dumnealui ar fi căzut. Puteam foarte bine să cred c-o să se întîmple așa.

— Dar dacă nu l-ar fi ucis și s-ar fi mulțumit numai să-i tragă o bătaie zdravănă ?

— Atunci vă dați seama că n-aș mai fi îndrăznit să mă ating de bani și lucrurile ar fi rămas baltă. Numai că mă gîndisem și la asta ; dacă, îmi ziceam, o să-l smintească în bătaie pînă o să-l lungească jos, în nesimțire, eu tot am s-apuc să fac la stînga banii, și pe urmă am să-i *raportez* lui Feodor Pavlovici că dumnealui, adică Dmitri Feodorovici, i-a luat, după ce l-a bătut să-l omoare.

— Stai... nu mai înțeleg nimic. Va să zică, tot Dmitri l-a omorât și tu ai luat numai banii ?

— Nu, nu l-a omorât dînsul. Firește, aș putea să vă spun și de astă dată că dumnealui e criminalul... dar nu vreau să vă mint, pentru că... pentru că, vedeți, chiar dacă dumneavoastră, după cum mi-am putut da seama, într-adevăr n-ați înțeles nimic pînă acum și nici nu v-ați prefăcut, ca să aruncați toată vina asupra mea, de fapt numai dumneavoastră sînteți vinovat, fiindcă ați știut dinainte de crimă, ba chiar m-ați îndemnat s-o săvîrșesc și, pe urmă, știind adică ce o să se întîmple în lipsa dumneavoastră, ați plecat de acasă. De aia, zic, vreau să vă arăt lămurit astăseară că vinovatul cel mare, adevăratul ucigaș dumneavoastră sînteți, nu eu, chiar dacă eu cu mîna mea l-am ucis. De fapt, în fața legii dumneavoastră sînteți criminalul !

— Dar de ce, de ce aș fi eu criminalul ? O, Doamne ! îl întrerupse nerăbdător Ivan, uitînd că amînase pe mai tîrziu orice discuție în legătură cu el. Iarăși începi cu Cermașnea ? Stai, spune-mi mai bine ce nevoie aveai să-ți dau eu dezlegarea, de vreme ce, așa cum spui, plecarea mea la Cermașnea însemna pentru tine un consimțămînt. Să vedem cum ai s-o întorci acum ?

— Din moment ce aveam dezlegare de la dumneavoastră, puteam fi sigur că la întoarcere n-o să mai faceți gălăgie pentru cele trei mii de ruble pierdute, dacă oamenii stăpînirii m-ar fi bănuît pe mine nu pe Dmitri Feodorovici sau ar fi crezut că m-aș fi înțeles cu dumnealui ; dimpotrivă, mi-ați fi luat apărarea... Și mai știam că, după ce ați fi primit partea de moștenire, m-ați fi răsplătit și pe mine cîndva, așa ca să nu mai am nici o grijă toată viața, fiindcă de n-aș fi fost eu, rămîneți fără moștenire. Dacă boierul se însura cu Agraftena Alexandrovna, n-ați mai fi văzut nici o lețcaie.

— Aha ! Va să zică aveai de gînd să mă chinuiești toată viața ! scrișni Ivan. Și dacă, în loc să plec, te-aș fi denunțat ?

— Cum să mă denunțați ? Ce puteați să spuneți ? Că v-am îndemnat să plecați la Cermașnea ? Păi am vorbit și eu așa, ca să nu tac, din prostie. Și apoi, după ce am discutat atunci în poartă, dumneavoastră erați slobod să plecați sau să rămîneți. Dacă rămîneți, nu s-ar mai fi întîmplat nimic, mi-aș fi dat seama că nu doriți așa ceva și n-aș mai fi făcut un pas. Din moment ce ați plecat însă, știam că n-o să îndrăzniți la proces să mă băgați la apă și c-o să-mi treceți cu vederea și cele trei mii de ruble. Și nici nu m-ați fi putut urmări după

aceea, fiindcă atunci le-aş fi spus tot judecătorilor. Nu c-am ucis sau c-am furat — despre asta n-aş fi suflat o vorbă — dar că m-aţi îndemnat să fac şi una, şi alta, şi că eu nu m-am lăsat înduplecat. De aceea, zic, aveam nevoie să-mi daţi dezlegare, ca mai apoi să nu mă puteţi strînge cu uşa ; ce dovezi aţi mai fi adus atunci ? În schimb, eu puteam foarte bine să vă joc festa şi să arăt la proces cît de mult doreaţi moartea tatălui dumneavoastră şi pe cinstea mea vă spun că publicul m-ar fi crezut pe cuvînt şi aţi fi rămas cu ponosul ăsta toată viaţa.

— Aşadar, eu, eu i-am dorit moartea ? rosti printre dinţi Ivan, spumegînd.

— Nu mai încape nici o îndoială. I-aţi dorit moartea, mai mult chiar, aţi îngăduit-o şi mi-aţi dat dezlegare ! răspunse Smerdeakov, privindu-l dîrz.

Îl lăsaseră puterile şi abia mai vorbea de oboseală ; era totuşi ceva în el, un imbold ascuns, care-l susţinea ; avea probabil un gînd nemărturisit. Şi Ivan intuise lucrul acesta.

— Spune mai departe, îl îndemnă el. Povesteşte cum a fost în noaptea aceea.

— Ce să vă mai spun ! Zăceam aşa în pat, cînd mi s-a părut deodată că-l aud pe boier tipînd. Grigori Vasilievici se sculase ceva mai înainte şi ieşise din odaie ; n-a mai trecut mult şi numai ce-a început să urle ca din gură de şarpe. Pe urmă s-a făcut linişte ; stăteam aşa culcat şi aşteptam să văd ce o să mai fie ; îmi bătea inima să se spargă, de ziceam că dă din mine. În sfîrşit, m-am sculat şi eu şi am ieşit afară, ; văd în stînga geamul dinspre grădină deschis, mai fac cîţiva paşi într-acolo şi trag cu urechea să-mi dau seama dacă mai mişcă sau nu şi-l văd pe boier dînd din colţ în colţ şi văietîndu-se ; „Aha, îmi zic, trăieşte deci !“ Mă apropii de fereastră şi strig : „Eu sînt“. Iar dumnealui dinăuntru : „A fost aici, acum a fost, şi a fugit !“ Pasămite Dmitri Feodorovici fusese pe acolo. „L-a omorît pe Grigori !“ „Unde ?“ întreb eu în şoaptă. „Colo, în colţ“, îmi răspunde dînsul tot în şoaptă. „Staţi puţin“, zic. Mă duc în grădină după Grigori Vasilievici şi-l găsesc întins pe jos, plin de sînge, în nesimţire. Va să zică, Dmitri Feodorovici a fost chiar de-adevăratelea pe aici, îmi dau eu cu socoteala, şi pe loc mă hotărîsc să mîntui treaba, fiindcă Grigori Vasilievici, chiar dacă nu murise, aşa cum era amorţit, nu putea să mă vadă. Doar dacă nu se întîmpla cumva să se trezească Marfa Ignatievna. Mi-a trecut prin minte şi asta atunci, numai

că-mi intrase gândul ăsta în cap și atîta îmi dădea ghes și mă mîna, că abia mai puteam să-mi trag răsufllarea. Mă întorc și-i spun boierului pe fereastră : „Agrafena Alexandrovna e aici, a venit, și vă roagă să-i dați drumul“. S-a bucurat ca un copil. „Unde ? Unde zici că e ? Unde ?“ Și tot suspina și nu-i venea să creadă. „E acolo, zic, deschideți ușa !“ Dumnealui se uita pe geam, parcă ar fi crezut și parcă nu — se temea să deschidă. „Văd eu că ți-e frică de mine“, mă gîndesc. Și ce-mi trăsnește prin cap, zău dacă nu-i de rîs, m-apuc și ciocănesc în geam, așa cum ne înțelesesem amîndoi să bat în cazul cînd ar fi venit Grușenka. Nu m-a crezut pe cuvînt, dar a fost de ajuns să audă semnalul, și s-a și repezit la ușă s-o deschidă. Cum a deschis-o, am dat să intru înăuntru, dumnealui însă s-a pus deodată în prag, nu voia de loc să mă lase în casă. „Unde e ? Unde e ?“ mă întreba mereu și tremura ca varga. „Ei, îmi zic eu, am băgat-o pe mîneacă dacă ți-e așa frică de mine!“ De teamă, mi s-au tăiat picioarele. Ce mă fac dacă nu mă lasă să intru sau țipă, ori dacă dă peste noi Marfa Ignatievna sau mai știu eu ce se poate întîmpla ? Nu mai țin minte ce-o fi fost atunci în capul meu, dar cred că eram alb ca varul. „E acolo, sub geam, îi șoptesc eu, cum de n-ai văzut-o ?“ „Ad-o aici, ad-o aici !“ îmi poruncește dînsul. „I-e teamă, zic, s-a speriat cînd a auzit țipetele și s-a ascuns în tufiș, duceți-vă de o chemați din birou.“ A dat fuga înapoi la fereastră, a luat și lumînarea și a pus-o lîngă dînsul pe pervaz. „Grușenka, a început s-o strige, Grușenka, ești aici ?“ De strigat, striga, dar i-era frică să se aplece pe geam, nu îndrăznea să se depărteze de mine ; atît de strașnic îl înfricoșasem, că nu se îndura să facă nici un pas. „Uitați-vă, e acolo, zic (mă dusesem lîngă dînsul și scosesem capul pe fereastră), e acolo în tufiș, se uită la dumneavoastră și rîde, nu vedeți ?“ M-a crezut, l-a apucat deodată tremuri-ciul — mort cum era după dînsa — și, în sfîrșit, s-a înduplecat să scoată capul pe geam. Am înșfăcat atunci de pe masă ghiuleaua aia de fier, știți, aia pe care o ținea pe masă, aia de pus peste hîrtii, cred c-o fi cîntărind vreo trei funți, am ridicat-o, așa, pe la spatele dumnealui, și l-am pocnit în creștet. N-a spus nici cîrc. I s-au muiat genunchii și s-a lăsat jos ; l-am mai lovit o dată și încă o dată. Abia a treia oară mi-am dat seama că-i fărîmasem țeasta. Dumnealui s-a răsturnat pe spate, a căzut cu burta-n sus, într-un lac de sînge.

M-am uitat bine dacă nu cumva mă stropisem și eu, am șters ghiuleaua, am pus-o la loc pe masă și am mers de-am scos din colț, dindărătul icoanelor, pachetul cu bani; am rupt plicul, am luat toată suma, iar plicul l-am aruncat la picioarele patului împreună cu panglicuța. Am coborât după aceea în grădină, tremurînd tot. M-am dus glonț la mărul cel găunos, știți care, nu-i așa? Pusesem de mult ochii pe el și-mi pregătisem din vreme o cîrpă și un petic de hîrtie înăuntru; am înfășurat banii în hîrtie, apoi în cîrpă și i-am vîrît în fundul scorburii. Și acolo au rămas două săptămîni, pînă am ieșit din spital; abia atunci i-am ridicat. Pe urmă am intrat în casă și m-am culcat la loc; stăteam așa, cu frica-n sînt, și mă tot gîndeam: „Dacă i-a făcut de petrecanie lui Grigori Vasilievici, se-ncurcă rău treaba, dar dacă nu l-a răpus o să fie cu atît mai bine cînd o să-și vină în fire, fiindcă bătrînul e martor că Dmitri Feodorovici a venit aici peste noapte și că, prin urmare, dumnealui l-a ucis și l-a prădat pe boier.“ Stăteam ca pe ghimpi și atît de mult ardeam să știu dacă trăiește sau nu, c-am început să gem, ca s-o trezesc mai curînd pe Marfa Ignatievna. În sfîrșit, s-a sculat, a dat fuga la mine în odaie, pe urmă, văzînd că Grigori Vasilievici nu era în casă, a ieșit repede afară și mai apoi am auzit-o urlînd în grădină. După aceea s-a făcut zarvă mare, și toată noaptea a fost o harababură nemaipomenită; eu însă apucasem să mă liniștesc.

Povestitorul se opri. Ivan îl ascultase tăcut ca un mort, fără să se clintească și fără să-l slăbească o clipă din ochi. Smerdeakov, în schimb, abia dacă-i arunca din cînd în cînd o privire. Către sfîrșit însă se simțise și el tulburat și începuse să gîfîie. Fața-i era îmbrobonită de sudoare. Totuși, nimeni n-ar fi putut desluși dacă avea sau nu remușcări.

— Stai! rosti deodată Ivan, cumpănind în minte ceva. Și ușa? Dacă zici că el ți-a deschis, cum a putut atunci s-o vadă Grigori deschisă înainte de a fi intrat tu în grădină? Fiindcă din ce spune Grigori reiese c-a fost dinainte deschisă.

Curios este că de astă dată Ivan îl întrebese pe un ton cît se poate de liniștit, pe care nu-l avusese pînă atunci, fără mînie, așa încît dacă ar fi intrat cineva în momentul acela în odaie, ar fi avut impresia că discută pașnic amîndoi despre cine știe ce lucruri banale, deși poate interesante.

— Cît privește ușa pe care Grigori Vasilievici zice c-ar fi văzut-o deschisă, cred c-a avut o nălucire, rînji strîmb Smerdeakov. Păi ce, ăsta-i om? Catîr sadea! Vă spun eu că n-a văzut nimic, i s-a năzărit numai că vede, dar cînd îi intră lui ceva în cap, nu-l mai urnești nici cu carul cu boi! A fost spre norocul nostru înșă că i-a cășunat lui așa, fiindcă în felul ăsta tot păcatul a căzut pe Dmitri Feodorovici.

— Ascultă, vorbi molcom Ivan Feodorovici, care părea din nou descumpănit și căuta cu tot dinadinsul să priceapă ceva. Ascultă... Am ținut să te întreb mai multe lucruri, dar acum am uitat... Uit mereu, și pînă la urmă iar mă încurc... A, da! Aș vrea să știu măcar atît: de ce ai mai desfăcut pachetul și ai aruncat plicul jos, pe podea? De ce n-ai luat banii așa, cu plic cu tot?... După cum povesteai adineauri, s-ar fi zis că ți se părea firesc să procedezi așa... dar de ce — nu înțeleg...

— Era un clenci la mijloc. Dacă ucigașul ar fi fost un om care știa despre ce-i vorba, ca mine bunăoară, care văzuse, adică, banii cu ochii lui și poate chiar îi pusese cu mîna lui în plic ce nevoie mai avea să-i scoată afară după ce a săvîrșit crima? Mai ales cînd trebuia să facă totul în cea mai mare grabă și era sigur că banii sînt acolo, în plic. Prin urmare, dacă hoțul era cineva care văzuse cu ochii lui plicul, cum l-am văzut eu, de pildă, l-ar fi vîrît imediat în buzunar, fără să-l mai deschidă, și ar fi spălat putina. Ceea ce nu era cazul cu Dmitri Feodorovici; dumnealui știa că există numai din auzite, dar de văzut, nu-l văzuse niciodată, și cu siguranță că atunci cînd, să zicem, l-ar fi scos de sub saltea, l-ar fi deschis la iuțea, să vadă dacă într-adevăr banii sînt sau nu înăuntru. Iar plicul l-ar fi lepădat, fără să se mai gîndească bunăoară că poate fi o mărturie împotriva dumnealui, ca un hoț ageamiu, cum s-ar zice, care n-a pus niciodată mîna să fure, fiindcă de, e viță de boier! Și chiar dacă s-a hotărît să facă pasul ăsta, l-a făcut numai pentru că în sinea dumnealui era încredințat că nici nu poate fi vorba de hoție, de vreme ce se mulțumea doar să ia înapoi ce era al lui. Așa a spus la toată lumea din oraș, s-a lăudat chiar c-o să se ducă la Feodor Pavlovici să se răfuiască cu dînsul. Cam așa ceva i-am dat să înțeleagă și procurorului

atunci, la interogatoriu. Adică nu i-am spus nimic lămurit, ci doar așa, pe departe, ca și cum eu nu mi-aș fi dat seama de nimic și dumnealui singur ar fi ajuns la părerea asta. Mă credeți : mai că nu-i curgeau balele de fericire domnului procuror cînd i-am deschis capul...

— Și toate astea ți-au venit în minte atunci, pe loc ? exclamă Ivan Feodorovici încremenit de uimire. Și se uită din nou la Smerdeakov, cuprins de spaimă.

— Păcatele mele, cine-i ăla care să poată ticlui o poveste întreagă așa, la iuteală ? M-am gîndit dinainte la toate...

— Atunci... atunci, înseamnă că dracu ți-a suflat la ureche ! exclamă Ivan Feodorovici. Nu zău, nu ești prost de loc, dimpotrivă, ești mult mai deștept chiar decît mi-aș fi putut închipui...

Se sculă, vrînd să facă cîțiva pași prin odaie. În sufletul lui era un zbucium cumplit. Dar cum masa îi închidea drumul, iar între masă și perete abia dacă se putea străcura piezis, se răzgîndi și se așeză la loc. Faptul că se vedea obligat să șadă pironit pe scaun îl nemulțumi atît de tare, încît, pierzîndu-și răbdarea, începu să zbiere aproape tot atît de furios ca la început :

— Ascultă, nemernicule, ascultă, derbedeule, secătură ce ești ! Să-ți intre în cap o dată pentru totdeauna că dacă nu te-am trimis încă pînă acum pe lumea cealaltă, n-am făcut-o fiindcă vreau să te păstrez pentru ziua de mîine, să dai socoteală în fața tribunalului ! Dumnezeu vede (adăugă el, ridicînd brațul spre cer), se prea poate să am și eu o parte din vină, poate că și eu i-am dîrit în ascuns... moartea tatălui meu, dar jur că nu sînt atît de vinovat cum mă socotești tu ! Și nici nu țin minte să te fi îndemnat cumva. Nu, nu, eu nu te-am îndemnat ! Dar n-are a face, mîine am de gînd să mă denunț, da, fie ce-o fi, mîine la proces am să dau vina asupra mea ! Sînt hotărît să spun tot, absolut tot. Dar o să mergem acolo împreună ! Și orice ai declara împotriva mea, orice ai mărturisi, n-am să protestez, ca să știi că nu mi-e frică de tine ; am să confirm tot ! Dar și tu va trebui să recunoști tot în fața tribunalului ! Neapărat, auzi, neapărat o să mergem împreună ! Așa o să facem !

Ivan rosti ultimele cuvinte solemn și cu toată energia ; și, mai mult chiar decît cuvintele, privirea lui scînteietoare

arăta îndeajuns că era într-adevăr hotărât să se țină de cuvânt.

— Sînteți bolnav, acum văd bine, foarte bolnav. Ce galbeni vi-s ochii, roști Smerdeakov, de astă dată parcă fără nici o intenție ironică, ci mai curînd cu milă.

— Împreună o să mergem! repetă Ivan. Și chiar dacă n-o să vii, nu-i nimic, eu tot am să mă duc să mărturisesc.

Smerdeakov tăcu o clipă, ca și cum ar fi cumpănit ceva.

— N-o să se întîmple nimic. N-o să vă duceți! spuse el în concluzie, ca omul care știe el ce știe.

— Văd că nu vrei să mă înțelegi! exclamă Ivan cu un fel de imputare în glas.

— N-o să vă lase inima să mărturisiți tot, v-ar crăpa obrazul de rușine. Și pe urmă n-ar folosi la nimic, fiindcă eu am să tăgăduiesc pînă în pînzele albe c-aș fi avut vreo vorbă cu dumneavoastră, zicînd că sînteți bolnav (se vede doar că sînteți bolnav) sau că, pesemne, de dragul frățiorului dumneavoastră, fiindcă vi se rupe inima de mila lui, v-ați pus în gînd să vă jertfiți pentru dînsul și să aruncați tot păcatul în spinarea mea, că-n ochii dumneavoastră n-am însemnat niciodată mai nimic, mai puțin chiar decît o muscă, nici măcar nu m-ați socotit om. Cine o să vă creadă? Aveți vreo dovadă la mîna?

— Ascultă, banii aceștia mi i-ai arătat ca să mă convingi, nu-i așa?

Smerdeakov luă cartea lui Isaac Sirianul, cu care acoperise teancul de bani, și o puse deoparte.

— Banii o să-i luați dumneavoastră, oftă el.

— Nici vorbă c-o să-i iau! Dar nu înțeleg de ce vrei să mi-i dai, din moment ce ai ucis numai din pricina lor? se miră Ivan.

— N-am nevoie de ei, răspunse cu un tremur în glas Smerdeakov, arătîndu-i printr-un gest că nu mai are ce face cu banii. Aveam un plan mai înainte, credeam c-o să pot să mă chivernisesc cumva cu paralele astea, să încep o viață nouă la Moscova sau chiar în străinătate. Era visul meu pe care-l îndrăgisem crezînd că „totul e permis“, cum bine ziceați dumneavoastră; fiindcă de la dumneavoastră am învățat asta, ca atîtea alte lucruri pe care mi le-ați deslușit:

„Dacă Dumnezeu cel atotputernic nu există, nici virtutea nu există atunci, și nici nu mai e nevoie de ea“. Și aveți dreptate. Tot așa am socotit și eu.

— Singur, cu mintea ta ? Întrebă Ivan cu un zîmbet forțat.

— Prin bunătatea dumneavoastră, care m-ați îndrumat.

— Atunci înseamnă că ți-ai recăpătat credința în Dumnezeu, din moment ce mi-i dai înapoi ?

— Nu, nu mi-am recăpătat-o, șopti Smerdeakov.

— Atunci de ce mi-i dai ?

— Lăsați... nu-i nimic ! spuse Smerdeakov cu un gest resemnat. Nu spuneți chiar dumneavoastră că totul e permis ? De ce trebuie acum să vă frămîntați atîta ? Vreți chiar să vă duceți să mărturisiți tot... Dar n-o să se întîmple nimic ! N-o să vă duceți ! repetă el apăsînd pe cuvinte și cu același ton convins.

— Ai să vezi ! îl înfruntă Ivan.

— N-aș crede. Sînteți prea inteligent. În primul rînd, ați prins gustul banilor, după cîte știu ; pe urmă, sînteți foarte mîndru și vă place ca toată lumea să vă poarte respectul ; vă plac și femeile, și încă foarte mult, și mai ales vă place să duceți un trai liniștit și îndestulat, să nu fiți la cheremul nimănui — asta înainte de toate ! De aceea, zic, nu văd cum v-ați putea îndura să vă nenorociți de bunăvoie la proces, știind că toată viața n-o să mai puteți scoate capul în lume, ca un nelegiuit. Sînteți leit Feodor Pavlovici ; dintre toți feciorii, dumneavoastră semănați cel mai mult cu dumnealui, aveți același suflet.

— Într-adevăr, nu ești de loc prost, rosti Ivan ca și cînd nu i-ar fi venit să creadă, și se rumeni deodată la față. Te-am socotit pîn-acum un neghiob. Dar văd că vorbești serios ! adăugă el, uitîndu-se cu alți ochi la Smerdeakov.

— Din mîndrie m-ați crezut prost. Luați banii.

Ivan luă cele trei pachete de bancnote de pe masă și le vîrî în buzunar, fără să le mai înfășoare în hîrtie.

— Am să le arăt mîine la proces, îl avertiză el.

— Cine o să vă creadă ? Toată lumea știe că sînteți plin de bani, s-ar putea foarte bine să-i fi luat din *casentă* și să-i fi adus cu dumneavoastră.

Ivan se ridică să plece.

— Ai auzit ce ți-am spus adineauri : dacă nu te-am omorât pînă-acum, n-am făcut-o pentru că am nevoie de tine mîine, la proces. Ține minte !

— Cine vă oprește să mă omorîți ? Poftim, omorîți-mă ! răspunse Smerdeakov cu un ton ciudat și cu o privire și mai ciudată. N-aveți curaj înșă, adăugă el zîmbind cu amărăciune. Asta e. N-aveți curaj să faceți nimic, nu mai sînteți ce-ați fost pînă acum, v-a pierit îndrăzneala !

— Pe mîine ! îi strigă Ivan, îndreptîndu-se spre ușă.

— Stați puțin... lăsați-mă să-i mai văd o dată !

Ivan scoase banii din buzunar și-i arătă. Smerdeakov se uită la ei vreo zece secunde.

— Bine, duceți-vă acum, spuse el, făcînd un gest cu mîna. Ivan Feodorovici ! îl chemă din nou pe neașteptate.

— Ce vrei ? Ivan întoarse capul din mers.

— Rămîneți cu bine !

— Pe mîine, răspunse Ivan și ieși din odaie.

Afară viscolul tot nu se potolise. Ivan porni sprinten prin viforniță, dar după cîțiva pași începu să se împleticească. „E ceva fizic“, se gîndi el zîmbind. Un simțămînt de bucurie îi întraripa sufletul. Se simțea stăpîn pe voința lui : reușise să spulbere șovăielile din pricina cărora se zbuciumase atîta în ultima vreme ! Ajunsesese să ia o hotărîre, în sfîrșit, o hotărîre „nestrămutată“, își spunea în sinea lui fericit. În momentul acela se poticni de ceva, gata-gata să cadă. Oprindu-se locului, descoperi un mujic prăbușit în drum la picioarele lui, același mujic pe care-l îmbrîncise la venire. Zăcea inert, fără cunoștință, tot acolo unde-l lăsase. Zăpada îl troienise, acoperindu-i aproape cu totul fața. Ivan îl ridică de jos și-l luă în cîrcă. Zăbind în dreapta o cocioabă a cărei fereastră era luminată, se îndreptă într-acolo, ciocăni în oblon și-l rugă pe cetățeanul care ieșise afară să vadă cine bate să-i dea o mîină de ajutor ca să-l poată căra pe bețiv pînă la secție, făgăduindu-i în schimb trei ruble. Omul se îmbracă și pleacă împreună.

N-are rost, cred, să mai povestesc în amănunțime cum a izbutit Ivan Feodorovici să ducă la capăt această acțiune milostivă, lăsîndu-l pe bețiv la secție, ca să alerge pe urmă după un doctor să-l examineze și cu ce mîină largă a plătit

cheltuielile. Mă voi mulțumi să spun doar că toată tevatura asta i-a răpit aproape un ceas. În sinea lui însă Ivan Feodorovici simțea o imensă satisfacție. Mîntea sa era într-o continuă activitate. „Dacă n-aș fi fost atît de hotărît să fac tot ce am pus la cale pentru ziua de mîine, chibzuia el încîntat, n-aș fi pierdut o oră întreagă cu mujicul acela, mi-aș fi văzut mai departe de drum, fără să-mi fi păsat cîtuși de puțin că s-ar putea să înghețe de frig... E de mirare totuși că mai sînt în stare să-mi controlez faptele!” observă el și mai încîntat. „Și ei, care mă socoteau pe jumătate nebun!” Ajungînd în apropiere de casă, se trezi subit în fața unei probleme neașteptate: „N-ar trebui oare să mă duc chiar acum la procuror și să-i mărturisesc totul?” Ieși însă numai-decît din încurcătură, spunîndu-și în timp ce cotea spre casă: „Lasă, mîine, mai bine toate odată!” Dar ce curios: în aceeași clipă toată bucuria, toată mulțumirea ce-i umpleau sufletul se risipiră ca prin farmec. Intrînd la el în odaie, un suflu de gheață îi învălui brusc inima, ceva ca o amintire sau mai bine zis ca o rememorare a unui lucru nesuferit și respingător, care fusese acolo, în odaia lui, cîndva și care îi apăruse din nou în fața ochilor în momentul cînd trecuse pragul camerei. Se lăsă obosit pe divan. Bătrîna care vedea de gospodărie îi aduse samovarul; își făcu un ceai, dar nici nu se atinse de el, iar pe bătrînă o trimise la culcare. Ședea așa, pe divan, și i se părea că totul se învîrtește în jurul lui. Se simțea prost, fără nici un pic de vlagă într-însul. La un moment dat, era cît pe ce să ațipească; se sculă însă nervos de pe sofa și făcu cîțiva pași prin cameră, ca să alunge somnul. Uneori avea impresia că aiurează. Dar ceea ce îl ținea încordat în clipa de față nu era teama de a cădea bolnav la pat; în cele din urmă, se așeză din nou și începu să se uite jur împrejur, ca și cînd ar fi căutat ceva. O dată, și încă o dată, și tot așa de cîteva ori în șir. În sfîrșit, își aținti privirea într-un anumit punct. Un rînjet îi răsfrînse buzele, dar în același timp mînia îi aduse tot sîngele în obraji. Stătu așa o bucată de vreme, cu capul sprijinit în palme, trăgînd mereu cu coada ochiului spre același punct de pe divanul din fața lui. Era acolo ceva care-l sîcîia, ceva neliniștitor și enervant totodată.

VEDENIA LUI IVAN FEODOROVICI. DIAVOLUL

Nu sînt medic. Îmi dau seama, totuși, c-a sosit timpul să spun măcar cîteva cuvinte despre maladia de care suferea Ivan Feodorovici. Anticipînd asupra evenimentelor, țin să atrag atenția cititorului că, în seara respectivă, Ivan începuse a fi hîrțuit de primele manifestări ale unei febre cerebrale ce avea să izbucnească abia în ziua următoare, punînd deplină stăpînire pe organismul lui șubrezit, cu toată rezistența îndîrjită pe care boala o avusese de întîmpinat. Deși n-am pretenția de a fi chiar atît de priceput în medicină, îmi voi permite totuși să presupun că tînărul izbutise printr-un efort extraordinar de voință să întîrzie întrucîtva momentul capitulării, în speranța că va învinge definitiv boala. Știa că nu este perfect sănătos, dar refuza să admită că s-ar putea să cadă la pat, simțea o repulsie numai gîndindu-se la eventualitatea asta, tocmai acum, într-un moment de mare cumpănă din viața lui, cînd trebuia să-și spună răspicat și curajos cuvîntul, ca să se „reabiliteze în ochii lui însuși“. Așa că se hotărîse pînă la urmă să consulte medicul chemat special de la Moscova de Katerina Ivanovna dintr-o fantezie despre care am avut ocazia să vorbim mai sus. După ce-l examinase cu toată atenția, doctorul îi declarase că suferă de un dezechilibru nervos și nu se arătase de fel mirat de mărturisirile pe care Ivan i le făcuse în silă. „În starea în care te afli dumneata, se poate foarte bine să ai halucinații, îi explicase medicul. Numai că aceste halucinații ar trebui controlate... în general, e necesar să începi imediat un tratament serios. Nu ți-e permis să pierzi nici un minut, altfel mi-e teamă că n-ai să sfîrșești bine.“ După ce plecase de la el, Ivan Feodorovici se sinchisise prea puțin de sfatul său înțelept și nici nu se gîndise măcar să stea culcat în pat. „Mă țin doar încă pe picioare, își zicea el. Cînd o să cad la pat, om vedea atunci ce o să mai fie. S-o găsi cîneva să mă îngrijească.“ Și-n felul acesta își liniștise cugetul. Așadar, cum spuneam, ședea acum la el în odaie, aproape conștient că aiurează, și privea fix spre peretele din fața lui ca și cum s-ar fi aflat ceva pe divan. În locul acela răsărise deodată

un ins care, Dumnezeu știe cum, pătrunsese în cameră înainte ca Ivan Feodorovici să se fi înapoiat de la Smerdeakov. Era un domn sau, mai bine zis, un fel de *gentleman* rus, *qui frisait la cinquantaine**, cum spune francezul, cu câteva fire argintii presărate în părul negru des și pletos, și cu un barbișon ascuțit. Vizitatorul era îmbrăcat cu un surtuc cafeniu, probabil comandat la un croitor de prima mână, destul de ponosit altminteri și complet demodat; părea confecționat cu câțiva ani în urmă, fiindcă de doi ani încoace nici un om de lume cu dare de mână nu mai purta asemenea croială. Rufăria, ca și legătura de la gât, lungă ca o eșarfă, puteau fi foarte bine pe gustul unui *gentleman* elegant, dar, dacă te uital mai atent, cămașa nu era chiar atât de curată, iar cravata părea cam jerpelită. Pantalonii în carouri erau impecabili, deși prea deschiși la ouloare și prea strâmți, așa cum nu se mai poartă în ziua de azi; același cusur îl avea și pălăria moale, albă, de fetru cu care venise, o pălărie cu totul nepotrivită cu anotimpul. Într-un cuvânt, musafirul avea din cap pînă în picioare înfățișarea unui om de lume, dar cu mijloace materiale foarte restrînse. Făcea desigur parte din tagma acelor moșieri obișnuiți să huzurească în trîndăvie, care avuseseră o epocă înfloritoare pe vremea iobăgiei. Om umblat altminteri, deprins să frecventeze înalta societate, cu numeroase relații pe care poate le mai păstrase încă; după o viață întreagă petrecută în chiolhanuri și după abrogarea iobăgiei, pierzîndu-și întreaga avere, moșierul scăpătat ajunsese cu timpul un fel de parazit distins și manierat, obișnuit să umble din ușă în ușă și să se aciuzeze cînd la unul, cînd la altul dintre bunii și vechii lui prieteni, găsind peste tot aceeași ospitalitate, fiindcă totuși, în felul lui, era om de treabă și destul de agreabil în societate; oricînd putea fi pus la masă, chiar împreună cu alți invitați, bineînțeles nu chiar în frunte, ci undeva mai pe la coadă, într-un loc mai modest. Măster la vorbă ca orice linge-blide, știind să povestească cu farmec lucruri interesante, gata oricînd să completeze numărul jucătorilor la o partidă de cărți, detestînd în același timp din toată inima obligațiile pe care este silit să le accepte; *gentlemen*-ii din speța aceasta sînt de obicei singuri pe lume, văduvi sau holtei. Au și copii uneori, dar în general odraslele

* Care se apropie de cincizeci de ani. (Fr.)

lor sînt crescute undeva, în cine ştie ce colţ îndepărtat de provincie, de cîte o mătuşă despre care *gentlemen*-ii noştri se feresc să pomenească vreodată, ca şi cînd s-ar ruşina de rubedeniile lor. Cu timpul, ajung nici să nu-şi mai aducă aminte că au copii, decît poate doar atunci cînd primesc din partea lor, de ziua onomastică sau de Crăciun, felicitări la care uneori se învrednicesc să răspundă. Oaspetele nepoftit al lui Ivan Feodorovici avea o figură destul de simpatică, fără să fie blajină, una din acele figuri extrem de mobile, gata să-şi schimbe în orice moment expresia, din politete, potrivit cu împrejurările. Nu purta ceas, în schimb avea o lornietă cu ramă de baga, atîrnată de o panglică neagră. Degetul mijlociu de la mîna dreaptă era împodobit cu un inel masiv de aur, cu o piatră ieftină, un opal. Furios, Ivan Feodorovici ţinea gura încheată ; nu părea cîtuşi de puţin dispus să înceapă o discuţie. Musafirul aştepta tăcut, întocmai ca un lingebilde care ar fi coborît cu puţin mai înainte din odaia lui de la etaj, unde se afla găzduit, ca să ţină de urît amfitrionului la ora cînd se serveşte ceaiul şi care, văzînd că stăpînul casei a căzut pe gânduri încruntat şi nu-i dă nici o atenţie, tace smerit, pregătindu-se totuşi să întreţină amabil conversaţia în cazul cînd acesta i-ar adresa cuvîntul. La un moment dat însă se uită la Ivan Feodorovici cu o expresie îngrijorată.

— Ascultă, se hotărî el, în sfîrşit, să rupă tăcerea. Iartă-mă, dar aş vrea să-ţi amintesc un lucru : după cîte ştiu, te-ai dus anume la Smerdeakov ca să-l întrebi ceva despre Katerina Ivanovna şi ai plecat fără să fi aflat nimic, ai uitat probabil...

— Ah, da ! recunosc fără să vrea Ivan şi se întuneacă deodată la faţă. Aşa e, am uitat... De altfel, acum nu mai are nici o importanţă, rămîne şi asta tot pentru mîine, murmură el ca pentru sine. Apoi, întorcîndu-se iritat spre musafir : Mi-aş fi adus aminte şi singur — tocmai mă frămîntam să ştiu ce-mi lipseşte ! De ce te-ai grăbit să mi-o iei înainte, ţii neapărat să mă faci să cred că tu mi-ai suflat vorba asta la ureche şi că eu n-am fost în stare să-mi amintesc ?

Gentleman-ul surîse îngăduitor :

— N-ai decît să nu crezi. Cînd cineva este silit să creadă ce valoare mai pot avea convingerile lui ? În cazul acesta nici un fel de dovezi, nici chiar cele materiale nu folosesc

la nimic. Toma a ajuns să creadă nu pentru că l-ar fi văzut cu ochii lui pe Hristos înviat din morți, ci pentru că era înclinat să creadă înainte de a fi avut prilejul să-l vadă. Să luăm bunăoară duhurile... nu știi ce mult îmi plac mie duhurile... închipuiește-ți : oamenii sînt convinși că duhurile nu pot decît să sprijine credința. De ce ? Pentru că dracii își arată din cînd în cînd cornițele de pe celălalt tărîm. „Asta, prețind ei, este o dovadă, ca să zicem așa, materială că există într-adevăr lumea cealaltă“. Auzi colo, dovezi materiale despre existența lumii celeilalte, ha-ha ! În definitiv, chiar dacă argumentul acesta ar fi suficient pentru a dovedi că diavolul există de fapt, nu înseamnă că s-a dovedit implicit și existența lui Dumnezeu. Aș vrea să fac parte dintr-o asociație idealistă, ca să pot discuta în contradictoriu cu ei, demonstrîndu-le că realismul nu înseamnă materialism ! He-he !

Ivan Feodorovici se ridică de la masă.

— Ascultă, am impresia că aiurez... da, cu siguranță că aiurez... poți să bați cîmpii cît vrei, nu mă interesează ! N-o să reușești să mă scoți din sărite ca data trecută... Simt totuși că mi-e rușine și nu-mi dau seama de ce... Aș vrea să fac cîtiva pași prin odaie... Sînt momente cînd, spre deosebire de data trecută, nu te văd și nici măcar nu-ți aud glasul, dar ghicesc întotdeauna ce vrei să spui, pentru că în realitate *eu vorbesc, eu însumi, nu tu !* Nu mai știu însă dacă ultima oară am dormit sau te-am văzut aievea. Am să înmoi un prosop în apă rece și am să-mi înfășor capul, poate că așa o să dispari !

Ivan Feodorovici se duse de luă prosopul atîrnat în colț și-și puse intenția în aplicare, apoi, legat așa la cap cu ștergarul ud, se apucă să măsoare odaia din perete-n perete.

— Îmi place c-am început să ne tutuim, constată musafirul.

— Auzi, dobitocul ! rîse Ivan. N-oi fi vrînd cumva să-ți spun *dumneavoastră !* ? Mă simt mai înviorat acum, numai dacă n-ar fi durerea asta din tîmple... și din creștetul capului... Dar te rog să nu mai faci atîta filozofie ca rîndul trecut. Dacă nu-i chip să mă descotorosesc de tine, cel puțin spune-mi ceva amuzant. Bîrfește, că ești doar un linge-blide, hai, dă drumul la gură ! Ce pacoste, să nu poți scăpa de un coșmar ca ăsta ! Dar să știi că nu mi-e frică de tine ! Pîna

la urmă tot am să-ți vin de hac. Oricît ar vrea ei, n-au să mă ducă la ospiciu !

— Linge-blide, *c'est charmant !* ★ Da, într-adevăr, cam așa ceva sînt. Care-i rostul meu pe lume dacă nu să trăiesc ca un parazit ? Dar stau acum și te ascult și parcă nu-mi vine să-mi cred urechilor ! Zău, am impresia c-ai început să mă iei drept o ființă reală, nu numai o plăsmuire a fanteziei tale, așa cum pretindeai data trecută...

— Nici un moment nu te-am luat drept o realitate, ripostă furios Ivan. Tu nu ești decît o iluzie, o fantasmagorie, o nălucire de om bolnav. Nu știu cum aș putea să te desființez și văd că n-am încotro : vrînd-nevrînd, va trebui să te suport o bucată de vreme. Îmi dau seama că ești o halucinație. Ești propria mea întruchipare, mai bine zis, o întruchipare fragmentară a mea... a gândurilor și sentimentelor mele, dar a celor mai josnice și mai meschine sentimente. Din acest punct de vedere ai fi putut oarecum să mă interesezi, dacă aș fi avut timp de pierdut...

— Dă-mi voie, dă-mi voie, stai, că te-am prins cu mîța în sac ; adineauri, sub felinar, te-ai repezit la Aleoșa urînd : *El* ți-a spus, nu-i așa ? De unde știi că *el* vine la mine ?" Era vorba de persoana mea. Prin urmare, ai fost convins, fie chiar numai o clipă, că exist cu adevărat, și *gentleman*-ul rîse cu îngăduință.

— Da, am avut un moment de slăbiciune... dar nu puteam oricum să cred în existența ta. Nu-mi dau seama dacă dormeam sau dacă mă plimbam într-adevăr prin odaie data trecută. Poate că mi-ai apărut numai în vis, nu te-am văzut aievea...

— Atunci de ce te-ai zburlit așa adineauri la Aleoșa ? Ce băiat drăguț ! Zău, mă simt vinovat față de el din pricina părintelui Zosima.

— Taci din gură, să nu te prind că-mi vorbești despre Aleoșa ! Cum îndrăznești, lacheu nenorocit ? ! se răsti la el Ivan rîzînd.

— Mă ocărăști și totuși ești cu rîsul pe buze — semn bun, De altfel, în general azi ești mult mai amabil decît ultima dată, și înțeleg de ce : hotărîrea asta măreață...

— N-auzi să taci ? ! Nici un cuvînt despre hotărîrea mea ! strigă amenințător Ivan.

— Pricep, pricep, *c'est noble, c'est charmant !* * Te duci mîine — nu-i așa ? — să iei apărarea fratelui tău, să te jertfești pentru el... *c'est chevaleresque* **.

— Taci odată, altfel te iau la palme !

— Într-o oarecare măsură, trebuie să-ți mărturisesc că mi-ar face plăcere palmele ; ar însemna că ești convins de realitatea mea, fiindcă nimănui, cred, nu i-ar trăsni prin gînd să ia la palme o fantomă. Dar să lăsăm gluma deoparte, să știi că nu-mi pasă, n-ai decît să mă înjuri cît poțezi ! Părerea mea e totuși c-ar fi mai bine să te porți ceva mai politicos. Că, de cînd am venit, din prost și din lacheu nu mă mai scoți ! Ce vorbe sînt astea ? !

— Înjurîndu-te pe tine, nîr fac decît să mă înjur pe mine însumi ! rîse Ivan. Tu ești eul meu, numai că ai altă mutră. Tu spui exact ceea ce gîndesc eu... și deci nu poți să-mi oferi nimic nou !

— Dacă într-adevăr gîndurile noastre coincid, nu pot decît să mă simt măgulit, rosti curtenitor și cu demnitate musafirul.

— Atîta doar că tu împrumuți de la mine gîndurile cele mai păcătoase și mai ales cele mai stupide. Ești prost și vulgar. Prost de dai în gropi. Nu, zău, nu mai pot să te suport ! Ce să fac ? scrișni Ivan.

— Dragul meu, vreau să rămîn un *gentleman* și înțeleg să fiu în orice caz tratat ca atare ! ripostă musafirul cu o blajină și conciliantă demnitate, în măsura în care un parazit poate fi demn. Sînt sărac... n-aș putea să spun că sînt perfect cinstit, dar... în general, faptul c-aș fi un înger decăzut pentru opinia publică are valoarea unei axiome. Zău, nici nu-mi vine să cred c-am putut să fiu vreodată un înger. Și chiar dacă am fost cîndva, e atîta vreme de atunci, încît nu văd de ce ar fi un păcat chiar atît de mare să fi uitat. În momentul de față nu țin decît la reputația mea de om cumsecade și trăiesc de pe o zi pe alta, la împlinire, străduindu-mă să fiu pe plac oamenilor. Crede-mă că-i iubesc într-adevăr și cu toată sinceritatea — o, de ai ști cîte calomnii

* E nobil, e încîntător ! (Fr.)

** E un act de cavalierism. (Fr.)

s-au spus pe socoteala mea ! Aici, pe pământ, de fiecare dată când îmi schimb reședința și mă amestec printre voi, viața mea devine, ca să zic așa, aproape reală, ceea ce pentru mine este o voluptate extraordinară. Fiindcă și eu, ca și tine, am o adevărată aversiune pentru fantastic, tocmai de aceea mă împac atât de bine cu realismul vostru pământesc. La voi totul este precis conturat, turnat în formule, totul se prezintă sub aspecte geometrice, pe când la noi nu există decât niște ecuații nerezolvate ! De câte ori descind pe pământ, îmi place să călătoresc și să visez, mai ales să visez. Și apoi, aici îmi pot permite să devin superstițios ; te rog să nu rîzi ; tocmai asta mă încîntă, să pot fi superstițios. Trăind printre voi, îmi însușesc toate obiceiurile voastre : îmi place, de pildă, să mă duc la baia populară. Nu știu dacă ai să mă crezi, dar mi se pare teribil de amuzant să fac baie de aburi împreună cu negustorii și popii. Visul meu este să iau înfățișarea unei precupețe durdulii, așa, ca de vreo sută de kilograme și mai bine, să împărtășesc toate credințele ei și să rămîn de-a pururea, definitiv și irevocabil, cu întruchiparea aceasta. Îți mărturisesc că n-am alt ideal decât să intru într-o biserică și să aprind o lumînare — zău c-aș face-o cu toată inima ! Atunci suferințele mele vor lua sfîrșit. Încă un lucru care mă atrage la voi este medicina : în primăvară, când bîntuia epidemia de vărsat, m-am dus și eu la spital să mă vaccinez — nu pot să-ți spun ce fericit am fost în ziua aceea, am dat chiar zece ruble pentru ajutorarea fraților noștri slavi !... Dar mi se pare că nu ești atent ! Îmi face impresia că azi nu prea te simți în apele tale, continuă *gentleman*-ul după o tăcere de o clipă. Știu că ieri ai fost să te vadă doctorul acela... cum stai cu sănătatea ? Ce ți-a spus ?

— Dobitocule ! îl apostrofă Ivan.

— În schimb, tu ești de o inteligență scăpărătoare. Iar mă insultă ? Te rog să mă crezi că te-am întrebat numai așa, fiindcă-a venit vorba ; nici prin gînd nu mi-a trecut să te compătimesc. N-ai decât să nu-mi răspunzi dacă nu vrei. În zilele noastre mai toată lumea suferă de reumatism...

— Dobitocule ! se burzului din nou Ivan.

— Ai tu ce ai cu vorba asta ! De-ai ști ce-am tras anul trecut din pricina unui reumatism ! Și acum îmi aduc aminte.

— Drac reumatic, cine a mai pomenit ?

— De ce nu, dacă sînt aidoma cu voi ? Din moment ce iau înfățișare omenească, trebuie să suport toate consecințele. Satana *sum et nihil humani a me alienum puto*⁷⁰.

— Cum, cum ? Satană *sum et nihil humani*... știi că nu e rău pentru un diavol !

— Mă bucur c-am reușit pînă la urmă să-ți fiu pe plac.

— Dar stai puțin, ideea asta nu-i a mea, îl întrerupse Ivan uluit. Niciodată nu mi-a trecut așa ceva prin minte...

— *C'est du nouveau, n'est-ce pas ?** De astă dată, am să fiu onest și am să-ți explic. Ascultă : uneori în vis, mai ales într-un coșmar, omul, bunăoară cînd se culcă cu stomacul încărcat sau cine știe din ce altă cauză, vede niște scene atît de extraordinare, atît de veridice, atît de complicate, participă la niște evenimente sau chiar la un șir întreg de peripeții, legate între ele printr-o intrigă cu o mulțime de detalii atît de neprevăzute — începînd cu cele mai înalte manifestări ale spiritului și sfîrșind cu cel mai neînsemnat nasture de la plastron — încît, pe legea mea, nici chiar Lev Tolstoi nu cred c-ar putea să le imagineze ! Interesant e că de obicei visele astea nu le au scriitorii, ci omul de pe stradă, funcționari, foiletoniști, popi... E chiar o problemă demnă de studiat ; un ministru mi-a mărturisit odată că ideile cele mai fericite îi veneau în timpul somnului. Același lucru probabil s-a întîmplat și acum. Cu toate că, de fapt, nu sînt decît o nălucire a minții tale, o halucinație, la fel ca într-un coșmar, se întîmplă să spun lucruri originale, care nici prin gînd nu ți-ar fi trecut ; așa încît, fără să împrumut de loc gîndurile tale... nu sînt nimic mai mult decît un vis urzit de închipuirea ta.

— Minți ! Scopul tău este să mă convingi că ai o existență cu totul independentă, și nu c-ai fi o fantasmagorie plăsmuită de mintea mea, așa cum tu însuți ai declarat adineauri.

— Dragul meu, azi m-am hotărît să folosesc o metodă nouă, pe care am să ți-o explic mai tîrziu. Stai, unde am rămas ? Da, și cum îți spuneam, am răcit, dar nu aici, la voi, ci încă de cînd mă aflam dincolo...

* E ceva nou, nu-i așa ? (Fr.)

— Unde dincolo ? Spune, cât mai ai de gând să stai la mine ? Nu mai vrei să pleci odată ! exclamă Ivan aproape desperat.

Sătul de atîta plimbare între patru pereți, se așază pe divan și, punînd din nou coatele pe masă, își strînse fruntea în palme. Smulse apoi prosopul ud cu care se legase la cap și-l azvîrli cât colo înciudat : vedea că nu-i folosea la nimic.

— Ai nervii zdruncinați, observă *gentleman*-ul cu un aer degajat și familiar și, în același timp, cu o evidentă bunăvoință. Acum te-ai supărat pe mine pentru c-am avut ghinionul să răcesc. Și totuși, să știi că răceala asta nu avea nimic supranatural. Eram grăbit să ajung la o serată diplomatică dată de o doamnă din elita Petersburgului, căreia îi intrase în cap să ajungă ministru. Eram, bineînțeles, în frac, cu cravată albă și mănuși, dar mă aflam Dumnezeu știe unde și, ca să ajung pe pămînt, trebuia să străbat un spațiu imens... Natural, pentru mine nu era vorba decît de o clipă, dar și lumina pe care o răspîndește soarele are nevoie, totuși, de opt minute ca să atingă fața pămîntului, și gîndește-te că eu nu eram decît cu fracul pe mine și o jiletcă subțire ! De obicei, duhurile nu suferă de frig, dar atunci cînd se întrupează luînd chip omenesc... Într-un cuvînt, am fost destul de ușuratic ca să plec la drum, așa îmbrăcat, prin spațiu, prin eter, prin „fluidul ce se întinde ca o pînză deasupra pămîntului învîrtoșat“, și era un ger... dar ce vorbese eu : o sută cincizeci de grade sub zero, asta nu se mai cheamă ger ! Știi, poate, cum obișnuiesc fetele de la țară să-și bată joc de cîte un băiat mai nătîng, punîndu-l în toiul iernii să lingă toporul cînd afară-i prăpăd, treizeci de grade sub zero ; limba i se lipește pe loc de fierul securii și, căznindu-se s-o dezlipească, nătărăul și-o jupoaie pînă la sînge. Asta la treizeci de grade ! Închipuiește-ți însă ce poate să fie la o sută cincizeci ! Cred că la o temperatură atît de scăzută e destul să atingi securea cu un deget ca să rămîi fără el... Numai... numai să ai o secure...

— Dar ce să caute o secure acolo ? îi tăie brusc vorba Ivan Feodorovici, plictisit și cu gîndul aiurea, silindu-se din răsuflare să se împotrivească delirului și să nu se lase cu totul furat de iureșul nebuniei.

— O secure ? se miră musafirul.

— Ei da, ce s-ar întâmpla acolo cu ea ? stăruie cu o aprigă încăpăținare Ivan Feodorovici aproape strigînd, exasperat.

— Ce s-ar întâmpla cu o secure în spațiu ? *Quelle idée !** Dacă ar ajunge cumva acolo, presupun că, la o asemenea depărtare, ar începe să se rotească în jurul pămîntului în chip de satelit. Astronomii ar calcula cu precizie ora cînd apune și cînd răsare iar Gattug⁷¹ l-ar înscrie în calendar, atîta tot.

— Tare mai ești prost, zău ! Prost ca noaptea ! îl repezi Ivan indignat. Cel puțin încearcă să minți mai cu haz, altfel să știi că nu te mai ascult. Ce-ți închipui, c-o să mă dai gata cu realismul tău, c-o să mă faci să cred că exiști într-adevăr ? Ei, uite că nu vreau să cred. Și n-am să cred !

— Zău dacă mint, tot ce ți-am spus este adevărat, numai că, din păcate, adevărul aproape niciodată n-are haz. Cum văd eu, te-ai fi așteptat de la mine la cine știe ce lucruri grandioase, dacă nu chiar sublime. Îmi pare foarte rău, dar nu pot să-ți ofer decît ceea ce am...

— Lasă-te de filozofie, măgarule !

— Crezi că de filozofie îmi arde mie ? ! Cînd îți spun că-mi înțepenise toată partea dreaptă, de-mi venea să urlu de durere !... M-am gîndit atunci să apelez la ajutorul științei medicale ; doctorii însă se pricep de minune să pună un diagnostic, să-ți analizeze boala exact cum scrie la carte, atîta numai că nu pricep s-o și lecuiască. Am dat peste un student, un exaltat. Ce crezi că mi-a spus : „Dacă n-o să mai aveți zile de trăit, cel puțin o să știți precis de ce boală ați avut parte să muriți !” Ce să mai vorbim de mania asta pe care o au toți să te trimită pe loc la specialiști ! „Eu, zice, nu am decît calitatea de a pune diagnosticul, dar dacă te duci la cutare sau cutare specialist, acela cu siguranță c-o să te facă bine.” Nu știu dacă ai remarcat că medicul de modă veche care practica medicina generală a dispărut cu desăvîrșire. Acum nu mai există decît specialiști, după cum se poate vedea din reclamele publicate în toate ziarele. Dacă ai ceva la nas, ți se recomandă să mergi la Paris, unde, zice-se, s-ar afla un specialist cu renume european care cunoaște toate metehnele nasurilor. Te duci, așadar, la Paris, și faimosul specialist îți examinează nasul, ca să-ți declare în cele

din urmă : „Eu, zice, pot să-ți dau un tratament, dar numai pentru nara dreaptă, fiindcă asta e specialitatea mea. Rămîne ca după aceea să faci un drum pînă la Viena ; acolo există un specialist în nara stîngă, și el o să-ți trateze și nara cealaltă.“ Ce puteam să fac ? N-ar strica, mi-am zis eu, să încerc și niște leacuri băbești ; un doctor neamț m-a sfătuit să mă duc la baia de aburi și să mă ung cu miere și sare. M-am grăbit să-i urmez povața, fiindcă aveam astfel prilejul să mai merg o dată la baie ; m-am spoit deci cu miere din cap pînă-n picioare, dar tot fără nici un folos. Disperat, am scris atunci la Milano contelui Mattei, care mi-a trimis o carte și niște picături ; m-am lipsit și le-am lăsat în plata Domnului ! Și știi cu ce m-am vindecat ? Cu extractul de malț al lui Hoff ! L-am cumpărat așa, într-o doară, am consumat un flacon și jumătate, și parcă mi-a luat durerea cu mîna ! Eram numai bun să merg la bal ! Mă gîndisem chiar, pentru a-mi arăta recunoștința, să public o scrisoare de mulțumire în ziare, dar și de astă dată am avut ghinion : nici o redacție n-a vrut să mi-o publice ! „E ceva retrograd, mi s-a explicat la toate gazetele, nimeni n-o să creadă, fiindcă *le diable n'existe point*“ ! Doar dacă vreți s-o publicați fără semnătură.“ Dar ce valoare mai poate să aibă o scrisoare de mulțumire anonimă ? „În secolul nostru, le-am răspuns rîzînd, e retrograd într-adevăr să crezi în Dumnezeu, numai că eu, vedeți dumneavoastră, sînt drac, și, după cîte știu, în dracu oricine poate să creadă.“ „Aveți dreptate, au recunoscut ei, cine nu crede în diavol ? Totuși, ne pare rău, dar nu vă putem publica scrisoarea. Ni-e teamă să nu ne compromitem. Doar așa, dacă vreți, sub o formă umoristică.“ Mi-am dat seama însă că o mulțumire scrisă pe un ton hazliu n-ar mai avea nici un efect. Așa că m-am lăsat păgubaș. Mă crezi, ingratitudea asta mi-a rămas ca o piatră pe inimă pînă în ziua de azi ! Cele mai frumoase simțăminte, cum ar fi, bunăoară, recunoștința, mie îmi sînt interzise, și asta numai din pricina situației mele sociale.

— Iar ai dat în doaga filozofiei ! scrișni plin de venin Ivan.

— Ferească Sfîntul ! Dar cum să nu te plîngi de atîta nedreptate ? Sînt nedreptățit. Tu, bunăoară, nu mă mai scoți din

prost. Ca să vezi ce înseamnă să judeci ca un om tânăr și necopt la minte ! Dragul meu, află că inteligența nu-i totul pe lume ! Am inimă din naștere și sînt vesel din fire, cum s-ar zice „și eu mă îndeletnicesc cu vodeviluri... ”⁷² Am impresia că tu mă iei drept un Hlestakov încăruntit. Totuși, destinul meu este mult mai tragic. În virtutea nu știu cărui decret, dat înainte de începutul începutului, și a cărui rațiune n-am putut niciodată s-o pricep, a rămas definitiv stabilit ca menirea mea pe lume să fie aceea de a „nega” totul. Deși, în realitate, sînt atît de blajin și nu-mi place de loc să fiu negativist. „Nu, mi s-a spus, asta ți-e menirea, du-te și tăgăduiește totul ; fără negație n-ar mai exista critica și ce haz ar mai avea atunci o revistă fără un „foileton critic” ? Gîndește-te numai ce s-ar face omenirea dacă n-ar mai avea posibilitatea să critice ? Ar însemna ca toată lumea să cînte neconținut „osanale”. Dar e posibil, oare, să urzești viața numai din „osanale”, decît doar dacă le-ai trecut mai înainte prin flacăra îndoielilor, și așa mai departe, mereu pe aceeași strună. De altfel, sînt lucruri care nu mă privesc pe mine, nu sînt eu acela care a plăsmuit lumea și deci n-am nici un fel de răspundere în privința asta. Nu știu însă de ce m-au ales tocmai pe mine. Țap ispășitor, punîndu-mă să scriu zi de zi foiletonul critic ! Și așa a apărut viața pe lume. Îmi dădeam prea bine seama cum era înjghebată toată comedia și atunci, fără să stau mult pe gînduri, am cerut rîtos să fiu suprimat. „Nu, mi s-a spus, trebuie neapărat să trăiești, fiindcă fără tine n-ar mai fi nimic. Dacă totul ar decurge în chipul cel mai pașnic pe pămînt, nu s-ar mai înîmpla nimic într-adevăr. Fără tine nu s-ar produce nici un fapt divers și viața are nevoie absolută de fapte diverse.” Așa că, neavînd încotro, îmi împlinesc obligațiile împotriva voinței mele, scornesc tot felul de „fapte diverse” și, din ordin superior, mă țin numai de ticăloșii. Iar oameii iau toată comedia asta în serios, chiar dacă sînt înzestrați cu o incontestabilă inteligență. Tocmai în asta constă tragedia lor. Și bineînțeles suferă, dar... trăiesc, trăiesc cu adevărat, nu numai în imaginație, fiindcă suferința înseamnă viață. De altfel, cum ar mai putea să simtă plăcerile vieții dacă n-ar suferi ? Întreaga lor existență s-ar desfășura ca o interminabilă liturghie care, oricît ar fi ea de sfîntă, ar deveni totuși plicticoasă. Dar eu ? Sufăr și eu, din păcate, chiar dacă nu trăiesc. Eu sînt x-ul dintr-o ecuație cu o necunoscută. Un fel de fantomă a vieții,

care nu știe nici de unde vine, nici unde se duce, care a uitat chiar și cum o cheamă. Rîzi?... Ba nu, nu rîzi, vād eu că ești iarăși furios. Mereu te înfurii pe mine, ai vrea să-ți spun numai lucruri raționale, și eu care îți repet într-una c-aș da toată existența mea astrală, toate gradele și toate onorurile ca să iau înfățișarea unei precupețe de o sută zece kilograme, să pot aprinde și eu o lumîinare la biserică !

— Nici tu nu mai crezi în Dumnezeu ? Întrebă cu un rînjete veninos Ivan.

— Cum să-ți spun... dacă vorbești serios...

— Există Dumnezeu sau nu există ? Îl somă să răspundă Ivan cu o implacabilă stăruință.

— A, va să zică, vorbești serios ? Dragul meu, zău nu știu și te rog să mă crezi că ți-am făcut o mărturisire gravă.

— Cum nu știi, cînd îl vezi pe Dumnezeu ? ! Nu, acum îmi dau seama, tu nu ai o existență de sine stătătoare, tu nu ești decît *eul* meu, nimic mai mult ! O fantasmagorie, o născocire a propriei mele închipuiri !

— Dacă vrei, amîndoi avem aceeași filozofie, ăsta e adevărul. *Je pense, donc je suis* *, e tot ce pot să-ți spun cu certitudine ; restul — adică ceea ce se află în jur, toate lumile astea, Dumnezeu și chiar satana însăși — n-au o existență dovedită, nu se știe dacă există în sine sau nu este decît o creație a spiritului meu, o dezvoltare consecventă a *eului* meu, care dăinuiește prin propriile-i forțe dinainte de începutul vremurilor... Gata, am terminat, nu mai scot un cuvînt, am impresia că iarăși te mănîncă palmele !

— Mai bine mi-ai spune o anecdotă ! gemu exasperat Ivan.

— Știu o anecdotă care se potrivește de minune cu discuția noastră. La drept vorbind, nu este chiar o anecdotă, ci o legendă. De cîteva ori pînă acum mi-ai reproșat lipsa mea de credință : „Vezi, și totuși nu crezi !” spuneai mai adineauri. Dar, dragul meu, nu sînt singurul în cazul ăsta ; la noi e o harababură întreagă de cînd cu știința asta a voastră. Atîta timp cît au existat numai atomi, cele cinci simțuri și cele patru stihii, a mai mers cum a mers. Atomii erau cunoscuți și în antichitate. Dar de cînd s-a aflat c-ați descoperit „molecula chimică”, „protoplasma” și dracu mai știe ce încă, toată lumea la noi a început să umble cu coada între picioare. E

* Gîndesc, deci exist (Réné Descartes).

un haos întreg, superstițiile au răsărit ca ciupercile, așijderea și bîrfelile, fiindcă să știi că și la noi bîrfeala e în floare, la fel ca și pe meleagurile voastre, dacă nu chiar mai mult. Și, în sfîrșit, denunțurile, că doar și noi avem o secție unde se primesc anumite „informații”. Îți spuneam așadar, de o veche legendă medievală — e vorba de evul nostru mediu, nu de al vostru — o legendă atît de absurdă, încît nu mai găsește crezămînt nici la noi, decît doar la precupețele dolofane ; mă gîndesc iarăși la precupețele noastre, nu la cele de pe fața pămîntului. Fiindcă tot ce există la voi există și la noi deopotrivă ; e un secret pe care ți-l dezvălui din prietenie, deși n-avem voie să suflăm un cuvînt. În legenda pe care am să ți-o povestesc se vorbește despre rai. Cică ar fi trăit cîndva pe lume un mare filozof, un gînditor, care nega totul, legile, conștiința, credința, și mai cu seamă viața de apoi ⁷³. Murind, filozoful nostru era convins c-o să se mistuie cu totul în beznă, în neființă, și, cînd colo, s-a trezit pe lumea cealaltă. S-a minunat, dar în același timp nu și-a putut stăpîni indignarea : „Imposibil ! a exclamat el. Asta contrazice toate convingerile mele !” Fapt pentru care a fost osîndit... Te rog să mă ierți, dar nu fac decît să reproduc întocmai ceea ce am auzit și, în fond, trebuie să te gîndești că nu este decît o legendă... Cum îți spuneam, deci, a fost osîndit să străbată prin beznă un cvadrilion de kilometri (și la noi s-a introdus în ultima vreme sistemul vostru metric) și, abia după ce va fi parcurs în întregime această distanță, porțile raiului să se deschidă în fața lui și să i se ierte toate păcatele...

— Și ce alte cazne mai există pe lumea cealaltă, în afară de cvadrilionul acela ? Îl întrerupse Ivan cu o însuflețire neașteptată.

— Ce cazne ? Ah, nu mă mai întreba ! Odinioară a mai fost cum a fost, dar acum se folosesc tot mai mult torturile morale, cum ar fi, bunăoară, „muștrările de conștiință” și alte asemenea bazaconii. E și asta o modă pe care tot de la voi am împrumutat-o, de cînd cu „îmblînzirea moravurilor” voastre ! Și cine crezi că profită de pe urma lor ? Numai cei lipsiți de conștiință, pentru că, din moment ce nu există conștiință, nu mai poate fi vorba nici de remușcări. Și cine suferă în schimb ? Oamenii de treabă, care au mai păstrat un pic de conștiință și de onestitate... Ca să vezi care sînt rezultatele reformelor cînd sînt înfăptuite pe un teren nepregătit și cînd,

pe deasupra, sînt copiate aidoma după diferite instituții străine ! Consecințele sînt pur și simplu dezastruoase ! Focul gheenei de pe vremuri cred că-i de preferat. Dar să ne întoarcem la filozoful osîndit să meargă pe jos un cvadrilion de kilometri. A stat el un timp locului așa, uitîndu-se jur împrejur, și în cele din urmă s-a culcat de-a curmezișul drumului. „De ce să-mi bat picioarele, zice, nu vreau uite-așa, din principiu !“ Ia sufletul unui ateu cultivat, rus, și amestecă-l cu sufletul prorocului Iona, care a boscorodit trei zile și trei nopți încheiate în pîntecele chitului, și ai să-ți dai seama ce fel de om era gînditorul care s-a întins de-a curmezișul drumului.

— Dar pe ce s-a întins acolo ?

— Probabil c-o fi avut pe ce. Nu rîzi ?

— Bravo lui ! exclamă cu aceeași ciudată însuflețire Ivan, manifestînd un interes cu totul surprinzător. Și acum ce face, tot acolo a rămas ?

— Nu, tocmai asta-i nostimada. După ce-a zăcut așa întins aproape o mie de ani, s-a sculat frumos și și-a luat picioarele la spinare.

— Auzi, dobitocul ! exclamă Ivan, rîzînd nervos și totodată cumpănind parcă ceva în sinea lui. Nu era același lucru să zacă o veșnicie sau să meargă un cvadrilion de verste ? Asta înseamnă un bilion de ani, nu ?

— Poate chiar mai mult, păcat că nu am un creion și o hîrtie la îndemîină să-ți fac un calcul exact. Între timp însă a ajuns de mult la țintă ; de aici încolo începe anecdota.

— Cum, a și ajuns ? De unde a scos așa deodată un bilion de ani ?

— Tu te gîndești mereu la lumea voastră ! Dar poate că și pămîntul pe care te afli acum și-a repetat existența de un bilion de ori pînă acum. La un moment dat, viața se stinge cu desăvîrșire, planeta îngheață, crapă, începe să se fărîmițeze, descompunîndu-se în elementele din care a fost plămădită, apa acoperă din nou uscatul ; apoi răsare o nouă cometă, un soare nou, din care se desprinde o altă planetă. Asta înseamnă, în fond, evoluția, viața se repetă mereu, iarăși și iarăși, identic, pînă în cele mai mici amănunte. Ce plictiseală, zău, e scandalos !...

— Bine, bine. Și ce s-a întîmplat cînd a ajuns la capătul drumului ?

— Să vezi, în momentul acela porțile raiului s-au deschis, lăsându-l să intre înăuntru; n-au trecut însă nici două secunde — pe ceas (deși, între timp ceasul lui ar fi trebuit să se descompună în buzunar, desfăcându-se în elementele-i componente, pînă a făcut tot drumul ăsta) — așadar, zic, n-au trecut nici două secunde, și omul nostru a prins a striga sus și tare că face într-adevăr să umbli nu un cvadrilion, ci un cvadrilion de cvadrilioane și de un cvadrilion de ori încă pe atîta ca să intri în rai ! Într-un cuvînt, a început să cînte „osana“, făcînd exces de zel. Ba chiar a exagerat în asemenea hal, încît unii locatori ai raiului, cu mai multă demnitate, în primele zile nici n-au catadicsit să-i dea mîna : prea repede trecuse de partea conservatorilor ! Temperament rusesc, ce să-i faci ! Îți repet însă din nou, nu-i decît o legendă în fond. Ți-o vînd așa cum am cumpărat-o. Ca să-ți dai seama de ideile care se mai bucură încă de oarecare credit la noi în privința asta.

— Te-am prins ! strigă încîntat Ivan cu o vioiciune aproape copilărească, ca și cînd și-ar fi reamintit brusc de un lucru precis. Anecdota asta cu cvadrilionul de ani eu am inventat-o ! Aveam șaptesprezece ani pe atunci, eram încă în liceu... Da, eu am inventat-o, și am și povestit-o chiar unui coleg, Korovkin. Asta se întîmpla la Moscova... E un lucru atît de original, încît nu se poate s-o fi citit undeva, în vreo carte. Uitasem de ea... probabil însă că în momentul ăsta mi-a răsărit înconștient în minte ; n-aveai de unde s-o știi ca să mi-o istorisești ! Așa cum în drum spre eșafod ți se îmbulzesc fără să vrei în minte mii și mii de gînduri... Mi-am amintit de ea ca prin vis. Înseamnă că vorbesc cu tine în somn ! Și deci nu ești decît un vis, nu exiști !

— Ardoarea cu care mă renegi, rîse *gentleman*-ul e o dovadă că totuși crezi în existența mea !

— Cîtuși de puțin ! Nu cred nici măcar o sutime !

— Oricum însă o miime tot crezi. Dozele homeopatice sînt poate cele mai puternice. De ce nu vrei să mărturisești cîstit ? Crezi totuși în existența mea cît de cît, fie chiar numai a zecea parte dintr-o miime.

— Nici atît ! protestă Ivan furios, dar numaidecît adăugă cu un aer misterios : deși aș vrea să cred că exiști !

— Ce declarație ! Dacă-i așa, am să fiu atît de bun și am să-ți dau o mîna de ajutor. Ascultă, nu tu, ci eu te-am prins

pe tine acum ! Înadins ți-am povestit anecdota inventată de tine, dar pe care o uitaseși, ca să-ți spulber și ultimul strop de credință în realitatea existenței mele !

— Minți ! De ce mi-ai apărut acum dacă nu ca să mă convingi că exiști ?

— Așa e. Dar șovăielile, neliniștea, lupta dintre credință și îndoială pentru un om conștient înseamnă uneori o suferință atât de cumplită, încât e de o mie de ori mai bine pentru el să-și pună ștreangul de gât ! Știind că tu crezi totuși cât de cât în existența mea, intenționat ți-am povestit acea anecdotă, ca să-ți sporesc îndoielile cu încă puțin, o doză infimă, dar decisivă. Te fac mereu să oscilezi între certitudine și îndoială, purtându-te alternativ de la una la alta, dar cu un scop foarte precis. Este o nouă metodă. Așa cum te cunosc eu — și te cunosc destul de bine — îți garantez că în momentul când n-o să mai ai nici cea mai mică certitudine că exist, ai să cauți tu însuși să mă convingi că nu sînt de loc o fantasmagorie, ci exist în realitate, și atunci să știi că mi-am atins scopul. Trebuie să-ți spun că e vorba de un scop nobil. Vreau să arunc astfel în sufletul tău sămînța credinței, o sămînță minusculă, din care însă va crește un stejar, și încă ce stejar ! Și când ai să te vezi cocoțat sus, în vîrfurile lui, o să-ți vină pofta să ajungi și tu în rîndul „cuvioșilor schimnici și fecioarelor neprihănite”⁷⁴, fiindcă în sufletul tău dorești din răspuțeri să fii deopotrivă cu ei ; ai să te hrănești cu aguridă, ai să-ți cauți în pustietate mîntuirea sufletului !

— Nu cumva vrei să spui, ticălosule, că te străduiești pentru mîntuirea sufletului meu ! ?

— Trebuie să fac și eu măcar o singură faptă bună. Păzea ! Cum văd eu, iar ți-a sărit țandăra !

— Mascara ! Ai încercat vreodată să ispitești pe cei care se hrănesc cu aguridă și stau de se roagă cîte șaptesprezece ani în cine știe ce pustietate pînă prind mușgai ?

— Dragul meu, nici n-am făcut altceva de cînd mă știu. Sufletul unui pustinic e cîteodată mai prețios pentru noi decît o constelație întreagă, fiindcă avem și noi aritmetica noastră și atunci, firește, faci tot ce poți ca să pui mîna pe un brilliant atît de scump ; pentru el ești în stare să uiți nu numai lumea asta, dar toate lumile cîte există în univers. Îți dai seama ce poate să însemneze asemenea victorie ? Aș putea chiar să-ți spun că unii dintre schimnicii ăștia au tot atîta

cultură ca și tine, dar sînt sigur că n-ai să mă crezi. De-ai ști ce haos există în sufletul lor, ce amestecătură de credință și de îndoieli ! Zău, uneori îți face impresia c-ar fi destul să intervină ceva, un fleac de nimic, pentru ca toată credința lor „să se dea peste cap“, cum zice actorul Garbunov ⁷⁶.

— Spune-mi, de cîte ori ți s-a întîmplat în asemenea ocazii să-ți scurteze cineva lungul nasului ?

— Dragul meu, replică sentențios musafirul, cîteodată-i mai bine să umbli cu nasul ceva mai scurt decît să rămîi de tot fără el, după cum mărturisea mai zilele trecute un conte bolnav (s-o fi tratat și el cu vreun specialist) duhovnicului său, un preot iezuit. Eram și eu de față la spovedanie, a fost într-adevăr o nostimadă întregă. „Dați-mi înapoi nasul !“ se jenea contele, bătîndu-se cu pumnul în piept. Părintele dădea din colț în colț : „Fiule, căuta el să-l liniștească, necunoscute sînt pentru noi tainicele căi ale puterii cerești care rînduiește totul după dreapta ei cumpănă ! De multe ori o nenorocire bătătoare la ochi aduce cu sine cine știe ce neasemuite foloase, chiar dacă acestea nu se văd pentru moment. Dacă o soartă nemiloasă a vrut să rămîi fără nas, oricît de nenorocită ar fi împrejurarea asta, totuși, are și părțile ei bune ; așa, de pildă, cît vei trăi, nimeni n-o să mai poată spune că ai nasul prea lung și ar trebui să ți-l mai scurteze cineva.“ „Cucernice părinte, asta nu poate fi o consolare ! a strigat tînrul disperat. Aș fi fericit să fie cît de scurt, numai să-l știu acolo, la locul lui !“ „Fiule, i-a răspuns duhovnicul suspinînd, nu poți cere toate deodată ; vorbind așa cum ai făcut dumneata, înseamnă să cîrțești împotriva Celui-de-Sus, care totuși e atît de îndurător față de noi, muritorii, și nu ne dă nici o clipă uitării ; chiar în cazul de față, dorința dumitale a fost împlinită. Ziceai c-ai fi fericit să ai nasul cît de scurt ; de ce l-ai mai purta atunci de prisos dacă te încurcă într-atît, încît ai vrea să-l scurtezi ?...“

— Ptiu, ce tîmpenie ! exclamă Ivan.

— Dragul meu, am vrut numai să te fac să rîzi, dar îți jur că într-adevăr asta este tipicul cazuisticii iezuite și că tot ce ți-am povestit s-a întîmplat exact așa, punct cu punct, cum ți-am povestit eu ! Întîmplarea e destul de recentă și să știi că mi-a dat multă bătaie de cap. În cele din urmă, bietul tînr s-a întors acasă și în aceeași noapte și-a zburat creierii ; am stat lîngă el pînă în ultima clipă... Cît privește confe-

sionalele iezuite, pot să-ți spun că nu există distracție mai plăcută pentru mine în momentele când mă cuprinde urâtul. Poftim un alt caz și mai recent. Acum câteva zile, o tânără normandă, o blondină de vreo douăzeci de ani, vine să se spovedească unui duhovnic. O minune de față, un corp, o grație de-ți lăsa gura apă! A îngenuncheat și și-a mărturisit în șoaptă păcatele prin ferestruică. „Vai de mine, fata mea, iar ai căzut în ispită?... se minunează părintele. O, *Sancta Maria*, ce-mi auziră urechile: ai păcătuیت iarăși cu un bărbat! Dar cât mai ai de gând să duci viața asta? Ar trebui să-ți fie rușine!“ „Ah, *mon père*, i-a răspuns păcătoasa, cu obrajii scăldați în lacrimi de pocăință. *Ça lui fait tant de plaisir et à moi si peu de peine!*“ * Ei, spune-mi, ai mai auzit așa ceva? Pînă și pe mine m-a făcut marț! Era însuși glasul naturii ce-și cerea drepturile. Dacă vrei, asta înseamnă mai mult chiar decît nevinovăția! Am dezlegat-o de păcat și tocmai mă pregăteam să plec, cînd ce crezi c-am observat? Duhovnicul îi dădea întîlnire pentru aceeași seară! Deși mai tare chiar decît cremenea, bătrînul a căzut în ispită cît ai bate din palme! Ce vrei, natura a fost mai puternică decît el! De ce strîmbi iar din nas? Nu cumva iar te-ai supărat? Nu poate omul să-ți intre în voie, și pace!...

— Lasă-mă, te ții de capul meu ca un coșmar de care mă zbat zadarnic să scap! gemu dureros Ivan, mărturisindu-și neputința în fața vedeniei ce-l obseda. Mă plictisești de moarte, mă exasperezi, nu mai pot să te suport! Aș da orice numai să mă descotorosesc de tine!

— Repet, nu trebuie să ai pretenții prea mari de la mine, nu te aștepta la nimic „măreț“ sau „sublim“ din partea mea și ai să vezi ce bine o să ne împăcăm atunci amîndoi, rosti autoritar *gentleman*-ul. Ești furios pe mine pentru că n-am apărut înaintea ta într-o văpaie de foc, „tunînd și fulgerînd“, cu aripile arse, ci sub această înfățișare modestă. Simțul tău estetic și amorul tău propriu sînt jignite: cum de și-a permis un drac de duzină să se prezinte așa unei persoane atît de simandicoase ca domnia ta? În tine mai vibrează încă struna aceea romantică despre care Bielski vorbea atît de ironic! Ce să facem, tinere! În momentul cînd mă pregăteam să vin

* Ah, părinte, pentru el e o plăcere atît de mare și pentru mine o osteneală atît de mică! (Fr.)

la tine, m-am gândit — în glumă — să împrumut chipul unui consilier de stat în retragere, decorat cu Steaua Leului și a Soarelui pentru meritele dovedite în timpul serviciului în Caucaz, și să apar așa în fața ta cu decorația la butonieră, dar m-am temut c-o să mă iei la palme, fiindcă-am îndrăznit să prind de frac Steaua Leului și a Soarelui în loc să vin cu Steaua Polară pe piept sau poate cu Sirius. Îmi tot reproșezi mereu că sînt prost. Dar, sfînte Dumnezeule, n-am cîtuși de puțin pretenția să fiu la fel de inteligent ca tine ! Mefisto, arătîndu-i-se lui Faust, îi mărturisește că, dorind să facă numai rău, în pofida voinței lui face numai bine. N-are decît, treaba lui, cu mine se întîmplă tocmai pe dos. Sînt poate singura ființă de pe lume care iubește adevărul și năzuiește sincer să facă binele. Am fost de față atunci cînd Cuvîntul răstignit pe cruce s-a ridicat le ceruri, ducînd cu sine sufletul tîlharului crucificat alături ; am auzit strigătele fericite ale heruvimilor care-l proslăveau cîntînd „osana“ ; am auzit înălțîndu-se în extaz glasurile serafimilor, al căror tumult a zguduit țările cerești și întreaga fire. Și-ți jur pe tot ce poate fi mai sfînt pe lume că în clipa aceea aș fi vrut să mă alătur corului lor și să cînt osanale într-un glas cu ei. Cuvîntul „osana“ îmi stătea pe buze, era gata-gata să mi se smulgă din piept... Știi, sînt foarte sentimental din fire și sensibil ca un artist. Dar bunul-simț — ăsta-i cusurul meu, din păcate cel mai nefericit dintre toate cîte le am ! — m-a silit să păstrez măsura chiar și atunci, și am lăsat să-mi scape momentul prielnic ! „Ce s-ar întîmpla dacă m-aș apuca să cînt osanale ?“ m-am gândit imediat. Orice scînteie de viață s-ar stinge în lume și n-ar mai avea loc nici un fapt divers. Numai din respect pentru îndatoririle mele profesionale și pentru situația mea socială am căutat să înăbuș îndemnul generos ce-mi încolțise în suflet și să-mi văd mai departe de ticăloșiile mele. Cîntea de a face bine și-a rezervat-o altcineva, iar mie mi-au rămas numai ticăloșiile. Îți mărturisesc însă că nu rîvnesc de fel onoarea de a trăi pe veresie și că nu sînt cîtuși de puțin ambițios. De ce, oare, dintre toate ființele care există pe lume, numai mie mi-e dat să înghit blestemele oamenilor de treabă, ba chiar și palmele lor, căci, luînd chip omenesc, sînt obligat de cele mai multe ori să suport toate consecințele. Știu că la mijloc e un secret, pe care nimeni încă nu vrea cu nici un preț să mi-l dezvăluie, pentru că în clipa în care l-aș afla

poate c-aș începe și eu să cânt în gura mare osanale, și atunci ar dispărea de pe lume acel minus indispensabil fără de care prudența și-ar întinde stăpînirea peste tot pămîntul. Îți dai seama, cred, că înscăunarea ei ar însemna sfîrșitul tuturor lucrurilor ; chiar și ziarele și revistele și-ar înceta apariția, fiindcă nu văd cine s-ar mai abona la ele ! Sînt convinși însă că pînă la urmă am să mă împac totuși cu dumnezeirea și am să străbat și eu cvadrilionul de kilometri ce-mi va fi fost hărăzit. Atunci am să aflu, în sfîrșit, secretul. Deocamdată însă nu-mi rămîne altceva de făcut decît să cîrtesc, împlinindu-mi fără nici o tragere de inimă menirea. Rostul meu pe lume este să duc la pierzare mii de ființe omenești, pentru ca una singură să se poată izbăvi. Gîndește-te numai cîte suflete am fost silit să irolesc și cîte reputații neprihănite să stropesc cu noroi ca să iasă la iveală cucernicul Iov, din pricina căruia am înghițit cîndva un hap atît de mare ! Atîta timp cît secretul nu va fi dezvăluit, pentru mine există două adevăruri ; unul — cel de dincolo, al lor, pe care n-am ajuns încă să-l cunosc, și al doilea — adevărul meu. Și nu știu, zău, care din două e mai prețios... Ai adormit ?

— Ba bine că nu ! ripostă Ivan mînios. Tot ce poate fi mai stupid în mine, tot ce am trăit și am rumegat în minte, atîtea lucruri pe care de mult le-am lepădat ca pe niște mor-tăciuni, tu mi le servești acum drept noutăți senzaționale !

— Nici de astă dată n-am izbutit să-ți fiu pe plac ! Și eu, care credeam c-o să te cucerească talentul meu oratoric ; recunoaște totuși că osanalele cîntate în cer erau de efect, nu-i așa ? Și tonul sarcastic *à la* Heine, ce zici ?

— Nu, în viața mea nu mi-a plăcut să fiu lingușitor ! Cum a fost posibil oare să se nască în sufletul meu o arătare atît de slugarnică ?

— Dragul meu, cunosc un adorabil domnișor rus ; un tînăr căruia îi place să filozofeze, mare amator de literatură și opere de artă, autorul unui poem de promițătoare perspective, intitulat *Marele inchizitor* !... Tot timpul numai la el m-am gîndit !

— Îți interzic să vorbești despre *Marele inchizitor* ! strigă Ivan, îmbujorîndu-se de rușine.

— Bine. Dar de *Cataclismul geologic* îți mai amintești ? Ce poem !

— Taci, dacă nu vrei să te ucid !

— Pe mine ? Ba să-mi dai voie mai întâi să-ți spun tot ce am de spus. E o plăcere pe care am ținut să mi-o ofer mie însumi, pentru asta am și venit. O, nu poți să știi ce dragi îmi sînt visurile tinerilor și entuziaștilor mei prieteni în care simt clocotind pofta de viață ! Încă de astă-primăvară, cînd te pregăteai să vii încoace, îți spuneai : „Acolo sînt oameni noi, care și-au pus în gînd să distrugă tot și să se întoarcă la antropofagie. Proștii, de ce nu m-au întrebat pe mine ! Le-aș fi explicat că nu e nevoie să distrugă nimic ; singurul lucru care ar trebui stîrpit este ideea că există Dumnezeu, asta se cade să fie punctul de plecare ! Cu asta trebuie să începeți, orbeților ! Vă spun eu, fiindcă nu sînteți în stare să pricepeți nimic ! Din momentul în care întreaga omenire va părăsi credința în Dumnezeire (și cred că această perioadă va veni și ea odată și odată, aidoma erelor geologice), concepția despre lume care mai stă încă în picioare azi se va prăbuși de la sine, fără să fie nevoie să ne întoarcem la antropofagie, și tot așa și noțiunile etice actuale vor dispărea la rîndul lor și va începe o epocă nouă. Oamenii se vor strădui cu puteri unite să smulgă vieții tot ce le poate ea oferi, luptînd în numele fericirii și al plăcerilor hărăzite exclusiv lumii acesteia. O mîndrie titanică, divinată, va înălța spiritul omenesc, și pe fața pămîntului va apărea omul-zeu. Atotputernic prin voința și știința cu care este înarmat, el va învinge clipă de clipă natura, de astă dată însă definitiv. Bucuria de care va avea parte atunci va fi atît de copleșitoare, încît va înlocui cu prisosință speranțele de odinioară în viața de apoi și în fericirea viitoare. Știind că este pieritor în toate privințele și că orice nădejde într-o nouă înviere e zadarnică, omul va întîmpina moartea senin și mîndru ca un zeu. Mîndria îl va face să-și dea seama că n-are rost să cîrtească împotriva duratei de o clipă a vieții sale și omul își va iubi astfel semenii, fără să aștepte vreo răsplată în ceruri. Dragostea lui se va mulțumi cu limitele unei vieți trecătoare, dar în același timp conștiința faptului că viața e scurtă va întezi flacăra ei tot atît de mult pe cît o făcea să tînjească mai înainte speranța deșartă într-o dragoste infinită, dincolo de mormînt...” etc., etc. Formidabil !

Ivan își astupase urechile și puse ochii în pământ. Tremura tot.

Glasul continuă : „Dar, se gîndea tînărul meu filozof, întrebarea este dacă această perioadă va veni sau nu cîndva. Dacă da, lucrurile aveau să se lămurească și omenirea avea să se organizeze o dată pentru totdeauna. Cum însă omul este din păcate un nătărău patentat, s-ar putea să nu se împlină nimic nici peste o mie de ani. De aceea cine își dă seama care-i adevărul ar putea de pe acum să se chivernisească după pofta inimii sale, statornicindu-și viața pe temelii noi. În cazul acesta, «totul este permis». Mai mult, chiar dac-ar fi să nu sosească niciodată sorocul acelei epoci mult-așteptate, din moment ce nu există Dumnezeu, nici viață fără de moarte, omul nou poate totuși deveni omul-zeu, chiar dacă n-ar mai fi nimeni ca el pe toată fața pămîntului. Firește că din momentul ce se va fi ridicat la rangul acesta, omul va putea, în cazul cînd ar fi necesar, să treacă fără nici o strîngere de inimă peste opreliștile morale ce stăteau mai înainte în calea omului-rob. Cu atît mai mult cu cît pentru divinitate nu există legi ! Acolo unde se află Dumnezeu orice lucru e sfînt ! Oriunde m-aș duce eu, va fi loc de cinste... «Totul este permis, și basta !» Toate astea sînt bune și frumoase, numai că nu înțeleg pentru ce, dacă te-ai hotărît să umbli cu potlogării, ai mai avea nevoie de aprobarea formală a adevărului. Dar așa este omul nostru de azi : fără aprobare specială, nu s-ar încumeta să facă nici chiar o potlogărie. Ca să vezi ce preț pune pe adevăr...”

Musafirul vorbea cu însuflețire, furat de propria sa elocință, ridicînd din ce în ce glasul și măsurîndu-l ironic din ochi pe amfitrion, dar nu mai apucă să sfîrșească : Ivan luă paharul de pe masă și-l zvîrli în orator.

— *Ab, mais c'est bête enfin !* * exclamă acesta, sărind de pe divan și ștergîndu-și hainele improșcate cu ceai. Ți-am adus aminte pesemne de călimara lui Luther ! Parcă ziceai că nu sînt decît un coșmar ! Cum se poate să zvîrli cu pahare într-o nălucă ? Te porți ca o femeie. Am bănuț eu că te prefăceai adineauri cînd ți-ai astupat urechile și că de fapt erai foarte atent la ceea ce spuneam...

*Bine, dar e stupid ! (Fr.)

În momentul acela cineva ciocăni energic și stăruitor la fereastra ce dădea în curte. Ivan Feodorovici încercă să se scoale de pe divan.

— Auzi ? Du-te repede și deschide, strigă musafirul. E fratele tău, Aleoșa ; are să-ți spună ceva, zău, crede-mă, o veste importantă la care nici nu te-ai fi așteptat !

— Taci din gură, pehlivanule ! Știam că este Aleoșa și fără să-mi spui tu ; am presimțit c-o să vină și, bineînțeles, n-a venit numai așa, de florile mărilor, probabil că are să-mi dea o veste ! răcnii exasperat Ivan.

— Dar du-te odată, omule, și deschide-i, nu înțelegi ? Gîndește-te numai ce viscol e afară, doar e fratele tău ! *Monsieur sait-il le temps qu'il fait ? C'est a ne pas mettre un chien dehors...* *

Se auzi din nou ciocănind. Ivan dădu iar să se repeadă la fereastră, dar se simți deodată ca legat de mîini și de picioare. Se luptă din răputeri să rupă ștreangurile ce-l țineau înțepenit, dar toate încercările lui se dovediră inutile. Bătăile în geam răsunau din ce în ce mai puternice. În cele din urmă, legăturile pocniră, și Ivan Feodorovici sări imediat în picioare. Se uită în jur cu o privire sălbatică. Cele două lumînări arseseră aproape pînă la capăt, paharul pe care tocmai îl aruncase asupra musafirului se afla pe masă în dreptul lui, iar pe divan nu era nimeni. Într-adevăr, cineva bătea stăruitor la fereastră, nu chiar atît de tare însă cum i se păruse lui puțin mai înainte, ci, dimpotrivă, destul de discret.

— Nu, totuși n-a fost un vis ! Pot să jur că n-am visat ! Tot ce s-a întîmplat adineauri era aievea ! strigă Ivan Feodorovici și, repezindu-se la fereastră, se grăbi să deschidă oberlihtul.

— Aleoșa, ce-am vorbit noi ? Ți-am pus în vedere doar să nu mai vii pe la mine ! se răsti el supărat. Spune în două cuvinte : ce vrei ? Dar în două cuvinte, auzi ?

— Smerdeakov s-a spînzurat acum un ceas, răspunse de afară Aleoșa.

— Treci în cerdac, așteaptă, că-ți deschid numaidecît, zise Ivan și se duse să descuie ușa din față.

* Domnul știe ce vreme e ? Să nu lași nici un cîine afară... (Fr.).

„AȘA A SPUS EL!”

Intrînd în cameră, Aleoșa îi povesti fratelui său cum se pomenise cu o oră înainte cu Maria Kondratievna care venise într-un suflet să-l înștiințeze că Smerdeakov își pusese capăt zilelor. „M-am dus să iau samovarul de la dumnealui din odaie și, numai ce-am apucat să deschid ușa, și l-am văzut spînzurat de un cui din perete!” La întrebarea lui Aleoșa dacă avusese grijă să anunțe pe cine trebuia, femeia răspunsese că nu apucase încă să înștiințeze pe nimeni, „am alergat numai de cînd la dumneavoastră. Atîta ce-am fugit, că mă mir cum de nu mi-a ieșit sufletul, zău așa!” Părea înnebunită de groază și tremura vargă. Aleoșa o însoțise pînă acasă, unde îl găsise pe Smerdeakov cu ștreangul de gît, la perete. Pe masă se afla o însemnare: „Îmi pun capăt zilelor, fiindcă așa am vrut; nimeni nu e vinovat de moartea mea”. Aleoșa lăsase însemnarea pe masă și se duse să-i aducă la cunoștință ispravnicului nenorocirea întîmplată „și de acolo am venit direct la tine”, încheie tînrul, uitîndu-se atent la Ivan. În timp ce-i povestea, nu-l slăbise o clipă din ochi, ca și cînd expresia lui i-ar fi dat de gîndit.

— Frățioare, exclamă el deodată, trebuie să fii tare bolnav! Te uiți la mine ca și cînd n-ai înțelege ce-ți spun!

— Ai făcut bine c-ai venit, rosti preocupat Ivan, fără să țină seama de cuvintele lui Aleoșa. Știam că s-a spînzurat.

— De unde știai?

— Nu-mi dau seama de unde, dar știam. Într-adevăr, știam? Da, el mi-a spus. Da, adineauri mi-a spus...

Ivan rămăsese în mijlocul camerei și vorbea dus pe gînduri, cu ochii în pămînt.

— Care *el*? întrebă Aleoșa, rotindu-și involuntar privirile prin încăpere.

— A șters-o între timp. Ivan ridică fruntea; pe buzele lui flutură un zîmbet ușor: S-a speriat de tine, hulubașule. Tu ești „un heruvim neprihănit”. Așa spune Dmitri, că ești un heruvim. Heruvim... Vacarmul clocotitor de bucurie al serafimilor! Ce este un serafim? Poate o constelație. Dar se poate ca întreaga constelație să nu fie la rîndul ei decît o

simplică moleculă chimică... Știai că există contelația Leului și a Soarelui ?

— Stai jos, frățioare ! Îl îmbie Aleoșa speriat. Așază-te, pentru Dumnezeu, uite aici, pe divan. Aiurezi, întinde-te puțin, aici pe perne, așa. Vrei să-ți pun un prosop ud pe frunte ? Poate c-o să-ți facă bine...

— Dă-mi prosopul de pe scaun, trebuie să fie acolo, l-am aruncat adineauri.

— Nu văd nimic pe scaun. Stai liniștit, lasă, că-l găsesc eu, uite-l. Și Aleoșa se duse să ia din capătul celălalt al odăii, de lângă lavoar, un prosop împăturit, neîntrebuințat încă.

Ivan privi ștergarul mirat — abia acum părea că începe să se dezmeticească.

— Stai puțin, zise el dînd să se scoale, acum un ceas știu foarte bine c-am luat prosopul de pe lavoar, l-am udat cu apă și m-am legat cu el la cap și pe urmă l-am aruncat pe scaun... cum se face atunci că-i uscat ? N-am avut altul aici, în odaie.

— Te-ai legat cu el la cap ? se miră Aleoșa.

— Da, și m-am plimbat o oră întreagă prin cameră... Dar de ce-or fi ars atîta lumînările ? Cît e ceasul ?

— Acuși e douăsprezece.

— Nu, nu, nu ! strigă deodată Ivan. Nu, n-am visat ! A fost aici, ședea acolo, pe divan. În momentul cînd ai bătut la fereastră, tocmai aruncasem în el cu paharul... paharul ăsta de pe masă... Stai, rîndul trecut cred că dormeam, dar acum n-a mai fost vis. Nu-i pentru prima oară. De cîtva timp încoace, Aleoșa, am tot felul de vise... adică nu chiar vise, sînt lucruri care se întîmplă aieva ; umblu, vorbesc, văd... și totuși dorm. El însă a fost aici adineauri, stătea aici, pe divan... Tare mai e prost, Aleoșa, prost ca o cizmă ! spuse rîzînd Ivan și începu să măsoare odaia de la un capăt la altul.

— Cine-i prost ? Despre cine vorbești, frățioare ? întrebă Aleoșa cu o strîngere de inimă.

— Cine să fie ? Dracu ! S-a obișnuit să vină mereu pe la mine. A fost de vreo două sau chiar de trei ori pe aici. Mă ia peste picior, zice că sînt furios pe el, pentru că nu e decît un drac de duzină, nu satana cu aripile arse de văpaie, înconjurat de fulgere strălucitoare și trăsnete. Minte însă cînd spune că-i satana. Nu-i adevărat, e un impostor. Un drac

împielit. Nu dai doi bani pe el. Se duce la baie. Numai să-l dezbraci și ai să vezi că are o coadă roșcovană lungă de un arșin și cu părul lins ca de dog danez... Aleoșa, ți-e frig, ești plin de zăpadă, nu vrei un ceai? Cum ai spus? E rece? Vrei să spun să încălzească samovarul? *C'est à ne pas mettre un chien dehors...*

Aleoșa se repezi la lavoar, udă prosopul și, înduplecându-l în sfârșit pe frate-său să șadă, îi înfășură capul, apoi se așează lângă el pe divan.

— Parcă mi-ai spus ceva mai înainte despre Liza... Începu Ivan (care devenise dintr-o dată guraliv). Să știi că-mi place Liza. Ți-am vorbit urât despre ea. Am mințit: îmi place... Mi-e tare grijă pentru Katia, mă întreb ce o să se întâmple mâine cu ea, mi-e teamă mai mult pentru ea decât pentru toți ceilalți. Mai ales mi-e teamă pentru viitor. Ai să vezi cum o să se lepede de mine și o să mă calce în picioare. Crede că din gelozie vreau să-i dau la cap lui Mitea! Da, e convinsă că asta vreau! Dar nu-i așa! Mâine o să fie crucea, nu ștreangul. Nu, n-am să mă spînzur. Știi, Aleoșa, că eu n-am să fiu în stare niciodată să-mi iau viața? Poate numai din ticăloșie... Dar nu sînt laș. Nu, pentru că sînt prea însetat de viață! De unde știam că Smerdeakov s-a spînzurat? Ah, da, *el* mi-a spus...

— Ești absolut sigur c-a fost cineva aici? Îl întrebă Aleoșa.

— Ședea, uite, acolo, în colț, pe divan. Probabil că tu l-ai gonit. Da, tu l-ai făcut să-și ia tălpășița; a dispărut chiar în momentul cînd ai venit tu. Mi-e drag să te privesc, Aleoșa. Știai că-mi place chipul tău? Să-ți spun ceva, Aleoșa: *el* sînt eu, da, chiar eu! Tot ce-i mai josnic, mai ticălos, mai degradant în mine! Da, sînt „un romantic“, după cum a observat foarte bine... cu toate că în fond e o calomnie. E prost ca noaptea, de aceea și reușește în toate. Prost și viclean, viclean ca o fiară, a știut cum să mă scoată din sărite. Tot timpul m-a zădărit, zicînd că totuși cred în el, așa că, vrînd-nevrînd, am fost silit să-l ascult. M-a dus de nas ca pe un copil. Mi-a spus însă și multe lucruri adevărate pe care eu niciodată nu mi le-aș fi mărturisit. Știi, Aleoșa, adăugă Ivan foarte serios și cu aerul că-i împărtășește un secret, aș dori din toată inima să fi fost într-adevăr *el*, și nu eu!

— Te-a obosit, spuse Aleoşa, uitându-se compătimitor la fratele său.

— Mereu m-a tot sucit şi m-a învăţit ? Dar ştii, cu abilitate, cu multă abilitate : „Conştiinţa ! Ce este conştiinţa ? E o născocire de-a mea. Şi atunci de ce îmi fac atîta sînge rău ? Din obişnuinţă. Acea obişnuinţă atotstăpînitoare pe care omenirea a dobîndit-o în decurs de şapte mii de ani. Să ne lepădăm de obişnuinţă şi vom ajunge zei.“ Aşa a spus el, da, el a spus !

— Ei, vezi că n-ai spus-o tu ?! izbucni Aleoşa spontan, uitându-se înseninat la fratele său. Bine, lasă-l în pace, nu te mai gîndi la el, caută să-l uiţi ! Să ia cu el tot ce blestemi tu acum şi să nu mai vină niciodată !

— Da, dar nu ştii ce veninos e ! Şi-a bătut joc de mine. A fost impertinent. Aleoşa ! rosti Ivan, cutremurîndu-se indignat. M-a calomniat, nu pot să-ţi spun cîte a mai scornit pe socoteala mea... Mă minţea aşa, de la obraz. „Sigur că da, vrei să faci o faptă virtuoasă, te duci să te declari vinovat de moartea tatălui tău, să arăţi că l-a ucis valetul instigat de tine...”

— Fii cuminte, frăţioare, îl întrerupse Aleoşa, linişteşte-te, nu l-ai ucis tu. E o minciună !

— Aşa spunea el, şi el ştie ce spune. „Te duci acolo ca să faci o faptă virtuoasă, cu toate că tu nu crezi în virtute, de aceea eşti furios şi te frămînti aşa, de aceea spumegi acum şi-ţi vine să te răzbuni pe toată lumea“. Aşa mi-a spus, şi el ştie ce spune...

— Asta o spui tu, nu el ! exclamă Aleoşa cu mîhnire. Aiurezi, vorbeşte boala din tine, suferinţa ta !

— Nu, nu, crede-mă, ştie ce spune. „Tu, zice, vrei să te duci acolo din trufie, să te ridici în faţa lor şi să le spui : «Eu am ucis, de ce vă cutremuraţi de groază ? Minţiţi ! Puţin îmi pasă de părerea voastră şi spaima voastră mă îngreţosează.»“ Aşa a spus despre mine şi după aceea a mai adăugat : „Şi cu toate astea, ştii, grozav ţi-ar plăcea să te laude ; să spună : «Poftim, un ucigaş, un criminal, şi cîtă nobleţe sufletească, a venit să se denunţe singur, ca să-şi scape fratele de năpastă.»“ Dar nu-i adevărat, Aleoşa, crede-mă, e o minciună sfruntată ! Aleoşa ! strigă Ivan cu privirea scînteietoare. N-am nevoie de laudele unor neisprăviţi ! A minţit, Aleoşa,

zău, a mințit, jur pe ce vrei ! De aia am aruncat în el cu paharul ; l-a lovit peste rît și s-a spart...

— Hai, fii cuminte, nu te mai gîndi la asta ! se rugă Aleoșa.

— Nu, nu, habar n-ai cu cîtă cruzime se pricepe să te chinuiască, e foarte rafinat, să știi, continuă Ivan fără să-l asculte. Am mirosit eu mai demult pentru ce vine pe la mine. „Deși vrei să te duci acolo din orgoliu, zice el, în sinea ta sperî totuși că Smerdeakov o să fie demascat pînă la urmă și trimis la ocnă, iar Mitea achitat, și că tu n-o să ai de suferit decît o condamnare *morală* (ca să vezi în ce hal a putut să-și bată joc de mine), ba chiar au să se găsească unii care să te laude. Dar din moment ce Smerdeakov și-a făcut seama, și se cheamă deci că e decedat, cine crezi tu c-o să mai pună temei pe declarația ta cînd o să te prezinți așa, de unul singur, la proces ? Și totuși, ai să te duci, nu-i așa, ești hotărît să te duci. Dar pentru ce, nu înțeleg, pentru ce ?” E îngrozitor, Aleoșa, zău că nu mai pot să suport întrebările astea. Cine îndrăznește să mă scormonească așa ?!

— Frățioare, îl întrerupse Aleoșa, tremurînd de teamă, dar nădăjduind că va izbuti să-l facă totuși să-și vină în fire. Cum putea să-ți vorbească despre sinuciderea lui Smerdeakov înainte de venirea mea, de vreme ce nimeni nu știe nimic și nici n-ar fi avut cînd să afle ?

— Dacă-ți spun că mi-a vorbit ! i-o tăie scurt Ivan pentru care nu mai putea să încapă nici o îndoială în această privință. Numai despre asta mi-a vorbit tot timpul, ca să știi. „Cel puțin, zice, dacă virtutea ar însemna ceva în ochii tăi, aș mai înțelege... «Chiar dacă n-au să mă creadă, te-ai fi gîndit atunci, eu tot vreau să mă duc, din principiu !» Dar tu ce ești decît un porc, așa cum era și Feodor Pavlovici, mult îți pasă ție de virtute ? Și atunci, te întreb, pentru ce te duci acolo, din moment ce jertfa ta e cu totul și cu totul de prisos ? Nici tu singur nu știi pentru ce vrei să faci pasul ăsta ! O, si ce n-ai da ca să știi ! Măcar, spune-mi, ești într-adevăr hotărît să te duci ? Nu, nici atît, n-ai ajuns încă să iei o decizie. Ai să stai toată noaptea să cumpănești dacă trebuie sau nu să te duci. Și totuși, pînă la urmă ai să te duci, ești încredințat c-o să te duci, știi foarte bine că orice cale ai să alegi, hotărîrea pe care o vei lua de aci încolo nu mai depinde de tine. Ai să te duci, pentru că nu cutezi să faci

altfel. Și de ce ? Te las pe tine să ghicești, e o șaradă pe care trebuie s-o dezlegi singur !” După care s-a sculat și a plecat. A plecat chiar în clipa când ai sosit tu. Mi-a spus că sînt laș, Aleoșa ! *Le mot de l'énigme* ★ e că sînt un laș. „Nu ești tu șoimul care să zboare în țării !” mi-a spus el. Da, da, sînt exact cuvintele lui ! Și Smerdeakov mi-a spus tot așa. Am să-i vin eu de hac, trebuie ! Katia mă disprețuiește, de o lună încoace văd că se uită cam de sus la mine, și Liza pînă la urmă o să mă disprețuiască și ea. „Te duci acolo, crezînd c-o să te laude”, auzi ce minciună sfruntată ! Și tu mă disprețuiești, Aleoșa ! Simt c-o să te urăsc iar de aici înainte. Cum îl urăsc și pe banditul acela, da, îl urăsc ! Nu vreau să-l scap, lașă-l să-i putrezească oasele în ocnă ! Să cînte imnul ! Mîine mă duc, neapărat mă duc să mă înfig așa în fața dumnealor și să-i scuipe în ochi !

Sărind ca turbat de la locul lui, Ivan își smulse prosopul cu care era înfășurat peste frunte și porni din nou să măsoare odaia în lung și în lat. Privindu-l, Aleoșa își aminti de ceea ce-i spusese mai înainte : „Parcă aș dormi cu ochii deschiși... Umblu, vorbesc, văd și totuși dorm !” Era exact impresia pe care i-o făcea în momentul acela. Aleoșa nu-l scăpa o clipă din vedere. Se gîndea să se ducă repede după doctor, dar se temea să lase bolnavul singur, fiindcă n-avea cine să-i poarte de grijă. Încetul cu încetul, Ivan începu să-și piardă luciditatea. Vorbea neconținut, nu-i tăcea gura o clipă, dar din tot ce spunea nu era chip să înțelegi nimic. De altfel, nici nu mai putea să articuleze cum trebuie cuvintele. La un moment dat, se clătină pe picioare. Aleoșa sări să-l sprijine și, susținut așa de fratele său, Ivan ajunse pînă în dreptul patului. Cu chiu, cu vai, Aleoșa reuși să-l dezbrace și să-l culce pe divan. Se așeză apoi lîngă el și rămase vreo două ceasuri la căpătiul lui să-l vegheze. Bolnavul dormea dus, somn greu ca plumbul, respirînd liniștit și egal. Aleoșa luă o pernă și se întinse pe divanul celălalt, fără să se mai dezbrace. Înainte de a adormi, se rugă lui Dumnezeu pentru frații săi Ivan și Dmitri. Găsise acum o explicație lămurită pentru boala lui Ivan : „E zbulciumul unui om înarmat cu o voință mîndră ; sînt frămîntările unei conștiințe puternice și adînci ! Dumnezeu, în care

★ Cheia misterului (Fr.)

nu crede, și adevărul lui au început să-i câștige inima ce se îndărătnicește să nu se supună. Da, se gîndea Aleoșa stînd culcat pe divan, acum că Smerdeakov nu mai există, o să mai creadă cineva o iotă din declarațiile lui Ivan ? Și totuși, sînt sigur c-o să se ducă să depună la proces ! Aleoșa zîmbi. Dumnezeu o să învingă ! Iar Ivan... Ivan ori se va scula din morți la lumina adevărului... ori se va prăbuși mistuit de ură, căutînd să se răzbune pe sine însuși și pe toată lumea pentru că s-a pus în slujba unei idei în care nu crede“, se gîndi cu amărăciune tînarul și se mai rugă o dată pentru Ivan.

O EROARE JUDICIARĂ

I

ZIUA FATALĂ

A doua zi după evenimentele înfățișate în capitolul precedent, la ora zece dimineata, tribunalul declară ședința deschisă și începuse procesul lui Dmitri Karamazov.

Mă simt dator să spun din capul locului un lucru asupra căruia țin să insist și anume, că nu sînt în măsură să redau chiar toate incidentele petrecute în cursul procesului și nici să respect ordinea în care s-au desfășurat dezbaterile. Ca să reconstitui totul punct cu punct și să dau toate explicațiile necesare, ar însemna, cred, să mă apuc să scriu o carte întreagă — și încă una destul de voluminoasă. De aceea rog cititorii să nu se supere dacă în cele ce urmează nu voi menționa decît faptele care m-au impresionat în mod deosebit și mi-au rămas întipărite în minte. Se prea poate, bineînțeles, ca în felul acesta să atribui o importanță nemerită unor amănunte ce ar fi trebuit să treacă pe planul al doilea și să omit tocmai ceea ce este esențial, semnificativ și necesar... De altfel, nici nu știu dacă are vreun rost să-mi cer atîtea scuze. Am să fac așa cum mă pricep mai bine și cititorii vor putea să constate singuri că mi-am dat toată osteneala.

În primul rînd, înainte de a pătrunde în incinta tribunalului, vreau să atrag atenția asupra unui fapt care m-a surprins peste măsură în ziua respectivă, și nu numai pe mine, dar și pe numeroși alți concetățeni ai mei — cum s-a dovedit

ulterior. Se ştie că procesul era aşteptat cu mult interes de atîta lume care ardea de nerăbdare să asiste la dezbateri, că de două luni încoace înalta societate a oraşului era exclusiv preocupată de proces, toate discuţiile se învîrteau în jurul lui, numai despre asta se vorbea, formulîndu-se tot felul de ipoteze, după cum se cunoaşte, de asemenea, vîlva ce stîrnise în toată ţara. Nimeni totuşi nu-şi poate închipui cît de pu-ternic, cît de furtunos a fost zguduită opinia publică de această crimă, şi nu numai în partea locului, ci pe tot cu-prinsul Rusiei, aşa cum a ieşit la iveală cu toată claritatea în ziua procesului. Cu acest prilej, sosiseră în localitate o seamă de vizitatori, şi nu numai din capitala guberniei, dar şi din alte oraşe, chiar şi de la Moscova şi Petersburg, jurişti, în primul rînd, la urmă o serie de persoane marcante, ba chiar şi cîteva cuconiţe. Fusesse bătaie pentru invitaţii. Oaspe-ţilor simandicoşi — oameni cu vază, respectabili — li se rezervaseră, în mod cu totul excepţional, locuri în spatele mesei la care şedea tribunalul : ca niciodată pînă atunci, spa-ţiul respectiv era ocupat de un şir întreg de fotolii în care se instalaseră notabilităţile, ceea ce sub nici un motiv nu s-ar fi admis mai înainte. În sală, cuconetul, fie de la noi din oraş, fie de aiurea, părea să fie în număr precumpănitor ; cred că cel puţin jumătate din asistenţă era alcătuită numai din femei. Pe de altă parte, veniseră atîţia jurişti din toate colţurile ţării, încît nu se ştia cum şi unde puteau fi plasaţi, mai cu seamă că locurile fuseseră din timp reţinute, distribuite, solici-tate. În cele din urmă, se înjghebase la repezeală în fundul sălii, dincolo de estrada pe care stătea completul de judecată, un fel de ţarc, unde încăpură toţi oamenii de lege, fericiţi să asiste chiar şi aşa, stînd în picioare (fiindcă, din economie de spaţiu, nu exista nici un scaun în ţarc), înghesuiţi ca vai de lume, umăr lîngă umăr, la dezbateri. Unele cucoane, mai ales cele proaspăt sosite în oraş, îşi făcuseră apariţia în galeriile sălii gătite foc ; majoritatea însă nu fuseseră chiar aşa preocu-pate de toaletă. Pe chipurile lor se citea aceeaşi avidă curiozi-tate, o curiozitate isterică, morbidă. Una din particularităţile publicului ce împînzise incinta tribunalului (şi cred că merită să fie menţionată aici, mai ales că, aşa cum s-a dovedit mai tîrziu, lucrul acesta a fost remarcat de mai multă lume) o constituia simpatia vădită pe care o manifestau mai toate cucoanele, sau cel puţin marea lor majoritate, pentru Mitea

și rîvna cu care doreau să fie achitat — poate tocmai din pricină că avea reputația unui donjuan. Se știa, de asemenea, că urmau să apară în fața tribunalului două femei, două rivale. Una dintre ele, Katerina Ivanovna, era așteptată cu un interes palpitant — atîtea lucruri extraordinare, unele aproape de domeniul legendei se auziseră despre dînsa și despre dragostea pătimașă pe care continua s-o poarte lui Mitea chiar după ce săvîrșise crima. Se vorbea despre mîndria ei (nu era în vizită aproape cu nimeni de la noi din oraș) și despre „legăturile ei în lumea mare“. Se spunea c-ar avea de gînd să ceară guvernului autorizația de a-l urma pe criminal la locul de ispășire a pedepsei, pentru a se cununa cu el undeva în fundul pămîntului, în cine știe ce galerie de mină. Aceeași vîlvă se făcuse și în jurul Grușenkăi, rivala Katerinei Ivanovna, care de asemenea trebuia să apară la proces. Întîlnirea celor două femei în instanță — a trufașei fete din înalta societate și a „hetairei“ — era așteptată cu o curiozitate morbidă ; de altfel, pe Grușenka, „piaza-rea care-l dusesese de rîpă pe Feodor Pavlovici și-l nenorocise și pe feciorul său, bietul băiat“, doamnele din localitate o cunoșteau mai bine decît pe Katerina Ivanovna, fiindcă mai avuseseră prilejul s-o vadă, și toate, aproape fără excepție, se mirau peste măsură cum de putuseră amîndoi, și tatăl și fiul, să-și piardă mințile pentru o femeie de rînd, o simplă tîrgoveață, care nu era nici măcar frumoasă. Într-un cuvînt, clevetirile nu mai conteneau. Știu chiar cu certitudine că din cauza lui Mitea se iscaseră conflicte în cîteva case. Mai multe cucoane avuseseră un schimb de păreri asupra acestei crime feroase cu soții dumnealor, cu care se certaseră furcă ; bineînțeles că în urma acestor dispute soții respectivi care asistau la proces nutreau o vădită antipatie față de inculpat, ba chiar îl detestau din toată inima. În general, putem afirma că, spre deosebire de sexul slab, publicul masculin era în unanimitate ostil acuzatului. Pretutindeni vedeai mutre posace, încruntate, unele chiar dușmănoase ; și mutrele astea erau cu prisosință răspîndite în toată sala. Este adevărat însă că, de cînd se statornicise la noi în oraș, Mitea izbutise să jignească personal pe mulți dintre concetățenii noștri. Bineînțeles, o parte din asistență era cu totul indiferentă față de soarta delincventului, avea o înfățișare senină, părea chiar bine dispusă ; în schimb, toată lumea era nerăbdătoare să asiste la proces și să audă sentința. Majoritatea

bărbaților ar fi vrut ca ucigașul să fie condamnat, în afară poate de oamenii de lege, pe care îi interesa nu latura morală a procesului, ci aspectul juridic de strictă actualitate al lucrurilor. Sosirea renumitului avocat Fetiukovici făcuse mare vîlvă. Se vorbea despre el ca de un talent consacrat, a cărui faimă se răspîndise în toată țara, și nu era prima oară că venea în provincie solicitat ca apărător în procesele penale răsunătoare. Datorită pledoariilor lui, procesele respective deveneau subiectul la ordinea zilei în tot cuprinsul țării, și multă vreme după aceea lumea încă mai pomenea despre ele. În oraș circulau o mulțime de anecdote pe socoteala procurorului și a președintelui de tribunal. Se vorbea, de pildă, că procurorul tremura în fața lui Fetiukovici, că erau vechi adversari, încă din primele timpuri ale carierei lor, pe care amîndoi și-o începuseră la Petersburg, că ambițiosul Ippolit Kirilovici, pentru care faptul că talentele lui nu fuseseră apreciate la justa lor valoare era o rană veșnic deschisă, se simțise puternic stimulat de procesul Karamazov și visa să redreseze în sfîrșit o carieră ratată, dar că stătea cu inima pierită din pricina lui Fetiukovici. În ceea ce privește teama lui de Fetiukovici, vă pot încredința că părerea concetățenilor nu corespundea întru totul adevărului. Procurorul nostru nu se lăsa chiar așa lesne intimidat de un pericol, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii a căror ambiție crește și prinde aripi cu cît primejdia e mai mare. Trebuie să spunem că, în general, procurorul nostru era mult prea inimos din fire și de o sensibilitate aproape maladivă. Punea atîta suflet în unele procese și cheltuia atîta energie, încît ai fi zis că tot viitorul și toată averea lui depindeau de sentința finală. De aceea în lumea juriștilor se vorbea despre el cu un zîmbet ușor ironic, deși tocmai prin zelul de care dădea dovadă își făcuse oarecum o reputație. Chiar dacă această reputație nu era atît de largă, numele lui era totuși mult mai cunoscut decît și-ar fi putut închipui cineva, judecînd după situația modestă pe care o avea în urbea noastră. Se făcea haz mai ales de pasiunea lui pentru psihologie, ceea ce după mine era o greșeală; impresia mea e că procurorul nostru avea un fond mult mai serios decît îl aprecia lumea. Numai că, din păcate, omul acesta bolnăvicios n-a știut să se impună de la început, și din cauza asta a fost nevoit să suporte toată viața consecințele.

În ceea ce-l privește pe președintele tribunalului, n-aș putea spune altceva decât că era un ins cultivat, omenos, care, practic vorbind, își cunoștea perfect meseria, fiind în același timp însuflețit de ideile cele mai avansate. Era destul de ambițios, fără a fi totuși preocupat chiar atât de mult de cariera lui. Idealul vieții sale era să treacă drept un om cu năzuințe progresiste. De altminteri, avea relații și era destul de înstărit. Procesul Karamazov, așa cum am aflat mai târziu, îl interesa în mod deosebit, propriu-zis mai mult teoretic. Îl preocupa numai fenomenul în sine, considerat ca un produs al orînduirii noastre sociale, ca o expresie a specificului local, categoria din care făcea parte, concluziile pe care le-ar putea trage etc., etc. Față de latura particulară a cazului, de tragedia ce se desfășura în instanță, ca și față de principalii ei actori, începînd cu inculpatul, avea o atitudine destul de indiferentă, aș zice chiar abstractă, probabil așa cum și trebuia, de altfel.

Cu mult înainte de intrarea completului de judecată, sala gemea de lume. Tribunalul nostru este înzestrat cu cea mai frumoasă sală din oraș : înaltă, încăpătoare, cu o acustică admirabilă. În dreapta curții, care își avea locul ei pe estradă, fusese instalată o masă cu două rînduri de fotolii pentru jurați. În stînga se aflau boxa acuzatului și a apărătorului. Pe o altă masă, la mijloc, în fața judecătorilor, stăteau înșirate „corpurile delictelor”. Printre ele se putea vedea halatul de mătase albă al lui Feodor Pavlovici, plin de sînge, funestul pișalog de aramă cu care se presupunea că fusese ucis bătrînul, cămașa lui Mitea cu mîneca mînjită de sînge, ca și haina pătată la spate, în dreptul buzunarului în care-și vîrîse batista îmbibată de sînge, în sfîrșit, batista scurtoasă din pricina sîngelui ce se închegase, căpătînd o culoare cafenie, pe urmă pistolul, pe care Mitea îl încărcase sub ochii lui Perhotin, zicînd că vrea să-și zboare creierii, și pe care Trifon Borisovici i-l șterpeliase pe nesimțite la Mokroe, plicul legat cu panglicuță roză, în care fuseseră cele trei mii de ruble destinate, după cum arăta inscripția, Grușenkăi, precum și alte multe obiecte de care nu-mi mai amintesc acum. Ceva mai încolo, spre fundul sălii, se aflau băncile pentru public, iar în fața balustradei fuseseră așezate mai multe scaune pentru martorii care trebuiau să rămîină mai departe în sală, după ce își vor fi făcut depozitiile. La orele zece, întră curtea alcătuită din

președinte, un membru supleant și un judecător de pace care se bucura de multă considerație printre concetățeni. Bineînțeles, procurorul îi însoțea. Scund de stat, cu o figură de om suferind de hemoroizi, președintele era o persoană robustă, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, cu părul pe jumătate cărunț, tuns scurt, și purta la butonieră panglica roșie a nu mai știu cărui ordin. Procurorul mi se păru — și nu numai eu, ci toată lumea avu aceeași impresie — foarte palid, aproape livid, cu obrajii supti, ca și cînd s-ar fi tras la față peste noapte; îl văzusem cu două zile înainte de proces și arăta cu totul altfel. Președintele începu cu întrebarea de rigoare adresată grefierului: „Toți jurații sînt prezenți?...“ Îmi dau seama însă că mi-ar fi imposibil să continui în ritmul acesta; în primul rînd, pentru că sînt o mulțime de lucruri ce mi-au scăpat, fie că nu le-am auzit, fie că nu le-am înțeles prea bine, după cum sînt atîtea amănunte pe care le-am uitat, pe urmă, fiindcă, așa cum am mai arătat, n-aș avea nici timpul, nici spațiul necesar pentru a raporta tot ce s-a spus și ce s-a întîmplat la proces. Știu numai că atît acuzarea, cît și apărarea, adică atît procurorul, cît și avocatul pledant n-au refuzat decît foarte puțini jurați. Țin minte însă precis că juriul era compus din doisprezece membri, dintre care: patru funcționari de la noi din oraș, doi negustori și șase țărani și tîrgoveți din localitate. Îmi amintesc de asemenea că înainte de proces o mare parte din asistență, și în primul rînd cuconetul, s-au întrebat cu mirare; „Cum e posibil ca un caz atît de complicat, cu atîtea întortocheate subtilități și ascunzîșuri psihologice, să fie supus judecării unor conțopiști sau unor opincari? Ce poate să priceapă din toată istoria asta un biet arhivar, darmite un țaran?“ Într-adevăr, cîteșipatru funcționarii pe care sorții îi desemnaseră în ziua aceea să facă parte din juriu erau niște inși foarte modești, cu posturi insignifiante, cărunți — în afară de unul singur ceva mai tînăr — pe care elita orașului abia dacă-i cunoștea. Toți, oameni simpli, trăind ca vai de lume cu o leafă de mizerie, probabil înșurați cu niște femei balcîze, cu care se sfiau să iasă în lume, și cu o liotă de copii, care poate umblau chiar desculți; oameni pentru care singurul mijloc de a-și omorî urîtul era să joace din cînd în cînd cîte o partidă de cărți și care, desigur, nu citiseră nimic toată viața. Cei doi negustori aveau o mustră gravă, erau nefiresc de tăcuți și ședeau ca înșurubați în

jilturi ; unul dintre ei era bărbierit la față și venise îmbrăcat în straie nemțești. Celălalt avea o bărbuță căruntă și purta la gât o medalie atârnată cu o panglică roșie. Despre târgoveții și țăranii din juriu n-aș putea spune mare lucru. Târgoveții din Scotoprigonievsk, de fapt, nu se deosebesc prea mult de pătura rurală, unii chiar își câștigă pâinea lucrând pământul. Doi dintre ei purtau haine nemțești, și de aceea poate apăreau mai jerpeliți și erau mai puțin prezentabili decât ceilalți. Așa încît, pe bună dreptate, văzîndu-i, mi-am pus întrebarea : „Ce au să înțeleagă ei din toată încurcătura asta de ițe ?“ Cu toate acestea, figurile lor severe, încruntate, produceau o impresie destul de ciudată, aveau ceva impunător în ele, ba chiar o înfățișare aproape fioroasă.

În sfîrșit, președintele deschise ședința, primul proces de pe rol fiind asasinarea consilierului titular Feodor Pavlovici Karamazav, sau cam așa ceva, nu mai mi-aduc aminte exact termenii. Aprodul primi dispoziția să-l introducă pe acuzat și, o clipă mai apoi, ușa se deschise și Mitea intră în sală. Se lăsă o tăcere atît de adîncă, încît se putea auzi musca bîzîind. Nu știu care va fi fost părerea celorlalți, mie personal însă Mitea îmi făcu o impresie mai mult decît penibilă. Era extrem de elegant, ca scos din cutie. Mai tîrziu am aflat că-și comandase special pentru această ocazie un rînd de haine la fostul său croitor de la Moscova, care-i păstrase măsurile. Purta mănuși negre de piele, noi-nouțe, și rufărie de cea mai fină calitate. Acuzatul străbutu cu pași mari încînta, privind țintă drept înainte, și se așeză la locul lui fără să se arate cîtuși de puțin intimidat. O dată cu el își făcu apariția și vestitul Fetiukovici, apărătorul său ; un murmur înăbușit tălăzui de la un capăt la celălalt al sălii. Avocatul era un om înalt și slab, cu niște picioare deșirate și uscățive, cu degete lungi, fine și foarte albe, bărbierit la față, cu părul scurt și lins, cu buze subțiri, pe care mijeaa cînd și cînd un zîmbet ușor, ce se preschimba uneori într-o grimasă ironică. Să tot fi avut patruzeci de ani. Altminteri, o figură destul de simpatică dacă n-ar fi fost ochii mici, inexpressivi și atît de apropiați, încît ai fi zis că-i desparte numai osîiorul fragil al nasului prelung și ascuțit. Într-un cuvînt, semăna în chip surprinzător cu o pasăre, și asemănarea aceasta îți sărea în ochi din primul moment. Fetiukovici era în frac și cu cravată albă la gît. Mi-aduc aminte că la primele întrebări pe care

președintele le adresa inculpatului în legătură cu numele, ocupația etc., Mitea răspunse răstit și pe un ton atât de ridicat, încât președintele tresări și se uită la el uimit. Se citi apoi lista persoanelor chemate pentru îndeplinirea procedurii, adică a martorilor și experților din proces. Era un pomelnic întreg; patru dintre martori lipseau; Miusov, care între timp plecase din nou la Paris, dar a cărui declarație, luată în cursul instrucției preventive, se afla la dosar, doamna Hohlakova și moșierul Maximov — pe motiv de boală — și în fine Smerdeakov, a cărui moarte subită fusese constatată de poliție printr-un proces-verbal. Vestea morții lui Smerdeakov stârni rumoare în rândurile asistenței. Episodul acesta neprevăzut era o surpriză pentru multă lume, care nu aflase încă nimic despre sinucidere. Dar ceea ce îi ului pe toți fu reacția intempestivă a lui Mitea când auzi că Smerdeakov își pusese capăt vieții. Fără să se scoale de pe scaun, inculpatul strigă în gura mare de răsună toată sala :

— Cîinele ! Nu putea să moară decît ca un cîine !

În momentul acela apărătorul se întoarse brusc spre el, iar președintele îl amenință că dacă va mai avea încă o ieșire ca asta va fi nevoit să ia măsuri drastice. Mitea dădu din cap precipitat, dar fără să arate cîtuși de puțin c-ar regreta cumva vorbele lui, și-i spuse de cîteva ori avocatului cu glas scăzut :

— Nu zău, nu mai fac ! Mi-a scăpat fără să vreau ! N-o să se mai întîmple a doua oară.

Acest mic incident, firește, nu avu darul să cîștige cît de cît bunăvoința juraților și a publicului față de el. Acuzatul își dăduse arama pe față, recomandîndu-se singur. În atmosfera creată de gestul său, grefierul citi actul de acuzare.

Destul de concis, actul cuprindea toate detaliile necesare. Deși se rezuma doar la expunerea principalelor motive pentru care inculpatul fusese pus sub urmărire, deferit justiției etc., etc., ascultîndu-l, simții totuși că mă trec fiorii. Grefierul citea cu glas tare, clar și răspicat. Întreaga tragedie se desfășura parcă din nou, puternic reliefată, în fața auditoriului, redusă la esență și scăldată într-o lumină sinistă, necruțătoare. Țin minte că îndată ce se termină lectura, președintele, ridicînd glasul, îl întrebă autoritar pe Mitea :

— Acuzat, recunoști că ești vinovat ?

Mitea se sculă cu o mișcare bruscă în picioare.

— Recunosc că m-am făcut vinovat de beție și desfrâu ! strigă el cu o voce care-i surprinse pe toți, cuprins parcă de exaltare. Da, recunosc c-am trăit ca un trântor și c-am fost un zurbagiu, și pentru asta sînt vinovat. Mă hotărîsem tocmai să devin un om cinstit pînă la sfîrșitul vieții, cînd destinul, cu o lovitură de măciucă, m-a dat peste cap ! Nu sînt vinovat însă de moartea bătrînului, a tatălui și a dușmanului meu neîmpăcat ! Și nici de tîlhărie nu sînt vinovat, nu l-am prădat eu și nici n-aș fi fost în stare s-o fac ; Dmitri Karamazov este un ticălos, dar nu și un tîlhar !

Rostind aceste cuvinte, Mitea se așează la locul lui tremurînd tot. Președintele îl muștră din nou laconic, dar autoritar, rugîndu-l să răspundă numai la întrebări și să-și stăpînească orice izbucniri pătimașe și fără rost. După care dispuse să se înceapă audierea martorilor. Aceștia fură introduși pentru a presta jurămîntul. Pentru prima oară îi vedeam pe toți laolaltă. Frații acuzatului fură scutiți de această formalitate. După ce preotul și președintele le adresară cuvintele de rigoare, martorii fură poștiți să iasă din sală și plasați, pe cît era posibil, la oarecare distanță unul de altul, pentru a fi apoi chemați rînd pe rînd înăuntru.

II

MARTORI PRIME/DIOȘI

Nu știu dacă președintele împărțise martorii apărării și ai acuzării în două grupe distincte și dacă ordinea în care urma să fie chemați fusese stabilită în prealabil. Presupun că da. Știu doar atît, că martorii acuzării au fost audiați cei dintîi. Repet : nu am de loc intenția de a reproduce cuvînt cu cuvînt fiecare interogatoriu în parte. De altfel, ar fi o operație inutilă, deoarece atunci cînd au început dezbaterile atît rechizitoriul, cît și pledoaria apărătorului au rezumat în mod concludent și pregnant mărturiile în ordinea în care fuseseră depuse, interpretînd toate datele culese pînă atunci în așa fel, încît să scoată la lumină o anumită teză. Am avut grijă să notez cît mai exact aceste două remarcabile cuvîn-

tări și mai cu seamă unele pasaje pe care le voi menționa la momentul potrivit, împreună cu un incident extraordinar și cu totul neprevăzut, care s-a produs cu puțin înainte de a începe dezbaterile și care, fără doar și poate, a avut o influență nefastă asupra cumplitei sentințe. Trebuie să spun că de când s-a deschis ședința a ieșit în evidență în chip izbitor o anumită particularitate a „cazului” respectiv, adică gravitatea neobișnuită a elementelor acuzării în comparație cu mijloacele de care dispunea apărarea. Lucrul acesta s-a văzut încă din primul moment, când în austera incintă a tribunalului faptele au prins să se grupeze și să se acumuleze, făcând să iasă treptat la iveală toată monstruozitatea crimei. Cred că toată lumea a fost din capul locului încredințată că procesul nu prezintă nici o enigmă, nici un dubiu, că dezbaterile sînt, de fapt, inutile, și dacă totuși vor avea loc, e vorba numai de o simplă formalitate, pentru că inculpatul era într-adevăr vinovat, iar crima săvîrșită de el categoric și cu prisosință dovedită. Cred chiar că toate doamnele, dar toate, fără nici o excepție, care doreau cu atîta ardoare achitarea chipeșului inculpat, erau în același timp pe deplin convinse de vinovăția lui Mitea. Mai mult încă, am impresia c-ar fi încercat o mare decepție dacă nu s-ar fi dovedit sută la sută culpabilitatea lui, fiindcă atunci epilogul — adică sentința de achitare — n-ar mai fi făcut nici un efect. E într-adevăr curios: cuconetul nu avea nici cea mai mică îndoială că pînă la urmă acuzatul va fi achitat, în virtutea următorului raționament: „Este vinovat, dar nu se poate să nu-l achite, trebuie să-l achite din umanitarism, pentru triumful ideilor noi, în numele sentimentelor de care se face atîta caz în ziua de azi etc., etc.” Tocmai de aceea dăduseră năvală cu atîta înfrigurare în sala de ședințe a tribunalului. Pe bărbați, în schimb, îi interesa mai cu seamă duelul dintre procuror și faimosul Fetiukovici. Toată lumea se întreba nedumerită ce putea să facă într-un caz atît de disperat, cu tot talentul său oratoric, chiar o somitate a baroului, cum era considerat apărătorul lui Mitea? De aceea erau toți numai ochi, urmărindu-i fiecare mișcare cu o atenție încordată. Totuși, pînă la începutul ple-
doariei, Fetiukovici rămase o enigmă pentru toată lumea. Persoanele mai experimentate bănuiau că avocatul proceda potrivit unei metode personale, că-și făcuse un plan de acțiune, că avea un țel pe care voia să-l atingă, dar care putea fi țelul

acesta nimeni nu era în stare să ghicească. Oricum, încrederea în sine și siguranța pe care le arăta săreau în ochi. În afară de asta, de la început toată lumea avu plăcuta surpriză de a constata că într-un răstimp destul de scurt — două-trei zile — de când venise la noi în oraș, Fetiukovici reușise să aprofundeze cazul cu o seriozitate într-adevăr remarcabilă, pînă în cele mai mici amănunte. Se povestea mai apoi cu satisfacție cum izbutise, bunăoară, să-i „înfunde“ pe toți martorii acuzării, făcîndu-i să se încurce în depozițiile lor și mai ales să-i discrediteze în așa fel, încît mărturiile lor rămîneau sub semnul întrebării. De altfel, mulți presupuneau că nu putea fi la mijloc decît o simplă jonglerie, o demonstrație de virtuozitate juridică, pentru a da mai multă strălucire pledoariei, etalînd toate faimoasele chichițe avocațești. Se înțelege de la sine că prin „compromiterea“ martorilor procesul nu obținea vreun avantaj real, decisiv, că avocatul, firește, își dădea seama de asta mai bine decît toată lumea și că, de vreme ce se hotărîse să recurgă la acest procedeu, înseamnă că avea un scop bine determinat, o armă secretă pe care deocamdată o ținea în rezervă ca s-o scoată în vileag în momentul oportun. Pînă atunci însă conștient de puterea lui, Fetiukovici părea că se joacă, făcînd pe grozavul. Așa, de pildă, cînd se procedă la interogarea lui Grigori Vasilievici, fostul camelier al lui Feodor Pavlovici, cel care, după cum se știe, declarase un lucru de o importanță capitală în proces, afirmînd că „ușa dinspre grădină fusese deschisă“, apărătorul abia așteptă să-i pună la rîndul său întrebări, ca să-l sucească în fel și chip pe bietul martor, fără să-l slăbească o clipă. Trebuie să spunem că Grigori Vasilievici intrase în sală cu foarte mult sînge rece, fără să se arate cîtuși de puțin intimidat de solemnitatea tribunalului sau de publicul care-l asculta; avea un aer calm, aș zice chiar marțial. Bătrînul își făcu depoziția atît de sigur de sine, de parcă ar fi stat de vorbă între patru ochi cu nevastă-sa, Marfa Ignatievna, dar pe un ton ceva mai deferent. Era cu neputință să-l facă cineva să-și piardă cumpătul. Procurorul începu prin a-l descoase pe îndelete, cerîndu-i o serie de amănunte în legătură cu viața de familie a Karamazovilor. Tabloul, așa cum îl zugrăvi el, era scaldat într-o lumină foarte vie. Se vedea, se simțea clar că martorul este sincer și nepărtinitor. Bunăoară, la un moment dat, cu tot respectul adînc pe care îl vădea față de

memoria fostului său stăpîn, Grigori Vasilievici mărturisii totuși că boierul fusese nedrept cu Mitea și că nu-și crescuse băiatul „așa cum ar fi trebuit. Să nu fi fost eu, cînd era mititel, l-ar fi mîncat de viu păduchia, declară el, vorbind despre copilăria lui Mitea. Și apoi nu șade frumos ca tatăl să-și oropsească feciorul așa cum a făcut dînsul cînd a trebuit să răfuiască socotelile pentru averea rămasă de la răposata măică-sa.“ La întrebarea procurorului, pe ce se bizuie cînd afirmă că Feodor Pavlovici își oropsise feciorul la împărțirea averii, spre surprinderea tuturor, Grigori nu putu să dea un răspuns mai precis, mulțumindu-se să repete că lui Mitea „nu i se făcuse parte dreaptă“ la împărțeală, că băiatul, fără doar și poate, „mai avea de primit de la taică-său cîteva mii de ruble“. Trebuie să menționez că procurorul insistă asupra acestei întrebări — dacă e adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitea — pe care o puneă tuturor martorilor, bineînțeles dacă socotea că sînt în măsură să știe ceva, chiar și lui Aleoșa, și mai apoi și lui Ivan Feodorovici, dar nici unul dintre ei nu fu în stare să aducă vreo lămurire în plus; toți, deopotrivă, confirmau faptul ca atare, fără să poată înfățișa vreo dovadă care să merite cît de cît a fi luată în seamă. În momentul cînd Grigori povesti scena petrecută la masă, în seara în care Dmitri Feodorovici intrase buzna în casă peste ei și-l bătuse crunt pe taică-său, amenințîndu-l cu moartea, o atmosferă sinistră învăluia întreaga sală, cu atît mai impresionantă cu cît bătrîna slugă vorbea liniștit, fără cuvinte de prisos, folosind un limbaj colorat, și tocmai de aceea extrem de sugestiv. Mărturisi că nu-i ținea supărare lui Mitea pentru că îl bruftuluisă atunci, lovindu-l peste obraz și bușindu-l de podele, și că de mult îl iertase pentru ocara asta. Despre răposatul Smerdeakov spuse — făcîndu-și semnul crucii — că era un flăcău de ispravă, dar neghiob din naștere, secătuit de boală și mai ales fără credință în Dumnezeu, și că de aceea ajunsese păgîn, fiindcă așa-i băgaseră în cap Feodor Pavlovici și cu băiatul mai mare al boierului, Ivan Feodorovici. Încolo, îl laudă din toată inima pentru cinstea lui, pomenind despre împlinirea cu banii pe care boierul îi pierduse cîndva prin curte, iar Smerdeakov îi adusesese numaidecît înapoi, în loc să fi căutat să-i dosească, „fapt pentru care, spuse el, boierul îi dăruise atunci un galben“, o dată cu încrederea lui deplină. Cît despre ușa pe care decla-

rase c-ar fi văzut-o deschisă, susținu sus și tare că într-adevăr așa fusese. De altfel, interogatoriul lui se lungi atât de mult, încât mi-ar fi peste putință să-l reconstitui în amănunțime. În sfârșit, veni și rîndul apărătorului să-i pună întrebări și Fetiukovici se interesă înainte de toate de plicul în care, zice-se, Feodor Pavlovici ar fi pus trei mii de ruble pentru „o anumită persoană”. „L-ai văzut cumva cu ochii dumitale, de vreme ce ani de zile, după cîte știi, dumneata ai stat în preajma boierului?” Grigori recunoscă că nu-i văzuse și nici nu auzise nimic despre bani, decît doar atunci cînd „toată lumea a început să vorbească”. La rîndul său, Fetiukovici repetă întrebarea tuturor martorilor care ar fi putut să aducă o lumină în privința asta, cu aceeași insistență cu care procurorul se interesa de împărțeala moștenirii. De fiecare dată răspunsul fu același: nici unul dintre martori nu avusese prilejul să vadă pachetul, deși mai toți știau de existența lui din auzite. Perseverența de care dădea dovadă apărătorul în această privință era prea evidentă ca să nu bată la ochi.

— Acum, dacă îmi dai voie, aș vrea să te mai întreb ceva, rosti pe neașteptate Fetiukovici. Din ce era făcut balsamul, sau, mai bine zis, licoarea aceea cu care — așa cum reiese din declarația de la dosar — ți-ai frecat atunci seara, la culcare, șalele ca să-ți treacă junghiul?

Grigori se uită la el cîteva clipe ca năuc, fără să spună nimic, și în sfârșit murmură:

— Din salvie.

— Numai din salvie? Altceva nu mai avea?

— Foi de pătlăgină.

— Poate și piper? Îl trase de limbă Fetiukovici.

— Și piper.

— Și așa mai departe. Toate astea macerat în votcă?

— În spirt curat.

Prin sală trecu un zvon de rîsete.

— Ca să vezi, chiar în spirt curat! Și după ce ți-ai frecat spatele, pare-mi-se c-ai deșertat sticla, dînd pe gît ce mai rămăsese înăuntru; mai înainte însă nevasta dumitale a descîntat-o, șoptind o cucernică rugăciune, cunoscută numai de dînsa, nu-i așa?

— Da.

— Și ai băut mult? Cît? Un păhărel, două?

— Un pahar de apă.

— Chiar un pahar ? Poate un pahar și jumătate ?

Grigori nu răspunse. Începuse parcă să se dumerească unde băteau întrebările avocatului.

— Un pahar și jumătate de spirt curat, nu-i rău, nu-i așa ? Ajunge ca să vezi deschise chiar și „porțile raiului“, daramite ușa dinspre grădină ?

Grigori amuțise. În sală se auziră din nou râsete. Președintele se foi pe scaun. Fetiukovici își încolți mai strâns victima.

— Ai putea dumneata să-mi spui precis dacă, în momentul când ai văzut ușa dinspre grădină deschisă, dormeai sau erai treaz ?

— Eram în picioare.

— Asta-i nu-i o dovadă că nu dormeai (râsetele din sală se înțețiră). În momentul acela, bunăoară, ai fi putut să răspunzi dacă te-ar fi întrebat cineva în ce an sîntem acum ?

— Nu știu.

— Dar dumneata știi în ce an al erei noastre, adică de la nașterea lui Hristos, sîntem ?

Descumpănit, Grigori se uita în ochii călăului său. Oricum, nu era de crezut că nu știe nici măcar în ce an sîntem.

— Poate că ai putea să ne spui totuși cîte degete ai la mîna.

— Sînt un biet om de rînd, rosti deodată cu glas tare și răspicat Grigori. Dacă cei mari binevoiesc să-și bată joc de mine, eu trebuie să tac și să înghit.

Fetiukovici nu mai găsi nimic de spus. Atunci interveni și președintele, ca să-i reamintească sentențios că întrebările trebuie să se refere numai la obiectul dezbaterilor. Fetiukovici îl ascultă pînă la capăt, apoi, înclinîndu-se cu demnitate, declară că nu mai are nimic de întrebat. Firește că pînă la urmă atît publicul, cît și jurații rămaseră cu un grăunte de îndoială în sinea lor cu privire la depoziția unui om care, aflîndu-se încă sub efectul „tratamentului“, era în stare să vadă aievea chiar și „porțile raiului“, și care, în schimb, nu știa să spună în ce an de la nașterea lui Hristos sîntem ; așa încît apărătorul își atinsese scopul. Tocmai atunci însă se produse un mic incident. Înainte de a-i îngădui lui Grigori să se retragă, președintele se adresă acuzatului, întrebîndu-l dacă are ceva de spus cu privire la depoziția martorului.

— În afară de povestea cu ușa, totul este exact ! declară Mitea. Îi mulțumesc martorului pentru că m-a curățat pe vre-

muri de păduchi și pentru că mi-a iertat loviturile ; toată viața lui a fost un om cinstit și devotat tatii, ca un dulău credincios.

— Acuzat, alege-ți te rog expresiile ! îl apostrofă sever președintele.

— Da' ce, eu sînt cîine ? ! bombăni Grigori.

— Atunci sînt eu ! exclamă Mitea. Dacă te supără vorba asta, o iau asupra mea și-ți cer iertare ; am fost hain, m-am purtat ca o brută cu bietul bătrîn ! Și cu Esop am fost hain.

— Cu care Esop ? îl întreabă încruntat președintele.

— Cu Pierrot... cu tatăl meu, Feodor Pavlovici.

Președintele îl muștră din nou cu asprime, recomandîndu-i pe un ton autoritar să-și aleagă mai bine expresiile și-i atrase atenția :

— În felul acesta nu faci decît să-ți agravezi situația în ochii judecătorilor.

Apărătorul folosi o manevră tot atît de abilă și în cazul lui Rakitin. Trebuie să spun că Rakitin era o figură importantă printre martorii la proces, în care procurorul își puse mari speranțe. Se constatare că era la curent cu multe lucruri, uluitor de multe, că fusese la unul și la altul, văzuse tot, discutate cu toată lumea și cunoștea în cele mai mici amănunte biografia lui Feodor Pavlovici, ca și a celorlalți Karamazovi. Ce-i drept, nici el nu știa despre plicul cu cele trei mii de ruble decît ceea ce auzise din gura lui Mitea. În schimb, descrise în amănunțime năzbîtiile pe care inculpatul le făcuse în local la „Metropol“, toate cuvintele și gesturile lui menite să-l compromită ; povesti chiar și întîmplarea cu „Somoioagul de cîlți“, vreau să zic cu căpitanul Sneghirev. Nici el însă nu fu în stare să dea informații mai precise în legătură cu punctul capital pe care trebuia să-l lămurească și anume, dacă era adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitea, și căută să scape cu cîteva platitudini disprețuitoare : „Cine mai poate să știe care din ei e vinovat și să-și dea seama cum, cine și cui a rămas dator, cînd în familia Karamazov domnește o asemenea harababură, că nici ei înșiși nu mai înțeleg nimic și nu sînt capabili să descurce lucrurile ?“ După părerea lui, această sîngeroasă tragedie era o consecință firească a moravurilor învechite de pe vremea iobăgiei și a haosului în care zace Rusia, lipsită de instituțiile cele mai necesare. Într-un cuvînt, se folosi de posibilitatea ce i se oferise

ca să-și expună opiniile. În cursul acestui proces, domnul Rakitin pentru prima oară avea prilejul să dea întreaga măsură a capacității domniei-sale și să iasă în evidență ; procurorul, care știa că începuse tocmai să scrie pentru nu știu ce revistă un articol despre izvoarele adevărate ale crimei, cită chiar în rechizitoriul lui (așa cum vom avea ocazia să vedem ceva mai încolo) unele idei formulate în articolul respectiv, al cărui cuprins probabil că-l cunoștea. Scenele zugrăvite de martor erau atât de sumbre, de sinistre, încât „acuzarea” căpătă și mai multă greutate. În general, expunerea lui avu darul să cucerească auditoriul prin independența gândirii și concepțiile ei generoase. Mai mult chiar, câteva aplauze neașteptate subliniară perioadele referitoare la iobăgie și la hosul ce bîntuia Rusia. Fiind încă foarte tînăr, Rakitin săvîrși totuși o mică greșeală, de care apărătorul se grăbi să profite pe loc. Întrebă dacă o cunoaște pe Grușenka, Rakitin, conștient de succesul obținut și încîntat că izbutise să se ridice la o atît de sublimă altitudine spirituală, își permise să vorbească oarecum disprețuitor despre Agrafena Alexandrovna, „fosta țitoare a negustorului Samsonov”. Puțin mai apoi ar fi dat nu știu ce ca să nu fi rostit aceste cuvinte pe care se pare că abia le aștepta Fetiukovici ca să-l strîngă cu ușa. De unde putea să-i treacă prin cap lui Rakitin că, într-un răstimp atît de scurt, avocatul reușise să afle niște detalii atît de intime ?

— Permiteți-mi să vă întreb, începu apărătorul cu un surîs amabil, aproape prietenos, cînd îi veni rîndul să-l chestioneze. Dumneavoastră sînteți desigur domnul Rakitin, autorul unei broșuri editate de eparhie și intitulată *Viața părintelui Zosima, răposat întru Domnul*, pe care am citit-o recent cu o deosebită plăcere, o lucrare ce mărturisește un spirit profund religios, însoțită de o minunată și cucernică închinare către preasfinția-sa ?

— N-am scris-o ca să fie tipărită... A fost publicată mai tîrziu, murmură puțin derutat și cam stingherit Rakitin.

— O, admirabil ! Un gînditor ca dumneavoastră trebuie să aibă o perspectivă cît mai largă care să îmbrățișeze toate fenomenele sociale ! Cu sprijinul preasfinției-sale, această broșură atît de utilă, scrisă de dumneavoastră, a fost răspîndită, aducînd, firește, un real folos... Pe mine, de fapt, mă interesează cu totul altceva : ați declarat adineauri că o cunoașteți

destul de bine pe doamna Svetlova ? (*Nota bene.* Grușenka se numea Svetlova, lucru pe care l-am aflat abia cu prilejul procesului.)

— Nu sînt obligat să dau cont de toate cunoștințele mele... Sînt un om tînăr... cine poate fi tras la răspundere pentru toată lumea cu care se întîmplă să aibă de-a face ? se aprinse Rakitin.

— Înțeleg, înțeleg, natural ! se grăbi să se scuze Fetiukovici, prefăcîndu-se la rîndul său încurcat. Ca pe orice om la vîrsta dumneavoastră, era explicabil să vă intereseze o femeie tînără și frumoasă, care avea casă deschisă și primea cu atîta amabilitate floarea tineretului monden din acest oraș. Dar... voiam numai să știu dacă vă mai aduceți aminte că, în urmă cu două luni, doamna Svetlova a ținut foarte mult să-l cunoască pe cel mai mic dintre frații Karamazov, Alexei Feodorovici, și că v-a promis douăzeci și cinci de ruble ca să-l aduceți la dînsa, așa cum era îmbrăcat — cu rasa călugărească, vreau să zic. După cum s-a aflat, dorința i-a fost împlinită chiar în seara zilei cînd s-a întîmplat cumplita tragedie care constituie obiectul procesului actual. În seara aceea dumneavoastră ați fost împreună cu Alexei Karamazov acasă la doamna Svetlova. Aș vrea să ne spuneți dacă ați primit într-adevăr de la dînsa cele douăzeci și cinci de ruble promise drept recompensă.

— A fost numai o glumă... Nu văd în ce măsură v-ar putea interesa... Am primit banii doar așa, în glumă... cu gîndul să-i restitui mai pe urmă...

— Prin urmare, i-ați primit. Dar nu i-ați restituit pînă în momentul de față... sau i-ați restituit ?

— Astea-s fleacuri... murmură Rakitin. Nu pot răspunde la asemenea întrebări... Bineînțeles c-am să-i restitui...

Președintele găsi cu cale să intervină, dar apărătorul declară că nu mai avea nici o întrebare de pus domnului Rakitin. Așa că domnul Rakitin se retrase din scenă cam plouat. Impresia înălțătoare pe care o lăsase discursul său fusese spulberată și, petrecîndu-l cu privirea pînă la ușa, Fetiukovici părea că spune publicului : „Poftim, ca să vedeți cîte parale fac acești nobili acuzatori !” În momentul acela, după cîte îmi amintesc, avu loc un nou incident provocat de Mitea : revoltat de tonul cu care Rakitin vorbise despre Grușenka, inculpatul răzni din boxă : „Bernard !” Iar cînd mai

apoi președintele, după audierea lui Rakitin, îl întrebă dacă are ceva de spus în legătură cu depozitia martorului, Mitea strigă în gura mare :

— Mi-a cerut bani cu împrumut când eram la închisoare ! Un Bernard, nu merită decât să-l scuipi în ochi, un arivist, un ateu care a înșelat buna-credință a preasfinției-sale !

Acuzatul fu bineînțeles admonestat din nou pentru ieșirea lui violentă. În orice caz însă domnul Rakitin primise lovitura de grație. Cu același mediocru rezultat se încheie și depozitia căpitanului Sneghirev, dar dintr-un motiv cu totul diferit. Martorul se prezintă în fața instanței într-un hal fără de hal, murdar, cu hainele rupte și cizmele pline de noroi și, cu toate că se luaseră toate precauțiile, fiind chiar supus unei „expertise” preliminară, se dovedi beat mort. Din capul locului refuză categoric să arate împrejurările în care fusese insultat de Mitea.

— Să-l ierte Dumnezeu ! Iliușecika m-a oprit să scot măcar un cuvânt despre asta. S-o îndura Dumnezeu și m-o răsplăti pe lumea cealaltă...

— Cine te-a oprit să vorbești ? La cine te referi ?

— Cine ? Iliușecika, puiul tatii. „Tăticule, zicea, ce urât s-a purtat cu dumneata, tăticule !” Așa mi-a spus ; ședeam amândoi acolo, lângă piatra noastră... Acum e pe moarte, să-răcuțul !

Căpitanul izbucni în lacrimi și căzu în genunchi la picioarele președintelui. Fu scos degrabă, în risetele publicului. Efectul pe care-l sconta procurorul, deși pregătit dinainte, se duse pe copcă.

Apărătorul continuă să utilizeze toate mijloacele pe care le avea la îndemână, dovedind, spre mirarea crescândă a publicului din sală, că într-adevăr cunoștea ca pe apă fiecare hîrtie din dosar. Așa, de pildă, la început depozitia lui Trifon Borisovici păru să aibă oarecare greutate, fiind, cum era și de așteptat, cu totul defavorabilă acuzatului. Hangiul făcu socoteala pe degete că prima oară când fusese la Mokroe, cu o lună înainte de crimă, Mitea cheltuisese trei mii de ruble ca nimica, „poate doar ceva-ceva mai puțin. Numai câți gologani a lepădat la țigănci ! Nu mai vorbesc că pe păduchioșii ceia de mocofani nu i-a cinstit să zici cu o băncuță de cincizeci de căciulă, ci cu hîrtii de douăzeci și cinci de ruble ! D-apoi cât i s-a mai furat ! Pas de mai prinde hoțul ! Dacă

n-a lăsat nici o urmă, cum să-l afli, când dumnealui arunca banii cu nemiluia ? ! Aşa-i lumea pe la noi, tare păcătoasă, n-are frică de Dumnezeu. Barem pe fetele noastre ştiu că le-a înzestrat. De unde erau săraci lipiţi, de atunci s-au procopsit cu toţii." Într-un cuvânt, nu scăpă din vedere nici o băncuţă risipită, adunînd para cu para, de parcă ar fi socotit pe abac. Aşa că declaraţia lui Mitea, care susţinea că nu cheltuise decît o mie cinci sute de ruble, păstrînd restul în chip de amuletă la sîn, fu răsturnată dintr-o lovitură. „Am văzut cu ochii mei trei mii de ruble în mîinile dumnealui, trei mii în cap. Am văzut foarte bine, că doar m-oi fi pricepînd şi eu să număr banii !" rosti sus şi tare Trifon Borisovici, care îşi dădea toată osteneala să intre pe sub pielea „mărimilor". Cînd veni apoi rîndul apărării să pună întrebări, avocatul, în loc să caute cumva să infirme depoziţia martorului, se mulţumi să aducă vorba despre o întîmplare petrecută cu o lună înainte de arestare, cu prilejul primului chef pe care Mitea îl făcuse la Mokroe. Doi mujici, dintre care unul era Timofei surugiul, iar celălalt Akim, găsiseră în tindă o sută de ruble pierdute de Mitea la beţie. Oamenii ridicaseră banii de jos şi-i încredinţaseră lui Trifon Borisovici, iar hangiul îi cinstise cu cîte o rublă pe fiecare. „Aş vrea să ştiu, întrebă avocatul, dac-ai avut grijă ori nu să-i restitui între timp domnului Karamazov." Trifon Borisovici încercă s-o scalde, ca să scape cu faţa curată ; dar, după confruntarea cu cei doi mujici, fu nevoit a recunoaşte că istoria cu suta era adevărată, adăugînd însă că înapoiase banii lui Dmitri Feodorovici chiar atunci pe loc, „ca un om cinstit, numai că dumnealui era beat criţă şi nu cred că-şi mai aduce aminte." Cum însă pînă la confruntare, tăgăduise cu tot dinadinsul că s-ar fi găsit ceva, declaraţia ulterioară cu privire la restituirea banilor lui Mitea care, zicea el, ar fi fost în stare de ebrietate, fu înregistrată sub semnul întrebării. În felul acesta, unul din martorii cei mai primejdioşi propuşi de Procuratură plecă de la bară discreditat şi cu reputaţia hărtănită. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu cei doi polonezi, care se prezentară tanţoşi şi siguri pe ei în faţa instanţei. Înainte de toate, şi unul, şi altul ţinură să mărturisească în gura mare că „au servit coroana", ca după aceea să declare amîndoi că *pan* Mitea încercase să le cumpere onoarea, oferindu-le trei mii de ruble, şi că văzuseră un teanc de bani în mîna lui. *Pan* Mussjalowicz îşi împestriţa frazele

cu o mulțime de cuvinte poloneze, și, observînd că lucrul acesta îi dădea oarecare prestanță în ochii președintelui și ai procurorului, căpătă curaj și își continuă depoziția în limba polonă. Dar Fetiukovici îl prinse numaidecît în laț; oricît căută s-o sucească, Trifon Borisovici, care fusese rechemat în sală, se văzu silit să recunoască, în cele din urmă, că *pan* Wrublewski înlocuise perechea de cărți pe care hangiuul o adusese în salonul albastru și că *pan* Mussjalowicz trișase de două ori în timp ce împărțea cărțile. Lucrul acesta îl confirmă și Kalganov în depoziția lui, așa încît cei doi *pani* pleară cu coada între picioare, în hazul asistenței.

La fel pățiră și ceilalți martori care puteau primejdui cumva situația acuzatului. Fetiukovici reuși să-i desființeze pe fiecare în parte, punîndu-i într-o lumină atît de puțin priincioasă, încît se retraseră cu toții definitiv compromiși. Publicul, fie că era vorba de juriști, fie numai de simpli curioși, îl privea cu admirație, fără să înțeleagă totuși ce importanță poate avea lucrul acesta și în ce măsură ar putea fi decisiv, deoarece toată lumea își dădea seama că acuzarea era situată pe o poziție invincibilă, profilîndu-se din ce în ce mai amenințătoare. Siguranța însă și liniștea pe care o dovedea „marele maestru” erau atît de convingătoare, încît așteptau cu toții să vadă ce o să se mai întîmple: doar nu venise de florile mărilor o asemenea „personalitate”, și nici nu era el omul care să se înapoieze acasă cu mîinile goale.

III

EXPERTIZA MEDICALĂ ȘI UN FUNT DE ALUNE

Expertiza medicală nu reuși nici ea să atenueze cît de cît vina ce i se aducea inculpatului. De altfel, se pare că nici Fetiukovici, după cum se constată mai târziu, nu era prea convins c-o să dea vreun rezultat. Această formalitate fusese admisă, de fapt, numai datorită insistențelor Katerinei Ivanovna, care adusese special de la Moscova o somitate a lumii medicale. Firește, apărarea n-avea nimic de pierdut, putea cel mult să cîștige teren. Cu toate astea, din pricina divergen-

tei intervenite între medicii consultanți, lucrurile luară pînă la urmă o întorsătură comică. Medicii propuși pentru expertiză erau : faimosul practician adus de la Moscova, doctorul Herzenstube și tînărul ucenic al lui Esculap, Varvinski. Ultimii doi figurau, de altminteri, ca martori în proces la propunerea procurorului. Dintre experți, doctorul Herzenstube fu audiat cel dintîi. Era un bătrînel de vreo șaptezeci de ani, scund și îndesat, cu părul cărunț și o chelie destul de pronunțată, care se bucura de o bună reputație în localitate, unde era prețuit și respectat de toată lumea. Extrem de conștiincios din punct de vedere profesional, Herzenstube era în același timp un om de ispravă și foarte evlavios, un fel de *herrnhutter* sau „frate morav”. Stabilît de mult la noi în oraș, medicul știuse totdeauna să-și păstreze demnitatea. Bun la suflet, îngrijea fără plată bolnavii lipsiți de mijloace, intrînd în orice cocioabă, ba uneori lăsînd pacientului chiar și bani pentru medicamente. În schimb, era încăpățînat ca un catîr ; dacă-i intra ceva în cap, nu era chip să-l cîntești nici cu o iotă. Pe de altă parte, tot orașul aflase că, deși venit numai de cîteva zile în mijlocul nostru, ilustrul medic moscovit își permisesese să facă unele aprecieri extrem de jignitoare pe seama lui Herzenstube. Și nu numai o singură dată ; cu toate că somitatea moscovită lua douăzeci și cinci de ruble pentru vizită, nici mai mult, nici mai puțin, se găsiseră destui bolnavi care să-i solicite consultații. Toți aceștia, firește, erau pacienții doctorului Herzenstube, iar faimosul practician nu se sfia să critice foarte caustic tratamentele prescrise de dînsul ; ba pînă la urmă, de cîte ori era chemat la vreun bolnav, nici nu apuca bine să intre pe ușă, și întreba : „Cine te-a daftoricit ? Herzenstube ? He-he !”, lucru care nu se putea să nu ajungă la urechile celui în cauză.

Așadar, cum spuneam, experții se prezentară rînd pe rînd în fața instanței. Doctorul Herzenstube declară ritos că „facultățile pishice ale inculpatului prezentau o evidentă anomalie.” După ce făcu apoi o serie de considerații pe care cred că nu e cazul să le reproduc, adăugă în încheiere că această anomalie rezulta nu numai din antecedentele acuzatului, ci chiar din comportarea lui în instanță. Rugat să precizeze ce anume i se păruse atît de curios în atitudinea lui Mitea, bătrînul medic mărturisi cu toată sinceritatea și cu o incomparabilă candoare că, atunci cînd intrase în sală, acuzatul avusese „un aer foarte ciudat, cu totul nepotrivit cu împrejurările ; mergea

teapăn ca un soldat, uitându-se drept înainte, când logic ar fi fost să privească în sală, spre stînga, în partea unde se aflau doamnele, fiind un binecunoscut admirator al sexului frumos și, deci, în momentul acela, ar fi trebuit să fie preocupat exclusiv de părerea cucoanelor", afirmă în concluzie bătrînelul în limbajul lui caracteristic. Trebuie să spunem că doctorul Herzenstube vorbea cu multă plăcere rusește, dar nu știu cum se făcea că toate frazele lui sunau ca și cum ar fi fost traduse din germană, ceea ce însă pe dînsul nu părea să-l incomodeze cîtuși de puțin. Toată viața lui medicul fusese convins că vorbește impecabil limba țării, „mai corect chiar decît autohtonii“. Și mai cu seamă avea obiceiul să citeze la tot pasul cîte un proverb, adăugînd de fiecare dată că dictoanele rusești sînt cele mai frumoase și mai expresive din lume. În plus, distrat cum era, în focul discuției adesea i se întîmpla să uite cuvintele cele mai uzuale, pe care le cunoștea foarte bine, dar care Dumnezeu știe de ce îi zburau pe negîndite din minte. La fel pătea, de altfel, și cînd vorbea graiul său matern : la un moment dat începea să-și fluture mîna prin fața ochilor, ca și cum ar fi vrut să prindă din zbor o expresie ce-i scăpa, și cu nici un preț nu s-ar fi înduplecat să continue pînă nu și-o reamintea. Observația lui că inculpatul ar fi trebuit să arunce ocheade doamnelor atunci cînd intrase pe ușă stîrni o rumoare veselă în sală. Herzenstube se bucura de toată simpatia cuconetului nostru, cu atît mai mult cu cît se știa că, evlavios și pudic din fire, bătrînul holtei avea un adevărat cult pentru femei, pe care le socotea niște ființe ideale, superioare. Cu atît mai mare fu, așadar, surpriza pe care o produse constatarea lui neașteptată.

La rîndul său, ilustrul reprezentant moscovit al medicinei confirmă tranșant și autoritar că într-adevăr starea psihică a inculpatului era anormală „în cel mai înalt grad“. După care vorbește pe larg și într-o formă savantă despre diverse stări morbide și „manii“, pentru a declara în concluzie că, după toate informațiile culese de el, acuzatul avusese cu certitudine chiar cu cîteva zile înainte de a fi arestat manifestări malade și că săvîrșise crima aproape involuntar, deși era perfect lucid în momentul acela, fiind incapabil să se împotrivească impulsului morbid ce-l stăpînea. Pe lîngă alte manifestări malade, medicul constatare că inculpatul mai era și maniac, ceea ce, după opinia domniei-sale, putea fi un prim simptom de

alienație mintală. (*Nota bene.* Am căutat să rezum prelegerea ilustrului medic, care s-a exprimat în termeni foarte savanți, ca un adevărat specialist în materie.) „Toate acțiunile lui sînt într-o flagrantă contradicție cu bunul-simț și logica, continuă el. Lăsînd deoparte lucrurile pe care nu le-am văzut cu ochii mei, crima și toate celelalte împrejurări ale acestei catastrofe, pot să vă spun că, stînd de vorbă cu el acum două zile, tot timpul cît a durat discuția a avut o privire fixă, stranie. Din cînd în cînd, începea să rîdă din senin, fără nici un motiv. Pare să sufere în permanență de o irascibilitate cu totul inexplicabilă. Uneori se trezește rostind niște cuvinte bizare, de pildă „Bernard, etică“ și așa mai departe, fără nici o legătură cu discuția.“ Dovada cea mai sigură a existenței unei manii o constituia, după părerea medicului moscovit, faptul că inculpatul nu putea să vorbească fără să-și iasă din fire despre cele trei mii de ruble de care se socotea frustrat, în timp ce de orice alte insuccese și necazuri pe care le suferise își amintea cu inima ușoară. În fine, din datele pe care izbutise să le culeagă, reieșea că și mai înainte avusese adevărate accese de furie de cîte ori venea vorba despre cele trei mii de ruble, deși toată lumea spunea că, altminteri Mitea era un om dezinteresat, care nu ținea de loc la bani. „Cît privește părerea savantului meu confrate care susținea adineauri că, intrînd în sală, acuzatul ar fi trebuit să-și întoarcă privirea spre cucoană, iar nu să se uite drept înainte — adăugă cu ironie eminentul medic moscovit încheindu-și depoziția — nu pot spune altceva decît că aserțiunea domniei-sale este pe cît de frivolă, pe atît de eronată, deși sînt întru totul de acord cu dînsul că în momentul cînd a trecut pragul acestei încăperi, în care știa că urmează să i se decidă soarta, inculpatul n-ar fi trebuit să aibă privirea ațintită drept înainte, și că lucrul acesta poate fi într-adevăr un indiciu asupra stării anormale în care se găsește în clipa de față. Nu înțeleg însă de ce privirea lui trebuia neapărat să fie îndreptată spre stînga, adică în partea unde stau doamnele, cînd mult mai firesc ar fi fost să se uite spre dreapta, căutîndu-și din ochi apărătorul, unica lui speranță, omul de care depinde acum destinul său.“ Rostită apăsător, pe un ton ce nu admitea nici un fel de contradicție, părerea eruditului medic suna ca o sentință. Comicul situației pe care o crease divergența dintre cei doi experți ieși cu atît mai mult în relief în urma concluziei formulate de Varvinski,

audiat după ceilalți doi. Acesta opină că inculpatul era perfect normal și tot așa fusese și în trecut. E adevărat că înainte de arestare avusese nervii zdruncinați și fusese extrem de surescitat, dar nervozitatea pe care o manifestase atunci era suficient motivată de atâtea cauze reale, cum ar fi gelozia, mânia, excesul de băutură din ultima vreme etc. Ca atare, nu putea fi cătuși de puțin vorba de nu știu ce „șoc nervos“, așa cum susținuseră predecesorii săi. Cît privește întrebarea dacă, atunci cînd intrase în sală, acuzatul ar fi trebuit să privească spre stînga sau spre dreapta, „după modesta lui părere“, mult mai firesc ar fi fost să se uite, așa cum și făcuse de altfel, drept înainte, acolo unde se aflau președintele și jurații, de care știa că depinde soarta lui ; în concluzie, deci, „privirea pe care a avut-o inculpatul în momentul acela constituie cea mai bună dovadă că starea lui psihică este absolut normală, cel puțin în prezent“, își încheie cu însuflețire tînărul medic „modesta“ lui depozitie.

— Bravo, doctorașule ! exclamă Mitea. Așa e !

Acuzatul fu readus la tăcere, iar opinia tînărului ucenic al lui Esculap rămase acreditată, exercitînd o influență hotărîtoare atît asupra juraților, cît și asupra publicului, așa cum se putu constata mai tîrziu. Îndată după aceea, doctorul Herzenstube, chemat din nou la bară, de astă dată în calitate de martor, interveni într-un mod cu totul neașteptat, întinzîndu-i o mîină de ajutor lui Mitea. Ca vechi locuitor al orașului, cunoscînd mai demult familia Karamazov, bătrînelul se dovedi în măsură să furnizeze o serie de informații deosebit de interesante pentru „acuzare“, apoi, ca și cînd și-ar fi luat seama brusc, se grăbi să adauge :

— Și totuși, bietul băiat merita, zău, o soartă mai norocoasă, fiindcă-l cunosc de mic și știu c-a avut totdeauna inimă bună, și cînd era numai atîtica, și mai tîrziu. „E foarte bine să fie omul înțelept, spune un proverb rusesc, dar dacă se întîmplă să-i vină în casă încă un om înțelept e și mai bine, fiindcă atunci vor fi două minți în loc de una singură...“

— O minte sănătoasă judecă bine, două minți sănătoase și mai bine, îi sări într-ajutor, impacientat, procurorul, care cunoștea de mult năravul bătrînului de a se întinde la vorbă, tacticos, fără să se simtă cătuși de puțin stingherit că punea răbdarea ascultătorilor la grea încercare ; dimpotrivă, făcea mare haz de propriile lui spirite, destul de greoaie și de plate,

o probă de umor nemțesc de care însă el era pe deplin satisfăcut, ba chiar încântat.

— A, da, asta voiam să spun și eu, confirmă el, repetînd cu tenacitate : O minte sănătoasă judecă bine, două minți sănătoase, și mai bine. Numai că la tînrul nostru n-a venit nici un om înțelept, și pînă la urmă și-a trimis și el mintea... ah, cum se spune la asta unde a trimis-o ? Îmi scapă cuvîntul. A trimis-o la... continuă bătrînul, fluturîndu-și mîna prin fața ochilor. A, da, *spazieren* !

— La plimbare.

— Da, da, la plimbare, asta voiam să spun și eu. Mintea lui a plecat la plimbare și a ajuns prin niște locuri atît de îndepărtate, încît s-a răătăcit. Și totuși, e un băiat cinstit și cu suflet. O, mi-aduc foarte bine aminte de el cînd era numai atîtica și tatăl lui îl trimisese să șadă cu slugile în curtea din dos ; parcă-l văd cum alerga cu piciorușele goale și cu pantalonașii prinși numai într-un năsturel...

O undă de duioșie făcu să tremure glasul blajinului bătrîn ce devenise dintr-o dată sentimental. Fetiukovici ciuli imediat urechea, presimțind că și declarațiile medicului i-ar putea fi de folos.

— O, da, pe atunci eram și eu mai tînr... Aveam... da, aveam patruzeci și cinci de ani, abia venisem aici, în oraș. Mi s-a făcut milă de bietul băiat și ce mi-am zis : „Ce-ar fi să-i cumpăr un funt de... Da, un funt de ce ? Am uitat cum se cheamă... Știți, de alea după care se prăpădesc ăștia micii, cum le zice... (doctorul începu să-și fluture mîna) cresc în pom, le culegi și pe urmă le împarți la copii...

— Mere ?

— O, nuu ! Un funt, adică patru sute de grame ! merele se vînd cu duzina, nu la cîntar... Nu, sînt așa multe, și mici, le pui în gură și fac odată crrrac !

— Alune ?

— Da, da, alune, asta voiam să spun și eu, confirmă doctorul cît se poate de liniștit, ca și cînd cuvîntul i-ar fi venit de la sine pe buze. Și i-am adus un funt de alune, fiindcă nimeni pînă atunci nu s-a gîndit să-i aducă ceva. Am ridicat degetul și i-am spus : „Puișor, *Gott der Vater*“ * ; el a rîs și

* Dumnezeu-tatăl. (Germ.)

a rostit după mine : „*Gott der Vater*“. „*Gott der Sohn*“*, am spus eu pe urmă. El a rîs iarăși și a ciripit : „*Gott der Sohn*“. „*Gott der heilige Geist***”, am continuat eu, și el iarăși a rîs și s-a căznit să spună ca mine : „*Gott der heilige Geist*“. Apoi am plecat. După două zile am trecut prin dreptul curții lor și băiețașul m-a strigat : „Nene, nene, *Gott der Vater, Gott der Sohn*“, dar a uitat *Gott der heilige Geist*. I-am adus aminte și iarăși mi s-a făcut milă de el. Apoi l-au trimis de acasă în altă localitate și l-am pierdut din vedere. Au trecut așa douăzeci și trei de ani. Într-o zi ședeam la mine în cabinet, eram cu părul alb acum, cînd deodată mă pomenesc că intră pe ușă un tînăr chipeș, pe care nu știam de unde să-l iau, și unde-l văd că ridică un deget și-mi spune rîzînd : „*Gott der Vater, Gott der Sohn und Gott der heilige Geist* ! Am sosit chiar acum în oraș și am venit să vă mulțumesc pentru funtul acela de alune, fiindcă nimeni în afară de dumneavoastră nu s-a gîndit să-mi cumpere măcar un pumn de alune.“ Mi-am amintit atunci de anii fericiți ai tinereții și de bietul copilăș care alerga prin curte cu piciorușele goale. Mi s-a răsucit inima în piept și i-am spus : „Asta înseamnă să fii recunoscător dacă n-ai uitat nici acum, cînd ai crescut mare, funtul de alune pe care ți l-am adus cînd erai doar atî-tica“. L-am strîns în brațe și l-am binecuvîntat. Și am început să plîng. El a rîs, dar i-au dat și lui lacrimile... fiindcă așa-i rusul, de multe ori rîde cînd ar trebui să plîngă. Și el a plîns, am văzut că avea lacrimi în ochi. Și acum, vai !...

— Și acum plîng, neamțule, și acum plîng, omul lui Dumnezeu ! izbucni deodată Mitea.

În orice caz, anecdota bătrînului făcu o impresie favorabilă asupra celor de față. Dar dintre toate mărturiile menite să ușureze situația lui Mitea, efectul cel mai puternic îl produse depoziția Katerinei Ivanovna despre care voi avea prilejul să vorbesc ceva mai încolo. În general, în clipa cînd începură să se perinde la bară martorii à décharge, adică propuși de apărare, norocul păru că-i surîde lui Mitea și — ceea ce este într-adevăr remarcabil — așa cum nici chiar avocatul

* Dumnezeu-fiul. (Germ.)

** Dumnezeu-sfîntul duh (Germ.)

nu s-ar fi așteptat. Înaintea Katerinei Ivanovna însă tribunalul ținu să asculte mărturia lui Aleoșa. În depoziția sa mezinul menționează la un moment dat un lucru care părea sortit să dărească unul din principalele capete de acuzare.

IV

NOROCUL II SURIDE LUI MITEA

Nimeni nu s-ar fi așteptat la întorsătura asta și mai puțin decât toți poate chiar Aleoșa. Fusesse chemat să depună ca martor în proces fără să presteze jurământ și, după câte îmi amintesc, de la început, atât avocatul, cât și procurorul îi adresară cuvîntul cu simpatie și bunăvoință. Evident, se bucura de o bună reputație. Aleoșa răspunse la întrebări cu modestie, cumpătat, dar, în același timp, toate explicațiile sale erau însuflețite de o dragoste fierbinte pentru fratele lui aflat într-o atît de grea cumpănă. Cerîndu-i-se unele amănunte în legătură cu el, îl înfățișă ca pe un om pătimaș, incapabil să-și frîneze dorințele, dar totodată înzestrat cu un suflet nobil, mîndru și mărinimos, gata să se jertfească pe sine dacă i-ar fi cerut cineva. Recunosc că în ultimul timp, din pricina pasiunii pe care i-o trezise Grușenka și a rivalității dintre tată și fiu, era atît de surescitat, încît nu mai era chip să te înțelegi cu el. Răspunse însă indignat ipoteza că fratele său ar fi fost în stare să ucidă un om ca să-l jefuiască, deși mărturisii că pentru Mitea cele trei mii de ruble ajunseseră aproape o idee fixă, socotindu-le un drept al lui, o ultimă rămășiță din averea răposatei sale mame, de care Feodor Pavlovici căutase să-l jupoaie prin vicleșug și că, deși nu se arătase niciodată lacom de parale, ori de cîte ori vorbea despre acești bani era ca turbat. În schimb, tot ce avu de spus în legătură cu rivalitatea dintre cele două „persoane”, cum se exprimase procurorul, adică dintre Grușenka și Katia, era destul de evaziv, ba chiar refuză să răspundă în vreo două-trei rînduri.

— Fratele dumneavoastră v-a mărturisit vreodată c-ar avea intenția să-și ucidă tatăl ? îl întrebă la un moment dat

procurorul, care se grăbi să adauge numaidecât : Puteți să nu răspundeți dacă nu vreți.

— Direct, niciodată ! declară Aleoșa.

— Dar cum ? Indirect ?

— Într-o zi mi-a vorbit despre sentimentele lui față de tata, mi-a mărturisit că-l urăște și chiar se teme ca... într-un moment de exasperare... prididit de scîrbă... să nu-l împingă păcatul să-l omoare.

— Și ce-ați spus cînd l-ați auzit vorbind așa ? L-ați crezut pe cuvînt ?

— N-aș îndrăzni să spun că da. Întotdeauna însă am avut convingerea că există în el sentimente mai bune, care au să-l salveze în pragul nenorocirii, oprindu-l să facă asemenea păcat, și chiar așa a și fost, pentru că *nu el* l-a omorît pe tata ! Încheie Aleoșa rîspicat, cu un glas atît de puternic, încît răsună sala.

Procurorul tresări ca un cal de luptă la auzul trompetei.

— Nu mă îndoiesc de sinceritatea deplină a convingerii dumneavoastră, vă rog să mă credeți. Presupun că nu este determinată și că nu are nici un raport cu dragostea pe care i-o purtați nefericitului dumneavoastră frate. Cunoaștem de la anchetă părerea atît de personală pe care o aveți despre tragedia întîmplată în familia dumneavoastră. Nu vă pot însă ascunde faptul că această părere este cu desăvîrșire izolată și într-o flagrantă contradicție cu celelalte declarații culese de anchetatori. De aceea mă văd nevoit să insist, rugîndu-vă să-mi spuneți care sînt datele pe care se bazează convingerea nestrămutată că fratele dumneavoastră este nevinovat și că răspunderea crimei o poartă altcineva, o persoană la care v-ați referit în cursul instrucției ?

— În timpul instrucției n-am făcut decît să răspund la întrebările ce mi s-au pus. Nu țin minte să-l fi acuzat pe Smerdeakov, rosti liniștit și pe îndelete Aleoșa.

— Totuși, l-ați bănuît c-ar fi ucigașul ?

— L-am bănuît, așa e, bizuindu-mă pe spusele lui Dmitri. Înainte de a mi se lua declarația, mi-a relatat cîteva împrejurările în care a fost arestat și știam c-a pomenit numele lui Smerdeakov. Sînt absolut convins că fratele meu n-are nici un amestec. Și din moment ce n-a săvîrșit el crima, atunci...

— Criminalul nu poate fi decît Smerdeakov ? Dar de ce tocmai el ? De ce sînteți chiar atît de convins că fratele dumneavoastră e nevinovat ?

— Nu pot să pun la îndoială cuvîntul lui. Știu că pe mine nu mă poate minți. Mi-am dat seama după chipul lui că nu minte.

— Numai după chipul lui ? Alte dovezi nu aveți ?

— Nu, altele n-am.

— Și acuzația pe care i-o aduceți lui Smerdeakov se sprijină pe aceleași dovezi, adică pe spusele fratelui dumneavoastră și pe expresia feței sale ?

— N-am altele.

Procurorul socoti de cuviință să se oprească aici. Toată sala încercase o cumplită dezamăgire ascultînd răspunsurile lui Aleoșa. Înainte de proces, Smerdeakov fusese obiectul unor discuții însuflețite ; unul auzise cutare lucru, altul ținea să demonstreze nu știu ce ; se zvonise că Aleoșa ar fi adunat o serie de probe senzaționale menite să-l scoată din cauză pe fratele său și care totodată dovedeau categoric vinovăția valletului, și acum, poftim, singurul argument pe care putea să-l aducă era convingerea lui intimă, atît de firească din partea unui om care era fratele acuzatului !

Veni, în sfîrșit, și rîndul lui Fetiukovici să pună întrebări. Avocatul ținu să știe, în primul rînd, cînd anume vorbise inculpatul despre ura pe care o nutrea față de tatăl lor, mărturisindu-i că s-ar putea la un moment dat să ajungă la crimă și dacă nu cumva lucrurile acestea i le împărtășise ultima oară cînd se întîlniseră înainte de catastrofă. Aleoșa tresări, ca și cum descoperise deodată ceva ce abia în momentul acela i se arătase deslușit.

— Mi-am amintit acum de un lucru pe care aproape că-l și uitasem. În momentul cînd s-a petrecut mi s-a părut ce-i drept curios, dar numai acum...

Însuflețit de gîndul ce-i fulgerase brusc prin minte, Aleoșa povesti cum ultima oară, cînd, în drum spre mănăstire, se întîlnise pe înserat cu Mitea, în dreptul copacului de la răscruce, fratele lui se lovise cu pumnul în piept — „aici, sus“ — repetîndu-i de cîteva ori că există totuși un mijloc de a-și redobîndi onoarea pierdută și că mijlocul acesta se află la îndemîină, în sîn, asupra sa... „După gestul pe care l-a făcut atunci, lovindu-se în piept, am crezut că vorbea despre

inima lui, continuă Aleoşa, că nădăjduia, adică, să găsească în sine destulă putere ca să scape de mîrşăvia cumplită pe care era pe cale s-o facă şi care i se părea atît de dezonorantă, înocît nici chiar mie nu avea curajul să mi-o mărturisească. Îmi îndhipuiam că trebuia să fie ceva în legătură cu tata, că se cutremura numai la gîndul c-ar putea săvîrşi o nelegiuire ridicînd mîna asupra lui să-l lovească. Şi totuşi, îmi făcea impresia că-mi arată ceva, un lucru pe care-l poartă în sîn, ba chiar ţin foarte bine minte, mi-am făcut socoteala că inima nu se află în punctul acela, ci mult mai jos şi mai într-o parte, în timp ce el îmi arăta aici sus, spre furca gîtului, mereu în acelaşi loc. Pentru moment mi s-a părut absurd, dar acum mă gîndesc că-mi arăta probabil amuleta în care cususe cele o mie cinci sute de ruble...”

— Exact ! strigă Mitea din boxă. Aşa a fost, Aleoşa, ai ghicit, în dreptul ei băteam aşa cu mîna.

Fetiukovici se întoarce imediat spre el, implorîndu-l să stea liniştit, apoi începu să-l descoasă pe Aleoşa de-a fir-a-păr. Însufleţit de amintirea celor petrecute atunci, mezinul îşi susţinu stăruitor părerea că atunci cînd îi vorbise despre nu ştiu ce mîrşăvie pe care se temea c-o s-o săvîrşească, fratele lui se referise cu siguranţă la faptul că, avînd asupra lui cele o mie cinci sute de ruble pe care ar fi putut foarte bine să le restituie Katerinei Ivanovna, achitînd jumătate din datorie, se gîndea totuşi să nu-i mai dea banii înapoi, folosindu-se de ei ca să poată pleca împreună cu Gruşenka, bineînţeles în cazul cînd ar fi convins-o să-l urmeze...

— Da, aşa a fost, cu siguranţă că aşa s-a întîmplat ! rosti înfierbîntat Aleoşa, ridicînd brusc glasul. Mi-a spus atunci, ba nu, a strigat c-ar putea să şteargă numaidecît cel puţin pe jumătate, da, *pe jumătate* (a insistat asupra acestui cuvînt), ruşinea de care se simte copleşit, dar că, din păcate, e prea slab de înger şi n-are s-o facă... Ştia dinainte că nu poate, că-i incapabil s-o facă !

— Şi vă aduceţi aminte precis, sînteţi absolut sigur că s-a bătut în piept acolo unde spuneţi dumneavoastră ? stăruie Fetiukovici.

— Țin minte precis şi sînt absolut sigur de asta, pentru că în acelaşi moment m-am gîndit : „De ce o fi arătînd acolo cînd inima se află mai jos ?” Pe loc însă mi-am spus că e ceva absurd... da, mi-aduc foarte bine aminte că mi s-a părut o

idee absurdă... am avut într-adevăr impresia asta... Tocmai de aceea, cred, mi-a apărut acum în fața ochilor toată scena. Cum am putut să uit ! Gestul pe care l-a făcut atunci era ca să-mi arate amuleta ; să mă convingă probabil că, deși poate oricînd să restituie banii, pînă la urmă totuși n-o să-și achite datoria ! Și după aceea, în momentul cînd a fost arestat la Mokroe a strigat — așa mi s-a povestit și cred că cine mi-a spus nu minte — că lucrul cel mai rușinos din viața lui, ticăloșia cea mai mare pe care a săvîrșit-o vreodată a fost atunci cînd a avut posibilitatea să-i plătească jumătate (exact jumătate !) din datorie Katerinei Ivanovna, ca să nu mai treacă drept o lichea în ochii ei, și totuși nu s-a putut decide s-o facă ; a preferat să rămînă mai departe un pungaș, numai să nu se despartă de bani ! Și cît l-a chinuit datoria asta, cît sînge rău și-a făcut din pricina ei ! exclamă Aleoșa, încheindu-și depoziția.

Procurorul bineînțeles interveni la rîndul său, rugîndu-l pe Aleoșa să mai arate o dată cum s-au petrecut lucrurile, și repetă de cîteva ori aceeași întrebare, ce părea să-l preocupe în mod deosebit : dacă într-adevăr avusese impresia că atunci cînd se lovise în piept acuzatul voia să-i arate ceva. Poate că se bătuse cu pumnul în piept numai așa, fără nici o intenție ?

— Dar nu s-a bătut cu pumnul ! protestă Aleoșa. Mi-a arătat ceva cu degetele împreunate uite aici, sus... Cum de nu m-am gîndit pînă acum ? Nu pot să înțeleg cum am uitat !

Adresîndu-se inculpatului, președintele îl întrebă ce are de spus în legătură cu depoziția martorului. Mitea confirmă că lucrurile relatate de fratele său sînt întru totul exaote și că într-adevăr îi arătase atunci cele o mie cinci sute de ruble pe care le ținea în sîn, atîrnate de gît, mărturia ticăloșiei lui : „Da, o ticăloșie, nu tăgăduiesc ! Cea mai mare infamie pe care am săvîrșit-o în viața mea ! declară el. Puteam foarte ușor să-i înapoiez banii și totuși nu m-am îndurat, deși îmi dădeam seama că dînsa o să rămînă mai departe cu o părere proastă despre mine, căci ce putea să creadă decît că sînt un hoț ? Lucrul cel mai grav însă e că știam dinainte că n-am să-i restitui banii ! Aleoșa are dreptate ! Îți mulțumesc, frățioare !”

Cu aceasta audierea lui Aleoșa se termină. Important și semnificativ în același timp în depoziția lui era faptul că

aducea în sfârșit măcar un element nou, o probă cît de mărunță, mai bine zis un rudiment de probă, care atesta într-o măsură oarecare existența celor o mie cinci sute de ruble cusute în amuletă, dovedind totodată că inculpatul nu mințise atunci cînd declarase anchetatorilor la Mokroe că banii ar fi fost „ai lui“. Fericit, cu fața îmbujorată de emoție, Aleoșa se așeză la locul ce i se indicase și multă vreme nu reuși să se dezmeticească, repetîndu-și mereu în gînd : „Cum de am uitat ? Cum de am putut să uit ? De ce nu m-am gîndit pînă acum ?“

După el se prezentă în fața tribunalului Katerina Ivanovna. Apariția ei stîrni un neastîmpăr în sală ; doamnele începură să mînuiască lornietele și binocurile, în timp ce domnii se foiau în bănci ca s-o vadă mai bine ; unii chiar se ridicară în picioare. Toată lumea vorbea mai apoi că în momentul cînd intrase pe ușă, Mitea se făcuse alb ca varul la față. Îmbrăcată toată în negru, martora se apropie cu un aer modest, aproape cu timiditate, de bară, așa cum i se spusese. Cu greu ți-ai fi putut da seama după figura ei dacă era sau nu emoționată, în schimb, în privirea ei sumbră, mocnită, scînteia o dîrză hotărîre. Era extraordinar de frumoasă în clipa aceea, așa cel puțin susțineau mai apoi mulți din cei ce asistaseră la proces. Katerina Ivanovna vorbi cu glas molcom, dar deslușit, așa înoît fiecăre cuvînt se auzea pînă în fundul sălii, păstrîndu-și stăpînirea de sine sau, în orice caz, silindu-se să dea impresia asta. Președintele îi puse o serie întreagă de întrebări, adresîndu-i-se cu menajamente și cu foarte multă sollicitudine, ca și cum s-ar fi temut să atingă „unele coarde prea sensibile“, plin de respect pentru durerea ce o mistuia. Dînd lămuririle ce i se cereau, printre altele martora declară din capul locului fără nici o ezitare că fusese oficial logodită cu inculpatul „pînă în momentul cînd m-a părăsit...“ adăugase ea ceva mai încet. În privința celor trei mii de ruble pe care i le încredințase lui Mitea ca să le expedieze prin poștă rudelor ei, răspunse ritos : „Cînd i-am dat banii, nu i-am spus să-i trimită imediat ; simțisem că e într-o situație destul de dificilă... în momentul acela... I-am încredințat cele trei mii de ruble cu condiția ca să le expedieze cînd va putea în decurs de o lună. Era inutil să-și facă atîta sînge rău din pricina acestei datorii...“ Dar cum n-are rost, cred, să reproduc textual fiecăre întrebare ce i s-a pus îm-

preună cu răspunsul respectiv, mă voi mulțumi să redau numai esențialul mărturiilor ei.

Eram ferm convinsă c-o să aibă toată grija să trimită banii cînd o să-i primească de la tatăl lui, explică dînsa, răspunzînd la o nouă întrebare. Totdeauna am fost încredințată că banii nu înseamnă nimic pentru el și că este cinstit pînă în adîncul sufletului... Mi-am dat seama că este de o corectitudine perfectă... în chestiunile bănești. De altfel, era sigur c-o să capete cele trei mii de ruble cu care îi rămăsese dator tatăl lui — mi-a vorbit de cîteva ori despre asta. Știam că e în conflict cu dînsul și am avut tot timpul convingerea că bătrînul l-a nedreptățit. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit amenințîndu-l vreodată. Cel puțin în prezența mea nu i-a scăpat nici un cuvînt care să poată fi luat drept o amenințare. Dacă s-ar fi gîndit să vină la mine, l-aș fi liniștit numaidecît, i-aș fi spus că n-are nici un rost să se frămînte atîta din pricina unei biete datorii de trei mii de ruble, dar n-am mai dat ochii cu el de atunci... iar eu... fusesem pusă într-o asemenea situație că... mi-ar fi fost imposibil să-l chem... De altfel, nu puteam să am nici un fel de pretenții în privința acestei datorii, adăugă ea apăsător. Și el mi-a întins cîndva o mîină de ajutor, oferindu-mi o sumă mult mai mare decît asta, pe care am acceptat-o fără șovăire, cu toate că n-aveam de unde să știu pe atunci c-am să fiu în măsură vreodată să-i restitui datoria...

Glasul ei suna ca o sfidare. O clipă mai tîrziu i se dădu cuvîntul lui Fetiukovici care putu să-i pună la rîndul său întrebări.

— Asta s-a întîmplat mai demult — nu-i așa ? curînd după ce v-ați cunoscut, și nu aici în localitate ? Începu precaut avocatul, simțind numaidecît că balanța s-ar putea înclina în favoarea clientului său. (În paranteză fie spus, deși fusese special chemat de la Petersburg datorită în parte insistențelor Katerinei Ivanovna, Fetiukovici habar n-avea de cele cinci mii de ruble pe care i le dăduse Mitea odinioară în orașul ei natal, cînd, impresionată de gestul acestuia, se plecase „pînă la pămînt” în fața lui. Și Katerina Ivanovna nu-i spusese nimic ! În orice caz, era destul de curios că-i ascunsese lucrul acesta. De unde se putea presupune, și pe bună dreptate, că pînă în ultima clipă nici ea nu știuse dacă o să

povestească sau nu în instanță episodul respectiv și că lăsase totul la voia întâmplării, așteptând o inspirație de moment.)

Nu, niciodată n-am să pot uita scena asta ! Martora începu să povestească cu de-amănuntul, de la un capăt la altul, toată, dar toată pătăria despre care Mitea îi vorbise lui Aleoșa, și cum se plecase „pînă la pămînt“ în fața lui, și pricina pentru care fusese nevoită să-i primească ajutorul, și ce se întâmplase cu tatăl ei, și cum ajunsese să se ducă la Mitea acasă, ferindu-se totuși să pomenească un singur cuvînt, să facă o cît de mică aluzie la faptul că Mitea îi propusese surorii sale „s-o trimită pe Katerina Ivanovna la el după bani“. Trecu sub tăcere cu mărinimie acest amănunt și nu se sfii să mărturisască deschis că singură, da, singură se gîndise atunci să alerge la tînărul ofițer, ascultînd numai imboldul inimii, în speranța că... va izbuti să-l înduplece să-i dea suma trebuincioasă. Era într-adevăr o scenă zguduitoare ! Tremuram tot, înfiorat, ascultînd-o. Toată sala era numai ochi și urechi, silindu-se să nu piardă nici o vorbă. Așa ceva încă nu se mai văzuse, nici nu se auzise la noi în oraș ; oricît de indiferentă față de opinia publică ar fi fost Katerina Ivanovna, nimeni nu s-ar fi așteptat din partea unei fete atît de orgolioase ca dînsa la o mărturisire atît de sinceră, la un asemenea sacrificiu neprecupețit, la o autoflagelare atît de cumplită ! Și pentru ce ? Ca să scape dintr-o grea încercare pe omul care o trădase și o jignise profund ! Și ca să-i ușureze cît de cît situația, cîștigînd bunăvoința juraților ! Într-adevăr, imaginea ofițerului care fusese în stare să-și dea ultimii bani — cinci mii de ruble, adică tot ce-i mai rămăsese din averea lui, înclinîndu-se plin de respect în fața unei copile neprihănite — era arătată într-o lumină simpatcă, atrăgătoare, dar... în momentul acela, nu știu de ce, am avut o strîngere de inimă. Presimțeam, poate, puhoiul de clevetiri pe care aveau să-l dezlănțuie (așa cum, de altfel, s-a și întîmplat) declarațiile astea ! Îndată după proces, gura lumii începu să foarfece, vorbind cu fel de fel de subînțelesuri ironice despre depoziția Katerinei Ivanovna, fiindcă, ziceau unii și alții, povestea cu ofițerul nu părea chiar atît de verosimilă ; în orice caz, era greu de crezut c-o lăsase pe tînăra fată să plece așa cum venise, „mulțumindu-se numai cu o plecăciune respectuoasă“. Se făcea chiar aluzii la nu știu ce „omisiune“ din partea martorei, care trecuse prea repede peste anumite detalii. „Și chiar

dac-ar fi spus numai adevărul, fără să ascundă nimic, comen-tau cele mai respectabile doamne din societate, rămîne totuși întrebarea dacă se cuvine ca o fată cumsecade să facă aseme-nea pas, chiar dacă era în joc soarta tatălui său". Se poate oare ca o persoană atît de inteligentă și de rezonabilă cum era Katerina Ivanovna să nu-și fi dat seama din capul locului de toate comentariile răutăcioase pe care în mod inevitabil avea să le prilejuiască purtarea ei ? Firește că da, și totuși se hotărîse să meargă pînă în pînzele albe ! E adevărat însă că aceste calomnii veninoase începură a fi vînturate mult mai tîrziu, pentru că în primul moment toată lumea din sală, fără doar și poate, fu copleșită de emoție. Pînă și jurații as-cultau mărturisirile Katerinei Ivanovna cu sfințenie, într-o tăcere smerită, respectuoasă. Procurorul nu-și permise să-i pună nici o întrebare, iar Fetiukovici se înclină adînc în fața ei. O, nici vorbă, se simțea aproape stăpîn pe situație ! Cîști-gase un avantaj incalculabil, fiindcă era imposibil de crezut că un om atît de bine intenționat, care dăruise cu atîta gene-rozitate cinci mii de ruble, adică tot ce avea la sufletul lui, putea fi în stare să-și ucidă tatăl în puterea nopții ca să-l jefuiască de trei mi de ruble ! Fetiukovici avea acum la îndemîină un temeinic argument pentru a respinge cel puțin acu-zația de tîlhărie. „Cazul“ se înfățișa dintr-o dată într-o lu-mină nouă. O adiere de simpatie față de Mitea înviorase at-mosfera din sală. Cît despre el... Am auzit spunîndu-se mai apoi că, în timp ce Katerina Ivanovna făcea declarațiile ară-tate mai sus, încercase de vreo două ori să se ridice în pi-cioare, apoi se prăbușise pe bancă, îngropîndu-și fața în palme. În momentul cînd însă martora sfîrși de vorbit, acu-zatul întinse brațele spre ea și exclamă cu lacrimi în glas :

— Katia, de ce m-ai nenorocit ? și izbucni în plîns, ca după o clipă, venindu-și în fire, să strige din nou : Acum soarta mea e pecetluită !

Pe urmă încremeni ca o stană de piatră, cu dinții încleș-țați și brațele încrucișate pe piept. Katerina Ivanovna rămase mai departe în sală, luînd loc pe scaunul ce-i fusese rezervat. Era palidă la față și stătea cu ochii pironiți în podele. Persoa-nele care se aflau în preajmă povesteau că o bună bucată de vreme după aceea tremurase ca scuturată de friguri. În sfîrșit, aprodul strigă numele Grușenkăi.

Ne apropiem acum de momentul culminant al procesului, cînd s-a dezlănțuit catastrofa neașteptată care avea să-i dea lovitura de grație lui Mitea. Dacă nu s-ar fi produs acest incident, sînt convins — și toată lumea susținea același lucru, pe care, de altfel, l-au confirmat în unanimitate juriștii — că în orice caz acuzatul ar fi beneficiat cel puțin de circumstanțe atenuante. Despre asta însă vom avea prilejul să vorbim mai încolo. Deocamdată ne vom ocupa de Grușenka.

Martora apăru îmbrăcată și ea tot în negru, cu splendidul său șal pe umeri. Lunecînd fără zgomot pe podele, cu pasul ei lin, vătuit și cu o ușoară legănare din șolduri, așa cum merg uneori femeile ceva mai trupeșe, Grușenka se apropie de bară cu privirea ațintită asupra președintelui, fără să se uite nici în dreapta, nici în stînga. Mi se păru nespus de frumoasă în momentul acela ; n-aveam de loc impresia c-ar fi fost mai palidă ca de obicei, așa cum pretindeau mai apoi cîteva cucoane, care susțineau că intrase în sală cu o figură încordată și că i se citea răutatea pe față. Cred că era numai extrem de nervoasă și în același timp stingherită peste măsură de privirile disprețuitoare și curioase ale publicului ahtiat de scandaluri. Grușenka era una din acele firi trufașe, incapabile să suporte disprețul, care iau foc imediat ce li se pare că cineva le desconsideră cît de cît și, încinse de mînie, abia așteaptă un prilej ca să răbufnească. Probabil că se simțea și puțin intimidată, și în același timp îi era rușine de timiditatea ei, așa încît nu poate fi nici un motiv de mirare că depozitia sa nu reuși să păstreze un ton ceva mai echilibrat, fiind, dimpotrivă, cînd învolutată de izbucniri mînioase, cînd arogantă, cînd de o grosolănie supărătoare, pentru ca, mai apoi, aducîndu-și sieși tot felul de acuzații, în glasul ei să se simtă o convingere pornită din inimă și o sinceră dorință de auto-flagelare. Vorbea uneori ca și cînd s-ar fi azyrlit într-o prăpastie. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, trebuie să spun și asta...” Întrebată despre relațiile ei cu Feodor Pavlovici, răspunse scurt și cuprinzător : „Fleacuri, ce sînt eu de vină dacă i-am căzut cu tronc ?”, ca după o clipă să declare : „Ba nu, eu sînt păcătoasa, fiindcă mi-am bătut joc și de unul, și de celălalt — de ăl bătrîn și de ăsta de aici. Din pricina mea amîndoi și-au frînt gîtul. Toate s-au întîmplat numai din vina mea !” Nu știu cum veni vorba la un moment dat de Samsenov : „Asta-i treaba mea, n-am de dat nimănui socoteală !

ripostă ea agresivă. Omul ăsta mi-a făcut un mare bine la vremea lui, m-a scos, desculț, din noroi, atunci cînd părinții mei m-au aruncat pe drumuri."

Președintele îi atrase atenție pe un ton destul de politicoasă că trebuie să răspundă exclusiv la întrebări, fără să intre în amănunte inutile. Grușenka se îmbujoră toată și ochii începură să-i scapere.

Nu văzuse niciodată plicul cu bani, auzise numai despre el de la „banditul acela”, care-i dăduse de știre că Feodor Pavlovici pusese deoparte trei mii de ruble într-un plic. „Moși pe groși, îl purtam numai cu vorba ca să-mi bat joc de el, putea să m-aștepte mult și bine, că tot nu m-aș fi dus...”

— Cine-i „banditul” despre care ați pomenit adineauri ? se interesă procurorul.

— Cine ? Smerdeakov, feciorul care l-a omorît pe stăpîn-su și s-a spînzurat și el aseară !

Firește, i se cerură numaidecît explicații asupra motivelor pe care se baza o acuzație atît de categorică, dar nici ea nu putu să aducă o dovadă precisă.

— Așa mi-a spus Dmitri Feodorovici și așa trebuie să fie, dacă spune el. Toată nenorocirea i se trage de la femeia aceea de care s-a despărțit, numai ea e de vină. Ba nu, zău ! adăugă Grușenka, tremurînd toată, cu o voce înveninată de ură.

Fu rugată din nou să arate cine era persoana la care făcea aluzie.

— Cine ? Domnișoara aia, Katerina Ivanovna. M-a chemat acasă la dînsa și m-a *tratarisit* cu ciocolată, credea c-o să mă încînte așa, cu una, cu două. N-are nici un pic de obraz, ba nu zău...

Președintele o întrerupse cu asprime, punîndu-i în vedere să-și aleagă mai bine cuvintele. Dar inima ei de femeie geloasă se involburase, hotărîtă să meargă pînă în pînzele albe.

— Atunci cînd inculpatul a fost arestat la Mokroe, spuse procurorul, ca și cînd și-ar fi reamintit deodată de ceva, toată lumea care era de față v-a văzut cum ați dat buzna din odaia vecină strigînd : „Numai eu sînt vinovată, împreună trebuie să mergem la ocnă !” Prin urmare, în momentul acela și dumneavoastră ați fost convinsă că-și omorîse tatăl.

— Nu mai țin minte ce-am simțit atunci, răspunse Grușenka. Auzeam pe toată lumea strigînd că l-a omorît pe taică-său, și în momentul acela mi-am dat seama că totul s-a întîmplat numai din vina mea, că numai din pricina mea l-a ucis. Dar cînd mi-a mărturisit cu gura lui că e nevinovat, l-am crezut pe cuvînt, așa cum îl cred și acum și am să-l cred totdeauna : omul ăsta nu e în stare să mintă !

Cînd Fetiukovici îi puse la rîndul său întrebări, printre altele mi-aduc aminte că-i ceru unele lămuriri în legătură cu Rakitin, interesîndu-se dacă într-adevăr primise cele douăzeci și cinci de ruble pe care i le făgăduise „ca să i-l aducă pe Alexei Feodorovici Karamazov“.

— Păi nu-i nici o mirare c-a primit ! confirmă cu un zîmbet ironic Grușenka. Mereu venea după cerșit ; cred că-mi ciupea, așa, vreo treizeci de ruble pe lună, bani de buzunar, fiindcă avea ce să mănînce și să bea, așa că nu-i plîng de milă !

— Dar ce vă determina să fiți atît de generoasă cu domnul Rakitin ? insistă Fetiukovici, cu toate că președintele stătea ca pe ace în jilțul lui.

— Păi dacă mi-e văr ! Mamele noastre erau surori. Însă m-a rugat să nu-l dau de gol aici, i-e rușine cu mine.

Toată lumea rămase grozav de mirată aflînd acest amănunt necunoscut pînă atunci ; nimeni din tot orașul nu știa nimic, și tot așa și la mănăstire, ba chiar și Mitea habar n-avea. Am auzit mai apoi că Rakitin se făcuse roșu ca un rac. Cu puțin înainte de a fi chemată în sală, Grușenka aflase de la cineva că depoziția lui fusese defavorabilă acuzatului și era supărată foc pe el. Discursul plin de o nobilă însuflețire al domnului Rakitin, tiradele sale împotriva iobăgiei și a haosului social zăceau doborîte la pămînt, definitiv și iremediabil. Fetiukovici părea satisfăcut : primise pe neașteptate un ajutor providențial. Depoziția Grușenkăi fu relativ scurtă, deoarece martora n-avea de unde să cunoască alte date decît cele știute de toți. În schimb, asupra publicului făcu o impresie cît se poate de proastă. Sute de priviri disprețuitoare se ațintiră asupra ei în momentul cînd, terminînd tot ce avea de spus, luă loc în sală, la o distanță respectabilă de Katerina Ivanovna. În timp ce răspundea la în-

trebări, Mitea stătuse neclintit ca o stană de piatră în boxă, cu ochii pironiți în pământ, fără să scoată o vorbă.

În sfârșit, venise și rîndul lui Ivan Feodorovici să fie audiat.

V

CATASTROFA

Trebuie să menționez că Ivan fusese chemat înaintea lui Aleoșa. Grefierul însă îi adusese la cunoștință președintelui că, din cauza unei indispoziții subite sau a unei crize neașteptate, martorul nu putea să se prezinte, dar că de îndată ce se va simți mai bine va fi în măsură să-și facă depozitia. Lucul acesta nu se află decît mai târziu ; la început nimeni nu-i dăduse vreo atenție. Astfel încît apariția lui, în primul moment, trecu aproape neobservată. Martorii principali, printre care se numărau și cele două rivale, fuseseră audiați, iar curiozitatea publicului, satisfăcută. Lumea începea să dea semne de oboseală. Mai erau cîteva persoane care așteptau să fie chemate în fața instanței și ale căror declarații, după tot ceea ce se spusese mai înainte, nu putea să prezinte vreo importanță deosebită, nici să aducă vreun element nou. Timpul trecea.

Ivan Feodorovici se apropie de bară cu o încetineală exasperantă, fără să privească pe nimeni, cu capul în pământ, ca și cînd ar fi cumpănit ceva în minte. Era corect îmbrăcat, dar avea un aer bolnăvicios, așa cel puțin îmi făcea impresia, se citea o suferință ascunsă pe obrazul lui pămîntiu, ca de muribund. Într-un târziu abia, ridică agale ochii și roti o privire tulbure prin sală. În momentul acela Aleoșa sări brusc în picioare, scăpînd un geamăt care îmi stăruie și acum în urechi, deși nimeni aproape sau prea puțini l-au auzit.

Președintele atrase atenția martorului că, nefiind obligat să facă o depozitie sub prestare de jurămint, are dreptul să nu răspundă la întrebări dacă nu vrea, dar că, bineînțeles, este dator să spună ce-i dictează conștiința etc., etc. Ivan

Feodorovici îl asculta, privindu-l cu ochii împăienjeniți. Deodată, pe chipul lui prinse a flutura un zîmbet și, în clipa cînd președintele, care se uita la el cu mirare, termină de vorbit, Ivan Feodorovici izbucni într-un hohot de rîs.

— Altceva ? întrebă el incisiv.

Publicul încremeni, bănuind o întorsătură neașteptată. Președintele părea îngrijorat.

— Poate că... nu vă simțiți încă restabilit ?... întrebă el, căutîndu-l din ochi pe grefier.

— Puteți fi liniștit, excelență, mă simt destul de bine, și sînt chiar în măsură să vă împărtășesc unele lucruri interesante, răspunse calm și cît se poate de ceremonios Ivan Feodorovici.

— Aveți ceva deosebit să ne comunicați ? întrebă în continuare președintele, păstrînd încă o umbră de îndoială.

Martorul puse din nou ochii în pămînt și stătu așa cîteva clipe, apoi ridică fruntea și răspunse șovăitor :

— Nuuuu... nimic deosebit.

I se puseră cîteva întrebări la care răspunse cu jumătate de gură și foarte laconic. Tot ce spunea era logic și natural, dar se vedea că i-e silă să vorbească și parcă din ce în ce i se făcea mai lehamite. De cele mai multe ori se mulțumi să răspundă : „Nu știu“. Bunăoară, nu știa nimic despre răfuielile bănești dintre Dmitri Feodorovici și taică-său. „Și nici nu m-au interesat vreodată“, adăugă el. Îl auzise într-adevăr pe acuzat proferînd amenințări la adresa bătrînului, iar despre plicul cu bani aflate de la Smerdeakov.

— Mereu același lucru, rosti el la un moment dat cu o figură obosită, întrerupîndu-se la mijlocul unei fraze. Nu am nimic nou să vă spun.

— Văd că sînteți slăbit și înțeleg foarte bine sentimentele dumneavoastră... încuviință președintele.

Adresîndu-se apoi procurorului și apărării, se interesă dacă mai au de pus vreo întrebare martorului, cînd deodată Ivan Feodorovici se rugă cu o voce istovită :

— Dați-mi voie să mă retrag, excelență, mă simt foarte rău.

Și fără să mai aștepte asentimentul președintelui, se îndreptă spre ieșire. După cîteva pași însă se opri locului, ca și cînd ar fi chibzuit ceva în sinea lui, zîmbi ușor și se întoarse din drum.

— Îmi cer iertare, excelență, dar am făcut și eu ca mi-reasa aceea de la țară... știți... care zicea : „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc !” Toată lumea umbla după ea cu sarafanul și să-i prindă vâlul pe cap să meargă la cununie și ea o ținea una și bună : „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc !” E o ilustrare a umorului nostru popular...

— Ce vreți să spuneți ? întrebă președintele încruntat.

— Veți vedea imediat, zise Ivan Feodorovici, scoțînd cu o mișcare bruscă din buzunar un teanc de bancnote. Poftim banii... banii care erau în plicul acela (și arată cu capul spre masa pe care se aflau corpurile delictelor). Suma pentru care a fost ucis tatăl meu. Unde să-i pun ? Domnule grefier, fii bun te rog și dă-i dumneata mai departe.

Grefierul se apropie să ia teancul pe care-l întinse apoi președintelui.

— Dar cum se face c-au ajuns în mîinile dumneavoastră... dacă sînt într-adevăr banii cu pricina ? se miră președintele.

— Mi i-a încredințat chiar ucigașul, adică Smerdeakov. Am fost pe la el aseară, înainte de a se fi spînzurat. El l-a omorît pe tata, nu fratele meu. El a săvîrșit crima, îndemnat de mine... Cine nu dorește moartea tatălui său ?...

— Sînteți în toate mințile ? rosti fără să vrea președintele.

— Ba bine că nu ! Am mîntea întreagă, vă garantez... întreagă și ticăloasă, la fel de întreagă și de ticăloasă ca și a dumneavoastră, ca și mințile acestor... rrrrituri ! scrișni el disprețuitor și cu ură, întorcîndu-se subit cu fața spre public. Toți și-au ucis părinții și acum uitate ce mutre înspăimîntate fac ! Toți joacă teatru și aruncă praf în ochii celorlalți. Ipo-oriților ! Nu e unul care să nu dorească moartea lui taică-său ! O lighioană înghite pe alta... Dacă s-ar adevăra că nu e vorba de nici un paricid, ar sări în sus toți scandalizați și ar pleca pe aci încolo furioși... Vor spectacole !... „Pîine și jocuri de circ !” Asta vor. Dar nici eu nu sînt mai breaz ! N-aveți cumva puțină apă ? Dați-mi să beau puțină apă, pentru numele lui Dumnezeu ! gemu deodată Ivan, apucîndu-se cu mîinile de cap.

Grefierul se repezi spre el. Aleoșa sări de la locul său strigînd : „E bolnav, nu luați în serios vorbele lui, are febră, aiurează !” Katerina Ivanovna se ridică brusc de pe scaun,

uitându-se la Ivan Feodorovici înmărmurită de spaimă. Mitea se sculă și el în picioare ; un zîmbet dureros îi schimonosea gura și se uita fix la fratele său, sorbindu-i lacom fiecare cuvînt.

— Fiți pe pace, nu sînt nebun, sînt un criminal, atîta tot ! Nu și nebun ! continuă Ivan. Nu puteți avea pretenția de la un criminal să fie un bun orator ! adăugă el fără nici o noimă, rîzînd forțat.

Descumpănit de acest incident, procurorul se aplecă să-i spună ceva președintelui. Jurații șopteau între ei. Fetiukovici era numai ochi și urechi. Toată lumea încremenise în bănci, așteptînd să vadă ce o să se mai întîmple. Președintele se dezmetici în sfîrșit.

— Țin să atrag atenția martorului că se exprimă într-un mod cam confuz, folosind un limbaj nepermis ! V-am ruga, deci, dacă se poate, să vă liniștiți și după aceea să continuați depoziția... evident, dacă aveți într-adevăr ceva de spus. Cu ce puteți dovedi destăinuirea pe care ne-ați făcut-o adineuri... dacă nu cumva sînt simple halucinații ?

— Tocmai aici e toată dificultatea : n-am nici un martor. Decît doar dacă jigodia de Smerdeakov v-ar trimite de pe lumea cealaltă — ceea ce nu cred — depoziția... într-un plic. Fiindcă dumneavoastră, cum văd, aveți nevoie de plicuri, sau poate că v-ajunge ăsta de aici. N-am martori... în afară poate de unul singur... continuă el misterios.

— Ce martor ? Nu ne puteți spune numele lui ?

— E un martor cu coadă, excelență, a cărui prezență s-ar putea să pară cam deplasată aici. *Le diable n'existe point !* Nu merită să-i dați nici o atenție, e un drac de duzină, destul de obscur ! adăugă el confidențial, devenind serios dintr-o dată. Trebuie să fie ascuns pe undeva, pe aici, dacă nu chiar sub masa cu corpurile delictе. Unde ar putea să fie decît acolo ! Vedeți dumneavoastră, eu îi spuneam că nu vreau cu nici un chip să tac, și el îmi vorbea de nu știu ce transformări geologice... ce nerozie ! Puneți-l în libertate pe acuzat... cred și eu că-i convine să cînte imnuri, se simte cu inima împăcată ! Și ce dacă un nemernic beat urlă de-ți sparge urechile : „La Piter Vanka a plecat !“ Eu, pentru două secunde de fericire, aș da și un cvadrilion de cvadrilioane ! Dumneavoastră nu mă cunoașteți ! O, dac-ați ști ce stupid e tot ce faceți ! Hai, arestați-mă pe mine în locul lui ! Pentru

asta doar sînt aici !... De ce, de ce oare totul pe lume trebuie să fie atît de stupid ?...

Cercetă din nou încet și cu o privire îngîndurată sala. Lumea începuse să se neliniștească. Aleoșa se precipită spre el, dar între timp aprodul îl și înșfăcase.

— Dar asta ce mai e ? ! strigă Ivan Feodorovici, uitîndu-se fix la aprod, și fără altă vorbă îl apucă de umeri, făcîndu-i vînt pe podele.

Într-o clipă, gardienii tăbăriră asupra lui. Văzîndu-se dintr-o dată încolțit, Ivan începu să urle ca turbat, și așa, răcnind cît îl ținea gura cuvinte fără șir, fu scos pe sus afară.

În sală era o fierbere și o zarvă nemaipomenită. Nu mai țin bine minte ce a mai fost după aceea : eram prea emoționat ca să fi putut înregistra tot ce se întîmpla. Știu doar atît, că puțin mai tîrziu, cînd vîlva se mai potoli și lucrurile se mai limpeziră, grefierul fu muștrat cu asprime, deși bietul om căuta să se dezvinovățească, argumentînd că pînă atunci martorul fusese normal și că nu era nici un ceas de cînd îl consultase un medic, fiindcă la un moment dat nu se simțise bine ; tot timpul însă, pînă intrase în sală, vorbise ca și cînd ar fi fost teafăr la minte și ținuse neapărat să se prezinte în fața instanței.

Dar nici nu apucase bine lumea să se dezmeticească și surveni un nou incident, tot atît de senzațional ca și scena precedentă : Katerina Ivanovna avu o criză de nervi cu lacrimi și țipete sfîșietoare. Plîngea cu hohote. Plîngea și se zbuțiuma în brațele celor ce încercau s-o scoată afară, refuzînd să părăsească sala și cerînd stăruitor să fie ascultată.

— Trebuie să vă spun ceva ! îi strigă președintelui. Trebuie să vă spun imediat... imediat !... Am aici o hîrtie... o scrisoare... poftim, luați-o și citiți-o, vă rog, citiți-o chiar acum, urgent ! E de la bestia asta, el mi-a scris-o, el ! El este criminalul, el cu mîna lui și-a ucis tatăl ! O să vedeți îndată, scrie acolo cum o să-l omoare ! Celălalt e bolnav, da, bolnav, are febră, delirează ! De acum trei zile mi-am dat seama că are ceva !

Era într-un hal fără hal. Grefierul îi luă din mîna hîrtia pe care o întindea președintelui. Katerina Ivanovna se prăbuși pe scaun, cu fața îngropată în palme, continuînd să plîngă spasmodic, pe înfundate, zguduită de suspine pe care se silea din răputeri să și le înăbușe de teamă să nu fie poftită afară. Documentul înfățișat tribunalului era nici mai mult, nici mai

puțin decît biletul pe care Mitea i-l scrisese la „Metropol“ și care, așa cum spusese Ivan Feodorovici, constituia o dovadă de o precizie „matematică“. Din păcate, chiar așa a și fost considerat : ca o probă decisivă. Dacă biletul acesta n-ar fi ieșit la iveală, pînă la urmă poate că Mitea ar fi scăpat fără nici o condamnare sau, cel puțin, n-ar fi primit o pedeapsă atît de grea ! Dar, încă o dată repet, mi-a fost imposibil să rețin toate amănuntele. Și acum totul mi se învîlmășește în cap. Presupun că președintele la rîndul său va fi transmis mai departe documentul proaspăt comunicat completului de judecată, procurorului, juraților, precum și avocatului apărării. Țin minte doar că se procedă la o nouă audiere a martorei. Și cum președintele se interesa blajin dacă își revenise, Katerina Ivanovna se grăbi să-l asigure cu înfocare :

— Sînt gata ! Mă simt destul de bine ca să răspund la întrebări, insistă ea, ca și cînd tot s-ar fi temut că n-o să i se dea ascultare.

I se ceru să explice mai detaliat ce era cu scrisoarea aceea și în ce împrejurări o primise.

— Am primit-o chiar în ajunul crimei și a fost scrisă cu o zi mai înainte, la local. Uitați-vă, pe dos e o notă de plată ! strigă ea, gîfîind. Cu două zile deci înainte de crimă, dumnealui îmi scria biletul acesta. Mă ura, fiindcă se știa vinovat față de mine, de cînd se încurcase cu nerușinata aceea, și pe urmă mai era și datoria de trei mii de ruble care-l apăsa, un motiv în plus ca să mă urască... O, firește, se simțea înjosit față de mine din pricina banilor, îi era rușine de ticăloșia lui ! Și acum să vă spun ce a fost cu banii aceștia, vă rog, vă implor să mă ascultați ! Într-o dimineață, cu trei săptămîni înainte de a-l omorî pe tatăl lui, m-am pomenit cu el. Știam că are mare nevoie de bani și știam și pentru ce — da, da — îi trebuiau ca s-o încînte pe dezmațata aceea să plece cu el ! Eram la curent cu totul, aflasem că mă înșelase și că avea de gînd să mă părăsească și totuși eu însămi i-am oferit banii aștia, eu cu mîna mea i-am dat, rugîndu-l, chipurile, să-i trimită la Moscova surorii mele ! În momentul cînd i-am încredințat suma însă m-am uitat drept în ochii lui și i-am spus că poate să-i expedieze și mai încolo, cînd o vrea el, „chiar peste o lună“. E posibil, oare, să nu fi înțeles imediat ce înseamnă asta, cînd gestul vorbea de la sine : „Ai nevoie de bani ca să mă înșeli cu o femeie pierdută. Poftim, ia-i, ți-i dau cu

mîna mea, să vedem dacă ești chiar atît de mișel ca să-i pri-mești !” Voiam să-l prind cu mîta în sac. Și ce credeți c-a făcut dumnealui ? I-a luat foarte frumos și i-a risipit într-o singură noapte cu dezmațata aceea... Și-a dat seama însă că știam totul, vă garantez, și-a dat seama chiar atunci, pe loc, că vreau numai să-l pun la încercare, să văd ce face, îi ia ori nu-i ia, și pînă unde poate să meargă ticăloșia lui ! Ne-am uitat așa unul la altul, ochi în ochi, și a înțeles, nu se putea să nu înțeleagă ! Și totuși, mi-a luat banii, da, i-a luat ca să-i risipească într-o noapte !

— Așa e, Katia ! izbucni Mitea din boxă. M-am uitat în ochii tăi și am înțeles imediat că-mi întinzi o cursă ca să mă murdăresc și totuși am luat banii ! Merit să mă disprețuiască toată lumea, sînt un nemernic, da, disprețuiți-mă cu toții fiindcă nu merit altceva !

— Acuzat, interveni președintele, încă o vorbă, și te scot din sală !

— Banii ăștia îi stăteau pe suflet, continuă Katia cu înfrigurare. Ar fi vrut să mi-i dea înapoi, dar îi trebuiau pentru femeia aceea. Iată de ce și-a ucis tatăl, dar în loc să-mi plătească datoria, a plecat iarăși cu ea în satul acela unde a și fost arestat. Și tot așa, ca și prima oară, a făcut praf într-o singură noapte toți banii pe care-i furase după ce-l asasinase pe bătrîn. Biletul mi-l scrisese cu o zi înainte. Era beat cînd l-a scris, mi-am dat seama numaidecît, și înverșunat împotriva mea, știind foarte bine, fiind absolut convins că n-am să-l arăt nimănui chiar dacă ar fi săvîrșit crima. Altminteri, nu s-ar fi încumetat să aștearnă asemenea lucruri pe hîrtie. Era sigur că n-am să caut niciodată să mă răzbun și că nu m-ar lăsa inima să-l nenorocesc ! Citiți-l, citiți-l vă rog, citiți-l cu luare-aminte și o să vedeți că scrie negru pe alb tot ce își pusese în gînd să facă, și cum o să-l omoare pe tatăl său, și unde-și ține bătrînul banii ascunși. Mai ales e acolo o frază asupra căreia țin să vă atrag atenția : „Am să-l omor, numai să plece Ivan”. Prin urmare, totul era premeditat, pusese totul la punct înainte de a săvîrși crima ! insinuă veninos Katerina Ivanovna, învolburată de ură, căutînd să sugereze cu perfidie tribunalului ipoteza aceasta. Era evident că studiase cuvînt cu cuvînt scrisoarea sortită să joace un rol atît de nefast și cunoștea perfect fiecă trăsătură de condei. Dacă nu era beat, n-ar fi scris-o, fiindcă ați văzut și dumneavoastră ce minuțios e descris totul pas cu

pas, exact așa cum a procedat după aceea, când l-a asasinat !
Ca și când și-ar fi întocmit dinainte un program !

Acuzațiile curgeau potop și, dezlănțuită, Katerina Ivanovna nu-și mai găsea astîmpăr, ca și când și-ar fi pierdut de tot capul, nesocotind repercusiunile pe care dezvăluirile făcute în instanță le-ar fi putut avea asupra ei personal, deși prevăzuse din vreme toate consecințele ; cu o lună înainte chiar, cutremurată de ură, se gîndea uneori aproape cu jînd : „Ce-ar fi s-o cîtesc la proces ?” Și acum se năpustise orbește, ca și când s-ar fi aruncat într-o prăpastie. Țin minte că puțin mai apoi grefierul a citit cu glas tare scrisoarea pe care asistența o asculta înfiorată pînă în adîncul sufletului. Mitea fu întrebat la rîndul său dacă recunoaște că era într-adevăr scrisă de el.

— Da, de mine, cu mîna mea ! mărturisi nefericitul. Probabil c-am fost beat, altminteri n-aș fi scris-o !... Au fost atîtea și atîtea pricini care ne-au făcut să ne urîm unul pe altul, Katia, dar îți jur pe ce am mai sfînt că te-am iubit, cu toată ura ce mocnea în mine, pe cînd tu nu m-ai iubit niciodată !

Se prăbuși apoi pe bancă, frîngîndu-și mîinile disperat. Prinsă între două focuri, martora se văzu nevoită să răspundă cînd procurorului, cînd avocatului, care o asaltau cu întrebările, cerîndu-i să spună în primul rînd ce o determinase să tăinuiască pînă atunci documentul respectiv și pentru ce depoziția ei anterioară fusese făcută într-un spirit cu totul diferit și pe un alt ton.

— Da, e adevărat, am mințit adineauri, am mințit ! Tot ce-am declarat a fost împotriva conștiinței și onoarei mele, dar voiam cu orice preț să-l salvez, tocmai pentru că știam că mă urăște și că nu simte pentru mine decît dispreț ! izbucni Katia cu frenezie. O, știu, știu foarte bine că mă disprețuiește cumplit, totdeauna m-a disprețuit, încă din ziua aceea cînd mi-a dat banii și m-am plecat în fața lui pînă la pămînt ! Mi-am dat seama numaidecît... am simțit chiar în momentul acela, dar parcă tot nu-mi venea să cred, și multă vreme nici n-am crezut, cu toate că de atîtea ori am citit în ochii lui : „Ce vrei ? Tu singură, de bunăvoie, ai venit doar la mine !” O, n-a înțeles nimic, niciodată n-a înțeles pentru ce am fost atunci la dînsul, în mintea lui nu pot să încolțească decît cele mai odioase bănuieli. Nu are decît o singură măsură pentru toată lumea, își închipuie că toți sînt ca el ! strigă furioasă Katia, a

cărei exasperare ajunsese la paroxism. A ținut să se însoare cu mine numai din pricina moștenirii pe care o promisem, numai și numai pentru averea mea ! Totdeauna l-am suspectat, am simțit eu că ăsta trebuie să fie adevăratul motiv ! O, nu știți ce fiară e ! Credea că toată viața am să tremur de rușine în fața lui, pentru că m-am dus atunci la el acasă, și că în felul acesta va fi pururea îndreptățit să mă disprețuiască și va putea să mă domine pînă la sfîrșit. Numai de aceea a vrut să se însoare cu mine ! Sînt convinsă că-i așa ! Am nădărduit c-am să-i înmoi inima prin dragostea mea, o dragoste pe care o simțeam nemărginită ! Am trecut peste toate, am știut că mă înșală, și totuși, am închis ochii, dar el n-a înțeles nimic, nimic ! Parcă e în stare să înțeleagă ceva ? E o brută ! Scrisoarea asta am primit-o abia a doua zi, pe înserat, mi-a adus-o cineva de la local. Și cînd mă gîndesc că dimineața, da, chiar în dimineața aceea eram hotărîtă să-i iert iarăși totul, chiar și faptul că mă înșelase !

Atît președintele cît și procurorul își dădura toate silințele s-o liniștească. Sînt convins că și pentru ei era destul de penibil să profite fără nici o discreție de starea de exaltare în care se afla martora, ascultînd destăinuirile sale. Parcă-i aud cum încercau s-o consoleze : „Înțelegem cît de trist e pentru dumneavoastră ! Credeți-ne, doar sîntem și noi oameni și putem să ne dăm seama“ etc., etc., și cu toate astea nu pregetau să smulgă treptat-treptat o serie de declarații unei femei înnebunite, în plină criză de isterie. În cele din urmă, martora povesti cu o luciditate extraordinară, acea luciditate pe care omul o dovedește uneori, tocmai în momentele cînd sufletul lui e mai zbuciumat, cum în ultimele două luni Ivan Feodorovici își frămîntase atît creierul căutînd un mijloc de scăpare pentru fratele său, care nu era decît „o brută, un criminal de rînd“, încît mintea lui se zdruncinase.

— S-a chinuit îngrozitor, îl căina ea, nu știa cum să facă să-i ușureze vina ; la un moment dat, mi-a mărturisit că nici el nu putea să-l suferă pe tatăl său și că și el, poate, în sinea lui îi dorea moartea ! O, este un om cinstit, integru, așa cum rar întîlnești ! Asta a fost nenorocirea lui ! Mie îmi spunea tot, tot ! Venea în fiecare zi la mine să mi se destăinuiească, pentru că nu avea alt prieten. Da, eram singurul lui prieten și sînt mîndră de asta ! declară ea cu o scînteiere în ochi, sfidînd

parcă pe toată lumea. A fost de două ori la Smerdeakov. Într-o zi, mă pomenesc cu el că vine la mine să-mi spună : „Dacă nu l-a omorât fratele meu, înseamnă că asasinul nu poate fi decît Smerdeakov (nu ştiu cine o fi scornit povestea asta absurdă cu Smerdeakov care s-a răspîndit în tot oraşul), şi în cazul acesta mă tem că şi eu s-ar putea să am o parte din vină ; Smerdeakov şi-a dat seama că nu pot să-l sufăr pe tata şi şi-o fi închipuit că abia aştept să-l văd în mormînt“. Am căutat atunci scrisoarea asta şi i-am arătat-o, şi aşa s-a convins în sfîrşit că fratele lui este ucigaşul. A fost o lovitură cumplită pentru el ! Nu putea de loc să se împace cu gîndul că fratele lui poate fi un paricid ! Încă de acum o săptămîină am observat că-i bolnav. În ultimele zile, de cîte ori venea pe la mine, spunea tot felul de lucruri fără sens, ca un om care delirează. Îmi dădeam seama că e cu mintea zdruncinată, în pragul nebuniei. Mergea pe stradă şi vorbea singur. În halul ăsta a fost văzut umblînd prin oraş. La rugămintea mea, medicul sosit de la Moscova l-a consultat acum două zile şi mi-a spus că e ameninţat de o febră cerebrală ce se poate declara din moment în moment. Şi toate astea din pricina unei brute ! Aseară, cînd a auzit că Smerdeakov s-a spînzurat, a avut un şoc atît de puternic, încît a înnebunit... Numai din cauza ticălosului ăstuia, fiindcă ţinea atît de mult să-l scape, de la el i se trage toată nenorocirea...

Numai o singură dată în existenţa lui, cred, şi numai în momentul suprem, cu cîteva clipe înainte de a-şi încheia viaţa, bunăoară urcînd treptele eşafodului, un om e în stare să vorbească în felul acesta şi să facă asemenea mărturisiri. Katia însă se dovedise consecventă cu sine însăşi, iar împrejurarea de faţă era cum nu se poate mai potrivită să-i dea în vileag o dată mai mult firea impulsivă. O recunoşteai perfect pe tînăra fată care nu pregetase cîndva să intre în casa unui june chefliu şi afemeiat ca să-şi scape tatăl din impas ; aceeaşi fată mîndră şi castă, care cu puţin înainte se jertfise în faţa unei săli ticsite de lume şi, lepădînd pudoarea ei feciorelnică, dezvăluise în auzul tuturor „gestul de o rară nobleţe al lui Mitea“ ca să-i uşureze cît de cît situaţia. Şi iat-o din nou hotărîtă să se sacrifice, de rîndul acesta însă pentru altul. Poate că abia acum începea să-şi dea seama şi simţea pentru prima oară cît de mult ţinea la omul acesta ! Şi sacri-

ficiul pe care voia să-l facă era pornit din grija pe care i-o purta, fiindcă îi era frică să nu aibă de tras consecințele mărturisirilor sale, de vreme ce declarase în instanță că el este ucigașul bătrînului și nu fratele său, luînd crima asupra lui. Voia să se jertfească pentru a-l salva pe Ivan, pentru a cruța prestigiul și reputația lui. Totuși, sacrificiul ei aducea după sine o întrebare cumplită : nu cumva îl calomniase pe Mitea atunci cînd vorbise despre legăturile lor din trecut ? Nu, cu siguranță că nu mințise — sau în orice caz nu mințise intenționat — strigînd în gura mare c-o disprețuia de cînd se plecase pînă la pămînt în fața lui ! Credea cu tărie, era absolut convinsă, poate chiar din momentul cînd se plecase la picioarele lui, că Mitea, naivul Mitea, care pe vremea aceea o adora, avea cel mai adînc dispreț pentru dînsa și-și bătea joc de ea. Numai orgoliul ei rănit o făcuse să se îndrăgostească nebunește de el, dezlănțuise în sufletul său o pasiune clocotitoare, aproape isterică, ce semăna mai curînd a răzbunare decît a dragoste adevărată. Și cine știe dacă odată și odată pasiunea aceasta morbidă nu s-ar fi transformat într-o iubire curată, și poate că ea însăși nici nu dorea altceva ! Trădarea lui Mitea însă o jignise pînă în adîncul inimii și inima ei nu era în stare să ierte chiar atît de ușor. Clipa răzbunării sosise cînd nici nu se aștepta, și toată amarăciunea, tot veninul pe care femeia jignită îl strînsese în sine, picătură cu picătură, se revărsase brusc, fără voia ei ! Îl trădase pe Mitea, dar se trădase și pe ea însăși ! Și acum, că dăduse totul pe față, încordarea care o stăpînise pînă atunci o părăsi dintr-o dată și-i veni să intre în pămînt de rușine. Cuprinsă de o nouă criză de nervi, martora se prăbuși plîngînd și țipînd. O ridicară numaidecît și o scoaseră pe sus din sală. În momentul acela, răcnind ca ieșită din minți, Grușenka se repezi spre Mitea atît de furtunos, încît cei din jur nu mai apucară s-o oprească.

— Mitea ! strigă ea. Vipera asta te-a mîncat fript ! Ei, acum ați văzut-o și dumneavoastră de ce e-n stare !.. adăugă ea cu o clocotire de ură, adresîndu-se tribunalului.

La un gest al președintelui, gardienii se apropiară de Grușenka, încercînd s-o scoată cu forța din sală. Femeia însă se împotriva din răsuputeri și se zbătea în brațele lor, căutînd cu orice preț să ajungă la Mitea. La rîndul său, acuzatul sări

în picioare cu un răcnet sălbatic și, dacă nu erau paznicii să-l înșface, într-o clipă ar fi fost lângă ea.

Da, cred că doamnele din asistență au avut toate motivele să fie mulțumite, fiindcă era într-adevăr un spectacol extraordinar ! Mi-aduc aminte că după aceea se prezentă din nou la bară medicul venit de la Moscova, probabil că președintele trimisese aprodul să-l cheme ca să se ocupe de Ivan Feodorovici. Doctorul declară că bolnavul avea o criză foarte puternică și că starea lui fiind extrem de gravă ar trebui transportat fără întârziere acasă. Răspunzând apoi întrebărilor puse de procuror și de avocat, confirmă că în urmă cu două zile Ivan Feodorovici venise la dînsul să-l consulte și că de atunci chiar diagnosticase o febră cerebrală, dar că pacientul refuzase să se îngrijească. „Nu mai era în deplina posesie a facultăților lui mintale, mi-a destăinuit că are deseori halucinații, că i se întîmplă să se întîlnească pe stradă cu diverse persoane decedate și că în fiecare seară primește vizita satanei“, spuse în concluzie doctorul. Încheindu-și depoziția, eminentul medic moscovit se retrase. Scrisoarea divulgată de Katerina Ivanovna rămase să figureze printre corpurile delictelor. După o scurtă deliberare, curtea decise să continue dezbaterile, dispunînd totodată ca declarațiile neprevăzute făcute în ultimă instanță de Katerina Ivanovna și de Ivan Feodorovici să fie consemnate în procesul-verbal.

N-am însă intenția să înfățișez punct cu punct toată procedura. De altfel, depozițiile celorlalți martori n-au făcut decât să repete și să confirme ceea ce se spusese pînă atunci, deși, ce-i drept, fiecare din ele a adus noi detalii semnificative. Dar, așa cum am avut ocazia să arăt mai înainte, toate aceste lucruri vor fi semnalate în rechizitoriul procurorului, pe care îl voi reproduce mai încolo. În sală domnea o stare de extremă nervozitate, toată lumea era ca electrizată de lovitură de trăsnet de la urmă și aștepta cu înfrigurare sfîrșitul iminent, rechizitoriul, pledoaria și sentința finală. Se vedea foarte bine că Fetiukovici era consternat din pricina mărturisirilor Katerinei Ivanovna ; procurorul, în schimb, se simțea într-al nouălea cer. După ce se termină audierea tuturor martorilor, dezbaterile fură suspendate timp de aproape un ceas. În sfîrșit, președintele deschise din nou ședința. Cred că era opt seara cînd Ippolit Kirillovici, procurorul, își începu rechizitoriul.

RECHIZITORIUL. CARACTERIZĂRI

În momentul cînd se ridică să ia cuvîntul, Ippolit Kirillovici era stăpînit de un tremur nervos ; fruntea și tîmplele îi erau înrourate de broboane reci de sudoare și mereu parcă-l lua cînd cu cald, cînd cu frig, după cum povestea el însuși după aceea. Din punctul lui de vedere, discursul acesta trebuia să fie *un chef d'oeuvre*, capodopera unei întregi existențe, cîntecul său de lebedă. Și într-adevăr, dacă ar fi avut posibilitatea să-și presimtă sfîrșitul, comparația cu lebăda cîntînd pentru ultima oară înainte de moarte ar fi fost pe deplin îndreptățit, deoarece nouă luni mai tîrziu procurorul se stîngea răpus de o tuberculoză galopantă. Pusese tot focul inimii lui și toată inteligența în această cuvîntare. Mai cu seamă, dovedi — lucru la care nimeni nu s-ar fi așteptat — serioase preocupări sociale și un interes deosebit pentru o serie de probleme „arzătoare”, bineînțeles în măsura în care bietul Ippolit Kirillovici era în stare să le sesizeze. Rechizitoriul reuși să impresioneze în primul rînd prin sinceritatea lui : procurorul credea cu tot dinadinsul că inculpatul este vinovat ; nu-l acuza din ordin sau din obligație profesională și nici nu cerea ca omorul să fie „răzbunat” pentru a respecta litera legii, ci fiindcă era sincer animat de dorința de a „salva societatea”. Chiar și publicul feminin, care în genere nu avea prea mare simpatie pentru Ippolit Kirillovici, trebui să recunoască pînă la urmă că rechizitoriul făcuse o impresie extraordinară asupra asistenței. Acuzatorul public rosti primele cuvinte cu o voce dogită, tremurătoare, dar, pe măsură ce vorbea, glasul său căpăta tot mai multă amploare, făcînd să răsunе toată sala la sfîrșitul perorației. În schimb însă cînd termină îl cuprinse o slăbiciune atît de mare, încît puțin lipsi ca să leșine.

„Domnilor jurați, începu procurorul, procesul care se judecă azi a făcut multă vîlvă în toată țara. Dar de ce să ne mirăm și pentru ce să fim atît de alarmați ? Tocmai noi, care sîntem obișnuiți cu lucrurile de felul acesta ! Ceea ce ar trebui să ne pună pe gînduri, la drept vorbind, este tocmai constatarea că asemenea crime feroase au încetat să ni se mai

pară chiar atât de îngrozitoare. Asta ar trebui să ne inspăimînte în primul rînd, faptul că am ajuns să ne familiarizăm cu monstruozitățile, nu crima săvîrșită de cutare sau cutare individ, care rămîne totuși un fenomen izolat ! Care să fie pricinile ascunse ale apatiei noastre, cum se explică indiferența noastră față de asemenea cazuri, față de aceste semne ale vremii ce nu par să prevestească un viitor prea trandafiriu ? Să fie de vină oare cinismul nostru, epuizarea prematură a gîndirii și a imaginației ce se observă în sînul societății noastre atât de tinere și totuși atât de timpuriu îmbătrînite ? Noțiunile noastre morale complet răsturnate sau faptul că aceste noțiuni sînt pur și simplu inexistente ? Iată o serie întreagă de probleme chinuitoare, de care nu mă voi ocupa acum, deși fiecare cetățean trebuie să-și dea osteneala — e chiar dator — să le rezolve. Presa noastră, ale cărei începuturi sînt încă timide, a și adus totuși unele servicii societății, căci numai datorită ei am ajuns să cunoaștem în toată amplitudinea lor consecințele nefaste ale unei deșănțări neîngrădite de nimic și ale destrămării morale ! Ziarele ni le înfățișează cu regularitate, așa încît acum toată lumea e pusă la curent cu lucrurile acestea, chiar dacă nu frecventează sălile tribunalelor, ale căror ședințe au devenit publice sub actuala domnie. Și ce ne mai este dat să citim zi de zi în paginile lor ? Tot felul de monstruozități ce fac să ți se încrînceneze carnea și față de care asasinatul judecat aici rămîne în umbră, pare chiar un caz cu totul banal. Și mai important este însă faptul că marele număr de procese penale înregistrat la noi în țară, constituind, ca să zic așa, un fenomen național, a ajuns să fie un motiv de îngrijorare generală, o adevărată calamitate, ce amenință să ne lovească și împotriva căreia, ca împotriva oricărui flagel social, este greu de luptat. Undeva, un tînăr și strălucit ofițer din înalta societate, un debutant în viață și în carieră, înjunghie pe furis, în chipul cel mai abject și fără nici un dram de remușcare, un biet funcționar, un om care-l ajutorase și față de care era îndatorat, și pe servitoarea acestuia, ca să pună mîna pe o poliță și să-l jefuiască de bani. «O să-mi pot face toate gusturile acum, își zice el. O să pot trăi ca un om de lume și o să-mi prindă bine mai tîrziu în carieră.» Și după ce-i spintecă pe amîndoi, își ia liniștit tîlpășița, avînd grijă mai înainte să le pună amîndurora cîte o pernă sub cap. Într-altă

parte, un tânăr erou, decorat cu Crucea pentru bărbăție și credință, asasinează ca un tâlhar de drumul mare pe mama comandantului și protectorului său, asigurându-și complicități, ca să-i determine să-l asiste, că victima îl iubește «ca pe băiatul ei și are o încredere oarbă în el, așa că n-o să ia nici un fel de precauții». Omul acesta, firește, este o bestie, dar, așa cum se prezintă lucrurile în vremea de azi, n-aș îndrăzni să afirm că e vorba numai de un caz izolat. Sînt alții care, fără să comită nici un asasinat, gîndesc și simt ca niște criminali și sînt tot așa de mîrșavi în adîncul sufletului lor. Singuri, față-n față cu propria lor conștiință, poate că se întreabă în taină : «Ce înseamnă, în definitiv, să fii cinstit ? Nu cumva vărsarea de sînge este și ea o prejudecată ?» Poate că se vor găsi unii să protesteze, scandalizați de vorbele mele, susținînd că sînt un om bolnav, un neurastenic care vede totul în negru și bate cîmpii, și ale cărui aserțiuni nu sînt decît niște calomnii monstruoase. O, Doamne, vă mărturisesc c-aș fi primul care s-ar bucura să știe că într-adevăr așa stau lucrurile ! Vă rog, să-mi dați crezare, considerați-mă un om bolnav, dar luați aminte la ceea ce vă spun : chiar dacă n-aș avea întru totul dreptate, chiar dacă numai a zecea sau a douăzecea parte din cuvintele mele ar fi adevărată, situația este totuși îngrozitoare ! Priviți, domnilor, cu cîtă ușurință se sinucide tineretul nostru, fără să se mai întrebe ca Hamlet : «Ce va fi *dincolo* ?», fără nici cea mai mică umbră de neli-niște, ca și cînd problema existenței sufletului nostru, și a ceea ce ne așteaptă după moarte ar fi dispărut de mult, ar fi fost definitiv îngropată și acoperită de uitare. Priviți, în sfîrșit, desfrîul ce bîntuie pretutindeni, uitați-vă în jur la cei ce nu trăiesc decît pentru plăcerile simțurilor. În comparație cu mulți dintre ei, Feodor Pavlovici, nefericita victimă din procesul de azi, pare un prunc nevinovat. Și doar l-am cunoscut cu toții, «a trăit în mijlocul nostru»... Da, poate că odată și odată psihologia crimei va ajunge să fie studiată cu toată seriozitatea, atît la noi cît și în Europa, de oamenii cei mai competenți, pentru că merită cu adevărat să fie aprofundată. Dar studiul acesta nu va putea fi efectuat decît atunci cînd vom avea răgazul necesar și cînd confuzia tragică ce domnește în ziua de azi va fi destul de îndepărtată în timp pentru a suporta o analiză mai subtilă, mai imparțială decît aceea pe care aș putea-o face eu, de pildă. Deocamdată însă

ne cutremurăm de groază sau ne prefacem numai înspăimîntați, cînd în realitate starea aceasta de lucruri constituie pentru noi un spectacol pe care-l savurăm din plin, ca niște amatori de senzații tari și extravagante, menite să scuture cinica noastră indolență sau, dacă nu, încercăm să alungăm cu mîna, ca niște copii înfricoșați, cumplitele vedenii ce ne îngheață, ori ne vîrîm capul sub pernă, sperînd că se vor risipi singure, ca după aceea, furați de plăcerile noastre, să nu ne mai gîndim de loc la ele. Odată și odată însă trebuie să deschidem ochii, să ne gîndim bine ce facem, să privim cu atenția cuvenită societatea în care trăim, să ne dăm seama cît mai lămurit de problemele noastre sociale sau cel puțin să ne străduim să le înțelegem. Un mare scriitor, unul din precursorii literaturii noastre actuale, în finalul celei mai impunătoare opere ale sale, asemuiește Rusia cu o troică purtată în zbor de niște focosi telegari spre un țel necunoscut : « Oh, troică, pasăre troică, cine oare te-a născocit ? » ⁷⁶ exclamă el plin de entuziasm, ca să adauge apoi cu mîndrie că în fața acestei troici, ce se avîntă cutezătoare tot înaintea, popoarele se dau în lături cu respect. E adevărat, domnilor, popoarele se dau la o parte — cu respect sau nu, asta nu mai știu — dar, după umila mea părere, genialul scriitor și-a imaginat un asemenea final dintr-o dorință naivă, aș zice chiar copilăroasă, de idealizare dacă nu cumva pur și simplu de teama cenzurii. Fiindcă să presupunem c-am înhămat la această troică proprii lui eroi, bunăoară pe Sobakevici, pe Nozdriov, pe Cicikov ; oricine ar fi vizitiul, cu asemenea telegari nu știu, zău, dacă ar putea să ajungă prea departe ! Și gîndiți-vă că sînt telegari de modă veche și că nici nu se pot compara cu bidiviii noștri de azi, care sînt și mai năzdrăvani... ”

În momentul acela procurorul fu întrerupt de aplauzele ce subliniau ultimele sale cuvinte. Liberalismul acestei comparații avu darul să fie pe placul asistenței. Ce-i drept, nu se auziră decît vreo două-trei aclamații răzlete, așa încît președintele nici nu găsi de cuviință să amenințe pe turbulenți cu „evacuarea” sălii, mulțumindu-se să arunce o privire încruntată „galeriei”. Ippolit Kirillovici însă prinsese curaj : în viața lui nu avusese niciodată parte de aplauze ! Ani de zile nimeni nu voise să-i dea ascultare și iată că pe neașteptate i se oferea posibilitatea să-și exprime nestingherit părerile, știind că vor avea ecou în tot cuprinsul țării !

„Si acum, continuă el, să vedem ce este această familie Karamazov care de la o zi la alta a dobândit o atît de tristă celebritate în întreaga Rusie. Poate că exagerez, dar am impresia că în imaginea pe care ne-o înfățișează acest mic nucleu familial se deslușesc destul de lămurit trăsăturile fundamentale ale intelectualității noastre de azi — o, bineînțeles, nu chiar toate și în proporții microscopice, așa cum «soarele se oglindește într-o picătură de apă». O picătură în care totuși se reflectă ceva, care ne ajută să sesizăm anumite lucruri. Să ne gîndim bunăoară la acel nefericit «tată de familie», la acel bătrîn bîcîșnic, libidinos și depravat, care și-a încheiat atît de lamentabil existența lui pămîntească ! Boier de viță, și-a început cariera trăind pe spinarea altora ca un amărît, pentru ca la un moment dat, printr-un joc al întîmplării, să se căsătorească pe negîndite cu o fată cu zestre și să pună astfel mîna pe un mic capital. Șarlatan de rînd și bufon slugarnic deocamdată, omul nu este totuși lipsit de inteligență, ba chiar are o minte destul de ascuțită și, mai presus de orice, este un cămătar fără pereche. Cu trecerea anilor, adică pe măsură ce începe să prindă cheag, sporindu-și capitalul, capătă tot mai multă încredere în sine. Umiliința și slugărnicia de mai înainte dispar fără urmă și în locul lor apare un cinic plin de sarcasm și veninos și un desfrînat. Orice pîlpîire de spiritualitate se stinge, în schimb pofta de viață se dezlanțuie peste măsură. În cele din urmă, tot rostul existenței ajunge să se rezume pentru el la plăcerile simțurilor. Cu aceeași concepție își crește și copiii. Nu-și recunoaște nici un fel de îndatoriri morale părintești, își bate joc pur și simplu de orice obligații, lăsîndu-și odraslele de capul lor, să-și facă veacul în odăile slugilor, și e fericit cînd poate să se descotorosească de ele. Nici măcar nu-și mai aduce aminte că are feciori. Toate principiile lui morale se reduc la această unică deviză : «*Après moi, le déluge !*»*. Feodor Pavlovici reprezintă perfect opusul noțiunii de cetățean, izolarea totală, ostilă, de societate : «Piară toată lumea mistuită de flăcări, numai mie să-mi fie bine !» Și într-adevăr, bătrînul se simte cum nu se poate mai bine, huzurește, totul îi merge din plin și ar dori s-o mai ducă așa încă vreo douăzeci-treizeci de ani. Nu se dă în lături să-l tragă pe sfoară chiar pe propriul său fiu,

* După mine, potopul ! (Fr.)

atunci cînd e obligat să lichideze moștenirea rămasă de pe urma mamei acestuia și, cu banii pe care și i-a însușit și pe care nu vrea cu nici un chip să i-i restituie, încearcă să-i sufle iubita. Nu, nu înțeleg să las exclusiv în seama eminentului avocat venit de la Petersburg sarcina apărării inculpatului ! Vreau să arăt eu însumi lucrurile în adevărata lor lumină, fiindcă și eu sînt în măsură să înțeleg revolta nestăvilită ce s-a strîns cu timpul în sufletul său față de faptele acestui părinte. Dar să ne oprim aici, cred că ajunge cît am vorbit despre bătrîn : nefericitul și-a primit pedeapsa ! Să nu uităm totuși că Feodor Pavlovici era tată, și încă un tată modern. Înseamnă, oare, să jignesc societatea numindu-l așa ? Din păcate, vai, cunosc atîta părinți din zilele noastre care au aceleași concepții de viață, numai că, spre deosebire de el, nu și le exprimă cu atîta cinism, fiindcă sînt mai binecrescuți și mai cultivați ! Sînt prea pesimist ? Se poate ! Ne-am înțeles însă de la început că-mi veți trece multe cu vederea. Și mai e încă un lucru asupra căruia aș vrea să fim înțeleși : să presupunem că vorbele mele nu vă inspiră nici un fel de încredere, chiar de-ar fi să vorbesc în zadar, vă dau voie să nu mă credeți dacă nu vreți. Îngăduiți-mi să spun însă tot ce am de spus, fiindcă sînt convins totuși că unele din cuvintele mele vă vor rămîne întipărite în minte. Și acum să ne îndreptăm privirea spre vlăstarele acestui tată de familie, feciorii bătrînului Karamazov. Unul dintre ei se află aici de față, pe banca acuzaților ; de el însă ne vom ocupa mai tîrziu, iar despre ceilalți voi pomeni numai în treacăt. Cel mai mare dintre ei este un tînar modern, remarcabil prin vasta lui cultură și cu o inteligență destul de vie, dar care, din păcate, nu mai crede în nimic, care, la fel ca și tatăl său, a ajuns să tăgăduiască multe, prea multe lucruri în viață, considerîndu-le pe veci înmormîntate. Am avut cu toții de-atîtea ori prilejul să-l ascultăm, fiind primit cu brațele deschise în societatea noastră. Nu era el omul care să-și ascundă gîndurile, dimpotrivă, o, da, dimpotrivă ! Tocmai de aceea am curajul acum să vorbesc cu toată sinceritatea despre dînsul, bineînțeles în măsura în care ne interesează nu ca individ în sine, ci ca membru al familiei Karamazov. Aseară, aici, undeva, la marginea orașului, s-a sinucis un biet nenorocit, un arierat, care a fost în mare măsură amestecat în procesul ce se judecă

azi, un anume Smerdeakov, fostul fecior de casă al lui Feodor Pavlovici și poate chiar fiul lui nelegitim. Acest Smerdeakov mi-a povestit la anchetă, plângând isteric, că tînărul Karamazov, Ivan Feodorovici, îl îngrozise prin extravaganta părerilor lui : «Totul pe lume este permis ! Și de acum încolo nu trebuie să mai fie nici un lucru oprit, așa zicea dumnealui.» Cred că ideea aceasta, în cele din urmă, a reușit să-i zăpăcească de tot mințile ; bineînțeles, dezechilibrul său mintal era în mare măsură efectul epilepsiei de care suferea și în același timp o consecință a sîngeroasei nenorociri întîmplate la ei în casă. La un moment dat însă, arieratul acesta a avut o remarcă deosebit de interesantă, care ar fi făcut cinste chiar unui om cu o inteligență mai dezvoltată decît a lui, și aici tocmai intenționam să ajung : „Nici unul din feciori nu seamănă atît de bine cu Feodor Pavlovici, mi-a spus el, ca Ivan Feodorovici. Este leit taică-său !” Mă voi rezuma la aceste cîteva trăsături, pe care le consider suficient de semnificative pentru caracterizarea personajului. De altfel, ar fi poate o nedelicatețe din partea mea să continui. O, nu vreau să trag nici un fel de concluzii și nici să fiu pesimist, prevestindu-i tînărului nostru un destin nefericit ! Am avut prilejul astăzi, în această incintă, să constatăm că sufletul său juvenil reacționează spontan și riguros în fața adevărului și că sentimentele familiale n-au fost încă înăbușite de ateismul său și de cinismul opiniilor sale, pe care am convingerea că le-a moștenit și că nu sînt nicidecum rezultatul unei reale experiențe de viață. Cel mai mic dintre frați este încă foarte tînăr, aproape un adolescent, cucernic și cu frica lui Dumnezeu, spre deosebire de Ivan Karamazov, a cărui sumbră și pernicioasă concepție despre lume am văzut-o mai înainte ; mezinul încearcă să se apropie de «energiile vitale ale poporului» — cum au fost ele denumite pompos de unele cercuri ale intelectualității noastre, gata să adopte în orice clipă cele mai diverse teorii. Așadar, mezinul a luat calea mănăstirii, ba chiar, la un moment dat, s-a gîndit să îmbrace pentru toată viața rasa monahală. Impresia mea este că în sufletul lui s-a încuibat pretimpuriu și inconștient acea disperare neputincioasă pe care o resimt atîția oameni înspăimîntați de cinismul și destrăbălarea ce domnesc în sînul nefericitei noastre societăți contemporane și în același timp convinși, în mod

greșit, că toate aceste racile se datoresc culturii occidentale. Cei ca dînsul își pun toată nădejdea în „glia strămoșească” — ca să cităm propriile lor cuvinte — aruncîndu-se în brațele materne ale pămîntului natal, ca niște copii înfricoșați care se lipsesc de sînul vlăguit al măicuței lor, știind că așa cel puțin vor putea adormi liniștiți. Și ar fi în stare să doarmă o viață întreagă, numai să nu dea iarăși cu ochii de toate acele vedenii îngrozitoare. Din partea mea îi doresc numai bine acestui tînar de ispravă și atît de dotat, și sper ca juvenila sa năzuință idealistă de a se apropia de popor să nu se transforme mai tîrziu — fenomenul este destul de frecvent — pe plan moral, într-un misticism pîcios, iar pe plan politic, într-un obtuz șovinism — cele două flageluri de care națiunea noastră este mult mai grav amenințată decît de perversitatea timpurie a spiritului, produsă de cultura occidentală greșit înțeleasă și superficial asimilată, așa cum e cazul cu fratele său mai mare.“

Considerațiile în legătură cu misticismul și șovinismul fură întîmpinate cu cîteva aplauze răzlete. Ceea ce, bineînțeles, avu darul să însuflețească și mai mult verva lui Ippolit Kirillovici. Toată această disertație însă nu părea să aibă o legătură prea strînsă cu obiectul procesului, pe lîngă faptul că nu era nici prea clară, dar fizicul și înăcritul procuror ținea cu orice preț ca, măcar o singură dată în viață, să spună pînă la capăt tot ce gîndea. Mai apoi unii pretindeau că, schițînd portretul lui Ivan Feodorovici, procurorul fusese inspirat de un sentiment care nu-i făcea prea multă cinste și că se folosisse de ocazia ca să-și ia revanșa asupra lui, deoarece de vreo două ori se angajase cu el în niște discuții din care Ippolit Kirillovici ieșise învins. Nu știu dacă părerea aceasta era adevărată sau nu. În orice caz, publicul nu ascultase deocamdată decît introducerea ; abia de aici înainte oratorul se pregătea să atace fondul procesului.

„Și acum să ne ocupăm și de cel de al treilea fecior al acestui părinte de modă nouă, continuă Ippolit Kirillovici. Iată-l aici, pe banca acuzaților. Viața și isprăvile lui stau înaintea ochilor noștri, așa cum ni s-au înfățișat ; cunoaștem fiecare lucru pe care l-a făcut : a sosit, în fine, momentul ca totul să fie dat în vileag, să iasă la lumina zilei ! Spre deosebire de «occidentalismul» și «poporanismul» fraților săi, în

el își află expresia spontaneitatea originară a Rusiei — o, nu, nu a întregii Rusii, ferească Dumnezeu ! Și totuși, o regăsim aici și pe ea, pe măicuța noastră bună, o vedem, o simțim ! Fiindcă domnia-sa este o fire spontană, un amestec ciudat de bine și de rău, e însetat de cultură, îl divinizează pe Schiller și în același timp umblă ca turbat prin localuri și jumulește bărbile bețivanilor cu care chefuiește. Da, și domnia-sa poate să fie bun, admirabil chiar câteodată, dar numai atunci când toate îi merg din plin și când viața i se pare admirabilă ! Sufletul domniei-sale clocotește — da, într-adevăr clocotește ! Învăpăiat de cele mai nobile idealuri, pe care înțelege să le cultive cu condiția ca totul să-i pice mură în gură, fără nici un efort din partea dumisale și în orice caz pe gratis, să fie sigur că nu-l costă nimic ! Deoarece domnia-sa nu poate suferi să plătească, în schimb de primit ar tot primi mereu cu amîndouă mîinile — aici este toată dificultatea. O, dați-i cît de mult, dați-i cu prisosință din toate bunurile vieții (dar din toate, fără excepție, altfel ar fi în stare să vă refuze !) și lăsați-l să-și facă menderile fără să-i puneți nici o stavilă în cale, și atunci și domnia-sa o să vă arate ce bun, ce sublim chiar poate să fie ! Nu este un om lacom din fire, hotărît că nu ; totuși, dați-i bani cu grămada, umpleți-i buzunarele cu bani, și o să vedeți cu ce mîină largă, cu cîtă indiferență disprețuitoare va risipi infamii arginți sunători într-o singură noapte, făcînd un chef monstru ! Iar dacă n-o să-i dați nici o lăascaie, o să vă arate că știe și singur să facă rost de parale dacă vrea. Dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo ; să procedăm metodic. La început, avem în fața noastră un biet copil oropsit, care «aleargă cu picioarele goale prin curtea din spatele casei», cum spunea adineauri mult-stimatul și distinsul nostru concetățean, din păcate, de origine străină ! Încă o dată repet : nu înțeleg să las în seama altcuiva sarcina apărării acuzatului. Sînt acuzator public, dar pot fi în același timp și apărător. Da, sîntem oameni cu toții și ne dăm seama în ce măsură poate fi influențat caracterul de primele impresii din copilărie și din casa părintească ! Între timp însă copilul a crescut mare. Îl regăsim sub înfățișarea unui tânăr ofițer mutat disciplinar pentru năzbîtiile lui, printre care și o provocare la duel, undeva, departe, într-un tîrgușor, la granița minunatei noastre Rusii. Acolo își are

garnizoana și, ca și mai înainte, o duce numai în chefură și petreceri, trăind pe picior mare, căci de, obrazul subțire cu cheltuială se ține ! Mereu are nevoie de bani, bani și iar bani, înainte de toate, de aceea, după nesfârșite pertractări, cade la învoială cu tatăl dumisale, înțelegându-se cu dânsul să-i trimită pentru ultima oară șase mii de ruble, pe care le primește imediat. Băgați de seamă : e vorba de un act autentic, purtând semnătura lui — există o scrisoare inedită prin care domnia-sa renunță la toate drepturile pe care le-ar mai avea asupra moștenirii în schimbul celor șase mii de ruble, punând astfel capăt răfuieiilor cu tatăl domniei-sale. Tocmai atunci însă întâmplarea face să cunoască o tânără fată, cultivată, un suflet ales. N-aș vrea să mai repet o dată amănunte pe care le-ați auzit adineauri : e vorba de onoare, de abnegație, și de aceea prefer să nu mai revin asupra lor. Chipul tânărului flușturistic și dezamătat, care înțelege totuși să-și plece capul în fața veritabilei nobleți sufletești, în fața unei idei superioare, a devenit dintr-o dată extrem de simpatic. Pentru ca puțin mai apoi, tot aici, în incinta tribunalului, când nimeni nu se aștepta la o asemenea surpriză, să apară brusc și reversul medaliei. Din nou țin să vă spun că nu-mi permit să fac nici un fel de supoziții și nici nu voi încerca să analizez cauzele ce au determinat această schimbare. Din moment ce schimbarea s-a petrecut, înseamnă că există și motive care au provocat-o. Aceeași persoană, cu vocea înecată de lacrimi, dând frâu slobod indignării care de mult mocnea înăbușită în inima sa, ne declară că dumnealui a fost primul care a găsit de cuviință s-o disprețuiască pentru gestul său poate necontrolat și impulsiv, totuși sublim prin generozitate. El, logodnicul său, este primul om pe al cărui chip i-a fost dat să surprindă o umbră de zâmbet ironic și în același timp singurul din partea căruia nu putea suporta o asemenea înfruntare. Știind, mai apoi, c-o înșelase (și într-adevăr o înșelase cu convingerea că din momentul acela era obligată să suporte orice din partea dumnealui, chiar și trădarea), dânsa îi oferă în mod deliberat trei mii de ruble, dându-i să înțeleagă lămurit, poate chiar prea lămurit, că-i pune la dispoziție suma respectivă ca s-o poată înșela mai departe — «Să vedem, ai să-i primești sau nu ? E posibil, oare, să fii chiar atât de cinic ?» îi spune fără cuvinte privirea ei muștrătoare, căutând să-l încerce. El

se uită la dînsa și-i citește gîndurile în ochi, își dă seama perfect ce intenții are (adineauri chiar a recunoscut în fața dumneavoastră c-a înțeles clar de la început), și totuși, nu pregetă să-și însușească banii, pe care în două zile îi face praf, petrecînd cu noua sa iubită. Și atunci, care din două e mai demnă de crezare? Prima versiune, ce ni-l arată jertfindu-și cu atîta noblete și mărinimie ultimii bani și îngenunchind smerit în fața virtuții sau reversul atît de odios al aceleiași medalii? De obicei, în viață adevărul trebuie căutat la mijloc, între cele două extreme diametral opuse. În împrejurarea de față ar însemna fără doar și poate să greșim procedînd în felul acesta. Este foarte probabil ca, în prima ipostază, acuzatul să fi ascultat într-adevăr de un imbold pe cît de nobil pe atît de sincer, iar în cea de-a doua de o pornire tot atît de sinceră, dar josnică. De ce? Pentru că domnia-sa are o fire largă, karamazoviană — aici am vrut să ajung — capabilă să cuprindă cele mai bizare contradicții și să contemple în egală măsură cele două abisuri: abisul de deasupra noastră, imensitatea spre care își iau zborul cele mai luminoase idealuri, și abisul de sub noi, prăpastia fără fund, bîntuită de pestilențialele miasme ale celei mai abjecte descompuneri morale! Amintiți-vă ideea formulată adineauri în chip atît de strălucit de tînărul observator — mă refer la domnul Rakin — care a studiat îndeaproape și cu cea mai mare seriozitate întreaga familie Karamazov: «Oamenii cu un temperament neînfrînat ca al lor, impulsivi și depravați, au tot atîta nevoie de conștiința propriei lor abjecții morale, ca și de sentimentul celei mai nobile, mai sublime elevații spirituale». Și are perfectă dreptate: amestecul acesta atît de bizar constituie o necesitate permanentă, constantă pentru ei. Două abisuri, domnilor, două abisuri care trebuie neapărat să existe simultan, altminteri omul nostru ar fi nefericit și pururea nesatisfăcut, nu s-ar mai putea bucura de viață, ca și cînd ar simți că-i lipsește ceva. Deoarece dumnealui are un suflet nespus de larg, un suflet vast ca nemărginitele plajuri ale Rusiei noastre, capabil să cuprindă totul în egală măsură și să se adapteze la orice situație! Și acum, domnilor jurați, fiindcă am pomenit în treacăt adineauri de cele trei mii de ruble, să-mi dați voie să anticîpez puțin asupra faptelor. Gîndiți-vă că e posibil ca domnia-sa, cu caracterul pe

care i-l cunoaștem, după ce a primit acești bani, și încă în condițiile știute. silit să îndure o umilință atât de cumplită, să-și terfelească onoarea într-un hal fără hal, să se înjosească în ultimul grad, gîndiți-vă dacă se poate ca omul acesta să fie în stare să pună deoparte jumătate din bani și să-i coasă într-o amuletă, ca o lună întreagă după aceea să aibă tăria de a-i purta zi de zi la gît, fără să se atingă de ei oricît de mare ar fi fost ispita și oricît era de strîmtorat ! În tot acest timp, deși bătea mereu localurile, nici în toiul unui chef, nici la beție, nici chiar atunci cînd a trebuit să alerge într-un suflet undeva în împrejurimile orașului ca să facă rost, Dumnezeu știe de unde și de la cine, de banii după care umbla cu disperare ca să plece cu iubita lui din localitate — ferind-o de ademenirile rivalului său, adică ale propriului său tată — niciodată n-a îndrăznit să se atingă de această amuletă ! Deși firesc ar fi fost s-o smulgă de la gît, numai să nu-și lase iubita singură gata să cadă în mrejele bătrînului, pe care era cumplit de gelos, și să rămînă mai departe de pază lîngă ea, în așteptarea clipei, cînd s-ar fi decis, în fine, să-i spună : «sînt a ta», ca s-o ia și să zboare ca vîntul cu dînsa cît mai departe de mediul nefast de aici. Dar nu, dumnealui s-a străduit să-și păstreze talismanul intact. Și pentru care pricină ? După cum am văzut, primul motiv invocat a fost că voia să aibă bani de drum în cazul cînd dînsa avea să-i declare : «Sînt a ta, du-mă cu tine unde vrei !». Dar acest prim motiv, după propriile mărturisiri ale inculpatului, cade în fața celui de al doilea : «Atîta timp cît port asupra mea acești bani, își zicea el, sînt un ticălos, nu însă și un pungaș», fiindcă oricînd se putea duce la logodnica sa, deși o jignise și, înmînîndu-i jumătate din suma pe care și-o însușise, să-i spună : «Vezi, am irosit la chef jumătate din bani, dovadă că sînt un om slab de înger și dacă vrei chiar un ticălos (citez cuvintele inculpatului), dar, oricît aș fi de ticălos, nu sînt totuși un hoț. Și nu sînt fiindcă, dacă aș fi fost, nu ți-aș fi adus restul acesta de bani, ci i-aș fi vînturat ca și pe ceilalți.» Explicația e oricum destul de ciudată ! Același om cu sînge iute, dar slab din fire, care n-a putut să reziste tentației de a primi cele trei mii de ruble, cu toată rușinea ce știa că-l așteaptă, să fie dintr-o dată capabil de atîta stoicism, de o asemenea tărie sufletească, încît să poarte la gît o bună bucată de

vreme mii de ruble, fără a îndrăzni să se atingă de ele? Se potrivește, oare, cât de cât împrejurarea aceasta cu caracterul pe care l-am analizat mai adineauri? Bineînțeles că nu, și, dacă-mi dați voie, am să vă arăt cum ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov dacă s-ar fi gândit într-adevăr să-și coasă banii într-o amuletă. La prima tentație, bunăoară dacă ar fi avut chef să-și distreze noua sa iubită, cu care cheltuise pînă atunci jumătate din sumă, ar fi descusut imediat amuleta și ar fi scos dinăuntru, să zicem, deocamdată, numai o sută de ruble, fiindcă, ar fi chibzuit el: «De ce trebuie neapărat să-i duc jumătate din bani, adică o mie cinci sute de ruble în cap? O sută de ruble mai mult sau mai puțin nu-i cam același lucru, în fond? Oricum aș avea dreptul să-i spun: Sînt un ticălos, recunosc, nu însă și un hoț, pentru că, vezi bine, am venit totuși să-ți restitui măcar o parte din bani. Un hoț n-ar fi pregetat să-i oprească pe toți, nu ți-ar mai fi adus nimic îndărăt.» După cîteva zile ar fi descusut iar amuleta, ca să mai scoată o sută, apoi încă una, ca la sfîrșitul lunii să scoată și penultima hîrtie, fiindcă și așa, numai cu o singură sută, tot ar fi ieșit basma curată: «Sînt un ticălos, e adevărat, dar nu și un hoț. Am cheltuit cu petrecerile douăzeci și nouă de sute, dar ultima am avut grijă să ți-o aduc înapoi. Un hoț nu s-ar fi gândit la așa ceva». În sfîrșit, după ce ar fi prăpădit și penultima sută, uitîndu-se la ultima bancnotă, și-ar fi zis: «Desigur, nu face să-i duc o singură sută, mai bine s-o beau și pe asta!» În felul acesta ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov, așa cum îl cunoaștem noi. Legenda cu amuleta contrazice atît de flagrant realitatea, încît pare cu totul neverosimilă. Putem presupune orice, numai asta nu. Asupra acestui punct însă vom mai reveni.

După ce făcu o sinteză a celor constatate la anchetă cu privire la litigiile bănești și raporturile dintre tată și fiu, procurorul declară din nou că din elementele cunoscute nu se poate trage nici o concluzie în chestiunea moștenirii, dat fiind că nu se poate stabili precis cine pe cine a înșelat, sau cine și cui a rămas dator. Tot în legătură cu cele trei mii de ruble, care deveniseră pentru Mitea o idee fixă, o obsesie chinuitoare, Ippolit Kirillovici pomeni și despre expertiza medicală.

O RECAPITULARE CRONOLOGICA

„Expertiza medicală a căutat să ne demonstreze că inculpatul este un maniac și nu se bucură de integritatea facultăților lui mintale. Îmi permit să afirm că, dimpotrivă, e un om întreg la minte, din nefericire pentru dînsul, căci, dacă n-ar fi fost în posesia tuturor facultăților lui mintale poate c-ar fi procedat mai inteligent. Că e maniac, sînt gata să recunosc și eu, da, într-adevăr e maniac, dar numai într-o singură privință — așa cum a constatat de altfel și expertiza — și anume : în problema celor trei mii de ruble, cu care pretinde că i-ar fi rămas dator tatăl său. Cu toate acestea, sînt convins că s-ar putea găsi o explicație mult mai plauzibilă decît un început de nebunie pentru a motiva furia turbată de care era stăpînit în permanență acuzatul din pricina acestor bani. În ce mă privește, sînt întru totul de acord cu tînărul medic, care consideră că inculpatul a fost și este în deplinătatea facultăților lui mintale, adică un om perfect normal, dar că se afla într-o stare de surescitare și era întăritat. Aici este țiba : motivul exasperării permanente pe care o manifesta inculpatul nu îl constituiau în realitate cele trei mii de ruble — banii propriu-zis nu erau decît un pretext menit să ascundă adevărata cauză care-i ațîța neconținut mînia. Și această cauză era gelozia !”

Ippolit Kirillovici vorbi apoi pe larg despre pasiunea nefastă a inculpatului pentru Grușenka, începînd cu momentul cînd — potrivit cu mărturisirile lui — se dusese la această tînără persoană ca „s-o snopească în bătaie” ; în loc s-o bată, însă s-a pomenit la picioarele sale, și așa s-a născut dragostea lui pătimașă. „Din păcate bătrînul, tatăl acuzatului, a pus și el ochii tot atunci pe aceeași persoană ; fatală coincidență — și pe drept cuvînt uluitoare — ce face ca două inimi să se aprindă în același moment pentru aceeași femeie, deși o văzuseră și se întîlniseră cu dînsa și mai înainte și, aprinzîndu-se, să ardă amîndouă, mistuite de o patimă nestăvilită, cu adevărat karamazoviană. Cred că vă amintiți ce a declarat aici mai adineauri respectiva persoană : «Mi-am bătut joc și de unul, și de celălalt», mărturisește dînsa. Da, îi venise așa

deodată o toană să-i joace pe degete pe amîndoi, lucru la care nici nu se gîndise pînă atunci, dar din moment ce i-a cășunat dumneai așa, nu s-a lăsat pînă nu i-a văzut pe ambii îngenuncheați în fața ei. Bătrînul, de unde toată viața fusese robul banului, din care își făcuse un idol, i-a pus imediat la dispoziție un plic cu trei mii de ruble numai ca să vină acasă la dînsul, iar după cîtva timp a ajuns să se socotească fericit dacă i-ar fi îngăduit să depună la picioarele sale toată averea împreună cu numele lui, consimțind să devină soția sa legitimă. Și în privința aceasta avem dovezi indiscutabile. Cunoaștem de asemenea tragedia inculpatului, avem aici în fața noastră mărturia ei vizibilă. Dar așa cerea «jocul» tinerei persoane. Vrajitoarea nu s-a îndurat să-i dea nici cea mai mică speranță bietului om decît în ultima clipă, cînd, îngenuncheat în fața celei ce jucase rolul unui călău, întindea spre ea mîinile scîldate în sîngele tatălui și rivalului său; în această poziție se afla cînd au sosit autoritățile. «Să mă trimiteți la ocnă împreună cu el, din pricina mea l-a omorît, numai eu sînt vinovată!» a strigat ea, cuprinsă de o sinceră căință în momentul cînd l-au arestat. Eminentul tînăr care și-a propus să analizeze prezentul caz, domnul Rakitin, despre care am vorbit mai înainte, definește caracterul eroinei acestui proces în cîteva fraze lapidare, dar cît se poate de concludente: «Decepția pe care o încearcă la o vîrstă fragedă, faptul că s-a văzut înșelată și silită să apuce de timpuriu pe căi greșite, trădarea logodnicului, care, după ce a sedus-o, o părăsește, apoi mizeria, blestemul unei familii onorabile și, în sfîrșit, protecția unui bătrîn bogat, pe care, de altfel, îl mai socotește și astăzi binefăcătorul ei, au făcut să se nască o ură precocă, tăinuită în adîncul sufletului său tînăr, înzestrat poate cu multe calități. Astfel, cu trecerea timpului, ajunge o femeie calculată, ahtiată după bani, care nu are alt scop în viață decît să se îmbogățească. Și totodată se dezvoltă în ea un spirit ironic și dorința de a-și lua revanșa asupra întregii societăți.» Cunoșcînd această caracterizare, ne putem da seama că era într-adevăr capabilă să-și bată joc și de unul, și de celălalt numai ca să se amuze pe socoteala lor cu un fel de plăcere răutăcioasă. În cursul acestei luni de dragoste deznădăduită și de cumplită degradare morală, în care ajunge să-și înșele logondica și să-și însușească banii ce-i fuseseră încredințați ca unui om de onoare, în

inima inculpatului se încuibea treptat o gelozie aprigă, turbată. Și pe cine credeți că e gelos? Pe propriul său tată! Culmea este că bătrînul zezec încearcă să ademenească și să cumpere obiectul pasiunii lui cu cele trei mii de ruble pe care fiul lui le pretinde ca pe un drept al său incontestabil, partea sa din moștenirea rămasă de pe urma mamei, și de care își acuză tatăl că l-a deposedat. Sînt absolut de acord cu dumneavoastră că e într-adevăr o situație intolerabilă! Acuzatul avea toate motivele să devină maniac. În fond, nu era vorba numai de bani, cît mai ales de faptul că rivalul său înțelegea să se folosească de ei cu un cinism pur și simplu revoltător ca să-i distrugă fericirea!“

Ippolit Kirillovici arată apoi cum se născuse și se înche-gase treptat în sufletul inculpatului ideea paricidului, urmărind evoluția ei pas cu pas, așa cum o înfățișau faptele.

„La început, dumnealui s-a mulțumit numai să trîncă-nească în gura mare prin localuri — o lună întreagă n-a făcut decît să trîncănească. O, îi plăcea grozav să-și etaleze viața personală în văzul tuturor, să-și deschidă inima față de oricine, încredințîndu-i chiar și cele mai diabolice, mai periculoase idei ale sale! O, da, era oricînd dispus să-și destăinuiească unuia sau altuia gîndurile, pretinzînd, în schimb, celor ce-l ascultau să-i răspundă prompt, Dumnezeu știe de ce, cu cea mai deplină simpatie, să-i împărtășească grijile și îndoielile, să-l îmbărbăteze și să-l lase în apele lui, fără să-l stingherească în nici un fel! Altminteri, din te miri ce își ieșea din sărite și era în stare să facă praf tot localul!“ (Urma povestea cu căpitanul Sneghirev.) „Cei care au avut ocazia să-l audă și să-l vadă pe inculpat în această ultimă lună, au simțit pînă la urmă că invectivele și amenințările proferate la adresa tatălui său nu erau numai vorbe rostite la mînie și că, la un moment dat, cînd exasperarea lui va fi ajuns la paroxism, amenințările puteau să devină fapte.“ (Aici procurorul aminti reuniunea de familie ce avusese loc la mănăstire, discuțiile cu Aleoșa și zugrăvi scena revoltătoare petrecută în casa părintească, în ziua cînd inculpatul intrase buzna în sufragerie spre sfîrșitul mesei.) „N-aș putea să afirm cu toată certitudinea, continuă Ippolit Kirillovici, că hotărîrea de a răfui definitiv socotelile cu tatăl său, asasinîndu-l, va fi fost premeditată înainte de acest incident. Presupun, totuși, că ideea asta îi venise de cîteva ori în minte, stăruise în mod

conștient asupra ei, așa cum ne-o dovedesc faptele, depozițiile martorilor și chiar propriile declarații ale acuzatului. Domnilor jurați, adăugă procurorul, mărturisesc că pînă astăzi am șovăit să arunc pe umerii inculpatului acuzația de crimă cu premeditare, ce se impunea de la sine. Eram ferm convins că în adîncul său întrezărise de mult clipa fatală, dar o întrezărise numai, imaginîndu-și-o ca pe o eventualitate, fără să stabilească precis împrejurările și fără să fixeze un termen. Am șovăit, dar șovăielile mele s-au spulberat astăzi, în momentul cînd s-a dat citire zdrobitorului document prezentat în instanță de doamna Verhovțeva. Domnilor, ați auzit cu toții cuvintele sale : «Aici e tot planul asasinatului, punct cu punct, e un adevărat program !» Așa a definit domnia-sa această blestemată misivă, scrisă «la beție» de nefericitul care se află acum pe banca acuzărilor. Și, pe bună dreptate, scrierea aceasta are o importanță deosebită, constituind un program, o dovadă certă a premeditării. Fiind scrisă cu două zile înainte de crimă, știm că, exact cu două zile înainte de a-și pune în aplicare planul său monstruos, inculpatul a declarat, legîndu-se chiar cu jurămint că, dacă în ziua următoare nu va reuși să facă rost de bani, are intenția să-și omoare tatăl, ca să poată sustrage «plicul cu bani legat cu panglicuță roz de sub pernă, numai să plece Ivan !» Auziți : «numai să plece Ivan !» Va să zică, totul fusese dinainte calculat, fiecare amănunt în parte cîntărit cu atenție ; și ce s-a întîmplat pînă la urmă ? Acuzatul și-a adus cu cea mai mare meticulozitate planul la îndeplinire. Nu mai încapă nici o îndoială că e vorba de un act premeditat și că mobilul crimei a fost jaful, sînt lucruri mărturisite negru pe alb și semnate cu mîna lui de inculpat, care își recunoaște iscălitura. S-ar putea obiecta : biletul a fost scris de un om în stare de ebrietate. Asta însă nu-i micșorează cu nimic gravitatea, dimpotrivă, înseamnă că, fiind beat, inculpatul a așternut pe hîrtie un plan pe care-l concepuse mai înainte cu mintea limpede. Dacă nu s-ar fi gîndit la el din vreme, cînd era treaz, nu l-ar fi dat în vileag mai apoi, cînd i s-a urcat băutura la cap. Bine, ar putea să spună unii dintre dumneavoastră, dar ce rost avea să strige în gura mare ceea ce pusese la cale ? Cine premeditează o faptă ca asta caută pe cît poate să păstreze secretul. E adevărat, dar acuzatul și-a trîmbițat intențiile atunci cînd erau încă în germene, cînd abia mijeau în sufle-

tul lui ca o vagă dorință ; în momentul acela nu-și făcuse încă nici un plan, nu premeditase nimic. Mai târziu însă e mai puțin guraliv. În seara cînd a scris respectiva masivă la «Metropol», în local, era beat criță, a stat tot timpul tăcut și retras, n-a jucat biliard și n-a schimbat cu nimeni nici un cuvînt, mulțumindu-se doar să brufuiască pe un vînzător de magazin, care se așezase la masa lui ; asta însă aproape inconștient, în virtutea obișnuinței, fiindcă de cîte ori intra într-un local trebuia să se ia la harță cu cineva. Presupun de asemenea că în clipa cînd s-a hotărît cu tot dinadinsul să acționeze, și-a adus aminte probabil cît de zgomotos își dezvăluise intențiile în auzul tuturor și s-a gândit că din pricina asta ar putea fi descoperit după săvîrșirea crimei. Dar nu mai avea încotro. Publicitatea fusese făcută și nu-și mai putea lua vorba înapoi, și pe urmă de atîtea ori în viață avusese noroc, de ce deci n-ar fi avut și de astă dată ? Credea în steaua dumisale, domnilor ! Trebuie să recunosc însă că s-a zbătut mult ca să ocolească un deznodămînt atît de crîncen, că a luptat din răputeri ca să evite o vîrsare de sînge. «Am să mă duc mîine să cer de la toți bani, pînă o să încropesc trei mii de ruble, spune dînsul în limbajul său original, și dacă nimîni n-o vrea să-mi dea, atunci o să curgă sînge.» Și iarăși putem constata că tot ceea ce așternuse pe hîrtie în stare de ebrietate a fost adus la îndeplinire punct cu punct mai târziu, cînd era cu mintea limpede !“

Ippolit Kirillovici descrie cu lux de amănunte eforturile depuse de Mitea pentru a face rost de bani, ca să nu ajungă la crimă. Povesti scena cu Samsonov, apoi goana pe urmele lui Copoiu, căutînd să prezinte faptele așa cum se petrecuseră. „Istovit, batjocorit, flămînd, ros de gelozie la gîndul că-și lăsase iubita fără supraveghere, temîndu-se că-n lipsa lui o să se ducă la Feodor Pavlovici, se înapoiază, în sfîrșit, în oraș, după ce își vînduse pînă și ceasul ca să poată pleca la drum (și asta avînd — zice-se, o, numai zice-se ! — o mie și cinci sute de ruble asupra lui). Slavă Domnului, iubita lui nu fusese la Feodor Pavlovici ! Iese apoi cu dînsa s-o conducă la protectorul ei Samsonov. (Curios : nu simte nici un grăunte de gelozie față de Samsonov, ceea ce constituie iarăși o particularitate deosebit de interesantă în cazul de față !) După care aleargă într-un suflet la postul lui de observație din spatele casei părintești ; ajungînd acolo, află că Smerdea-

kov are o criză de epilepsie și că cealaltă slugă, Grigori, zace și el bolnav în pat, deci are timp liber de acțiune ; «semnalele» sînt la discreția lui — ce tentație ! Încearcă totuși să se împotrivească ispitei și, fără să mai stea pe gânduri, se hotărăște să apeleze la o persoană stabilită temporar la noi în oraș, multstimata doamnă Hohlakova, care urmărea de mult cu toată compasiunea frămîntările lui. Doamna Hohlakova îi dă un sfat cît se poate de înțelept și anume : să părăsească o dată pentru totdeauna viața de petreceri, să renunțe la o iubire nefastă, să nu mai bată zi și nopți localurile, irosindu-și zadarnic toată puterea tinereții, și să plece în Siberia, să lucreze într-o mină de aur. «Acolo energia dumitale clocoțitoare, firea dumitale romantică, aventuroasă au să-și găsească un rost.»“ După ce relatează sfîrșitul întrevederii cu doamna Hohlakova și descrie scena cînd inculpatul descoperă pe neașteptate că Grușenka n-a fost la Samsonov și furiia năprasnică de care bietul om, chinuit de gelozie și cu nervii măcinați, e cuprins la gândul că în momentul acela dînsa se află la Feodor Pavlovici, Ippolit Kirillovici atrase atenția juraților asupra rolului fatal pe care hazardul l-a jucat în această împrejurare : „Dacă servitoarea ar fi apucat să-i spună că iubita lui e plecată la Mokroe împreună cu «fostul» dumneaei, care avea drepturi «netăgăduite» asupra sa, probabil că nu s-ar fi întîmplat nimic. Năucită de frică însă fata s-a jurat că habar n-are unde poate să fie, și dacă inculpatul n-a ucis-o pe loc, e numai pentru că a rupt-o numaidecît la fugă, ca un nebun, pe urmele trădătoarei. Rețineri un amănunt : deși părea că-și ieșise din minți, n-a uitat totuși să ia cu sine pisălogul de aramă ! De ce tocmai pisălogul, și nu alt obiect, de care se putea servi ca de o armă ? Atunci însă cînd o lună întreagă te gîndești zi de zi la o anumită eventualitate și te pregătești în vederea ei, e de ajuns să-ți cadă privirile pe un obiect care să ia în ochii tăi aparența unei arme ca să și pui mîna pe el, folosindu-l ca atare. Trebuie să ținem seama că domnia-sa o lună de zile s-a gîndit la un lucru pe care să-l aibă la îndemîna în momentul critic ! De aceea, chiar în clipa cînd i-au picat ochii pe el, și-a dat seama că pisălogul este exact ceea ce-i trebuia. Și, deci, nu înconștient și nici involuntar a înșfăcat de pe masă blestematul de pisălog ! Iată-l, în sfîrșit, în grădina caselor părintești, terenul este liber, martori nu există, e o noapte

fără lună, peste tot numai beznă și în sufletul său gelozia ! Bănuiala că dînsa ar putea fi în casă, cu rivalul lui, poate în brațele acestuia, ba poate chiar rîzînd de dînsul, îi taie răsufarea. Și nu este vorba numai de o simplă bănuială, nicidecum, ci de o certitudine, nu mai încape nici un dubiu că-l înșală : este acolo, în odaia cu fereastră luminată, trebuie să fie după paravan ! Nefericitul se apropie tiptil de fereastră, se uită intimidat pe geam și, potolindu-se ca prin minune, ca un copil cuminte, se grăbește să plece prudent, cît mai e vreme, ca să nu săvîrșească un păcat, să nu facă vreun gest nesăbuit, o nelegiuire — așa vor cel puțin să ne demonstreze unele persoane. Noi însă, cunoscîndu-i atît de bine caracterul, avem destule elemente la îndemînă să ne putem da seama de starea lui de spirit din momentul acela, și mai ales știm că dumnealui deținea semnalele care i-ar fi deschis numaidecît ușa casei, dîndu-i posibilitatea să pătrundă înăuntru !” Ippolit Kirillovici părăsi deocamdată principalul obiectiv al rechizitoriului pentru a se ocupa de „semnale” și de Smerdeakov, ca să lichideze definitiv acest incident, spulberînd o dată pentru totdeauna suspiciunea ce plana asupra lui Smerdeakov, bănuind că ar putea fi autorul crimei. Treabă pe care o îndeplini cît se poate de conștiincios, în așa fel încît toată lumea își dădu seama că, în ciuda disprețului pe care-l afișa față de această ipoteză, procurorul îi acorda totuși o importanță deosebită.

VIII

DISERTAȚIE ASUPRA LUI SMERDEAKOV

„În primul rînd, începui Ippolit Kirillovici, să vedem care este originea acestei suspiciuni ? Primul care a declarat că ucigașul nu poate fi decît Smerdeakov a fost chiar inculpatul. În momentul arestării sale ; totuși, de cînd a făcut această declarație și pînă în ziua de azi, n-a fost în stare să înfățișeze nici o dovadă în sprijinul acuzației sale, și poate că dovadă ar fi prea mult spus, dar nici măcar n-a putut să invoce un fapt concret, cît de cît verosimil. Aceeași învinuire o ridică

alte trei persoane : cei doi frați ai inculpatului și doamna Svetlova. Cel mai mare dintre frați însă și-a formulat acuzația, după cum am auzit astăzi, într-un acces de febră cerebrală, prezentînd simptome neîndoielnice de alienație mintală, iar noi știm precis că în ultimele două luni Ivan Feodorovici a împărtășit întru totul părerea unanimă în legătură cu vinovăția fratelui său, părere pe care nici măcar n-a încercat s-o combată. Asupra acestui lucru vom reveni însă mai încolo. La rîndul său, mezinul ne-a mărturisit adineauri că nu posedă nici o probă care să certifice aserțiunea sa că Smerdeakov ar fi criminalul și că nu face decît să repete spusele inculpatului, bizuindu-se pe «expresia figurii lui» — argument destul de bizar, pe care fratele acuzatului l-a repetat de două ori. Și mai bizar mi se pare modul în care se exprimă doamna Svetlova : «Trebuie să-l credeți pe cuvînt, spune dînsa despre inculpat, omul ăsta nu e în stare să mintă». Acestea sînt efectiv elementele pe care se bazează acuzația ridicată împotriva lui Smerdeakov de cele trei persoane care, ne dăm seama, sînt mult prea interesate de soarta inculpatului. Cu toate acestea, ipoteza emisă în legătură cu vinovăția lui Smerdeakov a circulat intens, a cîștigat tot mai mult teren și mai circulă încă în ziua de azi. Putem, oare, să-i acordăm vreun credit, putem admite că el ar fi vinovatul ?“

Aici Ippolit Kirillovici găsi de cuviință să schițeze în linii generale caracterul răposatului, „care și-a pus capăt zilelor într-un acces de nebunie“, înfățișîndu-l ca pe un om sărac cu duhul, un semidoct, zăpăcit de diferite idei filozofice care depășeau puțința lui de înțelegere, îngrozit de unele teorii moderne despre datorie și despre obligații morale, pe care i le-au servit din abundență — în practică — viața destrăbălată a lui Feodor Pavlovici, fostul său stăpîn și totodată poate propriul lui tată, iar teoretic o serie de discuții filozofice destul de ciudate pe care le-a avut cu cel mai mare dintre feciorii boierului. Era un mic divertisment, pe care Ivan Feodorovici și-l permitea cu un fel de voluptate, din plictiseală probabil sau poate din plăcerea de a rîde pe socoteala cuiva, negăsind la îndemînă un obiectiv mai potrivit. „Smerdeakov mi-a descris singur starea lui de spirit din ultimele zile petrecute în casa stăpînului său, explică Ippolit Kirillovici. Mărturisirile lui sînt confirmate însă și de alte persoane : inculpatul, fra-

tele acestuia și chiar bătrînul servitor Grigori, adică toți cei care l-au cunoscut îndeaproape spun același lucru. În afară de aceasta, Smerdeakov, care suferea de o depresiune nervoasă din pricina epilepsiei, era «fricos ca o găină». «Se arunca la picioarele mele și-mi săruta cizmele», ne-a destăinuit inculpatul într-un moment cînd nu-și dădea seama încă de prejudiciul pe care i l-ar putea pricinui această declarație — «o găină epileptică», cum îl caracterizează el pe Smerdeakov în limbajul lui atît de colorat. Acesta este omul pe care, așa cum ați văzut, inculpatul (lucru pe care îl confirmă și domnia-sa) și-l face confident, terorizîndu-l în așa hal, încît nefericitul acceptă, în cele din urmă, să devină iscoada lui și să-l informeze de tot ce se întîmpla acasă. Ca atare, Smerdeakov nu pregetă să-și trădeze boierul și-i dezvăluie inculpatului existența plicului cu bani, comunicîndu-i totodată și semnalele cu ajutorul cărora se poate pătrunde în casă. Spuneți și dumneavoastră, ce putea să facă bietul om? «M-ar fi ucis, vedeam bine că m-ar fi ucis», ne-a declarat la anchetă, înfiorîndu-se de groază și tremurînd ca vai de el, deși călăul său era arestat și nu avea cum să-l muștruluiască. «Tot timpul mă bănuia că-l mint, și atunci, ca să-l potolesc, dîrdîind de frică, nu mai așteptam să mă întrebe, și-i spuneam singur tot ce știam, ca să se încredințeze că nu-i ascund nimic și să-mi crute viața.» Reproduc textual destăinuirile lui Smerdeakov, pe care le-am reținut și le-am notat cuvînt cu cuvînt. «Numai ce se răstăa o dată la mine, și-i cădeam în genunchi!» Fiind extrem de cinstit din fire și bucurîndu-se de toată încrederea boierului (care ținuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui odată, cînd îi înapoiase niște bani pierduți), îmi închipui cît se va fi chinuit bietul Smerdeakov la gîndul că-și vînduse stăpînul de care era grozav de atașat, considerîndu-l binefăcătorul său. Bolnavii de epilepsie, după mărturia celor mai renumiți psihiatri, sînt îndeobște înclinați să-și facă procese de conștiință; bineînțeles, este vorba de o înclinație morbidă. Tot timpul sînt obsedați de pretinsa lor «vinovăție», au remușcări cumplite și se macină sufletește, de cele mai multe ori fără nici un temei, exagerîndu-și greșelile sau chiar născocindu-și singuri tot felul de păcate și crime. Vă dați seama ce poate să fie cînd un individ de genul acesta devine realmente vinovat, poate chiar criminal, de frică, silit prin amenințări. În afară

de aceasta, el, Smerdeakov, presimțea că, așa cum se desfășurau evenimentele, din moment în moment putea surveni un dezastru. În ajunul tragicei zile, cînd Ivan Feodorovici, cel mai mare dintre băieții lui Feodor Pavlovici, a plecat la Moscova, Smerdeakov l-a rugat stăruitor să rămîină, fără a îndrăzni totuși, ca de obicei, din lașitate, să-și dea pe față lămurit și fără ocolișuri temerile, mulțumindu-se să facă unele aluzii, care din păcate n-au fost înțelese. Trebuie să menționez că Smerdeakov îl socotea pe Ivan Feodorovici ocrotitorul său și era convins că nu se va întîmpla nici o nenorocire atîta timp cît va sta acasă. Amintiți-vă ce spunea în biletul lui, scris «la beție», Dmitri Karamazov : «Am să-l ucid pe bătrîn, numai să plece Ivan». Prin urmare, prezența lui Ivan Feodorovici însemna pentru toți o garanție de liniște și pace în casă. Pînă la urmă, totuși, a plecat, și un ceas mai tîrziu Smerdeakov a și avut o criză de epilepsie. Nici nu e de mirare. Trebuie să știți că, demoralizat din pricina temerilor și disperării de care era stăpînit, feciorul presimțise în ultimele zile posibilitatea unei crize apropiate, așa cum mai avusese și altă dată în urma unei încordări nervoase sau a unei emoții zguduitoare. Firește, nimeni nu e în măsură să prezică ziua și ora exactă, dar fiecare epileptic poate presimți dinainte, după anumite simptome, o criză. Cel puțin așa declară medicina. Îndată după plecarea lui Ivan Feodorovici, Smerdeakov, cu inima strînsă, fiindcă a rămas singur și lipsit de apărare în fața primejdiei, se duce să ia ceva din pivniță. Și, coborînd treptele, se gîndește : «O să-mi vină sau n-o să-mi vină criza ? Ce-ar fi să mă apuce chiar acum ?» Și tocmai îndoiala asta, teama de care e cuprins, întrebările neliniștitoare îi provoacă spasmul acela al beregatei, care precede totdeauna accesul ; o clipă mai tîrziu, se prăbușește în nesimțire pe scări, rostogolindu-se pînă în fundul beciului. Și mai sînt oameni care vor neapărat să vadă ceva suspect în acest accident atît de firesc, să descopere un indiciu că Smerdeakov ar fi simulat *intenționat* criza ! Dar dacă a simulat-o intenționat, se ridică atunci altă problemă : pentru ce a făcut-o ? Cu ce plan ? În ce scop ? Las deoparte faptul că aici mai are și medicina un cuvînt ; să zicem că știința se înșală, că medicii mint, ori nu s-au priceput să deosebească un acces real de unul simulat — fie, dar în cazul acesta spuneți-mi, vă rog, ce rost avea să

se prefacă ? Nu cumva ca, în timp ce pune la cale asasinatul, să atragă de la bun început și cât mai grabnic asupra lui atenția celor din casă ? Domnilor jurați, țin să vă amintesc că, în noaptea în care a fost înfăptuită crima, în casă la Feodor Pavlovici se aflau cinci persoane ; întâi și-ntâi, Feodor Pavlovici, dar este clar că nu și-a luat viața singur ; apoi servitorul Grigori, dar și el a fost la un pas de moarte ; pe urmă soția lui Grigori, Marfa Ignatievna, bucătăreasa, dar cred c-ar fi nedemn din partea noastră s-o bănuim cumva c-ar fi fost în stare să-și ucidă stăpînul. Nu mai rămîn, așadar, decît doi suspecti : inculpatul și Smerdeakov, e singura alternativă, fiindcă altcineva n-a mai fost acolo și nici nu avem vreun indiciu care să ne îndrepte bănuielele într-altă parte. Iată, deci, explicația magistralei, «ingenioasei» acuzații aruncate în spinarea nefericitului care și-a pus capăt zilelor aseară ! Imposibilitatea de a găsi un alt vinovat ! Dacă ar putea să planeze măcar o umbră de îndoială asupra altcuiva, dacă o a șasea persoană ar fi putut da de bănuir, sînt convinși că pînă și inculpatul s-ar fi sfiit să-l implice pe Smerdeakov și ar fi acuzat din capul locului cea de-a șasea persoană, fiindcă e pur și simplu absurd să crezi că Smerdeakov ar fi putut săvîrși crima !

Domnilor, vă propun să nu ne mai ocupăm deocamdată de psihologie, nici de medicină, nici chiar de logică și să lăsăm faptele să vorbească, faptele nude, să vedem ce putem afla de la ele. Să zicem că Smerdeakov a ucis, dar cum ? Singur sau în complicitate cu inculpatul ? Să examinăm mai întâi prima ipoteză, adică să presupunem că Smerdeakov ar fi săvîrșit singur asasinatul. Firește, ca să facă o faptă ca asta trebuia să aibă un motiv, să urmărească un folos. Dar cum în sufletul lui nu exista nici unul din motivele care-l împingeau la crimă pe inculpat, adică ura, gelozia etc., etc., Smerdeakov desigur nu putea să-și ucidă stăpînul decît pentru bani, ca să-și însușească cele trei mii de ruble, pe care acesta le vîrșise în plic sub ochii lui. Și atunci, în timp ce pune la cale în taină asasinatul, n-a găsit altceva mai bun de făcut decît să comunice din vreme unei alte persoane, o persoană care era interesată în cel mai înalt grad să cunoască lucrurile acestea, adică inculpatul, tot ce se petrecea în casă, povestea cu banii și cu semnalele, să-i spună chiar unde-i ascuns plicul și ce este scris

pe el și, mai ales, da, mai ales, să-i dezvăluie «semnalele» cu ajutorul cărora se putea intra la boier în casă. Pentru ce a făcut-o, nu cumva ca să se dea singur de gol? Sau pentru că ținea cu tot dinadinsul să aibă un concurent căruia îi pune singur la dispoziție mijloacele ca să poată pătrunde în odaia bătrînului și șterpeli plicul? «Bine, ar putea obiecta cineva, dar Smerdeakov i-a comunicat lucrurile astea numai de frică!» Cum vine asta? Un om care concepe fără să șovăie o crimă atît de temerară, de sălbatică, pe care o aduce apoi la îndeplinire fără să clipească, mai poate oare destăinui altcuiva niște secrete pe care le cunoaște numai el, așa, încît dacă și-ar fi ținut gura nimeni pe lume nu l-ar fi bănuït? Nu, oricît de laș ar fi un om, din moment ce ar fi pus la cale o faptă ca asta, s-ar fi păzit ca de foc să scape o vorbă față de cineva, pomenindu-i despre plic și despre semnale, fiindcă ar fi însemnat să se demaște de la început. Ar fi născocit cîte-n lună și-n stele, ar fi mințit în fel și chip dacă i s-ar fi cerut cu tot dinadinsul informații, numai despre asta n-ar fi spus nimic! Dimpotrivă, repet, dacă el ar fi păstrat cea mai deplină tăcere în privința banilor, pe care i-ar fi sustras după ce și-ar fi asasinat stăpînul, nimeni nu l-ar fi putut acuza vreodată de crimă cu tâlhărie, fiindcă nimeni pe lume în afară de el nu văzuse plicul, nici nu știa de existența lui în casă. Chiar dacă ar fi fost acuzat de omor, cu siguranță că s-ar fi atribuit un alt mobil asasinatului. Dar cum nimeni nu băgase de seamă c-ar fi putut avea vreun motiv să comită crima, ba, dimpotrivă chiar, toată lumea remarcase ce mult ținea la el și cîtă încredere îi arăta boierul, firește că nimeni nu s-ar fi gîndit să-l suspecteze, și bănuïelile ar fi căzut și de astă dată asupra inculpatului, care avea toate motivele să dorească moartea bătrînului; ba mai mult încă, nu făcuse nici un secret din ele, proclamîndu-le în auzul tuturor; într-un cuvînt, toate suspiciunile s-ar fi îndreptat împotriva lui Dmitri Feodorovici, fiul victimei. Smerdeakov și-ar fi ucis stăpînul și l-ar fi prădat, iar fiul răposatului ar fi suportat consecințele; nici nu se putea găsi ceva care să-i convină mai bine ucigașului, nu-i așa? Și cu toate astea, din capul locului chiar, de cînd a încolțit în el gîndul crimei, Smerdeakov s-a grăbit să dezvăluie existența plicului cu bani și secretul semnalelor — și tocmai cui? Feciorului

victimei ! E foarte logic — nu ? — și limpede ca lumina zilei !

Iată, însă, că sosește și ziua pe care Smerdeakov o aștepta ca să poată înfăptui crima, și ce credeți că face dumnealui ? Se prăbușește în beci, simulând un acces de epilepsie. Pentru ce ? Firește, pentru ca în primul rînd Grigori, care avea de gînd în seara aceea să încerce iarăși leacul cel miraculos, văzînd că nu are cine să păzească locuința, să lase totul deoparte, renunțînd să se mai doftoricească, și să stea de veghe. În al doilea rînd, probabil, pentru ca boierul, văzînd c-a rămas fără paznic și tremurînd tot să nu vină cumva peste el fecioru-său — lucru pe care, de altfel, nici nu căuta să-l ascundă — să-și întărească vigilența și să devină și mai bănuitor. Și, în sfîrșit, pentru ca el însuși — vreau să zic, Smerdeakov — după declararea crizei, să fie mutat din bucătărie, unde dormea de obicei singur, deosebit de celelalte slugi și avînd intrare separată, tocmai în celălalt capăt al acareturilor, în odăița lui Grigori, la trei pași doar de patul celor doi bătrîni, despărțit de ei numai printr-un perete de scînduri — odăiță în care era transportat din porunca boierului și după dorința inimoasei Marfa Ignatievna, de cîte ori avea un acces de epilepsie — și, zăcînd acolo, după peretele de scînduri, să geamă toată noaptea (așa cum au arătat la anchetă Grigori și Marfa Ignatievna) ca să dea impresia că e într-adevăr bolnav, împiedicîndu-i să doarmă pe moșnegi. Și toate astea pentru ce ? Ca să se poată scula mai lesne din pat și să-i fie mai la îndemîna să-și omoare stăpînul !

Dar, vor spune unii, se prea poate să se fi prefăcut bolnav anume ca să nu fie suspectat și să-i fi vorbit inculpatului despre bani și despre semnale, gîndindu-se că probabil acesta va fi tentat să înfăptuiască singur crima, pentru ca după ce își va fi răpus victima și va fi plecat, luînd cu el banii și, eventual chiar, iscînd întîmplător zgomot, tulburînd liniștea și trezind martorii din somn, să se scoale și el, adică Smerdeakov, din pat și să se ducă, da, să se ducă, dar unde, vă-ntreb, și pentru ce ? Poate ca să-l omoare a doua oară pe boier și să fure încă o dată banii pe care avusese grijă să pună mîna altul mai înainte. Rîdeți, domnilor ? Eu însumi, vă rog să mă credeți, mă simt jenat că-mi permit să fac asemenea supoziții, și, cu toate acestea, închipuiți-vă, am produs exact versiunea pe care o susține inculpatul : «Apuca-

sem să plec, spune el, după ce-l doborâsem pe Grigori și pușesem lumea în mișcare, când Smerdeakov s-a sculat din pat și s-a dus să-l ucidă pe bătrîn ca să-l jefuiască». Nu mai vorbesc că Smerdeakov n-avea de unde să ghicească dinainte cu atîta precizie că fiul năbădăios și turbat de mînie o să vină numai ca să arunce o privire intimidată pe geam și — cu toate că știa pe de rost semnalele — să se retragă domolit, lăsînd în mîinile lui toată prada ! Domnilor, eu vă întreb foarte serios : în care moment anume credeți dumneavoastră că Smerdeakov a săvîrșit crima ? Arătați-mi și mie cînd, altminteri nu-l putem scoate vinovat.

Dar dacă, totuși, criza de epilepsie n-a fost simulată ? Poate că bolnavul s-a trezit la un moment dat, a auzit țipete și a ieșit afară — ei, și pe urmă ? Pe urmă s-a uitat în jur și și-a spus : «Ce-ar fi să mă duc să-l omor pe boier ?» Dar de unde putea el să știe care-i situația și ce se întîmplase între timp, cînd pînă atunci zăcuse tot timpul în nesimțire ? Dar, domnilor, chiar și fantezia are o limită.

«Așa o fi, vor zice poate unele persoane mai subtile, dar dacă există o complicitate între ei ? Dacă au săvîrșit împreună asasinatul și au împărțit după aceea prada, atunci cum rămîne ?»

Într-adevăr, este o ipoteză demnă de luat în considerație și, mai cu seamă, întemeiată pe premise foarte serioase ; unul operează luînd asupra lui toate riscurile, în timp ce complicii săi zace liniștit în pat, simulînd un atac de epilepsie. Dar de ce ? Ca să trezească de la început bănuielile tuturor, să ațîțe teama de care era stăpînit boierul, să-l neliniștească pe Grigori ? Ar fi curios de știut ce i-a determinat pe cei doi complici să conceapă un plan lipsit de orice rațiune ! Dar poate că în realitate n-a fost vorba de o participare activă în cazul lui Smerdeakov, ci numai de o complicitate pasivă, ca să zicem așa ? Poate că și el este o victimă. Înfricoșat pînă în măduva oaselor, feciorul va fi acceptat, în cele din urmă, să nu se opună fărădelegii, lăsîndu-l pe criminal să opereze nestîngerit, dar presimțind că, totuși, s-ar putea să fie tras la răspundere pentru că a stat cu brațele încrucișate, în timp ce boierul era asasinat, fără să dea alarma, fără să se împotrivească în nici un fel, se va fi înțeles din capul locului cu Dmitri Karamazov pe care l-a rugat să-i dea voie să stea în pat, prefăcîndu-se bolnav : «Treaba ta ce faci în vremea asta.

n-ai decît să-l omori dacă vrei, pe mine nu mă interesează !» Chiar dacă i-ar fi propus lucrul acesta, accesul lui Smerdeakov trebuia neapărat să producă unele perturbări în casă și, prevăzîndu-le, Dmitri Karamazov nu putea cu nici un chip să fie de acord. Admițînd ipoteza că ar fi căzut amîndoi de acord, pînă la urmă tot Dmitri Karamazov rămîne ucigașul propriu-zis, cel care a săvîrșit, cu mîna lui crima, instigatorul ei direct, în timp ce Smerdeakov nu este decît un complice pasiv, ba poate chiar nici atît, rolul său limitîndu-se la faptul de a fi tolerat asasinatul de frică și împotriva voinței sale ; e o deosebire pe care judecata ar fi știut s-o facă ; cu toate astea, ce s-a întîmplat pînă la urmă ? Imediat ce s-a văzut arestat, inculpatul s-a grăbit să arunce *toată* vina asupra lui Smerdeakov, exclusiv asupra lui. Și nu-l acuză de complicitate, ci declară că el ar fi autorul direct al asasinatului, numai el ! Smerdeakov a săvîrșit singur crima, el l-a ucis și l-a jefuit pe bătrîn, peste tot e numai mîna lui ! Ce fel de complici sînt aceștia, care aruncă din primul moment vina unul asupra altuia, așa ceva nu s-a mai pomenit ! Ca să nu mai vorbesc de riscurile pe care și le asumă Karamazov ; el, principalul criminal, să arunce toată răspunderea asupra complicei lui său, care, de fapt, n-a jucat nici un rol, s-a mulțumit să rămîna tot timpul pasiv, să zacă în pat după peretele de scînduri. Păi bine, în cazul acesta complicele care nu se mișcase din pat putea foarte bine să-și iasă din sărite și, mînat de instinctul de conservare, să dea imediat în vileag adevărul : «Amîndoi am fost părtași la omor, numai că eu n-am mișcat nici un deget, n-am făcut decît să tolerez crima de frică !» Smerdeakov putea doar să-și dea seama că la judecată s-ar fi constatat fără nici o greutate în ce măsură era el vinovat și că, prin urmare, chiar dacă va fi condamnat, pedeapsa lui va fi mult mai ușoară decît aceea sorocită adevăratului ucigaș, care încerca să-l scoată pe dînsul țăp ispășitor. Și atunci, prin forța lucrurilor, ar fi făcut mărturisiri complete. Adică tocmai ceea ce nu s-a întîmplat. Smerdeakov n-a suflat o vorbă în legătură cu pretinsa complicitate, cu toate că ucigașul l-a acuzat direct, susținînd tot timpul că el și numai el l-ar fi omorît pe bătrîn. Mai mult chiar, Smerdeakov a declarat la anchetă că *el însuși* i-a vorbit inculpatului despre plicul cu bani și i-a divulgat semnalele și că, de n-ar fi deschis el gura, Dmitri Feodorovici n-ar fi aflat nimic. Și atunci,

vă întreb, dacă ar fi fost într-adevăr complicele ucigaşului şi s-ar fi ştiut vinovat, ar mai fi declarat oare cu atîta uşurinţă anchetatorilor că inculpatul deţinea toate informaţiile de la el ? Dimpotrivă, ar fi negat totul, ar fi încercat să denatureze faptele, să le minimalizeze. Dar n-a făcut nici una, nici alta. Numai un om care se ştie fără nici o vină, care nu se teme că ar putea fi acuzat de complicitate e în stare să procedeze aşa. Aseară, într-un acces de depresiune nervoasă, Smerdeakov, pe care boala lui şi nenorocirea întîmplată în casă îl demoralizaseră, s-a spînzurat, lăsînd un bilet scris în maniera lui personală : «Îmi pun capăt zilelor singur şi cu propria mea voinţă. Nimeni nu e vinovat de moartea mea !» Ce ar fi însemnat pentru el să mai adauge : «ucigaşul sînt eu, nu Karamazov» ? Şi totuşi, n-a adăugat nici un cuvînt ; din moment ce a avut atîta conştiinţă ca să scrie biletul acesta de ce s-ar fi oprit aici ?

Iată însă că mai adineauri, aici, în incinta tribunalului, au fost aduşi nişte bani, trei mii de ruble, şi ni s-a spus : «Sînt banii din plicul care se află acolo pe masă, împreună cu celelalte corpuri delictive, şi mi i-a dat ieri Smerdeakov». Dar, domnilor juraţi, cred că mai aveţi încă şi acum în faţa ochilor zguduitorul scenă ce s-a desfăşurat aici şi, deci, n-are rost s-o mai descriu în amănunţime. Îmi voi permite doar cîteva consideraţii şi voi căuta să aleg lucrurile cele mai puţin evidente, deoarece, nefiind atît de pregnante, presupun că nu toată lumea se va fi gîndit la ele. În primul rînd, mă voi opri asupra tezei arătate mai înainte. Ieri, cuprins de remuşcări, Smerdeakov s-a spînzurat, după ce mai întîi a restituit banii (pe care, bineînţeles, nu i-ar fi înapoiat dacă n-ar fi avut remuşcări). Şi probabil abia aseară i-a mărturisit lui Ivan Karamazov că el este criminalul, aşa cel puţin declară acesta, altfel de ce ar fi tăcut atîta timp ? Aşadar, Smerdeakov a mărturisit, dar de ce atunci — repet întrebarea — n-a spus tot adevărul în biletul pe care l-a scris înainte de moarte, ştiînd că a doua zi o judecată necruţătoare va pecetlui soarta unui om nevinovat ? Banii în sine nu dovedesc nimic. Aşa, de pildă, eu şi alte cîteva persoane am aflat cu totul întîmplător că, încă de acum o săptămînă, Ivan Feodorovici Karamazov a trimis pe cineva în capitala guberniei să-i schimbe două obligaţii de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble fiecare, adică în total zece mii. Am ţinut să menţionez lucrul

acesta ca un argument că oricine poate să-și procure la un moment dat o anumită sumă de bani și că aducînd trei mii de ruble mai trebuie să și dovedești că e într-adevăr vorba de banii care se aflau în plicul de acolo sau în cutare sertar. Și pe urmă cum se face că, după ce adevăratul ucigaș i-a destăinuit un lucru atît de extraordinar, Ivan Karamazov a putut să rămînă acasă liniștit, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic ? De ce nu ne-a înștiințat numaidecît ? De ce a amînat pe a doua zi ? Cred că nu e greu de ghicit pentru ce a procedat așa : cu sănătatea șubrezită de mai bine de o săptămînă, amenințat de o febră cerebrală ce s-a declarat în sfîrșit azi, sus-numitul, care a mărturisit singur doctorului și persoanelor mai apropiate că are halucinații, că i se întîmplă să se întîlnească pe stradă cu diferiți indivizi de mult decedați, aflînd pe neașteptate despre moartea lui Smerdeakov, și-a făcut următoarea socoteală : «Acum, fiindcă tot a murit, ce-ar fi să arunc vina pe el ca să-mi salvez fratele ? Bani am, pot foarte bine să iau un pachet de bancnote și să spun că Smerdeakov mi l-a încredințat înainte de a se sinucide.» Veți spune poate că nu e un procedeu prea onest, că, deși omul într-adevăr a murit, nu este cinstit să minți, împovărîndu-l cu o crimă pe care n-a săvîrșit-o, chiar dacă faci lucrul acesta ca să-ți salvezi fratele ! Dar dacă a mințit inconștient, dacă în urma șocului pe care l-a avut, cum era și complet dezaxat, auzind vestea morții subite a feciorului, și-a închipuit, în ră-tăcirea lui, că așa s-au petrecut lucrurile în realitate ? Ați fost de față la scena de adineauri și ați văzut și dumneavoastră în ce hal era. Stătea în picioare și vorbea, dar exista oare un grăunte de judecată în vorbele lui ? După depoziția aceasta, făcută de un bolnav în delir, ni s-a înfățișat un document, o scrisoare din partea inculpatului către doamna Verhovțeva, cuprinzînd planul amănunțit al crimei, trimisă cu două zile înainte de înfăptuirea ei. Ce rost mai are atunci să căutăm cu atîta stăruință planul și pe făptași ? Iată planul exact după care a fost comis asasinatul, iar autorul lui trebuie să fie fără îndoială și autorul crimei. Dar, domnilor jurați, crima a fost înfăptuită punct cu punct, așa cum scrie aici ! Inculpatul nu s-a depărtat intimidat de fereastra tatălui său, cu atît mai mult cu cît avea certitudinea că iubita lui se afla în momentul acela înăuntru. E prea absurd, prea neverosimil, ca să ne putem închipui una ca asta ! Dimpotrivă, a pătruns în casă

și a făcut ceea ce știm că s-a întâmplat. A ucis probabil într-un moment de surescitare nervoasă, într-o răbufnire de ură, a ucis în clipa când a dat cu ochii de rivalul și dușmanul pe care poate l-a răpus cu o singură lovitură de pisălog ; totuși, după aceea, când s-a convins, în sfârșit, în urma unei inspecții amănunțite, că iubita lui nu se află în casă, n-a uitat la plecare să vîre mîna sub pernă și să scoată de-acolo plicul cu bani, pe care-l vedem, rupt, aici, pe masă, printre alte corpuri delictive. V-am spus toate astea numai ca să vă atrag atenția asupra unui amănunt, după părerea mea cît se poate de semnificativ. Un criminal cu experiență, un bandit care ar fi săvîrșit omorul numai ca să poată jefui, în locul lui, vă întreb, ar fi aruncat oare plicul rupt pe podea, așa cum a fost găsit, în preajma cadavrului ? Bunăoară, dacă Smerdeakov ar fi fost ucigașul, cum în cazul lui crima nu putea să aibă alt motiv decît jaful, cu siguranță c-ar fi luat plicul așa cum se găsea, fără să mai stea să-l deschidă lîngă trupul neînsuflețit al victimei sale, deoarece știa precis că înăuntru erau bani — plicul fusese doar lipit și sigilat sub ochii lui — și, de vreme ce l-ar fi luat cu el, nimeni n-ar mai fi putut să-și dea seama dacă se furase ori nu ceva din casă. Vă întreb, deci, încă o dată, domnilor jurați, așa ar fi procedat oare Smerdeakov ? Ar fi lăsat adică plicul rupt pe podea ? Nu, în felul acesta nu putea să procedeze decît un ucigaș cuprins de o furie oarbă, care nu mai are mintea destul de limpede ca să poată judeca, un ucigaș, zic, nu un hoț, un om care n-a furat în viața lui și care chiar atunci când a sustras banii ascunși sub pernă a făcut-o nu ca un hoț care operează, ci ca un om care a fost prădat și înțelege să-și ia înapoi banii sustrași ! Dmitri Karamazov era convins că banii aceștia sînt ai lui, că fusese deposedat de ei, și această convingere devenise pentru el aproape o idee fixă, o manie. Luînd plicul, pe care nu-l văzuse niciodată pînă atunci, l-a rupt ca să se încredințeze că banii erau înăuntru, a băgat apoi conținutul în buzunar și a fugit fără să-i treacă măcar prin gînd că plicul pe care-l lăsase jos, desfăcut, constituia o probă de o importanță covîrșitoare împotriva lui. Și astea toate pentru că asasinul este Karamazov, nu Smerdeakov, și pentru că Dmitri Karamazov nu s-a gîndit, nu era capabil să judece și nici nu-i stătea capul să chibzuiască ! O rupe la fugă, aude apoi strigătul slugii, ce

se luase după el ; sluga îl apucă de picior, încercînd să-l oprească, și cade lovită cu același pisălog de aramă. Cuprins de milă, inculpatul sare jos de pe gard. Închipuiți-vă, vrea cu tot dinadinsul să ne facă să credem că s-a întors înapoi din compasiune, ca să vadă dacă nu poate să-i fie de ajutor ! Îi mai ardea lui oare în clipa aceea de așa ceva ? Nici vorbă, a sărit jos numai și numai ca să se convingă dacă unicul martor al fărădelegii lui mai trăiește sau nu ! Orice alt sentiment, orice altă reacție psihică era imposibilă într-o împrejurare ca asta ! Și băgați de seamă : își mai și face de lucru cu Grigori, se apucă să-i tamponeze capul cu batista, și numai după ce i se pare că-i mort se pierde cu firea deodată și așa, plin de sînge cum e, se întoarce într-un suflet la iubita lui. Cum de nu și-a dat seama că în halul în care era avea să fie luat la ochi imediat ? Inculpatul însă ne asigură că nici habar n-a avut că era murdar de sînge ; și se poate într-adevăr să fie așa, e admisibil, cazul e destul de frecvent printre criminali. Într-o direcție dau dovadă de un calcul diabolic, iar într-alta n-au nici un dram de judecată. Iar în momentul acela inculpatul nu se gîndea decît unde putea să fie ea. Vrînd să afle cît mai degrabă unde se află, se duce într-o goană acasă la dînsa, dar acolo îl așteaptă o știre uluitoare, o adevărată lovitură de trăsnet : iubita lui e plecată la Mokroe cu fostul ei amant, omul cu drepturi «netăgăduite» asupra ei !“

IX

PSIHOLOGIE ÎN DOI TIMPI ȘI TREI MIȘCĂRI. TROICA ÎN ZBOR. CONCLUZIILE

Ajungînd la acest punct al rechizitoriului, Ippolit Kirilovici, care alesese probabil înadins o metodă de expunere strict cronologică, așa cum procedează de obicei oratorii prea nervoși, pentru a se menține într-un cadru cît mai riguros menit să le stăvilească impetuoșitatea, vorbe pe larg despre „fostul” iubit al Grușenkăi, omul cu drepturi „netăgăduite”, ceea ce-i oferi prilejul să facă o serie de reflecții deosebit de interesante. „Karamazov, care era extrem de gelos pe orice

bărbat, în fața «fostului» amant, abdică subit, renunțînd la orice pretenții. Este cu atît mai ciudat cu cît pînă atunci nu se sinchisise cîtuși de puțin de noua primejdie ce părea să-l amenințe prin revenirea inopinată a rivalului său. În închipuirea lui însă momentul acesta părea destul de îndepărtat : obișnuit să trăiască exclusiv în prezent, Karamazov era convins că pînă atunci o să mai treacă încă ani și ani. Nu este exclus chiar ca fostul amant al Grușenkăi să fi devenit cu timpul pentru el o simplă ficțiune ; așa încît, descoperind în ultimul moment că femeia iubită îi ascunsese sosirea rivalului său, îl înșelase, tocmai fiindcă pentru dînsa omul acela venit de departe nu era nici fantezie, nici ficțiune, ci întruchiparea totului în viață, era unica ei speranță, și-a dat seama dintr-o dată de realitate și s-a hotărît să renunțe. Domnilor jurați, nu pot să trec sub tăcere această imprevizibilă și surprinzătoare trăsătură de caracter a inculpatului care, totuși, a simțit brusc la un moment dat nevoia implacabilă să privească adevărul în față, înclinîndu-se cuprins de respect înaintea femeii, înaintea drepturilor legitime ale inimii sale, și asta cînd ? Chiar în seara în care din pricina ei își mînjise mîinile cu sîngele părintesc ! E drept că în clipa aceea sîngele vărsat începuse să strige după răzbunare în cugetul său, fiindcă, fără să vrea, omul acesta, care-și pierduse sufletul și-și ruinase viața pămîntească, trebuia pînă la urmă să se dezmeticească și să se întrebe : Ce sînt și ce mai pot fi *acum* pentru dînsa, pentru femeia pe care o iubesc mai presus ca orice pe lume, mai presus chiar decît sufletul meu ? Ce sînt și ce pot fi în comparație cu fostul ei iubit, cînd știu foarte bine că are drepturi «netăgăduite» asupra ei și s-a întors pocăit la dînsa — la femeia pe care a nenorocit-o pe vremuri — cu o iubire proaspătă, cu propuneri cinstite, făgăduindu-i o viață nouă, fericită. «Iar eu, păcatele mele, ce pot să-i mai dau *acum* ? Ce pot să-i ofer ?» Karamazov a înțeles toate lucrurile astea, și-a dat seama că toate drumurile îi sînt închise, acum, cînd are mîinile pline de sînge, că nu mai este decît un criminal pe care-l așteaptă o condamnare pe viață, un om fără viitor ! Gîndul acesta îl strivește, îl anihilează. Și atunci, într-o clipă, mintea lui urzește un plan disperat, care, cu firea lui, așa cum îl cunoaștem, trebuie să-i apară drept unica ieșire dintr-o situație îngrozitoare, poate deznodămîntul fatal ! Și acest deznodămînt nu poate fi decît sinuciderea. Aleargă deci

să răscumpere pistoalele amanetate la funcționarul Perhotin, și, pe drum, scoate în fugă banii din buzunar, banii pentru care își mînjise mînile cu sîngele părintesc. O, mai mult ca oricînd are nevoie acum de bani : Karamazov o să moară, Karamazov o să-și tragă un glonte în cap, dar moartea lui trebuie să rămîna bine întipărită în amintirea tuturor ! Nu degeaba are suflet de poet, nu degeaba își irosește viața ca pe o lumînare aprinsă la ambele capete ! «Mă duc la ea, da, la ea ! Acolo am să fac un zaiafet de toată frumusețea, o petrecere de pomină, un chiolhan despre care să se vorbească peste ani ! În mijlocul țipetelor sălbătice și al cîntecelor pătimașe, în mijlocul dansurilor învăpăiate ale țiganilor, am să închin paharul, urînd fericire femeii adorate în viața nouă spre care se îndreaptă, și pe urmă, acolo, la picioarele ei, am să-mi zbor creierii, împlinindu-mi singur osînda ! Și-n veci n-o să-l uite pe Mitea Karamazov, o să-și dea seama cît a iubit-o bietul Mitea, și inima îi va lăcrima, înduioșată de soarta lui !» E ceva teatral, romantic, firește, o exaltare, o fantezie sălbatică, dezlănțuită fără măsură — karamazoviană — și o mare doză de sentimentalism, dar în același timp mai e încă ceva, domnilor jurați, ceva care strigă în sufletul lui, îi frămîntă creierii, îi otrăvește viața ! Și acest *ceva* este *conștiința*, domnilor jurați, sînt muștrările ei necruțătoare, osînda ei ! Pistolul însă le va împăca pe toate, e singura ieșire din impas, alta nu există, și apoi... apoi, știu eu dacă în momentul acela Karamazov s-a gîndit *ce va fi dincolo* și dacă în general un Karamazov poate să-și pună întrebarea hamletiană «a fi sau a nu fi ?» Nu, domnilor jurați, Europa îl are pe Hamlet, noi nu avem deocamdată decît Karamazovi !“

Ippolit Kirillovici descrie apoi în amănunțime pregătirile lui Mitea în vederea plecării la Mokroe, scena petrecută acasă la Perhotin, tot ce-a făcut și a vorbit în băcănia fraților Plotnikov, în fine, împlinirea cu surugiii. Menționează o mulțime de cuvinte, expresii și gesturi de ale lui, bazîndu-se pe declarațiile martorilor, și reuși să închege un tablou de un efect covîrșitor asupra auditoriului. Impresia era cu atît mai puternică cu cît faptele erau privite în ansamblu și conjugate. Nu mai putea să încapă nici o îndoială, omul acesta care se agita cu atîta frenezie și care nici nu se mai gîndea măcar să se ferească, era incontestabil vinovat. „Nu mai avea de ce să se ferească, spuse procurorul. De două sau de trei ori era cît

pe ce să se dea de gol, făcea niște aluzii atît de transparente, încît puțin mai lipsea ca să mărturisească totul (aici se referi din nou la declarațiile celor anchetați). Pînă și surugiului îi strigase pe drum : «Știi tu pe cine duci ? Un criminal !» Totuși, nu putea încă să dea totul pe față ; trebuia mai întîi să ajungă la Mokroe, ca să-și încheie poemul. Dar ce-l aștepta acolo, nefericitul ? Trebuia să vină la Mokroe pentru ca, din prima clipă aproape, să vadă și să înțeleagă, în sfîrșit, că rivalul căruia îi acorda drepturi «netăgăduite» nu era poate chiar atît de sigur pe situație cum credea el, că urările lui de fericire pentru o viață nouă, închinarea pe care se gîndea s-o facă iubitei, nu erau nici așteptate, nici dorite. Dar, domnilor jurați, sînt lucruri pe care dumneavoastră le cunoașteți din dosarul instrucției prealabile. Triumful lui Karamazov asupra rivalului este deplin, și atunci, o, atunci începe o nouă criză, poate cea mai teribilă din cîte i-a fost dat să trăiască și va mai trăi vreodată sufletul acesta ! Trebuie să recunoaștem deschis, domnilor, exclamă Ippolit Kirillovici, că răzbunarea naturii călcate în picioare și a unei conștiințe împovărate de crimă e mai cumplită decît orice pedeapsă pe care ar putea-o da justiția pămîntească ! Mai mult chiar, justiția pămîntească și pedeapsa statornicită de ea ușurează într-un fel osînda la care-l supune natura. Osîndirea unui criminal e o necesitate pentru un condamnat, salvarea lui din ghearele deznădejzii, fiindcă nu-mi pot închipui groaza și suferințele morale pe care le va fi încercat Karamazov în clipa cînd și-a dat seama că ea îl iubește într-adevăr, că de dragul lui îl respinge pe «fostul» ei amant cu drepturi «netăgăduite», că pe el îl cheamă și numai cu el dorește să înceapă o viață nouă, făgăduindu-i fericirea, și asta tocmai cînd pentru el totul s-a terminat, cînd nu mai există nici o posibilitate de scăpare ! Trebuie să menționez în treacăt un lucru ce mi se pare esențial pentru a înțelege pe deplin situația reală a inculpatului în momentul acela : femeia aceasta, căreia îi închinase toată dragostea lui, a rămas pentru el pînă la sfîrșit, adică pînă cînd a fost arestat, o ființă inaccesibilă, dorită cu pasiune, dar inaccesibilă. Dar de ce, de ce nu și-a zburat creierii atunci, ce l-a făcut să renunțe la planul lui inițial, să uite chiar și unde a pus pistolul ? Tocmai setea aceea pătimașă de iubire, speranța de a o satisface acolo, pe loc, l-au oprit. În fumul beției, își înlănțuie strîns iubita care chefuiește cot la cot cu el, e

fermecat, o vede mai ispititoare ca niciodată, nu se mai deslipește de dînsa, o admiră, se topește tot în fața ei. Văpaia ce-l mistuie a izbutit să înăbușe pentru o clipă nu numai teama de a fi arestat, dar și muștrările de conștiință ! Pentru o clipă, o, numai pentru o clipă ! Încerc să-mi închipui starea în care se afla sufletul acestui criminal, subjugat concomitent de trei elemente diferite, care puseseră cu totul stăpînire pe el : în primul rînd, beția, fumul și zarva petrecerii, tropotele dansatorilor, cîntecele și ea, îmbujorată de băutură, cîntînd și dansînd, beată, rîzînd cu ochii în ochii lui ! În al doilea rînd, speranța înviorătoare, ascunsă undeva în adîncul inimii, că deznodămîntul fatal e încă departe, sau cel puțin n-a sosit încă, va fi amînat poate pe a doua zi, dimineța, cînd vor veni oamenii stăpînirii să-l ridice. Prin urmare, mai sînt cîteva ceasuri, și asta înseamnă mult, nemăsurat de mult ! În cîteva ceasuri cine știe cîte nu se pot întîmpla ! Bănuiesc că starea lui sufletească era foarte apropiată de a unui condamnat la moarte în drum spre eșafod ori spre spînzurătoare : în fața lui se deschide o stradă lungă, nesfîrșit de lungă, pe care convoiul trebuie s-o străbată la pas printre mii de oameni, ca după aceea să cotească pe o altă stradă, și abia atunci, departe, la capăt, se va zări și piața blestemată ! La început, în clipa cînd porcede la drum, condamnatul, stînd în căruța infamiei, se simte probabil ca și cînd ar avea înaintea o viață întreagă fără de sfîrșit. Mereu alte case trec prin fața ochilor, căruța merge mai departe — nu-i nimic, mai e mult pînă la cotitură — și osînditul se uită cu bărbăție în dreapta și-n stînga, la miile de spectatori indiferenți sau curioși, care-l sorb cu privirea, și i se pare că tot mai este și el un om ca toți oamenii. Căruța cotește ; nu-i nimic, nu-i nimic, mai are de străbătut o uliță întreagă. Una cîte una, casele rămîn îndărăt și el tot se mai gîndește : «Au mai rămas încă destule». Și așa pînă cînd ajunge în piață. Cred că în aceeași stare de spirit era și Karamazov atunci. «N-au avut cînd să prindă de veste, se gîndește el, mai am încă răgaz să caut, sigur că da am tot timpul să ticluiesc un plan de apărare, să văd cum aș putea să le țin piept, deocamdată însă, deocamdată, e prea puternică ispita !» Dar, oricît de tulbure și întunecat e sufletul lui, reușește totuși să pună departe jumătate din banii cu care a venit și să-i ascundă într-un cotlon, undeva, altfel nu-mi explic unde au putut să dispară o mie cinci sute de ruble din cele trei mii pe care abia le luase

de sub perna tatălui său. Nu e prima oară că se află la han, la Mokroe, a mai fost o dată acolo și a chefuit două zile în șir. Nu e chiar atât de străin de casa aceea bătrânească, mare, de birne, îi cunoaște toate șurele, toate pridvoarele... Presupun că o parte din bani au fost ascunși în aceeași noapte acolo, în casă, cu puțin înainte de arestare, în vreo crăpătură sau în vreun ungher, poate chiar sub dușumea sau în pod, sub acoperiș. Pentru ce ? Cum, pentru ce ? Catastrofa putea să se producă din moment în moment, și dumnealui nu apucase încă să se gândească serios cum s-o întâmpine, și nici nu avea timp de așa ceva, și apoi era și amețit, i se învârtea capul, *dînsa* îl ținea prins în mreje, iar banii, da, banii sînt de folos în orice împrejurare ! Cînd ai bani, ești cineva oriunde ai fi. Poate vi se pare ciudat că un om mai e în stare să facă asemenea calcule practice într-o clipă ca asta ! Chiar el însă ne-a asigurat că, în urmă cu o lună, tot așa, într-un moment critic de adîncă frămîntare sufletească, i-a trecut prin minte să pună deoparte jumătate din banii încredințați de doamna Verhovțeva și să-i coasă în chip de amuletă ; chiar dacă n-ar fi decît o minciună, așa cum vom dovedi îndată, înseamnă că ideea asta nu era ceva nou pentru Karamazov, că s-a mai gândit la ea. Mai mult, presupune că atunci cînd a declarat anchetatorilor că separase jumătate din cele trei mii de ruble și le cususe într-o pungă (care în realitate n-a existat niciodată), a născocit toată povestea pe loc, tocmai fiindcă avea experiența lucrului acestuia : nu trecuseră nici două ore de cînd, într-un moment de inspirație, dosise undeva, într-un cotlon din hanul de la Mokroe, pentru orice eventualitate, pînă a doua zi dimineata, jumătate din banii furați, ca să nu se găsească nimic asupra lui. Două abisuri, domnilor jurați, aduceți-vă aminte că în sufletul unui Karamazov, așa cum spuneam mai înainte, pot să existe în același timp două abisuri ! Am scotocit toată casa și n-a fost chip să descoperim nimic. Poate că banii mai sînt și acum acolo, dacă nu cumva vor fi dispărut chiar a doua zi și se află în clipa de față în posesia inculpatului. În orice caz, cînd a fost arestat, se afla împreună cu iubita lui ; ea stătea culcată pe pat, iar el, în genunchi lîngă *dînsa*, cu brațele întinse ca în extaz — părea că uitase de toate în momentul acela, nici măcar nu-i auzise intrînd pe cei ce veniseră să-l aresteze. A fost luat prin surprindere, înainte de a fi apucat să pregătească un răspuns.

Și acum iată-l aici, în fața judecătorilor lui, în fața celor care urmează să-i hotărască soarta. Domnilor jurați, sînt împrejurări în cariera noastră cînd sufletul tresare înfiorat de teamă în fața omului, cînd se neliniștește pentru el ! Cînd ne imaginăm frica animalică pe care o simte criminalul văzînd că totul este pierdut, deși continuă să lupte, ferm hotărît să se împotrivească pînă la sfîrșit. Cînd instinctul de conservare, de autoapărare, se trezește brusc în el și, încercînd să se salveze cu orice preț, acuzatul se uită întrebător în ochii tăi, ațîntînd asupra ta o privire pătrunzătoare, chinuită, nu te mai slăbește o clipă, te studiază, îți cercetează chipul, caută să-ți citească gîndurile, așteaptă să vadă din ce parte va fi atacat, făurînd într-o secundă în mintea lui răvășită mii de planuri și în același timp fiindu-i teamă să nu scape o vorbă fără rost ! Atît de înjositoare sînt momentele acestea pentru sufletul omenesc, atît de spinoasă și crîncenă trecerea prin vămile văzduhului, atît de groaznică e rîvna aceasta sălbatică de animal hăituit, care vrea să-și scape pielea cu orice preț, încît uneori chiar anchetatorul are o strîngere de inimă și se simte cuprins de milă față de criminal ! Cunoaștem aceste împrejurări fiindcă le-am văzut cu ochii noștri. La început, năuc și speriat, a lăsat să-i scape cîteva cuvinte compromițătoare : «Am vărsat sînge... Trebuie să-mi primesc pedeapsa !» a exclamat el. Și-a venit însă numaidecît în fire. Nu și-a pregătit încă răspunsul, nu știe prea bine ce trebuie să spună, dar e gata să nege cu încăpățînare, fără să aducă nici o dovadă : «Nu sînt vinovat de moartea tatălui meu !» Iată deocamdată pavăza la adăpostul căreia mai nădăjduiește încă să poată ridica o baricadă. Și, fără să mai aștepte întrebările anchetatorilor, încearcă să explice vorbele nosocotite ce i-au scăpat în primul moment, declarînd că se consideră totuși vinovat, dar numai de moartea slugii Grigori. «De mîna mea a murit, recunosc, sînt vinovat, dar cine l-a ucis atunci pe tata, domnilor, cine, *dacă nu eu ?*» Închipuți-vă, el ne întreabă pe noi, tocmai pe noi, care veniserăm anume ca să-l interogăm ! Rețineți, vă rog, aceste cuvinte care vor să preîntîmpine orice întrebări : «Cine, *dacă nu eu ?*» Viclenia lui instinctivă, naivitatea și nerăbdarea atît de caracteristice Karamazovilor ! «Nu eu l-am ucis, susține el, nici să nu vă gîndiți c-aș fi putut face o faptă ca asta ! Am vrut să-l ucid, domnilor, ce-i drept, am avut intenția asta, mărturisește el în pripă (o, mereu se grăbește să anticipeze dumnealui!), dar sînt ne-

vinovat, nu l-am ucis eu ! » Vrea să ne facă o concesie destăinuindu-ne c-ar fi avut intenția să-l ucidă, ca să vedem cât este de sincer și să ne convingem că într-adevăr nu este el ucigașul. O, în asemenea situații, criminalul este de multe ori teribil de imprudent și de credul ! Și atunci, în aparență cu totul întâmplător, anchetatorii îi pun cea mai naivă întrebare : «Nu cumva Smerdeakov e asasinul ? » S-a întâmplat exact ceea ce era de prevăzut : a fost grozav de contrariat că l-am luat prin surprindere și i-am jucat festa tocmai când se pregătea să-l acuze pe Smerdeakov și nu aștepta decât un prilej potrivit pentru ca ipoteza aceasta să pară cât mai verosimilă. Cu firea lui excesivă, cade imediat în extrema cealaltă și caută din răsuputeri să ne demonstreze că Smerdeakov nu putea, nu era în stare să-l ucidă pe bătrîn. Nu trebuie să-i dați însă crezare, nu este decât un vicleșug, nici nu se gîndește măcar să renunțe la acuzația pe care voia s-o pună în sarcina lui Smerdeakov ; dimpotrivă, va recurge din nou la ea mai tîrziu, pentru că nu există altcineva asupra căruia ar putea să arunce vina, dar va aștepta o altă ocazie, fiindcă deocamdată i s-au stricat socotelile. Va reveni totuși asupra ei — poate mîine sau chiar peste cîteva zile — cînd se va ivi un moment prielnic, momentul cînd va putea exclama în sfîrșit : «Vedeți, eu însumi am combătut ipoteza cu Smerdeakov mai stăruitor chiar decât dumneavoastră, vă aduceți aminte — nu-i așa ? — dar acum m-am convins, el l-a omorît pe bătrîn, cine altul putea s-o facă dacă nu el ? » Pînă una-alta însă se mulțumește să nege totul cu înverșunare ; nerăbdarea și mînia de care e stăpînit îi inspiră însă cea mai neverosimilă și mai copilăroasă explicație : acuzatul caută să ne încredințeze că într-adevăr s-a uitat pe fereastră, dar că s-a întors intimidat și a plecat. Lucrul cel mai grav pentru el este că nu cunoaște toate circumstanțele, habar n-are ce a declarat Grigori despre care nu știe că a înviat din morți. Se procedează la percheziția corporală. Formalitatea aceasta îl scoate din fire, dar în același timp îl face să prindă curaj ; asupra lui nu se găsesc decât jumătate din bani, restul a dispărut ca prin farmec. Abia atunci, probabil, enervat peste măsură și continuînd să nege totul cu încăpățînare, îi vine în minte prima oară ideea cu amuleta. Cu siguranță însă că el își dă seama cât e de absurdă, și asta îl muncește, îl roade cumplit, nu știe cum să facă să

pară cît mai plauzibilă, cum să combine lucrurile ca să iasă un roman cît mai veridic. În asemenea cazuri, înainte de toate, instrucția nu trebuie să-i lase nici un răgaz criminalului să se pregătească, ci să intervină brusc, luîndu-l prin surprindere, în așa fel, încît să-și dea pe față gîndurile cele mai ascunse, cu toată naivitatea contradicțiilor și inconsistența lor trădătoare. Singurul mijloc de a-l face pe criminal să vorbească este să-i comunici pe neașteptate, la un moment dat — în aparență ca din întîmplare — un fapt nou, o circumstanță extrem de importantă, dar pe care nu putea nici s-o prevadă, nici măcar s-o bănuiască. Și noi țineam de mult, da, de mult în suspensie surpriza aceasta — în speță, declarația lui Grigori cu privire la ușa pe care inculpatul o lăsase deschisă la plecare. Uitase cu totul de ușă, nici prin gînd nu-i trecea că Grigori ar fi putut s-o vadă. Efectul a fost într-adevăr formidabil. Inculpatul a sărit ca ars și a început să zbiere : «Smerdeakov, Smerdeakov l-a ucis !» dînd astfel în vileag, fără să vrea, gîndul ascuns, ideea în care își puna toate speranțele, și cea mai neverosimilă în același timp, fiindcă Smerdeakov n-ar fi putut să-l omoare pe bătrîn decît după ce inculpatul îl doborîse pe Grigori și o luase la fugă. În clipa cînd i-am adus la cunoștință că Grigori văzuse ușa deschisă înainte de a se fi prăbușit la pămînt și că, ieșind de la el din odaie, îl auzise pe Smerdeakov cum genea după peretele de scînduri, Karamazov, ca și cînd i-aș fi dat lovitura de grație, a rămas năucit. Stimatul meu coleg, spiritualul Nikolai Parfenovici, mi-a mărturisit mai apoi că în momentul acela i-a fost milă de el, încît i-au venit lacrimile în ochi ; atunci, ca să dreagă lucrurile, inculpatul s-a grăbit să ne servească imediat povestea cu faimoasa amuletă : «Fie, s-a hotărît el, în sfîrșit, dacă-i așa, să vă spun cum a fost !» Domnilor jurați, v-am arătat adineauri de ce mi se pare atît de absurdă legenda cu banii cusuți în amuletă cu o lună înainte, și absurdă încă e puțin zis ; cred că nu se putea scorni ceva mai dubios decît această explicație în cazul de față. Chiar dacă ar fi să punem un rămășag, mă îndoiesc că s-ar găsi cineva care să născocească o poveste mai neverosimilă. Nu e mai puțin adevărat însă că în asemenea ocazii poți foarte bine să înfunzi și să reduci la tăcere pe «romancier», tocmai în clipa cînd se socoate triumfător, cu ajutorul unor mici amănunte, acele amănunte în care este atît de bogată realitatea și pe care acești nefericiți creatori involuntari de romane le neglijează de

obicei, sau poate chiar nici nu se gîndesc la ele, considerîndu-le complet insignifiante și perfect inutile. Au altă treabă dumnealor, în momentul acela, decît să-și piardă vremea cu mărunțișuri ! Cînd mintea lor făurește o construcție atît de măreață, cum își permite cineva să se ocupe de bagatele ! Tocmai din pricina asta cad în capcană ! Bunăoară, inculpatul e întrebant : «Bine, dar de unde ai luat materialul din care ți-ai confecționat amuleta, cine ți-a cusut-o ?» «Am cusut-o singur, cu mîna mea.» «Și de unde ai luat materialul ?» Inculpatul începe să se enerveze, i se pare pur și simplu jignitor, e chiar sincer indignat, da, da, indignat, vă rog să mă credeți, că i se pot pune asemenea întrebări ! Așa sînt toți. «Am rupt un petec dintr-o cămașă.» Perfect. Prin urmare, mîine dimineață o să găsim printre rufele duminicale o cămașă ruptă din care lipsește o fîșie. Și gîndiți-vă, domnilor jurați, că în cazul cînd am fi găsit într-adevăr (și era imposibil să nu dăm peste ea în vreo valiză sau în scrin dacă ar fi existat în realitate), cămașa asta ar fi constituit o probă, da, o probă palpabilă în favoarea declarațiilor lui ! E un lucru pe care acuzatul nu l-a înțeles. «Nu-mi amintesc în ce am cusut banii, poate nu era o cămașă, ci o bonetă de-a gazdei.» «Ce bonetă ?» «Am luat-o de la dînsa din casă, era o vechitură, un petec de percal.» «Ții minte precis » «Nu, nu-mi aduc prea bine aminte...» Și își iese din sărite, e furios, deși, gîndiți-vă și dumneavoastră, cum se putea să nu-și amintească ? În momentele cele mai cumplite din viață, bunăoară cînd un condamnat e dus la eșafod, tocmai asemenea detalii se imprimă mai adînc în memorie. Nenumărate lucruri s-ar putea să i se ștergă din minte, în schimb, un acoperiș verde, zărit în treacăt pe drum, sau cioara de pe crucea bisericii sînt amănunte pe care nu le mai poate uita. Așa și în cazul prezent ; ca să-si coasă amuleta, inculpatul s-a ascuns probabil de cei din casă ; e imposibil deci să nu țină minte teama umilitoare pe care a simțit-o atunci cînd stătea pierit să nu intre cineva în odaie și să-l surprindă cu acul în mîna, cum sărea în sus la orice zgomot și fugea repede după paravan (fiindcă există un paravan la el în cameră)... Dar, domnilor jurați, ce sens are să intru în atîtea amănunte, să vă plictisesc cu tot felul de mărunțișuri ? exclamă deodată Ippolit Kirillovici. Lucrurile astea au totuși un sens, tocmai pentru că inculpatul, pînă în clipa de față, se încăpățînează să stăruie asupra unei prezumții absurde ! În ul-

timele două luni, adică din noaptea fatală și pînă astăzi, n-a fost în stare să explice nimic, să aducă nici un fapt probatoriu pentru a susține declarațiile lui fanteziste de la început ; «astea sînt fleacuri, pretinde el, nimicuri fără nici o importanță, trebuie să mă credeți pe cuvînt !» O, am fi bucuroși să-l credem, din toată inima am vrea să-l credem, chiar fără altă dovadă decît cuvîntul lui ! Doar nu sîntem niște șacali însetați de sînge omenesc ! Dați-ne, vă rog, indicați-ne un singur fapt care să pledeze în favoarea inculpatului, și vom fi cei mai fericiți, dar un fapt palpabil, real, și nu niște simple deducții bazate pe expresia feței acuzatului, așa cum a făcut fratele lui, sau presupunerea că atunci cînd s-a bătut cu pumnul în piept a vrut cu siguranță să-i arate amuleta, deși afară era întuneric beznă. Vom înregistra cu bucurie acest fapt nou și vom fi primii care să renunțăm la toate capetele de acuzare, ba chiar vom fi gata să le combatem. Deocamdată însă justiția își cere drepturile, și sîntem obligați să stăruim în acuzațiile pe care i le aducem, fără să renunțăm la nimic.“

Ippolit Kirillovici puse apoi concluziile, încheindu-și astfel rechizitoriul. Era febril, vocifera, cerînd răzbunare pentru sîngele vărsat, sîngele unui părinte ucis de propriul său fiu cu „scopul mîrșav de a-l jefui“. Insistă cu toată energia asupra tragicei înlănțuiri strigătoare la cer a faptelor. „Orice v-ar spune în pledoaria sa apărătorul, al cărui talent oratoric se bucură de atîta faimă, adăugă el, divulgîndu-și simțămintele fără să vrea. Oricîtă zguduitoare elocință ar desfășura, mizînd pe sensibilitatea dumneavoastră, nu trebuie să uitați nici o clipă că vă aflați aici în templul justiției noastre. Nu uitați că sînteți apărătorii dreptății noastre, apărătorii sfintei noastre Rusii, a temeliilor sale, a familiei sale, a tot ce are ea mai de preț ! Da, dumneavoastră reprezentați aici întreaga Rusie și sentința rostită de domniile-voastre va răsună nu numai în această incintă, ecoul ei se va răspîndi pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, și toată țara va asculta cuvîntul apărătorului și pe cel al judecătorilor ei, va primi cu bucurie sau va fi adînc întristată de sentința pe care domniile-voastre veți găsi cu cale s-o dați. Cruțați-i o nouă suferință, nu înșelați așteptările Rusiei, troica fatală zboară mai departe, ducîndu-ne poate la pieire ! E mult de cînd Rusia stă cu brațele întinse, strigîndu-ne să stăvilim goana ei, iureșul acesta năprasnic, turbat ! Și dacă celelalte popoare se dau deocamdată la o parte

din calea vijelioasei troici care aleargă înainte dezlănțuită, nu se știe dacă ele se feresc din respect, cum ar fi dorit poetul, sau cu groază — e un lucru la care vă cer să vă gândiți. Cu groază și poate și cu dezgust, și încă este spre binele nostru că se feresc din drumul ei, dar vă întreb ce-o să fie când nu vor mai vrea să se dea la o parte și se vor ridica în calea fantasmei zburătoare ca un zid inexpugnabil și vor curma zănatica dezlănțuire a desfrîului nostru, vrînd să se salveze și, o dată cu ele, să salveze cultura, civilizația ! De mult au început să se audă în Europa glasuri alarmate. Și zvonul lor e din ce în ce mai puternic. Nu le puneți la încercare, nu sporiți ura lor crescîndă printr-o sentință care ar putea să justifice paricidul !“...

Într-un cuvînt, deși se înfierbîntase peste măsură, Ippolit Kirillovici deveni totuși foarte patetic spre sfîrșit și finalul fu într-adevăr de un efect colosal. Terminînd, procurorul se grăbi să părăsească sala de ședințe și puțin mai lipsi ca să-și piardă cunoștința după ce trecu în camera de alături. Și, cu toate că nimeni în sală nu se gîndi să-l aplaude, discursul lui avu darul să-i mulțumească pe oamenii serioși. Nu tot atît de mulțumite se arătară doamnele ; la drept vorbind însă și dumnealor apreciaseră elocința procurorului, cu atît mai mult cu cît nu li se părea chiar atît de primejdioasă și se așteptau ca Fetiukovici să facă minuni. „În sfîrșit, acum trebuie să ia și el cuvîntul și o să le închidă gura la toți !“ Toate privirile erau ațintite asupra lui Mitea ; tot timpul cît vorbise procurorul, rămăsese tăcut, strîngînd din măsele, cu brațele la piept și ochii în pămînt. Doar cîteodată ridica fruntea și asculta cu luare-aminte, mai cu seamă atunci când era pomenit numele Grușenkăi. Și cum vorbitorul găsisese cu cale să citeze la un moment dat părerea lui Rakitin despre dînsa, un zîmbet înveninat și disprețuitor îi strîmbase buzele și murmurase destul de deslușit : „Bernarzii !“ Iar mai apoi, cînd Ippolit Kirillovici povestise cum îl interogase la Mokroe, hărțuindu-l cu tot felul de întrebări, Mitea înălțase capul și-l ascultase pînă la capăt cu o nemăsurată curiozitate. Într-un timp chiar fusese cît pe ce să sară de la locul lui și să intervină, dar se răzgîndise, mulțumindu-se să ridice disprețuitor din umeri. Finalul rechizitoriului și în special capacitățile pe care le dovedise procurorul la Mokroe cu prilejul anchetei fură comentate cu prisosință de elita orașului, care făcea tot felul de glume și ironii pe socoteala lor : „Nu l-a răbdât inima

să nu-și scoată meritele în vileag“, vorbea lumea. Ședința fu suspendată, dar pauza nu ținu mai mult de un sfert de oră sau douăzeci de minute. Discuțiile se înfiripară pe loc, întrerupte ici-colo de exclamații. Am reținut câteva din părerile ce mi-au ajuns la ureche :

— Un rechizitoriu foarte serios ! constată într-un grup un domn cu o figură încrunțată.

— Prea multă psihologie, opină altcineva.

— Dar tot ce-a spus este adevărat, are perfectă dreptate !

— În orice caz, a fost la înălțime.

— Ați văzut cum a pus concluziile ?!

— Dar și nouă ați văzut ce șampilă ne-a pus ! se amestecă în discuție un al treilea. Vă aduceți aminte ce spunea la început, că toți sîntem la fel cu Feodor Pavlovici ?

— Și în încheiere a afirmat același lucru. Ei, uite, aici, s-avem iertare, dar minte.

— Da, și apoi au fost câteva lucruri cam neclare.

— S-a cam înfierbîntat !

— E nedrept, zău e nedrept !

— Totuși, e foarte abil și a știut cum s-o întoarce. A așteptat el cît a așteptat, dar acum și-a dat drumul ! He-he !

— Să-l auzim și pe apărător !

În alt grup, alte păreri :

— Ce rost avea să-l atace pe avocatul de la Petersburg, știți, cînd cu „elocința care mizează pe sensibilitate“ ?

— Da, și-a cam dat în petic !

— L-a luat gura pe dinainte.

— Așa e el, nervos !

— Rîdem noi, dar cum s-o fi simțind acuzatul ?!

— Adevărat, ce o fi în sufletul lui Mitenka ?

— Să auzim ce va spune apărarea.

În al treilea grup :

— Cine-i cucoana aceea cu lornion — o vezi ? — aceea grasă, de la capătul rîndului ?

— Este nevastă de general, adică fostă, fiindcă-a divorțat de bărbatu-său, o cunosc bine !

— De-aia, pesemne, poartă lornion.

— O pațachină !

— Ba mie mi se pare destul de picantă !

— Dar blonda aceea de alături, ce zici ! Parcă-i mai nos-timă !

— Frumos l-au mai încuiat la Mokroe !

— Așa e, dar nu l-a răbdât inima și ne-a mai spus încă o dată povestea. În ultima vreme ne-a împuiat urechile, numai despre asta vorbește în societate !

— De, ambiția îl mănîncă !

— Ce să-i faci, se crede nedreptățit omul, he-he !

— Și pe deasupra mai e și foarte susceptibil ! În orice caz însă a fost prea retoric ! Și ce fraze kilometrice !

— Mereu caută să producă panică, ați observat ! Vede totul în negru. Vă amintiți figura cu troica ? „Ei îl au pe Hamlet, noi, deocamdată, n-avem decît Karamazovi !” A adus-o bine din condei !

— Ați văzut cum a mai tămîiat liberalismul ? Se teme de liberali !

— Și de avocat.

— Da, e interesant de știut ce o să spună maestrul Fetiukovici...

— Orice ar spune, pe mujicii noștri nu-i bagă în buzunar chiar așa cu una, cu două...

— Credeți ?

În alt grup :

— Mi-a plăcut alegoria cu troica și cu popoarele.

— Și are dreptate să spună că popoarele n-au să mai aștepte.

— Cum adică ?

— Săptămîna trecută, în Parlamentul englez un deputat a făcut o interpelare în legătură cu nihilistii, întrebînd guvernul dacă n-ar fi timpul să intervină în treburile acestei națiuni barbare, s-o mai pună un pic la respect. Cred că la asta a vrut să facă aluzie Ippolit, sînt convinși. L-am auzit și săptămîna trecută vorbind despre același subiect.

— Să vedem numai dac-o să le convină.

— Și de ce nu !?

— Fiindcă noi închidem imediat Kronstadtul și nu le mai dăm grîne. Și atunci, ce-au să facă ?

— Și America ? Acum totul e importat din America.

— Aiurea !

Se auzi sunînd clopoțelul și toată lumea se grăbi să-și ocupe locurile. Fetiukovici se urcă la tribună.

PLEDOARIA. O BÎTĂ CU DOUĂ CAPETE

În momentul cînd renumitul orator luă cuvîntul, se lăsă o tăcere desăvîrșită în sală. Toată lumea era cu ochii la el. Avocatul își începu pledoaria simplu, deschis, convingător, fără nici un pic de emfază. Fără nici un efect retoric, fără intonații patetice, fără cuvinte menite să înduioșeze. Ca și cum ar fi vorbit într-un cerc de prieteni intimi care-l înconjurau cu simpatie. Avea o voce cu un timbru extrem de plăcut, sonoră și învăluitoare, cu accente severe și naive. Publicul își dădea seama însă că oratorul se putea ridica dintr-o dată la un patos autentic, făcînd să vibreze coardele inimii cu o forță nemaiîntîlnită ⁷⁷. Discursul lui nu era turnat în tipare atît de impecabile ca rechizitoriul lui Ippolit Kirillovici, în schimb avocatul nu era chiar atît de prolix și se exprima cu mai multă precizie. Un singur lucru însă impresionează în chip neplăcut — și chiar din capul locului — publicul feminin : felul în care oratorul se frîngea mereu din spate, mai ales la început, aplecîndu-și jumătatea superioară a trupului său deșirat, dar nu ca să facă o închinăciune, ci ca și cînd ar fi vrut să se re-peadă asupra auditoriului ; văzîndu-l, ai fi zis că avea un resort ascuns la mijlocul spinării, așa ca s-o poată îndoi aproape în unghi drept. După primele fraze, cuvîntarea lui păru cam dezlînată, cu fapte citate la întîmplare, fără nici un sistem, pentru a deveni pînă la urmă pe deplin încheată și armonioasă. Pledoaria ar fi putut să fie împărțită în două : prima jumătate constituia o critică malițioasă pe alocuri și destul de caustică adusă rechizitoriului pe care căuta să-l răstoarne. În a doua jumătate a pledoariei își schimbă însă brusc și tonul și maniera, dînd o turnură patetică discursului, și publicul, care aștepta cu nerăbdare acest moment, se infioră de plăcere. Fără să facă nici un fel de introducere, apărătorul începu prin a spune că, deși activitatea lui în genere se desfășura la Petersburg, nu era prima oară că susținea un proces în provincie ; deseori fusese chemat în diverse orașe de pe teritoriul Rusiei să pledeze cauzele unor inculpați pe care accepta să-i apere numai dacă era convins sau avea inițial sentimentul că nu sînt vinovați. „Așa cum s-a întîmplat și în

cazul de față, adăugă el. Încă de cînd au apărut primele corespondențe în ziare, m-a surprins în mod deosebit un lucru care pleda categoric în favoarea acuzatului. Într-un cuvînt, vreau să spun că m-a interesat în special un anumit fapt, altminteri destul de frecvent în practica judiciară, dar care nicăieri, cred, nu se conturează atît de precis ca în procesul de față. Deși poate c-ar fi trebuit să-l menționez de-abia în încheierea pledoariei, după ce voi fi epuizat subiectul, îmi voi permite totuși să vă împărtășesc punctul meu de vedere de la bun început, fiindcă de obicei prefer să atac direct fondul unei probleme, fără să-mi menajez efectele și fără să speculez asupra impresiilor auditoriului. E poate o lipsă de prevedere din partea mea, în schimb vă pot asigura c-o fac cu toată sinceritatea. Punctul meu de vedere, concluzia la care am ajuns este următoarea : înlănțuirea flagrantă a faptelor agravează în chip zdrobitor situația inculpatului, dar în același timp nu există probă care, considerată independent de celelalte, să poată rezista la critică ! Urmărind cazul de la distanță, din zvonuri și din articolele publicate în ziare, părerea mea începuse să se consolideze, cînd, pe negîndite, familia inculpatului mi-a adresat invitația de a susține acest proces. M-am grăbit să vin încoace și, sosind aici, am putut să mă conving pe deplin. Am acceptat să pledez în acest proces tocmai pentru a distruge nefasta conjugare a faptelor și a dovedi cît de puțin întemeiate, cît de imaginare, sînt capetele de acuzare privite separat.“

După această introducere, apărătorul făcu următoarea declarație :

„Domnilor jurați, sînt străin de oraș, proaspăt venit printre dumneavoastră. Impresiile mele deci nu pornesc de la o idee preconcepută. Inculpatul, un om impulsiv și pătimaș din fire, n-a avut prilejul să mă jignească niciodată, așa cum probabil s-a întîmplat cu sute de persoane din localitate, ceea ce explică faptul că atîta lume și-a făcut o proastă părere despre dînsul. Recunosc, firește, că morala publică are tot dreptul să fie scandalizată, inculpatul este într-adevăr un om turbulent, incapabil să-și tempereze pornirile. Cu toate astea, după cum am constatat, găsea peste tot ușile deschise, era primit cu plăcere chiar în familia eminentului reprezentant al Procuraturii.“ (*Nota bene.* În momentul acela se auziră în sală cîteva rîsete răzlețe, repede înăbușite, dar care nu tre-

cură totuși nebăgate în seamă. Toată lumea la noi în oraș știa că Mitea era primit în casă la procuror împotriva voinței acestuia, numai și numai fiindcă doamna procuror — o persoană respectabilă și a cărei virtute nu putea fi pusă de nimeni la îndoială, dar foarte voluntară și cu idei fanteziste, care simțea o adevărată plăcere să-și contrazică soțul, mai ales când era vorba de mărunțișuri — îl găsea interesant. De altfel, Mitea se ducea destul de rar pe la ei.) „Îmi voi permite totuși să presupun, continuă apărătorul, că pînă și un om cu un spirit atît de independent și de echitabil ca preopinental meu și-a putut forma o idee greșită, o părere preconcepută despre nefericitul meu client. Era și normal : nimeni altul decît inculpatul nu e vinovat dacă oamenii au asemenea păreri despre el. Simțul moral și mai cu seamă cel estetic sînt cîteodată necruțătoare față de acela care le nesocotește. Incontestabil, magistralul rechizitoriu al domnului procuror ne-a înfățișat o analiză riguroasă a caracterului și faptelor acuzatului, ne-a dat ocazia să constatăm o atitudine critică, în sensul strict al cuvîntului, în cazul respectiv, și mai ales ne-a relevat o atît de profundă penetrație psihologică, menită să lămurească lucrurile în esența lor, încît mă îndoiesc că o persoană rău intenționată față de inculpat ar fi depus atîta străduință. În asemenea situații însă sînt lucruri și mai dăunătoare, și mai primejdioase decît o atitudine oricît de ostilă sau cea mai tenace părere preconcepută. Bunăoară, atunci cînd o anumită înclinație artistică se manifestă în mod irezistibil în noi, cînd simțim deodată imboldul creației artistice, necesitatea fabulației epice, mai ales dacă sîntem înzestrați cu harul divin de a pătrunde în adîncurile sufletului omenesc. Înainte chiar de a veni înapoi, în preajma plecării mele din Petersburg — am fost prevenit — de altfel, știam asta și fără să-mi fi atras atenția cineva în mod special — că voi avea de înfruntat un adversar bine cunoscut ca un adînc și fin psiholog și care tocmai datorită acestei însușiri se bucură de o reputație pe deplin meritată în lumea juriștilor noștri, atît de tînără încă. Din păcate, domnilor, psihologia, deși, recunosc, este un lucru foarte subtil, seamănă totuși cu o bîită cu două capete (rîsete în sală). O, vă rog să-mi iertați această comparație atît de vulgară — nu sînt un orator prea iscusit ! Să vă dau însă un exemplu desprins la întîmplare din rechizitoriu. Inculpatul, grăbindu-se să părăsească în toiul

noptii grădina, sare zaplazul și doboară cu o lovitură de pisălog pe bătrînul Grigori, care-l apucase de picior. O clipă după aceea, coboară de pe gard și cinci minute în șir își face de lucru cu victima, căutînd să-și dea seama dacă l-a omorît sau nu. Domnul procuror nu vrea însă cu nici un preț să creadă în sinceritatea declarațiilor inculpatului care susține că ar fi sărit de pe gard fiindu-i milă de bietul unchiaș. «Nu, spune domnia-sa, asemenea sensibilitate nu-și putea avea locul într-un moment ca ăsta, ar fi ceva absurd. Acuzatul a coborît numai ca să se încredințeze dacă unicul martor al fărădelegii lui murise cu adevărat, ceea ce constituie o dovadă în plus că el a săvîrșit crima ; în orice caz inculpatul nu putea să sară înapoi în grădină determinat de un alt motiv, mînat de un alt îndemn sau de un alt sentiment.» Iată deci ceea ce se cheamă o demonstrație de psihologie ; să luăm aceeași psihologie și s-o aplicăm la rîndul nostru în cazul amintit, pornind însă de la celălalt capăt, și argumentația nu ni se va mai părea chiar atît de concludentă. Ucigașul sare jos din precauție, ca să-și dea seama dacă martorul mai trăiește sau a murit, deși — după cum atestă chiar acuzatorul public — cu o clipă mai înainte lăsase în biroul tatălui său, pe care-l asasinase, o probă zdrobitoare pentru el, plicul rupt, pe care sta scris că înăuntru se aflau trei mii de ruble. «Dacă l-ar fi luat cu el, nimeni pe lume n-ar fi știut de existența banilor și, deci, nimeni nu l-ar fi bănuir că-i furase.» Citez din rechizitoriul domnului procuror. Așadar, inițial, omul s-a dovedit lipsit de orice simț de prevedere, și-a pierdut capul și a luat-o la fugă înspăimîntat, lăsînd pe dușumea un corp delict de o asemenea gravitate, pentru ca două minute mai tîrziu, după ce a ucis cu o lovitură de pisălog cea de-a doua victimă, să apară din senin în sufletul lui un sentiment necruțător de prudență și să devină foarte calculat. Să zicem că așa a fost ; în asta constă toată subtilitatea psihologiei, să arate că în unele împrejurări omul poate să fie crud și vigilent ca un șoim, iar în altele orb și fricos ca o biată cîrțiță. Dar dacă el este atît de hain, atît de calculat și de crud ca, după ce a ucis pe unicul martor al nelegiurii lui, să se întoarcă din drum numai ca să se convingă dacă mai trăiește, ce rost avea să zăbovească la căpățiul noii sale victime mai bine de cinci minute, cînd puteau să survină alți martori între timp ? De ce și-ar fi năclăit batista încercînd să-i oprească

sîngele cînd batista putea deveni la rîndul ei un corp delict ? Nu, dacă inculpatul ar fi fost într-adevăr atât de precaut  i de crud, nu era mai bine pentru el, în momentul c nd a sărit jos de pe gard, să- i lichideze victima, lovind-o din nou cu pisălogul în cap  i, suprim nd astfel definitiv unicul martor al crimei, să- i ia o piatră de pe inimă ?  n sf r it, omul nostru coboară de pe gard ca s  se convingă dacă martorul respectiv tr ie te sau nu  i lasă în loc, pe cărare, un alt martor, pisălogul de aramă pe care-l luase de acasă, de la cele două femei,  i pe care acestea îl puteau recunoa te oricînd, ar t nd cum se petrecuseră lucrurile.  i nu se poate spune că l-ar fi uitat pe cărare, nici că l-ar fi pierdut din nebăgare de seamă, asta în nici un caz nu, deoarece el  nsu i a aruncat arma — a a cum a fost găsită ulterior — la vreo cincisprezece pa i de locul unde căzuse Grigori. Se pune atunci întrebarea, de ce a procedat a a ? A procedat a a tocmai pentru c  avea remu c ri, era am r t că ridicase via a unui om, că omor se o biată slugă b tr n ,  i de aceea, cuprins de mânie, a aruncat pisălogul, blestem ndu-l cu năduf, ca pe o unealtă a crimei ; e singura explicație posibilă, altminteri, de ce l-ar fi azv rlit cu at ta violen   ?  i dacă inculpatul a fost în stare să se căiască  i să se aplece cu milă asupra victimei sale, înseamnă că el nu este vinovat de moartea tatălui său ; dacă ar fi comis un paricid, nu s-ar mai fi întors din drum cuprins de milă să vadă ce se  nt mpl  cu cea de-a două victimă, numai de a a ceva nu i-ar mai fi ars în momentul acela, când toate reac iile trebuiau să-i fie dictate de instinctul de conservare ; în privin a asta nu mai începe nici o îndoială. Dimpotrivă, repet, în cazul acesta, în loc să- i fi pierdut vremea cu Grigori, cu siguran  că i-ar fi dat lovitura de gra ie. Mila  i bunele sentimente au găsit calea sufletului său tocmai fiindcă p n  atunci con tiin a lui fusese curată.  i aici e vorba tot de psihologie, numai că rezultatele sînt altele. V-am făcut această demonstrație, domnilor jura i, ca să vă dovedesc efectiv că psihologia te ajută să ajungi la orice concluzie dorești. Depinde numai de cel care o m nuie te. Psihologia determină uneori pe oamenii cei mai serio i să născocească adevărate romane, chiar fără să vrea. Spun nd aceasta, mă gîndesc, fire te, la un anumit exces de psihologie, domnilor jura i, la ceea ce se poate numi un abuz de psihologie.“

În sală se auziră din nou rîsete pe socoteala acuzatorului public, semn că publicul era de acord cu vorbitorul. În cele ce urmează voi căuta să rezum pledoaria, citînd doar pasajele și punctele mai importante.

XI

BANII N-AU FOST FURAȚI, FIINDCĂ N-AU EXISTAT

Lucrul cel mai senzațional din pledoarie și pe care publicul îl primi cu o vădită surpriză se dovedi a fi declarația avocatului cu privire la cele trei mii de ruble fatale a căror existență o contesta cu toată convingerea și, ca atare, și posibilitatea unui jaf.

„Domnilor jurați, încep avocatul, în procesul de față ori ce om străin de împrejurările respective și fără idei preconceptuate este izbit din primul moment de o particularitate ce mi se pare deosebit de semnificativă, și anume : cu toate că inculpatul este acuzat de jaf, cu nici un chip nu se poate stabili care a fost de fapt obiectul jafului. Se zice c-ar fi dispărut niște bani, suma de trei mii de ruble, dar nimeni nu știe precis dacă banii aceștia au existat în realitate. Judecați și dumneavoastră : în primul rînd, cum am aflat de existența lor și cine i-a văzut ? Nimeni în afară de feciorul Smerdeakov care a pomenit despre ei în declarațiile sale, menționînd că erau puși într-un plic purtînd cutare inscripție. Tot de la el au aflat despre bani înainte de crimă atît inculpatul, cît și fratele acestuia, Ivan Feodorovici. Doamna Svetlova era de asemenea la curent. Nici una din aceste trei persoane însă n-a văzut cu ochii săi banii, singurul care i-a văzut rămînînd pînă la urmă tot Smerdeakov. Se pune atunci întrebarea : dacă banii aceștia au existat și Smerdeakov i-a văzut cu adevărat, cînd i-a văzut pentru ultima oară ? Dar dacă stăpînul său i-a luat între timp de sub pernă și i-a pus la loc, în casetă, fără să-i fi spus nimic ? Luați aminte : după informațiile date de Smerdeakov, banii se aflau în pat, sub saltea ; ca să și-i însușească, inculpatul trebuia deci să-i scoată de acolo, și totuși patul n-a fost cîtuși de puțin răvășit, așa cum

se constată din procesul-verbal. Cum a putut, aşadar, acuza-
tul să umble la bani fără să răscolească de loc aşternutul şi
fără să murdărească cu mâinile lui pătate de sînge cearşafu-
rile fine proaspăt călcate, fiindcă patul fusese special prime-
nit în seara aceea ? Dar plicul, vor obiecta poate unii, plicul
de pe duşumea ? Tocmai aici voiam să ajung. Trebuie să vă
mărturisesc că adineauri am încercat o uşoară surpriză cînd
l-am auzit pe eminentul reprezentant al Procuraturii decla-
rînd singur — da, domnilor, singur — în momentul precis
în care căuta să ne convingă cît de absurdă este supoziţia că
ucigaşul ar putea fi Smerdeakov : «Dacă n-ar fi fost plicul,
spune domnia-sa, dacă plicul acesta n-ar fi rămas pe jos ca
un corp delict şi criminalul ar fi avut grijă să-l ia cu el, ni-
meni pe lume n-ar fi ştiut de existenţa lui, nici că înăuntru
se găseau bani şi, prin urmare, nu l-ar fi putut bănuî pe in-
culpat c-ar fi furat ceva din casă». Aşadar, acest petic rupt de
hîrtie, pe care se află o inscripţie oarecare, după propria de-
claraţie a procurorului, este singurul element pe care se ba-
zează acuzaţia de jaf pusă în sarcina inculpatului ; «Fără el,
arată acuzatorul public, nimeni n-ar fi avut nici o bănuială
c-ar fi vorba de un furt şi poate că nu s-ar fi ştiut nimic nici
despre existenţa banilor». Totuşi simplul fapt că peticul
acesta de hîrtie zăcea aruncat pe jos poate, oare, să constituie
o dovadă că plicul conţinea bani şi că banii aceştia au fost
furaţi ? «Dar, mi se va răspunde, Smerdeakov ştia că erau
bani înăuntru, fiindcă i-a văzut cu ochii lui.» Foarte bine,
dar cînd i-a văzut ultima oară ? Am stat de vorbă cu Smer-
deakov care mi-a mărturisit că asta se întîmplase cu două
zile înainte de crimă ! De ce însă atunci n-aş putea să pre-
supun, de pildă, că bătrînul, Feodor Pavlovici, în timp ce stă-
tea încuiat în casă şi-şi aştepta nerăbdător şi nervos iubita,
neavînd ce face, nu s-a gîndit la un moment dat să scoată
plicul şi să-l rupă ? «Ce rost are să-i mai ţin acolo, va fi
chibzuit el, dacă-i arăt numai plicul, s-ar putea să nu creadă
că banii sînt înăuntru, pe cînd aşa, cînd o să vadă un teanc
de treizeci de bancnote, tentaţia o să fie mult mai mare şi
efectul mai sigur.» Drept care a rupt plicul, a scos banii dină-
untru şi a aruncat hîrtia pe jos cu nepăsarea omului care se
ştie stăpîn la el în casă, fără să se teamă, bineînţeles, c-o să
lase în urmă un corp delict. Domnilor juraţi, nu credeţi
oare că faptul acesta, ipoteza pe care am formulat-o acum

este tot atît de plauzibilă ca oricare alta ? De ce ar fi imposibil ? Dar dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa, sau într-un fel asemănător, atunci acuzația de jaf cade de la sine : banii n-au fost furați, fiindcă nici n-au existat ! Dacă socotiți că plicul găsit pe jos poate constitui o dovadă că banii se aflau înăuntru, de ce n-aș putea susține contrariul, și anume, că plicul zăcea pe jos tocmai pentru că era gol, pentru că banii fuseseră scoși dinainte chiar de posesorul lor ? «Dar, mi se va obiecta, unde sînt atunci banii, dacă, așa după cum zici dumneata, Feodor Pavlovici i-a scos de acolo cu mîna lui, deoarece în casă nu s-a descoperit nimic !» În primul rînd, o parte din ei au fost găsiți în casetă, pe urmă se putea foarte bine ca proprietarul lor să-i fi scos din plic în dimineața zilei respective, dacă nu chiar în ajun, și să-i fi cheltuit, să le fi dat o altă întrebuințare, bunăoară să fi plătit ceva cu ei sau să-i fi trimis undeva, după cum tot atît de bine putea să-și fi schimbat între timp gîndul, să-și fi modificat strategia, fără a fi socotit de cuviință să-l pună la curent pe Smerdeakov. Iar dacă această ipoteză este cît de cît verosimilă, cum e posibil să arunci în spinarea cuiva o acuzație atît de categorică, susținînd cu tot dinadinsul că inculpatul ar fi săvîrșit asasinatul ca să-și jefuiască victima și că jaful într-adevăr ar fi avut loc ? Stăruind în direcția aceasta, intrăm în domeniul ficțiunii. Ca să afirmi că un obiect oarecare a fost furat, trebuie să arăți mai întîi despre ce obiect este vorba sau, cel puțin, să dovedești precis că obiectul respectiv a existat. Iar în cazul de față nici măcar nu l-a văzut cineva ! De curînd, la Petersburg, un băietan de optsprezece ani, aproape un copil, negustor ambulant, a pătruns ziua-n amiaza mare cu toporul în mînă în prăvălia unui zaraf și, cu o cutezanță nemaipomenită, l-a ucis, jefuindu-l de o mie cinci sute de ruble. După cinci ore, cînd a fost arestat, s-a găsit asupra lui aproape întreaga sumă din care nu apucase să cheltuiască decît cincisprezece ruble. În afară de aceasta, băiatul de prăvălie al zarafului, care era plecat în momentul cînd fusese săvîrșită crima, în declarațiile pe care le-a făcut la poliție, a indicat nu numai suma globală furată, dar și numărul biletelor de bancă și monezilor sustrase, specificînd chiar cîte hîrtii albastre fuseseră și cîte roșii și ce valoare aveau monezile de aur. Toți acești bani s-au găsit, exact așa cum arătase el, asupra ucigașului, care pînă la urmă a murtu-

risit tot, recunoscînd și crima, și furtul. Iată, domnilor jurați, ce înseamnă, după părerea mea, o adevărată probă ! În cazul pe care vi l-am povestit e vorba de ceva concret, banii sînt vizibili, pot să-i ating cu mîna, nu mi-e îngăduit să spun că n-au existat sau că victima nu i-ar fi avut. Oare tot așa stau lucrurile în cazul de față ? Și totuși, aici este în joc viața unui om, soarta lui ! «Bine, dar, vor zice poate unii, inculpatul a petrecut toată noaptea, a irosit o mulțime de bani, la percheziție s-au găsit asupra lui o mie cinci sute de ruble — de unde avea atîtea parale ?» Dar tocmai faptul că nu s-a găsit decît jumătate din sumă, adică o mie cinci sute de ruble, iar cealaltă jumătate a dispărut fără urmă, ne dă de gîndit că banii puteau să aibă cu totul altă proveniență și că probabil nu fuseseră păstrați niciodată în plicul cu pricina. Calculînd timpul (minut cu minut), instrucția a constatat — și lucrurile au fost verificate după aceea — că, despărțindu-se de cele două slujnice ca să se ducă la funcționarul Perhotin, inculpatul n-a mai avut cînd să treacă pe acasă, nici să intre nicaieri, și că după aceea a fost tot timpul cineva lîngă el, iar ca atare n-a putut să împartă în două banii furati și să ascundă jumătate din ei undeva în oraș. Tocmai asta l-a făcut pe domnul procuror să presupună că banii au fost probabil ascunși în cine știe ce cotlon din hanul de la Mokroe. De ce nu atunci în taințele castelului din Udolfo ? Domnilor jurați, spuneți și dumneavoastră dacă această ipoteză nu vi se pare fantasmagorică, romanțioasă ! Și, băgați de seamă, în cazul cînd ipoteza domniei-sale ar fi anulată, acuzația de jaf se năruie de la sine, fiindcă unde puteau să dispară cele o mie cinci sute de ruble, din moment ce n-au putut fi ascunse la Mokroe ? Prin ce miracol puteau să se facă nevăzute dacă s-a dovedit că inculpatul n-a intrat în nici o altă casă ? Și cu astfel de plăsmuiri romanțioase sîntem gata să distrugem viața unui om ! «Totuși, ne vor răspunde unii, inculpatul n-a fost în stare să explice de unde a luat banii care s-au găsit asupra lui, cînd toată lumea știa că pînă în noaptea aceea nu avusese nici o lăscăie.» Dar cine știa acest lucru ? Inculpatul a mărturisit răspicat de unde proveneau banii și, dacă-mi permiteți să spun, domnilor jurați, cred că nu există o explicație mai verosimilă și totodată mai conformă cu firea și temperamentul lui decît aceea cuprinsă în declarația sa. Acuzarea însă pare atașată de romanul pe care l-a făurit : un

om slab de înger, care a fost capabil să primească banii oferiți într-un chip atât de umilitor de la logodnica lui, nu putea — zice-se — să pună deoparte jumătate din ei și să-i coasă în amuletă și, chiar dacă ar fi făcut-o, ar fi găsit mereu un pretext să descoasă din două în două zile amuleta și să scoată dinăuntru o sută și încă o sută și așa mai departe, încât într-o lună de zile ar fi cheltuit toată suma. Și ipoteza aceasta, domnul procuror, dacă vă amintiți, ne-a prezentat-o ca un lucru incontestabil. Dar dacă, totuși, evenimentele s-au desfășurat altfel? Dacă domnul procuror a urzit un adevărat roman și personajul înfățișat de domnia-sa diferă cu totul de cel din realitate? Și chiar așa s-a și întâmplat, a creat un personaj nou! Ni se va argumenta, poate: «Există totuși martori care au arătat că inculpatul a cheltuit cele trei mii de ruble încredințate de doamna Verhovțeva cu o lună înainte de crimă și că n-a mai rămas cu nici o para în buzunar. Cum mai putea atunci să dosească jumătate din bani?» Dar cine sînt acești martori? Instanța s-a convins în ce măsură ne putem bizui pe ei. Și pe urmă, codrul de pîine din mîna altuia pare totdeauna mai mare. În sfîrșit, nici unul din acești martori n-a numărat banii, i-a apreciat numai din ochi. Martorul Maximov, de pildă, declară că inculpatul ar fi avut asupra lui douăzeci de mii de ruble. Vedeți deci, domnilor jurați, că psihologia este, așa cum am spus, o bîtă cu două capete și, dacă așa stau lucrurile, permiteți-mi s-o apuc la rîndul meu, pornind de la celălalt capăt, să vedem dacă ajungem la același rezultat.

Cu o lună înainte de crimă, doamna Verhovțeva i-a încredințat inculpatului trei mii de ruble ca să le expedieze prin poștă la Moscova. Rămîne totuși de știut dacă într-adevăr condițiile în care i-a oferit acești bani au fost chiar atât de degradante, de înjositoare, cum s-a arătat adineauri. Fiindcă din prima depoziție a doamnei Verhovțeva, în legătură cu această împrejurare, reieșea altceva, cu totul altceva; iar cea de-a doua n-a fost decît o explozie de mînie, un clocot de răzbunare, răbufnirea unei uri îndelung mocnite! Faptul că martora în prima sa depoziție a prezentat lucrurile într-o lumină falsă ne dă dreptul să conchidem că și cea de-a doua versiune s-ar putea să fie tot atât de neîntemeiată. Acuzatorul public «nu vrea, nu îndrăznește» (citez propriile sale cuvinte) să răscolească acest roman. Bine, dacă-i așa, am să mă abțin

și eu ; îmi iau, totuși, îngăduința să spun că, din moment ce o persoană atît de ireproșabilă, de virtuoasă, cum este indiscutabil doamna Verhovțeva, din moment ce o asemenea persoană, zic, își permite să revină subit în instanță asupra primelor sale declarații cu intenția vădită de a-l distruge pe inculpat, nu mai încape nici o îndoială că depoziția domniei-sale n-a fost făcută cu sînge rece și nu poate fi deci imparțială. Să n-avem oare dreptul atunci să tragem concluzia că o femeie dornică de răzbunare e capabilă să exagereze multe lucruri, dar, mai ales, să exagereze condițiile rușinoase, infamante, în care i-a oferit banii ? Dimpotrivă, noi credem că modul în care i-a pus suma respectivă la dispoziție putea foarte bine să tenteze un om nesocotit cum este inculpatul, determinîndu-l să accepte. Cu atît mai mult cu cît pe atunci încă mai trăgea nădejde c-o să primească foarte curînd cele trei mii pe care i le datora tatăl său. Este o dovadă de ușurătate, desigur, din partea lui, dar tocmai de aceea inculpatul era atît de convins că tatăl lui îi va restitui banii și deci va putea oricînd să expedieze prin poștă suma încredințată de doamna Verhovțeva, achitîndu-și în întregime datoria pe care o avea față de dînsa. Acuzația însă nu vrea cu nici un preț să admită că ar fi fost în stare să pună deoparte chiar în aceeași zi, adică în ziua din care i se trag ponoasele, jumătate din bani și să-i coasă în amuletă. «Nu e posibil, nu e un om capabil de asemenea sentimente», ni se spune. Dar chiar dumneata, domnule procuror, ai declarat că Dmitri Karamazov este un om cu suflet larg, chiar dumneata ai vorbit aici despre cele două abisuri ce pot sălășlui concomitent în sufletul unui Karamazov ! Într-adevăr, firea lui poate să treacă foarte lesne de la o extremă la alta, să cuprindă în sine două abisuri ; Karamazov bunăoară poate să se oprească în toiul celei mai dezmățate petreceri dacă intervine ceva care să-l influențeze în alt sens. Și acest element nou intervenit în viața lui este dragostea, da, dragostea proaspătă ce-a explodat ca pulberea în sufletul lui ! Pentru ea, pentru dragostea lui are atîta nevoie de bani, o nevoie mult mai urgentă chiar decît cheful pe care vrea să-l facă împreună cu noua iubită ! Nu așteaptă decît să-i spună : «Sînt a ta, n-am nevoie de Feodor Pavlovici», ca s-o ia în brațe și să plece cu ea departe, numai să aibă cu ce. E vorba de ceva mult mai important decît o petrecere. Se poate oare să nu-și fi dat seama Karamazov de

lucrul acesta ? Firește că da, ba, mai mult chiar, grija asta nouă îl îmbolnăvește, și atunci, vă întreb, de ce să pară atât de curios faptul c-a fost în stare să pună deoparte niște bani și să-i ascundă pentru orice eventualitate ? Dar timpul trece, Feodor Pavlovici nici gând n-are să-i restituie banii, dimpotrivă, se aude că-i păstrează ca momeală, vrînd să-i răpească iubita, ademenind-o cu ajutorul lor ! «Dacă tata nu-mi dă nimic, își spune inculpatul, Katerina Ivanovna o să fie convinsă că sînt un hoț !» Și atunci în mintea lui încolțește ideea de a lua într-o bună zi cele o mie cinci sute de ruble pe care le poartă atîrnate de gît și de a se duce să le depună în fața doamnei Verhovțeva, spunîndu-i : «Sînt un ticălos, e adevărat, dar hoț nu sînt !» Iată deci încă un motiv ca să țină cu dinții banii aceia, păzindu-i ca ochii din cap, în loc să descoasă amuleta ca să scoată rînd pe rînd toate bancnotele de o sută. De ce nu i-am da voie inculpatului să aibă ca orice om sentimentul onoarei ? Nu, domnilor jurați, acest sentiment există fără îndoială în sufletul lui, poate greșit înțeles, ce-i drept, ba chiar de multe ori cu totul denaturat, dar intens, aș spune chiar pătimaș, după cum a dovedit cu prisosință. Lucrurile însă se complică din ce în ce, chinurile geloziei ajung la paroxism, și mereu aceeași insolubilă alternativă, aceleași apăsătoare întrebări sfredelesc tot mai neînduplecat conștiința bolnavă a inculpatului : «Din moment ce îi restitui datoria Katerinei Ivanovna, cu ce bani am să mai pot pleca atunci cu Grușenka ?» Dacă umbla ca turbat, dacă-și făcea de cap și provoca scandal prin localuri în ultima lună dinainte de crimă, pricina era poate tocmai amărăciunea ce se strînsese în sufletul lui, situația intolerabilă în care se afla. Pînă la urmă această alternativă din care nu știe cum să iasă devine o tortură atît de cumplită încît îl aduce la disperare. Îl trimite atunci pe mezin la tatăl lor să-i ceară pentru ultima oară banii, dar, cuprins de nerăbdare, nu mai așteaptă răspunsul și intră buzna în casă, sfîrșind prin a-l snopi în bătăi pe bătrîn sub ochii celor de față. Asta înseamnă că pe viitor trebuie să-și ia gîndul de la bani ; după isprava asta cu siguranță că tatăl n-o să-i mai dea nici o para. În aceeași zi, pe înserat, bătîndu-se cu pumnul în piept, în partea de sus, spre furca gîtului, acolo unde-i atîrnată amuleta, inculpatul se jură față de fratele său că are la îndemînă un mijloc ca să

scape cu fața curată, dar că va rămîne totuși un ticălos, deoarece își dă seama că nu va recurge la acel mijloc, n-are destulă tărie de caracter ca s-o facă, e lipsit de voință. De ce nu vrea acuzarea să pună nici un temel pe această declarație atît de candidă și de sinceră, atît de spontană și veridică, a lui Alexei Karamazov ? De ce, dimpotrivă, caută cu tot dinadinsul să mă facă să cred că banii sînt ascunși undeva într-o crăpătură, în tainele castelului din Udolfo ? Tot în seara aceea, după întrevvedere cu fratele său, inculpatul așterne pe hîrtie scrisoarea fatală, sortită să devină dovada cea mai importantă, cea mai zdrobitoare, că mobilul crimei a fost jaful. «Am să cer bani de la toată lumea și, dacă nimeni n-o să vrea să-mi dea, am să-l omor pe tata și am să iau plicul legat cu panglică roză pe care-l ține ascuns sub saltea, numai să plece Ivan», declară el, și acuzarea vrea cu orice preț să vadă aici programul după care s-a condus criminalul. Se mai poate îndoii cineva de vinovăția lui ? «Crima a fost comisă punct cu punct după acest program !» exclamă acuzatorul public. În primul rînd însă biletul cu pricina a fost scris la beție, de un om ajuns la exasperare ; în al doilea rînd, și de astă dată pomeneste despre plic, dar bizuindu-se numai pe informațiile lui Smerdeakov, fiindcă nu l-a văzut niciodată cu ochii lui, iar în al treilea rînd, chiar dacă și-a făcut un plan, așa cum arată scrisoarea, de unde putem ști că s-a ținut întocmai de el ? Cine poate să dovedească asta ? Putem fi siguri că inculpatul a luat într-adevăr banii ascunși sub pernă, că i-a găsit sau că banii aceștia au existat într-adevăr ? Oare după bani alerga cu atîta disperare, aduceți-vă bine aminte ! E adevărat c-a fugit ca un nebun acasă, dar nu ca să-și jefuiască tatăl, ci orbește, în neștire, turbat de gelozie, ca s-o caute pe femeia care i-a distrus viața, deci nu mai poate fi vorba nici de jaf premeditat, nici de un program dinainte întocmit ! «Și totuși, mi se va obiecta poate, ajungînd acasă, l-a ucis pe tatăl său și i-a furat banii !» Dar el să-l fi ucis într-adevăr ? Acuzația de jaf o respinge cu indignare : nu e posibil să învinuiești pe cineva de jaf dacă nu poți arăta precis obiectul jafului, asta este o axiomă ! Dar de ucis, el să fi ucis oare, din moment ce cade prima acuzație ? S-a dovedit într-adevăr că el a ucis ? Nu cumva și de astă dată este la mijloc o ficțiune, un roman ?

ȘI DECI NU POATE FI VORBA DE UN ASASINAT

„Îngăduiți-mi, domnilor jurați, să vă amintesc că este în joc viața unui om și că trebuie să procedăm cu toată atenția. Reprezentantul Procuraturii, după propriile sale declarații, pe care le-am auzit cu toții adineauri, a șovăit pînă în ultima clipă, adică pînă în ziua procesului, să-l acuze cu toată convingerea pe inculpat de crimă cu premeditare, a șovăit pînă în momentul cînd a avut în fața ochilor scrisoarea fatală scrisă «la beție», care ne-a fost prezentată în instanță. «Crima a fost săvîrșită punct cu punct după acest plan!» exclamă procurorul. Repet însă: inculpatul a alergat într-un suflet la tatăl său să-și caute iubita, numai și numai pentru ea, ca să vadă dacă nu cumva se află acolo. Este un fapt incontestabil. Dacă ar fi găsit-o acasă la ea, cu siguranță c-ar fi rămas lîngă dînsa, nu s-ar mai fi gîndit să se ducă nicăieri și deci nu și-ar fi respectat legămîntul făcut în scrisoare. A alergat la întîmplare, mînat de un imbold spontan, și cine știe dacă în momentul acela se mai gîndea la răvașul pe care-l scrisese «la beție». «Bine, dar a luat cu el pisălogul de aramă?» spune acuzarea, și poate că vă aduceți aminte la ce argumentație psihologică a dat naștere acest unic fapt, de ce inculpatul trebuia neapărat să se înarmeze cu pisălogul cu un scop precis, să-l ia cu el ca pe o armă etc., etc. Totuși, mă gîndesc la un lucru foarte simplu: ce s-ar fi întîmplat dacă pisălogul n-ar fi stat la vedere, pe policioara de unde l-a luat inculpatul, ci ar fi fost închis în dulap? Acuzatul n-ar mai fi dat cu ochii de el și ar fi fugit cu mîinile goale, neînarmat, și poate că n-ar mai fi omorît pe nimeni. Cum mai pot deduce atunci că omul nostru s-ar fi înarmat intenționat cu pisălogul și că deci crimă ar fi fost premeditată? Da, e adevărat că s-a lăudat în gura mare prin toate localurile c-o să-și ucidă tatăl, iar cu două zile înainte de crimă, în seara cînd a scris în stare de ebrietate biletul, era liniștit, nu s-a certat decît cu un băiat de prăvălie, fiindcă, zice acuzarea, «Karamazov trebuia neapărat să se certe cu cineva»; la care s-ar putea foarte bine răspunde că atunci cînd un om pune la cale asemenea crimă, și încă săvîrșită după un plan meditat pe îndelete, în-

făptuită punct cu punct după acest plan, cu siguranță că n-ar mai fi căutat ceartă cu lumînarea, nu s-ar fi luat la harță nici cu băiatul acela de prăvălie, ba poate chiar nici n-ar fi intrat în local, fiindcă sufletul celui care rumegă o faptă ca asta e dornic de liniște, caută să se estompeze, să dispară, să treacă neobservat, să nu-l vadă și să nu-l știe nimeni. «Uitați de existența mea, dacă se poate», parc-ar vrea să zică. Și asta nu din calcul, fără doar și poate, ci din instinct. Domnilor jurați, psihologia, așa cum am spus, este ca o bătă cu două capete, pe care și noi știm s-o mînuim și ale cărei subtilități le putem și noi înțelege ! Cît privește amenințările vehemente proferate prin localuri timp de o lună înainte de nenorocire, gîndiți-vă numai cîte nu strigă copiii cînd se ceartă sau bețivii cînd ies din cîrciumă afumați și cu țifna în nas ? «Te tai în bucăți !» amenință ei, și totuși nu se întîmplă nimic. Oare scrisoarea fatală nu este și ea expresia unei stări de surescitare nervoasă provocată de băutură ? Nu seamănă oare leit cu răcnetele bețivilor la ieșirea din cîrciumă : «Vă omor, pe toți vă omor !» De ce n-ar fi așa, de ce oare n-ar putea să fie așa ? De ce scrisoarea aceasta trebuie neapărat să fie fatală, și nu ridicolă ? Biletul a devenit un corp delict numai și numai pentru că tatăl inculpatului a fost găsit la el în odaie asasinat, pentru că un martor l-a văzut pe inculpat fugind prin grădină, înarmat, pentru că martorul respectiv a fost la rîndul său doborât de acesta ; de aceea crima a fost înfăptuită punct cu punct după program, de aceea scrisoarea, din ridicolă, a devenit fatală. Slavă Domnului, am atins, în sfîrșit, nodul problemei : «Dacă a fost în grădină, înseamnă că el a ucis !» Toată acuzarea se sprijină pe aceste cuvinte : *dacă a fost, înseamnă* negreșit că el este făptașul. Dar dacă *nu înseamnă* nimic, deși a fost în grădină ? O, sînt perfect de acord, înlănțuirea faptelor, coincidențele sînt elocvente ! Dar luați fiecare fapt în parte și analizați-l fără să țineți seama de rest : de ce, de pildă, acuzarea nu vrea cu nici un preț să admită veridicitatea declarației inculpatului, care afirmă că s-a grăbit să se îndepărteze de fereastra tatălui său ? Aduceți-vă aminte de sarcasmele pe care și le-a permis la un moment dat acuzarea pe socoteala «timidității» și «sentimentelor filiale» ce s-au trezit subit în sufletul ucigașului. Dar dacă, totuși, așa s-a întîmplat în realitate sau cu oarecare aproximație ? Poate că inculpatul a avut, totuși, un sentiment de

respect dacă nu de timiditate ? De ce n-am putea admite c-a fost așa ? «Cred că mama s-a rugat atunci pentru mine», declară la interogatoriu inculpatul, explicându-și astfel faptul c-a fugit de la fereastră, de îndată ce s-a convins că Svetlova nu se afla în odaia tatălui său. «Dar cum putea să-și dea seama, aruncând o privire pe fereastră ?» obiectează acuzarea. Și de ce nu ? Fereastra s-a deschis după ce inculpatul bătuse în geam, potrivit semnalului știut. Feodor Pavlovici putea foarte bine să fi rostit un cuvânt, să fi scăpat un strigăt care să-i dovedească feciorului său că Svetlova nu era înăuntru. De ce să presupunem că lucrurile s-au petrecut neapărat așa cum ne imaginăm noi, cum ne place nouă să ne imaginăm ? În realitate, pot să intervină o mie și unu de elemente care să scape spiritului de observație al celui mai subtil psiholog. «Bine, dar Grigori a văzut ușa deschisă, veți spune dumneavoastră, prin urmare, inculpatul a intrat cu siguranță în casă, și deci el este ucigașul.» În ce privește ușa, domnilor jurați... Vedeți dumneavoastră, nu există decât un singur martor care a văzut-o deschisă, și martorul respectiv în momentul acela era într-o stare care... Dar să zicem c-a fost așa, să admitem că ușa era într-adevăr deschisă, că inculpatul a mințit, da, a mințit dintr-un instinct de conservare, lucru foarte explicabil în situația lui, să presupunem c-a pătruns totuși în casă, c-a intrat în odaie. Ei și ? De ce trebuia în mod necesar să și ucidă, dacă a intrat în casă ? Putea foarte bine să dea buzna înăuntru, să treacă dintr-o cameră într-alta, cercetându-le în fugă, să-l îmbrâncească, sau chiar să-l molesteze pe tatăl său și, după ce se va fi încredințat că Svetlova nu se afla înăuntru, să fugă, fericit că n-a găsit-o acolo și că a plecat fără să fi săvârșit o vărsare de sânge. Tocmai de aceea, poate, puțin mai apoi a sărit de pe gard, să vadă ce face Grigori, pe care-l lovește fără să-și dea seama într-o clipă de enervare ; de aceea, poate, în sufletul lui a putut să încolțească un sentiment curat de milă, de compasiune : pentru că reușise să scape de tentație, pentru că se simțea cu inima ușoară și era fericit că nu-și omorâse tatăl. Acuzatorul public zugrăvește cu o elocință emoționantă teribila încercare prin care a trecut inculpatul în hanul din Mokroe, starea lui sufletească în momentul când dragostea și-a deschis din nou porțile în fața lui, chemându-l la o viață nouă, și când și-a dat seama că el nu mai avea dreptul să iubească, fiindcă lăsase în urma lui

cadavrul însîngerat al tatălui său și deci trebuia să-și primească pedeapsa ! Va să zică, domnul procuror admite că inculpatul poate fi capabil de dragoste, folosind din nou o explicație psihologică în maniera domniei-sale : «O stare de beție, zice el, răgazul de care se mai bucură criminalul în drum spre eșafod» etc., etc. Dar, domnule procuror, vă întreb pentru a doua oară, nu cumva ați creat un personaj nou ? Chiar atît de abrutizat, atît de împietrit la inimă să fie inculpatul, încît să se mai gîndească în momentele acelea la dragoste și să mai poată chibzui în sinea lui cum să inducă în eroare justiția, dacă sîngele tatălui său i-ar fi împovărat cu adevărat conștiința ? Nu, nu și iarăși nu ! În clipa cînd ar fi descoperit în fine că este iubit, că dragostea îl cheamă la ea, făgăduindu-i o fericire nouă, pot să jur pe ce vreți c-ar fi simțit un îndemn nestăvilit, o nevoie năprasnică de a dispărea de pe fața pămîntului, de a se sinucide, și cu siguranță c-ar fi făcut-o dacă ar fi lăsat într-adevăr în urmă cadavrul tatălui său ! O, nu, firește că atunci n-ar mai fi uitat unde-și pusese pistolul ! Îl cunosc pe inculpat : insensibilitatea asta bestială, ferocitatea asta este incompatibilă cu firea lui ! Sînt convins că s-ar fi omorît, în privința asta n-am nici cea mai mică îndoială ! Și dacă nu și-a luat viața a fost tocmai fiindcă «mama s-a rugat» în momentul acela pentru el și fiindcă nu se știa vinovat de moartea tatălui său ; atunci, la Mokroe, s-a frămîntat, și-a frînt mîinile numai din pricina bătrînului Grigori, rugîndu-se lui Dumnezeu să-l trezească la viață pe unchiaș, să-l scoale de jos, să facă așa ca lovitura pe care i-o dăduse să nu fi fost mortală și deci să nu fie pedepsit pentru ea. De ce n-am putea oare să interpretăm în felul acesta evenimentele ? Ce dovadă neîndoielnică avem că inculpatul minte ? «Dar cadavrul tatălui ? se vor grăbi să ne riposteze unii. Dacă a fugit, într-adevăr, fără să-l omoare, cine l-a ucis atunci pe bătrîn ?»

Repet, în asta constă toată logica acuzării : cine a ucis, dacă nu el ? În afară de el nu există nimeni altul pe care l-am putea bănuî. Așa să fie, oare, domnilor jurați ? Să fie, oare, adevărat că nu există nimeni altcineva ? Am auzit acuzarea numărilor pe degete persoanele care se aflau în noaptea aceea în casă. Erau cinci oameni. Sînt de acord că trei dintre aceștia nu pot fi acuzați : în primul rînd victima, apoi bătrînul Grigori și, în sfîrșit, soția acestuia. Prin ur-

mare, nu mai rămîn decît două persoane, inculpatul și Smerdeakov, și domnul procuror declară cu patos că inculpatul caută să-l scoată vinovat pe Smerdeakov numai și numai pentru că nu are pe nimeni altul la îndemînă și că, în cazul cînd ar fi existat o a șasea persoană, sau măcar bănuiala că ar putea să mai existe această persoană, s-ar fi grăbit să retracteze rușinat acuzația adusă lui Smerdeakov, aruncînd vina asupra celui de-al șaselea ins. Dar, domnilor jurați, de ce n-aș putea oare adopta, la rîndul meu, punctul de vedere opus? În fața noastră stau doi oameni: inculpatul și Smerdeakov. De ce, atunci, n-aș putea să afirm că dumneavoastră îl acuzați pe clientul meu numai pentru că nu aveți pe cine arunca vina? Și nu aveți, fiindcă dumneavoastră, dintr-o idee preconcepută, l-ați eliminat de la început pe Smerdeakov din rîndul celor suspecți. Da, este adevărat, singurii oameni care îl acuză pe Smerdeakov, în afară de inculpat, sînt cei doi frați ai acestuia și Svetlova, încolo nimeni. Mai există totuși o mărturie, un fel de neliniște, ce-i drept destul de confuză, prilejuită de o întrebare, de o bănuială ce plutește în aer, se aude o vagă rumoare, se simte că lumea așteaptă ceva. Și, în sfîrșit, în favoarea aceleiași ipoteze pledează și o anumită potrivire de fapte, anumite coincidențe destul de semnificative, deși, recunosc, nu chiar atît de precise; în primul rînd este criza de epilepsie survenită exact în ziua cînd s-a întîmplat nenorocirea, criza pe care nu știu de ce s-a socotit obligat s-o apere și s-o analizeze atît de amănunțit domnul procuror. Apoi sinuciderea inopinată a lui Smerdeakov în ajunul procesului. Apoi nu mai puțin inopinata depoziție făcută azi în instanță de cel mai mare dintre frații inculpatului, care pînă acum fusese încredințat de vinovăția acestuia și care deodată vine cu un teanc de bani și-l denunță pe Smerdeakov ca fiind adevăratul uci-gaș! O, nici vorbă că sînt tot atît de convinși ca și acuzatorul public că Ivan Karamazov este bolnav, că are febră cerebrală și că depoziția lui putea într-adevăr să nu fie decît o tentativă disperată, concepută în delir, de a-și salva frațele, aruncînd vina pe un mort! Și totuși, numele lui Smerdeakov a fost pronunțat, și numele acesta are ceva enigmatic în el. S-ar părea c-a mai rămas încă ceva de spus, că povestea nu s-a sfîrșit încă. Și că poate odată și odată totul se va lămuri. Dar asta o să se vadă mai tîrziu. Instanța a

hotărît să continue dezbaterele. Deocamdată, aş putea să vă spun totuşi câteva cuvinte în legătură cu caracterizarea pe care domnul procuror i-a făcut-o cu atîta subtilitate şi talent răposatului Smerdeakov. Dar, cu toată admiraţia ce o am pentru măiestria dumisale, nu pot să mă declar întru totul de acord cu portretul creionat de domnia-sa. Am fost acasă la Smerdeakov, l-am văzut şi am stat de vorbă cu el, şi impresia cu care am plecat diferă cu totul de constatările domniei-sale. Smerdeakov avea într-adevăr o sănătate şubredă, dar omul în sine, caracterul lui — nu ! — nu erau de loc atît de slabe cum ni le prezintă acuzarea. Şi mai ales n-am reuşit să descopăr la el nici urmă din timiditatea, din faimoasa timiditate pe care a descris-o atît de sugestiv domnul procuror. Nu părea cîtuşi de puţin naiv, dimpotrivă, era un om teribil de bănuitor, lipsit complet de încredere în semenii lui şi căutînd să-şi ascundă această carenţă sub masca naivităţii, şi o minte destul de pătrunzătoare. O, nu era cîtuşi de puţin sărac cu duhul, aşa cum afirmă cu candoare acuzarea ! În ceea ce mă priveşte, Smerdeakov mi-a lăsat o impresie bine definită : am plecat de la el convins că aveam de-a face cu o fiinţă extrem de rea, roasă de ambiţie, răzbunătoare şi peste măsură de invidioasă. Am reuşit de asemenea să culeg unele informaţii : feciorul se simţea împovărat de originea lui, pe care o detesta, îi era ruşine de maică-sa şi scrişnea din dinţi furios de cîte ori îşi amintea că «se trage din Smerdeaşciaia». Se purta necuviincios cu Grigori şi cu nevasta acestuia, bătrînele slugi care îl crescuseră de mic. Îşi blestema ţara şi-şi bătea joc de ea. Visul lui era să plece în Franţa şi să devină francez. Şi de multe ori s-a plîns că nu poate s-o facă din lipsă de mijloace. Impresia mea este că nu ţinea la nimeni pe lume în afară de sine, de altfel, avea o idee extraordinară despre propria sa persoană. În ochii lui cultura însemna să umbli bine îmbrăcat, cu plastroane impecabil scrobite şi cu cizmele lustruite lună. Considerîndu-se (ceea ce nu era exclus) fiul nelegitim al lui Feodor Pavlovici, avea toate motivele să-şi facă inimă rea din pricina situaţiei lui, comparînd-o cu situaţia feciorilor legitimi ai boierului : «Ei au totul şi eu nimic, se va fi gîndit adeseori. Ei se bucură de toate drepturile, lor o să le rămîna moştenirea, iar eu nu sînt decît un biet bucătar !» Smerdeakov mi-a mărturisit c-a fost de faţă cînd Feodor Pavlovici a pus

banii în plic, ba chiar l-a și ajutat. Și cu siguranță că turba de necaz când se gîndea în mîinile cui aveau să încapă paralele acelea cu care el ar fi putut să-și facă viitorul. Pe deasupra, era pentru prima oară că vedea cu ochii lui trei mii de ruble deodată, trei mii de ruble în bancnote, noi-nouțe (intenționat l-am întrebat ce aspect aveau). Să nu faceți niciodată, domnilor, greșeala să arătați unui om invidios și mîncat de ambiție prea mulți bani dintr-o dată, iar Smerdeakov în viața lui nu văzuse atîta bănet în mîna unui singur om ! Efectul produs de teancul de bancnote putea să aibă o influență nefastă asupra imaginației lui, fără alte consecințe pentru moment. Eminentul reprezentant al Procuraturii ne-a înfățișat cu o subtilitate puțin obișnuită toate motivele *pro* și *contra* ipotezei că Smerdeakov ar putea fi criminalul, insistînd mai ales asupra întrebării : ce interes avea atunci să simuleze accesul ? Putem însă foarte bine să presupunem că n-a simulat, că, de fapt, accesul a survenit de la sine, dar că tot așa putea să treacă de la sine, iar bolnavul să-și vină în fire. Nu să se restabilească, dar cel puțin să-și vină în simțiri, să-și recapete cunoștința, așa cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri. Acuzarea vrea să știe în care moment anume a săvîrșit Smerdeakov crima. Dar este foarte ușor să precizăm acest moment. Bolnavul putea să se dezmeticească, să se trezească din somnul lui adînc (fiindcă nu era decît adormit ; accesele de epilepsie sînt urmate totdeauna de un somn greu) chiar în clipa cînd bătrînul Grigori îl apucase de picior pe inculpat urlînd cît îl ținea gura : «L-ai omorît pe taică-tău !» Nu e de mirare că strigătul acela neobișnuit, ce izbucnise fără veste în toiul beznei și al liniștii nocturne, să fi tulburat somnul lui Smerdeakov, care poate în momentul acela nu mai dormea atît de adînc, ba poate chiar era pe cale să se trezească. Sculîndu-se din pat, feciorul pornește aproape în neștire, fără să-și dea seama ce face, în direcția de unde venise țipătul, să vadă despre ce e vorba. E încă năuc, amorțit de boală, rațiunea lui e somnolentă, dar, de bine, de rău, iese în grădină, se apropie de ferestrele luminate și află de nenorocirea întîmplată din gura boierului care, bineînțeles, se bucură văzîndu-l. Într-o clipă se dezmeticește. Inspăimîntat, boierul începe să-i povestească totul de-a fir-a-păr. Și în mintea lui detracată, bolnavă, încolțește și se

Înfiripă treptat un gând cumplit, dar ispititor, de o logică implacabilă : să-și ucidă stăpînul, să pună mîna pe cele trei mii de ruble și pe urmă să arunce vina pe tînărul conaș. Cine ar putea fi suspectat dacă nu el, pe cine altul ar putea să cadă păcatul dacă nu pe băiatul cel mare al boierului, din moment ce există atîtea dovezi c-a pătruns în grădină ? Lăcomia năprasnică de bani, rapacitatea brusc ațîtată și în același timp conștiința că va scăpa nepedepsit îi taie răsufarea. O, e un fenomen destul de frecvent, sînt foarte dese cazurile cînd asemenea imbolduri irezistibile se nasc spontan, din senin, punînd deplină stăpînire pe sufletul unor ucigași care cu un moment înainte nici nu se gîndeau măcar să ucidă ! Smerdeakov putea foarte ușor să intre în casă la boier și să-și ducă planul la îndeplinire. Cu ce ? Avea vreo armă la îndemîna ? Foarte simplu : cu prima piatră pe care ar fi luat-o de pe jos, din grădină. Dar pentru ce, în ce scop ? Și cele trei mii de ruble ? Pentru el însemnau viitorul ! O, să nu credeți că mă contrazic, banii puteau să se afle totuși în casă ! Și se prea poate ca Smerdeakov să fi fost singurul care știa cum să dea de ei, unde-i ascunsese boierul. «Bine, dar plicul ? Plicul rupt care zăcea pe dușumea ?» veți întreba dumneavoastră. Adineauri, cînd domnul procuror, abordînd acest subiect, ne-a demonstrat cu o serie de argumente extrem de subtile că plicul nu putea să fie aruncat pe dușumea decît de un hoț fără experiență, așa cum era Karamazov, și nicidecum de Smerdeakov, care pentru nimic în lume n-ar fi lăsat în urma lui un corp delict de o asemenea gravitate ! Da, domnilor jurați, ascultînd adineauri demonstrația domniei-sale, mi s-a părut la un moment dat că lucrurile astea le-am mai auzit undeva. Și, închipuiți-vă, nu mai departe decît acum două zile Smerdeakov mi-a ținut aceeași teorie, sprijinită pe aceleași argumente, asupra modului în care ar fi procedat Karamazov. E un lucru care m-a frapat în chip deosebit atunci ; mi s-a părut că naivitatea lui este mimată, că omul caută să anticipeze asupra evenimentelor, să-mi strecoare această idee, să mi-o sugereze, ca să ajung la aceeași concluzie. Nu cumva el i-a sugerat-o și domnului procuror ? Nu cumva el a impus-o multeminentului nostru acuzator public ? «Bine, mă veți întreba dumneavoastră, dar soția lui Grigori ? Femeia declară că l-a auzit pe bolnav gemînd toată

noaptea în odăița de alături.» Da, l-a auzit într-adevăr, dar nici această mărturie nu prezintă suficiente garanții. Să vă dau un exemplu. O doamnă mi se plîngea odată că n-a putut să închidă ochii toată noaptea din pricina unui cățel care lătra în curte. Și totuși, bietul cățel, după cum am aflat mai târziu, nu lătrase decît de vreo două-trei ori peste noapte. Totuși, e un lucru firesc : omul aude la un moment dat prin somn un geamăt, se trezește înciudat că nu e lăsat în pace, pentru ca după o clipă să adoarmă din nou. Peste două ore aude iarăși un geamăt, se trezește din nou și adoarme la loc și, în sfîrșit, după alte două ore, tresare iar auzind un suspin, deci în totul somnul lui a fost tulburat numai de trei ori în cursul unei nopți. A doua zi dimineata, respectivul se plînge că cineva a gemut toată noaptea și n-a putut să închidă ochii o clipă. Și e normal să i se pară așa ; de fiecare dată, în răgazul de două ore pe care i-l lăsau gemetele inoportune, omul a dormit și nu-și aduce aminte de nimic ; în schimb, momentele în care a fost trezit din somn i-au rămas întipărite în minte și de aceea are impresia că n-a avut liniște toată noaptea. «Dar de ce, de ce Smerdeakov n-a mărturisit nimic în biletul scris înainte de moarte ? întreabă acuzarea. A avut atîta conștiință ca să facă primul lucru, iar pe celălalt nu ?» Dar, dați-mi voie, conștiința înseamnă căință, iar sinucigașul putea foarte bine să nu fi simțit nici o mustrare de cuget și să fi făcut pasul acesta într-un moment de disperare. Disperarea și căința sînt două sentimente cu totul diferite. Disperarea nu exclude ura și înverșunarea și, în clipa cînd se pregătește să-și pună capăt zilelor, sinucigașul e în stare să dușmănească de două ori mai mult pe aceia pe care i-a invidiat toată viața ! Domnilor jurați, ferțiți-vă să comiteți e eroare judiciară ! Spuneți-mi, întrucît vi se pare neverosimilă ipoteza pe care v-am înfățișat-o acum ? Găsiți că expunerea mea păcătuiește prin ceva, că ar cuprinde măcar un singur lucru imposibil sau absurd ? Dacă există însă o cît de mică posibilitate, dacă vi se pare că descoperiți măcar o umbră de adevăr în tot ce v-am spus, ferțiți-vă să dați o sentință de condamnare ! Și oare numai o umbră de adevăr să fie în cuvintele mele ? Vă jur pe tot ce am mai sfînt că sînt ferm convins și cred din răspuseri în veridicitatea interpretării date de mine ! Și mai ales, o, mai ales, mă chinuiește și

mă scoate din fire gîndul că din toate probele acumulate de acuzare în sarcina inculpatului nu există nici una cît de cît sigură, infailibilă, și că bietul om e pierdut numai din pricina concordanței ce există între aceste probe. Într-adevăr, sînt o serie de coincidențe zdrobitoare în cazul de față : sîngele care-i picură de pe mîini, rufăria plină de sînge, răcnetul ce străpunge noaptea întunecoasă : «Tu l-ai ucis pe taică-tău!» ; omul care după ce a dat alarma se prăbușește la pămînt cu capul spart, în fine, nenumărate referințe, mărturii, gesturi care, toate, converg spre același punct. Firește, lucrurile astea dau de gîndit și ar putea foarte bine să influențeze hotărîrea dumneavoastră, domnilor jurați ! Dar oare hotărîrea domniilor-voastre poate fi atît de ușor influențată ? Aduceți-vă aminte că ați fost investiți cu o putere nelimitată, puterea de a lega și a dezlega. Dar cu cît o putere este mai mare cu atît mai teribile pot fi urmările ei ! Nu vreau să retractez aici o iotă din ceea ce am afirmat pînă acum, dar să zicem totuși că n-ar fi așa, să zicem că accept eventual motivele invocate de acuzare, admit că nefericitul meu client și-a mînjit mîinile cu sîngele părintesc. Repet însă că nu este decît o supoziție, pentru că nici o clipă n-aș putea să mă îndoiesc de nevinovăția lui ! Să presupunem deci că inculpatul ar fi vinovat de paricid. Chiar așa fiind, chiar dacă aș admite lucrul acesta, vă rog, totuși, să-mi acordați atenție în continuare, fiindcă mai am de adăugat cîteva cuvinte. Trebuie să vă mai spun ceva, deoarece simt că în inimile și în cugetele domniilor-voastre se dă o crîncenă luptă... Iertați-mă pentru această indiscretă aluzie la sentimentele dumneavoastră, domnilor jurați, dar înțeleg să spun adevărul și să fiu sincer pînă la capăt. Să fim deci sinceri cu toții ! "...

În momentul acela avocatul fu întrerupt de un ropot puternic de aplauze. Într-adevăr, rostise cu atîta convingere ultimele cuvinte, încît toată lumea simțise că omul avea de bună seamă ceva de spus și că ceea ce urma să arate acum putea fi decisiv. Președintele însă amenință pe un ton ridicat că „va evacua sala“ în cazul cînd „asemenea manifestări“ se vor mai repeta. Liniștea se restabili numaidecît și Fetiukovici își continuă pledoaria cu o voce schimbată, patetică, cu totul diferită de aceea care răsunase pînă atunci în incintă.

CAZUISTICA

„Ceea ce agravează situația clientului meu, domnilor jurați, nu este numai existența unei serii întregi de coincidențe, proclamă el. Nu, cu adevărat covârșitor pentru el în realitate rămîne un singur fapt : victima este propriul său tată ! Dacă ar fi fost vorba de un simplu asasinat, dumneavoastră, ținînd seama de lipsa sau mai bine zis de nulitatea dovezilor, de caracterul iluzoriu al probelor, analizate una cîte una și nu privite în ansamblu, ați fi respins acuzația sau cel puțin ați fi șovăit să distrugeți viața unui om numai din pricina unei idei preconcepute, a părerii pe care v-ați făcut-o mai demult despre el și care, din păcate, trebuie să recunosc, e pe deplin justificată ! Aici însă nu este vorba de o crimă oarecare, ci de un paricid ! Asta impresionează de la bun început, și încă atît de puternic, încît, fie oricît de șubrede, dovezile par mai puțin fragile, mai puțin inconsistente decît sînt în realitate chiar unui om fără păreri preconcepute. Cum poate fi achitat un asemenea inculpat ? Dar dacă totuși el a ucis și scapă nepedepsit ? Iată ce-și spune fiecare în sinea lui involuntar aproape, instinctiv. Da, într-adevăr, e o atrocitate fără seamăn să verși sîngele propriului tău tată, al părintelui tău, sîngele omului care ți-a dat ființă, care te-a iubit, care nici o clipă nu și-a precupețit viața pentru tine, care a suferit ori de cîte ori ai fost bolnav în copilărie, care a înfruntat necazurile numai ca tu să poți fi fericit, care a trăit numai din bucuriile și succesele tale ! O, să ucizi o asemenea ființă, mărturisesc, este de neconceput ! Domnilor jurați, ce este un tată, un părinte adevărat, ce noțiune sublimă, ce idee măreață se ascunde în acest cuvînt ? Am arătat în linii generale ce înseamnă lucrul acesta. Dar în cazul de față, în cazul de care ne ocupăm acum, răposatul Feodor Pavlovici Karamazov nu avea nici una din calitățile pe care le presupune noțiunea aceasta, așa cum s-a conturat adineauri în sufletul nostru. Ca tată, Feodor Pavlovici era o adevărată calamitate. Fiindcă există părinți care seamănă cu o calamitate. Să analizăm mai îndeaproape situația, fără să ne temem a spune lucrurilor pe nume, domnilor jurați, avînd în vedere gravi-

tatea hotărîrii pe care trebuie s-o luăm. Dimpotrivă, acum mai mult ca oricînd sîntem datori să nu respingem nici o idee, să privim adevărul în față, să nu fim timorați ca niște copii sau ca niște femei sperioase, după fericita expresie a eminentului acuzator public. În rechizitoriul desfășurat cu atîta înflăcărată elocință, adversarul meu (și mi-a fost adversar înainte chiar de a fi luat cuvîntul) a exclamat în cîteva rînduri: «Nu înțeleg să cedez nimănui dreptul exclusiv de a-l apăra pe inculpat, nu înțeleg să-l cedez nici chiar avocatului venit de la Petersburg; sînt acuzatorul lui, dar în același timp îi pot fi și apărător!» Și a accentuat de cîteva ori acest lucru, uitînd totuși să menționeze următorul fapt: dacă fiorosul criminal inculpat în acest proces a putut timp de douăzeci și trei de ani să păstreze în sufletul lui recunoștință pentru un funt de alune singurului om care-l alintase în copilărie, cînd stătea în casa părintească, cu atît mai vîrtos nu putea să uite în acești douăzeci și trei de ani cum alerga acasă la taică-său «prin curtea din dos, cu piciorușele goale și cu pantalonașii prinși într-un singur năsturaș», după mărturia doctorului Herzenstube, un om inimos și plin de generozitate. Dar, domnilor jurați, la ce bun să cercetăm mai îndeaproape această «calamitate», la ce bun să repetăm inutil lucruri pe care toată lumea le cunoaște? Ce i-a fost dat clientului meu să vadă întorcîndu-se în orașul natal, în casa părintească? Și de ce, de ce trebuie neapărat să-l considerăm o ființă ne-simțitoare și egoistă, un monstru? Într-adevăr, e irascibil, e sălbatic, e turbulent, tocmai de aceea a și ajuns acum în fața tribunalului, dar cine trebuie tras la răspundere pentru destinul lui, a cui este vina dacă, înzestrat cu atîta însușiri remarcabile, cu un suflet nobil și cu multă sensibilitate, a primit totuși o educație atît de absurdă? L-a învățat oare cineva cum trebuie să se poarte, a avut grijă cineva să-i lumineze mintea, i-a arătat cineva măcar un pic de dragoste în copilărie? Clientul meu a crescut cum a dat Dumnezeu, în-tocmai ca o sălbăticiune. Poate că abia aștepta să se întâlnească cu tatăl lui după ani și ani în care trăiseră departe unul de altul, poate că de mii de ori pînă atunci căutase să scuture amintirile vagi, întrezărite ca prin vis, ale copilăriei, să alunge fantomele hîde ce i-au întunecat pruncia, dorind din tot sufletul să-și ierte și să-și îmbrățișeze părintele! Dar ce se întîmplă? Tînărul este întîmpinat cu ironii pline de

cinism, cu suspiciuni și sîcîieli pe socoteala banilor rămași în litigiu ; discuțiile și preceptele pe care le aude îl scîrbesc și zilnic e nevoit să asculte aceleași povești «la un păhăruț de coniac» ; în sfîrșit, descoperă că tatăl încearcă să-i răpească iubita cu proprii lui bani, banii cu care-i rămăsese dator — o, domnilor jurați, trebuie să recunoașteți că lucrurile astea sînt pe drept cuvînt revoltătoare, monstruoase ! Și bătrînul mai îndrăznește încă să se plîngă la toată lumea că fiu-său nu-i poartă respect și este brutal cu dînsul, mai mult chiar, îl vorbește de rău peste tot, îi pune fel de fel de piedici, îl calomniază, ajunge pînă acolo, încît îi răscumpără polițele ca să-l poată băga la închisoare ! Domnilor jurați, asemenea ființe, crude în aparență, nestăpînite și violente, cum este clientul meu, de cele mai multe ori ascund o inimă nespus de duioasă, pe care însă nu știu să și-o arate. Nu rîdeți, vă rog, nu rîdeți de această aserțiune ! Adineauri, eminentul acuzator public a amintit cu o necruțătoare ironie de admirația pe care clientul meu i-o poartă lui Schiller și de dragostea lui pentru tot ce este «frumos» și «sublim». În locul dumisale aș fi ezitat să-mi bat joc de aceste lucruri ! Da, inimi ca a lui — o, îngăduiți-mi să iau apărarea acestor inimi rareori înțelese și de cele mai multe ori nedreptățite — inimile acestea sînt adesea însetate de afecțiune, de sublim, de dreptate, poate tocmai prin contrast cu propriul lor temperament, vijelios și brutal, sînt însetate, deși nu-și dau seama, dar rîvna asta există totuși în adîncul lor ! Pătimașe și crude în aparență, sînt totuși capabile să iubească, de pildă, o femeie, să fie mistuite de dragoste, o dragoste eterată, ideală. O, nu, nu zîmbiți, vă rog ! Vă asigur că așa se întîmplă în majoritatea cazurilor cu asemenea temperamente ! Atîta doar că nu pot să-și ascundă patima, de multe ori manifestată cu brutalitate — este tocmai ceea ce te izbește la ele, lucrul pe care toată lumea îl observă, fără să pătrundă mai adînc în sufletul omului, să caute a vedea ce se petrece în realitate acolo ! Dar patimile lor se sting tot atît de repede cum s-au și aprins, toate fără excepție ; doar dacă se întîmplă să înțîlnească o ființă superioară și să stea în preajma ei, oamenii aceștia, în aparență brutali și cruzi, caută să se primenească, să se îndrepte, se străduiesc să fie mai buni, să devină la rîndul lor superiori și sublimi, da, «superiori și sublimi», oricît ar fi fost de ridiculizate aceste calificative ! Spuneam

adineauri că ar fi o nedelicatețe din partea mea să insist asupra romanului de dragoste al clientului meu cu doamna Verhovțeva. Totuși, pot să-mi îngădui unele observații: bunăoară, ceea ce am avut prilejul să auzim mai înainte n-a fost o depoziție, ci strigătul exaltat al unei femei dornice de răzbunare, cu toate că dînsa nu avea în nici un caz dreptul să-i reproșeze c-a înșelat-o, deoarece la rîndul său i-a trădat dragostea ! Dacă ar fi avut cît de cît răgazul să chibzuiască, n-ar fi făcut această depoziție ! O, nu puneți nici un temei pe cuvintele sale, nu, clientul meu nu este «un bandit», cum l-a numit dînsa ! Cel ce-i iubea pe oameni mai presus decît pe sine însuși și a fost răstignit, pregătindu-se să-și ia crucea, a spus : «Eu sînt păstorul cel bun. Păstorul cel bun viața și-o pune pentru oile sale, ca nici una să nu se prăpădească...» Să nu prăpădim și noi fără rost un suflet omenesc ! Am întrebat adineauri ce este un tată și am declarat cu toată convingerea că este un cuvînt prețios, o noțiune măreață. Dar, domnilor jurați, noi trebuie să folosim cinstit acest cuvînt și, pentru ca totul să fie mai lămurit, îmi voi permite să spun lucrurilor pe nume : un tată cum a fost răposatul Karamazov nu poate fi și nici nu merită a fi considerat așa. Dragostea filială este imposibilă, mai mult chiar, absurdă atunci cînd tatăl căruia îi e acordată nu justifică acest sentiment. Nu-i cu puțință să crezi dragoste din nimic, din nimic nu poate făuri decît Dumnezeu. «Și voi, părinților, nu întăriți la mînie pe copiii voștri», scrie apostolul cu inima înflăcărată de iubire. N-am pomenit cuvintele *Sfintei Scripturi* de dragul clientului meu, ci am ținut să le reamintesc tuturor părinților. În ce calitate îmi îngădui să dau învățăminte părinților, cine m-a împuternicit s-o fac ? Nimeni. Dar mă adresez lor ca om și cetățean : *vivos voco* * ! Petrecerea noastră printre cele pămîntești este de scurtă durată, dar, cît ar fi ea de scurtă, avem totuși timpul să săvîrșim atîtea lucruri rele și să rostim multe vorbe nesocotite ! Să căutăm deci să folosim orice moment în care ne aflăm împreună pentru a ne spune unii altora măcar un cuvînt bun. Așa și eu am căutat să mă folosesc de faptul că mă aflu aici. De aceea doar ne-a fost dăruită din voința suveranului această tribună, pentru ca de la înălțimea ei toată Rusia să ne poată auzi. Așadar,

* Grăiesc către cei vii ! (Lat.)

nu pentru părinții care se află aici, în sală, am vorbit, ci mă adresez tuturor celor ce au copii și le spun : «Și voi, părinților, nu întăriți la mînie pe copiii voștri !» Da, să împlinim noi înșine mai întîi învațătura lui Hristos și abia după aceea să cerem același lucru copiilor noștri. Altfel, nu ne putem numi părinții, ci dușmanii lor, iar ei nu sînt copiii noștri, ci dușmanii noștri, pe care noi înșine ni i-am făcut vrăjmași ! «Cu ce măsură măsurați vi se va măsura !» — asta iarăși nu v-o spun eu, ci cuvîntul Evangheliei, care ne învață să măsurăm cu aceeași măsură de care am avut parte noi. Putem noi, oare, să-i acuzăm pe copii cînd ne întorc, măsură pentru măsură, ceea ce le-am oferit noi ? Recent, în Finlanda, o fată băgată la stăpîn a dat de bănuît c-ar fi adus pe lume clandestin un prunc. A fost pusă sub urmărire și, în cele din urmă, în podul casei, dosită într-un cotlon, după niște cărămizi, s-a descoperit o ladă de a cărei existență nu știa nimeni. Lada a fost deschisă și înăuntru s-a găsit cadavrul unui nou-născut pe care fata îl omorîse cu mîinile ei. În aceeași ladă se mai aflau scheletele altor doi prunci uciși, așa cum ea însăși a mărturisit, îndată după naștere. Domnilor jurați, vă întreb, era oare fata aceea mama copiilor ei ? Da, e adevărat, ea îi adusese pe lume, dar era oare mama lor în înțelesul deplin al cuvîntului ? S-ar încumeta cineva dintre noi să rostească numele sfînt de mamă vorbind despre ea ? Trebuie să privim adevărul în față cu tot curajul, domnilor jurați, să lăsăm deoparte orice reticență, sîntem datori să procedăm așa în clipa asta, nu trebuie să ne temem de anumite expresii sau noțiuni, ca precupețele moscovite, care pretutindeni văd numai «duhuri rele» și «stafii». Dimpotrivă, să dovedim că progresul realizat de omenire în ultimii ani a influențat și evoluția noastră și să spunem deschis : nu ajunge să dai viață unui copil pentru a fi tatăl lui, mai e necesar să și arăți că ești demn de acest nume. O, firește, există și o altă concepție, o altă interpretare dată acestui cuvînt, potrivit căreia tatăl, chiar dacă este o fiară, chiar dacă este dușmanul propriilor săi copii, rămîne totuși tatăl lor numai și numai pentru că el le-a dăruit viața. Dar asta este o concepție pe care aș numi-o mai curînd mistică, pe care n-o pot accepta cu rațiunea, ci numai cu credința sau, mai clar, trebuie să cred pe cuvînt că așa este, după cum cred atîtea lucruri pe care nu le înțeleg, dar în care totuși religia îmi poruncește

să cred. O asemenea concepție însă nu poate avea nici o contingentă cu domeniul vieții reale. Domeniul acesta, domnilor, nu beneficiază numai de drepturi, ci, în același timp, ne impune și mari datorii și, dacă vrem să fim umani, să fim adevărați creștini în sfârșit, sîntem datori, sîntem obligați să promovăm numai convingerile justificate de rațiunea și experiența noastră, convingeri ce au fost trecute prin focul analizei; într-un cuvînt, să procedăm cu o matură judecată și nu în mod irațional, ca în vis sau în delir, ca să nu pricinuim vreun neajuns semenilor noștri, să nu-i facem să sufere și să nu-i nenorocim. Iată ce înseamnă a face o faptă cu adevărat creștinească, și nu săvîrșită sub egida misticismului, ci a rațiunii, o faptă menită a dovedi iubirea noastră de oameni...”

În momentul acela, în sală izbucniră aplauze furtunoase, dar Fetiukovici dădu din mîini, ca și cum ar fi implorat galleria să nu-l întrerupă, lăsîndu-l să isprăvească ceea ce avea de spus. Publicul se liniști numaidecît și oratorul putu să continue :

„Credeți oare, domnilor jurați, că odraslele noastre, care au atins vîrsta adolescenței și au început să judece lucrurile, nu-și pun la rîndul lor aceste întrebări? Fără îndoială, și nu le putem pretinde, firește, să le ocolească, fiindcă ar însemna să le cerem un lucru imposibil ! Priveliștea pe care i-o oferă un tată nevrednic în comparație cu părinții, tații altor copii; de o seamă cu el, toți oameni de ispravă, trezește în mintea adolescentului, fără voia lui, unele întrebări dureroase. Întrebări la care primește răspunsuri stereotipe : «El ți-a dat viața, ești sînge din sîngele lui și, deci, dator să-l iubești». Fără să vrea, adolescentul cade pe gînduri : «Dar oare el m-a iubit atunci cînd mi-a dat viață ? se întreabă el din ce în ce mai nedumerit. Oare m-a zămislit de dragul meu ? În clipa cînd, cuprins de patimă și poate înfierbîntat de băutură, m-a conceput, nici nu mă cunoștea, nu știa măcar dacă am să fiu băiat sau fată, cel mult mi-a transmis darul beției, singurul dar pe care l-am primit de la el... De ce atunci trebuie să-l iubesc ? Numai pentru că m-a adus pe lume, ca după aceea nici să nu se mai uite la mine ?» O, poate că aceste întrebări vi se par prea brutale sau crude, dar să nu pretindem de la o minte tînără o cumpătare ce nu-i stă în fire. «Nu te pune cu firea : o dai afară pe ușă și-ți intră pe fereastră !»⁷⁸ zice proverbul, și apoi — și asta

În primul rînd — să nu ne fie teamă să spunem lucrurilor pe nume și să rezolvăm problema așa cum ne dictează rațiunea și dragostea de oameni, nu ideile mistice. Dar cum s-o rezolvăm ? Iată cum : băiatul să vină în fața tatălui său și să-l întrebe cu toată seriozitatea : «Tată, spune-mi, de ce trebuie să te iubesc ? Dovedește-mi, tată, că se cuvine într-adevăr să te iubesc !» Și dacă tatăl va avea puterea, se va simți în stare să-i răspundă, să-i dovedească lucrul acesta, atunci vom putea spune că avem de-a face cu o adevărată familie, o familie normală, care se bazează nu numai pe o simplă superstiție, o idee mistică, preconcepută, ci pe temelii raționale, sigure și adînc umaniste. În caz contrar, dacă tatăl nu va fi în măsură să dovedească nimic, familia nu mai există ca atare ; tatăl nu se mai poate numi așa, iar fiul capătă dreptul și libertatea să-l socotească pe viitor un străin, dacă nu chiar un dușman. Tribuna noastră, domnilor jurați, trebuie să fie o școală a adevărului și a ideilor sănătoase !»

Un ropot nestăvilit de aplauze frenetice întrerupseră elocința cuvîntătorului. Firește, nu toată lumea aplauda, în orice caz însă o jumătate din sală își manifesta entuziasmul. Și printre cei ce-i ovaționau erau destui părinți, mame și tați. De sus, unde ședeau doamnele, se auzeau țipete stridente, aclamații. Cuconetul flutura batiste. Președintele agita din răspuseri clopoțelul. Era pur și simplu indignat de comportarea publicului, totuși, nu îndrăzni să evacueze sala, așa cum amenințase cu puțin înainte, fiindcă oratorul era aplaudat și încurajat cu fluturături de batiste chiar și de persoanele simandicoase, care ocupau locuri în spatele tribunei completului de judecată, pe scaunele special instalate acolo cu ocazia procesului ; majoritatea oameni în vîrstă, decorați cu ordine înalte, așa încît, atunci cînd larma se mai potoli, președintele se mulțumi să avertizeze din nou cu severitate asistența cu evacuarea sălii, iar Fetiukovici, emoționat și triumfător, își continuă pledoaria.

„Domnilor jurați, vă amintiți, desigur, de noaptea fatală, care a revenit mereu în discuție în cursul acestui proces, cînd fiul a escaladat gardul casei părintești și, pătrunzînd în odaia tatălui său, s-a trezit la un moment dat față în față cu cel ce i-a dăruit viața, cu dușmanul lui, cu omul care îi făcuse numai rău de cînd venise pe lume. Însist din nou : nu după

bani venise acolo în noaptea aceea ; acuzația de tâlhărie este cu desăvîrșire absurdă, așa cum am arătat mai înainte ! Și nici cu gîndul de a ucide n-a dat buzna în casă ; dacă ar fi premeditat crima, ar fi căutat cel puțin să se înarmeze din timp, pe cînd el n-a avut în mîină decît pisălogul pe care-l apucase instinctiv, fără să știe ce face. Să zicem că și-a înșelat tatăl, folosind ilicit semnalul, să zicem că pînă la urmă a pătruns totuși în casă — am spus și repet că nu acord nici un credit acestei versiuni — dar să presupunem c-ar fi fost așa ! Domnilor jurați, vă jur pe tot ce am mai sfînt că dacă rivalul său ar fi fost un străin și nu propriul lui tată, inculpatul ar fi străbătut în goană odăile și, convingîndu-se că nu există nici o femeie în casă, ar fi plecat valvîrtej, fără să-i facă nici un rău. Poate că l-ar fi lovit cel mult sau l-ar fi îmbrîncit, atîta tot, fiindcă numai de el nu-i ardea atunci, fiindcă nu avea nici o clipă de pierdut, trebuia neapărat să afle unde este dînsa. Dar rivalul acesta era tatăl, era părintele lui ! O, totul a pornit de aici, din momentul cînd a văzut înaintea ochilor chipul tatălui său, al omului care l-a urît din copilărie, care l-a dușmănit și a căutat să-l jignească la tot pasul, ca pînă la urmă să i se azeze de-a curmezișul drumului, devenind rivalul său odios ! Fără să vrea, s-a simțit dintr-o dată cotropit de o ură nestăvilită care nu i-a mai lăsat răgaz să judece : într-o clipă, totul a fost răscolit din adîncuri în sufletul său ! O nebunie subită a pus stăpînire pe el, dar în același timp s-a produs și o puternică reacție psihică, fiindcă natura se răzbună cu o nestăvilită forță și inconștient, ca orice fenomen natural, ori de cîte ori legile ei eterne sînt nesocotite. Dar ucigașul n-a săvîrșit nici de astă dată o crimă — declar sus și tare, afirm cu toată convingerea lucrul acesta — nu, și-a agitat doar mîina în care ținea pisălogul, într-un gest de revoltă și scîrbă, fără nici o intenție criminală, neștiind că va ucide. Să nu fi avut în mîină blestematul acela de pisălog, poate că l-ar fi snopit în bătaie pe bătrîn, fără să-l ucidă totuși. Luînd-o apoi la goană, nici măcar nu și-a dat seama că bătrînul ce zăcea doborît pe podele era mort. Nu, o crimă săvîrșită în condițiile astea nu mai are caracterul unei crime. Și în nici un caz nu se poate numi un paricid. Nu, cînd victima e un tată de genul acesta, crima nu mai poate fi socotită un paricid decît dintr-o prejudecată. Dar în cazul de față poate fi vorba de o

crimă ? Vă întreb iarăși din adâncul conștiinței mele ! Domnilor jurați, noi îl vom condamna, și atunci cu siguranță osînditul își va spune : «Oamenii aceștia n-au căutat în nici un fel să-mi schimbe destinul, n-au avut grijă de educația, de învățătura mea, nu și-au dat osteneala să devin mai bun, să facă un om din mine. Nu m-au hrănit, nici nu mi-au dat să beau, am zăcut gol în temniță și n-au venit la mine, iar acum tot ei mă trimit la ocnă. Sîntem chit, așadar, nu le mai datorez nimic și n-am să mai fiu dator nimănui cu nimic în vecii vecilor. Sînt răi, am să fiu și eu tot așa. Sînt cruzi, am să fiu la rîndul meu crud.» Iată ce-și va spune în sinea lui, domnilor jurați ! Și, vă jur, osîndindu-l nu veți face decît să-l scăpați de o povară, să-i ușurați conștiința, și-n loc să se căiască, va blestema sîngele pe care l-a vărsat. Și totodată veți pierde un suflet care încă mai putea să renască la o viață nouă, fiindcă omul va rămîne surd și orb toată viața. Vreți, în schimb, să-i dați o pedeapsă mult mai grea, o osîndă cumplită, cea mai cumplită din cîte există, în așa fel ca să-l salvați de la pieire și să-i regenerați definitiv sufletul ? Dacă da, atunci copleșiți-l cu mărinimia dumneavoastră ! Veți vedea cum se va înfiora, cum se va cutremura toată ființa lui : «Voi fi în stare să suport atîta dragoste, atîta bunătate ? Merit eu oare toate astea ?» se va întreba. O, îi cunosc inima și știu cît e de nobilă, pe cît e de sălbatică, domnilor jurați ! Însotită de un act măreț de iubire, se va prosterna în fața supremei dumneavoastră generozități și, cuprinsă de înflăcărare, se va reîntoarce la viață pe veci ! Există suflete mici care, în meschinăria lor, acuză o lume întreagă. Faceți însă ca sufletul acesta să fie uluit de îndurarea dumneavoastră, dovediți-i dragostea dumneavoastră, și își va blestema fapta, fiindcă în el există în germene atîtea însușiri bune ! Orizontul se va deschide vast în fața sa, și sufletul lui își va da seama dintr-o dată cît de milostiv este Dumnezeu și cît de buni și drepi pot fi oamenii. Căința și datoria nemăsurată pe care o va avea de răscumpărat îl vor face să se cutremure în sine, covîrșit. Și nu va mai spune atunci : «Sîntem chit», ci : «Sînt vinovat în fața tuturor oamenilor și nevrednic sînt, cel mai nevrednic dintre toți». Și va striga cu obrazii scăldați în lacrimi de pocăință și cu inima mistuită de o sfîntă înduioșare : «Oamenii sînt mai buni decît mine, fiindcă nu m-au osîndit, ci au

căutat să mă izbăvească!» O, pentru dumneavoastră este atât de ușor să faceți acest act de clemență, fiindcă, în lipsa unor probe care să aibă măcar o aparență de veridicitate, veți ezita desigur să declarați: «Da, este vinovat». Mai bine să scape zece vinovați nepedepsiți decât să fie pedepsit un singur nevinovat! Auziți, auziți oare mărețul glas al secolului trecut, glasul ce răsună prin vremuri din cuprinsurile glorioasei noastre istorii? Trebuie, oare, ca eu, un biet om neînsemnat, să vă aduc aminte că justiția rusă nu înseamnă numai osîndirea, dar și izbăvirea unui om rătăcit? Lăsați popoarele celelalte să se țină cu strictețe de litera legii, noi urmărim în primul rînd spiritul și sensul ei, mîntuirea și regenerarea morală a celor ce au pornit pe calea pierzării. Și dacă este așa, dacă într-adevăr țara noastră și justiția au asemenea năzuințe, fie ca Rusia să meargă tot înainte, n-o mai speriați, o, vă rog, n-o mai alarmați cu troicile dumneavoastră năprasnice, de care se feresc cu spaimă și cu repulsie toate popoarele! Nu o troică vijelioasă, ci un măreț car triumfal rus, care se îndreaptă maiestuos și liniștit spre țelul său. Soarta clientului meu este în mîinile dumneavoastră și tot în mîinile domniilor-voastre se află și soarta adevărului nostru rus! Și dumneavoastră îl veți salva, veți lupta pentru el, dovedind că are cine să-l apere și că se află în mîini bune!»

XIV

MUJICHII S-AU ȚINUT TARI

Cu aceste cuvinte, domnul Fetiukovici își încheie pledoaria și de astă dată entuziasmul publicului se dăzlănțui vijelios, cu o putere nestăvilită. Orice încercare de a-l stăpîni ar fi fost inutilă; femeile plîngeau, plîngeau chiar și bărbații, ba am văzut și doi demnitari cu ochii umezi de lacrimi. Resemnăt, președintele nu se mai grăbi să-și agite clopoțelul. „Ar fi fost un adevărat sacrilegiu să înfrînezi un entuziasm ca ăsta“, argumentau mai apoi cu înfocare doamnele noastre. Oratorul însuși era sincer mișcat. În mo-

mentul acela Ippolit Kirillovici se ridică de la locul lui, intenționând să „vorbească în replică“. Intervenția lui fu primită cu ostilitate : „Cum ? Ce înseamnă asta ? Mai îndrăznește să spună ceva ?“ ciripiră doamnele. Dar chiar dacă ar fi ciripit tot cuconetul de pe fața pământului, începînd cu onorata doamnă procuror, soția lui Ippolit Kirillovici, nimic nu l-ar fi putut opri să ia cuvîntul. Era palid și înfrigurat de emoție ; primele fraze pe care le rosti aproape că nu se deslușiră ; gîfîia, nu reușea să articuleze corect cuvintele, se încurca. Își reveni însă repede. Din cel de-al doilea discurs al său voi spicui doar cîteva fraze.

„...Am fost acuzați adineauri c-am fi născocit romane peste romane. Dar ce a făcut, la rîndul său, apărarea decît să fabuleze tot timpul, oferindu-ne un ciclu întreg de romane ? Mai lipseau doar versurile. În așteptarea iubitei, Feodor Pavlovici rupe plicul și-l aruncă pe jos. Sînt citate chiar și cuvintele pe care le-ar fi rostit în această palpitantă ocazie. Puteți să spuneți, oare, că nu este un poem ? În ce fel ni se poate dovedi c-a scos banii din plic, cine l-a auzit vorbind ? Feciorul Smerdeakov, un biet neisprăvit, devine ca prin miracol un erou de tip byronian, care vrea să se răzbune pe întreaga societate pentru faptul că este copil din flori — oare asta cum se cheamă dacă nu tot un poem ? Cît privește povestea cu fiul care dă buzna în casa părintească și care își omoară tatăl, fără ca să-l omoare totuși, aici nu mai este vorba nici de un roman, nici de un poem, ci de un sfînx care ne propune o serie de enigme atît de dificile, încît nu le poate rezolva cu siguranță nici el. Din moment ce a ucis, înseamnă că e vorba de o crimă. Cum poate să ucidă cineva fără să fie un criminal, așa ceva depășește înțelegerea noastră ! Ni se spune apoi că tribuna noastră este o tribună a «noțiunilor sănătoase» și a adevărului, și iată că de la înălțimea acestei tribune închinată «noțiunilor sănătoase» ni-e dat să auzim pronunțîndu-se sub pecetea jurămîntului axioma că a numi paricid fapta unui fiu care-și asasinează tatăl nu este decît o prejudecată ! Dar dacă paricidul este o prejudecată și dacă fiecare copil își va supune tatăl la un interogatoriu, somîndu-l să-i răspundă : «Tată, de ce trebuie să te iubesc ?», gîndiți-vă unde o să ajungem, ce o să se întîmple cu temeliile societății noastre, ce soartă o să aibă familia noastră ? Paricidul, pasămite, e unul și același lucru cu «sta-

fiile» precupeții moscovite ! Cele mai prețioase, cele mai sfinte precepte pe care se sprijină menirea justiției ruse și de care depinde viitorul ei sînt denaturate, interpretate alandala, numai și numai pentru ca oratorul să-și atingă scopul, să obțină absolvirea pentru o faptă ce nu poate fi absolvită. «O, copleșiți-l cu mărinimia dumneavoastră !» exclamă apărătorul, e tocmai ceea ce așteaptă și criminalul, și mîine chiar toată lumea o să vadă ce copleșit va fi ! Nu crede, oare, apărătorul că exigențele dumisale sînt prea modeste atunci cînd cere numai achitarea inculpatului ? De ce n-ar pretinde instanței instituirea unei burse care să poarte numele paricidului, pentru ca fapta lui să rămîna de-a pururi săpată în memoria posterității și a tinerei generații ? Apărarea își permite chiar să aducă unele corective Evangheliei și religiei : «Toate astea, declară ea, sînt concepții mistice, pe cînd noi propovăduim adevăratul creștinism, verificat de rațiune, trecut prin focul analizei și al noțiunilor sănătoase». Și iată, în fața noastră începe să se contureze o falsă imagine a lui Hristos ! «*Cu măsura cu care măsuраți, vi se va măsura*», proclamă apărarea, pentru a conchide apoi că Mîntuitorul ne-ar fi poruncit să întoarcem tuturor măsura pe care am primit-o de la ei — și toate astea proclamate sus și tare, de la tribuna noțiunilor sănătoase ! Apărarea nu deschide Evanghelia decît în ajunul proceselor, ca să arate apoi cît de profund cunoaște o operă, orice s-ar zice, atît de originală, care poate să prindă bine la nevoie, să fie de efect în anumite împrejurări, după necesități, firește, totul după necesități ! Iar Hristos ne-a poruncit să procedăm tocmai invers, să ne ferim a ne lua după oamenii răi, să iertăm celor ce ne-au greșit și să le întindem obrazul, iar nu să le plătim măsură pentru măsură. Iată ce ne învață Dumnezeuul nostru, și nicidecum c-ar fi o prejudecată să-i împiedicăm pe copii de a săvîrși o nelegiuire, omorîndu-și părinții. Noi nu ne încumetăm să corectăm de la înălțimea tribunei adevărului și a noțiunilor sănătoase Evanghelia, așa cum ne-a lăsat-o Dumnezeuul nostru, pe care apărarea nu binevoiește să-l numească decît «cel ce a iubit omenirea mai presus decît pe sine însuși și a fost răstignit», cînd toată Rusia pravoslavnică îl preamărește spunîndu-i : «Tu ești Domnul-Dumnezeul nostru !»

Președintele intervine, curmînd elanul oratorului pe care-l rugă să nu exagereze, să păstreze limitele cuvenite etc., etc.,

făcându-i, adică, recomandățiile pe care le fac în asemenea ocazii toți președinții de tribunal. De altfel, se simțea oarecare agitație și în sală. Publicul se sucea pe scaune, se auzeau exclamații indignate. Fetiukovici nu se arătă de loc dispus să-i dea replica ; se urcă la tribună numai ca să rostească cu mîna pe inimă și cu o voce profund jignită cîteva cuvinte pline de demnitate. Strecură din nou unele aluzii ironice la „romanele“ și „psihologia“ procurorului și găsi prilejul chiar să-l ia în șfichi : „Jupiter, de ce ești supărat ? Înseamnă că n-ai dreptate“, ceea ce provocă o vie ilaritate în rîndurile publicului care-și manifestă astfel simpatia, cu atît mai mult cu cît Ippolit Kirillovici nu semăna nici pe departe cu Jupiter. Apoi, cu toată demnitatea cuvenită, Fetiukovici declară că nici nu va încerca măcar să răspundă la acuzația că ar permite tinerei generații să-și omoare părinții. Cît despre „falsa imagine a lui Hristos“ și faptul că n-a binevoit să-l numească Dumnezeu, ci doar „cel ce a iubit omenirea mai presus decît pe sine însuși și a fost răstignit“, ceea ce ar fi — zice-se — „în contradicție cu religia ortodoxă, și în orice caz nu se cădea să fie rostit de la înălțimea unei tribune a adevărului și a noțiunilor sănătoase“, Fetiukovici dădu să se înțeleagă c-ar fi vorba de o „insinuare“, adăugînd că, atunci cînd acceptase să vină aici, fusese convins că tribuna noastră era cel puțin ferită de asemenea acuzații „primejdioase pentru persoana mea, ca supus și devotat cetățean...“ Președintele interveni din nou, întrerupîndu-l. Fetiukovici se înclină în fața publicului și-și încheie astfel pledoaria, în rumoarea sălii ce-și manifesta aprobarea. Cît despre Ippolit Kirillovici — asta era cel puțin părerea doamnelor — fusese „distrus definitiv“.

Să dădu apoi ultimul cuvînt acuzatului. Mitea se sculă, dar nu avu prea multe de spus. Era răpus de oboseală trupească și sufletească. Aerul degajat și sfidător cu care intrase dimineață în sală dispăruse aproape cu desăvîrșire. Ai fi zis că încercarea prin care trecuse în ziua aceea îl zguduise pentru toată viața, că întâmplările pe care le trăise îi deschiseseră ochii, îl făcuseră să-și dea seama de o mulțime de lucruri esențiale, lucruri pe care mai înainte nu le înțelegea. Îi slăbise și glasul, nu mai vocifera ca pînă atunci. În cuvintele lui se simțea o umilință pe care n-o avusese mai înainte, vorbea ca un om înfrînt, doborît la pămînt.

„Ce aş putea să vă mai spun, domnilor jurați ? A venit ziua cînd trebuie să dau socoteală de faptele mele, simt mîna Celui-de-Sus deasupra capului meu. Omul păcătos și desfrînat de pînă acum nu mai există. Dar, spovedindu-mă în clipa asta în fața dumneavoastră ca în fața lui Dumnezeu, vă mărturisesc : N-am vărsat sîngele tatălui meu și nu sînt vinovat ! Repet pentru ultima oară : Nu l-am omorît eu ! Am fost un descreierat, dar am prețuit totdeauna binele. Am dorit mereu să mă îndrept și totuși am trăit ca o fiară sălbatică. Îi mulțumesc domnului procuror, am avut multe de învățat azi de la dînsul, a spus o mulțime de lucruri despre mine pe care nici nu le bănuiam, dar nu este adevărat că l-am ucis pe tata, aici a greșit ! Îi mulțumesc și apărătorului meu ; am plîns ascultîndu-l, dar nu-i adevărat că l-am ucis pe tata, nu trebuia nici măcar să presupună așa ceva ! Nu credeți ce spun medicii, sînt în toate mințile, numai sufletul mi-e ca plumbul de greu. Dacă mă veți ierta, dacă îmi veți da drumul, am să mă rog lui Dumnezeu pentru domniile-vostre. Voi căuta să fiu mai bun, vă jur pe ce am mai sfînt, martor mi-e Dumnezeu ! Iar dacă mă veți osîndi, voi frînge cu mîinile mele sabia deasupra capului și voi săruta apoi frînturile ! Dar fie-vă milă de mine, nu mă lăsați fără Dumnezeu : mă cunosc prea bine și știu c-am să mă răzvrătesc ! Mi-e sufletul greu, domnilor, din cale-afară de greu... fie-vă milă de mine !“

Se prăbuși pe bancă, glasul i se stinse brusc, așa încît ultima frază abia dacă putu s-o îngaime.

Completul de judecată stabili întrebările și ceru părților să depună concluziile. Dar voi trece peste celelalte detalii. În sfîrșit, jurații se ridicară și părăsiră sala de ședințe pentru a delibera. Președintele era extrem de obosit, așa că se mulțumi să le adreseze doar cîteva cuvinte fără prea mare convingere : „Căutați să judecați lucrurile fără părtinire, nu vă lăsați influențați de vorbele meșteșugite ale apărării, cîntăriți bine totul, nu trebuie să uitați că aveți o misiune grea de îndeplinit“ etc., etc.

Jurații ieșiră din sală și ședința fu suspendată. Publicul putea acum să-și părăsească locurile, să facă cîteva pași, să-și împărtășească impresiile acumulate între timp, să ia o gustare la bufet. Era foarte tîrziu, aproape unu noaptea, dar

nimeni nu se îndura să plece acasă. Toată lumea era cu nervii încordați, surescitată, nimeni nu se mai gîndea la odihnă. Fiecare aștepta cu palpității verdictul, deși nu toți aveau în-doieli. Doamnele, de pildă, stăteau ca pe ghimpi, cuprinse de o nerăbdare înfrigurată, dar în sinea lor se simțeau liniștite : „Nu se poate, își ziceau ele, e imposibil să nu-l achite“. Toate se pregăteau pentru clipa emoționantă cînd entuziasmul avea să cîștige întreaga sală. Mărturisesc că și printre bărbați foarte mulți aveau certitudinea că inculpatul va fi achitat. Unii se bucurau, alții stăteau încruntați, iar alții umblau cu capul în pămînt. Ce n-ar fi dat ei ca Mitea să nu scape cu o sentință de achitare ! Fetiukovici era ferm convins de succes. Lumea se înghesuia în jurul lui, primea felicitări, era măguit.

După cum am auzit mai tîrziu, se pare că la un moment dat ar fi spus în mijlocul unui grup de spectatori :

— Există niște fire invizibile care-l leagă pe apărător de jurați și care se urzesc, se presimt încă din timpul ple-doariei. Le-am simțit în timp ce vorbeam și știu că există într-adevăr. Procesul este ca și cîștigat, vă garantez.

— O să vedem ce au să răspundă mujicii noștri ! spuse un domn încruntat, corpulent și ciupit de vărsat, care avea o moșie în apropierea orașului, alăturîndu-se unui grup și amestecîndu-se în discuție.

— Nu sînt numai mujici. Sînt și patru funcționari printre ei.

— Îl cunoașteți pe Nazariiev, pe Prohor Ivanovici, negustorul ? E în juriu, știți, cel cu medalia pe piept !

— Ce-i cu el ?

— E deștept foc.

— Păi aproape că n-a scos o vorbă tot timpul.

— Așa-i el, tăcut, dar poate că face mai bine. Cine să-i dea lecții, ăsta de la Petersburg ? Știe el mai mult decît tot Petersburgul ! Gîndiți-vă, are doisprezece copii !

— Cum, credeți că s-ar putea să nu-l achite ? se miră cu glas tare, într-un alt grup, un funcționar tinerel.

— Au să-l achite, cu siguranță ! rosti categoric cineva.

— Ar fi o rușine, o infamie să nu-l achite ! dădea din mîini funcționarul. Chiar dacă ar fi ucis, există totuși părinți și părinți ! Și pe urmă era exasperat, ajunsese la

capătul puterilor... probabil că așa s-a întâmplat, cum spunea avocatul, a agitat mîna în care ținea pisălogul și l-a lovit din întîmplare. Au făcut totuși o greșală c-au încercat să dea vina pe fecior. A fost o scenă ridicolă, atîta tot. În locul apărătorului aș fi spus pe șleau : da, el a ucis, dar nu este vinovat, dracu să vă ia !

— Păi cam așa a și spus, numai că nu ne-a dat dracului.

— Ba nu, Mihail Semeonîci, e ca și cînd ne-ar fi dat !
intervenî un glas pițigăiat.

— Vă aduceți aminte, domnilor, că în postul mare a fost achitată o actriță care a tăiat beregata soției amantului ei...

— Dar n-a apucat s-o ucidă !

— Da, dar totuși a încercat !

— Ți-a plăcut cum a vorbit despre copii ? Admirabil !

— Admirabil !

— Dar povestea cu misticismul, ce zici ?

— Lăsați încolo misticismul ! exclamă cineva. Gîndiți-vă mai bine ce-o să pățească bietul Ippolit, vai de capul lui ! Doamna procuror o să-i scoată ochii mîine pentru Mitenka !

— E aici în sală ?

— Nu e. Să fi fost, i-i scotea de mult. A rămas acasă, o dor dinții. He-he-he !

Într-un alt grup :

— S-ar putea totuși ca Mitenka să fie achitat.

— Te pomenești că mîine, de bucurie, o să dărîme totul la „Metropol“, zece zile în șir o să umble beat !

— Așa e el, dat dracului !

— Păi sigur, trebuia să-și vîre dracu și aici codița, că de n-ar fi fost el amestecat, nu s-ar fi întîmplat nimic.

— Bine, domnilor, să zicem : elocința-i elocință, totuși, gîndiți-vă, ce-ar fi dacă toată lumea ar lua cîte o greutate de cîntar și s-ar apuca să spargă capetele părinților ? Unde ajungem ?

— Dar carul, carul triumfal, vă aduceți aminte ?

— Da, dintr-o biată căruță a făcut un car de triumf.

— Și mîine din carul de triumf o să facă iar o droagă, „după necesități, mă rog, după necesități“...

— Tare mai sînt șmecheri oamenii de azi ! Oare mai există dreptate la noi în Rusia sau nu mai există de loc ?

Se auzi sunînd clopoțelul. Jurații deliberaseră exact o oră, nici mai mult, nici mai puțin. O tăcere adîncă se lăsa în in-

cintă după ce fiecare se așează la locul lui. Îmi amintesc perfect momentul cînd juriul intră din nou în sală. În sfîrșit ! Nu voi reproduce toate întrebările, punct cu punct, le-am și uitat, de altfel. Țin minte doar răspunsul la prima întrebare, care era și cea mai importantă, a președintelui : dacă inculpatul a ucis cu premeditare ca să-și jefuiască victima — nu-mi amintesc exact termenii. Publicul aștepta cu răsuflarea oprită. Purtătorul de cuvînt al juriului, un funcționar, cel mai tînar dintre toți, rosti tare și răspicat în liniștea mormîntală a sălii :

— Da, e vinovat !

Și la fiecare întrebare, pe rînd, același răspuns : vinovat, vinovat, vinovat, fără nici un fel de circumstanță atenuantă ! Nimeni nu se aștepta la o asemenea lovitură, toată lumea era convinsă că, în cel mai rău caz, inculpatului i se vor acorda circumstanțe atenuante ! În incintă domnea aceeași tăcere de moarte, toți rămăseseră ca împietriți în bănci — și cei care doreau condamnarea acuzatului, și cei care ar fi vrut să fie achitat. Asta însă numai în primele minute, pentru că după aceea fu o zăpăceală și o fierbere nemaipomenite. Publicul masculin, în marea lui majoritate, părea satisfăcut. Unii chiar își frecau mîinile, fără a se gîndi măcar să-și ascundă bucuria. Nemulțumiții erau plouați, dădeau din umeri, sușoteau între ei și parcă nu-și puteau veni în fire. Dar, Doamne-Dumnezeule, nu vă mai spun ce a fost pe cucoanele noastre ! Am crezut c-au să facă o răscoală. La început nu le veni să-și creadă urechilor. Apoi, cînd peste tot se auziră exclamații : „Ce-o mai fi și asta ? Ce înseamnă asta ? săriră toate în picioare și începură să se agite. Aveau probabil impresia că lucrurile mai puteau fi încă schimbate și chiar imediat, că ar mai putea interveni ceva. În momentul acela Mitea se ridică de pe bancă și, cu brațele întinse înainte, strigă cu un glas sfîșietor :

— Jur înaintea lui Dumnezeu acum și la judecata de apoi că n-am vărsat sîngele tatălui meu ! Katia, te iert ! Fraților, prietenilor, fie-vă milă de cealaltă !

Nu apucă să termine, că-l podidi plînsul, un plîns amarnic, zguduitor, neașteptat, pînă și glasul îi era altul, un glas străin, venit Dumnezeu știe de unde. De sus, de la balcon, dintr-un colț îndepărtat, îi răspunse un țipăt strident de femeie : era Grușenka. Izbutise să-l înduplece cu rugămintile ei pe aprod să-i dea voie înăuntru înainte de a fi apucat juriul să se

retragă pentru deliberare. Gardienii îl scoaseră pe acuzat din sală. Pronunțarea fu amînată pentru a doua zi. În incintă domnea un haos indescriptibil, dar eu nu mai eram atent și nici nu mai așteptam nimic. Am reținut doar cîteva exclamații auzite la ieșire, pe coridor :

- O să încaseze vreo douăzeci de anișori de ocnă !
- Cel puțin.
- Da, mujicii noștri s-au ținut tari.
- I-au venit de hac lui Mitenka al nostru !

EPILOG

I

PLANURI PENTRU EVADAREA LUI MITEA

Patru zile după proces, dimineata, pe la orele nouă, Aleoşa se duse la Katerina Ivanovna pentru a lămuri definitiv unele lucruri într-o problemă de cea mai mare importanţă ; în afară de asta, mai avea şi un mesaj, pe care trebuia neapărat să i-l transmită. Katerina Ivanovna îl pofti în acelaşi salon în care o primise cîndva pe Gruşenka ; în odaia vecină zăcea în pat cu febră mare, delirînd, Ivan Feodorovici. După scena petrecută în instanţă, Katerina Ivanovna luase măsuri ca bolnavul, care-şi pierduse cunoştinţa, să fie transportat acasă la dînsa, fără a se sinchisi cîtuşi de puţin de cancanurile pe care purtarea ei avea să le prilejuiască în societatea oraşului, deşi ştia precis că toată lumea o va condamna. Una din cele două rube-denii care locuiau împreună cu dînsa plecase la Moscova imediat după proces, aşa încît Katerina Ivanovna rămăsese doar în tovărăşia celeilalte acasă. Dar chiar dacă ar fi fost amîndouă plecate, Katerina Ivanovna tot nu şi-ar fi schimbat hotărîrea şi nu s-ar fi dezlipit de lîngă bolnav, veghind la căpăţîiul lui zi şi noapte. Ivan Feodorovici se afla sub observaţia doctorului Varvinski şi Herzenstube ; înalta somitate moscovită plecase, refuzînd să facă vreun pronostic în legătură cu evoluţia bolii. Deşi căutau să-i încurajeze pe Katerina Ivanovna şi pe Aleoşa, medicii din localitate nu erau în măsură, pe cît se părea, să afirme cu certitudine că pacientul va scăpa cu viaţă. Aleoşa trecea de cîte două ori pe zi să-şi vadă fraatele. În dimineata aceea însă venise să discute cu dînsa o chestiune destul de delicată şi presimţea ce greu o să-i fie să

Înceapă vorba. Totuși, nu avea nici un moment de pierdut, mai trebuia să se ducă undeva în cursul dimineții, ca să rezolve un lucru care tot așa nu suferea amânare, și de aceea stătea ca pe ghimpi. Discutau de un sfert de oră. Katerina Ivanovna era palidă și extenuată și în același timp părea stăpînită de o nervozitate bolnăvicioasă ca și cînd ar fi presimțit pentru ce venise Aleoșa.

— Nu trebuie să fii îngrijorat, fiindcă pînă la urmă are să se hotărască, îi spuse ea stăruitor și ferm lui Aleoșa. Oricum, tot aici o să ajungă : n-are încotro, trebuie să fugă ! Nefericitul acela care s-a jertfit eroic în numele cinstei și al onoarei, nu e vorba de Dmitri Feodorovici, ci de celălalt, care zace acum în odaia de alături, după ce a sacrificat totul pentru fratele său (adăugă Katia cu o privire scăpărătoare), mi-a împărtășit mai demult, punct cu punct, planul evadării. Știi că luase chiar legătura cu... de altfel, ți-am mai spus cîte ceva zilele trecute... Vezi dumneata, din cîte am înțeles, asta se va întîmpla, probabil, în momentul cînd vor sosi la cea de-a treia etapă ; de acolo deportații urmează să fie trimiși mai departe în Siberia. Dar pînă atunci mai e încă destulă vreme. Ivan Feodorovici s-a și dus să vorbească cu șeful etapei a treia. Atîta doar că, deocamdată, nu se știe încă cine o să fie șeful convoiului, asta nu se poate afla dinainte. Dacă treci mîine pe aici, am să-ți arăt planul amănunțit pe care Ivan Feodorovici mi l-a lăsat în ajunul procesului pentru orice eventualitate... Asta s-a întîmplat atunci cînd — îți amintești — ai picat aici în urma unui scandal : tocmai cobora scara, și eu, văzînd c-ai venit, l-am obligat să se întoarcă înapoi — îți mai aduci aminte ? Știi de ce ne-am certat atunci ?

— Nu, nu știu, răspunse Aleoșa.

— Firește, nu ți-a spus nimic ; planul acesta a iscat toată zîzania, de la el a pornit totul ! Cu trei zile mai înainte, îmi explicase în linii generale despre ce este vorba ; de atunci a început scandalul, și trei zile în șir am dus-o tot într-o ceartă. Uite cum s-a întîmplat : dintr-una într-alta, la un moment dat mi-a destăinuit că, probabil, în cazul cînd va fi condamnat, Dmitri Feodorovici o să încerce să fugă peste graniță împreună cu ticăloasa aceea ; cînd am auzit asta, mi s-a făcut deodată negru înaintea ochilor ! N-aș putea să-ți spun de ce, de altfel nici eu nu știu prea bine... Probabil din cauza stricatei aceleia, cu siguranță că din cauza ei ! Îmi venea să tur-

bez cînd mă gîndeam c-o să fugă și ea cu Dmitri Feodorovici în străinătate ! izbucni deodată Katerina Ivanovna căreia îi tremurau buzele de mînie. Văzînd că mi-am ieșit din fire din pricina ei, Ivan Feodorovici și-a închipuit numaidecît că sînt geloasă pe Dmitri și că deci mă mai simțeam încă legată de el. Pentru prima oară am avut atunci o discuție. N-am vrut să-i dau nici o explicație și nici nu puteam să-mi calc pe inimă cerîndu-i iertare. Asta depășea orice măsură, un om ca dînsul să mă poată suspecta că mai am măcar o umbră de dragoste pentru acest... Și asta după ce eu însumi — cu mult înainte — îi mărturisisem cu toată sinceritatea că nu-l iubesc decît pe el, numai și numai pe el și că nu mai simt nimic pentru Dmitri ! Atîta sînge rău mi-a făcut lepădătura aceea, încît toată ura, tot veninul pe care-l strînsesem în mine s-au revărsat asupra lui ! Trei zile mai tîrziu, în seara cînd ai trecut pe la mine, mi-a adus un plic sigilat, pe care mi-a spus să-l deschid în cazul cînd i s-ar întîmpla ceva. Ca și cînd ar fi presimțit c-o să se îmbolnăvească ! Mi-a destăinuit că în plic se află planul amănunțit al evadării și m-a rugat, dacă s-ar întîmpla cumva să moară sau să fie grav bolnav, să fac tot ce-mi stă în putință ca să-l salvez pe Mitea. Tot atunci mi-a lăsat și banii, ții minte banii aceia — aproape zece mii de ruble — despre care a pomenit procurorul la proces ; nu știu de la cine o fi aflat că trimisese să-i schimbe obligațiile. Nu pot să-ți spun cît de impresionată am fost cînd am văzut că, deși era convins că tot îl mai iubesc pe Mitea, cu toată gelozia lui, nu renunțase la ideea de a-și salva fratele, ba mai mult chiar, se gîndise să-mi încredințeze mie înfăptuirea acestui proiect ! O, era într-adevăr cel mai mare sacrificiu pe care putea să-l facă un om ca el ! Nu, dumneata, Alexei Feodorovici, n-ai să poți înțelege niciodată de cîtă abnegație a fost capabil fratele dumitale ! În momentul acela am simțit un respect atît de profund pentru el, încît eram gata să-i cad la picioare, dar m-am stăpînit, de teamă să nu creadă cumva c-o fac de bucurie, pentru că voia să-l salveze pe Mitea (asta și-ar fi închipuit, cu siguranță !), și numai gîndul c-ar putea să fie atît de nedrept cu mine mi-a ridicat tot sîngele în cap și, în loc să-i sărut picioarele, i-am făcut iarăși o scenă ! O, nu știu de ce-oi fi fost eu așa blestemată ! Am o fire păcătoasă, nenorocită ! Ai să vezi că pînă la urmă am să-l fac să mă părăsească pentru altă femeie, cu

care să se poată împăca mai bine, așa cum s-a întâmplat cu Dmitri ; dar de data asta... nu, de data asta n-am să mai pot suporta, am să mă omor ! Când ai fost atunci la mine și i-am poruncit să se întoarcă înapoi de pe scară, în momentul când a intrat în casă cu dumneata, mi-a aruncat o privire atît de mînioasă și disprețuitoare, încît — îți amintești ? — mi-am ieșit din sărite și ți-am strigat că *el, numai el* m-a convins că Dmitri este criminalul ! Era o calomnie. Am mințit cu bunăștiință, ca să-l rănesc mai adînc, fiindcă niciodată, crede-mă, niciodată nu mi-a spus că fratele lui ar fi săvîrșit crima, dimpotrivă, eu am căutat tot timpul să-i demonstrez că el este ucigașul ! O, numai din pricină că sînt atît de impulsivă s-au întîmplat toate astea ! Numai eu, numai eu am provocat declarația aceea de la proces ! A vrut să-mi arate că înțelege să fie mărinimos și, chiar dacă-l iubesc pe fratele lui, n-o să caute să se răzbune pe el din gelozie. De aceea s-a comportat așa cum ai văzut la proces... Eu, numai eu sînt de vină !

Niciodată pînă atunci Katia nu-i făcuse asemenea destăinuii lui Aleoșa și tînarul își dădea seama că suferința ei atinsese momentul culminant cînd inima cea mai orgolioasă își calcă în picioare, dezolată, trufia și se prăbușește învinsă de propria ei nenorocire. O, Aleoșa știa că mai este încă ceva, un motiv deosebit de grav, care o făcea să se chinuiască atît de cumplit în ultimele zile, de cînd Mitea fusese condamnat, oricît încerca ea să-și ascundă suferința ; ar fi fost însă din cale-afară de penibil pentru el dacă s-ar fi hotărît să se umilească atît de mult, încît să-i destăinuie motivul acela. Katia suferea din pricina „trădării“ pe care o săvîrșise la proces și Aleoșa simțea că, probabil, conștiința o îndeamnă să se căiască numai și numai în fața lui, și în fața lui să-și recunoască greșeala, zbătîndu-se cu țipete și lacrimi isterice la picioarele sale. Se temea totuși de această clipă și ar fi vrut s-o cruțe, știind cît e de nenorocită. Cu cît mai dificilă era deci misiunea cu care venise. În cele din urmă, aduse iarăși vorba despre Mitea.

— Nu trebuie să-ți faci inimă rea din pricina lui ! rosti Katia tăios, stăruind cu încăpățînare în părerea ei. Așa are el toane, o să-i treacă repede, îl cunosc prea bine și știu ce spun ; îi cunosc sufletul pînă în cele mai adînci cute. Fii sigur că pînă la urmă o să primească să evadeze. Mai ales că nu e vorba de ceva care trebuie să se întîmple azi, mîine ; pînă atunci, are tot timpul să se răzgîndească. Ivan Feodorovici o

să se facă bine și o să se ocupe el de toate, așa încît dumnealui nu trebuie să miște nici măcar un deget. Nu te neliniști, sînt convinsă c-o să se lase înduplecat și o să se învoiască pînă la urmă. Dacă nu cumva s-a și hotărît între timp ; cum s-ar putea îndura să se despartă de netrebnica aceea ? În orice caz, n-au s-o lase să se ducă la ocnă după el, atunci cum să nu se gîndească să fugă ? I-e frică însă de dumneata, se teme că n-o să fii de acord cu evadarea lui, că ai anumite reticente de ordin moral, dar cred c-o să fii atît de mărinimos și o să-i dai voie, dacă ține atît de mult să aibă consimțămîntul dumatăle, adăugă ea sarcastică. Tăcu cîteva clipe, apoi continuă cu un zîmbet ușor pe buze : Bate cîmpii, pomeneste mereu despre nu știu ce imn, zice că trebuie să-și poarte crucea, că are o datorie de împlinit ; toate astea le-am aflat de la Ișan Feodorovici care mi-a vorbit deseori despre el și dacă ai ști cum ! exclama ea impetuos. Nici nu-ți închipui cu cîtă dragoste îmi vorbea despre nenorocitul ăsta și cît îl ura poate în aceeași clipă ! Iar eu îl ascultam și mă uitam cu un zîmbet de superioritate cum îi curgeau lacrimile pe obraz ! Ca să vezi ce păcătoasă și netrebnică sînt ! Numai din cauza mea se canonește acum ! Și celălalt, condamnatul, crezi dumneata că e pregătit pentru suferință ? Încheie Katia iritată. Îl crezi într-adevăr capabil s-o înfrunte ? Oamenii ca el nu știu ce înseamnă suferința !

În vorbele ei era și înverșunare, și silă, și dispreț. Și totuși, ea fusese aceea care îl trădase. „Poate tocmai fiindcă se simte vinovată față de el îl urăște atît de cumplit uneori“, se gîndi Aleoșa. Ce mult ar fi dorit ca într-adevăr să nu-l urască decît „uneori“. Și cu toate că simțea o provocare în ultimele ei cuvinte, se făcu că nu observă nimic.

— De aceea ți-am spus să treci azi pe la mine ; vreau să-mi promiți c-o să cauți să-l convingi chiar dumneata. Sau poate că ești de altă părere, consideri c-ar fi un lucru necinstit să evadeze, o lașitate sau... știu eu, o faptă necreștinească, poate ? adăugă ea pe un ton și mai sfidător.

— Nu, nimic din toate astea... Îți promit c-am să-i vorbesc... murmură Aleoșa, și deodată, fără nici o tranziție, rosti uitîndu-se drept în ochii ei : Te rog să te duci azi pe la el...

Katia tresări și, cum ședea pe divan, se trase brusc înapoi.

— Pe mine... e posibil ? îngăimă ea pălind.

— Da, e posibil, și trebuie să te duci ! stăruie Aleoșa, în-suflețindu-se. Acum mai mult ca oricînd are nevoie de dum-

neata. Nu ți-aș fi pomenit nimic ca să nu te mai chinuiesc și eu de prisos, considerînd c-ar fi prematur să-ți vorbesc despre asta dacă n-ar fi absolut necesar. E bolnav, pare înnebunit și se roagă mereu să vii. Nu ca să te împaci cu el, numai să vii, să te vadă măcar o clipă în prag. În ultimele zile s-au petrecut multe schimbări în sufletul lui. Și-a dat seama cît este de vinovat față de dumneata. Dar nu te cheamă ca să-ți ceară iertare. „Știi foarte bine că nu mă poate ierta“, mi-a mărturisit el ; vrea numai să te vadă în prag...

— Da... îngăimă Katia. Simțeam eu că pentru asta ai venit... Am știut c-o să mă cheme !... E imposibil, zău !

— E imposibil, fie, dar trebuie totuși să te duci. Adu-ți aminte că pentru prima oară în viața lui el a înțeles cît de cumplit te-a jignit, că niciodată pînă acum nu și-a dat seama prea bine de asta ! „Dacă n-o să vrea cu nici un preț să dea ochii cu mine, mi-a spus el, pînă la sfîrșitul zilelor am să fiu nenorocit !“ Auzi : un condamnat la muncă silnică pe douăzeci de ani, care mai vrea încă să fie fericit — nu-ți vine să-i plîngi de milă ? Gîndește-te că te duci să vezi un om nevinovat care își ia rămas bun de la viață ! rosti ca un fel de sfidare Aleoșa. Mîinile lui sînt curate, crede-mă, nu sînt pătate de sînge ! Du-te să-l vezi, te rog, du-te, gîndește-te ce noian de suferințe îl așteaptă de aici încolo ! Du-te la el, călăuzește-i pașii în beznă... vino și arată-i-te o clipă în prag, numai o clipă, atîta tot... Trebuie, *trebuie* să faci asta ! încheie Aleoșa, apăsînd din răputeri pe cuvîntul „trebuie“.

— Trebuie, dar... nu pot... gemu Katia. O să se uite la mine... și nu pot.

— Privirile voastre odată și odată tot trebuie să se înțîlnească ! Cum ai să poți trăi de aici înainte dacă nu te hotărâști să faci pasul acesta acum ?

— Prefer să mă chinuiesc toată viața.

— Trebuie să te duci, *trebuie* ! stăruie din nou neînduplecat Aleoșa.

— Dar de ce astăzi, de ce tocmai acum ?... Nu pot să las bolnavul singur...

— Ba poți, totuși, să-l lași o clipă, e vorba numai de o clipă. Dacă nu vii, la noapte s-ar putea să aibă un atac. Nu te mint, crede-mă, fie-ți milă de el !

— Fie-ți milă de mine ! îi reproșă cu amărăciune Katia, izbucnind în plîns.

— Prin urmare, vii ! spuse Aleoșa convins, văzându-i la crimile. Mă duc să-i spun că vii neapărat.

— Nu, nu, nu-i spune nimic ! exclamă Katia speriată. Am să vin, dar, te rog, nu-i spune încă nimic ; chiar dac-am să vin, s-ar putea totuși să nu intru înăuntru... încă nu știu ce am să fac...

Glasul i se frânse. Respira greu. Aleoșa se ridică să plece.

— Dar dacă mă întâlnesc cu cineva acolo ? întrebă ea deodată în șoaptă, pălind din nou.

— Tocmai de aceea trebuie să vii chiar acum, ca să nu te întâlnești cu nimeni. N-o să fie nimeni, poți să vii fără nici o grijă. Va să zică, te așteptăm, încheie el hotărât și ieși din odaie.

II

PENTRU O CLIPĂ MINCIUNA DEVINE ADEVĂR

Se grăbea să ajungă la fratele său care era internat în spital. A doua zi după proces, condamnatul căzuse la pat istovit de o febră nervoasă și fusese transportat la spitalul orașului, unde exista o secție specială pentru deținuți. Datorită însă intervențiilor insistente ale lui Aleoșa și ale altor persoane (printre care și doamna Hohlakova, Liza etc.), doctorul Varvinski nu-l pusese pe Mitea într-un salon cu ceilalți arestați, îngăduindu-i să stea singur într-o rezervă, aceeași rezervă pe care o ocupase mai întâi Smerdeakov. Ce-i drept, fereastra avea gratii, iar la capătul coridorului stătea de pază o santinelă, așa încât Varvinski, care era băiat de treabă altminteri și un om inimos, putea să doarmă liniștit știind că favoarea oarecum ilicită pe care i-o făcuse n-o să-i aducă nici un fel de neplăceri. Își dădea seama cu câtă greutate va putea să se aclimatizeze Mitea într-un mediu format exclusiv din criminali și pungași, în mijlocul căruia fusese atât de brusc aruncat și că trebuie în prealabil să se obișnuiască treptat cu gândul acesta. Vizitele familiei și ale prietenilor erau tolerate nu numai de medic, dar și de directorul închisorii, ba chiar și de ispravnic, bineînțeles pe sub mână. În zilele acelea de după proces însă singurii oa-

meni care veniseră să-l vadă pe condamnat fuseseră Aleoşa şi Gruşenka. Rakitin încercase de vreo două ori să dea ochii cu el, dar Mitea îl rugase stăruitor pe Varvinski să nu-l lase înăuntru.

Aleoşa îl găsi stînd pe marginea patului, îmbrăcat cu halatul de spital ; avea puţină febră şi se legase la cap cu un prosop muiat în apă cu oţet. Deţinutul îl întâmpină cu o privire pustie, deşi în momentul acela în adîncul ochilor lui trecu parcă o licărire de spaimă.

Din ziua procesului era tot timpul îngîndurat. Uneori i se întîmpla să tacă aşa cîte o jumătate de oră, ca şi cum s-ar fi căznit să descurce itele unor gînduri teribil de încîlcite, uitînd că mai era cineva de faţă. Iar atunci cînd se trezea din profunda lui meditaţie, se pomenea vorbind din senin despre cine ştie ce lucruri fără nici o legătură cu discuţia de mai înainte. Uneori se uita la fratele lui cu nişte ochi plini de suferinţă. S-ar fi spus că suportă mai uşor prezenţa Gruşenkăi decît pe a lui Aleoşa. Ce-i drept, cu dînsa aproape că nu schimba nici două cuvinte, dar cînd o vedea intrînd pe uşă se lumina la faţă de bucurie.

Aleoşa se așeză tăcut pe pat. De astă dată Mitea îl aştepta cu inima strînsă ; nu îndrăzni totuşi să-i pună nici o întrebare. Era convins că, orice s-ar întîmpla, cu nici un preţ Katia n-o să se înduplece să vină la el şi în acelaşi timp simţea că dacă n-are să vină o să fie o lovitură cumplită pentru el. Şi Aleoşa îl înţelegea perfect.

— Se zice că Trifon Borisovici şi-ar fi devastat hanul cu mîinile lui, începu Mitea surescitat. A scos duşumelele, a spart scîndurile, a făcut praf cerdacul, doar-doar va descoperi comoara ! Ştii, banii aceia, o mie cinci sute de ruble, pe care procurorul pretindea că i-aş fi ascuns acolo. Cum s-a întors acasă, s-a apucat de lucru, după cîte am auzit. Aşa-i trebuie, pungaşul ! Mi-a povestit aseară sentinela care-i de fel din Mokroe.

— Ascultă, îl înştiinţă Aleoşa, mi-a promis c-o să vină, dar n-aş putea să-ţi spun cînd, poate azi, poate în zilele următoare, nu ştiu, dar de venit o să vină cu siguranţă.

Mitea tresări înfiorat şi dădu să spună ceva ; totuşi nu suflă un cuvînt. Părea nespus de tulburat de vestea pe care o primise. Se vedea clar că ardea de nerăbdare să afle în amănunţime tot ce-i spusese ea, dar se temea să întrebe imediat ;

un singur gest ori o vorbă crudă sau disprețuitoare rostită de Katia i-ar fi străpuns în momentul acela inima ca un pumnal.

— Între altele, m-a rugat să caut să-ți liniștesc conștiința. Să-ți spun că n-are rost să-ți faci atâtea probleme în legătură cu evadarea. Chiar dacă Ivan nu se va însănătoși pînă atunci, o să se ocupe dînsa de tot ce trebuie.

— Mi-ai mai spus asta, răspunse Mitea dus pe gînduri.

— Și tu te-ai și grăbit s-o pui la curent pe Grușenka, îl dojeni Aleoșa.

— Da, mărturisi Mitea. Să știi că-n dimineața asta nu vine la mine, adăugă el, și se uită cu un aer vinovat la fratele său. N-o să treacă decît pe înserat. Ieri, cînd i-am spus că cealaltă face și drege, a tăcut din gură ; a strîmbat doar din buze și într-un tîrziu a șoptit : „N-are decît !“ A înțeles că este vorba de un lucru foarte important. N-am îndrăznit totuși s-o descos. Cred că și-a dat seama în sfîrșit — așa cel puțin am impresia — că cealaltă nu mă iubește pe mine, ci pe Ivan...

— Așa să fie oare ? rosti fără să vrea Aleoșa.

— Știu eu, poate că nu... În orice caz, în dimineața asta n-o să vină, se grăbi din nou să-i atragă atenția Mitea. I-am dat ceva de făcut... Ascultă, eu cred că Ivan o să ajungă de parte. A lui e viața, nu a noastră. Să vezi c-o să se însănătosească.

— Inchipuie-ți, Katia, deși tremură toată pentru el, e aproape sigură c-o să se facă bine, spuse Aleoșa.

— Asta înseamnă că în sinea ei e încredințată c-o să moară. De teamă, încearcă să se convingă singură c-o să-și revină.

— Ivan e destul de robust și sper c-o să învingă boala, rosti Aleoșa îngrijorat.

— Da, sigur c-o să se facă bine. Dar Katia este convinsă totuși c-o să moară. Pînă acum n-a avut parte decît de necazuri...

Un timp, nici unul dintre ei nu mai zise nimic. Mitea părea preocupat de un lucru deosebit de grav.

— Aleoșa, să știi c-o iubesc pe Grușenka mai mult ca orice pe lume ! îi mărturisi el deodată cu o voce tremurătoare, încărcată parcă de lacrimi.

— Nu cred c-au s-o lase să vină cu tine acolo, răspunse prompt Aleoșa.

— Aș vrea să-ți mai spun ceva, continuă cu un glas ciudat, aproape dogit, Mitea. Dacă s-ar întîmpla să dea cineva în

mine pe drum, sau *acolo*, n-am să mă las, sînt în stare să fac moarte de om și atunci, bineînțeles, au să mă împuște pe loc. Și cînd mă gîndesc că va trebui să îndur canonul ăsta douăzeci de ani ! Gardienii au și început să mă tutuiască. Toată lumea îmi spune acum pe nume ! Am stat astă-noapte și m-am judecat singur : nu, hotărît, nu sînt pregătit ! Nu mă simt în stare să suport ! Am vrut să cînt, „imnul“ și scrișnesc din dinți de pe acum numai cînd îi aud pe gardieni tutuindu-mă ! Pentru Grușa aș fi îndurat orice, orice... în afară de bătaie... Dar știu că n-au s-o lase să vină *acolo*.

Aleoșa zîmbi cu blîndețe.

— Ascultă, frățioare, fiindcă veni vorba, am să-ți spun o dată pentru totdeauna care-i părerea mea. Știi doar că eu nu mint. Ascultă deci ; ai dreptate, nu ești pregătit pentru o încercare ca asta, e o cruce prea grea pentru puterile tale. Mai mult încă, așa nepregătit cum ești, nu văd ce rost ar avea să înduri o suferință atît de chinuitoare, pe care numai un mare mucenic ar putea-o înfrunta. Dacă tu l-ai fi ucis întradevăr pe tata, mi-ar fi părut rău să știu c-ai refuzat să-ți porți crucea. Dar tu ești nevinovat și crucea asta, așa cum ți-am spus, este mult prea grea pentru tine. Nădărduii să-ți primești sufletul prin suferință, să devii alt om ; după mine însă singurul lucru pe care-l ai de făcut este să nu uiți niciodată c-ai vrut să renaști, să devii un om nou, oriunde ai fugi, și asta e de ajuns. Faptul că n-ai primit să porți greaua povară a suferinței te va face totuși să-ți dai seama că ai o datorie și mai mare de împlinit, și sentimentul acesta, păstrat cu sfințenie toată viața în inima ta, te va ajuta să devii un om nou mai mult poate chiar decît dacă te-ai duce *acolo*. Fiindcă sînt sigur că n-ai să rezisti, ai să te revolți la un moment dat și cine știe dacă pînă la urmă n-ai să spui : „Sîntem chit !“ În privința asta cred că avocatul avea dreptate. Nu toată lumea e-n stare să ducă pe umeri o greutate ce depășește puterile unora dintre noi... Iată care-i părerea mea, dacă ții cu tot dinadinsul să știi ce gîndesc. În cazul cînd ar fi cineva tras la răspundere, ofițerii sau soldații, probabil că nu ți-aș fi „dat voie“ să evadezi, continuă Aleoșa zîbind. Dar se spune (chiar șeful etapei l-a asigurat pe Ivan) că, dacă lcrurile sînt făcute cu destulă iscusință, nu-i vorba de cine știe ce pedeapsă grozavă și vinovatul poate să scape cu nimica toată. Firește, este necinstit să mituiești pe cineva, chiar într-o

împrejurare ca asta, dar eu nu-mi pot lua răspunderea să judec pe nimeni ; ştiu foarte bine că dacă Ivan şi Katia mi-ar fi încredinţat mie sarcina asta, m-aş duce fără nici o şovăială şi aş mitui pe unul şi pe altul ; ne-am înţeles doar să-ţi spun tot ce gîndesc. Şi, ca atare, n-am nici un drept să te judec orice cale ai alege. Să ştii însă că niciodată n-am să te condamn. Mi se pare chiar ciudat c-aş putea să-ţi fiu judecător în treaba asta. Ei, acum cred c-am lămurit toate lucrurile !

— În schimb, am să mă condamn eu însumi ! strigă Mitea. Am să evaderez, eram hotărît s-o fac chiar dacă n-ai fi încercat să mă convingi ; putea oare Mitea Karamazov să facă altfel ? Dar în sinea mea am să mă simt vinovat şi toată viaţa am să caut să-mi rescumpăr păcatul ! Aşa vorbesc iezuiţii, nu ? Exact cum vorbim noi acum, am dreptate, Aleoşa ?

— Într-adevăr, recunosc mezinul, zîmbind.

— Vezi, de aceea te iubesc eu atît de mult : tu totdeauna spui adevărul, niciodată nu eşti în stare să te ascunzi după deget ! rîse Mitea încîntat. Prin urmare, l-am prins pe scumpul meu Aleoşa în flagrant delict de iezuitism ! Ar trebui să te sărut din creştet pînă în tălpi pentru asta ! Ascultă-mă deci pînă la capăt, vreau să-ţi spun tot ce mai am pe suflet. Uite la ce m-am gîndit, ce-am hotărît pînă la urmă : chiar dacă am să reuşesc s-o şterg peste graniţă cu o sumă oarecare de bani şi cu paşaport în regulă, şi am să ajung în America, singurul lucru care-mi dă curaj e gîndul că nu alerg nici după fericire, nici după pricopseală şi că şi acolo mă aşteaptă altă ocnă, poate tot atît de înfricoşătoare ca şi asta de aici ! Crede-mă că nu e cu nimic mai prejos, ţi-o jur, Aleoşa ! Eu, ce să-ţi spun, numai cînd mă gîndesc la America asta, lua-o-ar toţi dracii s-o ia, simt că mi se zbîrleşte părul. Chiar dacă Gruşa o să vină cu mine, uită-te la ea : o vezi cumva făcînd pe americana ? E rusoaică, rusoaică get-beget, trup şi suflet, o să-i fie dor de ţară, şi o să-mi dau seama, clipă de clipă, că numai pentru mine s-a hotărît să facă pasul ăsta, dar ce vină are ea, sărăcuta ? Şi eu crezi c-am să mă pot împăca vreodată cu bădăranii de acolo, chiar dacă toţi pînă la ultimul om ar fi mai de ispravă decît mine ? Urăsc America de pe acum ! Şi chiar de ar fi cei mai grozavi tehnicieni de pe faţa pămîntului sau mai ştiu eu ce — dracu să-i ia ! — nu sînt din lumea mea, niciodată n-o să mi se lipească de suflet ! Iubesc Rusia, Aleoşa,

îl iubesc pe Dumnezeu rus, deşi nu sînt decît un ticălos ! Tare mi-e teamă c-o să-mi rămîină oasele acolo ! strigă el deodată cu o scăpărare în ochi. Glasul îi tremura încărcat de lacrimi. Şi acum ascultă, Alexei, ce am hotărît, continuă el stăpînindu-şi emoţia. Cum ajungem acolo, Gruşa şi cu mine o să punem mîna pe coarnele plugului şi o să muncim cot la cot undeva, cît mai departe, prin cine ştie ce pustietăţi bîntuite de urşi. Nu se poate să nu găsim acolo o văgăună ! Se zice că mai există încă piei roşii undeva, n-aş putea să-ţi spun unde precis, la capătul pămîntului lor ; ei, uite, acolo vreau să mă duc, în fundul lumii, printre ultimii mohicani. Şi am să mă pun numaidecît cu burta pe carte, o să ne apucăm amîndoi să învăţăm, şi eu şi Gruşa, gramatica pe de rost, trei ani în şir, o să muncim pe brînci şi o să tocim gramatica. În aceşti trei ani o să vorbim englezeşte ca şi cînd am fi fost născuţi prin partea locului. Şi cînd o să deprindem bine limba, nu mai avem ce căuta în America ! Ne întoarcem înapoi, în Rusia, se cheamă doar că sîntem cetăţeni americani ! Fii pe pace, n-o să venim chiar aici, în oraş. O să ne ascundem undeva departe, în nordul sau în sudul ţării. Pînă atunci o să ne schimbăm şi eu şi ea chipul şi înfăţişarea acolo, în America ; o să pun doctorul să-mi facă un neg, doar nu degeaba sînt tehnicieni. Sau, dacă nu, am să-mi scot un ochi, îmi las barba să crească, o să am o barbă pe atîta, cărunţă şi deasă (dorul de ţară o să mă încărunţească), şi poate că aşa n-o să mă mai recunoască nimeni. Şi chiar dacă m-ar recunoaşte, n-au decît să mă deporteze, mi-e totuna, înseamnă că aşa mi-a fost scris ! Şi aici, tot aşa, o să ne ascundem într-o văgăună undeva şi o să muncim la cîmp, şi toată viaţa am să fac pe americanul, dar cel puţin o să murim pe pămîntul nostru. Iată planul meu şi nu mă gîndesc să-l schimb nici cu o iotă. Eşti de acord ?

— De acord, încuviinţă Aleoşa ca să nu-l contrazică.

Mitea tăcu o clipă apoi spuse :

— Ai văzut cum au întors lucrurile la proces ? Toate le-au întors cu susul în jos !

— Oricum le-ar fi întors, tot te-ar fi condamnat ! oftă Aleoşa.

— Da, se vede că s-au săturat aştia de aici de mutra mea ! Dumnezeu să-i ierte, dar tare mi-e greu ! gemu el cu obidă.

Tăcură iarăşi cîteva clipe.

— Aleoşa, dă-mi lovitura de graţie ! strigă deodată Mitea. Spune drept : vine sau nu vine ? Ce ți-a spus ? Cum ți-a vorbit ?

— A promis c-o să vină, dar nu știu dacă azi sau în altă zi. E destul de greu și pentru ea ! rosti Aleoşa, uitându-se cu sfială la fratele lui.

— Cum să nu-i fie greu, o înțeleg foarte bine ! Aleoşa, simt c-o să înnebunesc din pricina asta. Gruşa e tot timpul cu ochii pe mine. Pricepe tot. Doamne-Dumnezeule, ajută-mă să mă smeresc ! Ce vreau, în fond ? Nimic altceva decât să vină Katia. Îmi dau seama oare ce doresc ? O, firea asta păgînă, nesăţioasă, a Karamazovilor ! Nu, într-adevăr, nu sînt capabil să sufăr ! Sînt un nemernic, atîta tot !

— Iat-o ! exclamă Aleoşa.

În clipa aceea uşa se deschise pe neaşteptate și Katia se opri în prag, uitându-se pierdută la Mitea. Bolnavul sări brusc în picioare, palid la faţă și înspăimîntat, apoi un surîs timid, rugător, îi apărură pe buze și, deodată, într-un imbold nestăvilit, îi întinse brațele. Încurajată de gestul acesta, Katia se repezi spre el. Îl apucă de mîini, silindu-l să şadă pe pat, și se așeză apoi lîngă el, fără să-i dea drumul, strîngîndu-i mîinile cu putere, convulsiv. Amîndoi încercau să spună ceva, dar nu se simteau în stare să scoată un singur cuvînt ; stăteau așa și se uitau unul la altul, ochi în ochi, cu un zîmbet ciudat pe buze. Trecură astfel două minute.

— M-ai iertat ori nu ? îngăimă într-un tîrziu Mitea și în aceeași clipă își întoarse spre Aleoşa obrazul luminat de bucurie, strîgîndu-i : Ai auzit ce-am întrebat-o, ai auzit ?

— Te-am iubit totdeauna, pentru că ai un suflet mare ! rosti în sfîrșit Katia. N-ai nevoie de iertarea mea, eu sînt aceea care te rog să mă ierți ; orice ai face însă, fie că mă ierți sau nu, amintirea ta o să rămînă ca o rană toată viața în inima mea, la fel cum o să rămînă și amintirea mea pentru tine. Așa și trebuie... Katia se opri să răsuflă. Pentru ce am venit ? continuă ea înfrigurată, învălmășind cuvintele. Să-ți îmbrățișez picioarele, să-ți strîng mîinile, uite- așa, tare de tot, să te doară, ca atunci la Moscova, ți-aduci aminte ? Și să-ți spun din nou că tu ești Dumnezeul meu și fericirea mea, să-ți spun că te iubesc ca o nebună ! gemu ea chinută și, aplecîndu-se brusc, își lipi lacom buzele de mîinile lui. Lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraii.

Aleoşa stătea deoparte stingherit şi tăcut ; nu se aşteptase la o asemenea întorsătură.

— Dragostea noastră s-a stins, Mitea, continuă Katia. Şi totuşi, trecutul mi-e scump, dureros de scump ! Țineam să ți-o spun o dată pentru totdeauna. Şi acum, să ne închipuim măcar o singură clipă că totul e așa cum ar fi putut să fie, îngăimă ea cu un surâs crispat, privindu-l fericită drept în ochi. Fiecare din noi iubim acum pe altcineva şi, totuşi, am să țin la tine toată viața, și tu tot așa ai să ții la mine pînă la sfîrșit, ți-ai dat seama vreodată de asta ? Auzi, să mă iubești toată viața, să mă iubești pînă în ultima clipă ! exclamă ea cu un tremur aproape amenințător în glas.

— Am să te iubesc şi... ştii, Katia, spunea Mitea, răsufînd greu după fiecare cuvînt. Ştii... mi-ai fost atît de dragă acum cinci zile... în seara aceea... cînd ai căzut şi te-au scos afară pe brațe... Am să te iubesc toată viața ! Da, toată viața, mereu...

Amîndoi îngăimau cuvinte fără şir, exaltate, poate chiar mincinoase, dar în clipa aceea totul li se părea adevărat şi amîndoi erau pe deplin convinși de ceea ce spuneau.

— Katia, exclamă Mitea, crezi într-adevăr că eu l-am ucis ? Ştiu că acum nu mai crezi, dar atunci... cînd ai făcut depozitia... Ai crezut cu adevărat ? Ai putut să crezi una ca asta ?

— N-am crezut nimic ! N-am crezut nici atunci după cum nu cred nici acum ! Te uram în momentul acela şi am căutat să mă conving singură... Eram convinsă cînd am depus... eram convinsă şi credeam cu tot dinadinsul că-i așa... dar cînd am sfîrșit, am încetat dintr-o dată să mai cred. Țineam să ştii toate astea. Uitasem c-am venit să mă pocăiesc ! spuse ea pe un alt ton, cu totul diferit de gunguritul drăgăstos de pînă atunci.

— Ce trebuie să fie în sufletul tău, femeie ! rosti fără să vrea Mitea.

— Lasă-mă să plec, șopti ea. Mai trec eu altă dată pe aici, acum nu mai pot...

Şi se ridică să plece ; dar în aceeași clipă scoase un țipăt şi se dădu înapoi. În odaie intrase pe negîndite, încet de tot, Grușenka. Nimeni nu se aşteptase să vină. Katia făcu un pas hotărît spre uşă, dar în momentul cînd ajunse în dreptul Gru-

senkăi se opri și, albă ca varul, încet, aproape în șoaptă, gemu :

— Iartă-mă !

Cealaltă o privi ținută și, după o clipă de tăcere, răspunse cu o voce plină de venin și ură :

— Ce scorpionii sîntem amîndouă, măicuță ! Una mai rea ca alta ! Mai poate fi vorba de iertare între noi ? Scapă-l, și am să mă închin la tine toată viața !

— Nu vrei s-o ierți ? îi strigă Mitea cu o dureroasă impuntare în glas.

— Fii pe pace, am să ți-l scap ! șopti Katia cu sufletul la gură și fugi din odaie.

— Cum ai putut să n-o ierți cînd și-a călcat pe inimă și ți-a cerut iertare ? ! o dojeni din nou cu amărăciune Mite.

— Mitea, n-ai dreptul să-i reproșezi nimic ! interveni Aleoșa impetuos.

— Numai buzele ei mîndre au vorbit, inima a rămas mută, răspunse Grușenka scîrbită. Dacă te scapă, am s-o iert...

Tăcu apoi, ca și cînd ar fi ascuns ceva în sufletul ei. Nu se dezmeticise încă. După cum am aflat mai tîrziu, intrase în tîmplător în odaie, fără să bănuiască nimic ; în orice caz, nu se așteptase la asemenea surpriză.

— Aleoșa, fugi după ea ! zise Mitea, întorcîndu-se brusc spre fratele lui. Spune-i... știi... orice, numai n-o lăsa să plece așa !

— Mai trec eu diseară pe aici ! îi strigă Aleoșa și alergă după Katia.

O ajunse din urmă tocmai afară, în stradă. Mergea repede, iuțind pasul și, în momentul cînd Aleoșa se apropie de ea, îi spuse precipitat :

— Nu, mi-e imposibil să mă umilesc în fața ei ! I-am cerut iertare, pentru c-am vrut să beau paharul pînă la fund. Și totuși, n-a vrut să mă ierte... Să știi că asta mi-a plăcut ! adăugă ea cu o voce schimbată. Și-n ochii ei strălucea o mînie sălbatică.

— Nu se aștepta c-o să vină, murmură Aleoșa. Era sigur că nu vine azi...

— Nici nu mă îndoiesc. Să lăsăm asta, i-o reteză ea scurt. Ascultă, nu mai pot să merg cu dumneata la înmormîntarea lui Iliușecika. Am trimis flori să i le pună în sicriu. Mi

se pare că le-au mai rămas ceva bani. Dacă mai au nevoie să-mi spui, o să am grijă de ei și de aici înainte... Și acum du-te, lasă-mă, te rog. Ai întârziat, mi se pare că bat clopoțele pentru liturghie... Lasă-mă, te rog, lasă-mă !

III

INMORMÎNTAREA LUI ILIUȘECIKA. CUVINTELE ROSTITE LÎNGĂ PIATRA DIN MARGINEA DRUMULUI

Într-adevăr, întârziase. Îl așteptau de mult și chiar se gîndeau să pornească fără el la biserică sicriul împodobit cu flori. În sicriu dormea somnul de veci Iliușecika. Bietul copil murise la două zile după procesul lui Mitea. Cînd îl văzură pe Aleoșa intrînd pe poartă, colegii lui Iliușa, care de atîta timp îl pîndeau pe afară să sosească, îi săriră înainte, gălăgioși, bucurîndu-se că venise în sfîrșit. Erau doisprezece la număr, toți cu ghiozdanele în spinare sau cu trăistutele aruncate peste umăr. „Să aveți grijă de tata, findc-o să fie tare amărît“, îi rugase Iliușa pe patul de moarte și copiii înțelegeau să-i respecte dorința. În fruntea lor se afla, ca întotdeauna, Kolea Krasotkin.

— Ce bine-mi pare c-ai venit, Karamazov ! îl întâmpină el, întinzîndu-i mîna. E ceva groaznic aici. Ți se rupe inima numai cînd îi vezi. Sneghirev parc-ar fi beat, deși știm precis că n-a băut nimic azi... Eu, drept să-ți spun, de obicei, am foarte mult sînge rece, dar toate astea mă depășesc ! Karamazov, iartă-mă că te rețin, dar aș vrea să-ți pun o întrebare, una singură, pînă nu intrăm înăuntru.

— Ce este, Kolea ? Întrebă Aleoșa, oprindu-se.

— Fratele dumitale este vinovat sau nu ? Cine l-a ucis pe tatăl vostru, el sau feciorul ? Orice mi-ai spune, te cred pe cuvînt. De patru nopți gîndul ăsta nu mă lasă să dorm.

— Feciorul l-a omorît, fratele meu este nevinovat.

— Și eu tot așa ziceam ! strigă Smurov, prichindelul.

— Înseamnă deci că nu este decît o victimă nevinovată, sortită să piară pentru dreptate ! exclamă Kolea. Totuși, e fericit, chiar dacă viața lui e distrusă ! Zău dacă nu-l invidiez !

— Ce tot vorbești, de ce să-l invidiezi și pentru ce ? Întrebă mirat Aleoșa.

— O, de-aș putea vreodată să mă jertfesc și eu pentru dreptate ! rosti cu înflăcărare Kolea.

— Dar nu în condițiile astea, acoperit de atîta rușine, nu într-un chip atît de groaznic ! exclamă Aleoșa.

— Bineînțeles... eu aș vrea să-mi dau viața pentru omenire, iar cît privește rușinea, nu-mi pasă ; numele nostru poate să piară. Am tot respectul pentru fratele dumitale.

— Și eu ! se auzi pe neașteptate din mijlocul grupului de copii glăsciorul puștiului care declarase cîndva că știa cine a întemeiat Troia și, ca și atunci, se roși pînă în vîrfurile urechilor.

Aleoșa intră în casă. Iliușa zăcea culcat, cu mîinile pe piept și ochișorii închiși, într-un sicriu vopsit în albastru și împodobit cu dantelă albă. Obrăjorul slăbit de boală aproape că nu-și schimbase de loc trăsăturile și, ciudat, nu se simțea nici un miros greu în casă. Expresia feței era gravă și parcă un pic vișătoare. Mai ales mînuțele încrucișate pe piept erau atît de frumoase, încît păreau sculptate în marmură. Cineva îi pusese niște flori între degete și jur împrejur, în raclă și pe dinafară, erau alte flori trimise de dimineață de Liza Hohlakova. Între timp însă sosise o jerbă din partea Katerinei Ivanovna și, în momentul cînd Aleoșa deschise ușa, căpitanul tocmai o presăra fir cu fir, cu mîini tremurătoare, peste sicriul scumpului său odor. Nici nu ridică măcar ochii spre Aleoșa ; nu se uita la nimeni, nici chiar la biata dementă, „mămica“ lui, care se tot căznea, plîngînd, să se ridice pe picioarele-i betege ca să vadă mai bine copilașul mort. Pe Ninocika băieții o ridicaseră cu jilț cu tot și o aduseseră lîngă sicriu. Fata își lipise capul de el și plîngea încetisor. Sneghirev era destul de vîoi, dar avea ceva buimac și în același timp crunt pe figură. Gesturile, cuvintele ce-i scăpau din gură, erau ca de nebun. „Băiatul tatii, băiat !“ ofta el mereu, uitîndu-se la Iliușa. Așa își alinta feciorul cînd trăia : „Băiatul tatii, băiat !“

— Tăticule, dă-mi și mie niște floricele, uite, ia floricea aia albă din mînuța lui și dă-mi-o mie ! se rugă „mămica“ hohotînd.

Se vede că-i plăcuse din cale-afară trandafirul abia îmbobocit pe care-l ținea în mînă Iliușa sau voia să-l păstreze ca

amintire de la el, fiindcă nu mai avea de loc astîmpăr, se frămînta toată în jîlt, întinzînd brațele după floare.

— Nu dau nimic la nimeni ! se răsti neînduplecat Sneghiev. Sînt floricelele lui, nu ale tale. Toate sînt numai ale lui, nimic nu-i al tău !

— Tată, dă-i mamei o floare ! spuse Ninocika, ridicîndu-și fața scaldată în lacrimi.

— Nu dau nimic și-n nici un caz ei ! Niciodată nu l-a iubit. I-a luat tunulețul, și el, săracuțul, i l-a daat... Începu a boci căpitanul, amintindu-și cît de ușor renunțase Iliușa la darul proaspăt primit, lăsîndu-i-l maică-si.

Biata dementă își acoperi fața cu palmele, plîngînd înăbușit. Băieții, văzînd că tatăl nu se îndura să se desprindă de sicriu, deși era timpul să-l pornească, se strînseră în jurul coșciugului și se opintiră să-l ridice de jos.

— Nu vreau să-l înmormînteze în curtea bisericii ! urlă deodată Sneghiev. Am să-l îngrop lîngă piatra noastră. A fost dorința lui Iliușa. Nu vi-l dau, nu !

De trei zile stăruia să fie înmormîntat acolo, lîngă piatra lor, deși toată lumea se împotriva — Aleoșa, Krasotkin, Ninocika, gazda, sora acesteia, băieții.

— Auzi vorbă, să-l îngroape lîngă o piatră spurcată ca pe un spînzurat ! rosti indignată bătrîna gazdă. În loc să-l pună în pămînt sfințit. Așa au să-l pomenească mereu și au să se roage pentru odihna bietului său suflețel ! Se aude cum cîntă în biserică, diaconul citește așa frumos și deslușit că, de cîte ori o fi să slujească înăuntru, o să se audă fiecare cuvîntel, ca și cînd i-ar citi la mormînt.

În cele din urmă, căpitanul făcu un gest resemnat, vrînd parcă să spună : „Duceți-l unde vreți !” Copiii ridicară și criul, dar în clipa cînd trecură prin fața mămichii se opriră o clipă și-l lăsară jos, ca să-și poată lua rămas bun de la Iliușa. Văzînd însă deodată atît de aproape obrăjorul scump pe care de trei zile îl privea numai din jîlt, dementa începu să tremure și să-și agite nervos capul cărunt deasupra sicriului.

— Fă-i cruce, mamă, blagoslovește-l și sărută-l ! o îndemnă Ninocika.

Dar biata nebună dădea mereu din cap ca un automat, fără să scoată o vorbă, cu fața crispată de o durere mistui-

toare ; și, cum stătea așa, deodată începu să se bată cu pumnii în piept. Copiii ridicară din nou coșciugul pe umeri. Ninocika își lipi pentru ultima oară buzele de gura răposatului frățior, în timp ce copiii treceau cu sicriul prin fața ei. La plecare, Aleoșa o rugă pe gazdă să aibă grijă de femeile rămase acasă, dar bătrîna i-o luă înainte :

— Lasă, că știu ce am de făcut, n-avea grijă, că stau eu cu ele, doar sîntem creștini, ce Dumnezeu ! spuse ea plîngînd.

Pînă la biserică nu era decît o bucată de drum, cel mult trei sute de pași. Era o zi senină, liniștită și nu prea geroasă. Se mai auzea încă dangătul clopotului. Sneghirev alerga agitat și buimac după sicriu, îmbrăcat cu pardesiul lui vechi, prea scurt și prea subțire pentru vremea de afară, cu capul gol, ținînd în mînă pălăria veche de fetru cu boruri mari. Părea tot timpul îngrijorat, ba întindea mîna să sprijine sicriul, stingherindu-i pe cei care-l purtau, ba o lua înaintea procesiunii, căutîndu-și un loc. La un moment dat, o floare căzu în zăpadă ; căpitanul se aplecă imediat s-o ridice, ca și cînd cine știe ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi lăsat-o în drum.

— Pîinea, am uitat pîinea acasă ! strigă el deodată înspăimîntat.

Băieții însă îi aduseră aminte c-o pusese din vreme în buzunar. Nu se liniști totuși pînă n-o scoase afară, ca să fie sigur că într-adevăr o luase cu el.

— Așa a vrut Iliușecika, asta a fost dorința lui, socoti de cuviință să-l lămurească pe Aleoșa. Într-o noapte ședeam la căpătîiul său, cînd numai ce-l aud că-mi spune : „Tăticule, după ce au să astupe groapa, să presari deasupra puțină pîine, ca să vină vrăbiuțele să ciugulească. Am să le aud cînd vin și o să mă bucur, fiindcă cel puțin așa am să știu că nu sînt singur.“

— Foarte bine, trebuie să presari mereu firimituri, spuse Aleoșa.

— În fiecare zi, în fiecare zi ! murmură căpitanul, înviorîndu-se deodată.

În sfîrșit, intrară în biserică și așezară sicriul în mijloc, pe catafalc. Copii se strînseră jur împrejur și stătură cumiști lîngă el tot timpul cît ținu slujba. Era o biserică veche și destul de săracă, cu multe icoane de lemn, neferecate, unul

din acele lăcașuri în care parcă își tihnește rugăciunea. În timpul liturghiei, Sneghirev se mai potoli un pic, deși tot se mai agita când și când în neștire, buimac și fără nici un rost; ba se apropia de sicriu să îndrepte vâlul sau cununa, ba se repezea să ridice o lumânare căzută din sfeșnic, făcându-și de lucru cu ea pînă reușea s-o întepenească la loc. În cele din urmă, se astîmpără și rămase la căpățiul mortului cu o figură năucă, îngrijorată și parcă nedumerită în același timp. După Apostoli, îi șopti lui Aleoșa, care stătea lîngă el, că preotul nu citise *cum trebuie*, fără să-i explice de ce. La Heruvimi încercă să țină isonul, dar după o clipă se lăsă păgubaș și, ingenunchind, își lipi fruntea de lespezile de piatră. Zăcu așa multă vreme pe jos. În sfîrșit, începu prohodul și se împărțiră lumînările. Înnebunit de durere, tatăl dădu din nou semne de neastîmpăr, dar cîntarea duioasă, zguduitoare a panahidei îi trezi sufletul toropit, răscolindu-i-l. Se chirci deodată și începu să plîngă, cutremurat de sughițuri scurte, mai întîi înăbușit, încercînd să se stăpînească, apoi din ce în ce mai tare. Iar atunci cînd oamenii se pregătiră să pună capacul pe sicriu, Sneghirev se repezi și-l cuprinse în brațe, ca și cum ar fi vrut să-i împiedice cu orice preț să-l acopere pe Iliușecika al lui, și sărută lacom de nenumărate ori căpșorul neînsuflețit al copilului, neîndurîndu-se să se mai dezlipească de el. Cu chiu, cu vai, băieții izbutiră să-l împace, dar în clipa cînd se pregătea să coboare de pe treapta catafalcului tatăl se întoarce brusc și, întinzînd mîna, luă cîteva flori din raclă. Rămase apoi cu ele în mîna, privindu-le gînditor, ca și cînd o idee neașteptată i-ar fi încolțit deodată în minte, făcîndu-l să uite pentru moment unde se află. Treptat, o reverie adîncă puse stăpînire pe el și nu mai încercă să se împotrivească atunci cînd sicriul fu ridicat și dus la groapă. Locul de veci pe care Katerina Ivanovna îl plătise destul de scump se afla în curtea bisericii, la cîteva pași. După ritualul obișnuit, groparii coborîră coșciugul în pămînt. Cu mănunchiul de flori în mîna, Sneghirev se aplecă atît de tare deasupra mormîntului deschis, încît băieții, speriați, îl apucară de pardesiu și-l traseră înapoi. Omul însă părea că nu-și mai dă seama de nimic. Cînd bulgării de pămînt se rostogoliră peste sicriu, începu să facă

niște semne neînțelese, arătându-le țărîna ce curgea în groapă și încercînd să le spună ceva, dar nimeni nu reuși să deslușească un cuvînt din bolboroseala lui. În sfîrșit, se liniști. Abia cînd băieții îi aduseră aminte că trebuie să presare fărîmituri pe mormînt, bietul om, cuprins din nou de neastîmpăr, scoase din buzunar codrul de pîine și se apucă să-l fărîmîteze între degete peste țărîna proaspăt răscolită, murmurînd : „Hai, vrăbiuțelor, hai, puicuțele tatii, veniți, veniți încoace !” Unul din băieți se gîndi că florile îl încurcau și-i spuse să le dea cuiva să i le țină. Sneghirev însă nu voi cu nici un preț să se despartă de ele, ca și cînd s-ar fi temut să nu i le ia de tot. Cercetă apoi atent mormîntul și, după ce se convinsese că treaba era bine făcută și fărîmiturile fuseseră presărate peste tot, se întoarse brusc și, cu inima împăcată, porni spre casă. Treptat însă își iuți pasul, din ce în ce mai zorit, aproape alergînd, așa încît ceilalți abia se mai țineau după el.

— Floricele pentru mămica, să-i ducem mămichii floricele ! Am necăjit-o, săraca ! o căină el în gura mare.

Cineva îi strigă să-și acopere capul, să nu răcească. Furios, Sneghirev azvîrli cît colo pălăria în zăpadă țipînd : „N-am nevoie de pălărie, nu-mi trebuie !” Smurov o ridică și se luă după el. Toți copiii plîngeau, iar Kolea și băiețașul care descoperise Troia mai tare decît toți. Smurov, cu pălăria căpitanului în mîină, deși plîngea și el amar, apucă totuși să culeagă din fugă de pe jos un ciob de cărămidă ce răsărea roșu din albul omătului, și să-l azvîrle într-un stol de vrăbii care trecea în zbor. Nu nimeri însă nici una și plecă mai departe, alergînd cu lacrimile pe obraz. La jumătatea drumului, Sneghirev se opri ca ținut de un gînd, se întoarse în loc și o rupse la fugă înapoi, spre mormîntul părăsit. Băieții îl ajunseră din urmă și se agățară de el care mai de care, împresurîndu-l. Atunci, neputincios, omul se prăbuși hohotînd în zăpadă, ca doborît de o lovitură, și începu să se tăvălească pe jos și să urle : „Iliușecika, băiatul tatii, băiețaș !” Aleoșa și Kolea încercară să-l ridice din zăpadă și să-l liniștească.

— Fii bărbat, căpitane, ține-ți firea ! murmură Kolea.

— Ai să strici floricelele, îi atrase atenția Aleoșa. Gîndește-te că mămica le așteaptă, șade acasă și plînge pentru

că n-ai vrut să-i dai nici o floare de la Iliușecika. E și pătuțul lui acolo...

— Da, da, să mergem la mămica ! Își aminti deodată căpitanul. Să nu-i ia pătuțul, să nu-i ia pătuțul ! adăugă el îngrozit, ca și cum într-adevăr cineva ar fi putut să scoată din camera pătuțul copilului.

Și sărind în picioare o zbughi spre casă. Nu mai era decât o palmă de loc, așa că ajunseră toți odată. Sneghired întră buzna în odaie și-i strigă soției sale, pe care o bruftuise fără nici o milă mai înainte :

— Mămico dragă, Iliușecika îți trimite florile ! Piciorușele tale bolnave ! strigă el, întinzându-i buchețelul de flori înghețate pe care-l strivise în timp ce se zvîrcolea în zăpadă.

În aceeași clipă însă zări în colț, la picioarele patului, cizmulițele lui Iliușa, așezate una lângă alta de gazdă, bietele lui cizmulițe purtate și răspurtate, scorojite și peticite. Ridică brațele în sus și, căzînd în genunchi, luă în mînă una din ele și începu s-o sărute pătimaș : „Băiatul tatii, Iliușecika ! se tînguia el. Băiețașul tatii drag, unde sînt piciorușele tale ?“

— Unde l-ai dus ? Unde l-ai dus ? răzni sfîșietor biata nebulă.

Ninocika izbucni și ea în lacrimi. Kolea se strecură grăbit pe ușă, urmat de ceilalți băieți. Aleoșa ieși după ei.

— Să-i lăsăm să plîngă în voie, îi spuse el lui Kolea. Aici nu mai încape mîngîiere. Să facem cîțiva pași și după aceea ne întorceam iar.

— Da, nu mai încape mîngîiere, asta-i cel mai îngrozitor, încuviință Kolea. Știi, Karamazov, adăugă el mai încet, ca să nu-l audă ceilalți. Îmi pare rău de nu mai pot și aș da orice pe lume dac-ar fi posibil să învie !

— Și eu la fel ! mărturisi Aleoșa.

— Ascultă, Karamazov, crezi că e bine să ne mai întorcem astă-seară ? Mi-e teamă c-o să se îmbete iarăși.

— Se prea poate. Dar o să venim numai noi doi să stăm o oră cu Ninocika și cu mămica. Ar însemna să le răscolim iarăși durerea cînd au să ne vadă intrînd pe ușă cu toții, chibzui Aleoșa.

— Gazda a început să pună masa, mi se pare că vor să facă praznic, o să vină și popa ; crezi într-adevăr că trebuie să ne întoarcem, Karamazov ?

— Neapărat.

— Ce curios, Karamazov, după atîta jale să te ghiftuiești cu plăcinte... Cînd te gîndești ce absurde sînt datinile astea religioase !

— Au și somon la masă, sări cu gura puștiul care descoperise Troia.

— Ascultă, Kartașov, te rog foarte mult să nu mai intervii în discuție cu tot felul de prostii, mai ales cînd știi foarte bine că nimeni nu vorbește cu dumneata și nici nu se sinchisește de persoana dumitale ! Îl repezi enervat Kolea.

Copilul se făcu roșu ca focul, dar nu cuteză să răspundă. Toți mergeau încet pe cărare, cînd se auzi deodată glasul lui Smurov :

— Iată și piatra unde zicea să-l înmormîntăm pe Iliușa ! strigă el.

Se opriră tăcuți în dreptul ei. Aleoșa se uită în jur și în momentul acela îi răsări în minte o scenă zugrăvită de Sneghirev, care-i povestise cîndva cum se atîrnase Iliușecika de gîtul lui, cu obrajii scăldați în lacrimi, strigînd : „Tăticule, tăticule, cum și-a bătut joc de dumneata !“ Și inima i se strînse înfiorată. Cu un aer grav și solemn, își petrecu privirea asupra chipurilor dragi, luminoase, ale colegilor lui Iliușa, și deodată prinse a vorbi :

— Domnilor, acum, că ne aflăm aici, aș vrea să vă spun cîteva cuvinte.

Copiii se strînseră în jurul lui și-și ațintiră ochii spre el, curioși, așteptînd.

— Domnilor, în curînd ne vom lua rămas bun. Trebuie să mai stau cîtva timp aici, lîngă cei doi frați ai mei, dintre care unul pleacă să-și ispășească pedeapsa, iar celălalt este pe patul de moarte. Dar foarte curînd am să părăsesc orașul acesta, și poate pentru ani și ani de zile. Și atunci va trebui să ne despărțim, domnilor. De aceea să facem legămînt aici, lîngă piatra lui Iliușa, în primul rînd că n-o să-l uităm niciodată pe Iliușa și apoi că ne vom gîndi mereu unii la alții. Și, orice s-ar întîmpla cu noi în viitor, chiar dac-ar fi să nu ne mai întîlnim douăzeci de ani de acum încolo, să ne

amintim cum l-am înmormîntat azi pe bietul copil năpăstuit de toți la început — mai țineți minte bătaia de lîngă podet? — pentru ca mai apoi să ne devină atît de drag tuturor! Era un băiețel bun și curajos, pentru care onoarea tatălui său s-a dovedit a fi ceva sfînt și care a suferit din caleafară cînd a văzut cît de crunt fusese înjosit părintele lui, de aceea s-a și revoltat atunci. Așadar, ne-am înțeles: nu-l vom uita niciodată, niciodată, chiar dacă ar fi să trăim pînă la adînci bătrînețe! Oricît de prinși am fi de îndeletnicirile noastre și oricît de importante ar fi lucrurile pe care le-am avea de făcut, chiar dac-ar fi să ajungem la cele mai înalte demnități sau dacă dimpotrivă ne-ar lovi o mare nenorocire — să ne aducem pururea aminte ce bine ne-am simțit cîndva aici, împreună, uniți cu toții printr-un sentiment frumos și bun, mulțumită căruia, tot timpul cît l-am înconjurat cu dragoste pe micuțul nostru prieten, am reușit să fim mai buni decît sîntem de fapt. Porumbelii mei, îngăduiți-mi să vă spun așa, pentru că de cîte ori mă uit la chipurile voastre cumiști și dragi mi-aduc aminte de aceste blînde păsărele cenușii! Copiii mei scumpi, poate că nu veți înțelege tot ce vă spun, pentru că de multe ori nu știu să-mi exprim gîndurile lămurit, dar să nu uitați ce v-am spus acum și poate că mai tîrziu, cînd veți cugeta la cuvintele mele, o să-mi dați dreptate. Să știți că nu există pe lume ceva mai de preț și mai trainic, ceva mai sănătos și mai folositor în viață decît o amintire frumoasă și, mai ales, o amintire plină de farmec din anii copilăriei, petrecuți în casa părintească. Vi se vorbește adeseori despre educația voastră, dar o minunată, o sfîntă amintire din copilărie are poate mai mult ca orice darul de a desăvîrși educația. Acela care adună cît mai multe amintiri de felul acesta pentru toată viața poate fi sigur că, la un moment dat, va găsi scăparea în ele. Chiar dacă n-am păstra decît o singură amintire frumoasă în inima noastră, această unică amintire ne poate da chezașia că ne va salva cîndva dintr-un greu impas. Poate că mai tîrziu, cine știe, ne vom înrăi, poate că nu vom fi în stare să ne ferim de a săvîrși vreo faptă rea, poate c-o să ne batem joc de lacrimile semenilor noștri și de aceia care spun așa cum spunea Kolea adineauri: „Vreau să sufăr pentru omenire!”, poate că vom face din ei ținta ironiilor noastre usturătoare. Și to-

tuși, oricât de răi am deveni, ferească Dumnezeu, când ne vom aduce aminte de înmormântarea lui Iliușa și de dragostea cu care l-am înconjurat în puținele zile ce le-a mai avut de trăit, iar mai apoi cum am stat de vorbă prietenește cu toții aici, lângă piatra lui, nici cel mai hain, cel mai veninos sau cel mai ironic dintre noi — dacă s-ar întâmpla să ajungem vreodată așa — nu va îndrăzni să-și bată joc de tot ce a fost bun și cinstit în inima lui în clipa de față! Mai mult, poate că în momentul acela își va lua seama și-și va spune în sinea lui: „Da, ce băiat bun eram pe vremea aceea, și curajos, și cinstit“. Chiar dacă va zîmbi în sinea lui, nu-i nimic, adesea omul ia în răspăr tot ce-i bun și frumos, dar o face numai din nesocotință. Eu însă vă încredințez, domnilor, că o clipă mai târziu inima sa îi va șopti: „Nu, rău ai făcut c-ai zîmbit, sînt lucruri care nu trebuie luate în rîs!“

— Așa e, Karamazov, am înțeles ce vrei să spui: exclamă Kolea cu o privire scînteietoare.

Copiii fremătară, vrînd parcă să adauge și ei ceva, dar se stăpîniră, așteptînd, emoționați și atenți, cu ochii pironiți asupra vorbitorului.

— Asta, firește, numai în cazul cînd s-ar întâmpla să ne înrăim, continuă Aleoșa. Dar de ce am fi răi, nu-i așa? Să ne străduim, deci, în primul rînd și mai presus de orice, să fim buni la suflet, apoi cinstiți și, în sfîrșit, să nu lăsăm niciodată să se aștearnă uitarea între noi. Țin să vă repet lucrul acesta. La rîndul meu, vă dau cuvîntul că n-am să uit pe nici unul dintre voi; sînt convinși că și peste treizeci de ani am să-mi amintesc de fiecare obrăzor pe care-l am acum în față. Kolea i-a spus adineauri lui Kartașov că noi „nici nu ne sinchisim de persoana lui!“ Dar cum aș putea, oare, să uit că există pe lume un băiețel cu numele de Kartașov care mă privește în clipa asta cu ochisorii lui buni, blînzi și voioși, și care a și început să roșească, cum a roșit atunci cînd a descoperit Troia. Domnilor, prietenii mei scumpi și dragi, fie ca toți să avem sufletul mare și viteaz al lui Iliușa, să fim inteligenți, îndrăzneți și generoși cum este Kolea (a cărui minte desigur se va ascuți și mai mult pe măsură ce va crește) și tot atît de sfioși, dar ageri la minte și drăgălași, cum e Kartașov. Dar nu e vorba numai de ei doi! Toți îmi sînteți dragi, domnilor, fiecare din voi își are

locul lui în inima mea, așa cum aş dori şi chiar vă rog să-mi faceţi şi voi un locşor în inima voastră ! Şi cui îi datorăm oare sentimentul acesta bun şi frumos, care ne leagă, cine oare ne-a unit laolaltă ? Iliuşa, blîndul şi dragul nostru prieten, pe care-l vom iubi pururea şi a cărui memorie am hotărît s-o păstrăm cu statornicie. Să nu-l uităm niciodată ; fie ca duioasa lui amintire să rămînă mereu proaspătă în inimile noastre acum şi-n vecii vecilor !

— Da, da, veşnică să-i fie amintirea ! strigară, cuprinşi de emoţie, toţi copiii cu glăscioarele lor argintii.

— Să ţinem minte obrăjorul lui, hăinuţele sale, biţele lui cizmuliţe amărîte, sicriul lui şi pe nefericitul şi păcătosul de taică-său şi să ne aducem aminte cu ce curaj s-a ridicat copilul ăsta să ia apărarea părintelui său, înfruntînd toată clasa !

— O să ne-aducem aminte, da, da, o să ne-aducem aminte ! făgăduiră din nou copiii. Era bun şi curajos !

— Mi-era atît de drag ! exclamă Kolea.

— Copiii mei, dragii mei prieteni, să nu vă temeţi de viaţă ! Fiindcă viaţa poate fi nespus de frumoasă cînd faptele tale sînt bune şi drepte.

— Da, da, repetară în cor băieţii.

— Nici nu ştii cît te iubim, Karamazov ! mărturisi spontan un glas ce părea să fie al lui Kartaşov.

— Da, te iubim, te iubim ! îi ţinură cu toţii isonul şi mulţi dintre ei aveau lacrimi în ochi.

— Urra, trăiască Aleoşa Karamazov ! strigă din toată inima Kolea.

— Şi veşnică amintire bietului copilaş ! adăugă cu duioşie Aleoşa.

— Veşnică amintire ! rostiră băieţii, repetînd cuvintele lui.

— Karamazov ! răsări deodată Kolea. E adevărat ce spune religia că vom învia din morţi şi ne vom scula cu toţii din morminte ? Înseamnă că atunci o să fim iarăşi împreună şi o să-l vedem şi pe Iliuşecika ?

— Sigur că da, ne vom scula, şi atunci ne vom povesti veseli şi fericiţi tot ce am făcut în viaţă, răspunse Aleoşa cu însufleţire, deşi zîmbind.

— Vai, ce frumos o să fie ! se bucură Kolea.

— Și acum, dragii mei, ajunge, să lăsăm deoparte discursurile și să mergem cu toții la praznic. Nu trebuie să vă simțiți prost fiindcă-o să mâncăm plăcinte. Este o veche datină pe care am apucat-o din moși-strămoși și care, să știți, are și partea ei bună, spuse rîzînd Aleoșa. Hai să mergem! Mîna în mîna!

— Mereu vom merge așa, toată viața, mîna în mîna! Urra, trăiască Aleoșa Karamazov! strigă din nou Kolea, și glasurile tuturor copiilor se îngemănară într-o izbucnire de entuziasm.

***PREZENTĂRI
ȘI COMENTARII
DATE BIBLIOGRAFICE
NOTE EXPLICATIVE***

Nucleul *Fraților Karamazov* se structurase cu două decenii în urmă, în *Amintiri din Casa morților* : pe „Dmitri Karamazov“ Dostoievski îl întâlnise aievea în timpul propriului său calvar siberian, și reținuse „cazul“, intuind șansa amplificării sale artistice ulterioare. Nucleul acesta este tematic și ideatic în același timp ; tematic, deoarece sublocotenentul Ilinski din Tobolsk fusese învinuit de o crimă asemănătoare celei puse pe seama lui Dmitri Feodorovici, iar ulterior i se dovedise completa nevinovăție, fapt ce l-a obligat pe Dostoievski să-și revizuiască prima părere, pe chiar parcursul *Amintirilor* (vezi *Opere*, vol. 3, pp. 414—415 și 665—666) ; ideatic — în măsura în care „eroarea judiciară“ se dovedește a fi fost împărtășită și de autor, laolaltă cu instanțele judiciare și publicul din imaginarul său Skotoprignonievsk, orașelul în care va fi osândit tot la „douăzeci de anișori de ocnă“ Dmitri Karamazov.

Amintindu-și drama petrecută la Tobolsk, Dostoievski schițează la 13 septembrie 1874 o istorie, înnodînd soarta lui Ilinski cu a Karamazovilor : doi frați iubesc aceeași femeie ; ea răspunde însă sentimentelor celui mai vîrstnic, om vesel și petrecăreț, aflat în relații proaste cu tatăl său ; bătrînul este ucis, toate datele îl acuză pe întîiul născut, care e condamnat și trimis la ocnă ; după mulți ani, mezinul mărturisește soției sale că el este, de fapt, asasinul ; aflînd adevărul, cel osîndit e dispus să-și continue rolul, fiindcă „s-a obișnuit“, iar celălalt e „oricum pedepsit“ prin chinurile conștiinței sale ; criminalul își destăinuie însă fapta în public, în chiar ziua sa de naștere, absolvindu-l pe nevinovat de martiraj și încredințându-i educarea copiilor săi. În această schiță timpurie asupra falsului și adevăratului paricid e prefigurată, cum se vede, și viitoarea povestire a părintelui Zosima, *Oaspetele de taină*.

Proiectul viitorului roman n-a fost cu totul abandonat nici în timpul descrierii avatarurilor lui Arkadi Dolgoruki ; dovadă stau însemnările din *Carnetele la Adolescentul*, prevestind *Marele Inchizitor* („despre cele trei ispitiri diavolești“, „în Anglia l-au judecat pe Hristos“), figura Lizavetei

Smerdiăşciaia sau cartea a noua, *Ancheta*; dovadă stă şi o scrisoare trimisă de romancier din Ems soţiei sale, în 1875, în care mărturiseşte aceeaşi frenetică admiraţie pentru *Cartea lui Iov*, propovăduind îndurarea tuturor pedepselor cu neclintită smerenie, ca şi pentru învăţăturile cărora le va da glas părintele ieromonah Zosima.

Înceind publicarea *Adolescentului*, Dostoievski solicită cenzurii la 22 decembrie 1875 aprobarea de a reedita, sub forma unei publicaţii redactate în exclusivitate, *Jurnalul unui scriitor*. Apărut lunar, din ianuarie 1876 până în decembrie 1877, şi apoi în august 1880 şi ianuarie 1881, *Jurnalul* a devenit unul dintre cele mai viu receptate şi comentate acte scriitoriceşti ale epocii. Întreg cercul său de interese lămureşte nu doar geneza *Adolescentului*, ci, în egală măsură, şi a *Fraţilor Karamazov*. Vizitarea coloniei delincvenţilor minori, cazul Kroneberg, procesele Kairova, Kornilova, Djunkovski, meditaţiile despre consecinţele beţiei, depravării, cinismului, sau asupra nenumăratelor sinucideri, opiniile despre Nekrasov sau *Anna Karenina*, povestirile proprii, precum *Mujicul Marei*, *Smerita* sau *Visul unui om ridicol* pot fi privite toate — pe lângă valoarea lor implicită — ca „fişe ilustrative“ ale constituirii familiei Karamazov. Notele pregătitoare sînt întregite de scrisori: de acea scrisoare, de pildă, în care Dostoievski susţine incompatibilitatea libertăţii cu egoismul (*Pisma*, III, 214) sau o alta în care — ca o concretizare inacceptabilă a precedentei opoziţii — compară idealul creştin cu cel socialist (*Ibidem*, 256), anticipînd punctul de vedere violent tendenţios al romanului său.

Dostoievski dezvoltă aceleaşi concepţii şi în scrisoarea din 7 iunie 1876, adresată lui V. A. Alexeiev, solist al orchestrei teatrului Mariinski, care îi ceruse lămuriri în privinţa invocării repetate, în *Jurnalul unui scriitor*, a parabolei biblice despre pietate şi pîine (vezi *Matei*, 4, 1—11, *Luca*, 4, 1—13). Comentarea preceptului „nu numai cu pîine trăieşte omul“ este o primă variantă a *Marelui inchiizitor*, anticipînd cu trei ani înfăptuirea finală, o variantă în care poate fi surprinsă lămurit trecerea de la visul lui Versilov, prin visul „omului ridicol“, la visul-confesiune al lui Ivan Karamazov. Explicînd, în acord cu întreaga sa concepţie spiritualistă şi ostilă socialismului, întreprinsă încercare a diavolului de a-l ispiţi pe Isus cu ideea de pîine, miracol şi putere, Dostoievski se opreşte asupra celei dintîi, aceea de a transforma pietrele în pîine, pentru că vede în ea cheia înfruntărilor sociale contemporane dintre concepţiile idealistă şi materialistă: preocuparea pentru hrana propriu-zisă ar marca dispreţul pentru idealul frumuseţii, iar tentativa de a obţine şi pîinea şi frumosul l-ar despersonaliza pe om (*Pisma*, III, 211—212).

„Am romanul în cap şi în inimă şi el se cere exprimat“ (*Ibidem*, 284), mărturiseşte Dostoievski în decembrie 1877, lună în care suspendă

editarea *Jurnalului*, și așterne, printre notele sale intime, acel celebru „memento“ „pentru toată viața“, anume intenția de a mai scrie: un *Candidat* rus — o carte despre Isus Hristos — amintirile sale — un poem despre Sorokovin. Primele proiecte vor fi realizate în parte, laconic și sublimat, în *Frații Karamazov*, al căror plan este elaborat, se pare, pe parcursul întregii prime jumătăți a anului 1878. Scrisorile din aceste luni continuă șirul prolegomenelor la viitorul roman: considerînd *Biblia* drept cea mai de seamă carte a omenirii, Dostoievski își reafirmă convingerea după care absența credinței în Dumnezeu și în veșnicia sufletului lipsește viața de sens, justifică nelegiuirea și crima (*Pisma*, IV, 5); pentru noul său roman, în care vor acționa mulți copii între șapte și cincisprezece ani (*Ibidem*, 7), se interesează de felul de a fi și de a se comporta al acestora; unei mame preocupate de educarea copilului ei, îi recomandă o orientare preponderent: etic-religioasă, iar nu științifică, pozitivă, cărturărească (*Ibidem*, 13); pe studenți îi sfătuiește să se desprindă de „europeism“ și să caute „să ajungă pînă la popor“ (*Ibidem*, 18—19); într-un cuvînt, față în față cu racilele sociale și morale ale contemporaneității, cu pauperizarea, proletarizarea și setea nebună de înavușire, preconizează izbăvirea prin aceleași pravoslavnice „idei superioare“ (*Ibidem*, 34).

Moartea fiului său, Aleoșa, la vîrsta de numai trei ani, în urma unui violent atac de epilepsie, ascute spiritualismul romancierului, ca și prietenia sa cu filozoful Vladimir Sergheievici Soloviev, care îl însoțește, în același an, în călătoria la mănăstirea de la Optina; cu acest prilej Dostoievski expune tovarășului său de drum ideea centrală și planul romanului în pregătire și stă de vorbă cu starețul Ambrozi, care transmite îndoliastei Anna Grigorievna cuvinte de mîngîiere, reluate de Zosima spre a o liniști pe tîrboveața care-și îngropase și ea feciorul de trei anișori, tot Alexei...

Întors la 29 iunie în Staraia Russa, Dostoievski trece efectiv la scrierea romanului, fapt confirmat și de o scrisoare datată 11 iulie. Fazele elaborării *Fraților Karamazov* se ordonează acum într-o succesiune destul de minuoasă reconstituită: primele două cărți și începutul celei de a treia sînt scrise în vara și toamna lui 1878, în decembrie e construit planul detaliat al romanului, în ianuarie 1879 e terminată cartea a treia, în februarie-martie e elaborată următoarea, în lunile aprilie și mai — cartea cea mai importantă, *Pro și contra*; lunile iunie-iulie (petrecute la Staraia Russa și Ems) sînt consacrate *Călugărului rus*, carte intitulată inițial *Pater Seraphicus*. Moartea starețului; cartea a șaptea e redactată în august și în prima jumătate a lui septembrie, iar a opta — de-a lungul altor două luni, pînă la mijlocul lui noiembrie; hotărînd amplificarea *Anchetei* într-o carte de sine stătătoare, Dostoievski o trimite redacției doar la mijlocul lui ianuarie 1880, după care scrie, în februarie și martie, cartea a zecea; elaborarea romanului, în-

treruptă din cauza pregătirii cuvîntării la aniversarea lui Pușkin, e reluată în iulie prin evocarea celor trei întâlniri dintre Smerdeakov și Ivan Karamazov și a vedeniei acestuia din urmă; cartea a douăsprezecea este scrisă la sfîrșitul lunii august și în septembrie, iar epilogul — în octombrie și la începutul lunii noiembrie; ultimele pagini sînt trimise revistei *Russkii vestnik* la 8 noiembrie, cu trei luni înainte de moartea scriitorului. *Frații Karamazov* apare în numita revistă, în numerele 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11 pe anul 1879 (pînă la cartea a noua) și în numerele 1, 4, 7, 8, 9, 10, 11 pe anul 1880 (de la cartea a zecea).

Ultimul roman al lui Dostoievski este și ultimul lui cuvînt, concluzia și încoronarea întregii sale opere, sinteza finală, ce reia preocupările cărților precedente, reformulează întrebările pe care și le-a pus cîndva și încearcă să le soluționeze pe temeiul unei experiențe artistice totale. Asemenea generalizări cuprinzătoare au adesea un subliniat caracter meditativ, filozofic. Nimic mai firesc: ultimul cuvînt, în raport cu o întreagă epocă istorică și în raport cu o întreagă experiență spirituală, se cuvine să extragă sensuri ultime, semnificații fundamentale, să lumineze însăși esența vieții. Pentru a răspunde acestui deziderat, romancierul devine filozof sau — dacă a avut din totdeauna atari înclinații — devine filozof într-o măsură sporită. Dostoievski nu se opune ispitei și saturează cu substanță meditativă o fabulație palpitantă. Un roman de aventuri, un roman cu intrigă aproape polițistă, devine un *roman filozofic*, cel mai filozofic dintre romanele scriitorului și, poate, dintre toate romanele create pînă în acel moment în literatura universală.

Dovada acestei structuri meditative ne-o furnizează și aria neobișnuit de întinsă a referirilor — directe sau sugerate — prin care *Frații Karamazov* resintetizează nu doar laitmotivele „interioare” ale creației dostoievskiene, dar și nenumărate valori din milenara istorie spirituală a Europei, constituindu-se într-un adevărat compendiu de *filozofie a culturii*. Pentru a nu ne abate prea mult de la obiectul ce ne interesează propriu-zis, ne limităm doar să consemnăm unele surse literare pline de tîlc precum Ulise, Terențiu, Descartes, Luther, Voltaire, Diderot, Victor Hugo, Flaubert, Proudhon, Karamzin, Griboedov, Krîlov, Bielinski, Tiutcev, Salțikov-Șcedrin, Nekrasov, Bakunin — și ne oprim numai la cele mai des invocate, care ni se par a fi *Evangelhia*, Shakespeare, Schiller, Goethe, Pușkin.

Romanele lui Dostoievski au fost centrate pe cîte o parabolă creștină: *Crimă și pedeapsă* — pe învierea lui Lazăr din Betania, *Demonii* — pe vindecarea demonizatului din ținutul Gherghesenilor. Un moto biblic au și frații Karamazov (*Ioan*, 12, 24), reluat explicit de părintele Zosima în două rînduri și potrivit căruia acționează și atunci cînd ingenunchează în fața lui Dmitri, și atunci cînd îl trimite pe Alexei în pribegie. Ideea grăuntelui de

giu, care doar murind rodește, traversează, de fapt, întreaga operă dostoevskiană, asemenea unui semn cuprinzător și echivalent laconic al credinței romancierului că fericirea se dobîndește în durere, măreția izvorăște din umilință, moartea (fizică sau spirituală, efectivă sau simbolică) precede viața cea adevărată.

Credința lui Zosima și Aleoșa, ca și necredința lui Ivan se postulează și se susțin prin mijlocirea unui mare număr de parabole evanghelice. Cazul apostolului Toma necredinciosul este invocat chiar de la început, în legătură cu ispita la care avea să fie supus Aleoșa prin „duhul putreziciunii“, răspîndit de trupul răposatului său învățător. Părintele ieromonah împletește în vorbele rostite de el cu felurite prilejuri pildele despre „pururea nemîngîiata Rahîla“ din cartea prorocului Ieremia, călătoria lui Iosif din Egipt, peripețiile prorocului Iona în pîntecele balenei, parabola bogatului nemilostiv și săracului Lazăr ș.a. Bătrînului servitor Grigori îi place cartea lui Iov, Dmitri Feodorovici își explică prăbușirea prin imaginea Sodomei, iar Aleoșa se regăsește, după amintita încercare, prin minunea transformării apei în vin de la nunta din Cana Galileii (*Ioan*, 2, 1—11). La rîndul ei, nuvela lui Ivan, *Marele inchizitor*, este înțesată de aluzii biblice, de la trezirea copilei moarte prin cuvintele „Talifa, kumi!“ și pînă la repetata referire la *Apocalips*, invocat, după cum ne amintim, și în *Idiotul* și în *Demonii*, și care, după mărturia lui Soloviev, a fost, în ultimii ani ai vieții, una din lecturile preferate ale scriitorului.

Dacă imaginile de coșmar ale *Apocalipsului* i-au servit constant romancierului drept prevestire și confirmare teologică a prăbușirilor din a doua jumătate a veacului trecut, Shakespeare se numără printre predecesorii care, pe temeiul unor corespondențe și necorespondențe, îl susține în determinarea laică a eroilor săi. Ippolit Kirillovici își începe rechizitoriul la procesul Karamazov cu o remarcă asupra tineretului, ce se sinucide cu ușurință, fără să se mai întrebă ca Hamlet „ca va fi *dincolo*?“; el subliniază cum, în societatea timpului, toate principiile morale se reduc la unica deviză „*Après moi le déluge*“ și „Piară toată lumea mistuită în flăcări, numai mie să-mi fie bine!“ (reluare aproape textuală a concluziei omului din subterană) și își exprimă din nou îndoiala că un Karamazov și-ar putea pune întrebarea hamletiană „a fi sau a nu fi?“. La Hamlet se referă explicit și Ivan și Dmitri, ultimul fiind asemuit apoi cu Othello.

Tot astfel se infiltrează în roman și imaginea lui Faust. Ivan îl numește pe Zosima „Pater Seraphicus“, deoarece mitul faustian îi este familiar, fapt de care ne convinge definitiv înțîlnirea sa cu diavolul. La rîndul ei, „spovedania în versuri a unei inimi arzătoare“ îmbină cîteva motive poetice luminate, punctînd atașamentul lui Dimitri, în acord cu alți visători exaltați, pentru „frumos și sublim“, dar și tragica sa ruptură de acest

ideal inițial, continua aspirație către o împlinire „naivă”, la care nu mai poate ajunge. „Nobil omul să fie...” exclamă Dmitri după Goethe și citează apoi *in extenso* din poeziile lui Schiller. Asemenea lui Rodion Raskolnikov sau Versilov, Dmitri este un „schillerian” ratat; interesant este însă faptul că Ivan ne apare și el în aceeași postură, de copil rătăcitor al înflăcăratului poet. El recită un vers din poezia *Mănușa*, apoi își începe nuvela despre crîncenele timpuri ale inchiziției tot cu două versuri din Schiller, invocare cu atît mai justificată cu cît însăși figura sumbră a marelui inchiizitor a fost remodelată vădit după drama *Don Carlos*. Aceste paralele sînt întregite, în fine, de părerea expusă în fața stareșului de Feodor Pavlovici, după care Ivan ar fi Karl Moor, Dmitri — Franz Moor, iar el — *Regierender Graf* von Moor, caracterizare reluată și ulterior. La proces, Ippolit Kirillovici și Fetiukovici se referă pe larg la admirația pe care Dmitri i-o poartă lui Schiller. De la visătorul „noptilor albe” și de la scriitorul Ivan Petrovici, drumul duce firesc la Dmitri Karamazov, și el dușman al „realiștilor” „Bernarzi” à la Rakitin; Dmitri este „idealist” în cel mai înalt grad, chiar dacă în sufletul său „idealul madonei” s-a amestecat cu „idealul Sodomei”.

„...la noi totul se trage doar de la Pușkin”, afirmase Dostoievski în *Jurnalul unui scriitor*, convingere evidențiată constant în romanele sale. Într-una din crizele sale de isterie, Nikolai Sneghirev citează finalul poeziei *Demonul*, iar „mugurii cleioși ce se deschid primăvara”, simbolul ordinii universale și al eroismului omenesc, pe care răzvrătitul Ivan nu contenește să-l admire, cuprinde o aluzie la o altă poezie pușkiniană. În continuare, tot el, negatorul însetat de puritate și măreție, este cel care citează în ascuns *Oaspetele de piatră* și este obligat să suporte batjocura diavolului, care îi spune, parafrazîndu-l pe poetul său preferat, că el, Ivan, ar voi să ajungă în rîndul „cuvioșilor schimnici și fecioarelor neprihănite”; „realistul” Rakitin se demască și printr-o opinie ridicol de vulgară și de meschină asupra lui Pușkin ș.a.m.d.

Aceste citate din Pușkin, Schiller, Goethe, Shakespeare au, cum se vede, menirea de a concretiza principiul „frumos și sublim”, „idealul madonei”, imaginea paradisului pierdut și veșnic visat, divina armonie, la care raportîndu-se, printr-o frenetică polemică *pro* și *contra*, se structurează toți eroii centrali ai tuturor romanelor lui Dostoievski.

Dialectician magistral, Dostoievski nu se teme de o construcție „didacticistă”, și-și începe romanul cu „istoricul unei familii oarecare”, povestind pe scurt viața lui Feodor Pavlovici și copilăria lui Dmitri, Ivan și Alexei. Rînd pe rînd sînt caracterizați netrebnicul părinte, nenorocitele sale soții, odraslele lor, sluga casei. Prezentarea este sistematică, debutul lent al unei acțiuni vijelioase asemănîndu-se postulării statice a situației și a caracterelor

din *Demonii* și — întrucîtvă — din *Adolescentuul*. În curînd, soarta tatălui și a feciorilor (cărora li se adaugă pe parcurs un al patrulea, devenit argat și bucătar al propriului părinte) se înnoadă într-un ghem complicat, care prezintă interes tocmai în indisolubila sa unitate — și Dostoievski continuă totuși să ordoneze haoticul vîrtej al evenimentelor, aducînd în prim plan cînd pe unul, cînd pe altul dintre frați, structurînd chiar cîteva cărți după acest principiu. Comentatorul va putea proceda așijderea, reclădind întregul din componentele sale.

Familia lui Versilov fusese *întîmplătoare*, dar totodată extrem de caracteristică pentru stările haotice ale societății ruse din acel timp; familia *oarecare* a Karamazovilor este, tot astfel, un produs răspîndit al dezagregării istorice. Ippolit Kirillovici deslușește în acest mic nucleu familial „trăsăturile fundamentale ale intelectualității noastre de azi” și îl asemuiește fatalei troici gogoliene, purtînd Rusia, într-un iureș năprasnic, către un țel necunoscut; avocatul Fetiukovici raportează și el „natura karamazoviană” la prezentul și viitorul națiunii — și el tot în mod unilateral, subiectiv, cu idei preconcepute, incapabil să priceapă adevărul și totuși cu clipe de iluminare, în stare de observații pertinente și chiar pe de-a întregul împărtășite de autor, în ciuda necruțătoarei critici pe care o aplică amîndurora; în orice caz, amîndoi au sentimentul întemeiat că asistă nu la un proces *oarecare*, ci la procesul societății lor *întîmplătoare*. Dostoievski — singurul procuror, avocat și judecător în posesia adevărului integral, și ferm convins că acest adevăr nu poate fi nici cunoscut și nici înfățișat integral — ne introduce, propriu zis, nu la procesul unei persoane, ci al unui fenomen istoric de largă circulație, definit generic „karamazovism”.

Dar ce este de fapt karamazovismul? (Unii cercetători presupun că numele Karamazov a fost derivat din Karakozov, numele teroristului ce a comis atentatul din 4 aprilie 1866 împotriva lui Alexandru al II-lea, des invocat în trecut de către romancier.) Cartea a treia a romanului e intitulată *Senzualii* și cititorul înțelege exact despre ce este vorba, fiindcă a asistat la scandalul de la mănăstire și la discuția dintre Aleoșa și Rakitin. Situația o limpezește definitiv spovedania lui Dmitri. Apoi Aleoșa se gîndește la „forța sălbatică a Karamazovilor” — elementară, brută, străină de năzuințe spirituale. Ivan amintește și el de „puterea Karamazovilor... ce-o trag din ticăloșia lor”, iar la proces se fac referiri la „o patimă nestăvilită, cu adevărat karamazoviană” ș.a.m.d.

Fiecare dintre frații Karamazov poate fi considerat, într-un fel, erou principal: Dmitri — pe plan *tematic*, Ivan — pe plan *filozofic*, Aleoșa (în intenția autorului) — pe plan *etic*. Ca semnificație *socială*, locul dominant îi revine însă, fără îndoială, lui Feodor Pavlovici, exponent pur al *sadismului karamazovian*, după cum reprezentantul autentic al *mazochis-*

mului *karataievian** este ieromonahul Zosima (vezi articolele lui Gorki *Despre „karamazovism”* și *Încă o dată despre „karamazovism”*). Tatăl este nucleul și simbolul desăvârșit al acestei lumi descompuse, el este chin-tesența pervertirii, limita lipsei de ideal, animalul rapace căruia remuș-carea îi e total necunoscută, ultima expresie a înstrăinării de esența umană (înstrăinare bine intuită, chiar dacă într-un context teologic, de „oaspe-tele de taină” al tânărului Zosima). Feodor Pavlovici nu mai vrea nici măcar să se ostenească, el nu caută nici o cheazășie a vieții (ca fiul său Ivan), ci urmărește doar să savureze viața la un mod propriu individua-lismului bestial, eliberat de orice norme și rețineri morale. Plăcerea este unicul scop al serbedei sale existențe, de dragul ei e dispus să distrugă pe oricine, chiar pe propriul său copil. Feodor Pavlovici nu crede în viața viitoare, ca atare — „după mine potopul!” — se simte îndreptățit să se înfrupte din toate bunurile lumești. Întruchipare a cinismului, „bătrînul măscărici” ignoră un lucru esențial: karamazovismul naște în mod ne-cesar karamazovism, nihilism moral, lipsă de scrupule, brutalitate. Dmitri îl lovește, iar Smerdeakov îl ucide, tocmai pentru că sînt fiii săi, pentru că otrava, în doze diferite, le-a fost transmisă de el. Nici un Karamazov nu este imun față de karamazovism: cîinosul părinte cade răpus de pro-priul său pumnal! Ca și în raporturile dintre Stepan Trofimovici și Piotr Stepanovici Verhovenski, sau dintre Versilov și Arkadi, rechizitoriul ro-mancierului vizează în primul rînd tatăl, în bună măsură vinovat de fără-delegile fiilor săi.

Feodor Pavlovici planează asupra societății întregi ca un spirit om-niprezent. Întîlnim la tot pasul Karamazovi neîndoielnici sau caractere în care coexistă și se înfruntă Karamazov și Karataiev. Generalul-moșier își asmute ogarii asupra unui copil de opt ani; iarna, în toiul gerului, niște părinți își țin fetița toată noaptea încuiată într-o latrină; Smerdea-kov-copil spînzură pisici și le îngroapă cu alai, iar adult îl învață pe Iliușa Sneghirev să dea cîinilor vagabonzi pîine în care a înfipt ace (există la Dostoievski o constantă corelație între suferința copiilor și a animalelor, fiindte la fel de „nevinovate”!). Nimeni nu scapă tentației de a fi Karamazov: Zosima își palmuiește ordonanța și dorește pentru mo-ment moartea adversarului său; Liza își închipuie că ciopărtește și răstig-nește un băiețel de patru ani, în timp ce mănîncă compot de ananas; Kolea Krasotkin se fălește că-și bate colegii, în timp ce aceștia îl adoră; Grușenka îl chinuie pe Dmitri sau o jighește pe Katerina Ivanovna ca „o fiară sălbatică”; rivala ei „infernala” are, la rîndu-i, un caracter „groaz-

* De la Platon Karataiev, personaj din *Război și pace*, prototipul smereniei creș-tinești.

nic", sălaş al dragostei şi al urii, amestecate într-ată, încît scurt timp după depozitia sa generoasă declanşează „catastrofa“ la proces.

Sadismul e împlîntat adînc în sufletul fraţilor. Smerdeakov personifică imoralitatea fără reticenţe; la polul opus, Aleoşa este un Karataiev aproape pur, fără să fie totuşi un caracter absolut omogen: uşor pigmentat de moştenirea lui Feodor Pavlovici, el cunoaşte momente de slăbiciune, de cedare în faţa ispitelor, ceea ce, în viziunea antinomică a romancierului, contribuie la umanizarea sa. Cu toate acestea, Aleoşa se află la capătul „de sus“ al „crucii“, iar Smerdeakov la cel „de jos“ — amîndoi relativ unitari. Furtunile cele mai dramatice se dezlănţuie nu în sufletul lor, ci în conştiinţa celor doi fraţi situaţi pe axa „orizontală“ a simbolicului însemn creştin (în locul comparaţiei de mai sus, am putea vorbi şi de „rai“, „iad“ şi „purgatoriu“, cu specificarea că din zona ultimă, „intermediară“, dedublaţii lui Dostoievski pot ajunge atît în paradis cît şi în infern). Îmbinînd extreme, care prin natura lor nu se pot nicicînd împăca, Dmitri şi Ivan sînt figurile centrale tragice din roman, un nou Othello şi un nou Hamlet, frînţi sub povara insuportabilelor pasiuni şi drame intelectuale pe care le trăiesc. Ei sînt şi nu sînt asemenea părintelui lor, sînt şi nu sînt Karamazovi get-beget. De aceea îl şi duşmănesc atît de aprig pe Feodor Pavlovici, lăsînd însă asasinarea acestuia pe seama lui Smerdeakov. Cei doi fraţi sînt doar virtuali ucigaşi, ucigaşi în gânduri şi sentimente, răspunzători de crimă în măsura în care sînt Karamazovi, şi absolviţi de ea în măsura în care mai sînt şi altceva.

„...trei senzuali se pîndesc unul pe altul... cu cuţitul la brîu...” Frazza lui Rakitin defineşte întreg subiectul romanului: lupta dintre Feodor Pavlovici şi Dmitri pentru Gruşenka, rivalitatea dintre Ivan şi Dmitri pentru Katerina Ivanovna, conflictul dintre Ivan şi Feodor Pavlovici, dintre Ivan şi Smerdeakov, Ivan şi diavol, dintre Ivan şi Ivan — pentru idee, pentru sensul vieţii. „O lighioană înghite pe alta...“, spune el despre tată şi frate; Feodor Pavlovici mărturiseşte însă, într-un acces de sinceritate, că tocmai de Ivan se teme mai mult. Cu toţii se suspectează, se spionează, se urăsc. Lighioana, numită karamazovism, s-a cuibărit adînc în sufletul lor, cum se cuibărise în al omului din subterană, în Svidrigailov, Ippolit, Stavroghin sau Versilov!

Ca şi în trecut, Dostoievski opune racilelor reale un antidot ideal, preponderent etic; dar ca şi în cazul prinţului Mîşkin sau al Soniei Marmeladova, alinarea metafizică nu înlătură suferinţa fizică, iubirea cerească nu împiedică perpetuarea urii pe pămînt: stareţul Zosima nu-l poate înfrîna pe Feodor Pavlovici, iar trimisul său, Aleoşa, nu-şi poate ajuta efectiv fraţii.

O reuniune fără rost postulează conflictul dintre karamazovism și karataievism. Extremele sînt Feodor Pavlovici, cu maimușărelile lui de sal-tîmbanc, și înțeleptul Zosima, care pricepe și iartă totul. Conflictul etic, circumscris cu prilejul reuniunii de la mănăstire, e amplificat treptat și atinge punctul culminant în încercarea de a opune răzvrătirii lui Ivan (cartea a cincea) smerenia „călugărului rus“ (cartea a șasea). Continuarea e menită, în viziunea autorului, să confirme învățăturile părintelui Zosima: activitatea de asanare morală desfășurată de Aleoșa, aventurile „băieților“, prăbușirea lui Dmitri, eșecul experienței lui Ivan.

Dostoievski a avut, în timp ce lucra la roman, clipe de chinuitoare neliniște. Înțelegînd vigoarea excepțională pe care o dobîndise negarea, el se întreba dacă va putea împrumuta forței afirmative eficiența dorită, dacă înrîurirea acesteia din urmă asupra cititorilor va deveni cu adevărat hotărîtoare (vezi *Pisma* IV, 91, 109). Temerea, izvorită din intuirea rezistenței îndîrjite pe care logica intrinsecă a personajelor o poate opune programului scriitoricesc preconcept, s-a dovedit întemeiată: cea mai palpitantă carte a romanului a primit replica unei cărți fără pulsație, fără tensiune și dinamism; luptei i s-a contrapus repaosul, întrebărilor mereu deschise — răspunsurile definitive, alternativelor numeroase — o singură certitudine. Rezolvate irevocabil, problemele acute își pierd sensul, iar cititorul obișnuit cu neîntrerupta dialectică dostoievskiană, nu se poate mulțumi cu o icoană împietrită și dezarmantă, care propovăduiește eliberarea din vîlvătaia răzvrătirii dionisiace printr-un pseudoclasicism apologetic, rece și fad.

Starețul Zosima concentrează într-un catehism unic preceptele „dostoievskismului“, prezente, chiar dacă într-o formă mai puțin accentuată, explicită, programatică, și în romanele precedente. Omul mîndru trebuie să se supună, să-și plece capul în fața Atotputernicului, să nu se răzvrătească împotriva rînduielilor sale. Pe lume, de fapt, totul este neîncăput de frumos, pentru că-i adevărat, și tot ce-a fost zămislit este fără prihană. În această viziune, răul are un singur leac: credința, smerenia, dragostea creștinească. Propovăduind „dragostea activă“, starețul cheamă, de fapt, la supunere, ascultare, pasivitate. Viața trebuie iubită mai mult decît sensul ei, în ciuda absurdității sale. Povestite discipolilor săi, întâmplările din tinerețea lui Zosima vin să susțină aceste dogme mistic-fataliste: transformarea fratelui său Markel din răzvrătit în credincios smerit, mistuit de boală, dar cu sufletul împăcat; transformarea „oaspetelui de taină“ din ucigaș fioros în creștin pocăit și absolvit ca atare de păcat; transformarea lui Zosima însuși, din omul care-și lovește ordonanța și-și provoacă rivalul la duel, în apologet al duhovniciei. Schema spre care converg toate aceste învățături este elementară: toți oamenii păcătuiesc, dar se pot izbăvi prin

dragoste nepămîntească ; toți sînt vinovați față de toți, de aceea nu există păcat de neiertat și nimeni n-are căderea să-și judece semenul, ci doar să-și încarce sufletul cu toate păcatele oamenilor, socotindu-se singurul vinovat și lăudînd numele Domnului pentru pedepsele și suferințele pe care i le hărăzește ; cu cît mai cumplite sînt nelegiuirile, cu atît va fi pocăința mai desăvîșită ; un sfînt nu poate fi decît un păcătos răscum-părat prin puterea atotbiruitoare a dragostei, infernul asimilîndu-se chinu-lui de a nu mai putea să iubești.

Dostoievski depășește în chip evident limitele „admise“ de teologie, apropie într-o măsură inacceptabilă pentru biserică „răul“ și „binele“, principiile satanic și divin. El anihilează înfruntarea nedreptăților concret-istorice prin sentimentul vinei metafizice a omului față de tot și de toate. Mai mult chiar : susținînd imposibilitatea luptei „pentru o idee“ și a împlinirii libertăților lumești, el îi apropie, de fapt, involuntar, pe mult admiratul său Pater Seraphious de antiumanismul violent al marelui inchiizitor. Zosima îi înfierează pe revoluționari și consfințește nedreptățile sociale, acceptă egalitatea ideală, nu și pe cea reală, fericirea sufletului, nu și a trupului, descătușarea conștiinței, nu și a vieții. Un asemenea program nu poate fi decît iluzoriu : în cele din urmă, el încătușează și spiritul, mortifică și sufletul. De dragul dreptății făgăduite în viața de apoi, omul este sfătuit să accepte smerit nedreptatea prezentă. Deși invocă idealuri etice neîndoel-nice (compasiunea, modestia, toleranța), Zosima rămîne învățătorul dogmatic, descins din hieratice icoane bizantine, un „glas“ puțin individualizat și individualizabil, chiar dacă romancierul s-a străduit continuu să-i împrumute contururi vii și dimensiuni terestre, inclusiv prin „miasmele putrefacției“ ; capitolul urmărește, pe de o parte, să convingă că și Zosima a fost un om între oameni, supus aceleiași destin lumesc, trecător, iar, pe de altă parte, să supună unei tulburătoare încercări sufletul credincioșilor, să-l treacă pe Aleoșa prin focul îndoielilor, pentru a-l face mai intransigent.

Într-o nouă variantă a temei dostoievskiene constante (înălțarea pre-supune cădere, binele se împlinește cunoscînd, asimilînd și depășind răul), Aleoșa este azvîrlit într-o lume de chin și zbucium, anume pentru a se purifica. Compozițional, el îndeplinește — ca și Mișkin — rolul verigii de legătură între eroi. Toate raporturile se stabilesc prin intermediul său, toți i se destăinuie lui. Prins în vîltoarea vieții, Aleoșa apare mai viu decît învățătorul său, dar tocmai pentru că-i întrupează spiritul — mai puțin viu decît cei pe care-i întîlnește. În întrevederile sale, el este de obicei pasiv, un recipient care înmagazinează idei și pasiuni ; forța activă, chiar dacă sălbatică, o reprezintă Dmitri sau Ivan, Grușenka sau Katerina Ivanovna, cei care-i vorbesc, i se spovedesc, îi mărturisesc acțiuni proiectate sau îndeplinite. Gestul lui suprem rămîne înțelegerea, compasiunea, iertarea. Aleoșa

este bun cu adevărat, dar, asemenea predecessorilor săi, nu poate fi nici ei de vreun folos real.

Galeriei de smintîți scriitorul intenționa să-i opună un erou viu și convingător. Recomandîndu-l pe Aleoșa, el arată că nu e nici fanatic, nici mistic, dimpotrivă, „mai realist ca mulți alții“, credincios din dragoste pentru oameni și pentru că nu vede cum s-ar putea trăi altfel într-o nemurire, fără compromisuri sau jumătăți de măsură. Din același aluat cu Mișkin, „idiot“ prin bunătatea sa nemăsurată, Aleoșa întruchipează în ochii lui Dostoievski virtuțile umane supreme. Recunoscîndu-i calitățile, trebuie să surprindem lucid și discrepanța dintre intenție și realizare. Aleoșa, am mai spus-o, nu-și poate ajuta efectiv frații, nu poate decît recepta (nobil și pasiv) chinurile lor. Și își recunoaște chiar la un moment dat, cu disperare, neputința...

Dostoievski introduce în povestire un subiect lateral, indirect legat de nucleul ei, menit să illustreze însă efectele binefăcătoare ale activității mezinului: soarta crudă a căpitanului Sneghirev, moartea lui Iliușa, transformarea tînărului Kolea Krasotkin din virtual Karamazov într-un Karamazov pursînge; episodul cu cîinele Jucika, agonia lui Iliușecika, disputele lui Kolea cu Aleoșa vor să opună lui Ivan o altă experiență cu copiii (pe același temei al nevinovăției lor) și să pregătească cuvîntarea lui Aleoșa de „lingă piatra din marginea drumului“ — concluzia creștinească a întregului roman. Neconcordanța nu este însă nici în acest caz înlăturată: frumusețea sufletească, solidaritatea celor drepți e o replică ideală dată suferinței reale, inclusiv celei îndurate de familia Sneghirev, dar Aleoșa nu știe și nu poate din nou să tămăduiască.

Argumentul ni se pare, desigur, esențial nouă, nu însă lui Aleoșa și plămăditorului său. Ei nu văd decît această cale ideală și iluzorie, lecuirea suferinței — după pilda Mîntuitorului — prin suferințe noi, prin jertfă. Acesta e și tîlcul condamnării lui Dmitri. El nu este paricid, îi rămîne, în schimb, vina de a se fi născut om și trebuie să pătimească pentru fărădelegile oamenilor. Trebuie să ia calea ocnei pentru ca să răscumpere chinul „copchilașului“, pentru ca să nu mai lăcrimeze mamele și pruncii (care se vor chinui și vor lăcrima pe mai departe), pentru ca să se curețe de noroi pe el și pe alții. Nedreptățile sociale (precis conturate în visul lui Dmitri despre sărăcia mujicului rus și a copiilor săi, sau în povestea auzită de la surugiu în drum spre Mokroe) se sublimază din nou în chinuri etice general-umane, care cer leacuri metafizice. Patosul romanului este sugerat prin motoul său biblic; Dmitri și Grușenka, Iliușa Sneghirev, Zosima, fratele său, „oaspetele de taină“ mor (realmente sau simbolic) pentru a aduce multă roadă, pentru a înnobila sufletul oamenilor.

Prezența sau absența „sufletului“ rămîne criteriul hotărîtor al valorificării estetice. Ca și în romanele sale precedente, poate chiar cu un mai

ascuțit tăis polemic, Dostoievski opune emoțiile vii abstracțiilor neînsuflețite. Deși adresele sînt încurcate din nou, lipsa de sensibilitate fiind atribuită socialiștilor, dincolo de asemenea prejudecăți e lăudat omul viu, nealterat, nesimplificat, neschematizat, se denunță înstrăinarea esenței umane, treptata instaurare a inumanității, ce culminează în smerdeakovism.

„Acumulează idei“, îl ironizează Ivan pe Smerdeakov, lacheul lipsit de inimă, maestrul sofismelor, rafinatul mînuitor de trucaje verbale, cel care detestă poeziile și elogiază perfid în Ivan un „om deștept“. Dostoievski acceptă numai gîndirea izvorită din zbuciumul sufletesc. De aceea, Ivan rămîne om, în ciuda asprimei și răcelii lui, de aceea merită întreaga noastră compasiune Dmitri sau femeile „infernale“. Raționamentele lui Smerdeakov sînt impecabile, dar monstroase; logica lui Rakitin pîrjolește în jurul său totul. Oamenii deștepți foc, ca Rakitin, au un suflet sterp și uscat, îi spune Dmitri lui Aleoșa la închisoare. Numele generic, sugerat lui Dmitri de numele fiziologului Claude Bernard, stigmatizează pe „deștepții“ fără suflet, pe „gînditorii“ ostili vieții, considerați a fi democrații-revoluționari, materialști și ateï, dar identificați cu precădere, în logica reală a romanului, cu exponenții administrației burghezo-moșierești. Căci „Bernarzii“ sînt tocmai procurorul, avocatul, judecătorul, jurații, majoritatea asistenței la proces, reprezentanții lumii bine și ai aparatului de stat. Dmitri dorește „încrederea reciprocă“, dar înțelege că sufletul omenesc le este indiferent tuturor celor care îl anchetează, judecă, apără sau învinuiesc, că se află în mîinile unor Bernarzi insensibili și egoiști, dornici să rînduiască doar faptele potrivite unei logici schematice. Lipsite de sensibilitate, în ciuda intențiilor amintite, sînt discursurile lui Ippolit Kirillovici și mai cu seamă ale lui Fetukovici, pe care romancierul îl pune să demonstreze absolut „logic“ că „banii n-au fost furăți, fiindcă n-au existat“ și că „nici nu poate fi vorba de un asasinat“. Ca și în cazul lui Rakitin, intențiile antidemocratice se transformă într-o denunțare strălucită a „cazuisticii“ sofisticate și formaliste, practicate de ilustrul avocat din Petersburg.

În părerile „Bernarzilor“, inclusiv ale lui Smerdeakov sau Rakitin, poate fi un grăunte de adevăr, înecat însă în oceanul simplificărilor. Cititorul e pus permanent în situația de a compara singur, fără ajutorul direct al scriitorului, aserțiunile schematizante despre Dmitri, cu omul ireductibil la schemă, de a depăși prin propriile-i puteri hățișul opiniilor unilaterale, subiective, pentru a înțelege personajul în adevăratul sens dostoievskian, adică *integral*, în totalitatea sa contradictorie. Fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimașă, Dmitri își lovește tatăl, îl înjosește pe Sneghirev, o chinuie pe Katerina Ivanovna — și e capabil, în același timp, de remușcări sincere, gesturi nobile, spovedanii generoase. Ineditul personajului se datorește tocmai acestei lărgimi, aliajului original dintre virtute și josnicie, capacității de a recu-

noaște propriile trădări și de a le plăti cu suferințe cumplite. Sufletul său nu cunoaște „ordinea superioară“, dar aspiră continuu către ea. „Fiară cu suflet ales“ îl numește Grușenka, o imposibilitate posibilă totuși, deoarece Dmitri nu-și afișează indiferent sau cinic plăgile, nu le admiră tacit sau declarat, nu devine propriul său complice, ci plătește cu un preț moral uriaș fiecare imoralitate.

Dmitri trece supremul examen dostoievskian : rămîne o „inimă arzătoare“. Sufletul său omenesc este însă batjocorit de tiparele birocratice ale unui aparat infernal, specializat să transforme faptele întâmplătoare în criteriu hotărâtor, să ignore mobilurile sufletești cu adevărat majore, să substituie amănuntele lipsite de semnificație antinomiilor de conștiință — singurele revelatoare, după convingerea eroului și a autorului. Orbi asemenea cîrțitelor, judecătorii săi nu pot pricepe deosebirea dintre „ticăloșie“ și „hoție“, nu înțeleg pentru ce păstrase Dmitri restul faialelor trei mii de ruble, pentru ce consideră tocmai acest amănunt o „mărturisire cutremurătoare“ — iar medicul moscovit declară total ilogice acțiunile sale. O lume pervertită e incapabilă de a pricepe naivitatea, firescul sentimentelor, simplitatea complexității vii, logica concretă a caracterului ; ea rămîne surdă la fenomenalele scrupule etice ale eroului, dornic să-și păstreze cu orice preț înfățișarea omenească și cheltuind pentru aceasta, în mod „ilogic“, energii colosale. „Deșteptul“ Smerdeakov ia toate măsurile de precauție și nu va putea fi demascat ; „idiotul“ Dmitri, în nețărnumita lui naivitate, acumulează singur toate probele și argumentele împotriva sa. Logica rece și aparent impecabilă învinge (tot aparent) pasiunea fierbinte și rătăcitoare. Scriitorul pregătește pas cu pas acest deznodămînt ; din momentul întrevederii cu Zosima, el îl obligă pe Dmitri să-și pună la tot pasul capcane în care să se lase prins, construiește premisele unei acuzații perfect închegate. nu lasă în apărarea presupusului paricid decît un singur argument, de loc convingător pentru judecători : glasul inimii, al conștiinței. Aleoșa și Grușenka sînt siguri de nevinovăția lui Dmitri ; ei au dreptate, nu însă și dovezi. Dovezile sînt toate de cealaltă parte, din sute de micro și pseudo-adevăruri se construiește un imens neadevăr. Absența pasiunii, indiferența față de om — susține Dostoievski — nu putea să nu degenereze într-un asemenea final, iar inocentul Dmitri este condamnat în virtutea aceleiași logici absurde, pe baza căreia criminalul Piotr Verhovenski — vinovat, de fapt, și de moartea părintelui său — evitase binemeritata pedeapsă.

Dostoievski confruntă teoria lineară cu complexitatea vieții. Dialectica sentimentelor nu încapă într-un simplu „da“ sau „nu“, de aceea tentativele de a o defini sînt întotdeauna pasibile de schematizare. În acest sens, caracterizarea pe care am dat-o înaintea karamazovismului simplifică și ea oarecum lucrurile, întrucît extrage din noianul de nuanțe opuse și com-

plementare numai elementul hotărîtor. Dmitri este prin excelență Karamazov, dar (sau : de aceea) se comportă extrem de contradictoriu. „Sîntem și răi și buni, de-a valma, cînd buni, cînd răi...” — cuvintele Grușenkăi caracterizează pe toți eroii lui Dostoievski cu dominantă pasională, pe Nastasia Filippovna și pe Rogojin, pe Dmitri și pe cele două rivale din preajma lui. Care dintre frați e cu adevărat iubit de Katerina Ivanovna ? E suficient să formulăm întrebarea pentru a ne convinge de imposibilitatea — programatică pentru scriitor — de a da un răspuns linear. Aleoșa afirmă la un moment dat că pe Ivan îl iubește Katerina Ivanovna, dar tot atunci Ivan îi dă înțietate lui Dmitri, iar femeia însăși oscilează între sentimente contrare, pe parcursul unei întortocheate sinusoide sufletești. „Dar dacă dînsa nu-l iubește nici pe unul, nici pe celălalt ?” O caracterizează subtila întrepătrundere a dragostei cu ura, trecerile fulgerătoare în extreme, succesivele certitudini și incertitudini. La proces ea povestește „totul”, împinge noblețea pînă la jertfa de sine, apoi, într-un caracteristic acces de isterie, îl trădează pe Dmitri, denunțîndu-l ca pe ucigașul adevărat — pentru a mărturisi în epilog că nu l-a crezut vinovat niciodată și, alături de Ivan, îl va iubi toată viața. *Pentru o clipă minciuna devine adevăr* este un capitol care, dezlegînd misterele, le împletește într-un ghem și mai încîlcit, pentru ca pînă la urmă să nu aflăm pe care dintre cei doi, pe Dmitri sau pe Ivan, îl preferă Katerina Ivanovna, să nu aflăm dacă e convinsă de înșănătoșirea acestuia din urmă, sau dacă îi dorește moartea ș.a.m.d. — după cum odinioară nu ne dădusem definitiv nici asupra simțămîntelor adevărate și prefăcute ale Aglaiei Ivanovna Epancina pentru prințul Mișkin...

Raporturi ambigue, logic indefinibile, se stabilesc și între Katerina Ivanovna și Grușenka, Grușenka și Dmitri, Dmitri și Ivan. În sufletul lor bîntuie atașamente și repulsii incandescente, patimi care înfrățesc mistuitor „două abisuri”. Suflet bun și nobil, adevărat înger, Grușenka devine dintr-o dată „rea”, nu-i sărută mîna Katerinei Ivanovna, pentru a nu fi „chit”, și dezlănțuie o dureroasă criză. Ea îl iubește și îl chinuie pe Dmitri, alternînd și contopind porniri opuse. Caractere cu dominantă emoțională, Liza și Kolea oscilează și ei între extreme, fac salturi sufletești „inexplicabile”. După cum și portretul căpitanului Sneghirev este caracteristic artei cu care romancierul se apropie de infinita complexitate a unui om din subterană...

Potrivit programului estetic dostoievskian, viața sufletească este principal mai complexă decît orice explicații și trebuie ca atare să rămînă pînă la un punct neexplicată, nu dintr-o pornire agnostică, ci din recunoașterea infinitei bogății a concretului, care poate fi circumscris întotdeauna doar cu aproximație, incomplet. Pe parcurs se dau, desigur, felurite lămuriri. Fiecare personaj le caracterizează pe celelalte, le comentează gîndurile, sentimentele.

comportările, dar toate acestea rămân aserțiuni subiective, care acoperă doar anumite zone ale caracterului, tind doar către adevărul întreg, fără să-l atingă. Aceste păreri înlesnesc pătrunderea noastră în universul caracterologic numai cu condiția cernerii și însumării lor. Despre Dmitri ne spune câte ceva fiecare personaj din roman, ca și fiecare gest, gând, tresărire, vibrație a sa; sufletul său poate fi înțeles pe deplin numai confruntând și integrând toate aceste momente disparate — și va mai rămîne întotdeauna o părticică din el neidentificată, deoarece ineputabilă pentru Dostoievski nu este doar nemărginirea, ci și fiecare microcosmos uman.

Și „scumpul, extravagantul și paradoxalul nostru Ivan Feodorovici“, pe care propriul său părinte îl numește „mare pramatie“, iar fratele său îl recunoaște „superior“ celor din jur, probează ireductibilitatea personalității concrete la un număr de aserțiuni, altminteri poate întemeiate, ireductibilitatea caracterului viu, chiar și al celui cu dominante intelectuale, la câteva constatări abstracte. Cine este ființa aceasta enigmatică deprinsă cu lungi tăceri și mărturisiri derutante, inimă fierbinte și chinuită, minte lucidă și sofisticată, arhanghel și satana, Hlestakov și Faust?! Este cinicul negator, îngreșat de meandrele existenței fără rost, cufundat în mlaștinoase adâncuri pestilențiale, în subteranele unei subumanități blestemată, pe care dorește s-o vadă definitiv și ireversibil damnată, din care nu întrezărește și nu vrea să mai accepte vreo ieșire la lumină — sau este, dimpotrivă, îndrăgostitul de libertate, convins de absoluta putere de seducție a virtuților supreme, supus, de fapt, prin trup și suflet, în chiar timpul formidabilelor sale acte negatoare, acestor inextricabile virtuți, dornic să reintre în stăpînirea lor, să le redobîndească pentru sine și pentru ceilalți, frumoși și sublimi, în drept să redevină odată și odată frumoși și sublimi?! De bună seamă, cînd unul cînd celălalt, și unul și celălalt, unul prin celălalt. Ivan este întruchiparea finală a aceluiași om din subterană, asemănător nu doar lui Stavroghin sau Versilov, dar chiar lui Svidrigailov sau Piotr Verhovenski, în stare de odioase trădări și crime de neiertat; dar, ca și Stavroghia sau Versilov, și într-o măsură chiar mai lămurită, *el însuși* își refuză absolvirea, cel dintîi care știe să deosebească răul de bine și să sancționeze nelegiuirea, judecătorul imparțial, aflat în posesia criteriilor autocondamnării fără echivoc. Poate numai Rodion Raskolnikov mai posedase darul atît de asouit de a se podepsi singur, de a-și înfrînge *moral imoralitatea* — capacitatea pe care au păstrat-o, de fapt, toți urmașii săi, dar pe care a ridică-o pe cele mai înalte culmi numai Ivan Karamazov. În viziunea antinomică a romancierului, nu doar Aleoșa este fratele lui Ivan, supus unor tentații asemănătoare, ci și Ivan este fratele lui Aleoșa, plămădit din același aluat karamazovian, adică nekaramazovian, cu omul socotit de Dmitri „cel mai desăvîrșit dintre noi“. Heruvimul visează uneori „același lucru“ ca și

Lise — draci, care, rînjind de bucurie, îl înhață pe cel ce hulește și ia în deșert numele Domnului — , „un vis teribil de comic“, simbolizînd o criză de conștiință la Lise, efectul influenței nefaste a lui Ivan; dar după cum Lise, sortită să-i devină soție lui Aleoșa, poate, într-un moment de răspîntie a vieții, ajunge „drăcușor“, poate confunda binele cu răul și simți, ca urmare a atracției exercitate asupra ei de Ivan, „nevoia de a distruge un lucru bun“, tot astfel Kolea Krasotkin, elevul disimulat al aceluiași Ivan, își poate recîștiga echilibrul sufletesc, poate redeveni „aleoșan“, cum și trebuie să fie, după opinia romancierului, toți copiii „buni la suflet“, tot astfel cum poate redeveni însuși Aleoșa „aleoșan“, și, desigur, Dmitri, și chiar Ivan, niciodată cu totul rupt de simțămîntele creștinești ale mezinului...

Da, Ivan este și el discipol al lui Aleoșa, și tocmai prin aceasta demn de „învierea lui Lazăr“. Chiar depășind coordonarea lor strictă, expresia unei viziuni scriitoricești pe care sîntem în drept și pînă la urmă datori s-o depășim, tot va trebui să admitem o certă superioritate a lui Ivan, superioritate în raport cu propriile vicii, viciile adepților și predecesorilor săi, superioritate superioară pe alocuri celei dorite și admise de Dostoievski. Ne referim la faptul că tocmai prin Ivan opune scriitorul argumentelor religioase viguroasele argumente ale ateismului, iar chemării la smerenie și suferință pasivă — chemarea virilă și intransigentă la răzvrătire. Cu alte cuvinte, el făurește prin Ivan contraponderea lui Aleoșa, omul capabil de a se elibera din lanțurile prejudecăților și robiei spirituale, de a se împlini în chip autentic umanist, anume datorită puternicei sale contraofensive, a tăișului său „antialeoșan“. Remarcăm astfel o accentuată discrepanță între calitățile pe care autorul i le atribuie lui Ivan, în ciuda nihilismului său, și calitățile pe care i le atribuie cititorul, îmbrățișînd o altă viziune asupra lumii decît Dostoievski. Dacă în cazul celorlalți locuitori ai subteranei, acest patos *pentru-noi-nobil* ne apăruse estompat, mai degrabă subînțeles decît explicitat, eclipsat ori deturnat printr-un negativism efectiv, în pledoariile lui Ivan surprindem accente de generoasă revoltă, pe care mental le-am prelungi și întări, față de care ne simțim pînă la un punct solidari. Dintre toți „eroii revoltați“, oîți se întîlnesc în opera lui Dostoievski, eroul capitolului *Răzvrătirea* este personajul cel mai apropiat de un spirit cu adevărat revoluționar, nu doar de o caricatură a lui. Gravitatea nemulțumirii manifestate de Ivan Karamazov față de nedreptățile teologic consfințite nu putea să nu se răsfrîngă asupra întregului personaj și să nu-i potențeze însemnătatea. În acest sens, ultimul exponent al „subteranei“ ni se pare a fi și o parțială reabilitare *post festum* a lui Rodion. Ippolit, Stavroghin, Versilov, oameni care la rîndul lor au suferit, au intuit mecanismele reale și adînci ale dezumanizării, deși nu au știut să-și exteriorizeze justificata nemulțumire cu aceeași forță, și s-au integrat în cele din urmă, prin însăși

revolta lor, în același proces dezumanizant. Evident, acest „în cele din urmă“ se produce destul de repede — grație pornirilor pătimașe ale scriitorului și datorită înțelegerii lucide a unor degradări posibile — și în cazul lui Ivan. Și totuși, zborul lui tinde mai sus și se păstrează mai strălucitor. În pofida resentimentelor scriitoricești, care au născut multiple măsuri de precauție și apoi au frânt elanul personajului, acesta a fost înălțat, cu un curaj artistic demn de întreaga noastră admirație, la rolul adevăratului personaj principal, cel mai zbuciumat, cel mai modern, pentru noi cel mai palpitant personaj al romanului, o încoronare demnă și un corectiv necesar al întregii creații destoievskiene.

Noul prinț al gândirii cunoaște chinuitoarea și înnobilitoarea sete a absolutului, setea explorării veșnicelor enigme în cea mai frumoasă și cea mai abjectă dintre lumi. Ivan nu râvnește „milioane“, și nici „o viață tihnită“ — tot ce-l interesează e să găsească „o soluție“, dezlegarea „problemelor eterne“ pe care ei, „copilandrii cu cașul la gură“ au datoria să le rezolve. „Poate că și el caută suferința“, spune Aleoșa, și deșteptul Rakitin își dă seama că nu face decât să-l parafrazeze pe Zosima; cum la capătul celebrei sale nuvele, Ivan va remarca, la rîndul lui, tentativa aceluiași Aleoșa de a-l plagia pe Mîntuitor, printr-o *repetare mitică*.

Ivan e antipodul filistinului tern și ignobil. Meschina fericire a cîrtitelor îi repugnă, nu poate accepta înșelătorul echilibru sufletesc al egocentricului preocupat doar de cultivarea peticului său de grădină. Opuînd liniștii sterile neliniștea creatoare, el polemizează cu toți carieristii mărunți, străini de orice experiență intelectuală dezinteresată. Și mai polemizează, alături de Dmitri, deși pe alt plan, cu propriul său mediu inert, limitat, practicist. Față în față cu psihologia compromisurilor și a sferturilor de măsură, căutarea înfrigurată a absolutului pare cu desăvîrșire deplasată, o atitudine nebună și ininteligibilă, pe care inerția caldută și apatia conformistă vor căuta din răspuțeri s-o anihileze. Hamlet se angajează și el într-o bătălie inegală cu absurditatea cuminte și practică — Ivan procedează la fel, nerecunoscînd vreo cauză mai apropiată decît interesele generale, vreun rost mai actual decît cele veșnice. El e înfrînt, pentru că forța e de partea urmașilor lui Claudius, iar propria sa cale e ineficace și minată la tot pasul. Dorința nebunească de a lua cu asalt cerul metafizic ne încîntă prin puritatea ei morală, prin eroismul ei intransigent. Cavaler al ideii totale, visător și fantast hotărît să obțină „totul sau nimic“, Ivan este o verigă de legătură între zbuciumatul cavaler de la Mancha și asediatorii cetăților sau morilor de vînt moderni, donquijotești în ridicol și splendoare, între clasicul Faust și contemporanul doctor Faustus, între îndrăgostiții soluțiilor maxime de odinioară și de azi. În făptura lui, contradictorie pînă în cele mai ascunse unghere, se întîlnesc altruismul și egois-

mul, forța și neputința, căldura și răceala, omul vital și robotul. Umbra lui va plana de aceea asupra multor urmași, nobili cugetători revoltați și teoreticieni insensibili, mutilând sufletul în cinice experiențe de laborator, descendenți autentici ai lui Hamlet sau jalnicele sale caricaturi !

Comunicînd primele sale observații despre Ivan, povestitorul adoptă unghiul de vedere al cititorilor, cărora le vine deocamdată greu să înțeleagă mobilurile acestui tînăr de douăzeci și trei de ani. Ivan apare învăluit într-o umbră stranie, misterioasă, foarte asemănătoare cu a lui Stavroghin, și autorul nici de data aceasta nu se grăbește să o risipească. „Savantul și ateul Ivan“ este mai întîi indirect aproximat, de pildă prin spusele unei „cucoane puțin credincioase“, care suferă din cauza necredinței sale și pentru că, dragă fiindu-i umanitatea în general, nu-i poate iubi pe indivizii izolați. „E un plagiat“, ar fi în drept să exclame Ivan, și o dată cu el Versilov, fiindcă schimbul de replici ale doamnei Hohlakova cu Zosima prefigurează cu exactitate spiritul și litera înfruntării dintre Ivan și Aleoșa. De acest lucru ne dăm seama în capitolul imediat următor celui invocat, unde se expun părerile cuprinse în articolul lui Ivan asupra reformei jurisdicției bisericești, articol „cu două tășuri“, aplaudat deopotrivă de către credincioși și necredincioși. Disputa de la mănăstire este echivocă : mai întîi călugării îl aprobă pe Ivan, apoi își dau seama că nici el nu crede întru totul cele afirmate, și că „socialismul creștin“, pentru care pledează, le este efectiv inacceptabil. Ceața în care stă retras vizitatorul îndeobște taciturn și ironic se risipește din ce în ce, prin relatarea semnificativei „anecdote“ despre Ivan Feodorovici, care își expusese cu cîteva zile în urmă, într-o înlănțuire riguroasă, concepțiile : nimic în lume nu-l poate determina pe om să-și iubească aproapele — decît doar credința în nemurirea sufletului — care, dacă s-ar distruge, ar seca toate izvoarele vieții pe pămînt — adică ar justifica imoralitatea, egoismul, crima — și atunci „totul ar fi permis în lume, chiar și antropofagia“. Aceasta este prima descriere, pe cît de laconică pe atît de exactă, a „ideii“ lui Ivan, și Zosima pătrunde chinuitoarea alternativă a noului său „oaspete de taină“, știind că „dacă n-ai s-o poți rezolva pozitiv, atunci fii sigur că n-ai s-o rezolvi nici în sens negativ...“

Ivan este enigmatic nu din cauza antinomiilor care-i răvășesc sufletul, a celebrului „pro și contra“ împlîntat adînc în cugetul său, ci și pentru că un timp contradicțiile se manifestă într-o îngemănare aparent neutră, într-un cvasiechilibru senin. Pătimaș ca orice Karamazov, Ivan este totuși reținut, disciplinat, nu se exteriorizează cu violența lui Dmitri ; furtunile din inima sa sînt pînă tîrziu tănuite față de cei mai mulți din jur. Neutralitatea „stavroghineană“ este masca prin care se apără de priviri scrutătoare. Interiorizat, el se ascunde chiar și de Aleoșa, pe care îl iubește cu adevărat.

Pe urmă „frații au prilejul să se cunoască mai îndeaproape“. Acesta-i momentul cînd se încheagă într-o imagine de ansamblu intuițiile disparate ale personajelor și cititorilor, ale autorului însuși, care ținea programatic să stea deoparte, să cedeze confruntărilor reale privilegiul de a lămuri, rînd pe rînd, enigmele și de a structura monumentală personalitate.

Ideile lui Ivan constituie urzeala filozofică a întregului subiect, a fiecărei verigi tematice. Ele sînt permanent prezente, în text sau în subtext, într-o gradație perfectă, cu o tensiune crescîndă. Pilonii de susținere ai acestui impresionant edificiu filozofic sînt cărțile a cincea și a unsprezecea : întrebarea și răspunsul, „crima“ și „pedeapsa“.

Discuțiile tinerilor de seama lui Ivan se duc numai și numai în jurul problemelor de importanță universală. Obsesia majoră a tuturor eroilor și a scriitorului e circumscrisă cu o absolută evidență : Dumnezeu și socialismul, Dumnezeu sau socialismul ! Problemele sociale și cele religioase sînt, pe de o parte, indisolubil conexe, ceea ce înseamnă totodată și recunoașterea involuntară a faptului că revoluția are mobiluri filozofice esențiale, reprezintă o problemă cu adevărat „universală“ și-și concurează în fapt adversarul prin idealuri viguroase și atrăgătoare ; ele sînt, pe de altă parte, opuse într-o rigidă antiteză, de unde și alternativa fatală : credința sau „nihilismul“, smerenia sau revolta, Aleoșa sau Ivan ?! În cele din urmă, strădaniile lui Dostoievski se reduc la aceea de a subordona filozofia teologiei, de a discredita ateismul și a demonstra inseparabilitatea umanismului și a credinței creștine.

Întrebările lui Ivan pot fi unite într-un raționament-cerc, care îl readuce în cele din urmă la punctul de plecare : poate fi iubită o viață atît de absurd orînduită ? poți crede în cel care a rînduit-o astfel ? dar, lipsindu-te de credință, nu te lipsești oare de umanitatea ta, de singurul tău sprijin în această lume ? și, renegîndu-ți omenia, nu vei da naștere tu însuși unor noi absurdități ?! Întrebat de Feodor Pavlovici dacă există Dumnezeu, Ivan îi răspunde că nu există, cum nu există nici nemurirea, ci doar un „zero absolut“, iar de oameni își bate, pesemne, joc dracul, care nu există nici el ; ca un răspuns indirect, tatăl îl roagă să-l iubească pe Aleoșa, după cum pe Aleoșa îl roagă să nu-l iubească pe Ivan. Reacția este firească, deoarece „zero absolut“ echivalează cu imoralitatea absolută, cu egoismul ilimitat și fățiș, cu dreptul la paricid potrivit aceleiași formule „totul este permis“. Postulînd credința drept criteriu unic al moralității, Ivan se autocondamnă din capul locului : înseamnă că revolta ateistă împotriva nedreptății este principial lipsită de orice suport moral și va genera neîntîrziat alte nedreptăți mai flagrante. „O lighioană înghite pe alta“, devine consecința obligatorie a revoltei nihiliste, și Ivan va justifica dorința omului de a-și judeca semenii și de a hotărî cine merită să trăiască pe lume și cine

nu — chiar dacă, tot atunci, îi va mulțumi lui Aleoșa că nu-l consideră capabil de uciderea lui Feodor Pavlovici...

Ideea pedepsei este cuprinsă în chiar ideea crimei, și obiectivată de întregul calvar al lui Ivan, conform învățăturii lui Zosima și convingerilor lui Dostoievski. Cu alte cuvinte, soarta lui Ivan trebuie să constituie argumentul cel mai puternic în sprijinul starețului și al lui Aleoșa, tot așa cum eșecul lui Raskolnikov trebuia s-o susțină pe Sonia, iar al lui Versilov — pe Makar Dolgoruki. Dar măreția lui Dostoievski se confirmă și în capacitatea lui de a permite înfrângerea, măcar temporară, a propriilor prejudecăți; și dacă, din ansamblul experienței lui Ivan, extrage semnificațiile dorite de el, unele elemente ale ei îi scapă de sub control și, obținând sensuri autonome, declanșează meditații și concluzii îndreptate de-a dreptul împotriva lui Zosima. Avem îndeosebi în vedere răzvrătirea lui Ivan, cu ocazia întâlnirii la restaurantul „Metropol“, răzvrătire exprimată cu atîta intensitate artistică, încît nici un contraargument ulterior nu mai putea anihila rezonanța sa răscolitoare din conștiința cititorului.

Premisa discuției stă în dilema alegerii între dragoste și ură. Ivan simte nevoia să iubească cu toată ființa și din tot sufletul, dar viața nedreaptă îl constrînge să urască; îi sînt dragi mugurii primăverii, cerul albastru și eroismul cmenesc, dar temelile existenței sînt surpate, inumanitatea a înecat totul, a triumfat absurditatea. Profund atașat marilor idealuri de odinioară, Ivan consideră Europa — în unison cu Stavroghin și cu Versilov — un cimitir de relicve, cu pietre de mormînt ce pot fi cinstite doar ca amintiri. Și totuși, el vrea să-l cîntească și să-l iubească, să trăiască „chiar în pofida oricărei logici“, să-și mențină credința în „tot ce-i frumos și sublim“. Dostoievski introduce în conștiința eroului un crîmpei din Aleoșa, motivul „iubirii“ devine o punte de legătură între el și blajinul său frate. În același timp, scriitorul sesizează cu luciditate disprețul profund pe care Ivan îl nutrește pentru slăbiciunea mezinului, imposibilitatea de a trăi în pofida logicii, de a trăi în genere într-o asemenea lume, și cu atît mai mult de a o iubi. Pe măsură ce viața li se va înfățișa mai illogică, Aleoșa o va îmbrățișa cu tot mai multă căldură, iar Ivan o va respinge tot mai hotărît. Înfrîngînd tainicele sale simpatii și afinități pentru smerenia „idiotului“, Ivan se va răzvrăti împotriva nedreptății cu toată forța căutătorului de adevăr, se va răzvrăti anume nu împotriva ideii „necesității unui Dumnezeu“, ci împotriva „lumii plăsmuite de el“, a farsei penibile și criminale de pe acest pămînt, mistificată și justificată teologic în numele armoniei divine.

Ivan îl avertizează pe Aleoșa că se va limita doar la o zecime din argumentația ce-i stă la îndemînă. Nedreptatea lumii „plăsmuite“ de Dumnezeu o ilustrează doar printr-un crîmpei al ei — suferința copiilor. Ale-

gerea este caracteristică pentru romancierul veşnic preocupat de chinul firavelor şi curatelor vlăstare umane. Ea izvorăşte dintr-o idee etic-religioasă, explicit acceptată de Ivan. Omul matur, cel care a muşcat din fructul oprit al cunoaşterii, e considerat păcătos, ca atare suferinţa lui ar putea fi justificată; sufletul copilului este însă neîntinat, o întruchipare a purităţii, iar suferinţele lui — de un desăvârşit absurd, confirmând de aceea, fără echivoc, nedreptatea. Şi pentru că acest pământ este pînă la miezul lui plămădit din lacrimi, dintre care lacrimile copiilor sînt cele mai amare, Ivan îi înfăţişează interlocutorului uluit o „colecţie“ de cazuri îngrozitoare, sfîşietoare, de bestialitate dezlănţuită — cazuri în bună măsură extrase de Dostoievski din presa vremii şi, în parte, comentate în *Jurnalul unui scriitor*. Nici Aleoşa nu poate rezista rechizitoriului; pronunţîndu-se pentru condamnarea generalului ucigaş la împuşcare, „călugărul în scutece“ are un puternic acces de revoltă, cu ecouri pînă în momentul discuţiei cu Rakitin, în care îşi plagiază deschis fratele: nu „acceptă lumea“ aşa cum a creat-o Dumnezeu! Concluzia lui Ivan este fără echivoc: solidaritatea întru păcat nu se poate extinde şi asupra pruncilor, lacrimile lor rămîn nerăscumpărate, iar călăii nu trebuie iertaţi! „Suprema armonie“ viitoare, promisă de creştinism, e respinsă cu indignare, pentru că niciodată vreo mamă nu va putea şi nu va trebui să-l ierte pe ucigaşul copilului ei, pe cel care a pus cîinii să-l sfîşie! Răzvrătirea ateistă ţinteşte direct în Zosima şi Aleoşa: dragostea creştinească şi iertarea păcatelor sînt soluţii ireale şi pot deveni chiar imorale. A ierta nedreptăţile pentru a dobîndi accesul în rai este un preţ prea mare — de aceea Ivan se hotărăşte să-şi restituie „biletul de intrare“, şi-l determină pe Aleoşa, prin puterea argumentelor sale, să mărturisească cinstit că în asemenea condiţii nici el n-ar accepta să fie „arhitectul“!

Pînă aici protestul este viguros şi clar, chiar dacă purcede de la imposibilitatea funciară a omului de a-şi iubi aproapele. Curînd însă imaginea se tulbură graţie unor elemente care, prelungind în aparenţă revolta, îi tocesc, de fapt, ascuţişul, o subminează. Ivan e frustrat de orice perspectivă constructivă, nu ştie cum să înalţe un edificiu nou în locul celui dărîmat, transformă revolta într-un scop în sine neîntrerupt şi distructiv; or, unica certitudine a negării naşte incertitudinea generală, relativizarea valorilor, absenţa criteriilor, nihilismul, cu lozinca pierzaniei inevitabile: „totul este permis!“ Dostoievski pare din nou a nu se amesteca în desfăşurarea evenimentelor. Văduvind-şi însă personajul de orice ideal, postulînd absenţa principală a idealului din orice revoltă, el prestabileşte, de fapt, totul! În continuare, el se poate bizui fără grijă pe automişcarea personajului, care trebuie în mod necesar să se desăvîrşească printr-o înfrîngere. După ce a adoptat o premisă tendenţioasă, romancierul poate fi perfect obiectiv: pe Ivan îl va pierde propria sa neputinţă!

La începutul discuției cu fratele său, Ivan citase celebrele cuvinte, „*s'il n'existait pas Dieu, il faudrait l'inventer*“. Invocarea lui Voltaire nu este de loc gratuită, pentru că, polemizînd cu Zosima, Ivan îl atacă, de fapt, în postura unui nou Candide, pe Pangloss, cel ce-și învață elevul că „*tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles*“. Ivan trece și el prin experiențe cumplite, dar, vrăjmaș caustic al optimistului Pangloss, el nu se va putea resemna, precum Candide, să-și cultive în tihnă grădina, ci își va continua rechizitoriul din ce în ce mai fulminant împotriva lui Dumnezeu și a omului, a tuturor oamenilor și a tuturor idealurilor umane. Iar în fața pesimismului istoric atotdevorator, romancierul se simte îndreptățit să-l reinvente pe Dumnezeu...

Coincidența a vrut ca și Candide să întâlnească în peregrinările sale un mare inchișitor ! Lugubru personaj, care îl pierduse și pe nobilul Don Carlos al lui Schiller, avea să dea titlul „poemului“ compus de Ivan, care în felul acesta își va aplica sieși implacabile lovituri, deocamdată filozofice, cîrînd însă prelungite în planul autodemascării practice.

Înainte de despărțire, Aleoșa își sărută fratele pe gură. Gestul e copiat după „poem“, spre a revela analogia nedeclarată pînă atunci dintre Isus și Aleoșa, dintre marele inchișitor și Ivan. Aleoșa își ascultă mut fratele, ca și Isus pe inchișitor, pentru că taina și forța libertății nu pot fi turnate în cuvinte perene, și pentru că tăcerea se dovedește adesea a fi de aur. Asemănarea dintre Ivan și cumplitul bătrîn de nouăzeci de ani își găsește justificarea în menirea nuvelei de a întări rechizitoriul scriitoricesc și autocondamnarea eroului : dacă te lipsești de credință, dacă te lepezi de Hristos, îți va fi permis totul ! Marele inchișitor din străvechea Sevilla este și el ateu, deci „nihilist“, deci liber de orice principii morale și în stare de orice mîrșăvie. Ca și inginerul Kirillov, el dorește să-l înlocuiască pe Dumnezeu om prin omul-Dumnezeu, vrea să-l detroneze pe Dumnezeu în favoarea omului, devine adică, pe planul supraterestru, paricid, nu chiar călăul propriu zis al Tatălui ceresc, dar inspiratorul celor dispuși a-L ucide.

Antinomia filozofică centrală a *Marelui inchișitor* este obligativitatea alegerii între libertate și constrîngere, libertatea nefericită sau a nefericirii și fericirea lipsei de libertate. Alternativa lui Ivan-Dostoievski este cît se poate de sumbră : Hristos nu poate oferi oamenilor decît o libertate insuportabilă, chinuită și chinuitoare, o veșnică Golgotă și o crucificare mereu reluată, cărora Anticristul nu le poate opune decît liniștea și îndestularea prizonieratului, „pîinea“ robiei cea de toate zilele. Această tragică dilemă, între neîmplinirea morală și împlinirea imorală, nemulțumirea sacră și mulțumirea diabolică, chinul libertății spirituale și bucuria slugărniceii trupești, visul nefericitului de a dobîndi fericirea veșii de apoi și realitatea nefericită a unei fericiri pămîntești — proiecție în plan metafizic a unor

situații istorice insolubile — a fost postulată de Dostoievski și în povestirile și romanele sale precedente, îndeosebi în imaginile nobil-ignobile ale „subteranei”; niciodată însă n-a făcut-o cu frenezia și consecvența din *Marele inchișitor*, numită, pe drept, o încoronare a insolubilei dialectici dostoievskiene, expresia finală a unui impas tragic definitiv.

Apologia libertății eșuează, de fapt, într-o dublă discreditare a ei: pe de o parte, „răzvrătirea” naște spiritul „eulidian” al lui Ivan, variantă nouă a formulei $2 \times 2 = 4$, ca și „realismul” Bernarzilor, iar, pe de altă parte, smerenia creștinească impune o inversă, dar similară nivelare a noii „turme”, păzită de păstori „idioti”, iraționali și în cele din urmă incapabili să lecuiască rănila trupești și sufletești. Dostoievski nu recunoaște, evident, acest al doilea eșec, i se împotrivesc din răspuseri, îl acoperă prin supralicitarea înfrîngerii dinții. El se străduiește să demonstreze că în înfruntarea Mîntuitorului cu „duhul nimicniciei și al neîiînței” și cu urmașii acestuia — marele inchișitor, Ivan Karamazov, Stavroghin, Șigalev și Kirillov —, înfrînții iremediabili sînt cei din urmă, și reușește chiar, în bună măsură, să ne convingă de acest lucru; ceea ce nu reușește nicidecum să dovedească, e victoria lui Isus, Aleoșa și Zosima, care — de vreme ce înseși premisele dilemei zăvorăsc orice șansă de mîntuire — se supun logicii neiertătoare a unei alte prăbușiri, nu mai puțin deplorabile. În zbaterea sa cumplită, Dostoievski îi seamănă întrucîtva lui Ivan: aspiră către certitudini bine-făcătoare, dar pîrjolește totul în cale! Vrăjmașul neîmpăcat al negativismului devine adesea, oricît s-ar teme de acest deznodămînt, un „nihilist” autentic, și le permite „ucenicilor” să-l „plagieze”, să-i „copieze gestul”!

Ca întotdeauna la Dostoievski, *Marele inchișitor* realizează transhumanța din meditația filozofică în sferele sociale concrete. La un prim nivel polemic, este vizat catolicismul și inumanitatea iezuită, de pe platforma presupusei opoziții ireductibile dintre catolicism și ortodoxie. Bestialitatea inchișipiei medievale și mai recente e denunțată de un pravoslavnic convins. Mai important decît disputa inter-teologică este însă miezul social-politic al nuvelei, eroarea fatală a romancierului, convins dintotdeauna și spre sfîrșitul vieții îndeosebi, de coincidența intereselor catolice și socialiste. Identificîndu-l în viziunea sa răsturnată, pe inchișitorul fanatic cu luptătorul socialist pentru pîine, egalitate și dreptate, Dostoievski construiește un act de acuzare a revoluției și a revoluționarilor. Socialiștii sînt învinuiți de faptul că, la adăpostul nobilelor principii enunțate, ar atenta la drepturile inalienabile ale omului, la libertatea sa de a gîndi și acționa. Prin aceasta, romancierul își cedează nuvela orientărilor anticomuniste, care — ca și în cazul odiosului sistem „șigalevist” — o vor folosi ca armă politică nemijlocită.

Să nu ne lăsăm însă induși în eroare de corul perfid al „învățăcelor” extremiști. Ca în tîtea alte cazuri realitatea artistică nu coincide cu in-

tențiile programatice ale scriitorului, „socialismul” biciuit de el era, de fapt, anarhismul vremii, zgomotos și dăunător. Autorul greșise ținta, confundând aparența cu esența, revoluționarismul fals cu cel autentic. Contrarevoluționarii de atunci și de mai târziu au arborat adesea demagogia pseudosocialistă, și, dacă proiectăm în acest sens imaginea în viitor, Dostoievski înfăptuiește național-socialismul. Îndemnul marelui inchișitor de a anihila personalitatea umană și libertatea sa prin „miracol, taină și autoritate”, prevestește halucinant cuptoarele fasciste, degradarea omului în unealtă supusă și inertă a fîhrerilor, care l-au „convins” că nu va dobîndi adevărata libertate decît renunșînd de bunăvoie la ea. Turma de milioane și milioane de capete, tremurînd în fața stăpînirii, fericită de a fi scăpat de îngrozitoarea povară a liberei alegeri, este, de fapt, visul rasiștilor totalitariști, asasini ai popoarelor „inferioare”, ai maselor „inapte” pentru libertate. Inchișitorul devine prototipul „*Übermensch*”-ului din secolul al XX-lea, întruchiparea nebuniei fără margini.

În ciuda intenției autorului, nuvela *Marele inchișitor* poate deci susține denunțarea feluritelor deformări ale socialismului, a manifestărilor retrograde mascate în frazeologia „revoluționară”, a încercărilor de a justifica inumanitatea cu etichete „socialiste”. Ea poate ajuta comuniștilor în stigmatizarea sofismelor antidemocratice, a antinomiilor aparente între ideal și pîine, fericire și îndeostulare, libertate și necesitate, antinomii pe care Dostoievski, adeptul „pîinii spirituale”, le susținuse toată viața. Ea ne poate ajuta să descifrăm complexul proces de alienare socială, precum și oglindirea sa tulbure în multe conștiințe. Toate acestea, desigur, cu condiția pătrunderii sîmburelui ei autentic, dincolo de prejudecățile autorului și de amplificarea sa ulterioară.

Pe Dostoievski îl pîndește neconștient pericolul de a încurca adresele. Eroarea apare nu numai în caracterizarea inchișitorului, ci și a celorlalte *dubluri* ale lui Ivan. Romancierul caută să-l prezînte și pe Rakitin ca pe un democrat-revoluționar. Toate datele sale concrete dovedesc însă contrariul: Rakitin este un tipic carierist burghez, pentru care fraza democratică e doar o trambulină. „Tinichea liberală fără un pic de talent”, îl numește Ivan, după ce în capitolul *Un seminarist ambițios* acesta își prezisese singur cariera: va pleca la Petersburg, va colabora la o revistă liberală „cu ceva lustru socialist”, fără să creadă în nimic, cu gîndul doar la viitoarea situație și avere. Părerile pe care ulterior Rakitin i le împărtășește tînărului Kolea Krasotkin sau de care vrea să-l convingă pe Dmitri, comportarea lui în timpul anchetei și judecării acestuia, precum și laudele pe care le culege din partea procurorului, ne conving definitiv că avem de-a face cu un camleon, care pozează în „progresist” exclusiv din considerente tactice.

Cum îl înfrînge autorul pe Ivan? Nu atît prin contraargumente, cît mai ales prin vulgarizarea opiniilor eroului său, pe care le duce la un sfîrșit lamentabil. Dostoievski folosește în acest scop același original sistem artistic intuit în *Dublul* și perfecționat în romanele perioadei de maturitate: îl înconjoară pe Ivan cu *oglinzi vii*, cu mai mulți *alter ego* care transpun într-o practică lineară preceptele sale complexe. Slugile își pierd stăpîinii, elevii își compromit învățătorii. Svidrigailov îl distrusese, prin fidelitatea sa, pe Raskolnikov; Ippolit avusese neșansa de a fi prietenul lui Burdovski, Doktorenko, Keller; Versilov se înhăitase cu lepădături de tipul lui Lambert; Stavroghin, mai ales, se „împlinise“ prin Piotr Verhovenski, Șigalev, Liputin, Virghinski. În jurul lui Ivan roiesc alți „frați“ spirituali: inchizitorul, Rakitin, Smerdeakov, diavolul, iar netrebnicele lor acțiuni, săvîrșite sub oblăduirea „maestrului“, îi impun capitularea. Ideile înalte sau care ar putea fi socotite ca atare sînt transformate în acțiuni murdare. Ideea de a discredita răzvrătirea prin împlinirea ei, de a înăbuși revolta permițîndu-i să se extindă și generalizeze „în voie“, de a arunca stigmatul realității asupra nobilei posibilități, este cu adevărat diabolică. În gura lui Ivan, „totul este permis“ pare o asertiune dezinteresată și inofensivă, dar roman-cierul o coboară treptat la criminalitatea marelui inchizitor și a lui Smerdeakov. „Știi, toate astea le spune pentru tine, ca să-l auzi“, îl avertizează Feodor Pavlovici pe Ivan, referitor la „controversa“ iscată de Smerdeakov în jurul soldatului căzut în mîna necredincioșilor și jupuit de viu. Întîmplarea comentată de Smerdeakov într-un spirit care prefigurează cu exactitate argumentele bătrînului din Sevilla și ale diavolului demonstrează că nu numai Ivan îl constrînge pe fratele său vitreg să accepte teoria „totul este permis“, ci și invers (după cum Svidrigailov fusese și dascălul lui Rodion). Cercul sofistic al lui Smerdeakov pare impecabil și dă frîu liber imoralității absolute: dacă soldatul se lepăda de credința sa, însemna că el nu crezuse cu adevărat — așadar nu minșise afirmînd că nu e creștin — ca atare, va fi iertat sau va scăpa cu o osîndă ușoară — deci orice mîrșăvie este permisă!

Pentru a scăpa de răspundere, Smerdeakov îi smulge lui Ivan pas cu pas încuvîințarea „teoretică“ a crimei. Confruntările lor în capitolul „care deocamdată nu e prea limpede“, ca și în timpul celor trei întrevederi ce clarifică totul, sînt diamante ale dialecticii sufletești, șlefuite cu virtuozitate. Smerdeakov acționează minuțios și cu sînge rece; el îl împinge pe Ivan tot mai departe pe drumul fatal al propriilor sale idei, îi pune capcane la tot pasul, îl obligă treptat să ia asupra-și întreaga povară a paricidului. Ivan este conștient de acest lucru și se ferește, în același timp, să-i înțeleagă ultimele consecințe, ar vrea să se apere, dar nu poate: Smerdeakov reprezintă latura cea mai abjectă a propriului său suflet. Totul se desfășoară

șoară cu o uluitoare consecvență, Ivan este încolțit din ce în ce mai strîns (deși pe parcurs s-ar părea de cîteva ori că scapă de responsabilitate), pînă în momentul în care Dostoievski îi dă lovitura de grație prin concluzia lui Smerdeakov : „...vinovatul cel mare, adevăratul ucigaș dumneavoastră sînteți, nu eu, chiar dacă eu cu mîna mea l-am ucis.“

Evident, în chiar demonstrația irecuzabilă a vinovăției lui Ivan se strecoară aluzii cu privire la parțiala lui nevinovăție. Această împletire a moti-vărilor pro și contra explică și situarea capitolului *Nu ești tu... Nu ești tu !...* în imediata vecinătate a primei întrevederi cu Smerdeakov. Aleoșa îl absolvă aici pe Ivan de crima comisă, în formulări categorice : „Ți-am spus acum o dată pentru totdeauna : nu ești tu ucigașul, *nu ești tu !* (...) Dumnezeu m-a îndemnat să ți-o spun, chiar dacă din clipa asta ar fi să mă urăști, toată viața...” Extraordinar este faptul că sfîrșitul frazei răstoarnă din nou ideea inițială : Ivan l-ar putea urî toată viața pe Aleoșa, pentru că el îi întărește primul, înaintea argumentelor lui Smerdeakov, bănuiala că ucigașul ar fi el. „A mințit, Aleoșa, zău, a mințit, jur pe ce vrei !“, îi va striga Ivan trimisului lui Dumnezeu, după ce va fi aruncat cu paharul în oaspetele său nepoftit, imitînd legendarul gest cu călimara, al lui Luther ; a aruncat cu paharul tocmai pentru a demonstra că diavolul mințise și îngrozit de gîndul că nu mințise ; „fii cuminte, frățioare, îl întrerupse Aleoșa, liniștește-te, nu l-ai ucis tu. E o minciună !“ — Aleoșa, care nu minte nici-odată, dar este un Karamazov, și încă unul convins că în numele mîntuirii prin dragoste și compasiune multe îi sînt omului permise, poate chiar să și mintă cîteodată ! Dacă la aceasta adăugăm și destăinuirile contradictorii ale Katerinei Ivanovna, care în epilog îi spune lui Aleoșa că „a mințit cu bună-știință“ și în mod voit calomnios, susținînd că Ivan o convinsese asupra vinovăției lui Dmitri, sau dacă ne gîndim la insistența cu care — în mod dezinteresat și foarte interesat, pentru a scăpa de remușcări — Ivan îl persuadează pe Dmitri să evadeze în America, ne dăm seama din nou de ambiguitatea derutantă a caracterizărilor dostoievskiene, pe parcursul cărora adesea „minciuna devine adevăr“, spre a se metamorfoza din nou în „minciună“.

Și totuși, romancierul nu-l iartă pe Ivan, obligîndu-l să bea cupa amară pînă la fund. Capitolul *Vedenia lui Ivan Feodorovici. Diavolul* desă-vîrșește tragedia : eroul își pierde mințile. Nu cu mult înainte, el însuși interpretase timp de cinci minute în fața Lizei rolul unui Mefisto ponosit ; acum a sosit momentul ca să primească chiar el vizita diavolului și să-i îndure sfichiul. La începutul discuției, acesta e numit „lacheu nenorocit“, iar mai tîrziu oaspetele nepoftit amintește de „autorul unui poem de promiță-toare perspective, intitulat *Marele inchișitor !*“... Printr-un complex sistem de aluzii, diavolul, căruia nimic din ce-i omenesc nu-i este străin, se dove-

dește a fi unul cu Smerdeakov, cu marele inchișitor, dar mai ales cu Ivan, omul căruia nimic din ce-i satanic nu-i este străin. La început, Ivan încearcă încăpățînat să-și convingă interlocutorul că este „eu însumi, nu tu !“, că nu are o existență independentă, ci se reduce la o născocire a propriei sale închipuiri. În adîncul inimii, Ivan dorește însă tocmai contrariul : el vrea să aibă de-a face cu un diavol adevărat, să se poată convinge de realitatea acestui diavol — dorință cît se poate de firească, deoarece l-ar elibera pe erou de identitatea infamantă, demonstrîndu-i în plus că greșise atunci cînd se îndoise de existența diavolului... deci implicit de existența lui Dumnezeu. Diavolul cunoaște însă amintitul „secret“ și, cu toate că mimează tot timpul intenția de a-și dovedi caracterul de sine stătător, urmărește, de fapt, țelul opus — anume de a-l convinge pe Ivan de coincidența lor din ce în ce mai perfectă. De aceea îi și povestește lui Ivan propriile sale „anecdote“, uitate de acesta și reamintite în timpul delirului — „ca să-ți spulber și ultimul strop de credință în realitatea existenței mele !“ „Noua metodă“ folosită de diavol, aceea de a-și face victima să oscileze neîncetat „între certitudine și îndoială“ și finalmente de a-i sădi în suflet ideea responsabilității lor comune în săvîrșirea aceluiași acte iresponsabile, este identică cu procedeul folosit de Smerdeakov în decursul hotărîtoarelor confruntări : „Iertați-mă, dar credeam că și dumneavoastră sînteți ca mine“, este premisa sa inițială, infirmată și confirmată succesiv, pînă la certitudinea că într-adevăr Ivan este ca Smerdeakov, că este un Smerdeakov !

Ippolit își descrisese coșmarurile în spovedania sa, Stavroghin și Versilov repovestiseră într-o formă inedită mitul paradisului pierdut, al izgonirii din rai. Particularitatea principalilor eroi dostoevskieni este înzestrarea lor artistică, capacitatea lor latentă sau activă de a compune „poeme“. Nici unul dintre ei nu-l poate însă egala pe *artistul-filozof* Ivan Karamazov, personalitate căreia romancierul îi „cedase“ cu generozitate o serie dintre propriile sale calități, cu care își „împărțise“ talentul. Ivan este un *artist original*, dovadă în primul rînd nuvela „sa“ *Marele inchișitor*, dovadă și „anecdotele“ pe care i le reamintește diavolul în cursul halucinantelor confruntări : cea despre „cvadrilionul de ani“, compusă încă în liceu, la numai șaptesprezece ani, și „poemul“ intitulat *Cataclismul geologic*. Povestea filozofului osîndit să meargă pe jos un cvadrilion de kilometri pînă să se deschidă în fața lui porțile raiului, a filozofului care întîi s-a culcat de-a curmezișul drumului, apoi, după aproape o mie de ani, și-a luat picioarele la spinare și, în cele din urmă, intrînd în paradis, „a început să strige «osana», făcînd exces de zel“, trecînd prea repede și în chip exagerat „de partea conservatorilor“, este o mică dramă absurdă *avant la lettre*, și, de pe poziția nihilismului, o replică indirectă la adresa visului lui Stavroghin.

Versilov și al „omului ridicol“ : bucolicele năzuințe à la *Acis și Galateea* sînt, pentru diavol, naivități de o calitate discutabilă, iar prețul „osanei“ i se pare lui Ivan exagerat în comparație cu valoarea ei intrinsecă. Altfel spus, Ivan își autocenzurează cu răutate propriile aspirații, „frumoase și sublime“ (și în el, ca în toți predecesorii săi, vibrează „struna aceea romantică“, schilleriană, luată în derîdere de Mefisto), de pe platforma unui spirit „euclidian“, „realist“, care s-a grăbit încă pe vremea adolescenței să restituie „biletul de intrare“ în rai, ca „prea scump pentru punga noastră“.

Cataclismul geologic, cu a cărui evocare ia sfîrșit „vedenia“ lui Ivan Feodorovici, reprezintă, la rîndul său, transpunerea poetică a principiului „totul este permis“ și a efectelor lui atordistrugătoare. În numai două pagini sînt reformulate axiomele de bază ale „subteranei“, convingerea că stîrpirea credinței în Dumnezeu va duce firesc la prăbușirea concepției contemporane despre lume, a temelilor etice actuale, anume printr-o specifică negare a negației : mîndria titanică va naște mai întîi „omul-zeu“, atotputernic datorită voinței și științei cu care este înzestrat, stăpîn senin al pămîntului, care nu așteaptă vreo răsplată din ceruri ; mai apoi însă, „omul-zeu“, necunoscînd opreliștile morale, își va întina presupusa măreție, va nesocoti toate legile, va acționa după bunul său plac și se va transforma într-un alt om-rob, om-fiară, om-ucigaș. Istoria înnoită „aidoma erelor geologice“ va fi deci fatală omului — iar Ivan, după ce reascultă propria sa filozofie „subterană“, azvîrle paharul de pe masă în orator...

Ipostazele lui Ivan știu că-și vor putea înfrînge prototipul numai convingîndu-l de identitatea lor perfectă, constrîngîndu-l să recunoască complicitatea lor în înfăptuirea acelorasi nelegiuiri, dovedindu-i că ideile lui sînt faptele lor, că *el* este ucigașul tatălui și — în lumina povestirii din Sevilla — virtualul călău al popoarelor. Dar nici asta nu îi este romancierului de ajuns. După ce reușește să-l îngenuncheze pe Ivan, identificîndu-l cu diavolul, trece la demonstrarea nimicniciei lui, a lipsei lui de însemnătate. Dostoievski a ales deliberat, în războiul pe care îl declarase omului orgolios și mîndru de unicitatea lui, un *alter ego* lipsit de prestanță, prozaic, demodat, fără elan. Lovitura pregătită de autor de la începutul romanului este *le mot d'énigme*, șoptit de diavol lui Ivan, adică de Ivan sieși — că nu e el șoimul care să zboare în țării, că nu este „prinț“, ci „impostor“, nu un satana, ci un drac de duzină, un laș. Zadarnic încearcă Ivan să dezmință prin purtarea sa la proces acest lucru, să schimbe ceea ce nu mai poate fi schimbat : cumplitele sale recunoașteri din timpul confruntărilor cu „dublurile“ reale sau închipuite i-au închis deocamdată orice porțiță de scăpare. Fraza procurorului despre prăpastia dintre Hamleți și Karamazovi îl vizează nu numai pe Dmitri, ci și pe Ivan, pe care creatorul său a voit să-l lipsească de integritatea morală și spirituală a prințului danez.

A voit — dar, în temeiul esteticii sale ambivalente, nu a reușit pe deplin ! Frământarea e, oricum, la antipodul cinismului, trepidanta dialectică nu poate coincide cu sofismul mort. Ivan e și el o inimă chinuită, acest lucru îl apropie de Dmitri și-l desparte de propriii săi discipoli, Smerdeakov, Rakitin, marele inchișitor, diavolul. Păcatele cu o autentică acoperire emoțională pot fi iertate, fără drept de apel e doar lipsa de suflet. Cît de inseparabil de esența umană îi apare lui Dostoievski sufletul reiese și din sinuciderea lui Smerdeakov, pe de o parte un nou act de răutate dementă, deoarece ferecă ultima portiță de scăpare pentru Dmitri și Ivan, pe de altă parte însă o dovadă că nici cinismul nu poate fi nelimitat. În deznodămîntul acesta surprindem un grăunte nesmerdeakovian (ca și în sinuciderea lui Svidrigailov — o inconsecvență a fiarei, care se pedepsește uman, deci se recunoaște criminal), concesiia trădînd integritatea morală a romancierului, neputința sa de a împinge pînă la ultima limită omuciderea gratuită și nesancționabilă, incapacitatea sa de a accepta egoismul în absoluta lui monstruozitate. În ordinea responsabilității umane, Ivan cîntărește însă infinit mai greu. El înnebunește tocmai pentru că nu poate renunța la ideal, la suflet, pentru că nu se poate identifica nici cu marele inchișitor, nici cu diavolul. Înseamnă că Aleoșa avusese dreptate afirmînd că nu este el ucigașul : omul triumfă asupra experimentatorului neînsuflețit. Ivan rupe lanțurile care-l legau de Smerdeakov, de Feodor Pavlovici, de karamazovism.

Le rupe, și nu prea, triumfă, și nu pînă la capăt. Cu nici unul dintre personajele romanului și poate cu nici unul dintre *negativii pozitivi*, și ca atare tainic simpatizați de el, nu s-a purtat Dostoievski atît de neiertător ! Cititorul înțelege dreptatea sa, o urmărește fascinat, în multe privințe o și aprobă, și totuși o simte nedreaptă. Ne doare perseverența cu care autorul îl dezarmează pe Ivan, deși admirăm perfectă înlănțuire internă a procesului, deși înțelegem că premisele nu puteau să nu-l împingă spre un asemenea deznodămînt. „Zero absolut“, negația totală este într-adevăr o atitudine minată și condamnată la eșec. Și totuși, Ivan are în el o scînteie de noblețe mai indiscutabilă decît precursorii săi, extirpată consecvent de autor, o scînteie prin care îl simțim, în ciuda rătăcirilor sale, înrudit eroilor autentici : opoziția lui față de smerenia karataieviană, față de acceptarea resemnată a nedreptăților !

Ivan a văzut inumanitatea, dar nu a știut s-o înfrîngă. Revolta sa este ciuntită, tragedia sa — întunecată. Să nu uităm însă că el este un însetat de dreptate și că s-a opus din răspuțeri monstruoasei lumi a karamazovilor, în ciuda faptului că era carne din carnea ei ; este un însetat de măreție, chiar dacă l-a devorat mediocritatea. Ivan nu a știut *cum* să ia cerul cu asalt, dar a dorit acest lucru cu ardoare. S-a revoltat împotriva zeilor nedrepti ai timpului său și a fost țintuit de stîncă, a fost condamnat la groaznice

chinuri ca un nou Prometeu, dar care nici nu s-a putut măcar mîngîia cu gîndul că răpise focul sacru și-l dăruise oamenilor.

Să nu uităm de asemenea că Dostoievski știe să fie crud nu numai cu eroii lui, dar și cu sine însuși. Dintre toți, el suferă cel mai cumplit și refuză orice alinare ieftină. Incapabil de a juca rolul unui spectator sau diagnostician insensibil. Dostoievski sîngerează în rînd cu toți loviții soartei, transmută chinul lumii înconjurătoare în propriu-i suflet. Numai astfel rămîne scriitorul consecvent esteticii sale. Povestea lui Dmitri și Ivan, întregul roman dovedesc dăruire totală, identificare pînă la automistuire.

Suferind de două boli incurabile, Dostoievski știa că zilele îi sînt numărate; spera totuși ca, după editarea unei noi serii din *Jurnalul unui scriitor*, să reînceapă în 1882 munca la a doua parte a epopeii Karamazov, acțiunea căreia s-ar fi desfășurat două decenii mai tîrziu, și din care am fi putut afla, se pare, nu numai împrejurările revenirii lui Mitea de la ocnă și dramaticul eșec al dragostei dintre Lise și Aleoșa, ci și o întorsătură neașteptată în destinul acestui erou îndrăgit al romancierului, anume transformarea sa într-un revoluționar, care comite o crimă politică și este executat. Să fi fost aceasta — cum susține A. S. Suvorin — intenția scriitorului, sau alta, rămîne pentru noi o taină. Dar acest lucru nici nu are vreo importanță: în urma hemoptiziei din 26 ianuarie 1881, Dostoievski moare în seara zilei de 28 ianuarie și este înmormîntat la 1 februarie, în prezența unui impresionant număr de admiratori.

În România romanul *Frații Karamazov* a început să fie publicat în fascicule în anul 1915; a cunoscut o altă ediție în 1921, la editura „Guttenberg”, în traducerea lui George B. Rareș.

Prima ediție a versiunii de față a apărut la E.L.U., București, 1964.

1. (p. 7) „*Dedicată Annei Grigorievna Dostoievskaia*” — Anna Grigorievna Dostoievskaia, născută Snitkina (1846—1918), cea de a doua soție a scriitorului (din 1867).

2. (p. 9) „...*viața eroului meu Alexei Feodorovici Karamazov...*” — cercetătorii lui Dostoievski presupun că numele de familie „Karamazov” provine dintr-o modificare neînsemnată a numelui lui Dmitri Karakozov, cunoscutul terorist care a săvîrșit atentatul din 4 aprilie 1866 împotriva țarului Alexandru al II-lea, legîndu-se în felul acesta și el de anticipațiile politice ale autorului.

În notele pregătitoare la roman și în proiectul de prefață, Dostoievski face, de altfel, direct aluzie la Karakozov.

3. (p. 10) „...cel de al doilea dintre ele, care înfățișează viața actuală a eroului meu...” — Dostoievski intenționa să scrie în continuare un al doilea roman despre Karamazovi, acțiunea căruia trebuia să se plaseze la sfârșitul deceniului al 8-lea și începutul deceniului al 9-lea al secolului trecut, în care evident, accentul avea să cadă pe situația social-politică actuală.

După mărturiile Annei Dostoievskaia, autorul avea de gând să dedice în întregime anul 1881 scrierii *Jurnalului*, iar în 1882 să realizeze continuarea *Fraților Karamazov*. Moartea l-a împiedicat să-și realizeze proiectul.

4. (p. 16) „...frământărilor unui suflet captiv” — expresie împrumutată dintr-o poezie a lui Lermontov („Nu crede, nu te-ncrede-n tine, visătorule tînăr” — 1839).

5. (p. 20) „...cele trei zile ale revoluției franceze din februarie 1848...” — cele trei zile ale revoluției din februarie la care se referă Dostoievski sînt 22 februarie cînd masele populare s-au ridicat, demonstrînd împotriva dominației aristocrației financiare și a guvernului Guizot, demonstrație care s-a transformat, ziua următoare, în ciocniri armate și lupte de baricadă și s-a soldat, în cea de a treia zi, pe 24 februarie, cu victoria temporară a insurgenților, materializată în demisionarea guvernului Guizot și abdicarea regelui și proclamarea celei de a doua Republici.

După cum se știe, evenimentele revoluționare din Franța anului 1848 erau însă departe de a se fi terminat în cele trei zile pomenite de Dostoievski.

6. (p. 39) „...așa spunea un francez vorbind despre iad: *J'ai vu l'ombre d'un cocher...*” — reproducerea liberă a unor versuri dintr-o parodie burlescă de Charles Perrault (1628—1703) scrisă în tinerețea sa.

7. (p. 42) *Paisie Velicikovski* (1722—1794) — vestit călugăr și cărturar; a sihăstrit și prin părțile Moldovei și Munteniei.

8. (p. 42) „...faimosul schit *Kozelskaia Optina*” — cunoscută mănăstire în gubernia Kaluga.

9. (p. 44) „...un călugăr... venise să-și caute mîntuirea la muntele *Atos*” — Anna Dostoievskaia arată că e vorba de călugărul Partenie, autorul unei cărți despre peregrinările sale prin Moldova, Turcia și Palestina.

10. (p. 54) „...seamănă cu von Sohn“ — von Sohn — funcționar asasinat la Moscova la sfârșitul anului 1869 într-o casă de toleranță. Crima a făcut la vremea ei mare vîlvă. Cazul lui von Sohn este pomenit de Dostoievski și în romanul *Adolescentul*. (Opere, vol. 8, pag. 605).

11. (p. 60) „...napravnicul — joc de cuvinte: *napravnik*, îndrumător, călăuză și *Napravnik*, E. F. (1839—1916), compozitor și dirijor la opera din Petersburg.

12. (p. 61) „Știți cum s-a înfățișat... filozoful Diderot — asta se petrecea pe vremea împărătesei Ecaterina — mitropolitului Platon?“ — Diderot a vizitat Rusia la invitația împărătesei Ecaterina a II-a în anul 1773.

13. (p. 61) „...prințesa Dașkova“ — Ecaterina Romanovna (1743—1810), adeptă și susținătoare a împărătesei Ecaterina a II-a.

14. (p. 71) „...n-avea mititelul decît trei anișori...“ — Anna Dostoievskaia arată că relatarea întîmplării e făcută de scriitor sub impresia zguduitoare produsă asupra lui de moartea fiului său Aleoșa în anul 1878. Dostoievski începe lucrul la romanul *Frații Karamazov* în același an.

15. (p. 72) „...pururea nemîngîiată Rahila...“ — referire la pasajul din Biblie, în care Ieremia o înfățișează pe Rahila plîngîndu-și copiii: „Așa zice Domnul: Glas se aude în Roma, bocet și plîngere amară. Rahila își plînge copiii și nu vrea să se mîngîie de copiii săi, pentru că nu mai sînt.“ (Ieremia 31 — Provincie privitoare la Mesia.)

16. (p. 88) „...ultramontanism...“ — curent extremist catolic, susține infaibilitatea și puterea nelimitată a papei în chestiunile bisericești și laice.

17. (p. 95) *Grigore al VII-lea* — papă, 1073—1085, celebru pentru lupta sa împotriva împăratului Henric IV, pe care l-a umilit la Canossa, și pentru numeroasele măsuri de disciplină ecleziastică adoptate de el.

18. (p. 95) „...lovitura de stat din decembrie“ — lovitura de stat a lui Ludovic Bonaparte din decembrie 1851, care a pus bazele regimului bonapartist al celui de al doilea Imperiu.

19. (p. 101) „...din *Hoții lui Schiller*...” — în limba rusă, una din cele mai bune traduceri a *Hoților* îi aparține lui Mihail Dostoievski, fratele romancierului. În vara anului 1880, în timp ce lucra la ultima parte a *Fraților Karamazov*, Dostoievski le citea copiilor săi piesa lui Schiller. Temele de bază ale tragediei schilleriene, lupta dintre frați, paricidul — sînt reprezentate în cartea lui Dostoievski, de unde și analogia, făcută în roman, între situația familiei Karamazov și aceea din familia contelui von Moor.

20. (p. 125) „O sărutare pe buze și un pumnal în inimă” — cuvinte rostite de Karl Moor în episodul final al celei de a doua scene din piesa *Hoții* a lui Schiller.

21. (p. 134) „cartea lui Iov” — una din cărțile canonice ale *Vechiului Testament*, apreciată în mod deosebit de Dostoievski. Într-o scrisoare adresată soției sale în 1875, scriitorul arată: „citesc cartea lui Iov și ea mă aduce într-o stare de extaz bolnăvicios, mă las de cetit și mă plimb cîte un ceas prin cameră, aproape plîngînd... Cartea asta, Ania, ciudat, este una dintre primele cărți care m-au zguduit pe cînd eram încă copil” (*Pisma — Scrisori* — vol. III, pag. 177 — ed. rusă).

22. (p. 134) „...cuviosul nostru părinte Isaac Sirianul...” — Isaac Sirianul, călugăr din secolul VII, de la care au rămas cîteva cărți de învățături religioase.

23. (p. 145) „Nu da crezare gloatei mincinoase și părăsește orice înăoială” — vers citat dintr-o poezie de N. A. Nekrasov, apărută în revista *Otecestvennîe zapiski* în anul 1846. Dostoievski o mai citează în *Satul Stepancikovo* și în *Insemnările din subterană*.

24. (p. 147) „Nobil omul să fie...” — vers din poezia *Dumnezeiesc* de Goethe.

25. (p. 147) „An die Freude” — una din cele mai cunoscute poezii ale lui Schiller, scrisă în anul 1785.

26. (p. 149) „De pămîntul generos...” — Dmitri Karamazov își începe spovedania nu cu *Oda bucuriei*, ci cu o altă poezie a lui Schiller, *Sărbătoarea din Eleusis* (1798), din care în roman sînt reproduse primele trei strofe și jumătate din cea de a șasea.

27. (p. 150) „*Viermele de desfătări...*” — Dmitri Karamazov inversează ordinea, recitînd mai întîi strofa a patra și apoi strofa a treia a poeziei lui Schiller.

28. (p. 171) „*Măgarul lui Valaam*” — după legenda biblică, măgarul lui Valaam a început să vorbească, în urma bătăilor primite.

29. (p. 173) „*Istoria Universală a lui Smaragdov...*” — manual de istorie universală, apărut la S. Petersburg în 1845, alcătuit de S. N. Smaragdov, profesor la liceul Alexandrovski.

30. (p. 261) „*Den Dank, Dame, begeh'n ich nicht!*” — *N-am, doamnă, nevoie de nici o răsplată*, din poezia *Mănușa* de Schiller.

31. (p. 272) „*Și nimic pe lumea asta el nu blagoslovea...*” — versuri din poezia lui Pușkin *Demonul* (1823).

32. (p. 300) „*Mă simt exact ca Famusov în scena finală; dumneata ești Ceafki, iar ea Sofia*” — personaje din piesa lui Griboiedov — *Prea multă minte strică* (1822—23).

33. (p. 306) „*Și de mine, și de ea!... Și pe mine, și pe ea!... În vecii vecilor, amin!...*” — Dostoievski îi scria în legătură cu acest cuplet lui N. A. Liubimov la 10 mai 1879: „Acest cîntec nu e compus, ci cules de mine la Moscova. L-am auzit acum 40 de ani... Nu a fost încă publicat de nici un culegător. El apare la mine pentru prima oară.” (*Biloe*, 1919, nr. 15, pag. 102).

34. (p. 317) „*...în secolul al optsprezecelea, un bătrîn învechit în rele...*” — Voltaire.

35. (p. 318) „*...se mai găsesc încă și azi geometri și filozofi, unii chiar străluciți...*” — referirea îl vizează pe Nikolai Lobacevski (1792—1856), unul din creatorii geometriei neeuclidiene.

36. (p. 326) „*Nekrasov pomenește într-o poezie...*” — este vorba de *Înainte de amurg* (1859), din ciclul *Despre starea vremii*. Dostoievski reia tema acestei poezii într-unul din episoadele romanului *Crimă și pedeapsă*.

37. (p. 326) „*...cazul cutărui domn bine...*” — Dostoievski se referă din nou la cazul real al bancherului Kroneberg, tradus în judecată pentru

maltratarea fiicei sale în vîrstă de șase ani. În *jurnalul unui scriitor* pe luna februarie, 1876, Dostoievski consacră un întreg capitol acestui caz judiciar.

38. (p. 328) „*Russkei arhiv sau poate Russkaia starina...*” — cele mai importante reviste istorice ale timpului.

39. (p. 334) „*In Notre Dame de Paris...*” — Dostoievski aprecia romanul lui Victor Hugo ca fiind „un lucru genial și măreț” și publicase traducerea lui în revista sa *Vremea* (1862). În expunerea primului capitol din carte, făcută probabil din memorie, se strecoară o serie de inexactități.

40. (p. 336) „*Crede doar ce inima ta dorește, căci nimic cerul nu-ți mai făgăduiește...*” — Versuri din poezia lui Schiller *Dorința* (1801).

41. (p. 336) „...o nouă și cumplită erezie” — Dostoievski are în vedere Reforma (sec. XVI e.n.).

42. (p. 336) „...a căzut peste izvoarele apelor și apele s-au făcut amare ca pelinul” — imagine din *Apocalipsă*: „Și a căzut din cer o stea uriașă, arzînd ca o făclie, și a căzut peste a treia parte din rîuri și peste izvoarele apelor. Și numele stelei se cheamă Absintos. Și a treia parte din ape s-a făcut ca pelinul și mulți oameni au murit din pricina apelor, pentru că se făcuseră amare” (*Apocalipsa* 8—11, 12).

43. (p. 336) „*La noi, Tiutcev...*” — poetul Feodor Tiutcev (1803—1873) s-a bucurat de înalta apreciere a lui Dostoievski. Versurile citate din ultima strofă a poeziei lui Tiutcev *Satele astea sărace...* (1855).

44. (p. 337) „*În autodașeurii, ereticii...*” — pînă în prezent, proveniența acestor versuri n-a fost stabilită; se crede că sînt opera romancierului.

45. (p. 337) „...ad majorem gloriam Dei...” — deviza iezuiților; întru cea mai mare slavă a lui Dumnezeu.

46. (p. 338) „*Talifa Kumi*” — Copilă, scoală-te! (în limba greacă) — *Vezi Evanghelia lui Luca*, cap. 8/54.

47. (p. 339) „*Aerul e îmbălsămat «de lauri și lămii»*” — vers din piesa lui Pușkin *Oaspetele de piatră* (Scena II).

48. (p. 341) „...strălucitul duh a grăit către Tine în pustiu...” — marele închinător se referă la cele trei încercări ale diavolului de a-l duce pe Cristos în ispită. (*Matei*, cap. IV ; *Marcu*, cap. I ; *Luca*, cap. IV).

49. (p. 348) „*Marele tău prooroc...*” — Sfântul Ioan Teologul — autorul Apocalipsei.

50. (p. 353) „...*curva cea mare ce șade pe spinarea fiarei...*” — imagine din Apocalipsa, cap. 17.

51. (p. 393) „*O sută patru cucernice povestiri...*” — cartea se păstrează la muzeul F. M. Dostoievski ; se pare că după ea scriitorul a învățat să citească.

52. (p. 394) „...*țara Uț...*” — partea septentrională a Arabiei unde, conform legendei, a trăit Iov.

53. (p. 398) „...*a preafrumoasei Estera și a trușăsei Astin...*” — Astin, soția regelui Artaxerxe cel Mare. Estera, nepoata lui Mardoheu, pe care Artaxerxe o ia de soție și o încoronează regină după alungarea trușăsei Astin, este aceea care obține de la rege iertarea Iudeilor.

54. (p. 398) „*Iona*” — unul dintre cei doisprezece profeți minori. Legenda biblică arată că a fost în mod miraculos redat vieții după ce a petrecut trei zile în pânțelele unei balene.

55. (p. 398) „...*întoarcerea lui Saul...*” — Saul — persecutor al creștinilor despre care legenda spune că, mergând pe drumul Damascului, a avut o revelație divină, în urma căreia s-a convertit la creștinism, luînd numele de Pavel. A fost martirizat la Roma în anul 67 și ulterior canonizat.

56. (p. 440) „...*parabola lui Lazăr și a bogătaşului*” — vezi *Evanghelia după Luca*, cap. 16, 19—31.

57. (p. 79) „*Othello nu este un gelos...*” — caracterizarea făcută de Pușkin în notele sale din 1834—1836 intitulate *Table-talk*.

58. (p. 88) „...*i-am scris și lui Șcedrin...*” — Mihail Efgrafovici Saltîkov-Șcedrin (1826—1889), unul dintre marii scriitori de orientare democrat-revoluționară. Începută în primii ani ai deceniului al 7-lea din secolul

trecut, polemica dintre Dostoievski și el se prelungește și în *Frații Karamazov*. Șcedrin a răspuns, de altfel, referirii pe care Dostoievski o face la numele său în roman, printr-un tăios articol polemic apărut în nr. 12 pe 1879 al revistei *Otecestvennie zapiski*.

59. (p. 89) „...cuvîntul «contemporană» și revista *Contemporanul*...” — revista *Contemporanul* (*Sovremennik*), la care colaborea Șcedrin, a avut de suferit adesea de pe urma rigorilor cenzurii țariste, ca și revista *Otecestvennie zapiski* condusă de el. Apariția revistei *Sovremennik*, de altfel, a și fost suspendată după atentatul lui Karakozov, ca urmare a întăririi reacțiunii.

60. (p. 106) „*Nechibzuit și-nșelător...*” — versurile aparțin poetului Tiutcev.

61. (p. 134) „*Tu ești Boileau? Ce curios te-ai costumat!*” — Primul vers al epigramei lui Ivan Krîlov (1769—1844), la adresa versiunii ruse a poemului lui Boileau *L'art poétique*, realizată de D. I. Hvostov.

62. (p. 135) „*Tu ești Sapho...*” — Dostoievski reproduce epigrama lui Konstantin Batiuşkov (1787—1855) — *Madrigalul noii Sapho* — adresat poetesei A. P. Bunina.

63. (p. 136) „...cu hotarele dinainte de 1772” — în 1772 are loc prima împărțire a Poloniei între Austria, Prusia și Rusia țaristă.

64. (p. 150) „*Eu acasă, cocoșneafă*” — versurile reproduc un cîntec popular rus, cules chiar de Dostoievski, care-l considera „un exemplu al celei mai noi creații țărănești”. (Scrisoarea către N. A. Liubimov din 10 nov. 1879).

65. (p. 267) „...iar cît privește religia și celelalte legi, să rămînă la bunul plac...” — aluzie la titlul unui articol de Saltîkov-Șcedrin — *După bunul plac al fiecăruia* (*Kak komu ugodno*), apărut în revista *Sovremennik*, nr. 7 din 1863, și care a mai fost parodiat de Dostoievski în *Insemnările din subterană*.

66. (p. 302) „...se pare că și bătrînul Bielinski a spus același lucru...” — Dostoievski se referă la o discuție pe care a avut-o cu criticul democrat-

revoluționar Visarion Bielinski (1810—1848) cu privire la Cristos, relatată pe larg în *Jurnalul unui scriitor*.

67. (p. 303) „*Căsuța de la Podul Țepnoi*” — versuri de Dmitri Minaev (1835—1889) din poezia *Orășelul de sare*, în care poetul critică modul defectuos în care se țineau diverse „lecții populare” într-o casă de lângă Podul Țepnoi. Curînd versurile au căpătat însă o altă semnificație, deoarece tot lângă Podul Țepnoi se afla și clădirea care adăpostea cancelaria imperială a Secției a III-a (Siguranța Statului).

68. (p. 325) „...un ziar din Petersburg «*Ecouri*»...” — Dostoievski se referă, probabil, la ziarul petersburghez *Glasul (Golos)*, de orientare liberală.

69. (p. 348) „*S-ar lumina și căpșorul!*” — versurile lui Rakitin se aseamănă cu una din parodiile lui Minaev apărute în volumul său *Gînduri și cîntece* în 1864.

70. (p. 412) „*Satana sum...*” — parafrază după un vers al lui Terențiu (194—159 î.e.n.): *homo sum: humani nihil a me alienum puto* (om sînt și nimic omenesc nu-mi este străin).

71. (p. 414) „...iar *Gatșug A. A.*” — editorul unui calendar ilustrat ce apărea la Moscova (1876—1890).

72. (p. 416) „...și eu mă îndeletnicesc cu vodeviluri...” — replica lui Hlestakov din *Revizorul* de Gogol (actul III, scena 6).

73. (p. 418) „...nega totul, legile, conștiința, credința, și mai cu seamă viața de apoi” — replică din piesa lui Griboiedov *Prea multă mințe strică*, actul IV, scena 4.

74. (p. 421) „...cuvioșilor schimnici și fecioarelor neprihănite...” — *Cuvioșii schimnici și femei neprihănite* — titlul unei poezii de Pușkin (1831).

75. (p. 422) „...actorul *Gorbunov*” — Ivan Feodorovici Gorbunov (1831—1895), actor la Malii Teatr și la Teatrul Alexandrinski. Dostoievski l-a cunoscut personal.

76. (p. 489) „*Oh, troică, pasăre troică, cine oare te-a născocit?*” — din *Suflete moarte* de Gogol.

77. (p. 531) „...făcînd să vibreze coardele inimii cu o forță nemaiîntîlnită...” — vers dintr-o poezie de Pușkin — *Răspuns unui anonim* (1830).

78. (p. 559) „Nu te pune cu firea : o dai afară pe ușa și-ți intră pe fereastră !” — citat din studiul scriitorului Nikolai Karamzin (1766—1826) intitulat *Simțitorul și nepăsătorul : două caractere*.

PARTEA A TREIA

Cartea a şaptea	9
Cartea a opta	57
Cartea a noua	161

PARTEA A PATRA

Cartea a zecea	251
Cartea a unsprezecea	312
Cartea a douăsprezecea	436

<i>EPILOG</i>	573
-------------------------	-----

PREZENTĂRI ŞI COMENTARII. DATE BIBLIOGRAFICE

<i>NOTE EXPLICATIVE</i> de ION IANOŞI	603
---	-----

Lector : NINA GRIGORESCU
Tehnoredactor : DECEBAL ENESCU

Tiparul executat sub comanda nr.
11 045 la Combinatul Poligrafic „Casa
Scînteli“, Piața Scînteli nr. 1
București
Republica Socialistă România